

मूलग्रन्थ के

मुद्रकः—

मन्त्रधिशोर सिंह

गोपाल प्रिण्टिङ्ग वर्क्स

८५ ग, राजा दिनेन्द्र स्ट्रीट, कलकत्ता—६

कच्चा और टाइप सेट के मुद्रक

दी ओभरलेण्ड प्रिण्टिङ्ग प्रेस

६५ इस्ट स्ट्रीट, कलकत्ता—१

Gurumandal Series No. XX

SKANDAPURANAM

WITH

Fifth Volume

(Uttarardham)

AVANTIKHANDA WITH REWAKHANDA

BY

MAHARSHI VEDAVYAS

PART V (Latter Half)

**5, CLIVE ROW,
CALCUTTA-1**

Vikram Samvat
2019

First Edition
5000

A. D.
1962

स्कन्दपुराणस्थपञ्चमावन्तीखराडान्तर्गत- रेवाखराडस्य (उत्तरार्द्धस्य) विषयानुक्रमशिका

—:ॐ:—

अध्यायाः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
१	पुराणसंहितावर्णनम्	५३६
॥	अष्टादशपुराणानां वर्णनम्	५४१
२	रेवामाहात्म्यवर्णनम्	५४३
॥	पुराणप्रशंसावर्णनम्	५४५
३	मार्कण्डेयकृतपोताधारोहणवर्णनम्	५४६
॥	मार्कण्डेयेनस्वकीयवृत्तवर्णनम्	५४७
४	नर्मदापञ्चदशनामवर्णनम्	५४८
॥	नर्मदायैमहेश्वरदानम्	५५१
५	नर्मदानामनिरुक्तिवर्णनम्	५५२
॥	कल्पानामवर्णनम्	५५३
६	सहेतुकं रेवानाममहत्त्वंकल्पवर्णनम्	५५५
॥	नर्मदामाहात्म्यवर्णनम्	
७	पूर्वकल्पसमुद्भववर्णनम्	
८	वक्कल्पवर्णनम्	
९	नर्मदोत्पत्तितत्त्वज्ञानफलादिकथनम्	
॥	तिसृणानदीनांवैशिष्ट्यवर्णनम्	
१०	कल्पान्तेऽपिनर्मदास्थितिवर्णनम्	

[ख]

१०	नमंदास्तानेनशिवस्वप्राप्तिवर्णनम्	७७१
११	नमंदाभाह्वात्म्यवर्णनम्	७७३
१२	नमंदास्तोत्रवर्णनम्	७७६
१३	एकविंशतिरूपकधानकवर्णनम्	७८१
"	नमंदायापुत्रावल्पस्थितिवर्णनम्	७८३
१४	कालरात्रिजननगतहरणवर्णनम्	७८४
"	मगादिशब्दानानिर्बन्धनवर्णनम्	७८५
१५	सृष्टिसहरणसरम्भवर्णनम्	७८६
१६	प्रलहृतशिवस्तुतिवर्णनम्	७८९
"	प्रलणेशान्तिप्रदानवर्णनम्	७९३
१७	द्वादशादित्यरूपेणजगत्सहरणवर्णनम्	७९४
१८	नमंदाभाह्वात्म्यवर्णनम्	७९७
१९	धाराहकटपट्टान्तवर्णनम्	७९८
"	मार्कण्डेयद्वाराभगवद्दर्शनवर्णनम्	७९९
"	धाराहकटपट्टान्तेसृष्टिवर्णनम्	८०१
२०	धाराहकटपट्टान्तवर्णनम्	८०३
"	माकण्डेयस्यदेव्यादरांनवर्णनम्	८०५
"	नमदायासर्चदास्थितिवर्णनम्	८०७
२१	कपिलासहितसम्भववर्णनम्	८०८
"	नमदायास्तुतेतीर्थानामाह्वात्म्यवर्णनम्	८०९
"	भ्रमरकण्ठकमहत्त्ववर्णनम्	८११
२२	चिरायासम्भववर्णनम्	८१३
२३	चिराल्यासद्भुतमाह्वात्म्यवर्णनम्	८१६
२४	करनमंदासद्गममाह्वात्म्यवर्णनम्	८१७

२५	नीलगङ्गासङ्गमनाहात्म्यवर्णनम्	६१८
२६	मधुकर्तृतीयाव्रतविधानवर्णनम्	६१८
"	द्वैतवर्णनशिवस्तववर्णनम्	६१९
"	शिवनारदस्तन्याद्वर्णनम्	६२१
"	नारदस्तन्याजपुरेणमतवर्णनम्	६२२
"	नानातिथिपुदानवर्णनम्	६२५
२७	त्रिपुरसोमवर्णनम्	६२६
२८	त्रिपुरध्वंसनेजान्नेश्वरतीर्थान्नेश्वरतीर्थवर्णनम्	६२०
"	त्रिपुरध्वंसनादरथवर्णनम्	६२१
"	त्रिपुरेजानाध्वंसक्रियावर्णनम्	६२३
"	वाणहृताशिवस्तुतिवर्णनम्	६२५
"	वनरकण्डकमहत्त्ववर्णनम्	६२७
"	क्षपलेश्वरतीर्थवर्णनम्	६२८
२९	कावेरीसङ्गमनाहात्म्यवर्णनम्	६२०
"	कावेरीसङ्गमेऽग्निप्रवेशमहत्त्ववर्णनम्	६२१
३०	दासकीर्त्यमाहात्म्यवर्णनम्	६२३
३१	ब्रह्मावर्ततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२४
३२	पद्मेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२५
३३	अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२७
"	अग्निनासहकन्योद्वाहिपणवर्णनम्	६२८
३४	रचितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५०
३५	मेघनादतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५२
३६	दासकीर्त्यमाहात्म्यवर्णनम्	६५४
३७	देवतीर्थवर्णनम्	६५६

- ३८ नमश्चैश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 ॥ दारुचनेस्त्रीणाशोभयणनम्
 ३९ क्षयिगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्
 ४० परमेस्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्
 ४१ कुण्डलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्
 ४२ पिप्पलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्
 ॥ शनिधरपिण्णगदमभ्यादयणनम्
 ॥ पिप्पलगदतीर्थमदयणनम्
 ४३ विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्
 ४४ शृंगभेदप्रदानायणनम्
 ४५ शृंगभेदकामरूपभेदप्रदानायणनम्
 ॥ मन्त्रधरप्रदानायणनम्
 ४६ शार्ङ्गहरणायणनम्
 ॥ इन्द्रान्धकयोः सम्पादयणनम्
 ४७ सप्तप्रद्वैषिण्णारपस्थानमनुस्यलोचयणनम्
 ४८ मन्त्रधरप्रदानायणनम्
 ॥ महेश्वरान्धकपुरायणनम्
 १ यण्डिकारकपातयणनम्
 ४९ शृंगभेदात्मलिमाहात्म्यवर्णनम्
 ५० वात्रापात्रपरीक्षादानादिनियमवर्णनम्
 १ भाषितानादानवर्णनम्
 वात्रादिपणनेऽन्नदानादिमासनयणनम्
 ५१ शान्त्याऽऽर्चनायणनम्

५१	शूलभेदश्राद्धमहत्त्ववर्णनम्	७०१
॥	गोदानमहत्त्ववर्णनम्	७०३
५२	ऋक्षशृङ्गवरित्रेदीर्घतपोमुन्याख्यानवर्णनम्	७०४
५३	ऋक्षशृङ्गस्वर्गगमनवर्णनम्	७०६
॥	चित्रसेनबाणेनऋक्षशृङ्गवेधनवर्णनम्	७०७
५४	दीर्घतपसःस्वर्गारोहणवर्णनम्	७०८
॥	दीर्घतपसाशूलभेदमहत्त्ववर्णनम्	७११
५५	काशीराजमोक्षवर्णनम्	७१५
॥	शूलभेदमाहात्म्यवर्णनम्	७१७
५६	सगङ्गाचतरणव्याघ्रवाक्मोपदेशपूर्वकंदानादिफलवर्णनम्	७१८
॥	वीरसेनपुत्र्याःकथानकवर्णनम्	७१९
॥	भानुमत्याशूलभेदगमनवर्णनम्	७२१
॥	व्याधस्यदेवशिलाम्प्रतिगमनवर्णनम्	७२३
॥	सपत्नीकस्यशवरस्यरात्रिजागरणवर्णनम्	७२५
॥	शवरशत्रयोःपरस्परवार्त्तावर्णनम्	७२७
५७	व्याधस्वर्गगमनवर्णनम्	७२८
॥	व्याधेनपरान्नभक्षणदोषवर्णनम्	७२९
५८	शूलभेदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७३०
५९	पुष्करिण्यामादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७३२
७०	आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७३४
॥	नर्मदास्तुतिवर्णनम्	७३५
॥	पञ्चपुरैःस्वकीयपापवर्णनम्	७३७
६१	शक्रेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७४०
६२	करोडीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७४१

[४]

६३	हुमारे अर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७४३
६४	अगस्त्येभ्यर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७४४
६५	मानन्देभ्यर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७४४
६६	मातृर्नीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७४५
६७	लुङ्गेद्वयर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७४६
"	मालपूजायर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७४७
"	विष्णुसमीपेनारदगमनवर्णनम्	७४८
"	विष्णुमाययादागमनोद्घर्षणनम्	७४९
६८	घनद्वितीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५०
६९	मङ्गलैश्वर्यर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५१
७०	रघिर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५२
७१	कामेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५३
७२	मणिनागेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५४
"	मायासहस्रवर्षसम्पादवर्णनम्	७५५
७३	गोपादेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	७५६
७४	गीतमेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५७
७५	शङ्खचूडर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५८
७६	पारेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७५९
"	पारेश्वरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	७६०
७७	भूमेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७६१
७८	नारदेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७६२
७९	दधिस्कन्दमधुस्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७६३
८०	नन्दिकेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७६४
८१	चरणेश्वरर्तीयंमाहात्म्यवर्णनम्	७६५

८२	दधिस्कन्दादिपञ्चतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७७४
८३	हनूमन्तेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७७५
११	हनूमन्तेश्वरेनृपसुपर्वणआश्व्यानवर्णनम्	७७७
११	कन्ययास्वपूर्वभववृत्तान्तवर्णनम्	७७८
११	ब्राह्मणस्वर्गगमनवर्णनम्	७८१
८४	कपितीर्थरामेश्वरलक्ष्मणेश्वरकुम्भेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	७८४
११	सलक्ष्मणेनरामेणतटेतपश्चरणवर्णनम्	७८५
८५	सोमनाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७८८
११	घन्द्रस्तवेनशिवप्रसन्नतावर्णनम्	७८९
११	कण्वेनकन्यासमीपेदूतप्रेरणम्	७९१
११	सोमेश्वरेधेनुदानमहत्त्ववर्णनम्	७९३
८६	पिङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७९५
११	ऋणत्रयमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७९६
८८	कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७९७
८९	पूतिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७९८
९०	जलशायितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	७९८
११	निरुत्साहान्देवान्प्रतिब्रह्मवितर्कवर्णनम्	७९९
११	पाञ्चजन्यशब्देनतालमेवक्रोधवाक्यवर्णनम्	८०१
११	जलशायितीर्थेभगवत्स्नानमहत्त्वफलवर्णनम्	८०३
११	तिलधेनुदानयोग्यचिप्रवर्णनम्	८०५
९१	घण्टादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८०६
९२	यमहास्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८०७
९३	कल्होडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८१०
९४	नन्दिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८११

६१	नारायणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८११
६२	कोनारक्षरनाथमाहात्म्यवर्णनम्	८१४
६३	व्यासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८१५
"	मत्स्योदयान्धवनवर्णनम्	८१७
"	व्यासाग्निप्रेषिनामहार्दीनामागमनम्	८१६
६५	व्यासऋषिगणेशस्तोत्रवर्णनम्	८२१
"	नमोऽऽगमनैतत्सर्वेषां तुष्टिवर्णनम्	८२३
"	पात्रापात्राह्नवर्णनम्	८२७
६८	प्रणामतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८२८
"	प्रभासचरमोनिमाहात्म्यवर्णनम्	८२६
६९	नागचरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८३१
१००	माकण्डेभ्यरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८३३
१०१	सङ्खपणताथमाहात्म्यवर्णनम्	८३४
१०२	ममथेभ्यरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८३४
१०३	परपट्टीसङ्खपणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८३६
"	भद्रपणनूपयासम्यादवर्णनम्	८३७
"	भनसुखासमापत्रिद्विवागमनवर्णनम्	८३६
"	देवानामथानिषत्त्ववर्णनम्	८४१
"	गोविन्दपिप्रान्धवनवर्णनम्	८४३
"	सर्त्रीकस्यगोविन्दस्यपुत्रार्थविलापकरणम्	८४५
"	गोविन्दपिप्रान्धवनवर्णनम्	८४७
"	परपट्टीसङ्खपणमृत्तिनामाहात्म्यवर्णनम्	८४६
१०४	मुवणशिगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५०
१०५	वरुणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५१

१०६	कामदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५१
१०७	भण्डारीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५३
१०८	रोहिणीसोमनाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५४
१०९	सेनापुरेचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५६
११०	धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५७
१११	स्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८५८
”	स्कन्दतपश्चर्यावर्णनम्	८५९
११२	अङ्गिरसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६१
११३	कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६२
११४	अयोनिसम्भवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६३
११५	अङ्गारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६३
११६	पाण्डुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६५
११७	त्रिलोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६५
११८	इन्द्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६६
”	ब्रह्महत्यापनोदायब्रह्मणोपायवर्णनम्	८६७
११९	कहोडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६९
१२०	कम्युकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७०
१२१	चन्द्रहासेसोमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७२
”	चन्द्रहासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७३
१२२	कोहनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७४
”	यमब्राह्मणसम्वादवर्णनम्	८७५
१२३	कर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७७
१२४	नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७७
१२५	रवितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७८

१२५	अमन्त्रककर्मनिषेधवर्णनम्	८७६
१२६	अपोनिप्रभवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८१
१२७	अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८२
१२८	भृकुटेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८३
१२९	ब्रह्मतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८३
१३०	द्वेवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८५
१३१	नागेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८५
"	शिवेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८७
१३२	आदिषाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८८
१३३	कुबेरादितीर्थचतुष्टयमाहात्म्यवर्णनम्	८९०
"	भूमिदानप्रशंसनवर्णनम्	८९१
१३४	रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९३
१३५	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९३
१३६	अद्वयपातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९४
१३७	ककटेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९६
१३८	शक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९७
१३९	सोमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९८
१४०	नन्दाहदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९९
१४१	तापेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	९००
१४२	दक्षिमणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	९०१
"	दक्षिमणीहरणोद्युत्तर्णनम्	९०३
"	योधनीपुरमाहात्म्यवर्णनम्	९०५
१४३	योजनेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	९०७
१४४	द्वादशतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	९०९

१४५	शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६०६
१४६	अस्माहकतीर्थघनुष्टयमाहात्म्यवर्णनम्	६१०
”	अस्माहकेभ्राद्धविधिवर्णनम्	६१३
”	वृषोत्सर्गप्रशंसनवर्णनम्	६१५
१४७	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६१७
१४८	मङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६१८
१४९	लिङ्गवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२०
१५०	श्वेतवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२१
”	कामदेवायवरदानवर्णनम्	६२३
१५१	श्वेतवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२५
१५२	भार्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२७
”	आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६२७
”	सूर्यजावालिसम्वादवर्णनम्	६२९
१५४	कलकलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६३०
१५५	घाणक्यसिद्धिप्राप्तिवर्णनम्	६३१
”	घाणक्यवायससम्वादवर्णनम्	६३३
”	शुक्लतीर्थमहत्त्ववर्णनम्	६३५
”	नानापापगतिवर्णनम्	६३७
१५६	शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६३९
१५७	हुङ्गारस्वामितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६४२
१५८	सङ्गमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६४३
१५९	अनरकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६४५
”	गर्भस्थशरीरवर्णनम्	६४७
”	घैतरणीतरणोपायवर्णनम्	६४८

१६०	मोक्षनीर्धमाहात्म्यवर्णनम्	६५२
१६१	सर्पतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५३
१६२	गोरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५४
१६३	नागनीर्धमाहात्म्यवर्णनम्	६५४
१६४	साम्भारेभ्वनीर्धमाहात्म्यवर्णनम्	६५५
१६५	सिद्धेश्वरनीर्धमाहात्म्यवर्णनम्	६५५
१६६	मिद्धेश्वरीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५६
१६७	मार्कण्डेयवरीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५७
१६८	धडकूटेश्वरीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६५८
१६९	काममोदिनीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६६०
"	शम्भरेणकाममोदिनीहरणवर्णनम्	६६३
१७०	माण्डूक्यसूत्रारोपणवर्णनम्	६६५
१७१	शाण्डिलीमहर्षिसम्वाद्यवर्णनम्	६६६
"	ऋषीणामाण्डूक्येनसम्वाद्यवर्णनम्	६६८
१७२	माण्डूक्यनीर्धमाहात्म्यवर्णनम्	६६९
"	माण्डूक्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	६७३
"	गायत्रीजपमहत्त्ववर्णनम्	६७५
१७३	शुद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६७७
१७४	गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६७९
१७५	कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६८०
१७६	पिङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६८१
"	ईश्वरपिङ्गलसम्वाद्यवर्णनम्	६८२
१७७	भूतीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६८३
१७८	गङ्गावाहकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६८५
		६८६

१७८	गङ्गायाविष्णोरग्रेस्वकीयदुःखवर्णनम्	६८७
१७९	गौतमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६८८
१८०	दशाश्वमेधतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६८९
"	द्विजेनद्विजरूपशिवनिमन्त्रणवर्णनम्	६९१
"	दशाश्वमेधेसरस्वत्यागमनवर्णनम्	६९३
१८१	भृगुकच्छोत्पत्तिवर्णनम्	६९६
"	वृषस्थजम्बूद्वीपादिपालान्तगमनम्	६९७
"	करुणाम्युदयस्तोत्रवर्णनम्	६९८
१८२	भृगुकच्छतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०००
"	भृगुलक्ष्मीसम्वादवर्णनम्	१००१
"	भृगुकच्छेसौभाग्यसुन्दर्यासहशिवनिवासवर्णनम्	१००३
१८३	केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१००५
१८४	धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१००७
१८५	परणडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१००८
१८६	कनखलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१००९
"	कनकेश्वरीस्तोत्रवर्णनम्	१०११
१८७	कालाग्रिरुद्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०१२
१८८	शालग्रामतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०१४
१८९	उदीर्णवराहतीर्थवर्णनम्	१०१५
१९०	चन्द्रहासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०१८
१९१	द्वादशादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०२०
१९२	श्रीपत्युत्पत्तिवर्णनम्	१०२२
"	नरनारायणयोःसमीपेऽप्सरतांगमनम्	१०२३
"	नरनारायणस्तुतिवर्णनम्	१०२५

१६२	अप्सरमाहृतानोपदेशवर्णनम्	१०२७
१६३	धीपतिमाहात्म्यवर्णनम्	१०२८
"	धम्मरोमिनरनारायणस्तुतिवर्णनम्	१०२९
"	पिण्णुमहिमवर्णनम्	१०३३
१६४	धीपतिविषादवर्णनम्	१०३४
"	विश्वरूपदशानवर्णनम्	१०३५
"	तस्मिन्निरायणविषादवर्णनम्	१०३६
"	इश्वरविन्दम्यादवर्णनम्	१०३८
१६५	धीपतिमाहात्म्यवर्णनम्	१०४०
१६६	हस्तार्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०४३
१६७	मूर्तस्थानार्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०४४
१६८	शृंगेश्वरताधमाहात्म्यवर्णनम्	१०४५
"	शिरमाण्डव्यसम्वाद्यवर्णनम्	१०४७
"	नानादर्षास्थानस्थितिवर्णनम्	१०४८
१	मुग्धानविधिवर्णनम्	१०५१
१६९	आदिपनर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०५३
२००	सावित्रीर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०५४
२०१	वैद्यर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०५६
२०२	शिषिर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०५७
२०३	कोटिर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०५८
२०४	पैतामहर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०५९
२०५	कुङ्कु रातीर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०६०
२०६	दशकन्यार्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०६१
२०७	सुपणचिन्दुर्थाधमाहात्म्यवर्णनम्	१०६२

२०८	ऋणमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०६३
२०९	भारभूतितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०६४
२१०	चटुचेपशिखेनसहस्राक्षणसम्वाद्यवर्णनम्	१०६५
२११	शिवचिण्णशर्मचात्तावर्णनम्	१०६७
२१२	द्विजैर्विधासत्रातिनांनिर्णयवर्णनम्	१०६६
२१३	भानेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०७१
२१४	राज्ञागोदानवर्णनम्	१०७३
२१५	पुङ्गिलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०७६
२१६	मुण्डितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०७७
२१७	एकशालडिण्डिमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०७९
२१८	धामलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८०
२१९	श्रीकपालतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८१
२२०	शृङ्गितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८२
२२१	अषाढोतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८२
२२२	परण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८३
२२३	जामदग्न्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८३
२२४	परशुरामप्रतिज्ञावर्णनम्	१०८५
२२५	कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८७
२२६	लोहणेेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०८८
२२७	हंसेेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०९२
२२८	हंसेननर्मदातीरेतपःकरणवर्णनम्	१०९३
२२९	तिलादेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०९४
२३०	घासवेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०९५
२३१	कोटीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०९६

२८१	धर्मिण्यर्थागमाहात्म्यवचनम्	१०१७
२८१	विमर्शयर्थागमाहात्म्यवचनम्	१०१८
२८२	मीमांसात्रिविदोऽपिधानवचनम्	११०१
"	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	११०२
२८२	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	११०३
२८६	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११०४
२८७	मीमांस्यवचनम्	११०५
२८८	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	११०६
२८९	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११०७
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११०८
२९०	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	११०९
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११०
२९१	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	११११
२९२	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११२
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११३
२९३	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	१११४
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११५
२९४	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११६
२९५	साम्यविचर्यागमाहात्म्यवचनम्	१११७
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११८
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	१११९
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११२०
२९६	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११२१
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११२२
२९७	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११२३
"	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११२४
२९८	विषयवृत्त्युपलक्षणवचनम्	११२५

समाप्ताऽर्थस्य न्युराणाग्नगनपञ्चमाधर्तव्यवृत्त्य (३भराद्व्य)

विषयानुक्रमिका ।

इतिपिठजनरुपाभिराभिर्षाः न्युराणाग्नगनपञ्चमाधर्तव्यवृत्त्य (३भराद्व्य)

प्रत्यक्षत्रिवेदि—नयवृत्त्युपलक्षणवचनम् (नयवृत्त्युपलक्षणवचनम्)

सामनायमिश्रदार्ढ्यम् ।

✽ श्रीगणेशायनमः ✽

॥ ॐ नमः श्रीपुरुषोत्तमाय ॥

नमोहरिहरहिरण्यगर्भेभ्यो नमोव्यासवाल्मीकिशुकपराशरेभ्यो नमोगुरुगो-
ब्राह्मणेभ्यः ॥

स्कन्दपुराणस्थावन्तीखराडान्तर्गतरेवारखराड- माहात्म्यारम्भः

—:✽:—

प्रथमोऽध्यायः

पुराणसंहितावर्णनम्

ॐ नमो नर्मदायै ॥

ॐ मज्जन्मातङ्गगण्डच्युतमदमदिरामोदमत्तालिमालं,
स्नानैः सिद्धाङ्गनानां कुचयुगविगलत्कुङ्कुमासङ्गपिङ्गम् ॥
सायं प्रातर्मुनीनां कुसुमचयसमाच्छन्नतीरस्थवृक्षं,
पायाद्वो नर्मदाम्भः करिमकरकराक्रान्तरंहस्तरङ्गम् ॥ १
उभयतटपुण्यतीर्था प्रक्षालितसकललोकदुरितौघा ।
देवमुनिमनुजवन्द्या हस्तु सदा नर्मदा दुरितम् ॥ २ ॥
नाशयतु दुरितमखिलं भूतं भव्यं भवच्च भुवि भविनाम् ।
सकलपवित्रितवसुधा पुण्यजला नर्मदा भवति ॥ ३ ॥

नटपुल्लि शिवदेया यस्या यतयोऽपि कामयन्ते धा ।

मुनिनिग्रहचिह्नितमेवा गिराय मम जायता रेवा ॥ ४ ॥

नारायण नमस्कृत्य नर धैर्य नरोत्तमम् । देवीं मरस्वतीं व्याप्त ततो जग्मुर्नारयेन्
नैमिषेऽपुष्पनिष्ठये नानाकृतिनिषेचिते । शौनकात्मकमार्मान्मृत पद्मञ्चविम्बरात्
मन्त्रेऽहं धमर्नेऽपुण्य स्वयि स्तुतं महार्चनम् ।

पुण्यामृतकधापका व्याप्तशिव्यम्वमेव हि ॥ ७ ॥

अतस्त्वा परिपूजयामि धर्मनाथाध्वरुणे । वटुनिम्बान्तिनीयांनिरदुशोमेधुनानिच
धुताग्निर्गन्दीत्राह्मणधा विभुर्गन्दीमया । वृन्दीयानमयाद्यापिधुतारोर्द्वीमखिरा
ता वेदगमा पिण्याता विभुर्गोचामिवन्दिताम् ।

यद् मे त्व महाभास्वं गौर्यं पूजयस्मि त्वत्तम् ॥ १० ॥

वदगमाधितारेवाक्य धीर्दक्षममरा । तस्मिन्निगतानि तीर्थानिधानितानिदुस्तरमे
स्तु उवाच

साधु पृष्टं कुत्पले चरित्र नमदाश्रितम् । विश्वविश्व दोषघ्न धृतमुन च सतम
वेदोपदेदेदाङ्गादीन्वभिषरुय पूजित । अष्टादशपुराणानां वक्ता सत्यवतीमुन
त तमस्कृत्य वक्ष्यामि पुराणानि यथाक्रमम् ।

येगमभिषाहरणादमिबृद्धिर्बुधायुषो ॥ १४ ॥

धुनि स्मृतिश्च विद्यायां चतुर्षु परिकीर्तिते ।

काणस्तर्कया ह्यवो ह्याभ्यामग्न्य प्रकीर्तित ॥ १५ ॥

धुनिरुत्तुनिपुराणानि विदुषा लोचनत्रयम् ।

यन्निर्मितं पश्येन्मोऽशो माहेन्दरो मत ॥ १६ ॥

आत्मनो वेदविद्या च ईश्वरेण विनिर्मिता ।

शौनकाया च पौराणा धर्मशास्त्रात्मिका च या ॥ १७ ॥

निम्बोविद्याइमामुक्ताः सर्वशास्त्रविनिर्णये ।

पुराणषष्ठमोवेद इति ब्रह्मानुशासनम् ॥ १८ ॥

यो न वेद पुराणं हिनस वेदात्र किञ्चन । कतमः सहिधर्मोऽस्ति किंवा ज्ञानं तथा विधम्
अन्यद्वा तत्किमत्राह पुराणे यन्न दृश्यते । वेदाः प्रतिष्ठिताः पूर्वं पुराणे नात्र संशयः
विभेद्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रतरिष्यति । इतिहासपुराणैश्च कृतोऽयं निश्चयः पुरा
आत्मापुराणं वेदानां पृथग्ज्ञानितानि यम् । यच्च दृष्टं हि वेदेषु तद्दृष्टं स्मृतिभिः किल
उभाभ्यां यत्तु दृष्टं हि तत्पुराणेषु गीयते । पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणः स्मृतम्
अन्तरं च चक्रभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ।

पुराणमेकमेवासीदस्मिन्कल्पान्तरे मुने ॥ २४ ॥

त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् । स्मृत्वा जगाद च मुनीन् प्रतिदेयश्चतुर्मुखः
प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत्ततः । कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो मुनिः
व्यासरूपं विभुः कृत्वा संहरेत्स युगे युगे । अष्टलक्षप्रमाणे तु द्वापरे द्वापरे सदा ॥
तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽस्मिन् प्रभाष्यते । अद्यापि देवलोके न च्छतकोटिप्रविस्तरम्
तदथात्र चतुर्लक्षं संक्षेपेण निवेशितम् । पुराणानि दशाष्टौ च साम्प्रतं तदिहोच्यते
नाम तस्तानि वक्ष्यामि शृणु त्वमृषिसत्तम ॥ २६ ॥

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च । वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम्
ब्राह्मं पुराणं तत्रायं संहितायां विभूषितम् ।

श्लोकानां दशसाहस्रं नानापुण्यकथायुतम् ॥ ३१ ॥

पादं च पञ्चपञ्चाशत्सहस्राणि निगद्यते । तृतीयं वैष्णवं नाम त्रयोविंशतिसङ्ख्यया
चतुर्थं वायुना प्रोक्तं वायवीयमिति स्मृतम् ।

शिवभक्तिसमायोगाच्छैवं तच्चापराख्यया ॥ ३३ ॥

चतुर्विंशतिसङ्ख्यातं सहस्राणितुशौनक ॥ चतुर्भिः पर्वभिः प्रोक्तं भविष्यपञ्चमं तथा
चतुर्दशसहस्राणि तथा पञ्चशतानितत् । मार्कण्डेयं नवसाहस्रं षष्ठं तत्परिकीर्तितम्
आग्नेयं सप्तमं प्रोक्तं सहस्राणितुशौनक । अष्टमं नारदीयं तु प्रोक्तं वै पञ्चविंशतिः
नवमं भगवन्नाम भागद्वयविभूषितम् । तदष्टादशसाहस्रं प्रोच्यते ग्रन्थसंख्यया ॥

दशम ब्रह्मवैवर्तं तावत्सङ्ख्यमिहोच्यते । त्रैलोक्यकादशसङ्ख्यया ॥
भागद्वय विरचितं तत्त्रिंशद्विभूतिषु ॥ चतुर्विंशतिमाहस्य वाराह द्वादश विदुः ॥

विभक्तं सप्तभिः खण्डैः स्वाद् भाग्यवताम्बर ।

तद्वाकाशातिमाहस्य सङ्ख्यया चै निरूपितम् ॥ ४० ॥

सतस्तु धामननाम चतुर्दशतमं स्मृतम् । सख्यया दशमाहस्यं प्रोक्तं कुम्भेन पुराणं
कौर्मं पञ्चदशं प्राहुर्भागद्वयविभूतिनाम् । दशमसप्तदश्याणिपुरा सांख्य्यपतनं कलौ ॥
भारस्य म स्वेनयत्प्रोक्तं मनवेपोऽश्वत्थमात् । तच्चतुर्दशमाहस्यसङ्ख्ययाचक्षताम्बर
गारुडं सप्तदशमं स्मृतं चैकोनविंशति ।

अष्टादशं ॥ ब्रह्माण्डं भागद्वयं विभूतिनाम् ॥ ४१ ॥

तच्च द्वादशसाहस्यं शतमण्डपमचिन्तम् । तथैषोपपुराणानि यानि चोक्तानि त्रैलोक्या
इदं ब्रह्मपुराणस्य सुलभं सौन्दर्यमुत्तमम् । संहिताद्वयमयुक्तं पुण्यं शिवकथाधरम्
भाषा सन्तुमारोक्ता द्वितीया सुवभाषिता ।

सन्तुमारनाम्ना हि तद्विरच्यते महामुने ॥ ४२ ॥

द्वितीयं नारसिंहं च पुराणे पाञ्चमज्जिनं । शीक्यं हि तृतीयं तु पुराणे वैष्णवेयमतम्
बाह्वल्प्यं चतुर्थं च पाथव्यं नमनसदा । दीर्घाम्बरं पञ्चमं च स्मृतं भागवते सदा
भविष्ये नारदोक्तं च सरिभिः कथितं पुरा । कपिर्मानसं नैवतथैवोशनसेरितम्
ब्रह्माण्डं वारुणं बाधकाग्रिकाह्वयमेव च । माहेभ्वरतयासाभरं सौन्दर्यसङ्ख्यम्
पाराशरं भागवतकौर्मं चाष्टादशकमान् । एतां युष्मदपुराणानि मयोक्तानि यथाक्रमम्
पुराणसंहितामेतावत्पण्डितोऽब्रवीत् ॥ सोऽनन्तपुण्यमार्गान्भ्यान्मृतोऽत्र त्वपुरं मजेत
इति श्रीस्कान्द महापुराण एकाशातिमाहस्यं संहिताया पञ्चमेऽवन्तीप्रण्डे

रेखाखण्डे पुराणसंहितावर्णननाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

रेवामाहात्म्यवर्णनम्

सूत उवाच

नर्मदायास्तु माहात्म्यं कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत् ।

तत्तेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ १ ॥

विस्तरं नर्मदायास्तु तीर्थानां मुनिसत्तम !

कोऽन्यः शक्तोऽस्ति वै वक्तुमृते ब्रह्माणमीश्वरम् ॥ २ ॥

एतमेव पुरा प्रश्नं पृष्ट्वा ज्ञनमेजयः । वैशम्पायनसञ्जन्तु शिष्यं द्वैपायनस्य ह ॥ ३

रेवातीर्थाश्रितं पुण्यं तत्ते वक्ष्यामि शौनक !

पुरा पारीक्षितो राजा यज्ञदीक्षासु दीक्षितः ॥ ४ ॥

जम्भृते तु हविर्द्रव्ये वर्तमानेषु कर्मसु । आसीनेषु द्विजाग्र्येषु ह्ययमाने हुताशने
वर्तमानासु सर्वत्र तथा धर्मकथासु च । श्रूयमाणे तथा शब्दे जनैरुक्ते त्वहर्निशम्
यज्ञभूमौ कुलपते दीयतां भुज्यतामिति । चिविधांश्चिनोदान्वैकुर्वाणेषु चिनोदिषु
एवम्यध्वे वर्तमाने यज्ञे स्वर्गसदः समे । वैशंपायनमासीनं पप्रच्छ जनमेजयः ॥ ८ ॥

जनमेजय उवाच

द्वैपायनप्रसादेन ज्ञानवानसि मे मतः । वैशंपायनतस्मात्त्वां पृच्छामि ऋषिसन्निधौ

ब्रूहि मे त्वं पुरावृत्तं पितॄणां तीर्थसेवनम् ।

धिरं नानाविधान्कलेशान्प्राप्तास्तइति मे श्रुतम् ॥ १० ॥

कथं द्यूतजिताः पार्थाममपूर्वपितामहाः । आसमुद्रां महीं विप्रभ्रमन्तस्तीर्थलोभतः
केन ते सहितास्तात भूमिभागाननेकशः । चेरुः कथयतस्मत्सर्वज्ञोऽसि मतो मम

वैशम्पायन उवाच

कथयिष्यामि भूनाथ ! यत्पृष्टुं त्वयाऽन्तः । तमस्कृत्य विरूपाक्षं वेदव्यासं महाकविम्

पितामहास्तु नेत्रभूषणद्वयसहस्रजया । उन्मिषाप्रामादार्थमाह्वयैवतडनै
प्रधानादुत्तरे तत्र कथयामि प्रथमद्वयम् । विभाण्डकधरावन्द गुरुर्यमहामुनि
पुराण्यो जामातृश्च तथाऽन्ये पुत्रपौत्रिणः ।

स्नात्वा निजगतायेषु गतास्ते विप्रवरुणम् ॥ ११ ॥

ते च तत्राधमं पुण्यं सर्वेषु च समाकृतम् । चम्परे कपकारेण पुत्राग्नीनागवैर्य
यवुर्वाकाश्चैव दादिमैरप्याभितम् । पुष्पिर्गुप्तुर्नैर्गुप्तुश्चिन्त्यपाटनैर्वै
कम्प्याधमदूर्ध्वं निम्बनर्म्याभितदुर्वै । नात्किरे कपिर्ध्वं चत्वरुणमेतथा
नानाद्रुमद्राकापं नानावर्षाभिगवृत्तम् । सपुण्यं कश्चिन्न कालं यत्र चैवत्ययथा
नगाधर्मस्तु पिपुले पटिर्नामण्डप्रण्डितम् ।

मिताम्यैश्च सप्रुध नीलपानं मिताम्यै ॥ १२ ॥

हसकारण्डार्कापं धनयाकाशमाभितम् ।

भाडीकाकडगरामि मेघिन काकिरादिभिः ॥ १३ ॥

मिहेल्याप्रैश्च गह्वरे गह्वरे महान्वरे । महिर्ध्वमहाकापं कुरर्द्धधिवरै शयै
गण्डर्वैश्च सडगैश्च गोमायुमुग्मायुतम् । मारुतेप्रकैर्ध्वैश्च द्विपैश्च सनुपदै
तथा च काकिराकापं मनः कालं सुराभितम् ।

नारजीवकम्पैश्च नानावर्षाभिगमायुतम् ॥ १४ ॥

दुर्लभाकश्चित्तु क सन्धोक्त्वाप्रतापम् ।

पुनः शरहितं कालं सन्धोक्त्वाधिपिर्गवृत्तम् ॥ १५ ॥

मिह्यास्ततः पिरत्यय करुणा स्नेहमयुतम् । माचारमृषाकौशोमाद्यपनेहतउमुर्षा
पञ्चास्यापातरभाश्चमागिनस्तु क गपित । दृष्टानटिपिनरम्यप्रविष्टा पाण्डुनन्दना
माकण्डदृष्टान्निव्रतरमात्स्वियमभितम् । मृगिभिः सेव्यमानतुनानाशास्त्रविशारदै
सुर्गनेमत्यमम्पलेर्जाघाथारममन्त्रिणैः । धीमदुनेऽभमायुक्नैस्त्रिभ्यश्च नपतपैः
अयनुस्वामविहितमन्त्रैर्होमपरायणैः ।

कश्चित्पञ्चाग्निमध्यस्था केचिदकालमस्मिता ॥ १६ ॥

तद्धर्वाहुतिरालंवा आदित्यभ्रमणाः परे । सायंप्रातर्भुजश्चान्येणकाहारास्थापरे
रादशाहात्तथाचान्येअन्येमासार्द्धभोजनाः । दर्शदर्शतथाचान्येअन्येशैवालभोजनाः
पेण्याकमपरेऽभुज्जन्केचित्पालाशभोजनाः।अपरेनियताहारावायुभक्ष्याम्बुभोजनाः

एवमभूतैस्तथा वृद्धैः सेव्यते मुनिपुङ्गवैः ।

ततो धर्मसुतः श्रीमानाश्रमं तं प्रविश्य सः ॥ ३५ ॥

दृष्ट्वा मुनिवरं शान्तं ध्यायमानं परं पदम् । प्रादक्षिण्येनसहसादण्डवत्पतितोऽग्रतः
भक्त्यानुपतितंदृष्ट्वा चिरादादायलोचनम् । कोभवानित्युवाचेदंधर्मधीमानपृच्छत
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दारकस्तत्समीपगः । आहाऽयंधर्मराजस्नेदर्शनार्थं समागतः

तच्छ्रुत्वा दारकेणोक्तं वचनं प्राह सादरः ।

एहो हि वत्सवत्सेति किञ्चित्स्थानाञ्चलन्मुनिः ।

तं तु स्नेहादुपाघ्राय आसने उपवेशयत् ॥ ३६ ॥

उपविष्टे सभायांतु पूजांकृत्वायथाविधि । वन्यैर्धन्यैःफलैर्मूलै रसैश्चैवपृथग्विधैः
पाण्डवाब्राह्मणैःसार्द्धयथायोग्यम्प्रपूजिताः । मुहूर्त्तादयविश्रम्यधर्मपुत्रीयुधिष्ठिरः
पृच्छति स्म मुनिश्रेष्ठं कौतूहलसमन्वितम् ।

भगवन्सर्वलोकानां दीर्घायुस्त्वं मतो मम ॥ ४२ ॥

सप्तकल्पानशेषेण कथयस्वममाऽनघ । कल्पक्षयेऽपि लोकस्यस्थावरस्येतरस्य च
न विनष्टोऽसि विप्रेन्द्र! कथंवाकेनहेतुना । गङ्गाद्याःसरितःसर्वाःसमुद्रांताश्चयामुने
तासां मध्ये स्थिताः काः स्वित्काश्चैव प्रलयंगताः ।

का नु पुण्यजला नित्यं का नु न क्षयमागता ॥ ४५ ॥

एतत्कथयमेतातप्रसन्नेनान्तरात्मना । श्रोतुमिच्छाम्यशेषेणऋषिभिःसहवान्धवैः

श्रीमार्कण्डेय उवाच

साधु साधु महाप्राज्ञ! धर्मपुत्रयुधिष्ठिर! । कथयामिथयान्याग्रयत्पृच्छसिममानघ
सर्वपापहरं पुण्यं पुराणं रुद्रभाषितम् । यःशृणोतिनरोभक्त्या तस्यपुण्यफलंशृणु
अश्वमेधसहस्रेण वाजपेयशतेन च । तत्फलंसमवाप्नोति राज्ञान्नास्त्यत्र संशयः ॥

मन्मथश्च सुरार्पी च स्नेयी गोमथश्च यो नर । मुच्यतेसर्वपापेभ्यो रद्दस्यवचन यथा
गङ्गा तु सरिता धेष्टा तथा धैव सरस्वती ।

कावेरी देविका धैव सिन्धु माण्डवुटी तथा ॥ ५१ ॥

मरूत शतद्रा च मही चर्मिण्या मह । गोदावरी तथा पुण्या तथैव यमुना नदी
पयोष्णीष शनद्रुध तथा घर्मनदीशुभा । एताश्चान्याश्च सरितः सर्वपापहृता स्मृता

किं तु ते कारण तात' वक्ष्यामि नृपमत्तम ।

ममुद्रा' सरितः सर्वा कल्पे कल्पे ह्य गता ॥ ५२ ॥

सप्तकपक्षये क्षीणे न मृता तेन नर्मदा । नर्मदेक्ष्य राजेन्द्र' परतिष्ठेत्नखिरा ॥ ५३ ॥

तोयपूर्णा महामाग' मुनिसङ्घैरमिष्टुता ।

गङ्गाया सरितश्चान्या कल्पेकल्पे ह्य गता ॥ ५४ ॥

एषा देवी पुरा हृषा तेन वक्ष्यामि तेऽनर ॥ ५५ ॥

आश्चर्यभृता राजेन्द्र' त्रिषु लोकेषु विधुता ॥ ५६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्रयासंहिताया पञ्चमेऽध्यायस्य

रीवासण्डे रीवामाहात्म्यवर्णननाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

मार्कण्डेयकृतपोताभारोहणवर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

सप्तकपक्षया धीरास्त्वयादृष्टा महामुने । न खापीहास्तिभगवन्दीर्घायुरिह कश्चन

त्वयाहोकाणवे सुप्त पद्मनाभ सुरारिहा । दृष्ट सहस्रचरण सहस्रनयनोदर ॥

त्वं किलानुग्रहात्तस्य वदमाने चराचरे । न क्ष्य भ्रमनुग्रामो धरदानान्महात्मन ॥

किं त्वयाश्चर्यभूत हि दृष्टश्च भ्रमताऽनय । एतदाश्चक्ष्य भगवन्पर कीदृहो हि मे ॥

सम्प्राप्ते च महाघोरे युगस्यान्ते महाक्षये । अनावृष्टिहते लोके पुरावर्षशताधिके ॥
औषधीनां क्षये घोरे देवदानववर्जिते । निर्वीर्यं निर्वयङ्कारे कलिनादूषितेभृशम्
सरित्सरस्तडागेषु पल्वलोपवनेषु च । संशुष्केषु तदा ब्रह्मन्निराकारे युगक्षये ॥७॥

जनं प्राप्ते महर्लौकिके ब्रह्मक्षत्तविशादयः । ऋषयश्च महात्मानो दिव्यतेजःसमन्विताः
स्थितानि कानि भूतानि गतान्येव महामुने !।

एतत्सर्वं महाभाग! कथयस्व पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥

भूतानि कानि विप्रेन्द्र! कथं सिद्धिमवाप्नुयात् ।

ब्रह्मविष्ण्वन्द्रुद्राणां काले प्राप्ते सुदारुणे ॥ १० ॥

एवमुक्तस्ततः सोऽथ धर्मराजेनधीमता । मार्कण्डः प्रत्युवाचेदमृषिसङ्घैः समावृतः
श्रीमार्कण्डेय उवाच

शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे त्वया सह नरेश्वर !। महत्पुराणं पूर्वोक्तं शम्भुना वायुदेवते॥
वायोः सकाशात्स्कन्देन श्रुतमेतत्पुरातनम् ।

वसिष्ठः श्रुतवांस्तस्मात्पराशरस्ततः परम् ॥ १३ ॥

तस्माच्चजातूकर्ण्येनतस्माच्चैवमहर्षिभिः । एवंपरम्पराप्रोक्तंशतसङ्ख्यैर्द्विजोत्तमैः
संहिता शतसाहस्री पुरोक्ता शम्भुना किल ।

आलोड्य सर्वशास्त्राणि वेदार्थं तत्त्वतः पुराः ॥ १५ ॥

युगरूपेण सा पञ्चाच्चतुर्धा विनियोजिता । मन्दप्रज्ञानुसारेण नराणां तु महर्षिभिः
आराध्य पशुभर्तारं मयापूर्वं महेश्वरम् । पुराणं श्रुतमेतद्धि तत्ते वक्ष्याम्यशेषतः
यच्छ्र त्वा मुच्यते जन्तुः सर्वपापैर्नरेश्वर !। मानसैः कर्मजैश्चैव सप्तजन्मसुसञ्चितैः
सप्तकल्पक्षयाघोरा मया दृष्टाः पुनः पुनः । प्रसादाद्देवदेवस्य विष्णोश्च परमेष्ठिनः
द्वादशादित्यनिर्द्गन्धे जगत्येकार्णवीकृते ।

श्रान्तोऽहं विभ्रमंस्तत्र तरन्याहुभिरर्णवम् ॥ २० ॥

अथाहं सलिले राजन्नादित्यसमरूपिणम् । पुरा पुरुषमद्राक्षमनादिनिधनं प्रभुम् ॥
शृङ्गं चैवाद्विराजस्यभासयन्तंदिशोदश । द्वितीयोऽन्योमनुर्द्वाष्टःपुत्रपौत्रसमन्वितः

अगाधे भ्रमने मोऽपि तमोभूते महाजने । अविप्रमम्बुहने नु नराहृदय भ्रम
अगाधे भवाद्दिप्तस्तन्वाद्भिरर्षेणम् । नक्षत्रोर्द्वे महामन्त्र उभयार्थं प्रदर्शयुतम् ॥
नतोऽप्ररीत्य मां दृष्ट्वा एतेर्हीनि न भारतः ।

परं प्रपन्नं सर्वेषां मन्त्रवद्वो महेश्वर ॥ २० ॥

नतोऽहं स्याया स्याया तन्मूने मनुजेश्वर । सुधागतो विगतशान्तिं परनिर्देशमागत
नतोऽद्राक्षं समुद्रान्ते महदायनं गङ्गायाम् । उपलब्धगन्धिना जेतुं ब्राह्मणानि हि
नदीं कामगमां पुत्रां भवर्षीनगमाङ्गणम् ।

नपास्तान्वास्तु मध्यस्था प्रमदा कामरुणिनी ॥ २१ ॥

मीनोत्पलस्यामा महाम्प्रभोमजाहिनी ।

द्विष्टहाटवणिशार्ङ्गं कनकोत्थपद्मोभिता ॥ २२ ॥

हान्वां मंगलं जानुभ्यां मात्स्येनं द्यवस्थिता ।

मा मनु प्रायुषाज्जैदं वा त्वं द्विष्टवारादूने ॥ २३ ॥

तिष्ठमे वेन वार्यज स्वमत्र सुस्तुति । सुस्तुतयेन ह्ये भ्रममे लील्याऽणेषे ॥
स्वनिगन्तागमाजीता क्षयं प्राप्तागनेरजा । स्वमेरानुबध्नाध्वितिष्ठमेकारणमहम्
धौनुमिच्छाम्यहं देवि' कथयतः तदीयम् ॥ २४ ॥

अवगोषाव

होवाद्भुतमुद्भुता शम्भुनाम विभुता । स्वनिष्ठापहरापुण्या मामाधिन्यभयंभुत
माहं पोतमिमं त्वयं गृहीत्वा ह्यागता छित्त ।

न हास्य पोतस्य क्षयोऽयं तिष्ठति शङ्कर ॥ २५ ॥

तन्वास्तुतन् धृत्वा विस्मयोत्कृष्टलोचन । मनुना महाराजेन्द्रपोतारुदोऽहं नदा
हताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणश्य सारगाविभुम् । दशपिनपरमेशानमस्तीरिमभयप्रदम्
सद्योजाताय देवाय धामदेवाय वे नमः । भवेमरे नमस्तुभ्यमन्तिगम्याय ते नमः
भूभुंवाय नमस्तुभ्यं रामरूपेष्टाय चैनमः । नमस्ती भद्रकालाय कत्रिण्याय वी नमः
अधित्यावपनरूपाय महादेवाय धामने । विग्रहे देवदेवाय तथो रद्ग नमोनमः ॥

जगत्सृष्टिविनाशानां कारणाय नमोनमः ।

एवं स्तुतो महादेवः पूर्वं सृष्ट्या मयाऽनव ॥ ४० ॥

प्रसन्नोमाऽवदत्पश्चाद्वरं वरय सुवत ! ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये मार्कण्डेयधर्मराजसम्वादे कल्पक्षये मार्कण्डेय
कृतपोतार्धारोहणवृत्तान्तवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

नर्मदापञ्चदशनामवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततोऽर्णवात्समुत्तीर्य त्रिकूटशिखरे स्थितम् ।

महाकनकवर्णाभि नानावर्णशिलाचिते ॥ १ ॥

महाशृङ्गे समालीनं रुद्रकोटिसमन्वितम् । महादेवं महात्मानमीशानमजमव्यम् ॥

सर्वभूतमयं तात! मनुना सह सुवत ! भूयो ववन्दे चरणौ सर्वदेवनमस्कृतौ ॥ ३ ॥

तत्काले युगसाहस्रं सह रुद्रेणमानद ! तस्मिन्नेकार्णवे घोरेस्थितोऽहं कुरुनन्दन

युधिष्ठिर उवाच

एतच्छ्रुत्वा तु मे तात परं कौतूहलं हृदि । जातं तत्कथयस्वेति शृण्वतः सहयान्धवैः

कासापन्नपलाशाक्षी तमोभूते महार्णवे । योगिवद्भ्रमते नित्यं रुद्रजां स्वां च याव्रवीत्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एतमेव मया प्रश्नं पुरापृष्ठो मनुः स्वयम् । तदेव तेऽग्रवक्ष्यामि अवलायाः समुद्रवम्

व्यतीतायां निशायां तु ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । ततः प्रभाते चिमलेऽसृज्यमानेषु जन्तुषु

मनुं प्रणम्य शिरसा पृच्छाम्येतद्युधिष्ठिर !

देव यत्प्रपञ्चाशार्श्या श्यामा चन्द्रनिमानता ॥ १८ ॥

तत्कारणं ये भ्रमन्त्येता रज्ज्वाऽस्मीतिवादिना ।

माचित्री वेदमाता च हावया सा मरुत्सर्वा ॥ १९ ॥

मन्दारिनी मरिचङ्गेष्टा लक्ष्मीया किमथो उमा ।

कात्याग्रिमं येन मातामहनिर्वा सुगोचिता ॥ २० ॥

तदाचार्य भगवन्का सा हावुतममया । चाग्नेकार्णवे घोरं प्रणोत्तराक्षने ॥

मनुदयाच

शृणुत्तमया सा रम्यं राचयामिमममम् । ययारुद्रममुद्रभूतायामेवपरपणिनी
पुरा शिष्य शान्ततनुश्चाह विपुत्रं तप । हितार्थं सर्वलोकातामुमया सह शङ्कर-
प्रक्षरीत्रं समागता तदन्तेरे मुदात्तम् । मृदुश्च सर्वभूतानां सर्वभूतात्मको धरी
तपतः सव्य देवस्य स्वेदं सममरुत्किञ्च । तगिरिप्लवायामास मन्त्रेदोरुद्रमम-
नस्मादास्मीत्यमुद्रभूता महापुण्या मरिद्वरा ।

या सा स्वयाऽर्णवे दृष्टा यत्प्रपञ्चायनेक्षणा ॥ २१ ॥

स्त्रीरूपं समवल्गवाय रज्ज्वाभायकपुरा । आग्नें व्रतयुगे तस्मिन्त्यमानामयुर्न कृप
तनन्तुष्टो महादेव उमया सह शङ्कर । मृदुश्च तु महामानो यत्ने प्रनसि यत्नंति
मरिद्वयाच

प्रणये समनुप्राप्ते नष्टे स्थावरजङ्गमे । प्रमादात्तव्य देवेश अक्षवाह भरे प्रभो ॥ २० ॥
मरिचु मागरेव्येष परनेषु क्षयिष्वपि । तव प्रमादादुदेवेश पुण्ड्राक्षप्यामये प्रभो
पापोपशान्तकेषु का महापातकिनोऽपि ये ।

मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यो भवत्या स्नात्वा ॥ शङ्कर ॥ २२ ॥

उत्तरे जाह्नवी देवी महापातफनाशिनी । भवामि दक्षिणे मार्गयधेय सुरपूजिता ॥
रुद्रगाङ्गागम्यगङ्गेति यथाख्याताक्षिणीविभो । तथादक्षिणगङ्गेति भवेयद्विदशेभ्यः
पृथिव्या सवतीर्थेषु स्नात्वा यत्नमते फलम् ।

तत्फलं लभते मर्त्यो भवत्या स्नात्वा महेश्वर ॥ २० ॥

ब्रह्महत्यादिकंपापंयदास्तेसञ्चितंकवित् । मासमात्रेण तद्देवक्षयंयात्ववगाहनात्
यत्कलं सर्ववेदेषु सर्वग्रन्थेषु शङ्कर । अंवगाहेन तत्सर्वं भवत्विति मतिर्मम ॥ २७ ॥
सर्वदानोपवासेषु सर्वतीर्थावगाहने । तत्फलं मम तोयेन जायतामिति शङ्कर ॥
मम तीरे नरा ये तु अर्चयन्तिमहेश्वरम् । ते गतास्तव लोकं स्युरेतदेवभवेच्छिव
मम कूले महेशान उमया सह देवतैः । वस नित्यं जगन्नाथ एष एव वरौ मम ॥

सुकर्मा वा विकर्मा वा शान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ।

भृतो जन्तुर्मम जले गच्छतादमराचतीम् ॥ ३१ ॥

त्रिषु लोकेषु विख्याता महापातकनाशिनी । भवामि देवदेवेश प्रसन्नो यदिमन्यसे
एतांश्चान्यान्यरान्दिव्यान्प्रार्थितो नृपसत्तम । नर्मदया ततः प्राह प्रसन्नोवृषचाहनः

श्रीमहेश उवाच

एवंभवतुकल्याणि यत्त्वयोक्तमनिन्दिते । नान्यावरार्हालोकेषुमुक्त्वात्वांकमलेक्षणे
यदैव मम देहात्त्वं समुद्रभूता वरानने ॥ तदैव सर्वपापानां मोचिनी त्वं न संशयः
कल्पक्षग्रकरे काले काले घोरे विशेषतः । उत्तरं कूलमाश्रित्य निवसन्ति चयेनराः
अपिकीटपतंगाश्च वृक्षगुल्मलतादयः । आदेहपतनाद्देवितेऽपियास्यन्तिसद्गतिम्

दक्षिणं कूलमाश्रित्य ये द्विजा धर्मवत्सलाः ।

आमृत्योर्निवसिष्यन्ति ते गताः पितृमन्दिरे ॥ ३८ ॥

अहं हि तव वाक्येन कस्मिंश्चित्कारणान्तरे ।

त्वत्तीरे निवसिष्यामि सदैव ह्य मया समम् ॥ ३९ ॥

एवं देवि! महादेवि! एवमेव न संशयः । ब्रह्मोन्द्रचन्द्रवरुणैः साध्यैश्च सह विष्णुना
उत्तरेदेविते कूलेवसिष्यन्तिममाज्ञया । दक्षिणे पितृभिःसार्द्धं तथाऽन्येसुरसुन्दरि
वसिष्यन्ति मया सार्द्धमेव ते वर उत्तमः ।

गच्छ गच्छ महाभागे! मर्त्यान्पापाद्विमोचय ॥ ४२ ॥

सहिता ऋषिसंघैश्च तथासिद्धसुरासुरैः । एवमुक्त्वा महादेवउमयासहितोविभुः
चन्द्यमानोऽथ मनुना मया चादर्शनंगतः । तेन चैषा महापुण्यामहापातकनाशिनी

कथिता पृच्छयते या ते मा ने भवतु विस्मय ।

एषा गङ्गा महापुण्या त्रिषु लोकेषु चिन्नुता ॥ ४२ ॥

दशभि पञ्चभि स्मोर्ते प्लावयन्ती दिशो दश । शोणोमहानदश्चैव नमदासुरसाञ्जना
मन्दाकिनी दशार्णा ॥ चित्रकूटा तथैव च । तमसाविदशा सैव करभायमुना तथा
चित्रोत्पत्तिपाशाश्च खनाचालुबाहिनी । ऋक्षपादप्रमृतास्तु सयावैरद्रमभया
सचपापहरा पुण्या सचमङ्गलदा शिवा । इत्येतेनामभिर्दिष्ट्यै स्मृत्यनेदेष्टव्यै
पुराणैर्महाभागैराज्यपै सोमपैस्तथा । इत्येतस्मिन्मार्गात् महाभाग्य नरोत्तम
मनुनेक्त पुरामहाममृताया समुद्रवम् । पुण्य पवित्रमतुलं रद्रोद्धीतमिदं शुभम् ॥

ये नरा कौत्त यिष्यन्ति भक्त्या शृण्वन्ति यैऽपि च ।

प्रातरुधाय नामानि दश पञ्च च भारत ॥ ४३ ॥

ते नरा सकल्पपुण्यं भिष्यन्त्यवगाहजम् । विमानेनाकवणनवर्णशतनितादिना
त्यक्त्या मानुष्यक भाग यास्यन्ति परमा गतिम् ॥ ४४ ॥

इति धीस्त्वान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्वयामहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नमदापञ्चदशनामउपननाम अनुषोऽध्याय ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्याय

नर्मदानामनिरुक्तिवर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

आश्चर्यमेतदस्मिन् कश्चित्तु भो द्विजोत्तम । विस्मय परमापन्ना ऋषिभट्टामयासह
अहो भगवतीपुण्या नमदेयमयोनिना । रद्रदेहादिनिष्क्रान्ता महापापभवङ्करी ॥
समकल्पश्रुत्ये प्राप्ते त्वयेयं सह भुवन्ति । न मृता च महाभागाकिमत पुण्यमुत्तमम्
के तेकल्पा समुद्रिष्टा सात कल्पक्षयकरा । न मृता नेदिय देवी त्वयैव ऋषियुद्गाय

अपक्षिगणसङ्घाते जगत्प्रेकार्णवीकृते । कीदृग्रूपः समभवन्महादेवो युगक्षये ॥ ५ ॥
 कथं संहर्ते विश्वं कथं चाऽस्ते महार्णवे । कथं चसृजते विश्वं कथंधारयतेप्रजाः
 कीदृग्रूपा भवेद्देवीसरिदेकार्णवीकृते । किमर्थं नर्मदा प्रोक्ता रेवेति चकथं स्मृता
 अञ्जनेति किमर्थं वा किमर्थं सुरसेति च ।

मन्दाकिनी किमर्थं च शोणश्चेति कथं भवेत् ॥ ८ ॥

त्रिकूटेति किमर्थं वा किमर्थं बालुवाहिनी ।

कोटिकोट्या हि तीर्थानां प्रविष्टा या महार्णवम् ॥ ६ ॥

कियत्यः सरितां कोटयो नर्मदांसमुपासते । यशोपवीतैर्ऋषिभिर्देवताभिस्तथैवच
 विभक्तेयं किमर्थं च श्रूयतेमुनिसत्तम । वैष्णवीति पुराणज्ञैः किमर्थमिह चोच्यते
 केपु स्थानेषु तीर्थेषु पूजनीया सरिद्धिरा । तीर्थानिच पृथग्ब्रूहि यत्रसन्निहितोहरः
 यत्प्रमाणा च सा देवी या रुद्रेण विनिर्मिता ।

कीदृशानि च कर्माणि रुद्रेण कथितानि ते ॥ १३ ॥

कथंम्लेच्छसमाकीर्णो देशोऽयं द्विजसत्तम । एतदाचक्ष्व मां ब्रह्मन्मार्कण्डेय महामते
 श्रीमार्कण्डेय उवाच

शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे त्वं च तातयुधिष्ठिर । पुराणं नर्मदायां तु कथितं च त्रिशूलिना
 वायोः सकाशाच्च मया तेनापि च महेश्वरात् ।

अशक्यत्वान्मनुष्याणां सङ्क्षिप्तमृषिभिः पुरा ॥ १६ ॥

मायूरं प्रथमं तातकौर्म्यं च तदनन्तरम् । पुरं तथा कौशिकं च मात्स्यं द्विरदमेवच
 वाराहं यन्मया दृष्टं वैष्णवं चाष्टमंपरम् । न्यग्रोधाख्यमतश्चासीदाकांक्षं पुनरुत्तमम्
 पद्मं च तामसं चैव संवत्तोद्विजमेव च । महाप्रालयमित्याहुः पुराणे वेदचिन्तकाः
 एतत्संक्षेपतः सर्वं संक्षिप्तं तैर्महात्मभिः । विभक्तं च चतुर्भागेर्ब्रह्माद्यैश्च महर्षिभिः
 तदहं संप्रवक्ष्यामि पुराणार्थविशारद ॥ सप्त कल्पामहाघोरायैरियं न स्मृता सरित्
 आजङ्गमं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् । नष्टचन्द्रार्ककिरणमासीदुभूतविचर्जितम् ॥
 तमसोऽन्तेमहानाम्नापुरुषः सजगद्गुरुः । चचारतस्मिन्नेकाकीव्यक्ताव्यक्तः सनातनः

म धोङ्कारमयोऽतीतो गायत्रीमसृजद्विज ।

स तथा सार्द्धमशानञ्चित्रीड पुरुषो विराट् ॥ २४ ॥

स्वदेहादसृजद्विष्व पञ्चभूतात्ममञ्जितम् । वीडन्समसृजद्विष्व पञ्चभूतात्ममञ्जितम्

वीडन्सृजद्विराट्सञ्ज सनीज च हिरण्यम् ।

तद्याण्डममयद्विष्व द्वादशाद्विष्वसन्निभम् ॥ २५ ॥

तद्वित्वा पुरो जज्ञे चतुर्वचत्र पितामह । सोऽसृजद्विष्वमेवतु सदेवासुरमानुषम्

सतियक्षपशुपथीक स्येदण्डचक्रायुजम् । ण्मदण्ड पुराणेषु प्रथम परिकीर्तितम्

पूषकरे नृपथ्रेऽ वीडन् या परमेष्ठिना । उमया सह रुद्रस्य वीडतश्चाणयीहृत

एपाज्जज्ञे शुभा कन्या उमाया स्वेदसम्भवा ।

शानस्योरस्थलाज्जज्ञे उमा कुयधिमदृदनात् ॥ ३० ॥

स्वेदाडिजज्ञेमहता कन्यागनीधरोचना । द्वितीय सभयोपस्यारद्रदेहाद्य धिष्ठिर

सा परिब्रमतेलोकान्सदेवासुरमानरात् । त्रैलोक्योन्मादजननीरूपेणाऽप्रतिमातदा

ता दृष्ट्वा देवदैत्येन्द्रा मोहिता छमतं कथम् ।

मृगयन्ति स्म ता कन्यामितद्वेत्तश्च भारत ॥ ३३ ॥

हाचभाषयिलानैश्चमोह्यपयिलजगत् । भ्रमतेदिव्यरूपासाविद्य स्नीदामिनीयथा

मेघमध्ये स्थिता भाभि सवयोविद्वनुत्तमा । ततो रुद्र सुरा सर्वदेत्याश्चमहद्वानर्षे

वरयन्ति स्म ता कन्या कामेताऽऽकुलिता भृशम् ।

ततोऽत्ररीन्महादेवो देवदानवयोर्द्वयो ॥ ३६ ॥

यत्नेन तेजसा चैव हाधिको यो भविष्यति ।

स इमा प्राप्स्यन्ते कन्या नान्यथा वै सुरोत्तमा ॥ ३७ ॥

ततो देवासुरा सर्वे कन्या वै समुपागमन् । अहमेनाग्राहीष्यामि अहमेनामितुचन्

पश्यतामेवसर्वथा सा कन्याऽन्तरधीयत । पुनस्तादृशुसर्वेयोजनान्तरधिष्ठिताम्

जामुक्ते त्वरिता सर्वे यत्र माममदृश्यन् । त्रिमिश्रतुर्मिश्रतथायोजनेर्दशभि पुन

धिष्ठिता समपश्यन्ते सर्वे मातङ्गगामिनीम् ।

योजनानां शतैर्भूयः सहस्रैश्चाप्यधिष्ठिताम् ॥ ४१ ॥

तथा शतसहस्रेण लघुत्वात्समदृश्यत । अग्रतः पृष्ठतश्चैव दिशासु विदिशासु च
तां पश्यन्ति वरारोहामेकधाबहुधा पुनः । दिव्यवर्णसहस्रं तु भ्रामितास्तेतयापुरा

न चावाप्ता तु सा कन्या महादेवाङ्गसम्भवा ।

सहोमया ततो देवो जहासोच्चैः पुनः पुनः ॥ ४२ ॥

गणास्तालकसम्पातैर्नृत्यन्ति च मुदान्विताः ।

अकस्माद् दृश्यते कन्या शङ्करस्य समीपगा ॥ ४५ ॥

तां दृष्ट्वा विस्मयापन्ना देवा यान्ति पराङ्मुखाः ।

तस्याश्चक्रो ततो नामः स्वयमेव पिनाकधृक् ॥ ४६ ॥

नर्म चैभ्योददेयस्मात्तत्कृतैश्चेष्टितैः पृथक् । भविष्यसि वरारोहे सरिच्छेष्टा तु नर्मदा
स्वरूपमास्थितो देवः प्रापहास्यं यतो भुवि । नर्मदा तेन चोक्तं यं सुशीतलजला शिवा
सप्तकल्पक्षये जाते यदुक्तं शम्भुना पुरा । न मृता तेन राजेन्द्र नर्मदा ख्यातिमागता
ततस्तामददात्कन्यां शीलवतीं सुशोभनाम् । महार्णवाय देवेशः सर्वभूतपतिः प्रभुः
ततः सा ऋक्षशैलेन्द्रात्फेनपुञ्जाद्गृहासिनी । विवेश नर्मदा देवी समुद्रं सरितां पतिम्

एवं ब्राह्मे पुरा कल्पे समुद्रभूतेयमीश्वरात् ।

मात्स्येऽकल्पेऽप्यत्र दृष्ट्वा समाख्याता मया ऋणु ॥ ५२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्यनर्मदानामनिरुक्तिवर्णनं नाम

पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

पष्ठोऽध्याय

महेतुक रेशानाममहच्चमयूरकल्पवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

पुनर्युगान्ते मम प्राप्ते कृतीये कृपमलम । द्वादशार्कयपुर्भूत्वा भगवात्री गौहित
ममर्ह्यप ममुद्रान्तामशौचनरानताम् । निदग्धानुमर्ही हृन्नाकालोभूत्यामहोबर

ततो महाचनो भूत्वा प्पाययामास पारिजा ।

हृण हृणपुस्त्येना विपुचन्द्रायुधाङ्गिताम् ॥ ३ ॥

प्पाययिषा जगत्सर्वं तस्मिन्नेराणवीहने ।

सुध्याप विमले तोये जगन्मडक्षिप्य मायया ॥ ४ ॥

ततोऽह भ्रममाणस्तु तमोभूते महाणवे । दिव्यं यममहस्य तु धायुभूते मडेऽवरे ॥ ५ ॥

धौहृत्वा देवदेशे येनैदं गहनीरुतम् । ध्यायमानस्ततो देव राजेन्द्र विमले जले
तस्मिन्महाणवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे । मयूर स्वर्णपञ्चाक्षयमपश्यसहसा जले ॥

विचित्रयन्द्रकोपेत नीरकण्ड सुलोचनम् ॥ ७ ॥

ततो मयूर स महाणवान्ते विक्षोभयित्वा हि महारवेण ।

अत्रार दवस्त्रिशिखी शिखण्डी त्रैलोक्यगोप्ता स महानुभाष ॥ ८ ॥

शियश्च रौद्रेण मयूररूपिणा विभोभ्यमाणे सलिलेऽपि तस्मिन् ।

मह भ्रमन्तो च महाणवान्ते सरिन्मर्ह्याया मुमहान्ददर्श ॥ ९ ॥

स ता महादेवमयूररूपो दृष्ट्वा भ्रमन्तो सहसोर्मिजाले ।

का त्व शुभे शाश्वतदेहभूता क्षय न यातासि महाक्षयान्ते ॥ १० ॥

देवासुरगणे नष्टे सरित्सरमहाणवे । का त्व भ्रमसि पद्माक्षि क गतान्विचनक्षयम्

नमोदोवाच

तव प्रसादाद्देवेश मृ युमम नविचन । सुप्रदेव पुनर्विश्च शररी क्षयमागता ॥

एवमुक्तो महादेवोव्यधुनोत्पक्षपञ्जरम् । तावत्पञ्जरमध्यान्ते तस्य पक्षाद्विनिःसृताः
तावन्तोदेवदैत्येन्द्राःपक्षाम्भ्रां तस्यजज्ञिरे । तेषामध्येपुनः सानुनर्मदाभ्रमतेसरित्
वतश्चान्यो महाशीलो दृश्यतेभरतर्षभ ॥ त्रिमिःकूर्दःसुविस्तीर्णःशृङ्गवानिवगोवृषः

त्रिकूटस्तु इति ख्यातः सर्वरत्नैर्विभूषितः ।

ततस्तस्मात्त्रिकूटाच्च प्लावयन्ती महीं ययौ ॥ १६ ॥

त्रिकूटी तेन विख्याता पितृणां त्रायणी परा ।

द्वितीयाच्च ततो गङ्गा चिस्तीर्णा धरणीतले ॥ १७ ॥

तृतीयं चततः शृङ्गंसप्तधा खण्डशोगतम् । जम्बूद्वीपे तुसञ्जाताःसप्त ते कुलपर्यताः
चन्द्रनक्षत्रसहिता ग्रहग्रामनदीनदाः । अण्डजं स्वेदजं जातमुद्विज्जं च जरायुजम्
यं जगदिदं सर्वं मयूरादभवत्पुरा ॥समस्तं नरशार्दूल महादेवसमुद्भवम् ॥ २० ॥

ततो नदीः समुद्रांश्च सम्बिभज्य पृथक्पृथक् ।

नर्मदामाह देवेशो गच्छ त्वं दक्षिणां दिशम् ॥ २१ ॥

एवंसा दक्षिणागङ्गा महापातकनाशिनी । उत्तरेजाह्नवी देशे पुण्या त्वंदक्षिणेशुभा
यथा गङ्गा महापुण्या मम मस्तकसम्भवा । तद्विशिष्टामहाभागेत्वंचैवेतिनसंशयः
त्वया सह भविष्यामिक्केनांशेन सुवते ! महापातकयुक्तानामौपधं त्वंभविष्यसि
एवमुक्तातुदेवेनमहापातकनाशिनी । दक्षिणंदिग्विभागं तुसाजगामाऽऽशुचिक्रमा
ऋक्षशैलेन्द्रमासाद्य चन्द्रमौलेरनुग्रहात् ।

वार्योवैः प्रस्थिता यस्मान्महादेवप्रणोदिता ॥ २६ ॥

महताचाऽपिवेगेन यस्मादेवा समुच्छिता । महतीतेन सा प्रोक्तामहादेवान्महीपते
तपतस्तस्य देवस्य शूलाग्राद् विन्दवोऽपतन् ।

तेनैषाऽशोणसञ्जातु दशसप्त चरिताःस्मृताः ॥ २८ ॥

सर्वेषांनर्मदापुण्या रुद्रदेहाद्विनिःसृता । सर्वाभ्यश्च सरिद्धयश्च चरदानान्महात्मनः
शङ्करानुग्रहाद्देवी महापातकनाशिनी । यस्मान्महार्णवे घोरे दृश्यतेमहतीचसा
सुव्यकाङ्क्षी महाकाया महती तेन सा स्मृता ।

तस्माद्विशोभ्यमाणा हि दिगाजैरम्बुदोष्मैः ॥ ३१ ॥

अलुपन्त्य नयत्येव रसेन मुरभा तथा । वृषा करोति सा यस्माल्लोकानाममग्रदा
संसारार्णवमग्नाना तेन चैषा वृषा स्मृता ।

पुरा वृजयुगे पुण्ये दिव्यमन्दारभृषिता ॥ ३२ ॥

कल्पवृक्षममार्कणा रोहीतकसमाकुला । बह्वेया च मन्देननेनमग्दाकिर्तीस्मृता
भित्वा महार्णव क्षिप्रं यस्माल्लोकमिहागता ।

पूज्या सुरैश्च निन्दैश्च तस्मादेवा महार्णवा ॥ ३३ ॥

विचित्रोत्पन्नमृतातिशृङ्खलपसमाकुला ॥ ३४ ॥

भित्वा शीघ्रं च विपुलं प्रयान्येवमहार्णवम् । भ्रामयन्ती दिशः सर्वा रथेणमहतापुटा
प्लावयन्ती विराजन्ती तेन रेवा इति स्मृता ।

भाषापुत्रसुदुःखाद्याधराज्यापि समाधृतान् ॥ ३५ ॥

विषापान्पुरते यस्माद्विषापा तेन सा स्मृता ।

विष्मूत्रनिधया घोरा पाशुशोणितकन्दमाम् ॥ ३६ ॥

पार्श्वेतिथ्य तु सम्याधा यस्मान्मोचयते भृशम् ।

विषाशेति च सा प्रोक्ता ससाराण्यतारिणी ॥ ३७ ॥

नमदा विमलाम्सा च विमलेन्दुशुभ्रानना । तर्माभूते महाघोरैर्यस्मादेवा महाम्रभा
विमला तेन सा प्रोक्ता विद्वद्भिर्नृपसत्तम ।

करीरिन्दुकरप्रत्ये सूर्यरश्मिसमप्रभा
क्षरन्ती मोदते विश्वं करभा तेन व्योच्यते । यस्माद्रज्जते लोकान्दर्शनादेव भारत
रज्जनाद्रचना प्रोक्ताधात्यर्थेराजसत्तम ।

तृणवीरुघणुल्माद्यास्त्रियंश्च पक्षिणस्तथा
तानुद्भूताग्नयेत्स्वर्गं तेनोक्ता चायुवाहिनी ॥ ३८ ॥

एव यो वेत्ति नामानि निगमचविशेषत । सयातिपापनिर्मुक्तोऽरुद्रलोकं न सशय
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिमाहमया सहिताया पञ्चमऽध्यायनीखण्डे
रेखाखण्डे नमदामाहात्म्ये महानुकरेवानाममाहात्म्यवर्णने मयूरकल्पममुद्भवो

नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः

पूर्वकल्पसमुद्भववर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पुनरेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे । सलिलेनाप्लुते लोके निरालोके तमोद्वये ॥
ब्रह्मैको विचरंस्तत्र तमीभूते महार्णवे । दिव्यवर्षसहस्रं तु खद्योत इव रूपवान् ॥
केने योजनसाहस्रमप्रमेयमनुत्तमम् । द्वादशादित्यसङ्काशं सहस्रचरणेक्षणम् ॥ ३ ॥
तं चार्णवे घोरे ह्यपश्यत्कूर्मरूपिणम् । तं दृष्ट्वा विस्मयापन्नो ब्रह्मा बोधयतेशनेः
तिमिरमङ्गलैश्चैव वेदवेदाङ्गसम्भवैः । वाचस्पते! चिदुध्यस्वमहाभूतनमोऽस्तु ते
तेदरे जगत्सर्वं तिष्ठते परमेश्वर ! नद्विमुञ्च महासत्त्व! यत्पूर्वं संहृतं त्वया ॥ ६ ॥
तीता रजनी ब्राह्मी दिनं समनुवर्त्तते । निरीक्ष्य सर्वलोकेश येन सम्भवते जगत्
स निशम्य वचस्तस्य उत्थितः परमेश्वरः ।

समुद्गिरन्सलोकांस्त्रीन्प्रस्तान्कल्पक्षये तदा ॥ ८ ॥

प्रदानवगन्धर्वाः सयक्षोरगाराक्षसाः । सचन्द्रार्कग्रहाः सर्वे शरीरात्तस्य निर्गताः
तो ह्येकार्णवंसर्वं विमङ्ग्यपरमेश्वरः । विस्तीर्णोपलतोयीवांसरित्सरविवर्द्धिताम्
श्यते मेदिनीं देवः सवृक्षीयधिपल्वलाम् । हिमवन्तं गिरिध्रेष्ठं श्वेतं पर्वतमुत्तमम्
दृङ्गवन्तं महाशीलं ये चान्ये कुलपर्वताः । जम्बूद्वीपंकुशं क्रौञ्चवंसगोमेदंसशालमलम्
पुष्करान्ताश्च ये द्वीपा ये च सप्तमहार्णवाः ।

लोकालोकं महाशीलं सर्वं च पुरतः स्थितम् ॥ १३ ॥

शतुः प्रकृतिसंयुक्तं जगत्स्थावरजङ्गमम् । युगान्ते तु चिनिष्कान्तमपश्यत्समहेश्वरः
विप्रकीर्णशिलाजालामपश्यत्स वसुन्धराम् ।
कूर्मपृष्ठोपगां देवीं महार्णवगतां प्रभुः ॥ १५ ॥

तस्मिन्विशीर्णशैलाग्रे सरित्सरोविवर्जिते । नानातरङ्गमिन्नोद् आवर्तोद्वर्त्तसङ्कुले

नातीपधिप्रज्वलितेनानोत्पलशिलातले । नानाविहगसघुष्टामत्स्यकूर्मसमाकुलाम्
दिश्यमायामयीं देवी मुत्तृष्टाम्बुदसन्निभाम् ।

नदीमपश्यद्देवेशो क्षर्णोपम्यजलाशयाम् ॥ १८ ॥

मध्ये तस्याभ्युदस्थामा पीनोरुजघनस्तनीम् । वस्त्रैरनुषमैर्दिव्यैर्नानामरणभूषिताम्
सनूपुररयोद्गामा हारकेयूरमण्डिताम् । तादृशीनिर्मला देवी स्वपत्नीरूपधारिणीम्
योगमायामयैश्चित्रैर्भूषणैः स्वैर्विभूषिताम् ।

अप्यन्तार्क्यं महाभागामपश्यत्स तु नमदाम् ॥ २१ ॥

अर्जोद्यतभुजा धाता पद्मपत्रायतेक्षणात् । स्तुवन्तीं देवदेवेशमुत्थिता ॥ जलात्तदा
विस्मयाऽऽधिगृह्यतो ह्यमुष्ठीक्ष्य ता शुभाम् ।

क्वात्वा जले शुभे तस्या स्तोतुमभ्युद्यतस्ततः ॥ २३ ॥

मर्षयामास सहस्रो भर्त्रैर्वैशाङ्गसम्भवैः । खण्णं च तत्पुरा राजन्वश्येयं सचराचरम् ॥
मद्देवासुगमार्जवं मपन्नमहोरगम् । पश्याम्येषा महाभागा नैव पाता क्षयं पुरा ॥
महादेवप्रसादाच्च तच्छरीरममुद्भवा । भूयोभूयो मया हृष्टा कथिता ते नृपोत्तम ॥

प्रादुभाषमिमं कीम्यं येऽधीयन्ते द्विजोत्तमा ।

येऽपि शृण्वन्ति विद्वान्मो मुन्यन्ते तेऽपि किलिवै ॥ २७ ॥

इति धीम्बकान्दे महापुराणे एकाशीतिमाह्वय्या महिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
रेखाखण्डे नमदामाहात्म्ये कूर्मकल्पममुद्रघोनाम नमसोऽध्याय ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः

वक्रकल्पसमुद्भववर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

नष्टे लोके पुनश्चान्येसलिलेनसमावृते । महार्णवस्य मध्यस्योवाहुभ्यामतरंजलम्
दिव्ये वर्षशते पूर्णे श्रान्तोऽहं नृपसत्तम । ध्यातुं समारभं देवं महदर्णवतारणम् ॥
ध्यायमानस्ततःकालेअपश्यं पक्षिणं परम् । हारकुन्देन्दुसङ्काशं वक्रगोक्षीरपाण्डुरम्
ततोऽहं विस्मयाचिष्टस्तं वक्रं समुदीक्ष्य वै ।

अस्मिन्महार्णवे घोरे कुतोऽयं पक्षिसम्भवः ॥ ४ ॥

तन्वाहुभिरश्रान्तस्तं वक्रं प्रत्यभाषिषि । पक्षिरूपंसमास्थायकस्त्वमेकार्णवीकृते
भ्रमसे दिव्ययोगात्मन्मोहयन्निव मां प्रभो !

एतत्कथय मे सर्वं योऽसि सोऽनि नमोऽस्तु ते ॥ ६ ॥

सोऽग्रवीन्मां महादेवोब्रह्माऽहंविष्णुरेव च । जगत्सर्वमया वत्स!संहृतं किंनुध्यसे
तव माता पिताऽहं वै विश्वस्य च महामुने !

कारुण्यं मम सज्जातं दृष्ट्वा मग्नं महर्णवे ॥ ८ ॥

पक्षिरूपंसमास्थायअतोऽत्राऽहंसमागतः । किमर्थमातुरोभृत्वाभ्रमसीद्व्यंमहार्णवे
शीघ्रमप्रविश मत्पक्षी येन विश्रमसे द्विज । एवमुक्तस्ततस्तेन देवेनाऽहं नरेवम्
ततोऽहंतस्यपक्षान्तेप्रलीनस्तु भ्रमञ्जले । कालेयुगसहस्रान्ते अश्रान्तोऽर्णवमध्यगः
ततः शृणोमि सहसा दिक्षु सर्वासुसुवत । किञ्चिन्नूपुरसंमिश्रमद्भुतं शब्दमुत्तमम्
तदार्णवजलंसर्वसंक्षिप्तं सहसाऽभवत् । किमेतदिति सञ्चिन्त्यदिशःसमवलोकयम्
दश कन्यास्ततोदिक्षुआगताश्चमहार्णवे । बल्लालङ्कारसहितादिग्भ्योनूपुरभूषिताः
काचिच्चन्द्रसमाभासां काचिदादित्यसप्रभा ।

काचिदञ्जनपुञ्जाभा काचिद्रक्तोत्पलप्रभा ॥ १५ ॥

नानावपरा गीर्ध्या नानाऽऽमणभूषिता ।

अर्घ्यपाषादिभिर्मांल्यैश्चमन्त्र्यन् शुभनाः ॥ १६ ॥

मनस्त्वं पर्यताकारं गुणवक्षिणमवयम् । प्रविशेमहावीरं पर्यतोद्यनंथं म्यराद्
योजनानांगरहश्रामितायभ्येयसतानिच । त्रिशयोजनमगहश्रंपावद्भूमण्डलपिनि
नतोभूमण्डददिप्यंथभूतममाचून्म् । दिव्यरुद्रदिगमोपानं कवमन्त्रममनोरमम्
योजनानांगरहश्रं नु विम्लराद् दिगुणाऽऽयनम् ।

पार्ष्णीकृपममार्वाणं ग्रामादाद्यालकायनम् ॥ २० ॥

पद्मपृष्ठममार्वाणं ध्वजपट्टिभूषितम् । तस्मिन्पुरघोररम्यं नानागहोपशोभितम्
तथाऽन्यथ पुरं रम्यं पनाकोरम्यदयेदिकम् ।

शतयोजनविस्तीर्णं नावदुष्टिगुणमायनम् ॥ २२ ॥

पुरमध्ये ततस्तस्मिन्नदीपमशोभना । महती पुष्पमल्लिता नानागहशिवा तथा
तस्यास्तीरमया दृष्ट तद्विस्तृत्यममप्रमम् । इन्द्रनीलमहोनीलीक्षितं रत्नैः समन्ततः

वृद्धिदुर्हिसमाकारं वृद्धिदिन्द्रायुषप्रमम् ।

वृद्धिदृष्टं वृद्धिर्पातं वृद्धिदृक्तं वृद्धित्मितम् ॥ २५ ॥

नानाघर्णे ममायुषत लिङ्गमद्भुतदर्शनम् ।

प्रत्यदिष्टिष्यन्द्मार्ग्यैश्च ममन्ताम्परिवारितम् ॥ २६ ॥

नम्रोभरणणाभ्यर्क्षित्वेन्द्रादित्यैश्च तद्भुतम् ।

पश्यामि लिङ्गमीशान महादिङ्गं तमेव च ॥ २७ ॥

परिषार्य ततस्तं नु प्राप्नुमान्देवदानवान् ।

निर्मालिताक्षान्पश्यामि दिव्याभरणभूषिताम् ॥ २८ ॥

ततस्तथा पद्मपत्राक्षो नाय्यः परमममताः ।

तथास्तथा जले स्नात्वा दिव्यपुष्पीर्मनोरमैः ॥ २९ ॥

दत्त्वाऽर्घपाद्यं विधिरहिङ्गस्यसहस्रक्षिणा । अर्घ्यवर्तावंपारोहादशतानाग्रमदोत्तमाः
ततस्तच्चम्यन्वृतहिङ्गं तस्मिन्नेवपुरोत्तमे । सर्वा अर्क्षन्तं जम्बुविंशुयुतोऽब्रगणेविव

न घाऽसौ पक्षिराट् तस्मिन् स्त्रियो न च देवताः ।

तदेवैकं स्थितं लिङ्गमर्चयन्विस्मयान्वितः ॥ ३२ ॥

ततोऽहं दुःखमूढात्मा रुद्रमायेति चिन्तयन् ।

ततः कन्याः समुत्तीर्यदिव्याम्बरचिभूषणाः ॥ ३३ ॥

भासयन्त्यो जगत्सर्वं विद्युतोऽन्नगणानिव ।

पद्मेहिरण्मयैर्दिव्यैरर्चयित्वा शुभाननाः ॥ ३४ ॥

विचिशुस्तज्जलं क्षिप्रं समन्ताद्वरभूषणाः । तस्मिन्मुखरेचाऽन्ये तामेवाहंपुनःपुनः

पश्यामिह्यमरांकन्यां अर्चयन्तीं महेश्वरम् । ततोऽहं तां वरारोहामपृच्छं कमलेक्षणां

कात्त्वमस्मिन्पुरेदेवि! वससे शिवमर्चती ।

ताश्चागताः स्त्रियः सर्वाः कृतास्त्रिगणेश्वराः ॥ ३७

नमोऽस्तुते महाभागे! ब्रूहि पुण्यमहेश्वरि ! तवप्रसादाद्विज्ञातुमेतदिच्छामिसुव्रते

दयां कृत्वा महादेवि! कथयस्व ममाऽनघे ॥ ३८ ॥

स्त्र्युवाच

विस्मृताऽहं कथं विप्र! दृष्ट्वा कल्पे पुरातने ।

मा तेऽभूत्स्मृतिविभ्रंशः सत्त्वाऽहं कल्पवाहिनी ॥ ३९ ॥

नर्मदानाम विख्याता रुद्रदेहाद्विनिःसृता ।

यास्ताः कन्यास्त्वया दृष्ट्वा ह्यर्चयन्त्यो महेश्वरम् ॥ ४० ॥

यामिस्त्विह समानीतः पक्षिराजसमन्विताः ।

दिशस्तां चिद्धि सर्वेशाः सर्वास्त्वं मुनिसत्तम ! ॥ ४१ ॥

तिर्यक्पक्षिस्वरूपेण महायोगी महेश्वरः । एभिः शिवपुराद्विप्रआनीतः स महेश्वरः

सैष देवो महादेवो लिङ्गमूर्तिर्व्यवस्थितः । अर्चयन्ते ब्रह्मविष्णुचन्द्रैः सुरासुरजगद्गुरुः

लयमायाति यस्माद्वि जगत्सर्वं चराचरम् ।

तेन लिङ्गमिति प्रोक्तं पुराणैर्महर्षिभिः ॥ ४४ ॥

तेन देवगणाः सर्वे संक्षिप्ता मायया पुरा । प्रलीनाश्चैव लोकेशन दृश्यन्ते हि साम्प्रतम्

पुनर्दृश्यामविश्वन्ति सूत्रमानाः स्वयम्मुखा ।

माऽह लिङ्गार्चनपरा नर्मदानामनामना ॥ ४६ ॥

कालयुगमहस्यस्य रुद्रस्य परिवारिका । अस्य प्रसादाद्भरन्तथा त्वं द्वित्रपुङ्गव
सन्ध्याजंयवयायुतं मित्रोऽभिन्यशितार्चनान् । परमुक्त्वा तु स्यादेवी न वैवान्तर्धीयत
तां त्रिय स च देशो यवकपोमहेऽवर । नृणां गन्तुं न शक्नुते धृत्या यवनीर्यमहानदीम्
ज्जात्वा समग्रं त्वं हि विधिना मन्त्ररुरकम् ।

ततोऽह महत्मा दुःस्मात्समुत्तीर्यं जगशायन ॥ ४७ ॥

न च पश्यामि त्रिङ्गं न च ना निद्रमा नृप ।

तदेव लोका मञ्जाना क्षितिः प्रेय मकानता ॥ ४८ ॥

सूक्ष्मवृद्धा विनत नटेऽयं नमस्कृतम् । यथार्थमदृष्टं तु तथैव च पुन हृतम्
ततोऽह मनसा देवमपूज्यं महेश्वरम् ॥ ४९ ॥

एवं यस्मै पुरा कथ्ये मया दृष्टेयमप्यथा । नर्मदा स्य गोकुल्यमहापातकनाशिनी ॥
तस्मात्समपरिचिदैः शत्रुशत्रुशिशुभिः । मन्त्रावेष्टामहाभागाधर्मं नृजन्मार्थकारिभिः
येऽपि मकथ्या मन्त्रलोके नर्मदाया महेश्वरम् ।

ज्जात्वाऽह यन्ति ते सर्वं पापं नाऽप्यन्यमशयम् ॥ ५० ॥

इति धाम्नात्वे महापुराणे षष्ठांशे तिस्रोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५१ ॥
रेषाखण्डे नमदामाहाखण्डे चरकन्यसमुद्योनामाऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

एतच्छ्रुत्वा महातेजा ह्यमृतायास्ततो वचः । सस्मार सचदेवेशं शङ्खचक्रगदाधरम्
स चिवेश महाराज भूतले ससुरोत्तमः । दानवान्तकरो देवः सर्वदैवतपूजितः ॥
मीनरूपधरो देवो लोडयामासचार्णवम् । वेदांश्च ददृशे तत्र पातालेनिहितान्प्रभुः
तौ च दैत्यौ महावीर्यौ दृष्टवान्मधुसूदनः । महावेगौ महाबाहू सूदयामासतेजसा
वेदांस्तत्राऽपि तोयस्थानानिनाय जगद्गुरुः ।

चतुर्वक्त्राय देवायाददाच्चक्रविभूषितः ॥ ३६ ॥

ततःप्रहृष्टो भगवान्वेदाल्लब्ध्वा पितामहः । जनयामासनिखिलंजगद्भूयश्चराचरम्
सा चदेवी नदीपुण्या रुद्रस्यपरिचायिका । पावनीसर्वभूतानां प्रोवाहसलिलंतदा
तस्यास्तीरे ततो देवाऋषयश्चतपोधनाः । यजन्ति त्र्यम्बकंदेवंप्रहृष्टेनाऽन्तरात्मना
एका मूर्तिर्महेशस्य कारणान्तरमागता । त्रैगुण्या कुरुते कर्म ब्रह्मचक्रीशरूपतः ॥

एतेषां तु पृथग्भावं ये कुर्वन्ति सुमोहिताः ।

तेषां धर्मः कुतः सिद्धिर्जायते पापकर्मिणाम् ॥ ४४ ॥

एवमेता महानद्यस्तिस्त्रो रुद्रसमुद्भवाः । एकाएयत्रिधा भूता गङ्गा रेवा सरस्वती
गङ्गा तु वैष्णवी मूर्तिः सर्वपापप्रणाशिनी । रुद्रदेहसद्भूता नर्मदा चैवमेव तु ॥

ब्राह्मी सारस्वती मूर्तिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।

दिव्या कामगमा देवी वाग्विभूत्यै तु संस्थिता ॥ ४७ ॥

नर्मदापरमेकाचिन्मर्त्यमूर्तिकला शिवा । दिव्या कामगमा देवीसर्वत्रसुरपूजिता
व्यापिनी सर्वभूतानां सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरा स्मृता ।

अक्षया ह्यमृता ह्येषा स्वर्गसोपानमुत्तमा ॥ ४६ ॥

सृष्टा रुद्रेण लोकानां संसारार्णवतारिणी ॥ ५० ॥

सरिज्जलं येऽपि पिबन्ति लोके मुच्यन्ति ते पापविशेषसङ्घैः ।

ब्रजन्ति संसारमनादिभावं त्यक्त्वा चिरं मोक्षपदं विशुद्धम् ॥ ५१ ॥

यथा गङ्गा तथा रेवा तथाचैवसरस्वती । समं पुण्यफलं प्रोक्तं स्नानदर्शनचिन्तनैः
वरदानान्महाभागाह्यधिकांचोच्यतेबुधैः । कारुण्यान्तरभावेन न मृतासमुपागता -

एतच्छ्रुत्वा महातेजा ह्यमृतायास्ततो वचः । सस्मार सचदेवेशं शङ्खचक्रगदाधरम्
स चिवेश महाराज भूतले जलुरोत्तमः । दानवान्तकरो देवः सर्वदेवतपूजितः ॥
मीनरूपधरो देवो लोडयामास चार्णवम् । वेदांश्च दृष्टो तत्र पाताले निहितान् प्रभुः
तौ च दैत्यौ महावीर्यौ दृष्टवान्मधुसूदनः । महावेगौ महाबाहू सद्यामास तेजसा
वेदांस्तत्राऽपि तोयस्थानानि नाय जगद्गुरुः ।

चतुर्वक्त्राय देवायाददाच्चक्रविभूषितः ॥ ३६ ॥

ततः प्रहृष्टो भगवान् वेदाँल्लब्ध्वा पितामहः । जनयामास निखिलं जगद्भूयश्चराचरम्
सा च देवी नदीपुण्या रुद्रस्य परिचायिका । पावनी सर्वभूतानां प्रोवाहसलिलंतदा
तस्यास्तीरे ततो देवाः स्रज्यश्च तपोधनाः । यजन्ति त्र्यम्बकं देवं प्रहृष्टेनाऽन्तरात्मना
एका मूर्तिर्महेशस्य कारणान्तरमागता । त्रैगुण्या कुरुते कर्म ब्रह्मचक्रीशरूपतः ॥

एतेषां तु पृथग्भावं ये कुर्वन्ति सुमोहिताः ।

तेषां धर्मः कुतः सिद्धिर्जायते पापकर्मिणाम् ॥ ३७ ॥

एवमेता महानद्यस्तिस्रो रुद्रसमुद्भवाः । एका एव त्रिधा भूता गङ्गा रेवा सरस्वती
गङ्गा तु वैष्णवी मूर्तिः सर्वपापप्रणाशिनी । रुद्रदेहसद्भूता नर्मदा चैव मेव तु ॥

ब्राह्मी सारस्वती मूर्तिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।

दिव्या कामगमा देवी वाग्विभूत्यै तु संस्थिता ॥ ३८ ॥

नर्मदापरमेका चिन्मर्त्यमूर्तिकला शिवा । दिव्या कामगमा देवी सर्वत्र सुरपूजिता
व्यापिनी सर्वभूतानां सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरा स्मृता ।

अक्षया ह्यमृता ह्येषा स्वर्गसोपानमुत्तमा ॥ ३९ ॥

सृष्टा रुद्रेण लोकानां संसारार्णवतारिणी ॥ ४० ॥

सरिजलं येऽपि पिबन्ति लोके मुच्यन्ति ते पापविशेषसङ्घैः ।

ब्रजन्ति संसारमनादिभावं त्यक्त्वा चिरं मोक्षपदं विशुद्धम् ॥ ४१ ॥

यथा गङ्गा तथा रेवा तथा चैव सरस्वती । समं पुण्यफलं प्रोक्तं स्नानदर्शनचिन्तनैः
चरदानान्महाभागा ह्यधिका चोच्यते बुधैः । कारुण्यान्तरभावेन न मृतासमुपागता

मुच्यन्ते दशनाभेन पातर्कं स्नानमदूतम् । मर्मदायां कृपामेष्टये नमन्ति त्रिलोचनम्

उमाग्रजाङ्गमम्भृता येन वीरा महानदा ।

लोकान्प्रापयन्तावयामां तेन पुण्यस्थमागता ॥ ५० ॥

॥ पयर्षीशानवरस्य देहं विभज्य देर्षामिह मंशृणोति ।

न याति रुद्रं महता रथेन न-ध्वजंयक्षीरवि र्जायमानः ॥ ५१ ॥

इति धीमत्यान्दे महापुराणे नगराशीनिमाहसूयां महिताया पञ्चमेऽवर्ताष्टौ

विंशत्यष्टे मर्मदामाहाराय नमंदोग्गतिनस्नानकृत्वादिष्वधननाम

नवमोऽध्यायः ॥ १ ॥

दशमोऽध्यायः

कल्पान्तेऽपिनर्मदास्थितिरणंनम्

बुधिष्टिर उवाच

बन्मिन्कटपे महाभागा नमदेयं द्विजोत्तम ।

विभक्ता ऋषिभि र्वर्षेस्नपोयुर्वर्महात्मभिः ॥ १ ॥

एतद्विस्तारं सर्वं ब्रूहि मे यदनाम्यर । कल्पान्ते यद्वेत्कश्च लोकानां तस्यमेवञ्च

अर्त्तासि तु पुरा यदेवयथैवजसंतेऽनघ । अस्त्वान्त्यस्यवकटपस्यस्यवस्थावधयप्रभो

एवमुक्त्वा सभासन्धे मार्कण्डेो धाकृमज्जीत् ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच

वश्येऽहं धूयता सर्वे कथेय पूर्वतं धृता ॥ ४ ॥

महत्कथेय वैशिष्टी कल्पादस्मात्परं तु या ।

लोकक्षयकरो घोर आसीत्काल मुदारुण ॥ ५ ॥

तस्मिन्नपि महाजरे यथेयनमृतामती । परितुष्टैर्विमकाञ्च शृणुष्वर्त्ताकथामिमाम्

युगान्ते समनुप्राप्ते पितामहदिनत्रये । मानसा ब्रह्मणः पुत्राः साक्षाद्ब्रह्मोवसत्तमाः
सनकाद्या महात्मानोऽप्ये च वैमानिकागणाः ।

यमेन्द्रवरुणाद्याश्च लोकपाला दिनत्रये ॥ ८ ॥

कालापेक्षास्तु तिष्ठन्ति लोकवृत्तांततत्पराः । ततःकल्पक्षयेप्राप्ते तेषांज्ञानमनुत्तमम्
सर्वेषां नश्यते चायुर्गुरुपाऽनुसारतः । भूलोकं ते परित्यज्य अगमंश्च भुवं तदा
स्वलोकं च महश्चैव जनश्चैव तपस्तदा । आश्रयं सत्य लोकं च सर्वलोकमनुत्तमम्
कालंयुगसहस्रान्तं पुत्रपौत्रसमन्विताः । सत्यलोके च तिष्ठन्ति यावत्सञ्जायते जगत्
ब्रह्मपुत्राश्च ये केचित्कल्पादौ न भवन्ति ह । त्रैलोक्यं ते परित्यज्य अनाधारं भवन्ति च
तैः सार्धं ये तु ते विप्रा अन्ये चापि तपोधनाः ।

यक्षरक्षः पिशाचाश्च अन्ये वैमानिका गणाः ॥ १४ ॥

ऋषयश्च महाभागा वर्णाश्चान्ये पृथग्विधाः ।

सीदन्ति भूम्यां सहिताऽप्ये चाऽन्ये तलवासिनः ॥ १५ ॥

अनावृष्टिभूतत्र महती शतवर्षिकी । लोकक्षयकरी रौद्रा वृक्षवीरुद्विनाशिनी ॥
त्रैलोक्यसंक्षोभकरी सप्तार्णवविशोषणी । ततो लोकाः शुधाविष्टा भ्रमन्ती वदिशोदश
कन्दैर्मूलैः फलैर्वापि वर्तयन्ते सुदुःखिताः ।

सरितः सागराः कृपाः सेवन्ते पावनानि च ॥ १८ ॥

तत्राऽपि सर्वे शुण्यन्ति सरिद्धिः सह सागराः ।

ततो यान्यल्पसाराणि सत्त्वानि पृथिवीतले ॥ १९ ॥

तान्येवाग्रे प्रलीयन्ते मित्रान्युरुजलेन वै । अथ संक्षीयमाणान्सु सरित्सु सह सागरैः
ऋषीणां पृष्टिसाहस्रं कुरुक्षेत्रनिवासिनाम् । ये च वै खानसा विप्रादन्तो लूखलिनस्तथा
हिमाचलगुह्यगुह्ये ये वसन्ति तपोधनाः । सर्वे ते मामुपागम्य भुक्त्यार्तास्तपोधनाः
ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे सीदयामो महामुने । सरित्सागरशैलान्तं जगत्संशुण्यते द्विज
कुत्र यास्याम सहिता यावत्कालस्य पर्ययः । दीर्घायुरसि चिप्रेन्द्रनमृतस्त्वयुगक्षये
भूतं भव्यं भविष्यच्च सर्वं तव हृदि स्थितम् । तस्मात्त्वं वै तिस्रसर्वं च कथयस्व महाव्रत

कीदृक्काल महाभाग क्षपिष्यामोऽथ सुवत । अनावृष्टिर्हन् सर्वं मीदने सघराक्षरम्
परित्राहिमहाभागन यथायामसंक्षयम् । तत सञ्चिन्त्यमनसात्वरन्विप्रानथावयम्
कुरक्षेत्र त्यजध्वं च पुत्रदारसमन्विता ।

त्यक्न्वोदीर्घीं दिश नर्थे यामो याम्यामनुत्तमाम् ॥ २८ ॥

नगरप्रामथोपादया पुरपत्तनशोमिताम् । गच्छामो नमदातीरं बहुसिद्धनिपेक्षितम्
रद्राङ्गौ ता महापुण्या सर्वपापप्रणाशिनीम् ।

पश्यामस्ता महाभागा न्यप्रोधाधारसङ्कुलाम् ॥ ३० ॥

तरङ्गायत्नं नलिगददुःखमस्त्यसङ्कुलाम् ।

नानाविहगमडधुणामृषिकोटिनिपेक्षिताम् ॥ ३१ ॥

माहेश्वरेभागवती सादरये निर्वे सुसंविताम् ।

भनावृष्टिभयाङ्गिता कृत्पयोः रमयोरपि ॥ ३२ ॥

आश्रमे शाश्वतान्दिष्वान्कारयामोजितजना । एवमुक्तास्तुतेसर्वसमेतानुघरै सह
नमदातीरमाम्नाद्य स्थिता नर्थेऽकुतोभया ।

किञ्चित्पूर्वमनुस्मृत्य पुरा कल्पादिभिर्भवम् ॥ ३४ ॥

प्राप्तास्तु नमदातीरमादावेव क्ली युगे । ततो वर्णशन पूर्णं दिव्य रेधातटेऽयसन्
पद्मिशाश्च सहस्राणि वर्णाणा मानुषाणि च । तत्राश्रयंमयादृष्टमृषीणावसतामृष
अनावृष्टिर्हते लोके सशुके स्थावरे चरे । मिथे युगादिकल्पने हाहाभूते विचेतने ॥
आनुवर्णैर्प्रलीने तु नगरेहोमरलित्रये । नि स्पाटेनिर्वण्डकारे शोधाधारविषर्जिते
इयमेका सरिच्छ्रेष्ठा ऋषिकोटिनिपेक्षिता ।

नान्वा काचित्त्रिलोकेऽपि रमणीया नरेवर ॥ ३६ ॥

यथेय पुण्यसलिला इन्द्रस्येवामरावती । देवतायतनैश्शुभ्रैराकमेध सुकल्पितै
शोभते नमदा देवी स्वर्गे मन्दाकिनी यथा ।

यावद्वृक्षा महाशैला यावत्मागरसम्मवा ॥ ४१ ॥

उभयो कृत्पयोस्तावन्मण्डितायतने शुभे । ह्यद्विरग्निहोत्रैश्चद्विधूमसमाबुद्धा

यभूव नर्मदा देवी प्रानृट्कालेव शर्वरी । देवतायतनैर्नैकैः पूजासंस्कारशोभिता ॥

सरिद्धिर्वाजते श्रेष्ठा पुरी शास्त्री च भास्वरी ।

केचित्पञ्चाश्रितपनः केचिदप्यग्निहोत्रिणः ॥ ४४ ॥

केचिदधूमकमश्नन्तितपस्युग्रेव्यवस्थिताः । आत्मयद्गतरताः केचिदपरेभक्तिमागिनः

घोष्णवगानमासाद्य केचिच्छैवं प्रतंतथा । एकतरात्रंद्विरात्रं च केचित्पष्टाहभोजनाः

चान्द्रायणविधानैश्च कृच्छ्रिणश्चातिरुच्छ्रिणः ।

एवंविधैस्तपोभिश्च नर्मदातीरशोभितैः ॥ ४५ ॥

यजद्विः शङ्करं देवं केशवं भातिनित्यदा । एकत्वे च पृथक्त्वे च यजतां च महेश्वरम्

कलौ युगे महाघोरे प्राप्ताः सिद्धिमनुत्तमाम् ।

यस्य यस्य हि या भक्तिर्विज्ञानं यस्य यादृशम् ॥ ४६ ॥

यस्मिन्यस्मिन्श्च देवे तु तां तामीशोऽददात्प्रभुः ।

स्वभावेकतया भक्त्या तामेत्याऽन्तःप्रलीयते ॥ ५० ॥

संसारे परितर्जन्तेयेपृथग्भाजिनोनराः । येमहावृक्षमीशानंत्यक्त्याशाखावलम्बिनः

पुनरावर्त्तमानास्तेजायन्तेहिचतुर्गुणे । देवान्तेस्यावरान्तेचसंसारेच्याऽभ्रमन्कामात्

पुनर्जन्म पुनः स्वर्गं पुनर्गौरि च रीरवे । ये पुनर्देवमीशानं भवं भक्तिगुणसंस्थिताः ॥

यजन्तिनर्मदातीरे न पुनस्ते भवन्तिच । आदेहपतनात्केचिदुपासन्तः परं गताः ॥

केचिद्ब्रह्मादशभिर्वर्षैः षड्भिरन्येतपोधनाः । त्रिभिःसंवत्सरैः केचित्केचित्संवत्सरेणतु

षड्भिर्मार्गैस्तु संसिद्धास्त्रिभिर्मार्गैस्तथाऽपरे ।

मुनयो देवमाश्रित्य नर्मदां च यशस्विनीम् ॥ ५६ ॥

छित्त्वा संसारदोषांश्च अगमन्ब्रह्मशाश्वतम् । एवं कलियुगे घोरेशतशोऽथसहस्रशः

नर्मदातीरमाश्रित्य मुनयो रुद्रमाचिशन् ॥ ५८ ॥

ये नर्मदातीरमुपेत्य चिप्राः शैवे व्रते यत्नमुपप्रपन्नाः ।

त्रिकालमम्भः प्रविगाह्य भक्त्या देवं समभ्यर्च्य शिवं व्रजन्ति ॥ ५९ ॥

प्यानाच्च नैर्जाप्यमहाव्रतैश्च नारायणं वा सततं स्मरन्ति ।

ते धौतपाण्डुरपटा इय राजहन्ता समारमागरजस्य तरन्ति पारम् ॥ ६० ॥
 सत्यं सत्यं पुन सत्यमुक्षिप्य भुवनमुच्यते । इदमेवमुनिषत्रंध्येवोनारायण मदा
 यो वा हरे पूजयते नितात्मा माम च पशुं च वसेत्रेन्द्र ।

रेपा समाधित्य महानुमाय न देवदेवाऽथ मन्त्रिणितार्का ॥ ६१ ॥

पीडा पनद्वाध पिपीत्त्रिडाध ये ये छियन्तेऽम्ममि नमदाया ।

ने दिररुपास्तु कुत्रस्तुता शन समा धमपरा भयन्ति ॥ ६२ ॥

कात्रेन वृक्षा प्रयन्ति येऽपि महानरदुर्गाचनिवृत्तमृगा ।

ते नमदाग्माभिण्यास्तपाया देदाप्यमानात्रिदिव प्रयान्ति ॥ ६३ ॥

भरामभामाध तथा सवामा रेवान्तमाधिय च्रियन्ति तीरे ।

जडान्धमूकात्रिदिव प्रयान्ति विमत्र विम्रा भयमाद्ययुता ॥ ६४ ॥

मासोपयामैरपि शोषिताङ्गा न ता गतिं यान्ति विमुक्तदेहा ।

त्रियन्ति रेपाजलपूतकाया शिषाघने केशयभाययुता ॥ ६५ ॥

ये नमदातारमनुमपन्ना अभ्यघयिन्वा शिरमभ्ययान्धम् ।

नारायण वा मन्त्रमा सुपूता पिरन्ति मातुन पुन स्तन ते ॥ ६६ ॥

नीयारयामाकयवेदुदाघैरन्यमुनीन्द्रा इह वसवन्ति ।

आधिय कूल त्रिदशानुर्गात त नमदाया न विशन्ति मृयुम् ॥ ६७ ॥

स्रमन्ति ये तारमुपेत्य देव्यास्तिकालदेवाचनसन्धूता ।

विष्मप्रचमास्थिशिरोपधाता कुक्षी युवत्या नधसन्ति भूय ॥ ६८ ॥

किं यज्ञदानेयदुमिध तेया निवेचिनेस्त्रीयवरे ममस्ते ।

रेपातटं दक्षिणमुत्तर वा सेवन्ति ते रुद्रधरानुपूयम् ॥ ६९ ॥

ते यज्ञिता पद्मजडान्धमृता लोकेषु मर्त्या पशुमिध तुत्या ।

ये नाऽऽधिता रुद्रशरीरमृता सोपानपडकिं त्रिदिवस्य रेपाम् ॥ ७० ॥

युग कलिं घोरमिम य इच्छेद् द्रष्टु कदाचिन्न पुनर्द्विजेन्द्र ।

स नमदातीरमुपेत्य सर्वं सम्पूजयेत्सर्वविमुक्तमङ्ग ॥ ७१ ॥

विघ्नैरनेकैरतियोज्यमाना ये तीरमुज्झन्ति न नर्मदायाः ।

ते चैव सर्वस्य हितार्थभूता वन्द्याश्च ते सर्वजनस्य मान्याः ॥ ७३ ॥

भृग्वत्रिगार्गेयवशिष्टकृष्णाः शतैः समेतैर्नियतास्त्वसङ्ख्यैः ।

सिद्धिं परां ते हि जलप्लुताङ्गाः प्राप्तास्तु लोकान्मरुतां न घान्ये ॥ ७४ ॥

ज्ञानं महत्पुण्यतमं पवित्रं पठन्त्यदो नित्यविशुद्धसत्त्वाः ।

गतिं परां यान्ति महानुभावा रुद्रस्य वाक्यं हि यथा प्रमाणम् ॥ ७५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये नर्मदास्नानफलश्रुतिकथनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः

नर्मदामाहात्म्यवर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

अहो महत्पुण्यतमा विशिष्टा क्षयं न याता इह या युगान्ते

तस्मात्सदा सेव्यतमा मुनीन्द्रैर्ध्यानार्चनस्नानपरायणैश्च ॥ १ ॥

यामाश्रित्य गता मोक्षमृषयोधर्मवत्सलाः ।

ये त्वयोक्तास्तु नियमा ऋषीणां वेदनिर्मिताः ॥ २ ॥

मोक्षावाप्तिर्भवेद्येषां नियमैश्च पृथग्विधैः ।

दशद्वादशभिर्वाऽपि षड्भिरष्टाभिरेव वा ॥ ३ ॥

त्रिभिस्तथा चतुर्भिर्वाप्यैर्मासैस्तथैव च । मुच्यन्तेकलिदोषैस्ते देवेशानसमर्चनात्

ब्रह्माणं वा सुरश्रेष्ठं केशवं वा जगद्गुरुम् । अर्चयन्पापमखिलं जहात्येव न संशयः

एतद्विस्तरतः सर्वं कथयस्व ममाऽनघ ! । यस्मिन्संसारगहने निमग्नाः सर्वजन्तवः

ते कथं त्रिदिवं प्राप्ता इति मे संशयो च ॥ ६ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

जन्मान्तरैरनेकैस्तु मानुष्यमुपलभ्यते । मक्तिरुपयते चाऽत्र कथञ्चिदपि शङ्करे ।
तीर्थदानोपवासानां यदैवद्विज्ञाचनैः । यवान्निर्जायतेपुंसां धृष्ट्या परया मृपं
तस्माच्छ्रद्धा प्रवर्त्तव्या मानवैर्धर्मवन्मलैः ।

ईशोऽपि धृष्ट्या साध्यस्तेन धृष्टा विशिष्यते ॥ १ ॥

अन्यथा निष्फलं सर्वं धृष्टार्हानां तु भारत । तस्मात्समाधयेद्वर्त्तिच्छस्य पप्मेष्टिन
तेषां हि मफलं जन्म येषां मक्तिरवच्छ्रया ।

सा धैर्यं त्रिविधा भक्तिः सात्त्विकी राजसी तथा ॥ ११ ॥

सामसी सर्वलोकस्य त्रिविधं च फलमेव ।

ते कमफलमयोगादायसन्ते पुनः पुनः ॥ १२ ॥

जन्मान्तरैरनेकैरात्मानिना देवयाजिनाम् । देवत्रयेभ्येद्वन्निःश्वरात्पापस्य कर्मण
ईशानाच्च पुनर्मोक्षो जायते छिन्नमशयः । ये पुनर्मर्मशर्तान्माधिरयद्विज्ञपुङ्गवाः ॥
त्रयीमागममन्दिष्यान्ते यान्तिपरमा गतिम् ।

एकाग्रमनो ये तु शङ्कर शिवमध्यस्थम् ॥ १४ ॥

अथ यत्नाद् निरताः शिष्टं निदुष्यन्ति ते जनाः ।

कालेन महता मिद्धिनायतेऽन्यत्र देहिनाम् ॥ १५ ॥

तमदायापुनर्म्मारे शिष्टं मिद्धिरुपाप्यते ।

यद्भूमिवर्यैस्तु मिध्यन्ति ये तु माहम्भविदो जनाः ॥ १७ ॥

वैष्णवा आनमस्यन्तास्तेऽपि निदुष्यन्ति चाऽग्रतः ।

सद्ययोगविदो ये च समुद्रमिव मित्त्रयः ॥ १८ ॥

एकीमयन्तिवत्पान्ते यागेमाहेभ्यरे गताः । सर्वेसामेवयोगानां योगोमाहेभ्यरे एव
तमासाद्ययिमुच्यन्ते येऽपिभ्युपाप्योतयः । शिवमत्त्वनदीकूलेजायन्तेनेन योनिपु
गतिरेषा दुरारोहा मवपापशयद्वरी । मुच्यन्ते मनु ससाराद्देवामाधिर्य जन्तय
तस्मात्प्राणीमरेग्रिण्यं तथा मम्यविलेपनः ।

नर्मदातीरमासाद्य क्षिप्रं सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥

त्रिकालं पूजयेच्छान्तो यो नरो लिङ्गमादरात् ।

सर्वरोगविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥ २३ ॥

पङ्क्तिः सिद्ध्यति मासैस्तु यद्यपि स्यात्स पापकृत् ।

ये पुनः शुद्धमनसो मासैः शुध्यन्ति ते त्रिभिः ॥ २४ ॥

यथा दिनकरस्पृष्टं हिमंशैलाद्विशौर्यते । तद्वद्विलीयते पापं स्पृष्टं भस्मकणैः शुभैः
सद्योजातादियुक्तेन भस्मनायेसमुक्षिताः । सूर्यवद्विमलाभान्तिद्विजालद्रपरायणाः
वैनतेयभयत्रस्ता यथा नश्यन्ति पन्नगाः ।

तद्वत्पापानि नश्यन्ति भस्मनाऽभ्युक्षितानि ह ॥ २५ ॥

नर्मदातोयपूतेन भस्मनोधूलयन्ति ये । सद्यस्तेपापसङ्काच्च मुच्यन्तेनाऽत्र संशयः
व्रतं पाशुपतं भक्त्यायथोक्तं पालयन्ति ये । शूद्रान्नेन विहीनास्तु ते यान्ति परमांगतिम्
अमृतं ब्राह्मणस्याऽन्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।

वैश्यान्नमन्नमेव स्याच्छूद्रान्नं रुधिरं स्मृतम् ॥ ३० ॥

शूद्रान्नरससम्पुष्टाये त्रियन्ते द्विजोत्तमाः । ते तपोज्ञानहीनास्तु काकागृध्राभवन्ति ते
दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति ।

यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् ॥ ३२ ॥

विशेषाद्याति धर्मं न तपो लोल्यं समाश्रिताः । नरकं यान्त्यसंदिग्धमित्येवं शङ्करोऽब्रवीत्
ईदृग्रूपाश्च ये विप्राः पाशुपत्ये व्यवस्थिताः । ते महत्पापसङ्कातं दहन्त्येव न संशयः
विडम्ब्येन च संयुक्ता लोलुप्येन च पीडिताः । असम्भाष्या असंग्राह्या इत्येवं श्रुतिनोदना
मातापितृकृतैर्दोषैरन्ये केचित्स्वकर्मजैः । नष्टाज्ञानाचलेपेन अहङ्कारेण चाऽपरे ॥

शङ्करे प्रस्थिता धर्मे ये स्मृत्यर्थवहिष्कृताः ।

क्लिश्यमानास्तु कालेन ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ३७ ॥

अश्रद्धधानाः पुरुषा मूर्खा दम्भचिर्वादिताः ।

न सिद्ध्यन्ति दुरात्मानः कुह्यन्तीर्यकीर्तनाः ॥ ३८ ॥

महामाग्येऽपि तीर्थस्य शादूरं व्रतमाच्यता ।

पियोनि यान्पयमन्दिरं लीलुप्येन गमन्विता ॥ ३६ ॥

न तीर्थेनैव दानेभ्यश्च दत्तं हि विलुप्यते । भाक्षानाद्य प्रमादाच्च ह्यनपापम्विनश्यति
एवं क्षान्पातुविधिना चर्तितपं द्विजानिभिः । परम्प्राय अपद्विभयर्त्तितत्वं मुहुर्मुहुः
कृष्णरूपं विस्वाक्षं योऽर्चयेदङ्गमेव ॥ । ईशानपदवने स्वाक्षारणमागम्य भूयर्त्तित
महिताया दशापूर्णायां करोति मुमयत । नर्मदानटमाधिर्य समुच्ये सर्वपातकं
पुराणमहितां यापि गोषां या पैण्यपीमपि ।

य पद्मप्रदातीरे शिरामे न शिरामश्च ॥ ४५ ॥

आभूतमङ्गलं याचन्मृगगेहे यदीकते । समारम्भमनं हातु पुरा प्रीतनु नन्दिता
दैवर्त्तिमिदगन्धर्वममरावे शिवाय्ये । नन्दितामिमाराजम्पुण्यैकमतामुनाम्
स्वर्गमोक्षप्रदा पुण्या संमारमयनाशिनीम् ॥ ४६ ॥

संमारगद्वरगुहा प्रपिहातुमेता वेदिच्छत्र प्रतिपदं भवतापनिधौ ।

नानाविधैर्निचटनैर्वंद्युषमपाशैर्वंदा सुगाय भृशुनैर्वहित मयोनम् ॥ ४७ ॥

शत्रु वधगतिं मा गा मा ह्यया यमयातनाम् । चेतःप्रेतनामयलीलुप्यत्यनचित्तप
दीनानाद्यधिशिष्टैभ्यो धनं सर्वं परित्यज । यदि संमारजलधेर्वीर्यप्रेइतोत्तनातु
जन्मोष्ठित मृतेत्यस्तं व्रक्त कामादिभिर्नरम् ।

व्रक्त यो ॥ यमादिभ्यः पिताकी पाति पायन ॥ ५१ ॥

मा धेहि गर्वं वीनाशहास्यं याम्यमि पीडयन् ।

प्राणिनः सर्वशरणं तद्भावि शरणं तव ॥ ५२ ॥

काः करालको वाः को मृत्यु को यमाधमः ।

शिवं पिप्पु पराणां हि नराणां किं भयं भवेत् ॥ ५३ ॥

मयभारातजन्तूना रेवातीरनिवासिनाम् । भगंश्च भगवाश्चैव भवर्त्तातिधिभेदना
शिवं भज शिवं ध्याय शिवं स्तुहि शिवं यज ॥

शिवं नम धराके त्वं ज्ञान मोक्षं यदीच्छसि ॥ ५५ ॥

पठ पञ्चाननंशाखं मन्त्रं पञ्चाक्षरं जप । धेहि पञ्चात्मकं तत्त्वं यज्ञं पञ्चाननं परम् ॥

किं तैः कर्मगणैः शोच्यैर्नानाभावविशेषितैः ।

यदि पञ्चाननः श्रीमान्सेव्यते सर्वथा शिवः ॥ ५७ ॥

किं संसारगजोन्मत्तवृंहितैर्निभृतैरपि । यदि पञ्चाननोदेवो भावगन्धोपसेवितः ॥

रे मूढ! किं विपादेन प्राप्यकर्मकदर्थनाम् । भवानीवल्लभंभीमं जप त्वं भयनाशनम्

नर्मदातीरनिलयं दुःखौघविलयद्वारम् । स्वर्गमोक्षप्रदं भगं भज मूढ सुरेश्वरम् ॥

विहाय रेवां सुरसिन्धुसेव्यां तत्तीरन्स्यञ्च हरं हरिं च ।

उन्मत्तवद्भावविचर्जितस्त्वं क यासि रे मूढ! दिगन्तराणि ॥ ६१ ॥

॥ रेवाजलं पुण्यं यजरुद्रं सनातनम् । जपपञ्चाक्षरीविद्यां ब्रजस्थानं च वाञ्छितम्

क्लेशयित्वा गिजं कायमुपायैर्बहुभिस्तु किम् ।

भज रेवां शिवम्प्राप्य सुखसाध्यं परम्पदम् ॥ ६३ ॥

एवं कैलासमासाद्य नन्दी स शिवसन्निधौ ।

जगौ यल्लोकपालानां तन्मयोक्तं तवाऽधुना ॥ ६४ ॥

मार्कण्डेय उवाच

तानदानपरो यस्तु नित्यं धर्ममनुव्रतः । नर्मदातीरमाश्रित्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥

विशिहीनो जपेन्नित्यं वेदान्तर्वाञ्छितं समाः ।

मृत्युलाङ्गल्यजाप्येन समो योऽप्यधिको गुणैः ॥ ६६ ॥

तेजयोन्यविशुद्धस्तु यथा रुद्रं चिन्दति । तथा लाङ्गलमन्त्रोऽपि नतिप्रतिगतायुषि

॥ यत्रीजपसंयुक्तः संयमीह्यधिकोगुणैः । अग्निमीलेऽपेत्वोवाग्नायाहिनित्यदा

शन्नो देवीति कूलस्थो जपेन्मुच्येत कित्त्वदैः ॥ ६८ ॥

साङ्गोपाङ्गास्तथा वेदाङ्गपन्नित्यं समाहितः ।

न तत्फलमवाप्नोति गायत्र्या संयमी यथो ॥ ७० ॥

द्वाध्यायंसकृजप्त्वाविप्रो वेदसमन्वितः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति

अन्यद्वा जप्यमंस्थानं सूक्तमैरण्यकं तथा ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ७२ ॥

यत्किञ्चित्प्रियते जाप्यं यच्च दानं प्रदीयते । नमंदाञ्जलमाश्रित्य तत्सर्वं चाक्षयमयेत्
एष विधेर्व्रतैर्नित्यं नमंदा ये ममाश्रिताः । ते मृना घेष्णवयान्तिपदवाशीवमव्ययम्
सत्यलोकं नरा केचित्सूर्यलोकं तथापरे । अप्मरोगणसम्बीतायावदाभूतसंस्थम्
एष वै वर्तमानेऽस्मिं ह्येते नृपपुङ्गवः । श्रुत्वा शीघ्रादशकोट्यस्तु कुरुक्षेत्रे निवासिनाम्
मया सह महाभाग नमंदा तदमाश्रिताः । परमूलवृत्ताहाराभर्षयन्तः स्थिता शिवम्
तच्च वर्षशतं दिव्यकालं सखायानुमानतः । षड्पिण्डानि सहस्राणि तानि मानुषसङ्ख्याया
ततस्तस्यामतीतायासंख्यायामुपमत्तम् । शेषं मानुष्यमेकतुकालैर्वर्षशतं स्थितम्
ततोऽभवदनावृष्टिर्लोकक्षयकरीतदा । यथा यात जगत्सर्वं क्षयं भूयो हि दारुणम्
ये पूषमिदं ससिद्धा ऋषयो वेदपारगाः । तेषां प्रभावाद्भवान्यवर्षं बलवृद्धाः ॥

महती भूरिमलिला समन्तादवृष्टिराहिता ।

ततो वृष्ट्या तु तेषां वै वर्तनं समञ्जसम् ॥ ८२ ॥

श्यामाकेतुदयित्वाघेन नमंदातीरमाश्रिते ।

नीयते स महान्कालो महामिदमभीप्सुभिः ॥ ८३ ॥

पुनर्युगान्ते सप्तमे किञ्चित्छेपे कर्गयुगे । नि शेषमभवत्सर्वं शुक्लस्याधरजङ्गमम्

निवृक्षीपधगुम्भं च नृण्यारुहिवर्जितम् । अनावृष्टिहतं सर्वं भूमण्डलमभूदधुशम् ॥

ततस्तैः ऋषयः सप्त श्रुत्वा तां महत्प्रशं । युगस्वभावाभाविष्टा हीनसत्त्वाभवन्दृष

नष्टोमस्थधाकारे युगान्ते समुपस्थिते ।

किं कार्यं क्व तु यास्यामः कोऽस्माकं शरणं भवेत् ॥ ८७ ॥

तान् ए प्रत्युवाचेदं मा भैष्येति पुनः पुनः । ईदृग्विधा मया दृष्टा बह्वर्कालपर्यया

नमंदातीरमाश्रित्य ते सर्वे गमिता मया । एषा हि शरणं देवी संप्राप्ते हि युगक्षये

नान्या गतिरिहास्माकं विद्यते द्विजसत्तमाः ।

जनित्री सबभूवानां विशेषेण द्विजोत्तमाः ॥ ८९ ॥

पितामहा ये पितरो ये चान्ये प्रपितामहाः ।

ते समस्ता गताः स्वर्गं समाश्रित्य महानदीम् ॥ ६१ ॥

भृगवाद्याः सप्त ये त्वासन्मम पूर्वपितामहाः ।

धौमृणी च महाभागा मम भार्या शुचिस्मिता ।

मनस्वती च या माता भार्गवोऽङ्गिरसस्तथा ॥ ६२ ॥

पुलस्त्यः पुलहश्चैव वसिष्ठात्रेयकाश्यपाः । तथान्ये च महाभागानियमव्रतचारिणः

अन्ये च शतसाहस्रा अत्र सिद्धिं समागताः ॥ ६३ ॥

तस्मादियं महाभागा न मोक्तव्या कदाचन ।

नान्या काचिन्नदी शक्ता लोकत्रयफलप्रदा ॥ ६४ ॥

इन्द्रैरेनेकैर्बहुभिः क्षुत्तृषाद्यैर्महाभयैः । मुच्यन्ते नराः सद्यो नर्मदातीरवासिनः ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सेचितव्या सरिद्धरा । वाञ्छद्भिः परमं श्रेय इह लोके परत्र च

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे श्रीनर्मदामाहात्म्यवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

नर्मदास्तोत्रवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एतच्छ्रुत्वा बभौ राजन्संहृष्टा ऋषयोऽभवन् ।

नर्मदा स्तोतुमारब्धाः कृताञ्जलिपुट्टा द्विजाः ॥ १ ॥

नमोऽस्तु ते पुण्यजले नमोमकरगामिनी ।

नमस्ते पापमोचिन्यै नमो देवि! वरानने! ॥ २ ॥

नमोऽस्तु ते पुण्यजलाश्रये! शुभे! विशुद्धसत्त्वे! सुरसिद्धसेविते ।

नमोऽस्तु ते तीर्थगर्णीनिपेक्षिते नमोऽस्तु यद्वाङ्मसमुद्भवे! वरे ॥ ३ ॥

पठन्ति ये स्तोत्रमिदं द्विजेन्द्राः शृण्वन्ति ये चापि नराः प्रशान्ताः ।
 ते यान्ति रुद्रं वृषसंयुतेन यानेन दिव्याभ्यरभूषिताश्च ॥ १६
 ये स्तोत्रमेतत्सततं पठन्ति स्नात्वा तु तोये खलु नर्मदायाः ।
 धत्ते हि तेषां सरिदुत्तमेयं गतिं विशुद्धामचिराद्दाति ॥ १७ ॥
 प्रातः समुत्थाय तथा शयानो यः कीर्तयेताऽनुदिनं स्तवं च ।
 स मुक्तपापः सुचिशुद्धदेहः समाश्रयं याति महेश्वरस्य ॥ १८ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिनाहस्र्यांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे श्रीनर्मदामहात्म्ये नर्मदास्तोत्रकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः

एकविंशतिकल्पकथानकवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एवं भगवती पुण्या स्तुता सा मुनिपुङ्गवैः ।

ध्विन्तयामास सर्वेषां दास्यामि वरमुत्तमम् ॥ १ ॥

ततः प्रसुप्तांस्ताञ्ज्ञात्वा रात्रौ देवी जगाम ह ।

एकैकस्य ऋषेः स्वप्ने दर्शनं चारुहासिनी ॥ २ ॥

ततोऽर्धरात्रे संप्राप्त उत्थिता जलमभ्यतः । विमलाम्बरसंवीता दिव्यमालाचिभूषिता

धृतातपत्रा सुश्रोणी पद्मरागचिभूषिता । जगाद मार्भैरिति तानेकैकं तु पृथक्पृथक्

वसध्वं मम पार्श्वे तु भयं त्यक्त्वा क्षुधादिजम् ॥ ५ ॥

एवमुक्त्वा तदा देवी स्वप्नान्ते तान्महामुनीन् ।

जगामादर्शनं पश्चात्प्रविश्य जलमात्मिकम् ॥ ६ ॥

ततः प्रभाते मुनयो मिथ ऊर्ध्वमुदङ्मिताः ।

तथा दृष्टा मया दृष्टा स्वप्ने देवी सुदर्शना ॥ ७ ॥

अभय दत्तमस्माकं सिद्धिश्चाप्यचिरेण तु । प्रशस्तं दर्शनं तत्स्थानमर्दायानस्यारं
अथान्यदिषसे राजन्मन्त्र्यानां रूपमुत्तमम् ।

एष्यन्ति सपरीवारा स्वर्गीयाद्यममत्रिर्धौ ॥ ८ ॥

नान्द्रुहा विस्मयाधिष्ठा मन्त्र्यास्तत्र महर्षयः ।

पूजयामासुरज्यग्रा ह्ययकत्र्येन देवता ॥ १० ॥

नाम्नस्यसङ्गान्मन्त्र्याप्य महादेव्या प्रभादतः ।

सपुषदारभृश्यास्ते धर्मयन्ति पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥

दिनेष्टिनेतवाप्येषमाश्रमेपुडिज्ञातयः । मन्त्र्यानामञ्जयदृष्टाविस्मिताश्चामचस्तदा
मृतास्तास्तु सुपुष्टाङ्गान्पादानाञ्च विशेषतः ।

हारेहारे चाग्रमाणा तापमाना युधिष्ठिरं ॥ १३ ॥

हृष्टपुष्टास्तदा सर्वे नमदार्तारवामिनः । अथयन्ते भय सर्वेतत्पुनः सुसुगोद्वयम् ॥

तै जपन्तस्तपन्तश्च निष्ठन्ति मरुत्तमम् । अचरन्ति पितृन्देवाभ्रमंश्चानन्दमाधिता
नैर्जपद्भिस्तपद्भिश्च सततं दिनमनम्रैः । आजते सासरिच्छ्रेष्ठाभिराभिर्धौ प्रहर्षि
तत्र तैरदुर्लभं शुद्धं ब्राह्मणैर्वेदपारणैः ।

नमश्च धर्मदा पूर्वं मन्त्रियमना यथाक्रमम् ॥ १७ ॥

अग्निमिदशमोऽमीर्ममदार्तारवामिभिः । विभक्तैर्यचिमन्तङ्गीनमंश्चार्तमंश्चानन्दमा
यज्ञोपयानिश्च शुभैरक्षमूर्धैश्च भारतम् । कृत्स्नैश्च महापुण्यान्ममदोदधिगामिनी ॥ १९ ॥

प्रयगायतनैः शुद्धैर्लिङ्गैर्घाण्टुकमृण्मयैः । आजते या सरिच्छ्रेष्ठा नक्षत्रैरिव शर्वरी
एव न क्षयः सर्वे तपयन्तः सुरान्वितम् । न्यवसद्यमंश्चार्तारोवाचदाभूतमग्नयम्
विजिह्वते ततस्तस्मिन्त्यारे वरंशताधिके । अपराजं तदा कन्याजलादुत्तार्यभारत

विदुषु ब्रह्ममामामा व्याल्यज्ञोपवीतिनी ।

त्रिमृगाग्रजरा मौम्या तानुवाचक्षणीस्तदा ॥ २३ ॥

आगच्छध्वं मुनिगणा विशर्ध्वं मामयोनिजाम् ।

समेताः पुत्रदारैश्च ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ॥ २४ ॥

यस्य यस्य हि या वाञ्छा तस्य तां तां ददाम्यहम् ।

विष्णुं ब्रह्माणमीशानमन्यं वा सुरमुत्तमम् ॥ २५ ॥

तत्रसर्वान्नयिष्यामिप्रसन्नावरदाह्यहम् । प्राणायामपराभूत्वामांविशश्वंसमाहिताः
सह पुत्रैश्च दारैश्च त्यक्त्वाश्रमपदानि च । कालक्षेपोनकर्तव्यःप्रलयोऽयमुपस्थितः
संहारः सर्वभूतानां कल्पदाहः सुदारुणः । एकाहमभवं पूर्वं महाघोरे जनक्षये ॥
शेषा नद्यः समुद्राश्च सर्व एव क्षयंगताः । वरदानान्महेशस्यतेनाहं न क्षयं गता ॥

अमृतः शाश्वतो देवः स्थाणुरीशः सनातनः ॥

स पूजितः प्रार्थितो वा किं न दद्याद्द्विजोत्तमाः ॥ ३० ॥

एवमुक्त्वा ऋषीन्ब्रूवा प्रविवेश जलंततः । करात्तशूलासादेवीव्यालयजोपवीतिनी
ततस्ते तद्वचः श्रुत्वा विस्मयापन्नमानसाः । अभिवन्द्यचमांसर्वेक्षामयन्तःपुनःपुनः
क्षम्यतां नो यदुक्तं हि वसतां तव संश्रये ।

गृहांस्त्यक्त्वा महाभागाः सशिष्याः सह बान्धवाः ॥ ३३ ॥

जप्त्वा चैकाक्षरं ब्रह्म हृदि ध्यात्वा महेश्वरम् ।

स्नात्वा च मन्त्रपूताभिरथ चाद्भिर्जितव्रताः ॥ ३४ ॥

विविशुर्नर्मदातोयं सपक्षा इव पर्वताः । द्योतयन्तोदिशःसर्वाःकुशहस्ताःसहाग्नयः
गतेषु तेषु राजेन्द्र अहमेकः स्थितस्तदा । अमरेशं नमसाद्य पूजयन्नर्मदां नदीम् ॥
अनुभूताः सप्तकल्पा मायूराद्या मया नृप ! । प्रसादाद्ब्रध्नसः सर्वे रेवया सह भारत
जन्मतोऽद्य दिनं यावन्न जानेऽस्याः पुरा स्थितिम् ॥ ३८ ॥

इयं हि शाङ्करी शक्तिः कला शम्भोरिलाह्वया ।

नर्मदा दुरितध्वंसकारिणी भवतारिणी ॥ ३९ ॥

यदाहमपि नाभूवं पुराकल्पेषु पाण्डव ! । चतुर्दशसुकल्पेषु तेत्थियं सुखसंस्थिताः
चतुर्दश पुरा कल्पा न मृता येषु नर्मदा । तानहं सम्प्रवक्ष्यामि देवी प्राहयथा मम
कापिलं प्रथमं विद्धि प्राजापत्यं द्वितीयकम् ।

सृष्टिसंहाररक्षार्थं भवेदेवं महेश्वर! ॥ ६ ॥

एतच्छ्रुत्वा चस्तथ्यं विष्णोश्च परमेष्ठिनः । सगणः सपरीवारः सहताभ्यां सहोमया
सप्तलोकान्विभिद्येमान् भगवाञ्जीललोहितः ।

भूराद्यब्रह्मलोकान्तं भित्त्वाऽण्डं परतः परम् ॥ ८ ॥

शैवं पदमजं दिव्यमाविशत्सह ते विभुः । न तत्र वायुर्नाकाशं नाग्निस्तत्र न भूतलम्
यत्र संतिष्ठते देव उमया सह शङ्करः । न सूर्यो न ग्रहास्तत्र न ऋक्षाणि दिशस्तथा
न लोकपाला न सुखं न च दुःखं नृपोत्तम! ॥ ११ ॥

ब्राह्मं पदं यत्कवयो वदन्ति शैवं पदं यत्कवयो वदन्ति ।

क्षेत्रज्ञमीशं प्रवदन्ति चान्ये सात्त्व्याश्च गायन्ति किलादिमोक्षम् ॥ १२

यदुब्रह्म आद्यं प्रवदन्ति केचिद्यं सर्वमीशानमजं पुराणम् ।

तमेकरूपं तमनेकरूपमरूपमाद्यं परमव्ययाख्यम् ॥ १३ ॥

अवर्णमप्यर्थमनामगोत्रं तुर्यं पदं यत्कवयो वदन्ति ।

ध्यानार्थं विज्ञानमयं सुसूक्ष्ममात्मस्थं मीशानवरं वरेण्यम् ॥ १४ ॥

ततस्त्रयस्ते भगवन्तमीशं सम्प्राप्य सङ्क्षिप्य भवन्त्यर्थकम् ।

पृथक्स्वरूपैस्तु पुनस्त एव जगत्समस्तं परिपालयन्ति ॥ १५ ॥

संहारं सर्वभूतानां रुद्रत्वे कुरुते प्रभुः ।

विष्णुत्वे पालयेद्लोकान् ब्रह्मत्वे सृष्टिकारकः ॥ १६ ॥

प्रकृत्या सह संयुक्तः कालो भूत्वा महेश्वरः ।

विश्वरूपा महाभागा तस्य पार्श्वे व्यवस्थिता ॥ १७ ॥

यामाहुः प्रकृतिं तज्जाः पदार्थानां विचक्षणाः । पुरुषत्वे प्रकृतिवै च कारणं परमेश्वरः
तस्मादेतज्जगत्सर्वं समुद्भूतं चराचरम् । तस्मिन्नेव लयं याति युगान्ते समुपस्थिते
भगलिङ्गाङ्कितं सर्वं व्याप्तं वै परमेष्ठिना । भगरूपो भवेद्विष्णुर्लिङ्गरूपो महेश्वरः ॥
भाति सर्वेषु लोकेषु गीयते भूर्भुवादिषु । प्रविष्टः सर्वभूतेषु तेन विष्णुर्भगः स्मृतः
विशनाद्विष्णुरित्युक्तः सर्वदेवमयो महान् । भासनाद्भमनाच्चैव भगसञ्ज्ञाप्रकीर्तिता

ब्रह्मादिस्तम्भपर्यन्त यस्मिन्नेतिलयजगत् । एतन्मावंसमापन्नं लिङ्गं तस्माद्विदुर्बुधा
महादेवस्ततो देवीमाह पार्श्वे स्थिता तदा ।

महरस्य जगत्सर्वं मा चित्तम्यस्य शोभने ॥ २४ ॥

एतज्ज सौम्यमिदं रूपसितचन्द्रांशुनिर्मलम् । रौद्ररूपं समास्थाय सहरस्य चराचरम्
रौद्रेभूतगर्णघोरैर्देवि त्वं परिवारिता । जीवलोकमिमं सर्वं भक्षयस्वाम्नुजेश्वरी ॥
ततोऽहं भक्षयिष्यामि प्लावयिष्ये तथा जगत् ।

एत्या धैर्याणं भूय सुखं स्वप्स्ये त्वया सह ॥ २५ ॥

ध्रीर्देव्युपास

नाह देवजगच्चैतत्संहारामि महाघने । अग्न्या भूत्वा विचेष्ट न भक्षयामिभृशानुष्म
स्त्रीस्यभावेन कारुण्यं करोति हृदयं मम । कथं वै निर्दहयिष्यामि जगदेतज्जगत्पते ॥
तस्मात्स्व स्वयमेवेदं जगत्सहृदयं शङ्करं । अर्घयन्मुक्तस्त्वा देवी धूर्जटिर्निललोहित ॥
भृशो निर्भस्मयामास हृद्द्वारेण महेश्वरीम् ।

ॐ हुं फट् त्वं स इत्याह कोपाधिष्ठैरपेक्षणै ॥ ३१ ॥

हृद्द्वारिणा विशालाक्षी पीनोदजयनस्थला । तत्क्षणाद्याभवद्रौद्रा कालरात्री यभास्त
हृद्द्वर्त्ता महानादेनादयन्ती दिशो दश । व्यवधन्त महारौद्रा विद्युत्सौदामिनी यथा
विद्युत्सम्पातदुष्प्रेक्ष्या विद्युत्सङ्घातचञ्चला ।

विद्युज्ज्वालाकुला रौद्रा विद्युदग्निनिभेक्षणा ॥ ३४ ॥

मुक्तकेशा विशालाक्षी वृषात्रीवा वृषोदरी । व्याघ्रचर्मोन्मथरधराव्यालयशोपवीतिनी
वृश्चिकैरग्निपुष्पाभैर्गोमैश्च विभूषिता । त्रैलोक्यपूरयामास विस्तारेणोच्छ्रयेण च
भासुराङ्गा तु सम्वृत्ता वृष्णसर्पैककुण्डला ।

चित्रदण्डोद्यतकरा व्याघ्रचर्मोपसेचिता ॥ ३७ ॥

व्यवधन्त महारौद्रा जगत्सहारकारिणी । सुक्षिणी छेलिहाना च कूर्पूत्कारकारिणी
व्यात्ताभ्या घुघुंरा रावा जगत्सहस्रोमकारिणी ।

खेलदुभूतानुगा कूरा निश्वासोच्छ्वासकारिणी ॥ ३८ ॥

जातादृहासादुर्नासावहिकुण्डसमेक्षणा । प्रोद्यत्किलकिलारावाददाहसकलंजगत्
दह्यमानाः सुरास्तत्र पतन्ति धरणीतले । पतन्ति यक्षगन्धर्वाः सकिन्नरमहोरगाः
पतन्ति भूतङ्गसाश्च हाहाहैहैविराविणः । वृम्बापातैः सनिर्वर्तैरुदितार्तस्वरैरपि ।
व्याप्तमासीत्तदा चिष्टं त्रैलोक्यं सच्चराचरम् ।

सम्पतद्भिः पतद्भिश्च ज्वलद्भूतगणैर्मही ॥ ४३ ॥

जातैश्चटचटाशब्दैः पतद्भिर्गिरिसानुभिः । तत्र रौद्रोत्सवे जातारुद्रानन्दविवर्धिनी
विहिंसमानाभूतानिचर्वमाणाचरानपि । तत्तद्गन्धमुपादाय शिवारावचिराविणी
गलच्छोणितधाराभिमुखादिग्धकलेवरा । चण्डशीलाऽभवच्चण्डीजगत्संहारकर्मणि
येऽपि प्राप्ता महर्लोकं भृग्वाद्याश्च महर्षयः ।

तेऽपि नश्यन्ति शतशो ब्रह्मक्षत्रविशादयः ॥ ४४ ॥

देवासुराभयत्रस्ताः सयक्षोरगराक्षसाः । विशन्तिकेऽपिपातालं लीयन्तेचगुहादिषु
सा च देवी दिशः सर्वा व्याप्य मृत्युखि स्थिता ।

युगक्षयकरे काले देवेन विनियोजिता ॥ ४५ ॥

एकापि नवधा जाता दशध्रा दशध्रा तथा ।

चतुःषष्टिस्वरूपा च शतरूपादृहासिनी ॥ ४६ ॥

जज्ञे सहस्ररूपाचलक्षकोटितनुः शिवा । नानारूपायुधकारानानावादनचारिणी
एवंरूपाऽभवद्देवीशिवस्यानुज्ञया नृप ! दिक्षु सर्वासु गगने विकटायुधशीलिनः
रुन्धन्तो नश्यमानांस्तान्नाणा माहेश्वराः स्थिताः ।

विचरन्ति तथा सार्द्धं शूलपट्टिशपाणयः ॥ ४७ ॥

ततो मातृगणाः केचिद्विनायकगणैः सह । व्यवर्धन्त महारौद्राजगत्संहारकारिणः
ततस्तस्या व्यवर्धन्त दंष्ट्राः कुन्देन्दुसन्निभाः ।

योजनानां सहस्राणि अयुतान्यवुदानि च ॥ ४८ ॥

दंष्ट्रावलिः कररूहाः क्रूरास्तीक्ष्णाश्च कर्कशाः ।

वियदृदिशो लिखन्त्येव सप्तद्वीपां वसुन्धराम् ॥ ४९ ॥

तस्यादंष्ट्राभिसम्पातैर्धूर्णिताचनपर्वताः । शिन्धासञ्जयसङ्घाताघिर्शीर्यन्तेसहस्र
हिमवान्हेमकूटश्च निरयो गन्धमादनः । माल्यवाधैर्वनीलश्च श्वेतश्चैव महागिरि
मेरुश्चमिलार्पीठममर्द्दापं च मार्णवम् । लोकालोकेन सहितं प्राक्कम्पत नृपोत्तम

दंष्ट्राशनिविस्फूटाश्च विर्शीर्यन्ते महाद्रुमाः ।

उत्पातैश्च दिशो व्यासाघोररूपैः समन्ततः ॥ ६० ॥

तारा ग्रहगणाः सर्वे ये च धैमानिका गणाः ।

शिवासहस्रैराकीर्णा महामातृगणैस्तथा ॥ ६१ ॥

त्वा चचार जगत्कृत्स्नं युगान्ते समुपस्थिते ।

भ्रमद्विश्च घुचद्विश्च क्रोशद्विश्च समन्ततः ॥ ६२ ॥

प्रमथद्विर्ज्वलद्विश्च शीघ्रे व्यामादिशो दश ।

विस्तीर्णं शैलसङ्घातं विधूर्णितगिरिद्रुमम् ॥ ६३ ॥

प्रभिन्नगोपुरद्वारं केशशुक्लास्थिसङ्कुलम् । प्रदग्धप्रामनगरं भस्मपुञ्जमिसम्भूतम्
चिताध्माकुलं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् । हाहाकाराकुलं सर्वमहहस्यननित्यता

जगदेतद्भूतसर्वमशरण्यं निराश्रयम् ॥ ६६ ॥

इति धीस्कान्दे महापुराणे वकाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमिऽध्यायः
रेखाखण्डे नर्मदामाहाट्ये फल्गुनक्षत्रे कालरात्रिहृतजगत्संहारणघर्षणनाम

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः
सृष्टिसंहरणसंरम्भववर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो मातृसहस्रैश्च रौद्रैश्च परिवारिता । कालरात्रिर्जगत्सर्वं हरते दीप्तलोचना ॥

ततस्ता मातरो घोरा ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाः ।

वाय्विन्द्रानलकौबेरा यमतोयेशशक्तयः ॥ २ ॥

स्कन्दक्रोडनृसिंहानां विचरन्त्यो भयानकाः ।

चक्रशूलगदाखड्गवज्रशक्त्यष्टिपट्टिशैः ॥ ३ ॥

खट्वाङ्गैरुमुकैर्दीप्तैर्व्यचरन्मातरःक्षये । उमान्ननोदिताःसर्वाःप्रधावन्त्योदिशोदश
तासांचरणविधेपैर्दुङ्कारोद्गारनिस्वनेः । त्रैलोक्यमेतत्सकलं विप्रद्रुधं समन्ततः
हाहारवाक्रन्दितनिस्वनैश्च प्रभिन्नरथ्यागृहगोपुरैश्च ।

वभूव घोरा धरणी समन्तात्कपालकेशाकुलकर्बुराङ्गी ॥ ६ ॥

यदेतच्छतसाहस्रं जम्बूद्वीपं निगद्यते । सर्वमेव तदुच्छन्नं समाधृष्य नृपोत्तमः ॥ ७ ॥

जम्बु शाकं कुशं क्रौञ्चं गोमेदं शाल्मलिस्तथा ।

पुष्करद्वीपसहिता ये च पर्वतवासिनः ॥ ८ ॥

ते प्रस्ता मृत्युना सर्वे भूतैर्मातृगणैस्तथा । महामुरङ्कपालैश्च मांसमेदोवसोत्कटैः
महानादपरैर्वैर्वाहूणिगन्धमोहितैः । ज्वालासहस्रसम्वीताविद्युज्ज्वलितकुण्डला
रुधिरोद्गारशोणाङ्गीमहामायासुभीषणा । पिबन्ती रुधिरं तत्रमहामांसवसाप्रिया
कपालहस्ता विकटा भक्षयन्ती सुरासुरान् ।

नृत्यन्ती च हसन्ती च विपरीता महारवा ॥ १२ ॥

त्रैलोक्यसन्त्रासकरी विद्युत्संस्फोटहासिनी ।

सप्तद्वीपसमुद्रान्तां भक्षयित्वा च मेदिनीम् ॥ १३ ॥

तत स्वस्थानमगमय त्र देवो महेश्वर । नमदातीरमात्रित्याचमन्मातृगणै सह ॥
 धमराणां वटे सुहृन्वृत्यन्ती हसितानना । अमरा देवता मोना शरीरं कटमुच्यते
 ते वटेरावृतो यस्मात्पथतोऽयं नृपोत्तम ।

छिन्नभिन्नास्थिनिकरेवसामेदोस्तविप्लुने ॥ १६ ॥

धमरकट इत्येवं तेन प्रोक्तो मनीषिभि । महापवित्री लोत्रेपुशम्भुना सचिनिर्मित
 नित्यं सन्निहितस्तत्र शङ्करोहा मया सह । ततोऽहं नियतस्त्वत्र तस्य पादाग्रसंस्थित
 प्रह्वं प्रणतमायेन स्वीमि त नीलगोहिणम् ।

ततस्तालकमयानैर्गर्जमानैर्गुणै सह ॥ १७ ॥

सम्प्रनृत्यति सहस्रो मृत्युना सह शङ्कर । खट्वाङ्गं रन्मुकैश्चैव पट्टिशं परिवेष्टया
 मासमेदोपसाहस्राह्णमृत्यन्तिमद्भुश । घामनाजटिलामुण्डालम्बप्रीवोष्टमृदङ्गा
 महाशिशनोदरभुजा मृत्यन्ति च हसन्ति च ।

विहृतैराननैर्धौरेभुजोल्यणमुखादिभि ॥ २१ ॥

अमर कण्ठकं धनुः प्राप्तेकालधिपयये । तेषां मध्ये महाबोरं जगत्सन्त्रासकारणम्
 मृत्युं पश्यामि मृत्यन्त तडित्पङ्कलमृदङ्गम् ।
 तस्य पार्श्वे स्थिता देवी विमलग्म्वरभूयिताम् ॥ २४ ॥

कुण्डलोन्धुगण्डा ता नागयक्षोपवीतिनीम् ।

विचित्रैरपहारैश्च पूजयन्ती महेश्वरम् ॥ २ ॥

अपश्यं नमदा तत्र मानरं विष्वक्निदिताम् ।

मानातरङ्गा भावतां सुरैरणयसन्निभाम् ॥ २६ ॥

महासर सरित्पातैरद्भुश्या दृश्यरूपिणीम् । वन्द्यमानासुरे सिद्धमुनिमण्डपैश्चभास्त
 पतस्मिन्नन्तरे बोरा सप्तसप्तकसञ्ज्ञिताम् ।

महावीर्यवीर्येणाढ्या कुचन्ती सज्जत जगत् ॥ २८ ॥

दृष्टवानमदा देवीं मृगकृष्णाम्बरां पुन । सधमाशनिनिर्हादिवहन्तीं समधा तदा ॥
 इति सहारमतुल दृष्टवाग्राजसत्तमः । नमस्त्राकविरणमभूदेतद्वराधरम् ॥ ३० ॥

महोत्पातसमुद्भूतं नष्टनक्षत्रमण्डलम् । अलातचक्रवत्पूर्णमशेषं भ्रामयंस्ततः ॥ ३१ ॥
विमानकोटिसङ्कीर्णः स किन्नरमहोरगः । महावातः स निर्वातो येनाकम्पच्चराचरम्
रुद्रवक्त्रात्समुद्भूतः सम्भवतो नाम विश्रुतः । वायुः संशोषयामास चित्ततत्सप्तसागरान्
उद्धूलिताङ्गः कपिलाक्षमूर्द्धजो जटाकलापैरवचद्मूर्द्धजः ।
महारघो दीप्तविशालशूलधृक्सपातु युष्मांश्च दिने दिने हरः ॥ ३४ ॥
शूली धनुष्मान्कवची किरीटी श्मशानभस्मोक्षितसर्वगात्रः ।
कपालमालकुलाकण्ठनालो महाहिसूत्रैरवचद्ममौलिः ॥ ३५ ॥
स गोमसौधैः परिवेष्टिताङ्गो विषाग्निचन्द्रामरसिन्धुमौलिः ।
पिनाकखट्वाङ्गकरालपाणिः स कृत्तिवासा डमरुप्रणादः ॥ ३६ ॥
स सप्तलोकान्तरनिःसृतात्मा महाभुजावेष्टितसर्वगात्रः ।
नेत्रेण सूर्योदयसन्निभेन प्रवालकाङ्कूरनिभोदरेण ॥ ३७ ॥
सन्ध्याभ्ररक्तोत्पलपद्मारागसिन्दूरविद्य त्रकरारुणेन ।
तप्तेन लिङ्गेन च लोचनेन चिक्रीडमानः स युगान्तकाले ॥ ३८ ॥
हिरण्मयेनैव समुत्सृजन्सदण्डेन यद्वद्भगवान्समेहः ।
पादाग्रविक्षेपविशीर्णशैलः कुर्वङ्गत्सोऽपि जगाम तत्र ॥ ३९ ॥
संहर्तुकामस्त्रिदिवं त्वशेषं प्रमुञ्चमानो विकृताट्टहासम् ।
जहार सर्वं त्रिदिवं महात्मा सङ्क्षोभयन्तु जगदीश एकः ॥ ४० ॥
तं देवमीशानमजं वरेण्यं दृष्ट्वा जगत्संहरणं महेशम् ।
सा कालरात्रिः सह मातृमिश्र गणाश्च सर्वे शिवमर्चयन्ति ॥ ४१ ॥
नन्दी च भृङ्गी च गणादयश्च तं सर्वभूतं प्रणमन्ति देवम् ।
जगद्धरं सर्वजनस्य कारणं हरं स्मरारातिमहर्निशं ते ॥ ४२ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे रेवाखण्डे
नर्मदामाहात्म्ये सृष्टिसंहरणसंरम्भवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

पोडशोऽध्यायः

नक्षकृतशिवस्तुतिवर्णनम्

धामाकण्डेय उवाच

समात्तुभिर्भूतगर्णैश्च घोरैर्वृत्तैः समन्तात्स ननन शूलैः ।

गणैर्द्रव्यमाघरणे वसानं महतुकामश्च जगत्समस्तम् ॥ १ ॥

महेश्वरस्यसुरेश्वराणां मन्त्रैरनेनैरवयद्भार्या ।

मेशोद्यमारक्तचित्रचिताङ्गस्त्रैगोपशङ्खे प्रणतः शम्भुः ॥ २ ॥

स कालरात्या सहितो महात्मा काले त्रिगोकीं सकृत् जहार ।

सम्यक्तकाल्य समहानुभावं शम्भुमहात्मा जगतो वरिष्ठः ॥ ३ ॥

स चिन्तुङ्गितोत्करधममित्र महोरक्चक्राशनिघातनुयम् ।

ततोऽदृष्ट्वा स प्रमुमोच घोरं विवृण्वन् वक्त्रं वद्वामुन्वामम् ॥ ४ ॥

महाम्रवशाशनिमन्त्रिणेन तेनाऽदृष्ट्वासेन हरोद्गतः ।

प्रापूरितास्तत्र त्रिशोदशीर्षमदृष्टोभिता सद्यमहाणवाश्च ॥ ५ ॥

स प्रह्लादगोक प्रनगाम शङ्को प्रह्लाण्डभाण्डं प्रचवालं सद्यम् ।

स्मिन्मदियाकुलवेतनास्ते विशस्तकपाः क्षययो वभूवुः ॥ ६ ॥

प्रणम्य सर्वे सहस्रैव भीता प्रह्लाण्डमृषुः परमेश्वरशम् ।

भीताश्च सर्वे सपथस्तनस्ते सुरासुरैश्चैव महोरगैश्च ॥ ७ ॥

विद्य त्र्यम्बामासुरमीषणाङ्गं क एव चित्राडिति भूतलम्बा ।

कालानलं शास्त्रमिदं दधानो यस्यादृष्ट्वासेन जगदिमुदम् ॥ ८ ॥

विद्यस्तस्य प्रार्मा क्षणं महतुमिच्छेत्किमप्य विलोकीम् ।

सार्धं त्वया मन्त्रमिरण्वैश्च जनस्तपः सत्यमभिप्रयानि ॥ ९ ॥

महतुकामो हि क एव देव एतन्ममस्तु कथयाऽप्रमेयः ।

न दृष्टमेतद्विषमं कदापि जानासि तत्त्वं परमोमतो नः ॥ १० ॥

निशम्य तद्वाक्यमथावभाषे ब्रह्मा समावाप्त्य सुरादिसङ्घान् ॥ ११ ॥

श्रीब्रह्मोवाच

स एष कालस्त्रिदिवं त्वशेषं संहर्तुकामोजगदक्षयात्मा ।

पूर्णे च शते परिवत्सराणां भविष्यतीशानविभुर्न चित्रम् ॥ १२ ॥

सम्बत्सरोऽयं परिवत्सरश्च उद्वत्सरो वत्सरण्य देवः ।

दृष्टोऽप्यदृष्टः प्रदुतः प्रकाशी स्थूलश्च सूक्ष्मः परमाणुरेव ॥ १३ ॥

नातः परं किञ्चिदिहाऽस्ति लोके परापरोऽयं प्रभुरात्मवादी ।

तुष्येत मे कालसमानरूप इत्येवमुक्त्वा भगवान्सुरेशः ॥ १४ ॥

सनत्कुमारप्रमुखैः समेतः सन्तोषयामास ततो यतात्मा ॥ १५ ॥

ब्रह्मोवाच

नमोऽस्तु सर्वाय सुशान्तमूर्तये ह्यवोरूपाय नमोनमस्ते ।

सर्वात्मने सर्व नमोनमस्ते महात्मने भूतपते! नमस्ते ॥ १६ ॥

ओङ्कारहुङ्कारपरिष्कृताय स्वधावपद्कार नमोनमस्ते ।

गुणत्रयेशाय महेश्वराय ते त्रयीमयाय त्रिगुणात्मने नमः ॥ १७ ॥

त्वं शङ्करस्त्वं हि महेश्वरोऽसि प्रधानमग्र्यं त्वमसि प्रविष्टः ।

त्वं विष्णुरीशः प्रपितामहश्च त्वं सप्तजिह्वस्त्वमनन्तजिह्वः ॥ १८ ॥

स्रष्टाऽसि सृष्टिश्च विभो त्वमेव विश्वस्य वेद्यं च परं निधानम् ।

आहुर्द्विजा वेदविदो वरेण्यं परात्परस्त्वं परतः परोऽसि ॥ १९ ॥

सूक्ष्मातिसूक्ष्मं प्रवदन्ति यच्च वाचोऽनिवर्तन्ति मनो यतश्च ॥ २० ॥

श्रीमहादेव उवाच

त्वया स्तुतोऽहं विविधैश्च मन्त्रैः पुष्णामि शान्तिं तव पद्मयोने! ।

ईक्षस्व मां लोकमिमं ज्वलन्तं वक्त्रैरनेकैः प्रसभं हरन्तम् ॥ २१ ॥

एवमुक्त्वा स देवेशो देव्या सह जगत्पतिः ।

पितामह समाध्वास्य तत्रैवाऽन्तरधीयन् ॥ २२ ॥ १

इद महत्पुण्यतम वरिष्ठ स्नोत्र निशम्येह गतिं लभन्ते ।

पापैस्तेकैः परिवेष्टिता ये प्रयान्ति रुट् विमलैर्विमानैः ॥ २३ ॥

भयं च तेषां न भवेत्कदाचित्पडन्ति ये तात इदं द्विजाग्रया ।

मण्डग्रामधौराग्रिषुने तथाऽर्घ्यं तेषां शिवस्त्राति न सशयोऽत्र ॥ २४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्रशः सहस्राया यज्ञमेऽयन्तीखण्डे
रेखाखण्डे नर्मदामाहाय्ये ब्रह्महन्तशिरस्तुतिवर्णननामगोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः

द्वादशादित्यरूपेण जगत्सहरणवर्णनम्

धीमाकण्डेय उवाच

एष सन्तुद्यमानस्तु ब्रह्मार्चमुनिपुङ्गव । ब्रह्मलोकगतेस्तत्र सज्जहार जगत्प्रभु
स तद्भीममहारीद्रं दक्षिणवक्त्रमव्ययम् । महावद्भोत्कटारावपातालतलसन्निभम्
विघट्ज्यन्तपिङ्गाक्षं भैरवं लोमहपणम् । महाजिह्वं महावद्भ्रं महासर्पशिरोधरम्
महासुरशिरोमालं महाप्रत्यकारणम् । प्रमत्समुद्रनिहितपातचारिमयं हृषि ॥
घट्टयामुखसङ्काशं महादेवस्य तन्मुखम् । जिह्वाग्रेण जगत्सर्वं लेलिहातमपश्यत्
योजमानासहस्राणिसहस्राणाशतानि च । दिशोऽदशमहाघोरामासमेदोयसोत्कटा
तस्य दंष्ट्राव्यवर्धन्तशतशोऽयं सहस्रशः । सासुरान्सुरगन्धर्वान्सयक्षोरगराक्षसाश्च
तस्य दंष्ट्राग्रमग्नान्स ददश पितामहः । दन्तयन्त्रान्तसम्बिष्टविचूर्णितशिरोधरम्
जगत्पश्यामि राजेन्द्रविशन्तव्यादिते भुवः । नानातरङ्गमङ्गाङ्गामदार्षेनीघसङ्कुला
यथा नद्यो लययान्ति समुद्रं प्राप्य मत्स्वना ॥ ६ ॥
तथा तत् चिम्बमिदं समस्तमनेकजीवार्णवदुर्विगाहम् ।

विवेश रुद्रस्य मुखं विशालं ज्वलत्तदुग्रं वननादधोऽरम् ॥ १० ॥

ज्वालास्ततस्तस्य मुखात्सुवोराः सविस्फुलिङ्गा बहुलाः सधूमाः ।

अनेकरूपा ज्वलनप्रकाशाः प्रदीपयन्तीव दिशोऽखिलाश्च ॥ ११ ॥

ततो रविज्वालसहस्रमालि बभूववक्त्रं चलजिह्वदंष्ट्रम् ।

महेश्वरस्याद्भुतरूपिणस्तदा स द्वादशात्मा प्रबभूव एकः ॥ १२ ॥

ततस्ते द्वादशादित्या रुद्रवक्त्राद्विनिर्गताः ।

आश्रित्य दक्षिणामाशां निर्दहन्तो वसुन्धराम् ॥ १३ ॥

भौमं यज्जीवनं किञ्चिन्नानावृक्षतृणालयम् । शुष्कं पूर्वमनावृष्ट्या सकलाकुलभूतलम्
तद्दीप्यमानं सहसा सूर्यस्तै रुद्रसम्भवैः । धूमाकुलमभूत्सर्वं प्रणप्रहतारकम्
ज्वाला सहसा दीप्तं भूमण्डलमशेषतः । ज्वालामालाकुलं सर्वमभूदेतच्चराचरम्
सप्तद्वीपसमुद्रेषु सरित्सु च सरस्सु च । अग्निरत्तिजगत्सर्वमाज्याहुतिमिवाध्वरे
विशालतेजसा दीप्तामहाज्वालासमाकुलाः । ददद्दुर्वैजगत्सर्वमादित्या रुद्रसम्भवाः
आदित्यानां रश्मयश्च संस्पृष्टा वै परस्परम् । एवं ददाहभगवांस्त्रैलोक्यं सचराचरम्
सप्तद्वीपप्रमाणस्तु सोऽग्निभूत्वा महेश्वरः । सप्तद्वीपसमुद्रान्तां निर्ददाह वसुन्धराम्
सुमेरुमन्दरान्तां च निर्दद्दुर्वसुधांतदा । भित्त्वा तु सप्तपातालं नागलोकंततोऽदहत
भूम्यधः सप्तपातालान् निर्दहंस्तारकैः सह । सचाराग्निः समन्तात्तु निर्दहन्वैयुधिष्ठिर
धम्यमान इवाङ्गारैर्लोहरात्रिरिव ज्वलन् । तथा तत्प्राज्ज्वलत्सर्वसम्बर्त्ताग्निप्रदीपितम्

निर्वृक्षा निस्तृणा भूमिर्निर्निर्भरसरःसरित् ।

विशीर्णशैलशृङ्गौघा कूर्मपृष्ठोपमाऽभवत् ॥ २४ ॥

ज्वालामालाकुलं कृत्वा जगत्सर्वं चिदात्मकम् ।

महारूपधरो रुद्रो व्यतिष्ठत महेश्वरः ॥ २५ ॥

समावृण्वन् भूयिष्ठा सयक्षोरगराक्षसा । ततो देवी महादेवं विवेश हरिलोचना
निर्वाणं परमापन्ना शान्तेव शिखिनः शिखा ।

जगत्सर्वं हि निर्दग्धं त्रिभिलोकैः सहाऽनघ ! ॥ २७ ॥

रुद्रप्रसादान्मुषत्वा मां नर्मदा चाप्यद्योनिजाम् ।

युगानामयुतं देवो मया चाद्य बुभुभ्रजात् ॥ २८ ॥

पुरा ह्याराधित शृङ्गा तेनाहमञ्जरामत । अयमयं वीरश्च धामदेवश्च श्रम्यन्म
मग्नमग्निमुपणं च दुर्गा सावित्रमेव च । गृहदारण्यकं चैव गृहत्साम तपोत्तमम्
रौद्रं परमगायत्रीं शिरोपनिषद् तथा । यथा प्रतिरथ मूत्रं जप्त्वा मृत्युञ्जयं तथा
सरित्स्नानगरपयंलाघमुधा भस्ममात्कृता ।

घर्जयित्वा महाभागा नर्मदाममृतोपमाम् ॥ ३२ ॥

महेन्द्रो मय्यं सरौहेमङ्गोऽथमालम्बवान् । विन्ध्यप्रपातियात्रश्चमर्त्तेकुलपर्वता
द्वादशानि यनिद्ग्या शीता शीर्णशिला वृषक ।

मर्स्माभूताम्नु दृश्यन्ते न तत्र नर्मदा तदा ॥ ३३ ॥

हिमयान्हेमकूटश्च निरयो गन्धमादन ।

मालवराक्ष्मणिभिर्घृष्टो नील इन्दोऽथ मृगवान् ॥ ३५ ॥

एते पयतराजानो देवगन्धर्षसेविताः । युगान्ताग्निविनिर्द्ग्या सर्वशीलमहाशिला
एव मया पुरा दृष्टो युगान्ते मयमङ्गवान् । घर्जयित्वा महापुण्यां नर्मदां नृपमत्तमं
इति श्रीस्कान्दे महापुराण पञ्चाशानिमाह्वरां सहितायां पञ्चमेऽध्यायखण्डे

रैवाक्षण्डे धीनर्मदामाहारभ्ये द्वादशादित्यवृषेण अगस्त्यहरणवर्जननाम

सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

नर्मदामाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

निर्दग्धेऽस्मिस्ततो लोकेसूर्यैरीश्वरसम्भवैः । सप्तभिश्चार्णवैःशुष्कैर्द्वीपैःसप्तभिरेवच

ततो मुखात्तस्य घना महोत्थणा निश्चोरिन्द्रायुधतुल्यरूपाः ।

घोराः पयोदा जगदन्धकारं कुर्वन्त ईशानवरप्रयुक्ताः ॥ २ ॥

नीलोत्पलाभाः क्वचिदञ्जनाभागोक्षीरकुन्देन्दुनिभाश्च केचित् ।

मयूरचन्द्राकृतयस्तथाऽन्ये केचिद्विभ्रूमानलसप्रभाश्च ॥ ३ ॥

केचिन्महापर्वतकल्परूपाः केचिन्महामीनकुलोपमाश्च ।

केचिद्वज्रेन्द्राकृतयः सुरूपाः केचिन्महाकृत्निभाः पयोदाः ॥ ४ ॥

खलत्तरङ्गोर्मिसमानरूपामहापुरोधानग्निभाश्च केचित् ।

सगोपुराट्टालकसन्निकाशाः सविद्युदुल्काशनिमण्डितान्ताः ॥ ५ ॥

समावृताङ्गः स यभूव देवः सम्बर्तकोनाम गणः सरौद्रः ।

प्रवर्षमाणो जगदप्रमाणमेकार्णवं सर्वमिदं चकार ॥ ६ ॥

ततो महामेवचिवर्द्धमानमीशानमिन्द्राशनिभिर्वृताङ्गम् ।

ददर्श नाहं भयविह्वलाङ्गो गङ्गाजलौघैश्च समावृताङ्गः ॥ ७ ॥

गजाः पुनश्चैव पुनः पिवन्तो जगत्समन्तात्परिदह्यमानम् ।

आपूरितं घैव जगत्समन्तात्सर्वैश्च तैर्जग्मुर्दर्शनं च ते ॥ ८ ॥

महार्णवाः सप्त सरांसि द्वीपा नद्योऽथ सर्वा अथ भूर्भुवश्च ।

आपूर्यमाणाः सलिलौघजालैरेकार्णवं सर्वमिदं यभूव ॥ ९ ॥

न दृश्यते किञ्चिद्गहो खगचरे निरग्निचन्द्रार्कमयेऽपि लोके ।

प्रणष्टनक्षत्रतमोऽन्धकारे प्रशान्तवातास्तमितैकनीडे ॥ १० ॥

ररास सलिलोत्क्षेपैः क्षोभयन्ती महार्णवम् ।

सा मामाह महाभाग! श्लक्ष्णगम्भीरया गिरा ॥ ७ ॥

मा भैषीर्वत्सवत्सेति मृत्युस्तव न विद्यते । महादेवप्रसादेन न मृत्युस्तेममापि च
ममाश्रयस्वलांगूलत्वामतस्तारयाम्यहम् । घोरादस्माद्गयाद्विप्रयावत्संप्लवर्तजगत्

क्षुत्तृषाप्रतिधातार्थं स्तनौ मे त्वं पिबस्व ह ।

पयोऽमृताश्रयं दिव्यं तत्पीत्वा निर्वृतो भव ॥ १० ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हर्षात्पीतो मया स्तनः ।

न क्षुत्तृषा पीतमात्रे स्तने मह्यं तदाऽभवत् ॥ ११ ॥

दिव्यंप्राणवलं जज्ञे समुद्रप्लवनक्षमम् । ततस्तां प्रत्युवाचेदं का त्वमेकार्णवीकृते
भ्रमसे ब्रूहि तत्त्वेन विस्मयो मे महान्दृढि । भ्रमतोऽन्नममार्तस्य मुमूर्षोः प्रहृतस्य ह
त्वं हि मे शरणं जाता भाग्यशेषेण सुव्रते! ॥ १४ ॥

गौरुवाच

किमहं विस्मृता तुभ्यं विश्वरूपामहेश्वरी । नर्मदाधर्मदानृणां स्वर्गशर्मवलप्रदा ॥

दृष्ट्वा त्वां सीदमानं तु रुद्रेणाऽहं विसर्जिता ।

तं द्विजं तारयस्वार्यं मा प्राणांस्त्यजतां जले ॥ १६ ॥

गोरूपेण विभोर्वाक्यात्त्वत्सकाशमिहागता ।

मा मृषावचनः शम्भुर्भवेदिति च सत्त्वरा ॥ १७ ॥

एवमुक्तस्तथाऽऽहं तु इन्द्रायुधनिभं शुभम् । लांगूलमव्ययं ज्ञात्वा भुजाभ्यामवलम्बितः
ततोऽन्तरं तं जलधिं लांगूलध्वजमाश्रितः । असी देवो महादेव इति मां प्रत्यभाषत
ततो युगसहस्रान्तमहं कालं तथा सह । व्यचरं वै तमीभूते सर्वतः सलिलावृते ।

महार्णवे ततस्तस्मिन् भ्रमन्नोऽपुच्छमाश्रितः ।

निर्वाते चान्धकारे च निरालोके निरामये ॥ २१ ॥

अकस्मात्सलिले तस्मिन्नतसीपुष्पसन्निभम् ।

विभिन्नाञ्जनसङ्काशमाकाशमिव निर्मलम् ॥ २२ ॥

नीलोत्पलदलश्याम पीतवाससमन्वयम् । किराटेनाकवर्णैर्नविद्यद्विद्योतकारिणा
 भ्राजमानेनशिरसाद्यमिवात्यन्तरूपिणम् । कुण्डोदवपुगहं तुहारोदुग्धशोतितवधूमम्
 जाम्बूनमयैर्दिव्यैर्भूषणैरपशोभितम् । नागोपधानशयन महाम्नाद्विषयवर्चसम् ॥
 भनेकबाहुरुधर नैकचक्र मनोरमम् । सुममेकाणवे वीर महस्त्राक्षशिरोधरम् ॥
 जटाजूटेन महतास्फुरद्विद्युत्समाचिरा । एकार्णवजगत्सर्घं कृत्वा देवव्यवस्थितम्
 प्रमित्या शङ्कर मर्षं सदेवानुरमान्वयम् । प्रपश्याम्यहमीशान सुममेकार्णवे प्रभुम्
 सर्वव्यापिनमद्यत्तमनन्तविभक्तोमुखम् । तस्यपादतलाभ्याशेस्पर्जनकेयूरमण्डिताम्

विभक्त्वा महाभागा विभक्त्वायाचधारिणीम् ।

श्रीमयीं हीमयीं देवीं धीमयीं बाह्मयीं शिवाम् ॥ ३० ॥

सिद्धिं कीर्तिं रतिं प्राप्त्वीं कालरात्रिमयोनिजाम् ।

नामेवाह तदात्यन्तग्रीव्वरान्तिकमास्थिताम् ॥ ३१ ॥

ऋद्धाक्ष चन्द्रचदना धूर्ति सर्वेश्वरीमुमाम् ॥ ३२ ॥

शान्तं प्रसुप्तं नवहेमवर्णं मुमासहाय भगवन्ममीशम् ।

तमोवृतं पुण्यतमं परितु प्रदक्षिणाहृत्य नमस्करोमि ॥ ३३ ॥

ततः प्रसुप्तं सहसा विबुद्धो रात्रिक्षुप्रे देववर स्वभाषाम् ।

विक्षोभश्यामुभिरर्णवाभ्यो जगत्प्रणष्टं सलिले विमृश्य ॥ ३४ ॥

किं कार्यमिन्द्रेण विश्विन्त्यित्वा वाराहरूपोऽभवद्बुताङ्ग ।

महाद्यनाम्भोधरमुत्पद्यन् प्रलम्बमालाम्बरनिष्कमाली ॥ ३५ ॥

सशङ्खचक्रासिधर किराटी सवेदवेदाङ्गमयो महात्मा ।

त्रैलोक्यनिर्माणकर पुराणो देवत्रयीरुपधरश्च कार्य ॥ ३६ ॥

स एव रद्र स जगज्जहार सृष्ट्यर्थमीश प्रणितामहोऽभूत् ।

सरक्षणाद्यं जगतः स एव हरि सुवक्त्रासिगदाब्जपाणि ॥ ३७ ॥

तेषां विभागो न हि कर्तुमर्हो महात्मनामेकशरीरमाजाम् ।

निराकारो निर्दिष्टो निर्दिष्टोऽपि निर्दिष्टोऽपि ॥ ३८ ॥

स याति घोरं नरकं क्रमेण विभागकृद्द्वेषमतिदुरात्मा ।
 या यस्य भक्तिः स तयैव नूनं देहं त्यजन्स्त्वं ह्यमृतत्वमेति ॥ ३६ ॥
 सम्मोहयन्मूर्तिभिरत्र लोकं स्रष्टा च गोप्ता क्षयकृत्स देवः ।
 तस्मान्न मोहात्मकमाविशेत द्वेषं न कुर्यात्प्रविभिन्नमूर्तिः ॥ ३७ ॥
 चाराहमीशानवरोऽप्यतोऽसौ रूपं समास्थाय जगद्विधाता ।
 नष्टे त्रिलोकेऽर्णवतोयमग्ने विमार्गितोयौघमग्रेऽन्तरात्मा ॥ ३८ ॥
 भित्त्वाऽर्णवं तोयमथान्तरस्थं चिवेश पातालतलं क्षणेन ।
 जले निमग्नं धरणीं समस्तां समस्पृशत्पङ्कजपत्रनेत्राम् ॥ ३९ ॥
 विशीर्णशैलोत्पलशृङ्गकूटां वसुन्धरां तां प्रलये प्रलीनाम् ।
 दंष्ट्रैकया विष्णुरतुल्यसाहसः समुद्धार स्वयमेव देवः ॥ ४० ॥
 सा तस्य दंष्ट्राग्रविलम्बिताङ्गी कैलासशृङ्गाग्रगतेव ज्योत्स्ना ।
 विभ्राजते साप्यसमानमूर्तिः शशाङ्कशृङ्गे च तडिद्विलग्ना ॥ ४१ ॥
 तामुजहारार्णवतोयमग्नं करी निमग्नमिव हस्तिनीं हठात् ।
 नावं विशीर्णामिव तोलमध्यादुदीर्णसत्त्वोनुपमप्रभावः ॥ ४२ ॥
 स तां समुत्तार्य महाजलौघात्समुद्रमार्थो व्यभजत्समस्तम् ।
 महार्णवेष्वेव महार्णवाम्भो निक्षेपयामास पुनर्नदीषु ॥ ४३ ॥
 शीर्णांश्च शैलान्स चकार भूयो द्वीपान्समस्तांश्च तथार्णवांश्च ।
 शैलोपलैर्ये विचिताः समन्ताच्छिलोच्चयांस्तान्स चकार कल्पे ॥ ४४ ॥
 अनेकरूपं प्रविभज्य देहं चकार देवेन्द्रगणान्समस्तान् ।
 मुखाच्च वह्निर्मनसंश्च चन्द्रश्चक्षोश्च सूर्यः सहसा बभूव ॥ ४५ ॥
 जज्ञेऽथ तस्येश्वरयोगमूर्तेः प्रध्यायमानस्य सुरेन्द्रसङ्घः ।
 वेदांश्च यज्ञांश्च तथैव वर्णास्तथा हि सर्वोपधयो रसाश्च ॥ ४६ ॥
 जगत्समस्तं मनसा बभूव यत्स्यावयं किञ्चिद्विहाऽण्डजं वा ।
 जरायुजं स्वेदजमुद्भिजं वा यत्किञ्चिदाकीटपिपीलकाद्यम् ॥ ४७ ॥

विंशोऽध्यायः

वाराहकल्पवृत्तान्तवर्णनम्

शुधिष्ठिर उवाच

श्रुता मे विविधा धर्माः संहारास्त्वत्प्रसादतः ।

कृता देवेन सर्वेण ये च हृष्टास्त्वयाऽनघ ! ॥ १ ॥

साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि प्रभावं शाङ्गधन्वनः ।

त्वयाऽनुभूतं विप्रेन्द्र ! तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रजासंहारलक्षणम् । यच्चिह्नं दृश्यते तत्र यथाकल्पोचिधीयत

उल्कापाताः सनिर्वाता भूमिकम्पस्तथैव च ।

पतते पांशुचपं च निर्वोषश्चैव दारुणः ॥ ४ ॥

यक्षकिन्नरगन्धर्वाः पिशाचो रगराक्षसाः । सर्वे ते प्रहरंयान्ति युगान्ते समुपस्थिते

पर्वताः सागरा नद्यः सरांसि विविधानि च ।

वृक्षाः शोणं समायान्ति वल्लीजातं तृणानि च ॥ ६ ॥

एवं हि व्याकुलीभूते सर्वोपधिजलोज्ज्वले । काष्ठभूते तु सञ्जाते त्रैलोक्ये स चराचरे

यावत्पश्यामि मथ्याह्ने स्नानकाल उपस्थिते ।

त्रैलोक्यं ज्वलनाकारं दुर्निरीक्षं दुरासदम् ॥ ८ ॥

द्वौ सूर्यौ पूर्वतस्तत्पश्चिमोत्तरयोस्तथा । तथैव दक्षिणे द्वौ च सूर्यौ हृष्टौ प्रतापिनौ

द्वौ सूर्यौ नागलोकस्थौ मध्ये द्वौ गगनस्य च ।

इत्येते द्वादशादित्यास्तपन्ते सर्वतो दिशम् ॥ १० ॥

पृथिवीमदहन्सर्वा सशैलवनकाननाम् । जगद्धं दृश्यते किञ्चिद्दृतेरेवां च मां तथा

पृथिव्यां दह्यमानायां हविर्गन्धश्च जायते । ततो मे शुण्यते गात्रं तृणाप्येवं दुरासदा

न हि विन्दामि पानीयं शोषितं च दिपावरं ।

याधन्वमण्डनु घीक्षे शुष्यं तत्रापि तज्जगत् ॥ १३ ॥

ततोऽहशोरमन्तमा विदोश भुक्तुमर्हति । उत्पपातक्षितरूप्यं पश्यमानोदिवप्रति
 शायपश्यामि गगनेष्वृङ्गद्वारभूषितम् । ततस्तच्छातुकामोऽहप्रस्थितोरानसत्तम
 साफात्प विचित्रेण वरागमभूषितम् । विचित्रशिखरोपेन द्वारदेशमुपागतं ॥
 रङ्गशीतिमहस्याणि योननानां समुच्छये । तदर्थं तु पृथक्त्वेन काञ्चनरत्नभूषितम्
 तत्र मध्ये परां शय्या पदयामि नृपसत्तमं । शयोपस्थायानतु पुरन्दरिष्यभूषणम्
 पदुञ्चितामरेशान्तममस्त्रयोजनायतम् । मुहुर्न विचित्रेण दीप्तिकाग्नैतरोमितम्
 याम कमपश्रामसुप्रभं च सुनासिरम् । सिंहास्यमायतभुजगद्गन्धधराङ्कितम्
 रज्ज्वाभङ्गसुभगरुणकुण्डलभूषितम् । पिशागमसुपीताङ्गपाथ्यं स्थापयतभूषितम्
 तोमिन फटिभागेन पिमनं जातुजहुयो । पद्माङ्किततलदेवमाताघृतुनपागुम्भि
 वेधनादसुगम्भीर नयापययसुन्दरम् । शय्यामध्यागतदेवमपरय पुरुरीत्तमम् ॥ २३ ॥
 तद्गुह्यजगदापाणि शयान दक्षिणेन तु । भक्षमूत्रोचतस्तरसूर्यायुतसमप्रमम् ॥ २४ ॥

॥ इष्टा भक्तिमाधेयं स्तोतुकामो ह्यवस्थितः ।

नयेत जय घागीश जय दिव्याङ्गभूषणं ॥ २५ ॥

तय देवपते धीमन्नाक्षादुग्रज्ज सनातनं । तव गेका शरीरस्थास्त्व गतिपरमेभ्यरं
 त्वदाधारा हि देवेश सर्वे लोका ह्यवस्थिताः ।

त्य ध्येष्ट सयसत्त्वाना त्वं वर्ता धरणीधर ॥ २७ ॥

त्य हीनमग्निहोत्राणा सूत्रमन्त्रस्त्वमेव च ।

गोकर्णं मद्रकणं च त्वं च माहेभ्वरं पदम् ॥ २८ ॥

त्य कीर्ति सचकीर्तिना दैन्यपाप्मणाशिनी ।

त्व नमिष बुद्धेर् त्वं च विष्णुपद परम् ॥ २९ ॥

त्यया तु लालया देव पदाकान्ता च मेदिनी ।

त्यया वक्षो वलिदव त्वयेन्द्रस्य पदं कृतम् ॥ ३० ॥

त्वं कलिर्द्वापरं देव त्रेता युगं तथा । प्रलयमदमनश्च त्वं नष्टा त्वं च चिनाशकृत्
 त्वया वै धार्यते लोकास्त्वं कालः सर्वसङ्क्षयः ।
 त्वया हि देव सृष्टास्नाः नवाः वै देवयोनयः ॥ ३२ ॥
 त्वं पन्थाः सर्वलोकानां त्वं च मोक्षः परा गतिः ।
 ब्रह्मा त्वदुद्भवो देवो रजोरूपः सनातनः ।
 रुद्रः क्रोधाद्भवोऽप्येवं त्वं च सत्त्वे व्यवस्थितः ॥ ३३ ॥
 एतच्चराचरं देव! क्रोडनार्थं त्वया कृतम् । एवं सन्ततदेहेन स्तुतो देवो मया प्रभुः
 भक्त्यापरमयाराजन्सर्वभूतपतिः प्रभुः । स्तुतवन्वैतव्रपश्यामिवारिपूर्णांस्ततोब्रह्म
 ततो मया विस्मृता या नृपा सा वर्द्धिता पुनः ।
 उपासयं ततस्तस्य पार्श्वं वै पुरुषस्य हि ॥ ३४ ॥
 पानीयं पातुकामेन चिन्तितं च मया पुनः ।
 नापश्यत हि मां श्वेय सुप्तोऽपि न च बुध्यते ॥ ३५ ॥
 यस्तु पापेनसम्पूढः सुखं सुप्तं प्रयोधयेत् । जायतेतस्य पापस्यब्रह्महत्याफलं महत्
 एवं सञ्चिन्त्यमाने तु द्वितीयो ह्यागतः पुमान् ।
 नैक्षते जल्पते किञ्चिद्दामस्कन्धे मृगाजिनी ॥ ३६ ॥
 जटी कमण्डलुधरोदण्डीमेखलयावृतः । भस्मोन्मृदितसर्वाङ्गोमहानेजास्त्रिलोचनः
 यावत्तं स्तोतुकामोऽहमपश्यं स्वच्छघञ्भुजा ।
 तावत्सर्वाङ्गसम्भूत्या महत्या रूपसम्पदा ॥ ३७ ॥
 अपश्यं सम्भृतां नारीं सर्वाभरणभूयिताम् ।
 दृष्ट्वा तां पतितो भूमौ जयस्वेति ब्रुवंस्ततः ॥ ३८ ॥
 जय रुद्राङ्गसंभूते जयब्राह्मिसनातनि । जय कौमारिमाहेन्द्रि वैष्णवीचारुणीतथा
 जयकौत्रेरि सावित्रि जय धात्रि वरानने । नृण्यया तमदेहस्य रक्षां कुरु घराचरे
 श्रीदेव्युवाच
 प्रसन्ना विप्रशार्दूल तव वाक्यैः सुशोभनैः । वर्तते मानसे यत्तेमया ज्ञातं द्विजोत्तम

भृशु विप्रममाऽप्यस्तिव्रतमेतत्सुदारुणम् । स्त्रीलघुत्वान्मपारम्भदुष्करमन्दं
यदि भार्या च मे पुत्रो धर्मिष्ठो लोकविश्रुत ।

विप्रस्य तु स्तन दत्त्वा पश्चाद्वास्यामि बालके ॥ ४७ ॥

स मे पुत्र समुत्पन्नोऽथोको मे महामुने । स्तनपितृत्वविप्रेन्द्रयदिजीवितुमिष
धीमार्कण्डेय उदाच

अकायमेतद्विप्राणा यस्त्विमं पित्रे स्तनम् । पुनर्ध्वोपनयनं व्रतसिद्धितगव
ब्राह्मणान्यत्रिभिरलंकेदुर्लभं भयत्रोचने । सस्कारैः ससृष्टो विप्रोऽयं राजापेतता
प्रथमं चैव नारीषु सस्कारैर्ध्वं जवापनम् । धीजप्रक्षेपणादेव धीजक्षेप स उच्यते
तदन्ते च महाभागो गमाधानद्वितीयकम् । पु सचनं तु तोयं तु सीमन्तं ॥ चतुर्थं
पञ्चमं जातकम् स्यान्नाम वै षष्ठमुच्यते । निष्कामं सप्तमध्वेयं दानप्राशनमष्टमं
नवमं वै द्यूतकम् दशमं मौञ्जिरन्ध्रनम् । ऐषिहं दार्ढ्यं चैव सौमिकं भौमिकं
पत्नीसंयोजनं धान्यहृदयकम् ततः परम् । मानुष्यं पितृकम् स्याद्दशमाष्टासुरं
भूतं भुज्यं तथेष्टं पापणञ्च ततः परम् ॥ ५६ ॥

श्राद्धं धाचण्यामाप्रयणञ्च वैत्राभ्युक्ष्या दशपीर्णमास्याम् ।

मिरुदपशुमघनसौत्रामण्यग्निष्टोमात्यग्निष्टोमा ॥ ५७ ॥

पोडशीवाजपेयानिरात्रातोर्वात्रोदशवाजपेया ।

सवभूतेषु क्षान्तिरनसृष्या शौचमङ्गलमकापण्यमसृष्टेति ॥ ५८ ॥

एभिरेष्टन्यारिशङ्खि सस्कारैः ससृष्टो ब्राह्मणो भवति ॥ ५९ ॥

एव ज्ञात्वा महामागे न तु मा पातुमहमि ।

शिशुपेयं स्तनं मद्रं कथं वै मद्विधं पिबेत् ॥ ६० ॥

ममेतद्वचनं श्रुत्वा नारी वचनमब्रवीत् ॥ ६१ ॥

यदि त्वं न पिबे स्तनमप्यथो बालो मरिष्यति ।

धूयते त्रिषु लोकेषु वेदेषु च स्मृतित्वपि ।

मुच्यते सवपापेभ्यो द्यूणहत्या न मुञ्चति ॥ ६२ ॥

भवित्रीतवहत्या घमहाभागवतःपुनः । जन्मानि चशतान्यष्टौक्लिश्यतेभ्रूणहृत्यया
मृतः शुनत्वंचाप्नोतिवर्षाणां तु शतत्रयम् । ततस्तस्यक्षयेजातेकाकयोनिं ब्रजेतुनः
तत्रापि च शतान्यष्टौक्लिश्यते पापकर्मणि । वराहो दशजन्मानितदन्तेजायतेकृमिः
ततश्चारोहिणीं प्राप्य गोगजाभ्वृजन्मभाक् ।

श्रूयते श्रुतिशास्त्रेषु वेदेषु च परन्तप ! ॥ ६६ ॥

सर्वपापाधिकम्पापम्यालहत्या द्विजोत्तम ! । बालहत्यायुतोविप्रःपच्यतेनरकेध्रुवम्
वर्षाणि च शतान्यष्टौ प्राप्नोति यमयातनाम् ।

तस्मादल्पतरे दोषः पिवतो मे स्तनं तव ॥ ६८ ॥

तथैवापिवतःपापंजायतेबहुवार्षिकम् । शुधातृषाविरामस्ते पुण्यं चपिवतःस्तनम्
अतो न चेतः सन्दिग्धं कर्तव्यमिह कर्हिचित् ।

एहि विप्र ! यथाकामं बालार्थं पिव मे स्तनम् ॥ ७० ॥

ततोऽहं वचनं श्रुत्वास्तनं पातुं समुद्यतः । न च तृप्तिविजानामपिवतःस्तनमुत्तमम्
त्रिशद्वर्षसहस्राणि भारतैवं शतानि च । ततःप्रबुद्धोत्सङ्गेऽहंमायानिद्राविमोहितः
निद्राविगतमोहोऽहंयाचत्पश्यामि पाण्डव । तावत्सुप्तंनपश्यामिनचतंबालकंविभो
चतुरस्तांश्च वै कुम्भान्पश्यामि तत्र भारत ।

न च पश्यामि तां देवीं गता वै कुत्रचिच्च ते ॥ ७४ ॥

एवं विमृश्यमानस्य चिन्तयानस्य तिष्ठतः । ईषद्भसितयावाचा देवीवचनमब्रवीत्
श्रीदेव्युवाच

कृष्णः स पुरुषः सुप्तो द्वितीयोऽप्यागतो हरः ।

ये चत्वारश्च ते कुम्भाः समुद्रास्ते द्विजोत्तम ! ॥ ७६ ॥

यश्चबालस्त्वया दृष्टो ब्रह्मालोकपितामहः । अहं च पृथिवीज्ञेया सप्तद्वीपासपर्वता
या गता त्वां परित्यज्य भूतले सुप्रतिष्ठिता ।

इमां च प्रेक्षसे विप्र ! नर्मदां सरितां वराम् ॥ ७८ ॥

सर्वसत्त्वोपकाराय बृहते पुण्यलक्षणा । रेवानदी तु विख्यातो न मृतातेन नर्मदा

एव ज्ञात्वा शम गच्छ स्वस्थो भव महामुने ।

इत्युक्त्वा मा तदा देवी तत्रैवाऽन्तरर्धायत ॥ ८० ॥

एवं हि शैले भगवान्मत्स्यस्या प्रनये मदा ।

मत्सरूपो महादेवो यत्राधारे जगत्स्वितम् ॥ ८१ ॥

एव मयानुभूत तुष्टमाश्रयमुत्तमम् । सर्वपापहर पुण्य कथितं ते नरोत्तम ॥ ८२ ॥

विष्णोश्चरितमित्युनं वक्ष्यामि परिपृच्छितम् ।

भूय एव महाबाहो विमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेखाखण्डे चाराहकलश्वृत्तान्तवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

कपिलासरित्सम्भववर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

श्रुतं मेधिविद्याध्ययं त्वत्प्रसादाद्ब्रह्मजोत्तम । भूयश्च श्रोतुमिच्छापितन्मे कथय सुप्र

कथमेवा नदी पुण्या सयनदी पुषोत्तमा । नर्मदानामविष्ण्वात्ताभूयो मे कथयाऽऽ

र्धमार्कण्डेय उवाच

नर्मदा सरिता श्रेष्ठा सधपापप्रणाशिनी । तारयेत्सर्वभूतानि स्याद्वराणि चराणि

नमदायास्तु माहात्म्यं यत्पूर्वेण मया श्रुतम् ।

तत्तेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमना नृप ॥ ४ ॥

गङ्गा कनखले पुण्या कुक्षेत्रे सरस्वती । ग्रामे वा यदि चारण्ये पुण्या सर्वधनमं

त्रिभिः सारस्वत तोयसप्ताहेन तु यामुनम् । सद्यः पुनाति गामेयं दर्शनादेव नार्मदं

कलिङ्गदेशात्पश्चार्द्धे पवतेऽमरकण्टके । पुण्या च त्रिषु लोकेषु रमणीया पदैपदे

तत्र देवाश्च गन्धर्वाः ऋषयश्च तपोधनाः । तपस्तप्त्वामहाराज सिद्धिपरमिकांगताः
तत्र स्नात्वा नरो राजन्नियमस्यो जितेन्द्रियः ।
उपोष्य रजनीमेकां कुलानां तारयेच्छतम् ॥ ६ ॥
सिद्धिक्षेत्रं परं तात! पर्वतो ह्यमरंकटः ।
सर्वदेवाश्रितो यस्मादृषिभिः परिसेवितः ॥ १० ॥
सिद्धविद्याधरा भूतगन्धर्वाः स्थानमुत्तमम् ।
दृश्यादृश्याश्च राजेन्द्र! सेवन्ते सिद्धिकाङ्क्षिणः ॥ ११ ॥
अहं च परमं स्थानं ततः प्रभृति संश्रितः ।
अत्र प्रणवरूपो वै स्थाने तिष्ठत्युमापतिः ॥ १२ ॥
श्रीकण्ठः सगणः सर्वभूतसङ्घैर्निप्रेचितः ।
अस्माद्गिरिधरादुभूप! वदस्व तीर्थस्य विस्तरम् ॥ १३ ॥
यानि सन्तीह तीर्थानि पुण्यानि नृपसत्तम! । यानियानीह तीर्थानि नर्मदायास्तट्टये
न तेषां विस्तरं वक्तुं शक्नो ब्रह्माऽपि भूपते । योजनानां शतं साग्रं श्रूयते सरिदुत्तमा
विस्तरेण तु राजेन्द्र अर्थयोजनमायता । पट्टितीर्थसहस्राणि पट्टिकोट्यस्तथैव च
पर्वतादुदधिं यावदुभे कूले न संशयः ॥ १७ ॥
सप्तपट्टि सहस्राणि सप्तपट्टिशतानि च ।
सप्तपट्टिस्तथा कोट्यो वायुस्तीर्थानि चावधीत् ॥ १८ ॥
परं कृतयुगे तानि यान्ति प्रत्यक्षतां नृप! । पश्यन्ति मानवाः सर्वे सततं धर्मबुद्धयः
यथायथा कलिध्वरो वर्तते दारुणो नृप । तथा तथा लपतां यान्ति हीनसत्त्वायतो नराः
जालेश्वरादि तीर्थानि पर्वतेऽस्मिन्नराश्रिप । पितृनुमिप्रदान्याहुः स्वर्गमोक्षप्रदानि च
श्रेष्ठं दारुवनं तत्र चरुकासङ्गमः शुभः । उत्तरे नर्मदायास्तु चरुकोवरमुत्तमम् ॥
दारुकोवरतीर्थं च व्यतीपातेऽवरं तथा । पातालेऽवरतीर्थं च कोटियज्ञं तथैव च ॥
इति चैवोत्तरे कूले रेवाया नृपसत्तम! । अमरेऽवरपार्श्वे च लिङ्गान्यष्टोत्तरं शतम् ॥
घरुणेश्वरमुख्यानि सर्वपापहराणि च ॥ २५ ॥

सप्ताष्टभूमिसुद्वारे दासीदाससमाकुले । मत्तमातङ्गनिःश्वासैर्वाजिह्वितनादितैः
क्षुभ्यतेतस्य तद्द्वारमिन्द्रस्य भुवनं यथा । राजराजेश्वरःश्रीमान्सर्वस्त्रीजनवल्लभः

तस्मिन्गृहे वसित्वा तु क्रीडाभोगसमन्वितः ।

जीवेद्वर्षशतं साग्रं सर्वव्याधिविचर्जितः ॥ ४५ ॥

एवं तेषां भवेत्सर्वं ये मृता ह्यमरेश्वरे । अग्निप्रवेशं यः कुर्याद्वक्त्या ह्यमरकण्टके ॥

स मृतः स्वर्गमाप्नोति यास्यते परमां गतिम् ।

क्षानं दानं जपो होमः शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ ४७ ॥

पुराणे श्रूयते राजन्सर्वं कोटिशुणं भवेत् ।

तस्यास्तीरे तु ये वृक्षाः पतिताः कालपर्यये ॥ ४८ ॥

नर्मदातोयसंसृष्टास्ते यान्ति परमां गतिम् ।

अनिवृत्तिका गतिस्तस्य पवनस्याऽभ्यरे यथा ॥ ४९ ॥

पतनं कुरुते यस्तु तस्मिंस्तीर्थे नराधिप ! ।

कन्यास्त्रीणि सहस्राणि पाताले भोगभागिनः ॥ ५० ॥

तिष्ठन्ति भवने तस्य प्रेयणे प्रार्थयन्ति च ।

दिव्यभोगैः सुसम्पन्नः क्रीडते कालमीप्सितम् ॥ ५१ ॥

येव्यां ह्यासमुद्रायां तादृशो नैव जायते । यादृशोऽहं नरश्रेष्ठ पर्वतोऽमरकण्टकः

त्र तीर्थं तु विज्ञेयं पर्वतस्त्रानु पश्चिमे । तद्गो जालेश्वरोनाम त्रिपुलोकेषु विश्रुतः

त्र पिण्डप्रदानेन सन्ध्योपासनकेन तु । पितरो द्वादशाब्दानितर्पितास्तु भवन्ति वै

क्षिणे नर्मदातीरे कपिला तु महानदी । सरलाञ्जुनसंच्छन्नाखदिरैरुपशोभिता ॥

अध्वीसल्लकीभिश्चवल्लीभिश्चाप्यलङ्कृता । ध्वार्पद्वर्गजमानैश्चगोमायुवानरादिभिः

क्षिजातिविशेषैश्च नित्यं प्रमुदितानृप । साग्रं कोटिशतं तत्र ऋणीणामिति शुश्रुम

पस्तप्त्वा गतं मोक्षं येयां जन्म न ध्यागमः । येन तत्र तपस्तप्तंकपिलेन महात्मना

तत्र तच्चाऽभवत्तीर्थं पुण्यं सिद्धनिषेचितम् ।

ये न सा कापिलैस्तात सेविता ऋषिभिः पुरा ॥ ५६ ॥

तेन सा कपिलानाम गीता पापशयङ्करी । तत्रकोटि शतं साग्रं तीर्णानामग्रे
महोरात्रोपितो मृत्वा मुच्यते सर्वमित्रियै ।

दानं च विधिपदु दत्त्वा यथाशक्त्या द्विजोत्तमे ॥ ६१ ॥

ईश्वरानुग्रहात्म्यं नत्र कोटिगुण भवेत् । यन्मादनक्षर रूप प्रणवस्येह भास्व
शिखम्वरूपस्य तत्र हतमात्राक्षरं भवेत् । तिर्यञ्च पञ्चधैवतृक्षा गुल्मलतादप्य
तेऽपि तत्र क्षय याता म्यगं यान्ति न मशय ।

विशल्या तत्र या प्रोक्ता तत्रैव तु महानर्दा ॥ ६४ ॥

स्नात्वा दत्त्वा यथान्यायं तत्राऽपि सुग्री भवेत् ।

तत्र देवगणा मयै मन्त्रिभ्रमहोग्गा ॥ ६५ ॥

यक्षराक्षसगन्धर्वा ऋषयश्च तपोधना । सर्वे समागतास्ता वै पश्यन्ति ह्यमण
तैश्च सर्वे समागम्य घन्दिनी तौ शुभां वदौ ।

पुरा युगे महाबोरेमर्षलोकमयदूरे ॥ ६७ ॥

नर्मदाया सुतस्तत्र मशत्योचिशलीकृत । मयदेवैश्च ऋषिभिर्विशान्यातैनमास्म

युधिष्ठिर उवाच

उत्पन्ना तु कथं तात विशल्या कपिग कथम् ।

कथं या नर्मदापुत्र शत्रुयुक्तोऽभवमुने ॥ ६९ ॥

ब्राह्मणमून लोकस्य धोतुमिच्छामि मुवत ॥ ७० ॥

भीमाकण्ठेय उवाच

पुरा दाक्षायणीनाममहिताशृङ्गाणिता । वार्द्धित्वानर्मदातोयेपरया च मुदा
जलादुत्सीय सहसावब्रमन्यत्ममाहरत् । देव्यास्तुलानवहन् तत्पीडितलीलया

महितानुचरीमिस्तु इन्द्रायुधनिभ भृशम् ।

तन्मिनिर्णय्यमाने तु धारि यन्नि सन् तदा ॥ ७३ ॥

तस्मादिय मरिञ्जले कपिलारया महानर्दा ।

मयोगाद्द्वारागस्य वल्लोद्यत्कपिल जलम् ॥ ७४ ॥

गलितं तेन कपिला वर्णतो नामतोऽभवत् ।

तथा गन्धरसैर्युक्तं नानापुष्पैस्तु वासितम् ॥ ७५ ॥

नानावर्णारुणं शुभ्रं चस्त्राद्यद्वारिनिःसृतम् । पीड्यमानंकरैःशुभ्रैस्तैस्तुपल्लवकोमलैः
कपिलंजलमिश्रैस्तुतस्मादेवासिद्धिरा । कपिलाचोच्यतेतज्जैःपुराणार्थविशारदैः
एषा वै चस्त्रसम्भूता नर्मदातोयसम्भवा । महापुण्यतमा ज्ञेया कपिला सरिदुत्तमा
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये कपिलासरित्सम्भववर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

विशल्यासम्भववर्णनम्

श्रीमांकाण्डेय उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि साविशल्या ह्यभूद्यथा । आश्चर्यभूतालोकस्यसर्वपापक्षयङ्करी
ब्रह्मणो मानसः पुत्रोमुख्योह्यग्निरजायत । मुख्योवहिरितिप्रोक्तऋषिःपरमधार्मिकः
तस्य स्वाहाऽभवत्पत्नी स्मृता दाक्षायणी तु सा ।

तस्यां मुख्या महाराज! त्रयः पुत्रास्तदाऽभवन् ॥ ३ ॥

अग्निराहवनीयस्तुदक्षिणाग्निस्तथैव च । गार्हपत्यस्तृतीयस्तुत्रैलोक्ययैश्चधार्यते
तथा वै गार्हपत्योऽग्निर्ज्ञे पुत्रद्वयं शुभम् । पद्मकः शङ्कुनामा च तौबुभावग्निसत्तमौ
वसन्नग्निर्नदीतीरे समाश्रित्य महत्तपः । रुद्रमाराधयामास जितात्मासुसमाहितः
दशवर्षसहस्राणि चचारविपुलं तपः । तमुवाच महादेवः प्रसन्नोवृषभध्वजः ॥ ७ ॥
भोभो ब्रूहि महाभागयत्तेमनसिचर्तते । दाता ह्यहमसन्देहोयद्यपि स्यात्सुदुर्लभम्

अग्निरुवाच

नर्मदेयं महाभागा! सरितोयाश्चण्डश । भवन्तु ममपत्न्यस्तास्त्वत्प्रसादान्महेश्वर

नासु ये चिन्तितान्पुत्रानग्यानुत्पादयाम्यहम् ।

यय एव चरो देव दीयता मे महेश्वर' ॥ १० ॥

ईश्वर उवाच

एताम्नु'धिष्णिनाम्यो वै भविष्यन्ति सरिद्धरा

पत्न्यस्तव पिशालाक्ष्यो वेदे रवाता न मशय ॥ ११ ॥

नामा पुत्रा भविष्यन्ति ह्यग्नयो येऽध्यरे स्मृता ।

धिष्यतामात्र सुविशता यावदाभूतमभ्यस्यम् ॥ १२ ॥

एवमुक्त्वा महादेवस्तद्देवाऽन्तरधीयत । तमदा च सरिच्छ्रेष्ठा तस्यभार्या बभूवह
कायेर्गो वृष्णयेर्गोऽरवाधयमुनातया । गोदावरीधितस्ता च चन्द्रभागाहरावती

विपाशा कौशिकी चैव मरयू शतद्विका ।

शिखा सरस्वती चैव हादिनी पावती तथा ॥ १० ॥

एता गोदश नप्तो ये भार्याश्च सम्यक्स्थिता ।

तदाऽऽमाव धिमयाऽऽशु धिष्णापु न महापुति ॥ १६ ॥

एवमित्रारान् भक्तु र्धे तमदाद्यासु धिष्णिषु ।

उपभ्रा शुचय पुत्रा सर्वे ते धिष्यसा स्मृता ॥ १७ ॥

तस्याश्च तमदायास्तु धिष्णीन्द्रोनाम विभूत ।

बभूव पुत्रो वय्याग्रूषेणाऽग्रतिमो वृष' ॥ १८ ॥

तता द्यासुरं युद्धमभवत्समहयणम् । मयतारकमिन्येव बिभु लोक्षु विभूतम्
तत्र दैत्यैर्महाचारैर्मयतारपुरोगमै । नाडितास्तेसुरास्त्रस्तापिष्यु ये शरणं ययु

त्रायस्य ना हरीकेश' धारादस्मान्महामयात् ।

देवान्मयान्महरस्य मयतारपुरोगमात् ॥ २१ ॥

एवमुक्त्वा न भगवान्दिशा दश वज्रगेहयत् । ततो भगवता हृष्टो रणेपापकमाग्नी
भाहुतो धिष्णुना तौ नु मकारां जग्मतु क्षणात् ।

स्थिता तौ प्रणती चाग्रे देवदेवस्य धीमता ॥ २३ ॥

ततो ध्रिणिः पाचकेन्द्रो देवेनोक्तो महात्मना ।

निर्द्दहेमान्महाघोराधार्मदेयमहासुरान् ॥ २४ ॥

अथैवमुक्तौ तौ देवौ रणे पादज्मम्कृतौ । दैत्यान्ददहतुः सर्वान्मयतारपुरोगमान् ॥

दह्यमानास्तु ते सर्वे शस्त्रैरग्निं त्ववेष्टयन् । दिव्यैरग्नयर्कस्तद्भाशैः शतशोऽथसहस्रशः

तांश्चाग्निःशस्त्रनिकरैर्निर्द्ददाहमहासुरान् । ज्वालामालाकुलं सर्ववायुनानिर्मितंतदा

दायमानान्ततो दैत्या अग्निज्वालान्मावृताः ।

प्रचिश्य पातालतलं जले लीनाः सहस्रशः ॥ २८ ॥

ततः कुमारमग्निं तु नर्मदापुत्रमव्ययम् । पूजयित्वा सुराः सर्वजगमुत्तेत्रिदशालयम्

सशाल्यस्तु महानिजारेखापुत्रोऽवृत्तोऽग्निभिः । नर्मदामागतः क्षिप्रमातरं द्रष्टुमुत्सुकः

तं दृष्ट्वा पुत्रमात्रान्नं शस्त्राघेण परिश्रुतम् ।

नर्मदा पुण्यमलिला अभ्युत्थाय सुचिरस्मिता ॥ ३१ ॥

पर्यन्वजत बाहुभ्यां प्रस्त्रवार्पाडितस्तनी । नशल्यं पुत्रमादायकापिलंहदमाविशान्

प्रचिष्टमात्रे तु हृदे कापिलेपापनाशिनि । सशल्यं तं विशल्यंचक्षणात्कृतवतीतदा

न विशल्योऽभवद्यस्मात्प्राप्य तस्याः शिवं जलम् ।

कपिला नामतस्तेन विशल्या घोच्यते बुधैः ॥ ३४ ॥

अन्येऽपि तत्र ये स्नाताः शुचयस्तु समाहिताः ।

पापशल्यैः प्रमुच्यन्ते मृता यान्ति सुगलयम् ॥ ३५ ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं पुरा त्वया ।

उत्पत्तिकारणं तात! विशल्याया नरेध्वर! ॥ ३६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये विशल्यासम्भवोनाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः

विगत्यामङ्गममाहात्म्यवर्णनम्

ध्यामाङ्गण्डेय उवाच

तत्रैष मद्भगवन्! मन्त्रया परमया त्वयै ।

प्राणान्पश्यन्ति ये मन्त्र्यास्तु यानि परमा गतिम् ॥ १ ॥

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु यस्तु प्राणान्परिचरेत् ।

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु स स्वर्गो नियत यमेत् ॥ २ ॥

श्रीः यः समामाद्य आमान मुञ्चत नर । विमानेनाङ्गवर्णेनमगच्छेत्तमरायताम्

नर पतन्तमागत्य मगाद्मन्त्र्यस्तु । मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु ॥ ५ ॥

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु ॥ ६ ॥

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु ॥ ८ ॥

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु ॥ १० ॥

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु

मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु मन्त्र्यस्तु ॥ १३ ॥

पृथिव्यां सागरान्तायां स्नानदानेन यत्फलम् ।

विशल्यासङ्गमे स्नात्वा सकृत्तत्फलमश्नुते ॥ १४

एवं पुण्या पवित्रा चकथिता तव भूपते । भूयोमांपृच्छसिघयस्तत्त्वैवकथयाम्यहम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे विशल्यासङ्गममाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

करनर्मदासङ्गममाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सङ्गमः करनर्मदयोः पुरे मान्धातुसञ्जिते ।

गत्वा स्नात्वा तर्पयित्वा पितृन्विष्णुपुरं नयेत् ॥ १ ॥

मर्दयित्वाकरो पूर्वं विष्णुर्देवजिवांसया । स्रक्तं जग्राहतत्रैव स्वेदाज्जातासरिद्धिरा

सङ्गता रेवया तत्र स्नात्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये करनर्मदासङ्गममाहात्म्यवर्णनं नाम-

चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

नीलगङ्गासङ्गममाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ऊँकारात्पूर्वभागे धौ सङ्गमो लोकविद्युतः । रेवया सङ्गता यत्र नीलगङ्गाशृणो

तत्र ज्ञात्वा जपित्वा च कोऽर्थोऽलभ्यो मरेद्भुवि ।

पट्टिपरंमहत्त्राणि नीलकण्ठपुरे वसेत् ॥ २ ॥

तर्पयित्वा पितृभ्रष्टाद्धेतिलमिश्रेजलेरपि । उदरेदात्मना स्वाद्धं पुरुषानेकविंशति

इति श्रीस्कान्दे महापुराणषकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये नीलगङ्गायाः सङ्गममाहात्म्यवर्णनं नाम-

पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः

मधूकतृतीयाव्रतविधानवर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

जालेभ्वरेऽपि यत्प्रोक्तं त्वया पूर्वं द्विजोत्तम । तत्कथनु भवेत्पुण्यमुदिसिद्धिनिपेक्षित

श्रीमार्कण्डेय उवाच

जालेभ्वरात्परं तीर्थं नभूननं भविष्यति । तस्योत्पत्तिकथयतः शृणु त्वं पाण्डुनन्द

पुरा ऋषिगणाः सर्वे सैन्द्रार्धवमरुद्गणाः । तापिताअसुरैः सर्वैः क्षयं नीता ह्यनेक

वाणासुरप्रभृतिभिर्जन्मशुम्भपुरोगमैः । ध्वज्यमाना ह्यनेरैश्च ब्रह्माणं शरणं गत

विमानैः पर्यंताकारैर्हयैश्चैव गजोपमैः । स्वन्दनेनंमराकारैः सिंहशार्दूलयोर्जि

कच्छपैर्मकरैश्चान्ये जग्मुस्त्ये पदातयः । प्राप्य ते परमं स्थानमशक्यं यदधार्मिकैः
दृष्ट्वा पद्मोद्भवं देवं सर्वलोकस्य शङ्करम् । ते सर्वे तत्र गत्वा तु स्तुतिं प्रकुः समाहिताः

देवा ऊचुः

जयामेय जयामेद जय सम्भूतिकारक ! । पद्मयोने सुरश्रेष्ठ त्वां वयं शरणं गताः ॥

तच्छ्रुत्वा तु वचो देवो देवानां भावितात्मनाम् ।

मेघगम्भीरया वाचा प्रत्युवाच पितामहः ॥ ६ ॥

क वो ह्यागमनं देवाः सर्वेषां च विवर्णता । केनाचमानिताः सर्वे शीघ्रं कथयतामराः

देवा ऊचुः

वाणोनाम महावीर्यो दानवो बलदर्पितः । तेनास्माकं हृतं सर्वभूतैर्न विजिताः

देवानां वचनं श्रुत्वा ब्रह्मालोकपितामहः । चिन्तयामास देवेशस्तस्य नाशाय या क्रिया

अवध्यो दानवः पापः सर्वेषां वै दिवौकसाम् ।

मुक्त्वा तु शङ्करं देवं न मया न च विण्गुता ॥ १३ ॥

तत्रैव सर्वे गच्छामो यत्र देवो महेश्वरः । सगतिश्चैव सर्वेषां विद्यतेऽन्यो न कश्चन

एवमुक्त्वा सुरैः सर्वैर्ब्रह्मा वेदविदां वरः । ब्राह्मणेः सह विद्वद्भिर्गतो यत्र महेश्वरः

स्तुतिभिश्च सुपुष्टाभिस्तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १६ ॥

देवा ऊचुः

जय त्वं देवदेवेश ! जयो मादृशरीरधृक् ! ।

वृषासनं महाबाहो शशाङ्कतभूषण ! ॥ १७ ॥

नमः शूलाग्रहस्ताय नमः खट्वाङ्गधारिणे । जय भूतपते देव ! दक्षयज्ञविनाशन ॥

पञ्चाक्षर नमो देव पञ्चभूतात्मविग्रह । पञ्चवक्त्रमयेशान वेदैस्त्वं तु प्रगीयसे ॥

सृष्टिपालनसंहारांस्त्वं सदाकुरूपे नमः । अष्टमूर्ते स्मरहरस्मर सत्यं यथा स्तुतः

पञ्चात्मिका तनुर्द्वे ब्राह्मणैस्ते प्रगीयते । सद्यो वामे तथाऽधोरेईशे तत्पुरुषे तथा

हेमजाले सुविस्तीर्णे हंसवत्कूजलेऽहर । एवं स्तुतो मुनिगणैर्ब्रह्माद्यैश्च सुरासुरैः

प्रहृष्टः सुमना भूत्वा सुरसङ्घानुवाच ह ॥ २३ ॥

ईश्वर उवाच

स्वागत देवविप्राणा मुप्रभाताऽथ श्वरा ।

किं कुर्मां यदत क्षिप्रं काऽन्यसेव्यसुरासुर ॥ २५ ॥

त्रिं दुःखं कां नु मन्तापं कुतो घोऽभयमागतम् ।

कथयध्वं महामाता । कारणं यन्मनोगतम् ॥ २६ ॥

पयमुक्तास्तु रट्णं प्रयवाचन्सुरयमा ।

स्यान्म्यान्दहान्शयन्तां लज्जमाना मज्जोमुक्ता ॥ २७ ॥

अस्तिशारामहार्षीयान्तात्रार्णवः । याणानामेतिविप्रास्तोयस्यतत्त्रिपुरमहम्
नत ये मुनयस्तत्र दशस्यमाना हि । तस्य तुणेऽभवदुच्छान्तियमेन दमेन च
पुराणि नान्यभेदानिदर्शकामगमानि ये । सायस रात्रत सैवसौषण्यं चतुर्धा परम्
त्रिपुरं लक्षणां सृष्टं भ्रमन्तश्चामगामि च ।

तस्यैव तु घ्नोत्त्राणाल्लिपुरे दानवा स्थिता ॥ ३० ॥

त्रैलोक्यं मरुद्देवैर्षीडरतिमहासुरा । दण्डपाशास्त्रिषास्त्राणिमधिकारेणिकुर्वते
त्रिपुरं दानवैर्नुष्टं भ्रमन्तश्चामगामि ॥ ३१ ॥

कचिद्दृश्यमदृश्यं वा भूतानृष्णैश्च हृद्यत ॥ ३२ ॥

यन्मिन्पतन्तिदिद्युः दूनस्य त्रिपुरमहम् । नतत्राह्वणादेवागाधो नैव तु नन्तव
न तत्र दृश्यं निश्चितं यद्यत्र पुरत्रयम् । नद्यो ग्रामाश्च देशाश्चरहयोमस्मत्पातृता
सुराण रतत सैव मणिर्मातृकिमयश्च । रत्नैश्च शम्भुन यश्च तत्सर्वं कथं यत्नात्
न शस्त्रेण न धातुर्न न शिवा निशि वा हर । शस्त्रेण द्रव्यसट्वेद्यनिहन्तुं सकयश्च
तद्द्रव्यमहाद्वयं तत्र हि न परमा गति । परं प्रसादं देवेश सर्वेषां कतुमहसि
यत्त देवाश्च गन्धरा ऋषयश्च तपोधना । परा धूर्तिसमायान्ति तत्रभो कतुमहसि

ईश्वर उवाच

पतन्मर्चं करिष्यामि मां विनादे गमिष्यथ ।

आचरणीयं कालेन कुर्या युष्मन्मुखाग्रहम् ॥ ३६ ॥

आश्वासयित्वा तान्देवान्सर्वानिन्द्रपुरोगमान्
चिन्तयामास देवेशस्त्रिपुरस्य वधम्प्रति ॥ ४० ॥

कथं केन प्रकारेण हन्तव्यं त्रिपुरं मया । तमेकंनारदमुक्त्वा नान्योपायोविधीयते
एवं संस्तभ्य चात्मानं ततो ध्यातः स नारदः ।

तत्क्षणादेव संप्राप्तो वायुभूतो महातपाः ॥ ४१ ॥

कमण्डलुधरो देवस्त्रिदण्डीज्ञानकोविदः । योगपट्टाक्षसूत्रेण च्छत्रेणैव विराजितः
जटाजूटावद्वशिराज्यलनार्कसमप्रभः । त्रिधा प्रदक्षिणीकृत्य दण्डवत्पतितोभुवि
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा नारदो भगवान्मुनिः ।

स्तोत्रेण महता शर्वः स्तुतो भक्त्या महामनाः ॥ ४५ ॥

नारद उवाच

जय शम्भोविरूपाक्ष! जय देव त्रिलोचन । जय शङ्कर ईशान रुद्रेश्वर नमोऽस्तुते ॥

त्वं पतिस्त्वं जगत्कर्ता त्वमेव लयकृद्विभो ।

त्वमेव जगतां नाथो दुष्टान्तकनिवृद्धनः ॥ ४७ ॥

वं नः पाहि सुरेशान! त्रयीमूर्ते सनातन । भवमूर्ते भवारे त्वं भजतामभयो भव
भवभावविनाशार्थं भव त्वां शरणं भजे ।

किमर्थं चिन्तितो देव! आज्ञा मे दीयतां प्रभो ॥ ४८ ॥

तस्य संक्षोभये चित्तं को वाऽद्य पततु क्षितौ । कमद्यकलहेनाहं योजये जयताम्वर
नारदस्य वचः श्रुत्वा देवदेवो महेश्वरः । उत्फुल्लनयनो भूत्वा इदं वचनमब्रवीत् ॥
स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ सदैव कलहप्रिय! । वीणावादनतत्त्वज्ञ! ब्रह्मपुत्र सनातन ॥

गच्छ नारद! शीघ्रं त्वं यत्र तत्त्रिपुरं महत् ।

चाणस्य दानवेन्द्रस्य सर्वलोकभयावहम् ॥ ५३ ॥

भर्तारो देवतातुल्याः स्त्रियस्तत्राऽप्सरःसमाः ।

तासां वै तेजसा चैव भ्रमते त्रिपुरं महत् ॥ ५४ ॥

न शक्यते कथं भर्तुं सर्वोपायैर्द्विजोत्तम । गत्वा त्वं मोहय क्षिप्रं प्रथममैरनेकया

नारद उवाच

तप चाकथेन देवेरा भेदयामि पुरोलम्भम् । अभेद्य बहुधापापेयं नृ देवे मयामये
 यथमुक्त्या गतो भूय' शतयोननमायनम् । बाणस्य सन्पुत्रध्रेष्टमृद्धिदृष्टिममायुत
 हृतर्हानुषमम्यार्थं नाताऽनुविधितम् । भनेकदृष्ट्यंमन्त्रप्रमनेवायतनोऽयम्
 ह्यस्तोरणमयुक्तं कपाटागंभूषितम् । बहुयश्चममंभितं प्राकारपरिखोऽयम्
 धार्पाकृपनडागंभे देवतायतनैर्युतम् । हंसकारण्डपाकीर्णं यमिर्नागण्डमण्डितम्
 भनेकयनसोभाढरं नानाविहगमण्डितम् ।

एवं गुणगणार्कीर्णं बाणस्य पुत्रमुत्तमम् ॥ ६१ ॥

सस्य सत्ये महाकायं सज्जर्हं गुरोर्भितम् ।

बाणस्य भवनं दिव्यं सत्यं काश्चनभूषितम् ॥ ६२ ॥

मौनिषादामशोभाढरं यत्पेदूयभूषितम् ।

स्वमपहृतार्कीर्णं सन्भूष्या गुरोर्भितम् ॥ ६३ ॥

मलमातृनिष्ठयामि स-दृष्टं सद्गुणवृत्तम् । हयर्षेपित्तशर्पेभ्य नारीणानुपुरस्च्यते
 सङ्गनामगृह्णन्धं यज्ञाङ्गशमारायुते । शक्तिं चोरकपेभ्य दानवैर्यत्तदपिने ॥ ६४ ॥
 यथगुणगणार्कीर्णं बाणस्य भवनोलम्भम् । कैलासशिखरग्रस्य महेन्द्रभयनोपमा
 नारदा गगने शीघ्रमगमन्पुत्रः सुयु । द्वारदश समानाद्य क्षत्तारं चाकपमजरी

मोमो' सतमर्महायुजे साननायविद्यारक्ष' ।

शीघ्रे बाणाय चाकथ्य नारदा द्वारि तिष्ठति ॥ ६८ ॥

स यन्दयित्वा धरणीं नारदस्य स्वरान्वित ।

समामत्यगत बाणं विह्वलमुपध्रमे ॥ ६९ ॥

धेयमातृन्यष्टिन्तु करेणापिहितानन । शृण्वता मययोधानामिदं यद्यनमजर्वा
 धन्तिनो देयगन्धर्वैर्यत्किञ्चिदानय । कङ्किण्या दुराराध्यो नारदो'द्वारितिष्टा
 द्वारपालस्य तद्वाक्यं ध्रुवा बाणस्वरान्वित ।

द्वा'स्थमाह महादेव' सतिस्मयमिदं तदा ॥ ७२ ॥

वाण उवाच

ब्रह्मपुत्रं सतेजस्कं दुःसहं दुरतिक्रमम् । प्रवेशय महाभागं किमर्थं वारितो बहिः
श्रुत्वा प्रभोर्वचस्तस्य प्रावेशयदुदरितम् । गत्वा वेगेन महता नारदं गृहमागतम्
दृष्ट्वा देवर्षिमायान्तं नारदं सुरपूजितम् । सहस्रोत्थाय संहृष्टो बलन्दे धरणीं मुनेः
ददौ चाऽऽसनमर्घ्यं च पाद्यं पूजां यथाविधि ।
न्यवेदयच्च तद्राज्यमात्मानं चान्धर्वैः सह ॥ ७६ ॥
पप्रच्छ कुशलञ्चाऽपि मुनिं वाणानुरः स्वयम् ॥ ७७ ॥

नारद उवाच

साधुसाधु महाबाहोदनोर्वशचिचर्जन । कोऽन्यस्त्रिभुवनेशलाघ्यस्त्वांमुत्तवादनपुङ्गव
पूजितोऽहं दनुश्रेष्ठ धनरत्नैः सुशोभनैः । राज्येन चात्मना चापि ह्येधं कः पूजयेत्परः
न मे कार्यं हि भोगेन भुङ्क्त्व राज्यमनामयम् ।
त्वद्दर्शनोत्सुकः प्राप्तो दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् ॥ ८० ॥
भ्रमते त्रिपुरं लोके स्त्रीसतीत्वान्मया धृतम् ।
तान्द्रष्टुकामः सम्प्राप्तस्त्वद्धारान्दानवेश्वर ॥ ८१ ॥
मन्यसे यदि मे शीघ्रं दर्शयस्व न्रमाचिरम् । नारदस्य वचः श्रुत्वा कञ्चुकिं समुदीक्ष्य वै
अन्तःपुरचरं वृद्धं दण्डपाणिं गुणान्वितम् । उवाच राजा हृष्टात्मा शब्देनापूरयन् दिशः
नारदाय महादेवीं दर्शयस्व हे कञ्चुकिन् ! । अन्तःपुरचरैः सर्वैः समेतामचिशङ्कितः
नाथस्याज्ञां पुरस्कृत्य गृहीत्वा नारदं करे । प्रविश्याकथयद्देव्यैः नारदोऽयं समागतः
दृष्ट्वा देवीं मुनिश्रेष्ठं कृत्वा पादाभिवन्दनम् ।
आसनं काञ्चनं शुभ्रमर्घ्यपाद्यादिकं ददौ ॥ ८६ ॥
तस्यै स भगवांस्तुष्टो ह्याशीर्वादमदात्परम् ।
नान्यादेचि ! त्रिलोकेऽपि त्वत्समा दृश्यतेऽङ्गना ॥ ८७ ॥
पतिव्रताशुभाचारासत्यशौचसमन्विता । यस्याः प्रभावात् त्रिपुरं भ्रमते चक्रवत्सदा
तच्छ्रुत्वा वचनं देवीं नारदस्य मुदान्वितम् ।

पर्यपृच्छदृषि मकन्या धर्मं धर्मभृताम्बरा ॥ ८९ ॥

राक्षुवाच

भगवन्मानुषे लोके देवास्तुष्यन्ति कैरते ।

कानि दानानि दीयन्ते येषां च स्यान्महत्फलम् ॥ ९० ॥

उपयामाक्ष ये केचिन्प्राधर्मे कथिता बुधैः ।

ये हन्ते स्वगमायान्ति सुकृतिन्य स्त्रियो यथा ॥ ९१ ॥

एतन्तर्धमहामागं कथयन्त्ययथातथम् । श्रोतुमिच्छाम्यह सर्वं कथयस्याविशङ्कित्

नारद उवाच

साधुसाधु महामागे प्रश्नोऽयं वेदितस्त्वया ।

य धन्या मयनारीणां धर्मवृद्धिस्तु जायते ॥ ९२ ॥

उपयामाक्ष दानेन पनिपुर्जा यशानुगा । धान्यये पूज्यते नित्यं ये हन्ते कथयामि
दुर्मगा सुमगायन्तु सुमगादुमगामनेन । पुत्रिणी पुत्ररहिताष्टपुत्रा पुत्रिणीतय
भक्तार हर्षनेकन्यातवाग्यामन वर्जिता । कृताहूतीश्च जायन्ते तन्निरोधस्त्वमुन्दा

तिग्धेन सुवर्णं च रूप्यं वा घामसी तथा ।

पानीय भूमिदानं च गन्धधूपानुद्वेपनम् ॥ ९३ ॥

पादुकोपातर्हो छत्र पुण्यानि ध्यञ्जतानि च ।

पादाभ्यङ्ग शिराभ्यङ्ग स्नान जप्यासनानि च ॥ ९४ ॥

एतानि ये प्रयच्छन्ति गोपमयति ते यमम् । अधुमाथपयसर्पिर्गण गुडमीषघा

पानीय भूमिदानं च शालीनिपुरमास्तया ।

आरतघामसीश्लक्ष्णे दम्पत्योर्लितादिने ॥ ९५ ॥

सौभाग्यं जायते यैव इहलोके परत्र च । ब्राह्मणे वृत्तमप्यग्रे मुरूपे च गुणान्वितं

निर्या यस्यामिदं देयं तत्ते रात्रि घटाम्यहम् ।

प्रतिपत्सु च या नारी पूयाहो च शुचिग्रता ॥ ९६ ॥

इन्धन ब्राह्मणेदघात्रीयता मे हुताशन । तस्याज्जन्मनि पट्टिश्चदह्नमन्यद्वस्तन्धिः

न रजो नैव सन्तापो जायते राजवह्निभे । द्वितीयायां तु यानारी नवनीतं मुदान्विता
ददाति द्विजमुखाय सुकुमारतनुर्भवेत् । लवणं चिप्रचर्याय तृतीयायां प्रयच्छति
गौरी मे प्रीयतां देवी तस्याः पुण्यफलं शृणु ।

कौमारिका पतिं प्राप्य तेन सार्द्धमुमा यथा ॥ १०६ ॥

क्रीडत्यचिप्रया चापि लभते सा महेश्वरः ।

नक्तं वृत्वा सतुर्ध्याम्यै दद्याद्विप्राय मोदकान् ॥ १०७ ॥

प्रीयतां मम देवेशो गणनाथो विनायकः । तस्यास्तेन फलेनाशुसर्वकर्मसु भामिनि
विघ्नं न जायते कापि पञ्चमाह पितामहः ।

पञ्चमीं तु ततः प्राप्य ब्राह्मणे तिलदा तु या ॥ १०८ ॥

सा भवेद्दूषसम्पन्ना यथा चैव तिलोत्तमा । पृथ्यां तु यामधूकस्य फलदा तु भवेत्सदा
उद्दिश्य चाग्निजदेवं ब्राह्मणे वेदपारगे । तस्याः पुत्रो यथा रुक्न्दो देवसङ्घेषु चोत्तमः
उत्पद्यते महाराजः सर्वलोकेषु पूजितः । समस्यां या द्विजश्रेष्ठं सुवर्णेन प्रपूजयेत्
उद्दिश्य जगतोनाथं देवदेवं दिवाकरम् । तस्य पुण्यफलं यद्वै कथितं द्विजसत्तमैः

तत्ते राशि! प्रवक्ष्यामि शृणुष्वेकमनाः सति !

दद्विचित्रककुष्ठानि मण्डलानि विचर्चिका ॥ ११४ ॥

न भवन्तीह छाङ्गेषु पूर्वकर्माजितान्यपि ।

कृष्णां श्वेतुं तथाऽऽम्यां या प्रयच्छति भामिनी ॥ ११५ ॥

ब्राह्मणे वृत्तसम्पन्ने प्रीयतां मे महेश्वरः । तस्याजन्मार्जितं पापं तस्य ते विभवान्विता
जायते नात्र सन्देहो यस्माद्दानमनुत्तमम् ।

गन्धधूपं तु या नारी भक्त्या विप्राय दापयेत् ॥ ११७ ॥

कात्यायनीं समुद्दिश्य नवम्यां शृणु यत्फलम् ।

तस्या भ्राता पिता पुत्रः पतिर्वा रणमुत्तमम् ॥ ११८ ॥

प्राप्यते नैव सीदन्ति तेन दानेन रक्षिताः । इष्टुदण्डरसं देवि! दशम्यां या प्रयच्छति
लोकपालान्समुद्दिश्य ब्राह्मणे व्यङ्ग्यजिते । तेन दानेन सान्वित्यं सर्वलोकस्य बहुभा

पादौ नमः शिवायेति मेढू वै मन्मथाय च । कालोदरायेत्युदरं नीलकण्ठाय कण्ठकम् ।

शिरः सर्वात्मने पूज्य उमां पश्चात्प्रपूजयेत् ।

क्षामोदरायै ह्युदरं मुकण्ठायै च कण्ठकम् ॥ १३८ ॥

शिरः सौभाग्यदायिन्यै पश्चादध्यम्प्रदापयेत् ॥ १३९ ॥

नमस्ते देवदेवेश उमावर जगत्पते । अर्घ्येणानेन मे सर्वं दोर्भाग्यं नाशय प्रभो ! ॥

इति अर्घ्यमन्त्रः

अर्घ्यं दत्त्वा ततः पश्चात्करकं वारिपूरितम् । मधूकपात्रोपभृतं सहिरण्यं तु शक्तिः

करकं वारिसम्पूर्णं सौभाग्येन तु संयुतम् ।

दत्तं तु ललिते! तुभ्यं सौभाग्यादिविवर्धनम् ॥ १४२ ॥

इति करकदानमन्त्रः

मंत्रेणानेन विप्राय दद्यात्करकमुत्तमम् । लवणं वर्जयेच्छुक्लां याचदन्यां तृतीयिकाम्

क्षमाप्य देयी देवेशं नक्तमद्यात्स्वयंहविः । अनेन विधिना सार्धमासिमासि ह्यपक्रमेत्

फाल्गुनस्य तृतीयायां शुक्लायां तु समाप्यते ।

वेशाखे लवणं देयं ज्येष्ठे चाज्यं प्रदीयते ॥ १४५ ॥

आषाढे मासि निष्पावाः पयो देयं तु श्रावणे ।

मुद्गा देशा नभस्ये तु शालिमाश्वयुजे तथा ॥ १४६ ॥

कार्तिके शर्करापात्रं करकं रत्नभृतम् । मार्गशीर्षे तु कार्पासं करकं घृतसंयुतम्

पौषे तु कुङ्कुमं देयमात्रे पात्रं तिलैर्भृतम् । फाल्गुने मासि संप्राप्ते पात्रं मोदकसम्भृतम्

पश्चात्तृतीयादेयं यत्तत्पूर्वस्यां चिवर्जयेत् ।

विधानमासां सर्वासां सामान्यं मनसः प्रिये! ॥ १४९ ॥

प्रतिमां मधुवृक्षस्य तामेव प्रति पूजयेत् । तस्मै सर्वं तु विप्राय आचार्याय प्रदीयते

ततः सम्यत्सरस्यान्ते उद्यापनविधिं शृणु । मधुवृक्षं ततो गत्वा बहुसम्भारसम्भृतः

निखनेत् प्रतिमां मध्ये माधूकीं मधुकस्य च ।

तत्रस्थं पूजयेत् सर्वमुमादेहाब्जधारिणम् ॥ १५२ ॥

पूनोपहारैर्विपुले बुद्धमेन पुनःपुनः ।

शङ्खनाभि पुष्पमालाभि कौमुद्वेदेमरेण ॥ १०३ ॥

कौमुद्वेदे घासनी शुभ्रे अतर्नीपुष्पमग्निमे ।

परिधाप्य तां प्रतिमां दग्धनीं गपिमन्त्रया ॥ १०४ ॥

उपातय गङ्गां गङ्गे कण्ठमूर्ध्वं मन्त्रिण्यते ।

बद्धैर्गङ्गादेव शरनीये शुभाभ्युदये ॥ १०५ ॥

बुद्धमेन विष्णिमादीं यदुपुष्पेध पूजितौ । भोजयेद्विधिवैरग्नेर्मधूनायास्तये स्थि
भुक्तोत्थितौ तु विधाम्य शय्यास्तु च क्षमापयेत् ।

गुह्यम् यत् न सयं गुरुमयो महेश्वर ॥ १०६ ॥

प्राप्ते गुरौ तत् सयं जगन्प्राप्तं गुरामुत्तम् । यद्यदिष्टमं लोके यत्किञ्चिदपि ।
तत्सयं गुरवे देयमात्मन धेय इच्छता । इदं तु धनिभिर्द्रव्यमन्यदेवं यपोष्णं
क्षाम्यमेव विधियन्ति पूज्यं शुभजनैः । द्वितीयगुरुद्वार्यय विमलाष्टय विजयै
तत्क्षमापयेदुदयी देव च प्रोक्षणं गुह्यम् । यथा त्यदेष्टि गन्ति न विपुलासिशम्भु
तथा मे पतिपुत्राणां प्रविशोऽयं प्रदीयताम् ।

अनेन विधिना कृत्वा तृतीया मुमुक्षुश्चिताम् ॥ १०७ ॥

इन्द्राणां चेन्द्राय नमः प्रदाय सुतमुत्तमम् । सौभाग्यं सर्वलोके पुमर्घं द्विमुत्तममुत्तमं
अनेन विधिना यातु बुभुक्षां व्रतमाचरेत् । शोभनं पतिमाप्नोति यथेन्द्राण्याशतम्
दुभगा सुभगत्वं च सुभगा पुत्रिणी भवेत् ।

पुत्रिण्यक्षयमाप्नोति न शोकं पश्यति क्वचिन् ॥ १०८ ॥

अनेन जन्मजनितं दीर्घायुं नश्यति ध्रुवम् । मृता तु त्रिदिवप्राप्य उभयामहमो
वर्षमोद्विष्यन् मासं भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ।

पुनस्तु सम्भवे लोके पार्थिवं पतिमाप्नुयात् ॥ १०९ ॥

सुभगा रूपमम्प्रा पार्थिवं जनयेत्सुतम् ॥ ११० ॥

एतत्ते कथितं सर्वं व्रतानामुत्तमं व्रतम् ।

अन्यत्पृच्छस्व सुभगे वाञ्छितं यदुभृदि स्थितम् ॥ १६६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये मधूकतृतीयाव्रतविधानमाहात्म्यवर्णनं नाम
षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः

त्रिपुरक्षोभणवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा राज्ञी वचनमब्रवीत् । प्रसादंकुरु विप्रेन्द्र गृह दानंयथेप्सितम्
सुवर्णमणिरत्नानि वस्त्राणि विविधानि च ।

तत्ते दास्यामि विप्रेन्द्र! यद्यान्यदपि दुर्लभम् ॥ २ ॥

राक्ष्यास्तु वचनं श्रुत्वा नारदो वाक्पमब्रवीत् ।

अन्येषां दीयतां भद्रे! ये द्विजाः क्षीणवृत्तयः ॥ ३ ॥

वयं तु सर्वसम्पन्नाभक्तिप्राह्याःसदैव हि । इत्युक्तासातदाराज्ञीवेदवेदाङ्गपारगान्
आहूयब्राह्मणान्निःस्वान्दातुंसमुपचक्रमे । यत्किञ्चिन्नारदेनोक्तं दानं सौभाग्यवर्द्धनम्
तेन दानेन मे नित्यं प्रीयेतां हरिशङ्करौ । ततो राज्ञी च सा प्राह नारदं मुनिपुङ्गवम्

राक्ष्युवाच

दानं दत्तं त्वयोक्तं यद्गर्तृकर्मपरं हि तत् । आजन्मजन्म मे भर्ता भवेद्वाणो द्विजोत्तम
नान्यो हिं दैवतं तात! मुक्त्वा वाणं द्विजोत्तम! ।

तेन सत्येन मे भर्ता जीवेच्च शरदां शतम् ॥ ८ ॥

नान्यो धर्मो भवेत्स्त्रीणां देवतं हि पतिर्यथा ।

तथापि तव वाक्येन दानं दत्तं यथाविधि ॥ ९ ॥

स्यदण्डमर्करिष्यामोमर्तारप्रतिमानम् । प्रहर्षेण्युचेदानीत्यमार्शीर्षाद्विदीयताम्
 तथेति तामनुज्ञाप्य नारदो ब्रूयमत्तम् ॥ सर्वासां मानमं हृत्या अन्यत-वृत्तमानम्
 जगामाद्व्यंन विप्र-पूज्यमानमन्तु खेधरः । ततो गतमनस्त्रास्तामर्तारप्रति भात
 चिवर्णा निग्रमा जाता नारदेन विमोहिताः ॥ १३ ॥

इति धीमन्तान्दे महापुराण एकाशीतिमाहृत्या संहिताया पञ्चमेऽध्यायः
 ईशान्पण्डे नमंश्चामाहाभ्ये त्रिपुरक्षोमणपर्जननाम् सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः

त्रिपुरविध्वंसनेत्रालेश्वरतीयांमरेश्वरतीर्थगर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

एतस्मिन्नगरे इन्द्रो नमंश्चान्मास्थितः । मीडने हा मया साई नारदस्तत्रवागत-
 मण्ड्य देवदेवेशमुमया सह शङ्कम् । पञ्चापयत्तदा देव यदुहृतं त्रिपुरे तदा ॥ २॥

गतोऽहं न्यामिनिर्दुशाद्यत्र तदुशाणमन्दिमम् ।

हृष्टा बाण यथाम्नाय गतो हस्त-पुर मङ्गम् ॥ ३ ॥

तत्रमायासहस्राणिदृष्ट्वाबाणम्यर्धमन् । यथायोग्यं यथाक्रममागत-क्षोभ्यतन्पुत्रम्
 नारदस्य घघ्रं श्रव्यास्ताधुमाध्विति पूजयत् ।

ध्विन्तयामास देवेशो भ्रमण त्रिपुरस्य हि ॥ ४ ॥

परमुक्त यथा घघ्रं चिणुना प्रमविष्णुना । महावेग महायामं रक्षितं तेजसा मम
 स घ मेमलिनिर्लोराणोन्नेके चविश्रुत । भारताद्यमयादत्ताब्राह्मणानाचिशेय
 एव स सुचिरं काल देवदेवो महेश्वर । ध्विन्तयिन्वा मुनिर्वाणं कार्यप्रतिज्ञनेश्वर
 ततोऽर्मा मन्दरं घ्यात्वा चापे कृत्वा गुणे महीम् ॥

विष्णुं सनातनं देव बाणे घ्यात्वा त्रिलोचन ॥ ६ ॥

फले हुताशनं देवं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् । सुपर्णं पुङ्खयोर्मध्ये जवे वायुं प्रकल्प्य च
रथं महीमयं कृत्वा धुरि ताचश्विनावुभौ । अक्षे सुरेश्वरं देवमग्रकील्यां धनाधिपम्
यमं तु दक्षिणे पार्श्वे वामे कालं सुदारुणम् । आदित्यचन्द्रौ चक्रे तु गन्धर्वा नारकादिषु
यन्तारं च सुरज्येष्ठं वेदान् कृत्वा हयोत्तमान् ।

खलीनादिषु चाङ्गानि रश्मींश्छन्दांसि चाऽकरोत् ॥ १३ ॥

कृत्वा प्रतोदमोङ्कारं मुखग्राह्यं महेश्वरः । धातारं चाग्रतः कृत्वा विधातारं च पृष्ठतः
मारुतात्सर्वतो दिग्भ्य ऊर्ध्वं यन्त्रे तथैव च । महोरगपिशाचांश्च सिद्धविद्याधरांस्तथा
गणांश्च भूतसङ्गांश्च सर्वं सर्वाङ्गसन्धिषु ।

युगमध्ये स्थितो मेरुयुगस्याऽधो महागिरिः ॥ १६ ॥

सर्पा यन्त्रस्थिता घोराः शम्भे वरुणनैऋती ।

गायत्री वैव सावित्री स्थिते ते रश्मिबन्धने ॥ १७ ॥

इत्थं रथध्वजे शीवं दमं रक्षां समन्ततः । रथं देवमयं कृत्वा देवदेवो महेश्वरः ॥

सन्नद्धः कवची खड्गी वद्गोधाङ्गुलित्रवान् ।

वद्भवा परिकरं गाढं जशजूर्तं नियम्य च ॥ १८ ॥

सज्जं कृत्वा धनुर्हि द्वयं योजयित्वा रथोत्तमम् ।

रथमध्ये स्थितो देवः शुशुभे च युधिष्ठिरः ॥ २० ॥

धनुषः शब्दनादेनाकम्पयच्च जगत्त्रयम् । स्थानं कृत्वा तु धैशाखं निभृतं संस्थितो हरः
निरीक्ष्य सुचिरं कालं कोपसंरक्तलोचनः ।

ध्यात्वा तं परमं मन्त्रमात्मानं च निरुध्य सः ॥ २२ ॥

मुमोच सहसा बाणं पुरस्य वधकाङ्क्षया ।

यदा त्रीणि समेतानि अन्तरिक्षस्थितानि तु ॥ २३ ॥

ततः कालनिमेषार्धं दृष्ट्वैक्यं त्रिपुरस्य च । त्रिपर्वणा त्रिशलेन ततस्तान्यवसादयत्
ततो लोकाभयवस्तास्त्रिपुरे भरतोत्तम । सर्वासुरविनाशाय कालरूपामयावहाः
अट्टहासान् प्रमुञ्चन्ति कष्टरूपा नरास्तदा ! निमेषोन्मेषणं चैव कुर्वन्तिलिपिकर्मसु

निष्पन्दनयना मर्त्याधिप्रेष्यालिखिता इव ।

देवायतनया देवा रटन्ति ग्रहसन्ति च ।

स्थप्ने पश्यन्ति चात्मान रक्ताम्बरविभूषितम् ॥ २७ ॥

रक्तमाल्योत्तमाङ्गाश्च पतन्त कादृमे हृदे ।

पश्यन्ति नाम चात्मान सत्तैलाम्यङ्गमस्तकम् ॥ २८ ॥

पश्यन्ति यानमारुह रासभैश्चनृपोत्तम । न्यसक्तकोमहावायुयु गान्तप्रतिमो महान्
गृहान्मुन्मूयामासवृक्षजाताननेकश । भूमिकम्पा मनिघाताउल्कापाता सहस्रश
रुधिर धपते देवो मिश्रित ककरैवहु । अग्निगुण्डेषुविप्राणा हुत सम्पद्युताशन ॥

ज्वलते धूममयुक्तो विस्कुलिङ्गकणै सह ।

कुञ्जरा यिमदा जातास्तुरगा सत्त्ववर्जिता ॥ ३२ ॥

अधावितानि धाद्यन्ते धादिप्राणि सहस्रश ।

ध्वजा ह्यकम्पिता पेतुश्छात्राणि विविधानि च ॥ ३३ ॥

ज्वलन्तिपादपास्तत्रपणानिचसमन्तत । सर्वतद्व्याकुलीभूतहाहाकारमन्यितम्
उपानानि विविधानि प्रवमन् प्रमज्जन ।

तेन सम्प्रेरिता सर्वे ज्वलन्ति विशिखा शिखा ॥ ३४ ॥

वृक्षगुल्मलताचल्लयोंगृहाणि च समन्तत । दिग्विभागेभ्यस्सर्वेभ्य प्रवृत्तोहव्यवाहन
सर्वं किंशुकपणामप्रज्वलच्चैव दृश्यते । गृहाद्गृह तदायन्तु नैवधूमेतशक्पते ॥ ३७ ॥
हरकोपाग्निनिङ्गधा क दन्ते त्रिपुरेज्जना । प्रदीप्त सवतो दिभुदहने त्रिपुरं परम्
पतन्तिशिखराप्राणिविशीणानिसहस्रश । पावकोधूमसमृन्तो दहमान समन्तत
नृत्यन्वै व्यामद्विदेश कान्तारेभ्यभिधावति ।

दवागारेषु सर्वेषु गृहेष्वट्टालकेषु च ॥ ४० ॥

प्रवृत्तो हुतमुत्तत्र पुरे काग्रघोदित । ददाह त्रिलोक सर्वत्र हरकोपप्रकोपित ॥
दहते त्रिपुर तेषु वाग्वृद्धममन्त्रितम् । मपुर सगृहद्वारं सवाहनचन नृप ॥ ४२ ॥
केचिद्भोजनसक्ताश्च पानासक्तास्तथापरे । अपरा नृत्यगीतषु संसक्ता धार्योपित

अन्योन्यं च परिष्वज्य हुताशनशिखाद्दिताः ।

दह्यमाना नृपश्रेष्ठ! सर्वे गच्छन्त्यचेतनाः ॥ ४४ ॥

अथान्ये दानवास्तत्र दह्यन्तेऽग्निविमोहिताः ।

न शक्ताश्चाऽन्यतो गन्तुं धूमेनाकुलिताननाः ॥

हंसकारण्डवाकीर्णा नलिन्योहेमपङ्कजाः ॥ ४५ ॥

दह्यन्ते विविधास्तत्र वाप्यः कृपाश्च भारत !

दृश्यन्तेऽनलदग्धानि पुरोद्यानानि दीर्विकाः ॥

अम्लानैः पङ्कजैश्छन्ना चिस्तीर्णा वसुयोजनाः ॥ ४६ ॥

गिरिकूटनिभास्तत्रप्रासादारत्नशोभिताः । दृश्यन्तेऽनलसंदग्धाचिशीर्णाधरणीतले
नरस्त्रीबालवृद्धेषु दह्यमानेषु सर्वतः । निर्दयं ज्वलते वह्निर्हाहाकारो महानभूत्

काचिच्च सुखसंसुप्ता प्रमत्ताऽन्या नृपोत्तम ! ॥ ४८ ॥

क्रीडित्वा च सुविस्तीर्णशयनस्था वराङ्गना ।

काचित्सुप्ता विशालाक्षी हारावलिबिभूषिता ।

धूमेनाऽऽकुलिता दीना न्यपत्तद्रव्यवाहने ॥ ४९ ॥

काचित्स्मिन्पुरे दीप्ते पुत्रस्नेहानुलालम्बा । पुत्रमालिङ्गतेगाढं दह्यतेत्रिपुरेऽग्निना
काचित्कनकवर्णाभाइन्द्रनीलबिभूषिता । भर्तारं पतितं दृष्ट्वा पतितातस्य चोपरि
काचिदादित्यवर्णाभाप्रमुखा तुप्रियोपरि । अग्निज्वालाहतागाढंकण्ठमालिङ्गतेनृप
मेघवर्णा परा नारी चलत्कनकमेखला । श्वेतवस्त्रोत्तरीया तु पपात धरणीतले ॥

काचित्कुन्देन्दुवर्णाभा नीलरत्नबिभूषिता ।

शिरसा प्राञ्जलिभूत्वा विज्ञापयति पावकम् ॥ ५३ ॥

कस्याश्चिज्ज्वलते वस्त्रं केशाः कस्याश्च भारत !

ज्वलज्ज्वलनसङ्काशैर्मभाण्डैस्त्रसन्ति च ॥ ५५ ॥

काचित्प्रभूतदुःखार्ता विललापवराङ्गना । भस्मीभूतंपतिं दृष्ट्वा क्रन्दन्तीकुररीयथा
आलिङ्ग्य गाढं सहसा पतिता तस्य मूर्धनि ।

गोब्राह्मणाहृतानित्यमिहलोकेपरत्र च ।

नाशितान्यन्नपानानिमठारामाश्रमास्तथा ॥ ७२ ॥

ऋषीणामाश्रमाश्चैव देवारामागणालयाः । तेनपापेन मेऽध्वंसस्तपसश्च बलस्य च

किं धनेन करिष्यामि राज्येणान्तःपुरेण च ॥ ७३ ॥

घरं शङ्करपादौ च शरणंयामि मूढधीः । न माता न पिताचैव न बन्धुर्नापरो जनः

मुक्त्वा चैव महेशानं परमार्तिहरं परम् । आत्मना च कृतं पापमात्मनैव तु भुज्यते

अहंपुनः समस्तैश्च दहामि सहसा धुमिः । एवमुक्त्वा शिवं लिङ्गं कृत्वा तन्मस्तकोपरि

निर्जगाम गृहाच्छीघ्रं पाचकेनाचगुण्डितः ।

स खिन्नः स्विन्नगात्रस्तु प्रस्खलंस्तु मुहुर्मुहुः ॥ ७८ ॥

हरं गद्गदयावाचास्तु वन्द्यै शरणं ययौ । त्वत्कोपानलनिर्दग्धो यद्विषयोऽस्मि शङ्कर

त्वत्प्रसादान्महादेव मामे लिङ्गं प्रणश्यतु ।

अर्चितं मे सुरश्रेष्ठ ध्यानं भक्त्या मया विभो ॥ ८० ॥

प्राणादिप्रतप्तं देव! तस्माद्रक्षितुमर्हसि । यदि तेऽहमनुग्राह्यो वध्यो वा सुरसत्तम

प्रतिजन्म महादेव त्वद्वक्तिरचलास्तु मे । पशुकीक्षपतङ्गेषु तिर्यग्यानि गतेषु च ॥

स्वकर्मणा महादेव त्वद्वक्तिरचलास्तु मे ॥ ८२ ॥

एवमुक्त्वा महाभागो वाणो भक्तिप्रतापं वरः ।

स्तोत्रेण देवदेवेशं कृच्छन्दयामास भारत ॥ ८३ ॥

चाण उवाच

शिव! शङ्कर सर्वहराय नमो भवभीतमयार्तिहराय नमः ।

कुसुमायुधदेहविनाशकर! प्रमदाप्रियकामक! देव नमः ॥ ८४ ॥

जय पार्वतीश! परमार्थसार! जय विरचितभीमभुजङ्गहार !।

जय निर्मलभस्मविलिप्तगात्र! जय मन्त्रमूल जगदेकपात्र ॥ ८५ ॥

जय विषधरकपिलजटाकलाप जय भैरवविधृतपिनाकचाप !।

जय विषमनयतपरिमुक्तसङ्ग जय शङ्कर धृतगाङ्गतरेङ्ग !॥ ८६ ॥

त्वया व्याप्तं जगत्सर्वं त्रैलोक्यं भास्वता यथा ॥ १०० ॥

पतद्वाणकृतंस्तोत्रं श्रुत्वादेवो महेश्वरः । क्रोधंमुक्त्वाप्रसन्नात्मातदावचनमब्रवीत्
ईश्वर उवाच

न भेतव्यं न भेतव्यमद्यप्रभृति दानव !। सौवर्णे भवने तिष्ठन्मम पार्श्वेऽथवा पुनः
पुत्रपौत्रप्रपौत्रैश्च चान्द्रवैः सह भार्यया ।

अद्यप्रभृति चत्स ! त्वमवध्यः सर्वशत्रुषु ॥ १०३ ॥

मार्कण्डेय उवाच

भूयस्तस्य वरो दत्तो देवदेवेन भारत !। स्वर्गे मर्त्ये च; पातालेयुजितः ससुरासुरैः
अक्षयश्चाऽन्यश्चैव वस त्वं वै यथासुखम् । ततोनिवारयामास रुद्रः नमश्निखंतदा
तृतीयंरक्षितं तस्य पुरं देवेन शम्भुना । ज्वालामालाकुलं चान्यत्पतितं धरणीतले
अर्द्धेन प्रस्थितादूर्ध्वं तस्य ज्वाला दिवं गताः ।

हाहाकारो महास्तत्र ऋषिभङ्गैरुदीरितः ॥ १०७ ॥

देवतैश्च महाभागेः सिद्धविद्याधरादिभिः । एकं तु पतितंतत्र श्रीशैले खण्डमुत्तरम्
द्वितीयं पतितं राजज्जैले ह्यमरकण्टके । प्रज्वलत्पतितं तत्र तेनज्वालेभवं स्मृतम्
दग्धे तुत्रिपुरेराजन्पतितेखण्डउत्तमे । रुद्रो देवःस्थितस्तत्रज्वालामालानिवारकः
हाहाकारपराणां तु ऋषीणां रक्षणाय च । स्वयंमूर्तिर्महेशान उमावृषमसंयुतः ॥

मनसाऽपि स्मरेद्यस्तुभक्त्या ह्यमरकण्टकम् ।

चान्द्रायणाधिकं पुण्यं स लभेन्नात्र संशयः ॥ ११२ ॥

अतिपुण्यो गिरिश्रेष्ठो यस्माद्भरतसत्तम !। अस्मान्नित्यं भवेद्राजन्सर्वपापक्षयङ्करः
नानाद्रुमलताकीर्णो नानापुष्पोपशोभितः ।

नानागुलमलताकीर्णो नानावल्लीभिरावृतः, ॥ ११४ ॥

सिंहव्याघ्रसमाकीर्णोमृगयूथैरलङ्कृतः । श्वापदानांचवोपेणनित्यंप्रमुद्रितोऽभवत्
ब्रह्मेन्द्रविष्णुप्रमुखैर्ह्यमरैश्च सहस्रशः । सेव्यते देवदेवेशः शङ्कन्स्तत्र पर्वते ॥ ११६ ॥
पतनं कुरुते योऽस्मिन्पर्वतेऽमरकण्टके ।। क्रीडते क्रमशो राजन्भुवनानि चतुर्दश ॥

पेन्द्रं पाहं च कौरेरं धाययं वाग्यमेव च ।

नैश्वर्यं वाद्यं चैव मौम्यं मौरं तयैव च ॥ ११८ ॥

ब्राह्म च पदमङ्गिः २ धैष्यं च तदन्तर्गम् । उमान्द्र महाभागं ऐश्वरं तदन्तर्गम् ।

परं सदाशिव शान्तं सूक्ष्मं गोनिर्गन्धिद्वयम् ।

तस्मिन्वाति न्य घोरं विधिना नात्र मया ॥ १२० ॥

युधिष्ठिर उवाच

कोऽप्यवपि विद्मि पतते क्रयिमतम् । एतन्मे मयं माण्ड्यमरापोऽस्ति महाभुते

धामाङ्गण्डेय उवाच

भृशं च कथयिष्यामि तं विधिं पाण्डुनन्दन ।

यत्कृत्वा प्रथमं कर्म निपतेत्तदन्तर्गम् ॥ १२२ ॥

कृत्वा कृत्वा च पूरं जप्त्वा लक्षं ऋषयः । शाकयायस्सुक्तेष्वगुचिस्त्रिगणो ह्य
त्रिकालमर्थयेद्दीशं देवदेव त्रिलोचनम् । दशाक्षं तु राजेन्द्र होमं तत्रैव कारयेत् ॥

अष्टचारं जपेद्देव गन्धर्वाचार्यं च पूजयेत् । रात्रौ चैव तदा रात्रौ द्विमानस्य ततः क्षिणे
अनेनैव विरातेत भारमात्रं वप्नुनिक्षिपेत् । स्वर्गं लोकं मनुष्याप्यर्वाङ्गानि त्रिदशं मह

त्रिषष्टिं महर्ष्याणि त्रिदशकोट्यस्त्वर्थेव च ।

भुक्त्वा भनं रमान्मोगास्तदागच्छेत्सदात्मनः ॥ १२७ ॥

पृथिवीमेकच्छत्रेण भुजनि लोकपूजित ।

ध्यायि शोकविमर्शनाद्वि च शरदा शतम् ॥ १२८ ॥

ज्वालैश्च तृणैर्नीचं त्रिषु लोकेषु विधत्तम् ।

तत्र ज्वाला नदी पाय प्रयता शिप्रनिर्मिता ॥ १२९ ॥

निर्वाप्य तदुराणपुरं देव्या महं सद्गता । तत्र भ्रान्त्वा महाराजविधिनामन्यसयुतं
तिलमग्निधनायेन तपयेत्पितृदेवता । पिण्डदानेन च पितृन्पाण्डुरीकपलं लभेत् ।

मनाशक्तु यत्तु यत्तस्मिन्तीर्थं नराधिप ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो ह्यलङ्घ्यं स गच्छति ॥ १३२ ॥

अमराणां शतैर्धैव सेवितो ह्यमरेऽवरः । तथैव ऋषिसङ्घैश्च तेन पुण्यतमो महान्
समन्ताद्योजनं तीर्थं पुण्यं ह्यमरकण्टकम् । रुद्रकोटिसमोपेतं तेन तत्पुण्यमुत्तमम् ॥
तस्य पर्यन्तराजस्य यः करोतिप्रदक्षिणम् । प्रदक्षिर्णाकृतातेनपृथिवीनाऽत्र संशयः

चाधिकं मानसं धैव कारिकं त्रिविधं च यत् ।

नश्यते पातकं सर्वमित्येवं शङ्करोऽब्रवीत् ॥ १३६ ॥

अमरेऽवरपार्श्वं च तीर्थं शक्रेऽवरं नृप ! । तपस्तप्त्वापुरा तत्र शक्रेण स्थापितं किल

कुशाचतं नाम तीर्थं ब्रह्मणा च वृत्तं शुभम् ।

ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातं हंसतीर्थं तथा परम् ॥ १३८ ॥

अम्यरीपस्य तीर्थं च महाकालेऽवरंतथा । कावेर्याः पूर्वभागे चतीर्थं वैमातुकेऽवरम्

तानि दक्षिणे तीरे रेवाया भरतर्षभ । संसेवनक्षानदानैः पापसङ्घराणि च ॥

। गुतुङ्गे महाराज प्रसिद्धो भैरवः शिवः । तस्ययाम्प्रविभागेच तीर्थं वैचपलेऽवरम्

एतौ स्थितौ दुःखहरी रेवाया उत्तरे तटे ।

तावम्यर्च्य तथा नत्वा सम्यग्गन्त्राफलं भवेत् ।

अदृष्टपूजितौ तौ हि नराणां विघ्नकारकौ ॥ १४२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे त्रिपुरविध्वंसने ज्वालेऽवरतीर्थामरेऽवतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टा-

विंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः कावेरीसङ्गममाहात्म्यवर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

कावेरीति च विन्याता त्रिषु लोकेषु सत्तम ।

माहात्म्य श्रोतुमिच्छामि तस्या मार्कण्डेय तत्त्वतः ॥ १ ॥

वीरश दशनतस्या फल्गुर्गोऽथवायिमो । सानेजाप्येऽथवादानउपवासेतधामुने
कथयस्व महाभागकावेरीमङ्गमेकम् । धम धृतोऽघट्टणोवाक्यधितोवाहनोऽपिवा

अनुमोदितो वा विप्रेन्द्र पुनातीति धृत मया ।

यथा धर्मप्रसङ्गे तु मुने धर्मोऽपि जायते ॥ ४ ॥

स्वगन्ध नरकश्चैव इत्येव वैदिकी धृतिः ॥ ५ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

साधुसाधुमहाभागयत्पूजोऽहत्वाऽधुना । शृणु सर्वकमनाभूत्वाकावेरीफलमुत्तमम्

अस्ति यक्षो महासत्त्व कुबेरोनाम विभूत ।

सोऽपि नीधप्रभायेण राज्ञश्चक्षाधिपोऽभवत् ॥ ७ ॥

तच्छृणुष्व विधानेन भक्त्यापरमया नृप । निदि प्राप्नोमहाभागकावेरीसङ्गमेन तु
कावेर्या नमदायास्तुसङ्गमेगेकविभूते । तत्रस्तात्वाशुचिभूर्त्वाकुबेर सत्यविभ्रम

विधिवन्नियमं कृत्वा शास्त्रयुक्त्या नरोत्तम ।

आराधयन्महादेवमेकचित् सनातनम् ॥ १० ॥

एकाहारोचसन्मासतथापष्टाहकालिक । पशोपवामीन्ययसत्कश्चित्कालनृपोत्तम

मूलशाकफलैश्चान्य कालं नयति बुद्धिमान् ।

किञ्चित्कालं यस्यस्तत्र तीर्थे शैवालभोजन ॥ १२ ॥

पराकेणानयत्कालं कृच्छ्रेणापि च मानदाधान्द्रायणेन चाप्यन्यमन्यस्वाप्यभुभोजनं

एकोनविंशोऽध्यायः] * कावेरीसङ्गमेऽग्निप्रवेशमहत्त्ववर्णनम् *

६४१

एवं तत्र नरश्रेष्ठ! कामरागचिचर्जितः । स्थितोवर्णशतं साग्रं कर्षयन्स्त्रं तथा वपुः
ततो वर्णशतस्यान्ने देवदेवो महेश्वरः । तुष्टस्तु परया भक्त्या तमुवाच हसन्निव
भोभो यक्ष! महासत्त्व चरं वरय सुव्रत !

परितुष्टोऽस्मि ते भक्त्या तव दास्ये यथेप्सितम् ॥ १६ ॥

यक्ष उवाच

यदि तुष्टोऽसि देवेश उमया सह शङ्कर !। अद्यप्रभृति सर्वेणं यक्षाणामधिपो भवे
अक्षयश्चाव्ययश्चैव तव भक्तिपुरस्सरः । धर्मं मतिं च मे नित्यं ददस्व परमेश्वर !।

ईश्वर उवाच

यत्त्वया प्रार्थितं सर्वं फलं धर्मस्य तत्तथा ॥ इत्येवमुक्त्वा तं तत्र जगातादर्शनं हरः

सोऽपि स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य पितृदेवताः ।

श्रामन्त्रयित्वा तत्तीर्थं वृत्तार्थश्च गृहं ययौ ॥ २० ॥

पूजितस्तत्र यक्षस्तु लोऽभिषिक्तो विधानतः ।

चकार विपुलं तत्र राज्यमीप्सितमुत्तमम् ॥ २१ ॥

तत्र चान्ये सुराः सिद्धायक्षगन्धर्वकिन्नराः । गणाश्चाप्सरसांतत्रऋषयश्च तथाऽनघ
कावेरीसङ्गमे तेन सर्वपापहरं विदुः । स्वर्गाणामपि सर्वेणं द्वारमेतद्युधिष्ठिर !।

ते धन्यास्ते महात्मानस्तेषां जन्म सुजीवितम् ।

कावेरीसङ्गमे स्नात्वा येदं तं हि तिलोदकम् ॥ २४ ॥

दश पूर्वं परे तात! मातृतः पितृतस्तथा ।

पितरः पितामहास्तेन उद्बुतानरकार्णवात् ॥ २५ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नायीतमानवः । अर्चयेद्दीश्वरं देवं यदीच्छेच्छाश्वतीं गतिम्

कावेरीसङ्गमे राजन्ज्ञानदानार्घनं नरैः । कृतं भक्त्या नरश्रेष्ठ! अश्वमेधाधिकं फलम्

होमेन चाक्षयः स्वर्गो जपादायुर्विचर्धते ।

ध्यानतो नित्यमायाति पदं शिवकलात्मकम् ॥ २८ ॥

अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नरेश्वर !। अग्निलोके वसेत्तावद्यावदाभूतसंप्लवम्

अनाशरु ॥ यं कुर्यान्नस्मिस्तीर्थं नराधिप ॥

तस्य पुण्यफलं यद्धै तच्छृणुष्व नरोत्तम ॥ ३० ॥

गन्धवाप्सरस्मर्द्दीर्णं विमाने मूपमग्निमे । धीर्यमानो धरत्रीभिर्देवते सह मोदते
पट्टिपसहस्राणि पट्टिपशतानि च । कीदृते रदलोकस्थस्तदन्ते भुवि घातत
भोगयान्दानशीलश्च जायते पृथिरीपति ।

आधिशोरयिनिमुक्तो जीवेद्य शरदां शतम् ॥ ३१ ॥

पद्मगुणगणाकीणां कावेरी सा मरिचकृष । त्रिपुलोरेषुषिक्यास्तानमदासगमेसदा
जितपात्रायचिन्ताश्च ध्येयध्यानरतारतया ।

कावेरीसङ्गमे तान् तेऽपि मोक्षमवाप्नुयु ॥ ३१ ॥

शृणु तेऽन्यत्र प्रक्षयामिभाक्ष्यं नृपसत्तम । विपुलोरेषुकात्पन्याद्दृश्यते सरिताममा
ल०२ यैर्मदातोष ये च कुयु प्रदक्षिणम् । येष्विबन्ति जलं तत्र तेषु पयानात्रसशय
न तेषां सन्ततिच्छेदो दश जन्मानि पञ्च च ।

तेषां पापं विस्मियेत हिमं सूर्योदये यथा ॥ ३८ ॥

गङ्गायमुनसङ्गे वै यत्फलं लभते नर । तत्फलं लभते मत्स्य कावेरीज्ञानमाचरन् ॥
भीमे तु भूतजायोगे यनीपातप्रसङ्गक्रमे । राहुसोमसमायोगेतद्देवाष्टगुणं स्मृतम्
अशातिश्च यथा प्रोक्ता गङ्गायमुनसङ्गमे । कावेरीनर्मदायोगेतद्देवाष्टगुणं स्मृतम्
गङ्गा पट्टिसहस्रेस्तु क्षेत्रपाले प्रपूजये । तद्देवैर्यतीर्थानि रक्षन्ते नाऽत्र मशय
भमरे वरे तु सरिता ये योता परिकीर्तिता ।

ते त्वशीतिसहस्रेस्तु क्षेत्रपालेस्तु रक्षिता ॥ ४३ ॥

तथामरेवरे याम्ये त्रिङ्ग वैद्यपले वरम् । द्वितीयचण्डहस्ताख्यं ह्येतिङ्गतीथरक्षके
शिवेन स्थापिते पूर्वं कावेर्याद्यभिरक्षके ।

लक्ष्मणेन रक्षिता देवी नमदा बहुकल्पणा ॥ ४५ ॥

धनुया पट्टयमित्युतं पुरुषैरीशयोजिते । चण्डकारयतसाहस्ये पवतश्चाभिरक्षित ॥
अन्यदेशकृतं पापमस्मिन्क्षेत्रे विनश्यति ।

अस्मिस्तीर्थे कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति ॥ ४७ ॥

एषा ते कथिता तात कावेरी सरितां वरा । रुद्रदेहसमुत्पन्ना तेन पुण्यासरिद्वरा
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये कावेरीसङ्गममाहात्म्यवर्णननामैको-

नत्रिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

त्रिशोऽध्यायः

दारुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदोत्तरकूले तु दारुतीर्थमनुत्तमम् । यत्र सिद्धोमहाभाग! तपस्तप्त्वाद्विजोत्तमः

युधिष्ठिर उवाच

कोऽसौ द्विजवश्रेष्ठः सिद्धस्तत्रमहामुने ! दारुकेति सुतः कस्यप्यतन्मेवक्तुमहंसि

श्रीमार्कण्डेय उवाच

भागवे विपुले वंशे धीमतोदेवशर्मणः । दारुनाममहाभागोदेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३ ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो विधिक्रमात् ।

यतिधर्मविधानेन चचार विपुलं तपः ॥ ४ ॥

ध्यायन्वै समहादेवंनिराहारोयुधिष्ठिर ! उवासतीर्थेतस्मिन्वैयावत्प्राणपरिक्षयम्
तस्य नान्ना तु तत्तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।

तत्र स्नात्वा विधानेन अर्घयेत्पितृदेवताः ॥ ६ ॥

सत्यवादीजितक्रोधः सर्वभूतहिते रतः । सर्वान्कामानवाप्नोति राजन्नत्रैव सर्वथा
यः कुर्यादुपवासंचसत्यशौचपरायणः । सौत्रामणिफलं चास्यसंभवत्यविचारितम्
ऋग्वेदजापी ऋग्वेदी साम वा सामपारगः ।

यजुर्वेदी यजुर्जप्त्वा लभते फलमुत्तमम् ॥ ६ ॥

प्राणास्त्यजति यो मर्त्यस्तस्मिन्तीर्थं विधानतः ।

अनियत्तिता गतिस्तान्य इत्येव शङ्करोऽग्र्वान् ॥ १० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकार्शीतिमाहर्ष्यामहिताया पञ्चमेऽध्यायस्य

रेखाखण्डे दार्शनार्थमाहात्म्यवर्णननामत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः.

ब्रह्मावर्त्ततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तनोगण्डेधराजेन्द्रतीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् । ब्रह्मावर्त्तमिति तत्रातसर्वपापप्रणाशनम् ।

तत्र सन्निहितो ब्रह्मा नित्यसेवा युधिष्ठिर ।

ऊर्ध्वराटुनिरालम्ब्यअकार भ्रमण सदा ॥ २ ॥

एकाहारधरोऽतिष्ठद्वाद्शान्द महावती । अत्र तीर्थं विधानेन चिन्तयन्महेश्वरम्

तेन तत्पुण्यमाख्यात ब्रह्मावर्त्तमिति ब्रह्मो । तत्र स्नात्वा विधानेन तपयेत्पितृदेवता

अथयेद्दीर्घमाशान विष्णुं वा परमेश्वरम् । तत्रैव सर्वत्राणां विधिवद्भक्षिणावनाम्

तत्रैव समवाप्नोति तत्तीर्थं नैव प्रमादतः ।

यस्मिन्तीर्थं तु यो देवो दास्यो वाग्द्विजोऽथ वा ॥ ६ ॥

सिद्धस्तनैव तस्माद्वा रयात लोके महश्च तन् ।

न जलं ॥ स्थलं नाम क्षेत्रं वा ह्यपराणि च ॥ ७ ॥

पवित्रत्वं लभन्त्येते वीरुपेणः विना नृणाम् ।

सामर्थ्यादिभ्यर्चयान्द्विर्यास्मिन्त्यन्ति पुरुषा नृप ॥ ८ ॥

प्रमादात्तस्य लोभेन पतन्ति नरके ब्रह्म । सन्निरुध्येन्द्रियग्राम यत्रयत्र वसेन्मुनि

तत्रतत्र कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च ॥ १० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिमाहम्यां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे रेवाखण्डे
ब्रह्मावर्त्ततीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः

पत्रेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पत्रेश्वरं ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशनम् । यत्र सिद्धो महाभागश्चित्रसेनसुतोबली
युधिष्ठिर उवाच

कोऽस्मीं सिद्धस्तदा ब्रह्मंस्तस्मिंस्तीर्थं महातपाः ।

पुत्रः कस्य तु को हेतुरेतदिच्छामि वेदितुम् ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

चित्रोनाम महातेजाइन्द्रस्य दयितः पुरा । तस्यपुत्रोऽनृपश्रेष्ठ! पत्रेश्वर इति श्रुतः
रूपवान्सुभगर्ध्वं सर्वशत्रुभयङ्करः । इन्द्रस्य दयितोऽत्यर्थं जय इत्येव चाऽपरः ॥
स कदाचित्सभामध्ये सर्वदेवसमागमे । मेनकानृत्यगीतेन मोहितः सुचिरं क्लिप्तः ॥

तिष्ठते गतमर्यादो गतप्राण इव क्षणात् ।

तावत्सुरपतिर्देवः शशापाऽथाऽजितेन्द्रियम् ॥ ३ ॥

यस्मात्त्वं स्वर्गसंस्योऽपि मर्त्यधर्ममुपेयिवान् ।

तस्मान्मर्त्यं चिरं कालं क्षपयिष्यस्यसंशयम् ॥ ७ ॥

एवमुक्तः सुरेन्द्रेण चित्रसेनसुतोयुवा । वेपमानः सुरश्रेष्ठं कृताञ्जलिस्त्वाच ह ॥

पत्रेश्वर उवाच

मया पापेन मूढेन अजितेन्द्रियचेतसा । प्राप्तं वै यत्फलं तस्य प्रसादं कर्त्तुमर्हसि

शत्र उवाच

नमंस्तत्प्रसाधित्य द्वादशाब्दं त्रिनेन्द्रियः ।

भाराधय शिरं शान्तं पुनः प्राप्स्यन्मि मङ्गलम् ॥ १० ॥

मन्यसाधनानां चर्द्धमिष्टानां त्रिनामनाम् ।

लोकोऽयं पापिनां नैव इति शान्तस्य निश्चयः ॥ ११ ॥

एषमुक्ते महाराज महत्याशेण धीमता । गन्धर्जनयोः धीमान्प्रसाधागासुभूतम्
शेषावाधिमतेतोयेऽस्मादलं समीपम् । आत्माऽप्यवाधिधानेन सर्वपितृवाचराजम्

वाप्यमुपिवाक्यं च पुनः पर्णं मूलाशनयावकेन ।

तताप यज्ञाग्निषोमिदमेतन्न च तपो समगारम् देवः ॥ १४ ॥

पिताकृपाणि वरदं त्रिशूनिमुमापति हन्धकनाशन च ।

चन्द्रार्धमीति गन्धर्जनामस दृष्ट्वा वपाताऽप्रगतं समीपम् ॥ १५ ॥

ईश्वर उवाच

घर घृणाप्य भद्रं ते वरदोऽहं तवाऽनघ ।

यमिच्छसि ददाम्यहं ताऽत्र कार्या विचारणा ॥ १६ ॥

पद्मेश्वर उवाच

यदि तुणेऽस्ति देशे'यदि देशोऽस्ति मम । अत्र'स्य मतन तीर्थे ममनाम्ना मध प्रमो
पनञ्जु न्या महादेवां ह्यग्नद्वयागिरा । तथे'युक्त्वा ययी हृष्ट उमदा सह शङ्कर'

सोऽपि तर्त्तायमाप्नुत्य गते देवे'दिवस्पति ।

आत्मा आप्यविधानेन तर्पयित्वा पितृन्पुनः ॥ १९ ॥

स्थापयामास देशं तस्मिन्तीर्थे विधानतः ।

पद्मेश्वर तु विख्यातं त्रिषु लोकेषु भारत ॥ २० ॥

इन्द्रलोकं गतं शापान्मुक्तं सोऽपिनरेश्वर । हृष्टप्रमुदितोरम्य जयशब्दादिमङ्गली
एष ते कथितं प्रभू पृणो यो वै युधिष्ठिर । तत्र ज्ञानेन वीक्षेत् सर्वपापैः प्रमुच्यते
यस्त्वचदेग्महादेवं तस्मिन्तीर्थे युधिष्ठिर ।

स्नात्वाऽभ्यर्च्यं पितृन्देवान्त्रोऽयमेधफलं लभेत् ॥ २३ ॥

मृतो वर्णशतं साध्रं प्रीदयित्वा च शिवे पुरे ।

राजा वा राजतुल्यो वा पश्चान्मर्त्येषु जायते ॥ २४ ॥

वेदवेदाङ्गतत्त्वदा! जीवन्मशरदःशतम् । यथाधिशोकप्रिनिमुक्तः पुनःस्मरति नजलम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिमाहन्त्रां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे पत्रेऽथर्तीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्त राजेन्द्र अग्नितीर्थमनुत्तमम् । यत्रसंनिहितोऽग्निरगतः कामेनमोहितः

युधिष्ठिर उवाच

कथं देवो जगद्धाता कामेन कलुषीकृतः । कथं च नित्यदावासएकस्थानेषुजायते
एतत्त्वाश्चर्यमनुलं सर्वलोकेष्वनुत्तमम् । कथयस्व महाभाग! परं कौतूहलं मम ॥ ३॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

साधुसाधु महाप्राज्ञ पृष्टः प्रश्नस्त्वयाऽनव । कथयामि यथापूर्वश्रुतमेतन्महेश्वरात्
आसीत्कृतयुगेराजानाम्नादुर्योधनोमहान् । हस्त्वश्वरथसम्पूर्णोमिदिनीपरिपालकः
रूपयौवनसम्पन्नं दृष्ट्वा तं पृथिवीपतिम् । दिव्योपभोगसम्पन्नं प्रार्थयामास नर्मदा
स तु तां चकमे कन्यां त्यक्त्वाऽन्यं प्रमदाजनम् ।

मुदा परमया युक्तो माहिषमत्याः पतिर्नृप ॥ ७ ॥

रमते स तया सार्द्धं काले वै नृपसत्तम ! नर्मदा जनयामास कन्यां पद्मदलेक्षणाम्
अङ्गप्रत्यङ्गसम्पन्नायस्माह्लोकेषुविश्रुता । तस्यांपिताघट्टमाताघघक्रतुःप्रेमवन्धनम्

कालेनाऽतिसुदीर्घेण यौवनस्या घराङ्गना ।

प्रार्थ्यमानाऽपि राजन्वै नात्मान दातुमिच्छति ॥ १० ॥

ततोऽन्यदिषसेवहिर्द्विजस्वपो महानपा । राजानप्रार्थयामास रहो गत्वा शनै रनै
भोभो रघुर्दुःखेष्टद्विजोऽह मन्दमन्तति । दृष्टिदोहामहायज्ञभार्याधैवस्यामिनाम

कन्या सुदर्शना नाम रूपेणाऽप्रतिमा भुवि ।

ता ददस्य महाभाग चक्रेते तथ मन्दिरे ॥ १३ ॥

ब्रह्मवर्षेण निर्दिण्ण एकाकी वामदीडित । याचमानस्यमेतात प्रमादं कर्तुमहसि
राजोवाच

नाह द्रव्यविहीनस्य असवर्णस्य कर्हिचिन् ।

दास्यामि स्या सुता शुभा गम्यता द्विजपुङ्गव ॥ १५ ॥

पयमुत्सृज्यदायहि परापीडामुपागत । नकिञ्चिदुक्त्वा राजान तत्रैवान्तरर्थायत
गतेचादशन विप्रे राजा मन्त्रिपुरोहितै । मन्त्रयित्वाऽकालेतुतुणेमजमुत्स्थित
यजतश्च मये भवत्या ब्राह्मणे सह भारत ॥

ततश्चाऽवशन चहि सर्वेण पश्यतामगात् ॥ १८ ॥

विप्रा बुर्मनसो भूत्वा गता राज्ञो हि मन्दिरे ।

वह्निनाश विमनसो राजानमिदमब्रुवन् ॥ १६ ॥

ब्राह्मणा ऊचुः

दुर्योधन महाराज धूयता महदद्भुतम् । न धृत न च दृष्ट या कौतुक रूपपुङ्गव ॥
अग्निकायप्रवृत्ताना सर्वेण विधिवन्त्य ॥ केनाऽपि हेतुनायह्निर्दृश्यतेनज्वलत्युत
तच्छ्रुत्वा विप्रिष धोर राजा विप्रमुणाञ्ज्युतम् ।

आमनात्पतितो भूमौ छिद्यमूल इव द्रुम ॥ २२ ॥

आश्वास्य च मुहूर्त्तेन उन्मत्त इव संस्तदा । निरीक्ष्य च दिश सर्वा इदं वचनमब्रवीन्
किमेतदाश्चयपगमिति भोगो द्विजोत्तमा ।

कथ्यता कारण सर्वं शास्त्रदृष्ट्या विभाव्य च ॥ २४ ॥

स वा दुष्कृतं किञ्चिदुताहोभवतामिह । येननष्टोऽग्निशालायां हुनभुक्तं नहेतुना
मन्त्रच्छिद्रमथान्यद्वा नैवकिञ्चिददक्षिणम् । त्रिशाहीनं कृतं वाथ केनचहिर्न दृश्यते
अत्रहीनोदहेद्वाष्ट्रं मन्त्रहीनस्तुष्टत्विजः । दातारंदक्षिणाहीनोनास्ति यजानमोरिपुः

ग्राहणा ऊचुः

न मन्त्रहीना हि वयं न च राजन्वर्ततेस्तथा ।

द्रव्येण च न हीनस्त्वमन्यत्पापं विचिन्त्यताम् ॥ ३८ ॥

राजोवाच

नथापि गृहं सहिता उपायं चिन्तयन्तिवति । येनश्रेयोभवेदित्यमिहलोके परत्र च
एवमुक्तास्ततः सर्वे ग्राहणाः कृतनिश्चयाः । निराहाराः स्थिताः सर्व्वे यत्र नष्टो हुताशनः
ततः स्वप्ने महातेजा हुतभुग्ग्राहणांस्तदा ।

उवाच श्रूयतां सर्व्वमम नाशस्य कारणम् ॥ ३९ ॥

प्रार्थितोऽयं मयाराजामुतां दातुं चेच्छति । तेननष्टोऽग्निशरणादहं भोद्विजन्तमाः
यदि मे स्वमुतां राजा ददाति परमाचिताम् ।

तदाऽस्य ज्वलमानोऽहं गृहे तिष्ठामि नान्यथा ॥ ३३ ॥

नच्छ्रुत्वा वचनं विप्रार्चयान्मुग्धोद्वृतम् । विस्मयोत्फुल्लनयना राजानमिदमब्रुवन्
भवतो मतमाजाय सर्व्वं गत्वाऽग्निमन्दिरम् ।

निराहाराः स्थिता राज्ञी पश्यामो जातवेदसम् ॥ ३५ ॥

तेनोक्ताः स्वमुतां चेत्तु राजा मे दातुमिच्छति ।

ततोऽस्य भूयोऽपि गृहे ज्वलेऽहं नान्यथा द्विजाः ॥ ३६ ॥

एवं ज्ञात्वा महाराज स्वमुतां दातुमर्हसि ॥ ३७ ॥

राजोवाच

भवतांतस्य वाकार्यदेवस्य वचनं हृदि । समग्रं कर्तुमिच्छामि कन्यादानेहानुत्तमम्
मम सन्निहितो नित्यं गृहे तिष्ठतु पावकः । ददामि रुचिरापाङ्गौ नान्यथाकरवाणि वै
एवं ते ब्राह्मणाः श्रुत्वा तथाग्निं प्राप्य सत्वरम् ।

कथयित्वा विवाहेन योजयामासुरागु ये ॥ ४० ॥

सुदर्शनायालाभेन पशितुष्टोदनाशन । ज्यन्तेमग्निर्धामिन्त्रं मादिष्मत्शमुधिं
ततः प्रभृतिं तर्त्तीयमग्निर्धामिन्त्रं । ये तत्र पक्षमग्नीं ॥ ज्ञानदानैस्तु भावि
तपंयस्तिपितृग्देवाग्नेऽध्वमेध्वमैश्वर्या । सुरार्णयेप्रशब्दन्तिनस्मिन्नीर्थेनरा
पृथ्वीदानम् । तत्र जायते नात्र सशय । भनाशक तु य दुर्यात्तस्मिन्नीर्थेनरा
स मृतो हामिलोके तु र्वाडने सुरपूजित । ज्यन्ते हामिन्नीर्थेनरा सशय कथितो
सयपापहर पुण्य धर्ममात्रोन्नरोत्तम । धन्य पापहरो निष्कर्मित्वेषं शङ्करोऽग्र
इति धीम्कान्दे महापुराणे पञ्चशक्तिमाह्वया न्हिताया पञ्चमेऽध्वनीय
रेवाक्षणेऽग्निर्धामिन्त्रमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

— • —

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

रवितार्थमाहात्म्यवर्णनम्

धीमार्कण्डेय उवाच

मग्नेद्यतु भवेदग्न्यादिदिव्यस्य महात्मन । कीर्तयामिऽनरक्षेष्ट । यदि ते ध्रुवणे ॥

मुधिष्ठिरा उवाच

एतद्वाच्यमनुत्तमं ध्रुवात्तवमुपोद्गतम् । विस्मयादधृष्टरोमाऽहं जानोऽस्मि मुनिस्त
सहस्रकिणोदेवो हता कर्ता निरञ्जन । अवतारेण लोकानामुद्धतां नमंदातदे
पुरगकारो भगवानुनाऽहो तपस फलात् । कस्यगोत्रेसमुत्पन्न कस्यदेवोऽभवा

धीमार्कण्डेय उवाच

कुलिकान्वयसम्भूतो ब्राह्मणोभक्तिमाञ्जुषि ।

ईक्ष्यामीति रविं तत्र तीर्थं यात्रावृत्तोद्यम ॥ ५ ॥

योजनानाशतसार्धनिराहारोगनोदक । प्रस्थितोदेवदेवेनस्वप्नान्ते, वारितं

भोभोमुनेमहासत्त्वअलंतेव्रतमीदृशाम् । सर्वव्याप्यस्थितं पश्य स्थावरंजङ्गमंचमाम्
तपाम्यहं ततो वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।

न मृतं चैव मृत्युञ्च यः पश्यति स पश्यति ॥ ८ ॥

वरं वरय भद्रं त्वमात्मनो अस्तवेप्सितम् ॥ ९ ॥

ब्राह्मण उवाच

यदि तुष्टोऽसि मे देव देवो यदि वरो मम । उत्तरे नर्मदाकूले सदा सन्निहितो भव
ये भक्त्या परया देव! योजनानां शते स्थिताः ।

स्मरिष्यन्ति जितात्मानस्तेषां त्वं वरदो भव ॥ ११ ॥

कुब्जान्धवधिरामूकाये केचिद्विकलेन्द्रियाः । तवपादौ नमस्यन्ति तेपां त्वं वरदो भव
शीर्णघ्राणागतिधियो ह्यस्थिचर्मावशेषिताः । तेपां त्वं करुणादेव अचिरेण कुरुष्व ह
येऽपित्वां नर्मदातोये स्नात्वा तत्र दिने दिने । अर्चयन्ति जगन्नाथ तेपां त्वं वरदो भव
प्रभाते येस्तविष्यन्ति स्तवैर्वैदिकलौकिकैः । अभिप्रेतं वरं देवं तेपां त्वं ददामोऽच्युत
तवाग्रे वपनं देव कारयन्ति नरा भुवि । स्वामिंस्तेषां वरो देय एष मे परमो वर ॥

एवमस्त्विति तं चोक्त्वा मुनिं करुणया पुनः ।

शतभागेन राजेन्द्र! स्थित्वा चाऽदर्शनं गतः ॥ १७ ॥

तत्र तीर्थं नरो भक्त्या गत्वा स्नानं समाचरेत् ।

तर्पयेत् पितृदेवांश्च सोऽग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ १८ ॥

अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थं नराधिप !

द्योतयन्त्ये दिशः सर्वा अग्निलोकं स गच्छति ॥ १९ ॥

यस्तत्तीर्थं समासाद्य त्यजतीह कलेवरम् । स गतो वारुणलोकमित्येवं शङ्करोऽब्रवीत्
तत्र तीर्थं तु यः कश्चित्संन्यासेन तनुं त्यजेत् । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते
अप्सरोगणसङ्कीर्णं दिव्यशब्दानुनादिते । उपित्वाऽऽयाति मर्त्ये वैवेदवेदाङ्गविद्वेत्
व्याधिशोकविनिर्मुक्तो धनकोटिपतिर्भवेत् । पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदः शतम्
प्रातरुत्थाय यस्तत्र स्मरते भास्करं तदा ।

धाजन्मजनितात्पापान्मुच्यते नाऽत्र सशयः ॥ २४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमेऽधन्तीखण्डे
रेखाखण्डे रचितीर्थवर्णन नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः.

मेघनादतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

शुधिष्ठिर उवाच

जलमध्ये महादेव वेगतिष्ठति हेतुना । उत्तर दक्षिण कूठ वज्रयित्वा द्विजोत्तम

धौमार्कण्डेय उवाच

एतदात्पापानमनुपुण्यं धृतिमुखायहम् । पुराणे यच्छ्रुतं तात नत पश्चाम्पश्येत्
प्रेतायुगे महाभाग राघणो दम्भकण्ठक । त्रैलोक्यविजयी सौद्र तुरासुरभयङ्कर
दिवदानधगन्धर्वैश्च विभिन्ने तपोधने । अयच्छोऽप विमानेन वायत्पर्यन्तेमहीम् ॥
तायद्विन्ध्यगिरिमध्येदानधोयदर्पित । मयोनामेतिचिक्यातोऽगुहावासी तपश्चरन्
तस्य पाशवगतो रक्षो धिनयादवनिगत । पूजितो दानस्तम्मानैरिह धनममग्रवीत्
कस्येय पद्मपद्माक्षी पूणधन्द्रनिमानना । किं नामधेया तपति तप उग्रे कथं विभो

मय उवाच

दानधाना पति धेष्टो मयोऽहं नाम नामत ।

भार्या तेजोवती नाम तस्यास्तु तनया शुभा ॥ ८ ॥

मन्दोदरीतिविषयातातपने भनृकारणात् । भाराघवन्तीमत्तारसुमयादयितशुभम्
तच्छ्रुत्वा चघन तस्य राघणोमदमोहिन । प्रसूत प्रणतो भूत्वा मयम्यघनममग्रवीत्
पौलस्त्यान्वयसञ्जातो दधदानधदर्पहा । प्रार्थयामिममहाभागमुतां त्वं दातुमर्हसि
हात्वापैतामहवृत्तमयेनाऽपि महात्मना । राघणायमुनादत्ता पूजयित्वाविधानत

गृहीत्वा तां तदा रक्षोऽभ्यर्च्यमानो निशाचरैः ।

देवोद्याने विमानैश्च क्रीडन्ते सं तया सह ॥ १३ ॥

केतचित्स्वयं कालेन रावणो लोकरावणः । पुत्रं पुत्रवतां श्रेष्ठो जनयामास भारत
तेनैवजातमात्रेणराघो मुक्तोमहात्मना । सम्बर्त्तकस्यमेवस्य तेन लोकाजडीकृताः
श्रुत्वातन्नर्दितंघोरं ब्रह्मालोकपितामहः । नाम चक्रे तदा तस्य मेघनादोभविष्यति
एवंनामा कृतसोऽपि परमं व्रतमास्थितः । तोषयामास देवेशमुमया सह शङ्करम्
व्रतैर्न्नियमदानैश्च होमजाप्यविधानतः । कृच्छ्रचान्द्रायणैर्नित्यं कृशंकुर्वन्कलेवरम्
एवमन्यद्दिने तात! कैलासं धरणीधरम् । गत्वाल्लिङ्गद्वयंगृह्यप्रस्थितोदक्षिणामुखः
नर्मदांतटमाश्रित्य स्नातुकामो महाबलः ।

निक्षिप्य पूजयन्देवं कृतजाप्यो नरेश्वर ॥ २० ॥

तत्रायतनवासेन स्नातो हुतहुताशनः । कृतकृत्यमिवात्मानं मानयित्वा निशाचरः
गन्तुकामः परमार्गं लङ्कायां नृपसत्तम ! एकमुद्धरतो लिङ्गं प्रणतः सव्यपाणिना
द्वितीयं तु द्वितीयेन भक्त्या पौलस्त्यनन्दनः ।

तावदेव महालिङ्गं पतितं नर्मदाऽम्भसि ॥ २३ ॥

याहियाहीति चेत्युक्त्वा जलमध्ये प्रतिष्ठितः ।

नमित्वा रावणिस्तस्य देवस्य परमेष्ठिनः ॥ २४ ॥

जगामाकाशमाविश्य पूज्यमानोनिशाचरैः । तदाप्रभृतितत्तीर्थमेघनादेतिचिश्रुतम्
पूर्वं तु गर्जनं नाम सर्वपापक्षयद्वरम् ।

तस्मिंस्तीर्थे तु राजेन्द्र! यस्तु स्नानं समाचरेत् ॥ २६ ॥

अहोरात्रोपितोभूत्वाअश्वमेधफलंलभेत् । पिण्डदानंतुयःकुर्यात्तस्मिंस्तीर्थेनराधिप
यत्फलं सत्रयज्ञेन तद्वेद्याऽत्र संशयः । तेन द्वादशवर्षाणि पितरः सम्प्रतर्पिताः ॥

यस्तु भोजयते विप्रं पङ्कसाऽन्नेनभारत ! अक्षयं पुण्यमाप्नोति तत्र तीर्थे नरोत्तम
प्राणत्यागं तु यः कुर्याद्वाचितो भावितात्मना ।

स वसेच्छाङ्करे लोके यावदाभूतसम्प्लवम् ॥ ३० ॥

यस्य ते नरत्रादून्' मननोत्पत्तिरुत्तमा । कथिता स्नेहबन्धेन सवपापक्षयद्वुरी
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशतिसाहस्र्या महिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेखाखण्डे मेघनादनीयंमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

पट्त्रिंशोऽध्यायः

दारुकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्य राजेन्द्र' दारुकीर्थमनुत्तमम् । दारुको यत्र ससिद्धइन्द्रस्यदयित'पु
युधिष्ठिर उवाच

दारुकेण कथं तात' तपश्शीलं पुराऽनघ ।

यिधान धोतुमिच्छामि त्वत्सङ्गाशाद् द्विजोत्तम ॥ २ ॥

श्रीभार्कण्डेय उवाच

इत्तं ते कथयिष्यामि विचित्रं यत्पुरातनम् ।

धृत्तं स्वर्गसभामग्नौ श्रुतीनां भ्रातृतात्मनाम् ॥ ३ ॥

धृतो यज्ञधरस्येजोमातलिर्नामनामत' । सपुत्र शत्रुवाङ्मूषं कस्मिंश्चित्कारणान्न

शापाहतो चेपमान इन्द्रस्य चरणीं शुभी ।

प्रपीड्य मूर्ध्ना देवेश विज्ञापयति भारत' ॥ ५ ॥

तमुवाचामिश्रमवाप्यनायकसुरेन्द्वर' । कर्मणाकेनशापस्यवोरस्याऽन्तोमविष्या

नमनातन्माश्रित्य तीपयन्मैमहेन्द्वरम् । तिष्ठ यावद्युगम्यान्तं पुनर्जन्महापस्यमि

पुनर्भूत्वा ॥ पूनस्त्व दारुकोनाम विधुत । ससेव्य परम देव शङ्खध्वजगदाधरम्

मानुषं भावमापन्नस्तत् सिद्धिमवाप्स्यमि ।

एवमुक्त्वस्तु देवेन सहस्राक्षेण धीमता ॥ ॥ ॥

प्रणम्य शिरसाभूमिमागतोऽसौ ह्यचेतनः । नर्मदातटमाश्रित्य कर्षयन्निजविग्रहम्
व्रतोपवाससंखिन्नो जपहोमरतः सदा । महादेवं मंहात्मानं वरदं शूलपाणिनम् ॥

भक्त्या तु परया राजन्यावदाभूतसम्प्लवम् ।

अंशावतरणाद्विष्णोः सूतो भूत्वा महामतिः ॥ १२ ॥

तोषयन्वै जगन्नाथं ततो यातो हि सद्गतिम् ॥ १३ ॥

एष तत्संभवस्तात दारुकीतीर्थस्य सुव्रत ! । कथितोऽयं मया पूर्वयथामेशङ्करोऽब्रवीत्
व्रतो युधिष्ठिरः श्रुत्वा विस्मयं परमंगतः । भ्रातृन्विलोकयामास हृष्टरोमा मुहुर्मुहुः

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्मिंस्तीर्थे नरः क्त्वा विधिपूर्वनरेश्वर । उपास्य सन्ध्यां देवेशमर्चयेद्यश्च शङ्करम्

वेदाऽभ्यासं तु तत्रैव यः करोति समाहितः ।

सोऽश्वमेधफलं राजंल्लभते नाऽत्र संशयः ॥ १७ ॥

तस्मिंस्तीर्थे तु यो भक्त्या भोजयेद् ब्राह्मणाञ्छुचिः ।

स तु विप्रसहस्रस्य लभते फलमुत्तमम् ॥ १८ ॥

स्नानंदानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् । यत्कृतं शुद्धभावेन तत्सर्वं सफलं भवेत्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे दारुकीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पट्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशोऽध्यायः

देवतीर्यगर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत् राजेन्द्र देवतीर्यमनुत्तमम् । येन देवास्त्रयस्त्रिरात्मासिद्धिपरागत

युधिष्ठिर उवाच

कथं तात सुरा सर्वे दानवैर्यलयत्तरैः । निजितास्तत्र तीर्थवस्त्रात्मासिद्धिपरागत

मार्कण्डेय उवाच

पुण्यवैत्यगणैर्युग्मेऽतिरूपतरैः । इन्द्रो देवगणैः सार्द्धं स्थराज्याख्यायितोऽ

हस्त्यध्वरधयानीचैर्मह्ययित्वा धरुधिनीम् ।

विध्यस्ता मेजिरे मार्गे प्रहारैर्जंजरीहता ॥ ४ ॥

जम्भशुम्भनिशुम्भैश्च कृष्माण्डकुहकादिभिः । वेपमावावृन्ता सर्वे ग्रहाणमुपतस्थिं

प्रणम्य शिरसा देवग्रहाण परमेष्ठिनम् । तदा चित्रापयामासुदधा धहिपुरोगमा

पश्यपश्य महाभाग दानवैः शकलीहता । चियोजिता पुत्रदारैस्त्वामेव शरणगता

परित्रायस्य देवेश सर्वलोकपितामह । नाऽन्या गतिं सुरैरान'स्थां मुक्त्वा परमेष्ठ

ब्रह्मोवाच

दानयाना विधातार्यं वमदातृमास्थिता ।

तपं कुरुष्व स्वस्था स्थ तपो हि परमं यत् ॥ ६ ॥

नाऽन्योपायो न चैमन्त्रो विद्यते न च मे क्रिया । विनारंघाजलं पुण्यं सर्वपापशुद्धकरम्

दारिद्र्यवशाधिमरणान्धनव्यसनानि च । पतानि चैव पापस्य फलानीति प्रतिमम

एव शात्वा ततः शौचतपं कुरुत दुष्करम् । तथा चैव सुरा सर्वदेवा ह्यग्निपुरोगमा

तच्छ्रुत्वा धनतर्ह्यब्रह्मण परमेष्ठिन । नम्रदामागता सर्वे देवा ह्यग्निपुरोगमा ॥

चेदजं तत्र विपुलं तपं सिद्धिमवाप्नुवन् । तदा प्रभृति तर्त्ताथं देवतीर्यमनुत्तमम् ॥

गीयते त्रिपुलोकेषु सर्वपापक्षयंकरम् । तत्र गत्वाद्यो मर्त्यो विधिनासंयतेन्द्रियः

ज्ञानं समाचरेद्भक्त्या स लभेन्मौक्तिकं फलम् ।

यस्तु भोजयते विप्रांस्तस्मिंस्तीर्थं नराधिप ! ॥ १६ ॥

सलभेन्मुख्यविप्राणां फलं साहसिकं नृप । तत्र देवशिला रम्या महापुण्यविवर्द्धिनी
सन्त्यासेन मृतायेतु तेषां स्यादक्षया गतिः । अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थं नराधिप
रुद्रलोके वसेत्तावद्यावदाभूतसंप्लवम् । एवं स्नानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम्
सुकृतं दुष्कृतं वाऽपि तत्र तीर्थेऽक्षयं भवेत् । एष ते विधिरुद्रिष्ट उत्पत्तिश्चैव भारत ॥
देवतीर्थस्य निखिलायथा वै शङ्कराच्छ्रुता । पठन्ति ये पापहरं सर्वदुःखविमोचनम्

देवतीर्थस्य चरितं देवलोकं व्रजन्ति ते ॥ २२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशोऽध्यायः

नर्मदेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत् राजेन्द्र ! गुहावासीति चोत्तमम् ।

यत्र सिद्धो महादेवो गुहावासी समावृद्धम् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

केन कार्येण भोतात महादेवो जगद्गुरुः । गुहायामनयत्कालं सुदीर्घं द्विजसत्तम !
एतद्विस्तरतः सर्वं कथयस्व ममानय ! श्रोतुमिच्छाम्यहं सर्वं परं कौतूहलं हि मे ॥

मार्कण्डेय उवाच

साधुप्रश्नो महाराज पृष्टो यो वै त्वयोत्तमः । पुराणे विस्तरं ह्यस्य न शक्नोहि मयाऽधुना

कथितुं बृद्धभाषत्पादनीनो बहुकालिक । सङ्क्षेपात्तेदतेतात कथयामिनिरोधः ।
पुरा कृतयुगे राजा तस्मीद्वास्वन महत् । नामाद्रमलनाकीर्णं नानावल्गुपशोभितं
सिंहव्याघ्रचराद्द्वैधं गजैः खड्गैर्निषेचितम् । बहुपक्षियुतं दिव्ययथा क्षेत्रस्य धनं
तत्र केचिन्महाप्राज्ञा धसन्ति सशितमता ।

धसन्ति पर्या भक्त्या चतुराश्चमभाषिता ॥ ८ ॥

ब्रह्मधारी गृहस्थश्च धानप्रस्थो वतिस्तथा । स्वधर्मनिरता सर्वेषाञ्छान्तपरमपदं
नाथद्वयमन्तममयेकस्मिन्धित्कारणान्तरे । विमानस्यो महादेवो गच्छन्त्येह मया स
दशतोय भाषासमृक्कसामयजुर्नादितम् । अलङ्घ्यागतनिर्गम्यं सर्वपापक्षयहृत्
त इष्टा मुनिना देवी हर्षगद्गदवा गिरा । पप्रच्छ देवदेवेश शशाङ्कहनभूषणम्
देव्युवाच

वरुणापमाधमो देव, वेदध्वनिनिनादिन । यद्वृष्टा क्षुत्पिपासाद्यैर्धर्मैश्च परिहीयं
महेश्वर उवाच

किं त्यथा न भ्रतर्देवि महादास्वन महत् । बहुविप्रजनो यत्र गृहधर्मेण धसते ।
अत्र यः स्त्रीजनः कश्चिद्भर्तृशुभ्रूषणे रतः । नान्यो देवो मयि धर्मो शायते शीघ्रतन्मिति
यत्तच्छ्रुत्वा परं यास्य देवदेवेन भाषितम् । कीर्तुहस्तमाविष्टा शङ्करपुनः प्रसीत
यस्य योक्तुं महादेवः पतिधर्मरता स्त्रिय । तासां त्वं मदनुभूत्वा चारित्रक्षोभयप्रभं
हेश्वर उवाच

यस्या योक्तुं यः यवन नहि मे रोधनेधिने । प्राज्ञाणां हि महद्भूतं न श्रेयसि मिदं धरेत्
मनुप्रश्रवणा विप्राध्वजप्रश्रवणो हरिः । चक्रात्स्वर्गतरोमस्युस्तस्माद्विप्रं न कोपयेत्
न ते देवा न ते लोका न ते नागा न चासुराः ।

दृश्यन्ते त्रिषु लोकेषु ये तीदृष्टैर्न नाशिताः ॥ २० ॥

तेषां मोक्षस्तथा स्वर्गो भूमिर्मर्त्यं वनानि च ।

येषां तुष्टा महामागा प्राज्ञाणां क्षितिर्देवता ॥ २१ ॥

यद्येतामहामागेभ्यमनुग्रहं परिभ्यज । तत्र लोके विद्वद् वै बुध्यन्ते येन वैशिजा

देव्युवाच

नाहं नै दयितादेव नाऽहं नैवशयस्तिनी । अहृत्वाऽश्रद्धं चैतासांमानं सुरसुपूजितम्
लोकालोके महादेव अशक्यं नास्ति ते प्रभो ! । क्रियतांममचेवैकमेतत्कार्यं गुरोत्तम
एवमुक्तोऽमहादेवो देव्या घाक्नहिते रतः । कृत्वा कापालिकं रूपं ययौ दाम्ब्यनं प्रति
महाहितजटाजूटं नियम्य शशिभूषणम् । कण्ठत्राणं परं कृत्वा धारयन्कर्णकुण्डले
व्याघ्रचर्मपरीधानो मेखलाहारभूषितः । नूपुरध्वनिनिर्घोषैः कम्पयन् च सुन्धराम्
महानूढध्वजटामाली कृत्तिभस्मानुलेपनः ।

कृत्वा हस्ते कपालं तु ब्रह्मणश्चः महात्मनः ॥ २८ ॥

महाडमरूपेण कम्पयन् च सुन्धराम् । प्रभातसमये प्राप्तो महादारुवनं प्रति ॥
तावत्पुण्यजनः सर्वपुण्यपत्रफलार्थिकः । निर्गतो बहुभिः सार्द्धं एवमानः समन्ततः
तद्दृष्ट्वा महादश्चर्यं रूपं देवस्य भारत । युवतीनां मनस्तासां कामेन कलुषीकृतम्
शोभनं पुरुषं दृष्ट्वा सर्वा अपि घराङ्गनाः । क्लेदभावं ततो जग्मुर्मुदा दारुवनस्त्रियः
विकारा बहवस्तासां देवं दृष्ट्वा महाद्भुतम् । सञ्जाता चिप्रपत्नीनां तदा तासु नरोत्तम
परिधानं न जानन्ति काश्चिद्दृष्ट्वा घराङ्गनाः ।

उत्तरीयं तथा घान्या महामोहसमन्विताः ॥ ३४ ॥

केशभारपरिभ्रष्टा काचिदेवासनोत्थिता । दातुकामा तदामैक्ष्यं चेष्टितुं नैव घ्राशक्त्
काचिद् दृष्ट्वा महादेवं रूपयौवनगर्विता ।

उत्संगे संस्थितं बालं विस्मृता पायितुं स्तनम् ॥ ३६ ॥

कामबाणहता घ्राऽन्या चाद्भुम्यां पीड्य सुस्तनी ।

निःश्वसन्ती तदा घोष्णं न किञ्चित्प्रतिजल्पति ॥ ३७ ॥

एवं संक्षोभ्य तं सर्वं स्त्रीजनपरमेश्वरः । जगाम तत्र चै तासां क्षोभं कृत्वा महाद्भुतम्
तावत्ते ब्राह्मणाः सर्वे भ्रमित्वा कानन महत् ।

आगताः स्वगृहे दारान्द्रष्टुश्च हतौजसः ॥ ३९ ॥

यासां पूर्वतरा भक्तिः पातिव्रत्ये पतीन्प्रति ।

यत्कितास्ता विदित्यागु निजंमुद्रितस्तमा ॥ ४० ॥

सम्यग् परमाह्वयाभात्पादेवमहेभ्यम् । क्षोमयित्वा मन्त्रासातनधाशान्तनम्
प्रोधापिणे छिज बध्निदृष्टमुपस्य धापति ।

बन्माययष्टिमन्ये ॥ तथान्ये दमंमुष्टिकाम् ॥ ४२ ॥

इतश्चेन मे सर्वेष्टमित्याजाननं रूप । पर्वीयुयामहारमानो ह्यजस्र धर्मागितम्
यदिदं च द्रुतं किञ्चिदुपस्यस्तोविता यदि । नैनमयेन देवस्यल्लिङ्गं पतनुचोत्तमम्
आधमादाधम नयं न स्वजामो विधिष्यमान् ।

नैन सत्यं देवस्यल्लिङ्गं पतनु भूतये ॥ ४० ॥

अयं भव्यप्रमाणेन त्रिभुवनेन द्विजमनाम् । शिष्यस्य पश्यतोऽङ्गं पतितधरर्णानने
हाहाकारो महानामीतोकागोरेऽपि भारत ।

देवस्य पतिते लिङ्गे जगतश्च महाशये ॥ ४३ ॥

पतमानस्य लिङ्गस्य शब्दोऽभूद्य सुदारण ।

उत्थायान्ता दिशां हाहा भूमिष्यगाश्च वादयन् ॥ ४८ ॥

पतन्ति पतनामाणि शोच यान्ति च सागरा ।

देवस्य पतिते िङ्गे देवा विमनसोऽभवन् ॥ ४६ ॥

समेत्य सहिता सर्वे ब्रह्माण परमेष्ठिनम् ।

एताञ्जत्पुटा सर्वे स्तुवन्ति विविधै स्तवै ॥ ५० ॥

ततस्तुणो नगन्नाथश्चतुयदनपट्टज । आसान्नाह सुरास्तथात्मा पिपादं गमिष्यन्
ब्रह्मशापाभिभूतोऽस्माद्वदद्वलिच्छेद्य । तुष्टेस्तेस्तपसा युनै पुनर्मोक्षं गमिष्यन्ति
पतच्छत्पा ययुद्धवा यथागतमग्निन्दम । भाषयित्वा तत सर्वे मुनयश्चैव भारत ॥

विध्वामित्रवमिष्टाया जाधानिरथ कश्यप ।

समेत्य सहिता सव्य तमुत्सृज्य पुराणकम् ॥ ५३ ॥

ब्रह्मनेजोहि पल्लवद्विजानां हि सुरोधर । क्षान्तिपुनस्तपस्तप्याभुविष्यन्ति गतहम्
यत क्षोभाह्वरीणाञ्च तदेव लिङ्गमुत्तमम् । पतितं न महादेव तत् पूज्यं भविष्यति

न तच्छ्रेयोऽग्निहोत्रेण नाग्निष्टोमेन न्यस्यते । प्राप्नुवन्ति ययच्छ्रेयोमानवालिङ्गपूजने
 देवदानययक्षाणां गन्धर्वोत्तरक्षत्ताम् । वचनेन तु विप्राणामेतत्पूज्यं भविष्यति ॥
 ब्रह्मविष्ण्वन्द्रधन्द्राणामेतत्पूज्यं भविष्यति । यत्फलं तच्च लिङ्गस्य दत्तं लोकं परत्र च
 एव मुक्तोजगन्नाथः प्रणिपत्य द्विजोत्तमान् । मुदा परमया युक्तः शृताञ्जलिर्भाषत
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सार्वकामिकम् ।

येषां चाक्सोदकेनैव शुद्ध्यन्ति मन्दिनां जनाः ॥ ६१ ॥

न तदक्षेत्रं न तत्तीर्थं मूर्खरूपकराणि च । ब्राह्मणमन्युनुत्पाद्ययत्र गत्वा सशुद्ध्यति
 न तच्छास्त्रं यत्र विप्रप्रणीतं न तद्दानं यत्र विप्रप्रदं यम् ।
 न तत्तीर्थं यत्र विप्रप्रसादात् न तद्दुःखं यत्र विप्रप्रकोपान् ॥ ६२ ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि गङ्गायाः सरितस्तथा ।

एकस्य विप्रवाक्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ६३ ॥

अभिनन्द्य द्विजान्सर्वाननुज्ञानो महर्षिभिः । ततोऽगमत्तदा देवो नर्मदानटमुत्तमम् ॥
 परमं व्रतमास्थाय गुहावासी समावृद्धम् । तपश्चचार भगवाज्जपक्षानन्तः सदा
 समाप्ते नियमेतात स्थापयित्वा महेश्वरम् । घन्ध्यमानः सुरैः नार्द्धकैलासमगमत्प्रभुः
 नर्मदायास्तटेन स्थापितः परमेश्वरः । तेनैव कारणेनासौ नर्मदेश्वर उच्यते ॥ ६४ ॥

योऽर्चयेन्नर्मदेशानं यतिर्वै सञ्जितेन्द्रियः ।

स्नात्वा चैव महादेवमश्वमेधफलं लभेत् ॥ ६५ ॥

ददाति यः पितृभ्यस्तु तिलपुष्पकुशोदकम् ।

त्रिः समपूर्वजास्तस्य स्वर्गे मोदन्ति पाण्डव ! ॥ ७० ॥

यस्तु भोजयते विप्रांस्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप !

पायसं धृतमित्रं तु सलभेत्कोटिजं फलम् ॥ ७१ ॥

सुवर्णरजतंचापि ब्राह्मणेभ्यो युधिष्ठिर ! ददाति तोयमव्यस्यः सोऽग्निष्टोमफलं लभेत्
 अष्टम्यां वा घतुर्द्रव्यानि राहो वसेत्तु यः । नर्मदेश्वरमासाद्य प्राप्नुयाज्जन्मनःफलम्
 अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप । तस्य च्याधिभयं न स्यात्सप्तजन्मसंभारत

अनाशक तु ॥ कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप !।

अनिर्वातिका गतिस्तस्य रुद्रलोके भविष्यति ॥ ७१ ॥

एव ते विधिर्द्विदृष्टस्तस्योत्पत्तिर्नरोत्तम !।

पुराणे विहिता तात! सञ्ज्ञा तस्य तु विस्तरात् ॥ ७६ ॥

एतकीर्त्तयेयस्तु नमं देवभरसम्भयम् । भक्त्याभृणोति च नर सोऽपि भ्रान्तफलभेत्

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेखाखण्डे नमं दामाहात्म्ये नमं देवभरलीर्यमाहात्म्यवर्णननामा

ऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

कपिलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्य राजेन्द्र! कपिलातीर्थमुत्तमम् ।

ज्ञानमात्राजरो भक्त्या मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

आश्चर्यभूत लोकेषु कथितं द्विजश्रेष्ठम् । नमं देवभरमाहात्म्यं कापिलं कथयस्व मे ॥

यस्मिन्कालेऽयं सम्यग्धे उत्पन्न तीर्थमुत्तमम् ।

सर्वपापहरं पुण्यं नीचैर्ज्ञातं कथं प्रभो ! ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच

शृणु वक्ष्येऽद्य ते राजन् कपिलातीर्थमुत्तमम् । येननेविस्मय सर्वधृत्वा गच्छति मारुत

पुरा कृतयुगस्यादौ ब्रह्मा लोकपितामह । उत्पादयित्वा सकलभूतग्रामघनुर्षिधम्

जपहोमपरो भक्त्या क्षणं ध्यात्वा च तिष्ठति ।

ज्वलमानात्तु कपिला तवत्कुण्डात्समुत्थिता ॥ ६ ॥

अग्निज्वालोज्ज्वलैः शृङ्गैस्त्रिनेत्रा सुपयस्विनी ।

अग्निपूर्णा ह्यग्निमुखा अग्निघ्राणाग्निलोचना ॥ ७ ॥

अग्निसुराह्यग्निपृष्ठाअग्निसर्वाङ्गसंस्थितिः । सर्वलक्षणसंयूर्णावण्टाललितनिःस्वना

दृष्ट्वा तु तां महाभागां कपिलां कुण्डमग्न्यागाम् ।

ब्रह्मा लोकगुरुस्तात प्रणम्येदमुवाच ह ॥ ८ ॥

नमस्ते कपिले पुण्ये सर्वलोकनमस्कृते । मङ्गल्ये मङ्गले देवि त्रिषु लोकेष्वनूपमे ॥

त्वं लक्ष्मीस्त्वं स्मृतिर्मेधा त्वं धृतिस्त्वं वरानने !।

उमादेवीति विख्याता त्वं सती नात्र संशयः ॥ ११ ॥

वैष्णवी त्वं महादेवीब्रह्माणी त्वं वरानने । कुमारीत्वंमहाभागेभक्तिःश्रद्धातथैवच

कालरात्रिस्तु भूतानां कुमारी परमेश्वरी । त्वं लवस्त्वं शुद्धिश्चैव मुहूर्त्तं लक्ष्मेचच

संवत्सरस्त्वं मासस्त्वं कालस्त्वं च क्षणस्तथा ।

नास्ति किञ्चित्त्वया हीनं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ १४ ॥

एवं स्तुता तु मानेन कपिला परमेष्ठिना । तमुवाच महाभागं प्रहृष्यपद्मसम्भवम्

प्रसन्ना तव वाक्येन देवदेव जगद्गुरो । किं करोमि प्रियं तेऽद्य ब्रूहि सर्वपितामह

ब्रह्मोवाच

जगद्धिताय जनिता मया त्वं परमेश्वरि !।

स्वर्गान्मर्त्यं ततो याहि लोकानां हितकाम्यया ॥ १७ ॥

सर्वदेवमयी त्वं तुसर्वलोकमयी तथा । विधिना येप्रदास्यन्तितेपांदासस्त्रिविष्टपे

एवमुक्त्वा ततो देवी ब्रह्माणं परमेश्वरी । वन्द्यमानासुरैः सिद्धैराजगामभरातलम्

शुधिष्ठिर उवाच

यदा यातेह सा तात! ब्राह्मणोवचनाच्छुभा ।

तदा देवाश्च लोकाश्च कथमङ्गेषु संस्थिताः ॥ २० ॥

कथं वासंस्थितागत्य कपिलासा द्विजोत्तम । तीर्थं बाह्य परेक्षेत्रपतन्मेकथयद्विज

मार्कण्डेय उवाच

२

सा तदा ब्रह्मणा घोका धात्रा लोकस्य भारता ॥

ब्रह्मगोकाङ्गता पुण्या नमदा लोकपावनीम् ॥ २२ ॥

तपः कृत्वा सुविपुलं नर्मदातटमाश्रिता । सद्यार पृथिवीसर्वा सशैत्यनकात्मना
तदाप्रभृति राजेन्द्र कपिगतीयमुत्तमम् । सर्वपापहर स्यात्तमृषिसङ्घैर्निषेधित
तर्तार्यं विधिपल्लवात्वा कपिग यः प्रयच्छति ।

पृथ्वी नैव भवेद्भूता सशैत्यनकात्मना ॥ २० ॥

ता तु पश्यति योभक्त्यादीयमानाद्विनोत्तमे । तस्य धर्मशतपापनश्यतेनात्रसशय
भूभुंघ स्वमहर्षिबनसत्यतपस्तथा । नैतन्पृष्टं समाश्रित्यस्थिता लोकानृपोत्तम
मुने ह्यमि स्थितो देवो दन्तेषु च भुवङ्गमा ।

धाताधिधाता होष्टी च निहाया तु नरस्वर्ता ॥ २८ ॥

सहस्रचिरणीं दधीं यन्द्रादित्यौ सुलोर्गौ । नासिकामध्याध्वमास्तोवृषमन्त्रम
रुगद तु महाद्वो ह्यम्बिनीकणसस्थिनी । नरनारायणीभूङ्गेभूङ्गमधेपितामह
कम्बगैधितस्तान् वाशः कृत्वरणस्तथा । यमश्च भगवान्दैव आश्रित्यबोदरेधितः
तुरगु पक्षगाधेय पुच्छाग्नेयश्चरन्तय । परंभूताद्विकपिलासबदेवमयीं वृष ॥ ३२ ॥

ये धारयन्तिवगहैधन्यामन्नाग्रमशय । प्रातस्तथाययस्तस्यां कुर्वन्तुप्रदक्षिणाम्
प्रदक्षिणा कृता ततः सशैत्यनकात्मना । कपिलापञ्चगव्येन यः स्नापयति शङ्करम् ॥

उपशान्तपरो यस्तु नस्मिन्वार्यैत्रयत्रिप । स्नात्वाह्य कविधानेनतपयेत्पितृदेवता
तस्य न वशात्रा मघदशपूर्वेदशापरे । नृभारोहन्तिवै स्वर्गेध्यायन्तोऽस्यमतोत्थाद्
यय त विधिरिद्रिणः सम्भजोत्पसत्तम । तीर्थस्य च फलं पुण्यकिमन्य परिपृच्छन्ति
धन्यं यगन्प्रभायुष्यं सबहुः क्षाममुत्तमम् । यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्योमुच्यतेनाश्रमशय

इति श्रीस्कान्द महापुराणएकशीतिमाहत्रया सहिताया पञ्चमेऽध्यायपण्डे

रेखावण्डे धीनमदामाहात्ये कपिगतीर्थमाहोत्सवधननामैकोन-

चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

चत्वारिंशोऽध्यायः

करञ्जेश्वरतीर्थमाहात्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तत्रो गच्छेत्तु राजेन्द्र! करञ्जेश्वरमुत्तमम् । यत्रमिद्धोमहाभागोर्द्वयोन्मोकेषुविश्रुतः

युधिष्ठिर उवाच

योऽस्मां सिद्धो महाभाग! तत्र तीर्थं महातपाः ।

कस्य पुत्रः कथं मिद्धः कस्मिन्काले घट द्विज ॥ २ ॥

मार्कण्डेय उवाच

पुरतः कृतगुणे राजन्मानसो ब्रह्मणः सुतः । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो मरीचिताम नामतः ॥
नस्यापितपसोराशेः कालेनमहतानयः । पुत्रोऽयमानसोजातः साक्षादुग्रमेवघ्रापरः
क्षमा दमोदयादानं सत्यं शौचमथार्जवम् । मरीचिक्षणुतात्पते सन्ति तस्य च भारत
ययंगुणगणाकीर्णकश्यपं द्विजसत्तमम् । मात्वा प्रजापतिर्दक्षो भार्यायै स्वसुतां ददौ
अदितिर्दितिर्दनुर्धैव तथाऽप्येवं दशापराः ।

यस्मां पुत्राश्च सञ्जाताः पौत्राश्च भरतर्षभ ॥ ३ ॥

अदितिर्जनयामास पुत्रानिन्द्रपुरोगमान् । जातास्तस्य महायाहो कश्यपस्य प्रजापतेः
यैस्तु लोकत्रयव्याप्तं स्थावरं जङ्गममहत् । तथान्यस्य महाभागोदनोः पुत्रोऽप्यजायत
सर्वलक्षणसम्पन्नः करञ्जो नाम नामतः । बाल एव महाभाग चचार स महत्तपः ॥
नर्मदातटमाश्रित्य ध्यातियोऽस्मनुत्तमम् । दिव्यं वर्षसहस्रं च कृच्छ्रचान्द्रायणं नृप!
शाकमूलफलाहारः स्नानहोमपरायणः । ततस्तुष्टो महादेव उमया सहितः किल ॥

वरेण च्छन्दयामास त्रिपुरान्तकरः प्रभुः ।

भोः करञ्ज! महासत्त्व! परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ॥ १३ ॥

चरं वृणीष्व ते दक्षि ह्यमरत्वमृते मम ॥ १४ ॥

करञ्च उवाच

यदि तुष्टो महादेव यदि देवो धरो मम । तर्हिपुत्राश्च पौत्राश्चसन्तु मे धर्मवत्सल
तथेत्युक्त्वा महादेव उमया सहितस्तदा ।

वृषारुढो गणे साढे तत्रैवान्तरधीयत ॥ १६ ॥

गतेष्वादर्शनदेवसोऽपिदेव्योमुदान्वितः । स्वनाम्नाञ्जमहादेवस्थापयित्वायगौगृहः
तदाप्रभृति तृतीयं सप्ततीर्थेष्वनुत्तमम् । ज्ञानमात्राञ्जस्तत्र मुच्यते सर्वपातकै-
तत्र तीर्थे तु यः ज्ञान्वा तर्पयेत्पितृदेवता ।

सोऽग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यसशयम् ॥ १७ ॥

अनाराक्ष तु यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिप ।

अनिघर्त्या गतिस्तस्य रद्रलोकं न गच्छति ॥ २० ॥

अथवाग्निजले प्राणान्धस्यनेद्धर्मनन्दनः । अयुतद्विनयः सस्ते वर्षाणां शिवमन्दि-
ततश्चैव क्षये जातेजायते विमलेकुले । वेदेदेदाङ्गतस्यह सर्वशास्त्रविशारदः ॥ २२ ॥

राजा वा राजतुल्यो वा जीवेश शब्दः शतम् ।

पुत्रपौत्रसम्पत्तौ सर्वव्याधिविचर्जितः ॥ २३ ॥

एव ते सप्तमास्यात पृष्टं यद्यत्थयाऽऽत्तः । तीर्थस्य तु फलं तस्य ज्ञानदानेषु भारत
एतन्पुण्यं पापहरधन्यदुःस्वप्ननाशनम् । पठना शृण्वता चैवतीर्थयाहात्म्यमुत्तमम्
यस्तु ध्यायते आढे पठेत्पितृपरायणः । भक्ष्य जायते पुण्यमित्येवशङ्करोऽप्रवीतः

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे शकाशीतिसाहस्र्या सहितायापञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रयाखण्डे नमदामाहात्म्ये कर्त्तृश्रवतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम -

घत्वारिणोऽध्यायः ॥ ४० ॥

एकचत्वारिंशोऽध्यायः

कुण्डलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेच्च राजेन्द्र! कुण्डलेश्वरमुत्तमम् । यत्रसिद्धो महायक्षः कुण्डधारो नृपोत्तम
तपः कृत्वा सुविपुलं सुरासुरभयङ्करम् । पौलस्त्यमन्दिरे चैव चिक्राड नृपसत्तम!

सुप्रिष्टि उवाच

कस्मिन्युगेऽसमुत्पन्नः कस्यपुत्रोऽहमिति । तपस्तपवानुविपुलं तोषितो येन शङ्करः
एतद्विस्तरतस्तात कथयस्व ममाऽनघ । शृण्वतश्च न तृप्तिर्मे कथामृतमनुत्तमम् ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

त्रेतायुगे ब्रह्मसमः पौलस्त्यो नाम विश्रवाः । तपः कृत्वा सुविपुलं भद्राजमुनोद्भवः
पुत्रं पौत्रगणैर्युक्तं पत्न्यामकल्या सुतोषितः । धनदं जनयामास सर्वलक्षणलक्षितम्
जातमात्रं तु तं ज्ञात्वा ब्रह्मालोकपितामहः । स्वकार नाम सुप्रीतः ऋषिदेवसमन्वितः
यस्माद्विश्रवस्तो जातो ममर्षोऽत्रत्यमागतः । तस्माद्विश्रवणो नाम तव दत्तं मयाऽनघ
तथा त्वंगवदेवानां धनगोत्रमभिचिप्यसि । चतुर्थोलोकपालानामक्षयध्वाव्ययो भुवि
तस्य भार्या महाराज! ईश्वरीति च विश्रुता ।

यक्षो यक्षाधिपः श्रेष्ठस्तस्य कुण्डोऽभवत्पुनः ॥ १० ॥

स च रूपं परं प्राप्य मातापित्रोरनुज्ञया । तपश्च पार विपुलं नर्मदातटमाश्रितः ॥
ग्रीष्मे पश्चाद्वसन्ततो वर्षासु स्थण्डिलेश्वरः ।

हेमन्ते जलमध्यस्थो वायुमक्षः शतं समाः ॥ १२ ॥

एवं वर्षशते पूर्णे ण्काङ्क्षुष्टेऽभवन्नृप ! अस्थिभूतः परं तात! ऊर्ध्वबाहुस्ततः परम्
अतपच्च धृतश्वासः कुण्डलो भरतर्षभ । चतुर्थे वर्षशतके तुतोष वृषवाहनः ॥ १४ ॥
चरं वृणीष्व भो वत्सयस्ते मनसि रोषते । ददामि ते न सन्देहस्तपसा तोषितोऽहम्

कुण्डल उवाच

यक्षाधिपप्रमादेन तस्यैवापुधरः पुर । विधरामि यथाकाममवश्यं सवशमुपु ॥

तथेयुषन्त्या महादयः सवगङ्गनममृतम् ।

नगामावाशमाविश्य कैरवमधरणीधरम् ॥ १७ ॥

गते घातशान्द्वयमाऽपिरगोमुदाजितः । स्वापशामास देवेशकुण्डलेऽधरमुत्तमम्

भल्लहन्त्या नगधारां पुण्ड्रपात्रेपते । विमानेक्षामरेदउर्वीन्तपा ये त्रिहूराणि ॥

तपयित्वा त्रिजाम्बव्यग्नप्रपानादिमूर्धनि ।

प्राणविधा महादयं ननः स्थमयनः ययौ ॥ २० ॥

तदाप्रभृति तत्तार्थं त्रिपुरारेषु विधूतम् । उत्तम परम पुण्यं कुण्डलेऽधरनामत ॥

तत्र तीर्थं ॥ यः कश्चिदुपयामगरावण । भयतेदुदयमीशानमवपापं प्रमुच्यते ॥

मुच्यते रजनवापिमणिमानीतरमेव च । दद्याद्दोष्य ब्राह्मणेभ्यस्तु सुखीभोदनेदिवि

तत्र तीर्थं तु यः क्वात्वा शृण्वतु सामगोऽपि वा ।

श्रद्धमग्ना जपित्वा तु सत्रं कल्मशुने ॥ २४ ॥

ना मयच्छति विप्रभ्यस्त्वत्कृत् शृणु पाण्डव ।

याचन्ति तस्या रोमाणि तन्ममूतिबुलेषु च ॥ २१ ॥

तावद्भयसहस्राणि स्वगन्धके महीयतः । स्वर्गे चासौ भवेत्तस्यपुत्रपौत्रैस्तमन्वितः

तापति घराणि महानुभायः स्वर्गे यस्ते पुत्रपौत्रैश्च सादरम् ।

तत्राग्नदो याति महेशगेरुममडकवध्याणि न सशयोऽत्र ॥ २३ ॥

न ये सुधी मोदने स्वगन्धके गन्धवसिद्धाप्सरः सम्प्रणीते ।

एवं तु ते घमसुनः प्रमावस्तीयस्य सर्वं कथितश्च पापः ॥ २८ ॥

धत्वा स्नुवमुच्यत सवपापं पुनस्त्रिगोकीमिह तत्रमावात् ॥ २६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे वकाशीतिसाहस्रया संहितायाः पञ्चमेऽवतीक्षण्डे

रेवासण्डे नमदामाहात्म्ये कुण्डलेऽधरतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैक-

धत्वाग्निगोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

पिप्पलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्रपिप्पलेः परमुत्तमम् । यत्र सिद्धो महायोगी पिप्पलादो महातपाः

युधिष्ठिर उवाच

पिप्पलादस्य स्मरितं श्रोतुमिच्छाम्यहं विभो !

माहात्म्यं तस्य तीर्थस्य यत्र सिद्धो महातपाः ॥ २ ॥

कस्य पुत्रो महाभाग! किमर्थं कृतवांस्तपः । एतद्विस्तरतः सर्वकथयस्व ममानघ

मार्कण्डेय उवाच

मिथिलास्थो महाभागो वेदवेदाङ्गपारगः । याज्ञवल्क्यः पुरातातघचारचिपुलंतपः

नापत्नी तस्य भगिनी याज्ञवल्क्यस्य धीमतः ।

सा सप्तमेऽपि वर्षे च वैधव्यं प्राप दैवतः ॥ ५ ॥

पूर्वकर्मचिपाकेन हीनाऽभूत्पितृमातृतः

नाभूत्तत्पतिपक्षेऽपि कोऽपीत्येकाकिनी स्थिता ॥ ६ ॥

भूमौ भ्रमन्ती भ्रातुः सा समीपमगमच्छनेः ।

अचार च तपः सोऽपि परलोकमुखेप्सया ॥ ७ ॥

अचार सापि तत्रस्था शुश्रूषन्ती महत्तपः ।

कर्त्स्नमश्रितसमये साऽथ स्नाताऽहनि रजस्वला ॥ ८ ॥

अन्तर्वासो धृतवती दृष्ट्वा कर्पटकं रहः । याज्ञवल्क्योपि तद्रात्रौ सुप्तो यत्र सुसंवृतः

स्वप्नं दृष्ट्वाऽत्यजच्छुक्रं कौपीने रक्तविन्दुवत् ।

विराजितेन तपसा सिद्धं तदनल्पभम् ॥ १० ॥

यावत्प्रबुद्धो विप्रोऽसौ वीक्ष्योच्छिष्टं तदंशुकम् ।

धिषेप दूरतोऽस्पृश्य शौचं कृत्वा विधानतः ॥ ११ ॥

निषिद्धं तु निशि स्नानमिति मुष्वाप स द्विजः ।

निर्वाधे साऽपि तद्वत्त्रयं भगवत्पावरणं व्यधात् ॥ १२ ॥

प्रातर्लघ्वेययाभासं मुनिर्बन्धुमित्रस्ततः । ततः सा ब्राह्मणी प्राह किमन्वेयस्ये प्रभो
केन कार्यं तव तथा वदस्व मम तत्त्वतः ॥ १३ ॥

यात्रवत्स्य उवाच

अपवित्रो मयामद्रे स्वरोद्दृष्टोऽयं जैनिशि । सफलैश्च तत्र मे बलनिष्ठितं तद्वद्दृश्यते
तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणी घाबय मीनमीनाऽचदन्वृषः ।

तद्वत्त्रयं तु मया विप्रं ज्ञान्वा हन्तं कृतं महत् ॥ १४ ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हाहेत्युक्त्वामहामुनि । निषपाततदाभूमौ स्थितमूर्च्छितमृषदुर्म
किमेतदिति सेत्युक्त्वा ह्याकाशमिव निमला ।

आश्वासयन्ती तं विप्रं प्रोवाच वचनं तदा ॥ १५ ॥

यदस्य कारणं तातं गुह्यादुगुह्यतरं यदि । प्रतीकारोऽस्य येनैव विमृश्य क्रियते त्वया
ततः न मुचिर ध्यात्वा लब्धवान्मे ततः पणम् ।

प्रोवाच माध्यसमना यत्तच्छृणु नरोत्तर ॥ १६ ॥

नाऽत्र दोषोऽस्ति ते कश्चिन्मम खैव शुभ्रजने । तत्रोदरे तु गर्भो यस्य त्रैलोक्यपरायणम्
तस्य तस्मै न रक्षा च त्वया कार्यं सदैव हि । विनाशनिर्गन्तव्यो यावत्कालस्य पर्ययं

तथेति श्रादिता साध्वी दूयमानेन चेतसा । अपालय च तं गर्भं यावत्पुत्रो ह्यजायत
जातमात्रं च तं गर्भं गृहीत्वा ब्राह्मणी च सा ।

अवन्धच्छायामाश्रित्य तमुत्सृज्य वधोऽग्रवीन् ॥ १७ ॥

यानि सत्त्वानि ज्ञानेषु स्यावराणि घराणि च ।

तानि सर्वाणि रक्षन्तु त्वत्वं वै बालकं मया ॥ १८ ॥

पश्यमुक्त्वा गता सा तु ब्राह्मणा नृपसत्तमः ।

तथागतं न तु शिशुस्तत्र स्थित्वा मुहुरतकम् ॥ १९ ॥

द्विषत्वारिशोऽध्यायः] * शनैश्चरपिप्पलादसम्बादवर्णनम् *

पाणिपादौचिनिक्षिप्यनिकुञ्ज्यनयनेशुभे । आस्यंतुचिवृतंश्रुत्वाखरोदचिकृतेःस्वरैः
तेनशब्देनचित्रस्ताःस्थाघराजङ्गमाश्चये । आकम्पितामहोत्पातेःसशैलवनकानना
ततो ज्ञात्वामहद्भूतंक्षुधाविष्टंद्विजर्पभम् । नजहातिनगश्छायांपानार्थायततःपरम्
अपिबच्च स्तृतं तस्मादमृतं घैव भारत ! ॥ २८ ॥

एवं स वर्द्धितस्तत्रकुमारोनिजचेतसि । चिन्तयामास विश्रब्धःकिममग्रहगोघरम्
ततः क्रूरसमाचारः क्रूरं दृष्ट्वा निरीक्षितः । पपात सहसा भूमौ शनैश्चारी शनैश्चरः
उवाच च भयत्रस्तः कृताञ्जलिपुटस्तदा । किं मयाऽपकृतंचित्र पिप्पलाद महामुने
घरन्वै गगनाद्येन पातितोधरणीतले । सौरिणा ह्येवमुक्तस्तुपिपलादो महामुनिः
क्रोधरूपोऽब्रवीद्वाक्यं तच्छृणुष्व नराधिप ! । पितृमातृविर्हानस्यममबालस्यदुर्मते!
पीडां करोषि कस्मात्त्वं सौरि! ब्रूहि ह्यशेषतः ॥ ३३ ॥

शनैश्चर उवाच

क्रूरस्वभावः सहजोममदृष्टिस्तथेदृशी । मुञ्चस्व मां तथाकर्त्ताब्रह्मब्रवीषि नसंशयः

पिप्पलाद उवाच

अद्यप्रभृति बालानांवर्यादापोडशादग्रह ! । पीडा त्वया नकर्त्तव्याण्यते समयःकृतः
एवमस्त्विति चोक्त्वा स जगाम पुनरागतः ।
देवमार्गं शनैश्चारी प्रणम्य ऋणिसत्तमम् ॥ ३६ ॥
गते द्वादृशनं तत्र सोऽपि बालो महाग्रहः । विचिन्तयन्वै पितरंक्रोधेन कलुषीकृतः
आग्नेयीभ्यारणां श्र्यात्वा जनयामास पावकम् ।
कृत्यामन्त्रेजुहावाऽग्नौ कृत्या वै सम्भवत्विति ॥ ३८ ॥
तावज्भट्टिति सा कन्या ज्वालामालाविभूषिता ।
हुतभुक्सदृशाकारा किं करोमीति घ्राव्रीत् ॥ ३९ ॥
शोपयामि समुद्रान्किं चूर्णयामि च पर्वतान् ।
अवनिं वेष्टयामीति पातये किं नमस्तलम् ॥ ४० ॥
ऋस्य मूर्ध्नि पतिष्यामि वातयामि च कं द्विज ! ।

शीघ्रमादिदयतां वार्यं मा मे वागम्ययो भवेत् ॥ ४१ ॥

तन्वास्नद्वचनं धृत्वा पिप्पलादो महातपा । मोघर्मरत्नजनन इदं वचनमप्रवीत् ॥
महतामोघयेगेनमयात्थं धिन्तिनाशुभे । पिनामेयाप्रत्ययश्च तन्वात्पुनमाधिम्
एषमुक्त्याऽममर्षीष्य स्योऽयन्ती नमस्यन्म् ।

मिथिगम्यो महाप्राज्ञस्त्वय्ये महामना ॥ ४२ ॥

यावत्पुन्यनिदिभागांश्च त्वाकं नमप्रमम् । यावत्पुन्योमहानिनामहभूतमुपस्थितम्
तद्दृष्ट्वा सदास्यान्ने मीनमीनमहामुनि । अनुयुक्तोऽय भूतेन जगत् कृपति ययी
शरण्यं मामुप्राप्तं विद्धि त्वं कृपन्तम् । महत्भूतमयाद्रक्ष यदि शक्तोऽपिधि
प्रदत्तेनोमर्ष भूतमतिवार्यं दुरासदम् । न च शक्तोऽयं व्रतु राजा वचनमप्रदात्
तनभान्यं नृपश्रेष्ठं शरणार्थी महातपा । जगामनेनमुक्तोऽस्मीचेन्द्रम्यमदनमया
देवराज नमस्तेऽस्तुमहाभूतमयाक्षप । कम्पमानोऽप्रवीन्धिप्रो रन्त्येति पुनपुन
तस्य तद्वचनं धृत्वा देवराजोऽप्रवीदिदम् । नशक्तोमिपरिव्रानु प्रह्वकोपावर्द मुने
तत न प्रदमचने ब्राह्मणो प्रप्रविसम् । जगामपिष्णुलोकं च तेनार्पित्युत्तमं च
तत स मुनिरुद्दिप्रो निराशो जीधिने कृप ।

अनुगम्यमानो भूतेन भाग्युच्छुद्धुरालम् ॥ ४३ ॥

तस्य योगयलोपेतोमहादेवस्य पाण्डव । नममामान्तरे गुप्तो यथादेवोत पश्यति
तदन्ते चागमदुभूतं स्वतन्वाकं नमप्रमम् । मुञ्चमुञ्चेति पुरय देवदेव महेभ्यरम् ॥
एषमुक्तो महादेवस्तेन भूतेन भारत । योगीन्द्र दशयामास नममामान्तरे तदा ॥
संस्थाप्यभूतभूतेश परमापन्नत मुनिम् । उवाचमामैस्त्वधिप्र निगच्छस्वमहामुने
तत मुसूरुमदेहस्यं भूतदृष्ट्वाऽप्रवीदिदम् । किमस्यन्त्वं महाभूत करिष्यसिबदस्यमे

कृत्योवाच

मोधाधिप्रेन देवेश । पिप्पलादेन धिन्तिता ।

अस्य देहं हनिष्यामि हिंसार्थं विद्धि मां प्रमो ॥ ४६ ॥

एतच्छ्रुत्वा महादेवो भूतस्य वदनाच्च्युतम् ।

कटिस्थं याज्ञवल्क्यं च मन्त्रयामास मन्त्रचित् ॥ ६० ॥

योगीश्वरेतिविप्रस्यकृतवानामयुधिष्ठिर ! विसर्जयित्वा देवेशस्तत्रैवान्तरधीयत
प्रेषयित्वा तु तं भूतं पिप्पलादोपि दुर्मनाः । पितृमातृसमुद्भिद्यो नर्मदातटमाश्रितः
एकाङ्गुष्ठो निराहारो वर्षादापोडशावृष । तोषयामास देवेशमुमया सह शङ्करम् ॥
ततस्तत्तपसा तुष्टः शङ्करो चाक्यमब्रवीत् ॥ ६१ ॥

ईश्वर उवाच

परितुष्टोऽस्मि ते विप्र तपसानेन सुव्रत । वरंवृणीष्यते दक्षिणनसा चेप्सितं शुभम्
पिप्पलाद उवाच

यदि मे भगवांस्तुष्टो यदि देवो चरो मम । अत्र सन्निहितो देव तीर्थं भव महेश्वर
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वापिप्पलादं महामुनिम् । जगामादर्शनं देवो भूतसङ्घसमन्वितः
पिप्पलादेगतेदेवेस्नात्वातत्रमहाम्भसि । स्थापयित्वा महादेवं जगामोत्तरपर्वतम्
तत्र तीर्थेनरो भक्त्या स्नात्वा मन्त्रयुतं नृप ! ।

तर्पयित्वा पितृन्देवान् पूजयेच्च महेश्वरम् ॥ ६२ ॥

अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमम् । मृतोरुद्रपुरं याति नात्र कार्या विचारणा
अथ यो भोजयेद्विप्रान् पितृनुद्दिश्य भारत । तस्य ते द्वादशाब्दानि मोदन्ते दिव्यतर्पिताः
संन्यासेन तु यः कश्चित्तत्र तीर्थं तनुं त्यजेत् ।

अनिवर्त्तिका गतिस्तस्य रुद्रलोकात्कदाचन ॥ ७२ ॥

एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं हि त्वयाऽनघ !

माहात्म्यं पिप्पलादस्य तीर्थस्योत्पत्तिरेव च ॥ ७३ ॥

एतत्पुण्यं पापहरं धन्यं दुःस्वप्ननाशनम् ।

पठतां शृण्वतां चैव सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ७४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदामाहात्म्ये पिप्पलादतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्सुराज्ञेन्द्र विमलेश्वरमुत्तमम् । तत्र देवशिलारूपा स्वयं देवर्षिनिर्मि

तत्र स्नात्वा तु यो भक्त्या ब्राह्मणान्पूजयेत्कृप ।

स्वल्पेनापि हि दानेन तस्य चान्तो न विद्यते ॥ २ ॥

सुधिष्ठिर उवाच

कानि दानानि विज्ञेन्द्र ! शालानि धरणीतले ।

यानि दत्त्वो नरो भक्त्या मुच्यते सर्वपातकै ॥ ३ ॥

धीमार्कण्डेय उवाच

सुवर्णं रत्नं ताम्रं मणिमौक्तिकमेव च । भूमिं दानञ्च गोदानं मोक्षपथ्यशुभाग्र

तत्रतीर्थं तु यः कश्चिदुरनेप्राणमक्षयम् । रुद्रलोकेष्वसेताचघ्रापदामृतमम्लष

मनपुष्करिणीं गच्छेत्सर्वपापमरुद्वरीम् । तत्र स्नात्वा च ये दृश्यते शोराशिदिपाकर

ऋषयैर्वा जपेत्साल्मसामवेककलत्रमेव । यनुर्वेदस्य जपनादृग्वेदस्य तथैव च

अथ वा जपेन्मन्त्रं ध्यान्मानो दिवाकरम् ।

मादित्यहृदयं जप्त्वा मुक्तानि सर्वकिंस्वियं ॥ ८ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा विधिना पूजयेद्द्विनाम् ।

तस्य षोडशगुणं पुण्यं जायते नात्र मरणम् ॥ ९ ॥

अनाशक्वेनाग्निगत्या जले वा देवपातनात् ।

तस्मिंस्तीर्थे मनो यस्तु स याति परमां गतिम् ॥ १० ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो मा सृपसत्तम ।

विहितं कर्म कुवाण स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ११ ॥

युधिष्ठिर उवाच

व्याधिं सत्त्वक्षयं मोहं ज्ञात्वा वर्णा द्विजोत्तम ! ।

पापेभ्यो विप्र ! मुच्यन्ते केन तत्साधनम्बद ॥ १२ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तिलोदकी तिलस्त्रायी कामक्रोधविवर्जितः ।

ब्राह्मणोऽनशनैः प्राणांस्त्यजँलभति सद्गतिम् ॥ १३ ॥

सङ्ग्रामेसद्गतितात क्षत्रियोनिवनेलभेत् । तदभावान्महाप्राज्ञ सेवमानोलभेदिति

व्याधिग्रहगृहीतो वा वृद्धो वा चिकलेन्द्रियः ।

आत्मानं दाहयित्वाग्नौ विधिना सद्गतिं लभेत् ॥ १५ ॥

वैश्योऽपि हि त्यजन्प्राणानेवं वै शुभभाग्भवेत् ।

जले वा शुद्धभावेन त्यक्त्वा प्राणाञ्छिवो भवेत् ॥ १६ ॥

शूद्रोऽपि द्विजशुभ्रूपुस्तोपयित्वा महेश्वरम् । विमुच्यनान्यथापापः पततेनरकेध्रुवम्

अथवाप्रणवाशक्तो द्विजेभ्योगुरवेतथा ॥ पञ्चाग्नौ शोपयेद्देहमापृच्छयद्विजसत्तमान्

शान्तदान्तजितक्रोधाञ्छास्त्रयुक्तान् विचक्षणान् ।

तेषां स्नेवोपदेशेन करीपाग्निं प्रसादयेत् ॥ १८ ॥

एवं वर्णा यथात्वेन ब्रूहाहङ्कारमोहिताः । पतन्ति नरके धोरे यथान्धो गिरिगह्वरे

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्त्तते कामचारतः । कृमियोनिं प्रपद्यन्ते तेषां पिण्डो न च क्रिया

श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं (?) त्यक्त्वा यथेच्छाचारसेविनः ।

अष्टाविंशतिर्वै कोट्यो नरकाणां युधिष्ठिर ! ॥ २२ ॥

प्रत्येकं वा पतन्त्येते मग्नानरकसागरे । दुर्लभं मानुराजन्म बहुधर्मार्जितं नृप !

तल्लब्ध्वा मदमात्सर्यं यो वै त्यजति मानवः ।

संनियम्य सदात्मानं ज्ञानचक्षुर्नरो हि सः ॥ २४ ॥

अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ॥ २५ ॥

यस्य नोन्मीलितं चक्षुर्ज्ञेयो जात्यन्ध एव सः । एतत्ते कथितं सर्वं यत्पृष्टं नृपसत्तम

तथानिष्टतराणा हि रुद्रस्य वधन यथा । नर्मदा सरिता श्रेष्ठा रुद्रदेहाद्विनिष्पन्ना
 तारयेत्सर्वभूतानि स्थावराणि घराणि च ।
 सर्वदेवाधिदैवेन ईश्वरेण महात्मना ॥ २८ ॥
 लोकानां च हितार्थाय महापुण्यावतारिता ।
 मानसं वाचिः पापं ज्ञानाभरणं कर्मजम् ॥ २९ ॥
 रुद्रदेहाद्विनिष्पन्नान्नातेन पुण्यतमाहिम्ना । प्रातरुत्थाय यो नियममिमांशमवतिष्ठति
 पतन्मन्त्रं अपेक्षान् ज्ञानस्य लभते फलम् । नमः पुण्यजले देवि नमः सागराभ्यामिति
 नमोस्तु पापनिर्मोक्षे नमो देवि शरानने ॥ ३० ॥
 नमोस्तु ते शृण्विपरमहृत्सेविते । नमोऽस्तु ते वितयमदेहति मृते ।
 नमोऽस्तु ते सुदृढचता मदा धरे' नमोऽस्तु ते सततपवित्रपायनि ॥ ३१ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिमाह्वरा सहिताया पञ्चमेऽध्यायस्य
 रेखाखण्डे विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

चतुडवत्वारिंशोऽध्यायः .

शूलभेदप्रशसावर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सीयानां परमतीर्थं तच्छृणुष्वनराधिप । रेखाया दक्षिणेकूले निर्मितशूलपाणिना
 मोक्षार्थं मानवेन्द्राणां निर्मितं नृपसत्तम ।

युधिष्ठिर उवाच

अत्वा मे विविधा धर्मास्तीर्थानि विविधानि च ।

दानधर्मा ममस्ताव त्वत्प्रसादाद् द्विजोत्तम ॥ २ ॥

अन्यच्च श्रोतुमिच्छामि ससारक्षिप्तयेयया । पुनरागमननास्ति मोक्षप्राप्तिर्भवेद्यथा

एतदाख्याहि मे सर्वं प्रसादाद् द्विजसत्तम ! ॥ ४ ॥

मार्कण्डेय उवाच

शृणुष्वैकमना भूत्वा तीर्थात्तीर्थान्तरं महत् ।

श्रुते यस्य प्रभावे तु मुच्यते चाद्रिकादघात् ॥ ५ ॥

वाचिकैर्मानसैर्वापि शारीरैश्च विशेषतः ।

कीर्तनात्तस्य तीर्थस्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ६ ॥

पञ्चक्रोशप्रमाणं तु तच्च तीर्थमहीपते ! भुक्तिमुक्तिप्रदं दिव्यं प्राणिनां पापकर्मिणाम्
रेवाया दक्षिणेकूले पर्वतोभृगुसज्जितः । तस्य मूर्ध्नि च तत्तीर्थं स्यात्पितृवैवशम्भुना
शूलभेदेति विख्यातं त्रिपुलोकेषु भूपते । तत्र स्थिताश्च ये वृक्षास्तीर्थाच्चैव चतुर्दिशम्
पतितानिलयं यान्ति रुद्रस्य नात्र संशयः । मृतास्तत्रैव यैके चिज्जन्तयो भुवि पक्षिणः
ते यान्ति परमं लोकं तत्र तीर्थेन संशयः । पातालान्निःसृता गङ्गाभोगवतीतिसज्जिता

निष्क्रान्ता शूलभेदाच्च सर्वपापक्षयङ्करी ।

या सा गीर्वाणनाम्न्यन्या वहेत्पुण्या महानदी ॥ १२ ॥

पतिता कुण्डमध्ये तु यत्र भिन्नं त्रिशूलिना ।

शम्भुना च पुरा तात ! उत्पाद्य च सरस्वती ॥ १३ ॥

सा तत्र पतिता राजन्प्राचीनाय विमोचिनी ।

भास्वत्याऽत्रितयं यत्र शिला गीर्वाणसज्जिता ॥ १४ ॥

तत्र तीर्थं च तत्तीर्थं न भूतं न भविष्यति । केदारञ्च प्रयागञ्च कुरुक्षेत्रं गया तथा
अन्यानि च सुतीर्थानि कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

पञ्च स्थानानि तीर्थानि पृथग्भूतानि यानि च ॥ १६ ॥

वक्ष्यामि च समासेन एकैकं च पृथक्पृथक् ।

गया नाम्नां यथा पुण्या चक्रतीर्थं च तत्समम् ॥ १७ ॥

धर्मारण्ये यथा कूपं शूलभेदं च तत्समम् । ब्रह्मयूपं यथा पुण्यं देवनागास्तथैव च
यथा गयाशिरः पुण्यं सुराणां च यथा शिला ।

यथा च पुष्कर स्थान मार्कण्डहृद् एव च ॥ १६ ॥

दत्त्वापिण्डोदकतपितृणा च तथाक्षयम् । यस्नत्रकुस्नेध्राद्धतोयपियतिनित्यम्
मुच्यतेसद्यपापैस्तु उरगं कञ्चुर्नरिव । अनित्यान्पूजयेद्विशान्दम्भत्रोधवियजिता
अयोदशदिनं वात अयोदशगुणम्मयेन् । अम्यर्चितं सुर इष्टा गणनाथं गणात्म
सर्वं विघ्नादिनश्यन्ति इष्टा कम्बलक्षेत्रम् । पूजयेत्परपापकथाशूलपाणिमहेभर
दपस्य पूजभागे तु उमा पूज्या प्रयत्नतः ।

मार्कण्डेशं ततो भक्त्या पूजयेद्गुह्यासिनम् ॥ २४ ॥

मुच्यन्तेपातकैः सर्वैरज्ञानज्ञानसञ्चिनैः । गुह्यामये प्रविष्टस्तु जपेत्सूक्तनुम्यधृत
नीलपर्वतत्र पुण्यं यद्वाशेन ममेत स । त्रिनरास्तत्र तिष्ठन्ति सादियमर्त्यै सा
सर्वदेवमयस्थानकोटिलिङ्गमनुत्तमम् । यथानदीनदासर्वे मातरे यान्तिनक्षत्रा
तथा पापानि नश्यन्ति शूलभेदस्य दशनात् ।

प्रयत्नो दृश्यतेऽपि प्रययो हावर्तीपतः ॥ २८ ॥

विस्तुक्तुलिङ्गालिङ्गमयेस्वर्गज्ञेयानयोगतः । द्वितीये प्रयस्तत्रतैलविन्दुप्रमयति
प्रय हि प्रयस्तत्र शूलभेदप्रभावः । य स्मरेत्शूलभेदं तु त्रिकालं निरपमम् ॥
मपूतधमरे साक्षात्सयाद्याभ्यस्तरोन्मृत् । नकरूपचिन्मयात्पातपूणेऽङ्गिदशैरपि
शुभाशुगुणतर तीर्थं सदा गोप्यं कृतं मया । सर्वपापहरं पुण्यं सर्वदोषप्रमुक्तमम् ।
सद्यतीधप्रय तीर्थं शूलभेदं जनेभ्यः । श्रुतं यस्य प्रभावेऽमुच्यतेसर्वपातकैः ॥ ३३ ॥
शूलभेदं मयातातसश्रेपात्कथितं तव । य मणोनिनरोभक्त्या मुच्यते सद्यपातकै
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिमाह्वया संहितायां पञ्चमेऽध्यायस्थिते

रेवाखण्डे शूलभेद प्रशसावर्णननाम चतुष्टयवर्णितोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः

शूलभेदनामकथनेऽन्धकप्रशंसनवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एष एव पुरा प्रश्नः परिपृष्टो महेश्वरम् । राज्ञाचोत्तानपादेनऋषिदेवसमागमे ॥ १ ॥

उत्तानपाद उवाच

इदं तीर्थं महापुण्यं सर्वदेवमयं परम् । गुह्याद्गुह्यतरं स्थानं न द्रष्टुं न श्रुतं हर ! ॥
शूलभेदं कथं जातंकैनैवोत्पादितंपुरा । माहात्म्यंतस्यतीर्थस्यविस्तराच्छंसमेप्रभो
ईश्वर उवाच

आसीत्पुरा महावीर्योदानवो बलदर्पितः । मर्त्ये न तादृशःकश्चिद्विक्रमेण बलेन वा
सूनुर्वह्णसुतस्याऽयमन्धकोनामदुर्मदः । निजस्थानेवसन्पापःकुर्वन्राज्यमकण्टकम्
दृष्टुष्टो वसन्मर्त्ये स सुरैर्नाभिभूयते । भवनंतस्यपापस्य बहूनैरुपवनं यथा ॥ ६ ॥
एतस्मिन्नन्धकः काले चिन्तयामासभारत । तोषयामि महादेवंग्रेनसानुग्रहो भवेत्
प्रार्थयामि चरंदिव्यं योमेमनसिचर्त्तते । परंसनिश्चयं कृत्वासोऽन्धकोनिर्गतोगृहात्
रेवातटं समासाद्य दानवस्तपसि स्थितः ।

उग्रं तपश्चचाराऽसौ दारुणं लोमहर्षणम् ॥ ६ ॥

दिव्यं वर्षसहस्रं स निराहारोऽभवत्ततः । द्वितीयं तु सहस्रं स न्यवसद्धारिभोजनः
तृतीयं तु सहस्रं स धूमपानरतोऽभवत् । चतुर्थं वर्षसाहस्रंयोगाभ्यासेन संस्थितः
कोऽपीह नेदृशं चक्रेतपःपरमदारुणम् । अस्थिचर्माऽवशेषोऽसौ यावत्तिष्ठतिभारत
तस्य मूर्ध्नि ततो राजन्धूमवर्त्तिर्विनिःसृता ।

देवलोकमतीत्याऽसौ कैलासं व्याप्य संस्थिता ॥ १३ ॥

तावद्देवसमीपस्था उमावचनमब्रवीत् । कोऽस्त्ययं मानुषेलोकेतपसोग्रेणसंस्थितः
चतुर्वर्षसहस्राणि व्यतीथः परमेश्वर ! न केनाऽपीदृशं तप्तं तपो तप्तं शनं तप्तं ॥

अयनाङ्कुरये देव किमत्रनियमाऽन्विते । 'मर्षस्य हन्ते शीघ्रं स्थमल्पेन तपसाविभो
नाक्षराङ्गो करिष्येऽद्यन्वया महामहेभर ।' याचन्नोत्थाप्यते ह्येव दानयोमत्तपरतल

ईश्वर उवाच

साधुसाधु महादेवि' सत्यज्ञणलक्षिते । अहं ननपिजानामिहिर्यम् दानयेभ्यम्
योगाभ्यासे स्थितो भद्रे' ध्यायन् परम पदम् ।

तत्रागच्छ मया सादं यत्र तप्यत्यमो नप ॥ १६ ॥

उभया सहितो देवो गतस्तत्र महेश्वर । अस्मिन्मार्गशोरान्तु हृणो देवेन शम्भुना
प्रयुयाद्य प्रमन्नोऽर्मा देवदेवो महेश्वर । मोभो कष्ट एन भीमं द्वादर्शल्लोमहर्षणम्
ईदृशद्य तपो घोरकम्माहम त्वया एजम् । वरदास्याम्यहवत्स यस्मैमनसिषत्तने

अग्नक उवाच

यदि तुणोऽनिमे देवपरदोषदि शङ्कर । सुरात्मर्षान्धितेष्वाभिन्वत्प्रमादामहेभ्यर

ईश्वर उवाच

स्वप्नेऽपि त्रिदशा सर्वे न यादव्या कदाचन ।

अमम्राव्य न वलप्य मनसो यत्र रोचते ॥ २४ ॥

अन्य किमपि याचस्य यस्ते मनसि वर्तते ।

स्वर्गे वा यदि वा मर्त्ये पातालेषु च सस्थितान् ॥ २५ ॥

मर्त्येषु विविधान्भोगान्मोक्ष्यसि त्वं यथेप्सितान् ।

कुर्व निःकण्टक राज्य स्वयं देवपतिर्यथा ॥ २६ ॥

देवस्य वचन धृत्वा मोऽन्धकी विमना स्थित ।

वृथा बलेश्च मे जातो न किञ्चित्साधिन मया ॥ २७ ॥

निश्वास परम मुक्त्वा निपपात घरातले ।

मूलच्छिद्रोयथावृक्षो निरुच्छ्रामस्तदामवन् ॥ २८ ॥

सूच्छांपन्न ततो हृष्टा देवी वचनमर्जवात् । य कामकामयत्येष तमस्मि देहि शङ्कर

भकानुपेक्षमाणस्य सवाऽकीर्तिमविप्यति ॥ ३० ॥ -

ईश्वर उवाच

यदि दास्ये वरं देविइच्छाभूतंकदाचन । ततो न मंस्यतेविष्णुं नब्रह्माणंनमामपि
उच्चत्वमाप्तो देवेशि! अन्यानपि सुरासुरान् ॥ ३२ ॥

देव्युवाच

कमप्युपायमाश्रित्य उत्थापय महेश्वर ! विष्णुवर्जं सुरान्सर्वाङ्गयस्वेति वरं वद ॥

ईश्वर उवाच

उपायः शोभनो देवि! यो मे मनसि वर्त्तते ।

तमेवास्मै प्रदास्यामि यस्त्वया कथितो वरः ॥ ३४ ॥

ततोऽमृतेन संसिक्तः स्वस्थोऽभूत्तत्क्षणादयम् ।

तथा पुनर्नवो जातः सर्वाऽवयवशोभितः ॥ ३५ ॥

शृणुष्वैकमनाभूत्वागृहाण वरमुत्तमम् । विष्णुवर्जंप्रदास्यामियत्तवाभिमतंप्रियम्

सर्वं च सफलं तुभ्यं मा धर्मस्तेऽन्यथा भवेत् ।

ददामीति वरं तुभ्यं मन्यसे यदि चाऽसुर ! ॥ ३७ ॥

विष्णुवर्जं सुरान्सर्वाङ्गेष्यसि त्वं च मां चिन्ता ॥ ३८ ॥

अन्धक उवाच

भवत्वेवमिति प्राह बलमास्थायकेवलम् । विष्णुवर्जं विज्ञेय्येऽहंस्ववलेन महेश्वर!

कृतार्थोऽहं हि सज्जात इत्युक्त्वा प्रणतिं गतः ।

गच्छ देवो मया सार्द्धं कौलासशिखरं वरम् ॥ ४० ॥

चृपपुङ्गवमारुह्य देवोऽसावुमया सह । वरंदत्त्वा स तस्यैवंतत्रैवान्तरधीयत ॥ ४१

, इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे अन्धकवरप्रदानवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

पट्चत्वारिंशोऽध्यायः

शचीहरणवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

स दानयोधर लब्ध्वा जगाम स्वपुरं प्रति । ददर्श स्रपुरं राजञ्छोमितविप्रचत्वरं
उद्यानेधैय विपिधै बह्वलीखण्डमण्डितं । एनमैरुल्लेखेधाम्नातैराघ्नैश्च चरपु
अशोकेनालिखैरेक्षमातुलिङ्गं मशडिमै । नानावृक्षैश्च शोभाढ्य तडागैरुपशोभितम्
देषतापतनैर्दिव्यैर्ध्वजमालासुशोभितै । वेदाध्ययननिर्वापैर्मङ्गलाद्यैर्विनादितम् ॥

प्राचिशङ्करे दिव्ये काञ्चने रुक्ममालिनि ।

अपश्यत्स मुनान्भार्याममात्यान्दासभृत्यकान् ॥ ५ ॥

ततो जयप्रदानमर्वाजितश्चेतश्च पावन । हृष्टोभा च प्रदुर्वाणाभ्यैजयन्तीभिरुषकै

केचित्सोरणमायुज्य केचित्पुष्पाण्यवाकिन् ।

मातुलिङ्गकराश्चान्ये धावन्ति ह्यन्धक् प्रति ॥ ७ ॥

पुरे जनाश्च दृश्यन्ते भाजनैरत्र पूरित । पूर्णहस्ता ग्रहण्यन्ते तत्रैव बहवो जना
साक्षनैर्भाजनैस्तत्र शतमाहस्योपित । मन्त्राण्यटन्ति विप्राश्च मङ्गलान्यपियोपित

अमात्याश्चैव भृत्याश्च राजाभ्यार्द्धाकथन्ति च ।

धर्धापयन्ति ते सर्व ये केचित्पुरुषासिन ॥ १० ॥

हृष्टस्तुण्डोऽवसत्तत्र सचिवे सह सोऽन्धक । ददर्श सजगत्सर्वतुरङ्गाश्च पदातिकान्

तथैव विविधान्कोशास्तत्र काञ्चनपूरितान् ।

महिर्पीर्गा वृषाश्चैवापश्यच्छत्राण्यनेकधा ॥ १२ ॥

स एवमन्तरिक्षे गन्त कालमावसत् । हृष्टस्तुण्डोऽवसन्मर्त्ये स सुरैर्नाम्नभूयत

वर लब्ध तु त ज्ञात्वा शङ्किता स्वर्गवामिन ।

एकीभूताश्च ॥ सर्वे वासवं शरणं गता ॥ १४ ॥

शक्र उवाच

कथमागमनं वोऽत्र सर्वेषामपि नाकिनाम् ।
कस्माद्वो भयमुत्पन्नमागताः शरणं कथम् ।
ततस्ते ह्यनराः सर्वे शक्रमेतद्वचोऽब्रुवन् ॥ १६ ॥

देवा ऊचुः

सुरनाथान्धकोनाम दैत्यः शम्भुवरोजितः । अजेयः सर्वदेवानां किं नृकार्यमतः परम्
तत्त्वं चिन्तय देवेश ! क उपायो विधीयताम् ।

इत्थं वदन्ति ते देवाः शक्राग्रे मन्त्रणोद्यताः ॥ १८ ॥

मन्त्रयन्ति च याचद्वैतावचारमुखेरितम् । श्रुत्वा तत्र स देवीयंदानवो निगंतो गृहान्
एकाकी स्यन्दनाऽऽरुढ आयुर्ध्वं हुभिर्वृतः । दुर्गमं मेरुपृष्ठं स लीलयाैव गतो नृप
स्वर्णप्राकारसंयुक्तं शोभितं विविधाश्रमैः ।

दुर्गमं शत्रुवर्गस्य तदा पार्थिवसत्तम ! ॥ २१ ॥

प्रविवेशाऽऽसुरस्तत्र लीलया स्वगृहे यथा । वृत्रहाभयमापन्नः स्वकीयं घासनंददौ
उपविष्टोऽन्धकस्तत्र शक्रसूर्याऽऽसने शुभे ।

आस्थानं कलयामास सर्वतस्त्रिदशवृतम् ॥ २३ ॥

शक्र उवाच

किं तवाऽऽगमनं चाऽत्र किं कार्यं कथयस्व मे ।

यदस्मदीयं चित्तं हि तत्ते दास्यामि दानव ! ॥ २४ ॥

अन्धक उवाच

नाऽहं वै कामये कोशं न गजांश्च सुरेध्वर ! स्वकीयं दर्शय स्वाऽयस्वर्गं शृङ्गारभूषितम्
ऐरावतं महानागं तं चैवोच्चैः श्रवोहयम् । उर्वश्यादीनि रत्नानि मम दर्शय गापते
पारिजातकपुष्पाणि वृक्षजातीननेकशः ।

वादित्राणि च सर्वाणि दर्शयस्व शचीपते ! ॥ २७ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शक्रश्चिन्तितवानिदम् ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

सत्रज्ञदेवैर्विष्णोरूपस्थानमनुस्वलोकगमनवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

तिर्वाणाश्च ततः सर्वे ब्रह्माणं शरणं गताः । गजैर्गिरिवराकारैर्हयैश्चैव गजोपमैः ॥
त्यन्दनैर्नगराकारैः सिंहशार्दूलयोजितैः । कच्छपैर्महिषैश्चान्यैर्मकरैश्च तथाऽपरे
ब्रह्मलोकमनुप्राप्ता देवाः शक्रपुरोगमाः । दृष्ट्वा पद्मोद्भवं देवं साष्टाङ्गं प्रणताः सुराः

देवा ऊचुः

जयदेव जगद्वन्द्य जय संसृतिकारक ! । पद्मयोने सुरश्रेष्ठ त्वामेव शरणं गताः ॥ ४ ॥
सोद्वेगं भाषितं श्रुत्वा देवानां प्राविनात्प्रनाम् । मेघगंभीरयाचाच्चादेवराजमुवाच ह
किमत्राऽऽगमनं देवाः सर्वे गंधर्वि रण्यता । केनापमानिताः सर्वे शीघ्रमेकथ्यतां स्वयम्

देवा ऊचुः

अन्धकारयो महादैतगो बटवान्पद्मसम्भव ।

तेन देवगणाः सर्वे धनरत्नैर्वियोजिताः ॥ ७ ॥

हत्वा देवगणांस्तावदसिचक्रपरवधैः ।

गृहीत्वा शक्रभातां स दानवोऽपि गतो बलात् ॥ ८ ॥

देवानां वचनं श्रुत्वा ब्रह्मलोकस्तितामहः । चिन्तयामास राजेन्द्रवधार्थं दानवस्य ह
अवध्यो दानवः पातः सर्वे गं वो दिवोकसाम् ।

स ब्रता सर्वजगतां नान्यो विद्येत कुत्रचित् ॥ १० ॥

एवमुक्ताः सुराः सर्वे ब्रह्मणा तदनन्तरम् । ब्रह्माणं ते पुरस्कृत्य गतायत्र स केशवः
तुष्टुनुर्विविधैः स्तोत्रैर्ब्रह्माद्याश्चक्रपाणिनम् ॥ ११ ॥

देवा ऊचुः

जय त्वं देवदेवेश लक्ष्म्या वक्षस्यलाऽऽश्रितः । असुरक्षय देवेश वयं ते शरणं गताः

सूयमानं सुरं सर्वेषां तापैश्च जनादंन । मंत्रद्वयमना भूत्वा सुरमहमुपाचर

धीयामुदेष्ट उवाच

स्वागतं देवविश्राणो मुप्रमाताऽद्य शर्वरी ।

किं कार्यं शोच्यतां क्षिप्रं कस्य रणा दिर्घोत्तमः ॥ १४ ॥

किं दुःखं कथं मन्ताप कुतो वा भयमागतम् ।

कथयन्तु महामाताः कारणं यन्मनोगतम् ॥ १५ ॥

परामप हतो येतमोऽद्य शत्रुयमावृणुम् । यस्मिन्नास्मिन् हृजेन कथं गमा सुररुश

दरायन्तं स्वकान्देहो हज्जमाना सधोमुखा ।

हतराज्या हृष्येतेन हृता निस्तेजसः प्रभो ॥ १७ ॥

पिनेय पुत्र परिरक्ष देव जहीन्द्रशत्रु मह पुत्रपौत्रे ।

तथेति घोषः कमलामनेन सुरासुरैर्घन्दितादपघ्नः ॥ १८ ॥

शङ्कन् घनं गदां धापं सगृह परमेश्वर । उत्थितो भोगपर्यङ्काक्षेपानां पुतस्त

धीयामुदेष्ट उवाच

पाताले यदि रामश्चेताकेशमद्विप्रितिष्ठति । न ह निपात्यह पापयेन सत्पापिता सुर

स्यं स्यान् धान्नु गार्वाणां मन्तुष्टा भाषितीजसः ।

विष्णोस्तद्वचनं धृत्या प्रप्राद्यान्ते सवामराः ॥ २१ ॥

स्वयानेस्तु हरिं नत्वा हृदि तुष्टा दिय गयुः ॥ २२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिस्माद्वयस्य महिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेखाखण्डे विष्णुप्रार्थनमनुगीर्वाणस्वर्गमनवर्णननाम

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

अन्धकवधतद्वरप्रदानवर्णनम्

उत्तानपाद उवाच

कस्मिन्स्थानेऽवसद् देव! सोऽन्धको दैत्यपुङ्गवः ।

सर्वान्देवांश्च निर्जित्य कस्मिन्स्थाने समास्थितः ॥ १ ॥

श्रीमहेश उवाच

प्रविष्टो दानवोयत्रकथयामिनराधिप ! पाताललोकमाश्रित्यकन्याविध्वंसतेतुसः

तत्र स्थितं तं विज्ञाय घापमादाय केशवः ।

व्यसृजद् वाणमानेयं दह्यतामिति चिन्तयन् ॥ ३ ॥

दह्यमानोऽग्निनासोऽपिवारुणास्त्रंससन्दधे । वारुणास्त्रेण महताआग्नेयंशमितंतदा

ततोऽसौ चिन्तयामास केन वाणो विसर्जितः ।

कस्यैषा पौरुषी शक्तिः को यास्यति यमालयम् ॥ ५ ॥

ततोऽन्धको मृध्रेकृद्धोवाणमार्गेणनिर्गतः । सद्रुष्ट्वावाणमार्गेणघापहस्तंजनार्दनम्

अन्धक उवाच

न शर्म लप्स्यसे ह्यद्य मया दृष्टयाऽभिवीक्षितः ।

न शक्नोषि तथा गन्तुं नागः शार्दूलदर्शनात् ॥ ७ ॥

आगच्छति यथा भक्ष्यं मार्जारस्य च मूषिकः ।

न शक्नोषि तथा यातुं संस्थितस्त्वं ममाऽग्रतः ॥ ८ ॥

अहं त्वांप्रेषयिष्यामियममार्गं सुदारुणे । अहमन्वेषयिष्यामिकिलयास्यामितेगृहम्

उपनीतोऽसि कालेन संग्रामे मम केशव । येत्वयानिर्जिताः पूर्वं दानवाअप्यनेकशः

न भवन्ति पुमांसस्तेस्त्रियस्ताश्चैव केशव । परं न शस्त्रसंग्रामं करिष्यामित्वया सह

घदतो दानवेन्द्रस्य न चुकोप स केशवः । अयुध्यमानं तं द्रष्टाचिन्तयामास

॥ अन्धक उवाच

न तत्र सिद्ध्यते कार्यं देवं प्रति महेश्वरम् ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच

पुत्र त्वं शिखरं गत्वा धूनयस्व बलेन च ॥ ३० ॥

विधूते तत्र द्देशः कोपंकर्त्ता सुदारुणम् । कोपितः शङ्कुरौद्रं युद्धं दास्यति दानव
विष्णुवाक्पादसौ पापो गतो यत्र महेश्वरः ।

कैलासशिखरं प्राप्य धुनोति स्म मुमुक्षुः ॥ ३२ ॥

धूनिते तत्र शिखरे कम्पितं भुवनत्रयम् । निपेतुः शिखराग्राणिकम्पमानान्यनेकशः
चत्वारः सागराः क्षिप्रमेकीभृता मरीपते । निपेतुल्लकापाताश्च पादपा अप्यनेकशः
उभया सहितो देवो विस्मयं पराङ्गतः । गाढमालिङ्ग्य गिरिजा देवं वचनमब्रवीत्
किमर्थं कम्पते शैलः किमर्थं कम्पते धरा । किमर्थं कम्पते नागो मर्त्यः पातालमेव च
किं वा युगक्षयो देव तन्ममाख्यातुमर्हसि ॥ ३६ ॥

ईश्वर उवाच

कस्येया दुर्मतिर्जाता क्षिप्रः सर्पमुखे करः ।

ललाटे च कृतं वर्म्म स यास्यति यमालयम् ॥ ३७ ॥

कैलासमाश्रितो येन सुप्तोऽहं येन बोधितः । तं वधिष्येन सन्देहसमुखो वा भवेद्यदि
चिन्तयामास देवेशो ह्यन्धकोऽयं न संशयः ।

उपायं चिन्तयामास येनाऽसौ वध्यते क्षणात् ॥ ३८ ॥

आगताश्च सुराः सर्वे ब्रह्माद्याः वसुभिः सह । रथं देवमयं कृत्वा सर्वलक्षणसंयुतम्
केचिद्देवाः स्थिताश्चक्रे केचित्पुण्ड्राग्रपार्श्वयोः ।

केचिन्नाभ्यां स्थिता देवाः केचिदधुर्धुं पु संस्थिताः ॥ ४१ ॥

धुरीषु निश्चलाः केचित्केचिदपेषु संस्थिताः ।

केचित्स्यन्दनसंस्तम्भाः केचित्स्यन्दनवेष्टकाः ॥ ४२ ॥

आमलसारकेऽन्येऽपि अन्येऽपि कलशे स्थिताः ।

रिपोर्मयङ्कुरं दिव्यं ध्वजमालादिशोभितम् ॥ ४३ ॥

रथदीपमयं कृत्वा तमारुढो जगद्गुरुः । निर्ययो दानवो यत्र कोपाविष्टो महेश्वरः
तिष्ठतिष्ठेत्युवाचाऽथ ह प्रयासमि दुर्जने ! । शरासनंकरे गृध्र शपाधिक्षेप दानवे
दानवेऽधिष्ठिते युद्धे शरैश्चिच्छेद मायकान् ।

शरासारेण तत्रैव बन्धवश्छादिनस्तदा ॥ ४४ ॥

न तत्र दृश्यते सूर्यो नाकाशम् च चन्द्रमाः । आस्ते दमस्त ध्वंसज्जहानघोऽपि रिषाम्प्रति
दह्यमानाः शराङ्गारैस्तत्रसु सचिदैवताः । रक्षस महादेव दह्यमानास्तु दानवास्तु
ततो देवाधिदेवोऽसौ धारुणात्मवरोऽजयत् ।

धारुणाऽख्रेण निमिषादानेय नाशितं तदा ॥ ४५ ॥

दानयेन तन्नामुक धायकास्त्र रणाजिरे । धारुणधगततात धादध्यास्त्रदिनाशिनम्
देवो व्यसज्जघन्मापं क्रोधाविष्टेनचेतसा । भार्युं नाशिनबाणै मर्पैस्तत्रनसराय
दानयेन सतोमुक गरडास्त्रव नीलया । गारुडास्त्र च तद्गृह्णा साप्येनैव ज्वहुर्यत
ततो देवाधिदैवेशनारसिंहं विसर्जितम् । नारसिंहास्त्रराणेन गारुडास्त्र प्रशामितम्
अस्त्रमख्रेण शाम्येत न बाध्येत परस्परम् । महद्युद्धममृतात् सुरासुरभयङ्करम् ॥
यकनालाकनाराक्ष्णोर्मरिः खड्गमुद्गरे । अस्तदन्ते स्वयामहौर्कणिकारैश्च शोभनै
एषं न शक्नोते हन्तु दानवो विविधायुधैः ।

तदा त्वालाकरालाश्च खड्गनाराचतोमरा ॥ ५६ ॥

पृथङ्नेन विमुक्तास्तु समरे दानवश्प्रति । न सत्पूरान्तिसखाणिताश्रंगीढपथूरिवा
मायुषानि तनस्त्यक्त्वा बाहुयुद्धमुपस्थितौ ।

कर करेण मग्नौ प्रदरन्तौ स्वमुष्टिमि ॥

रणप्रयोगैर्युध्यन्तौ युयुधाते शिवान्धको ॥ ५८ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अन्यत्र प्रति दैवेशश्चिन्तयामास निग्रहम् ।

हनिष्यामि न सन्देहो दुष्टात्मानं न सशयः ॥ ५९ ॥

स शिवेन यदा क्षिप्तः पतितः पृथिवीतले । ऊर्ध्वबाहुरधोवक्षत्रो दानवो नृपसत्तम
क्रोधाघिष्टेन देवेशः संग्रामे देवशत्रुणा । कक्षयोः कुहरे क्षिप्त्वा बन्धेनाऽऽक्रम्य पीडितः

निस्पन्दश्चाऽभवद्देवो मूर्च्छायुक्तो महेश्वरः ।

मूर्च्छापन्नं तु तं ज्ञात्वा चिन्तयामास दानवः ॥ ६२ ॥

हाहा कष्टं कृतं मेऽद्य दुष्कृतं पापकर्मणा । किं करोमि कथं कर्म कस्मिन् स्थाने तु मोक्षये
गृहीत्वा देवमुत्तङ्गे गतः कैलासपर्वतम् । शय्यायां शङ्करं न्यस्य निर्ययौ दैत्यराट् ततः
शय्यायां पतितो देवं प्रपेदे वेदनांततः । तावद्दर्शं चात्मानं स्वकीयमवतस्थितम्
पराभवः कृतो मह्यं कथं तेन दुरात्मना । क्रोधावेगसमाविष्टो निर्ययौ दानवम्प्रति

आयसीं लगुडौ गृह्य प्रभुर्भारसहस्रजाम् ।

दानवं च ततो दृष्ट्वा प्राक्षिपत्तस्य मूर्द्धनि ॥ ६३ ॥

खड्गेन ताडयामास दानवः प्रहसन्ने । देवेनाथ स्मृतं चाऽलङ्कौच्छेराख्यं महाहवे
दीप्यमानं समुत्सृज्य हृदये ताडितः क्षणात् । ततः स ताडिस्तेन रुधिरोद्गारमुद्रमन्
पतितोऽधोमुखो भूत्वा ततः शूलेन भेदितः । पुनश्च देवदेवेन शूलेन द्विदलीकृतः ॥

शूलाग्रेऽसौ स्थितः पापो भ्रान्तवांश्चक्रवत्तदा ।

ये ये भूम्यां पतन्ति स्म तत्कायाद्रक्तचिन्दवः ॥ ७१ ॥

ते ते सर्वे समुत्सृज्य दर्शनाः शस्त्रपाणयः । व्याकुलस्तु ततो देवो दानवेन तरस्विना
देवेनाऽथ स्मृता दुर्गा चामुण्डा भीषणानना ।

आयाता भीषणाकारा नाना युधविराजिता ॥ ७३ ॥

महादंष्ट्रा महाकाया पिङ्गाक्षी लम्बकर्णिका ।

आदेशो दीयतां देव! को यास्यति त्रमालयम् ॥ ७४ ॥

ईश्वर उवाच

पिवास्व रुधिरं मदे यथेष्टं दानवस्य च । निपतद् रुधिरं भूमौ दुर्गे गृहीत्वा मा चिरम्
निहन्मि दानवं वावत्साहाय्यं कुरु सुन्दरि । पृथुका तु सा दुर्गा पपौ च रुधिरंततः
निहता दानवाः सर्वे देवेशेन सहस्रशः । अन्यकोऽपि च तान् दृष्ट्वा दानवान् तन्निगच्छन्

एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

शूलभेदोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

अन्यकं तु निहत्याथ देवदेवो महेश्वरः । उमया सहितो रुद्रः कैलासमगमन्नगम् ॥
आगताश्चततो देवा ब्रह्माद्याश्चसवासवाः । दृष्टास्तुष्टाश्चते सर्वे प्रणेमुः पार्च्यतीपतिम्

ईश्वर उवाच

उपाविशन्तु ते सर्वे ये केचन समागताः । निहतो दानवो ह्येव गीर्वाणार्थं पितामह
रक्तेन तस्य मे शूलं निर्मले नैव जायते । शुभव्रततपोजप्यरतो ब्रह्मन्मया हतः ॥

कर्तुमिच्छाम्यहं सम्यक्तीर्थयात्रां चतुर्मुख !

आगच्छन्तु मया सार्द्धं ये यूयमिह सङ्गताः ॥ ५ ॥

इत्युक्त्वा देवदेशः प्रभासं प्रति निर्ययो । प्रभासाद्यानितीर्थानि गङ्गासागरमध्यतः
अवगाह्यापि सर्वाणि नैर्मल्यनाभवन् नृप ! नर्मदायांततो गत्वा देवो देवैः समन्वितः
उत्तरं दक्षिणं कूले मवागाहत् प्रियव्रतः । गतस्तु दक्षिणे कूले पर्वते भृगुसञ्चितम् ॥

तत्र स्थित्वा महादेवो देवैः सह महीपते !

भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा चिरं श्रान्तो निर्विण्णो निपसाद् ह ॥ ६ ॥

मनोहारि यतः स्थानं सर्वेषां वै दिवौकसाम् ।

तीर्थं विशिष्टं तन्मत्त्वा स्थितो देवो महेश्वरः ॥ १० ॥

गिरिं विव्याध शूलेन भिन्नं तेन रसांतलम् ।

निर्मलं चाऽभवच्छूलं न लेपो दृश्यते क्वचित् ॥ ११ ॥

देवैराहोनिता तत्र महापुण्याच्च भारती । पर्वतान्निःसृतां तत्र महापुण्यासरस्वती
द्वितीयः सङ्गमस्तत्र यथा वेण्यांसितांसितः । तत्र ब्रह्मास्वयं देवो ब्रह्मेशं लिङ्गमुत्तमम्
संस्थापयामास पुण्यं सर्वदुःखघ्नमुत्तमम् । तस्य याग्येदिशोभागे स्वयं देवो जनार्दनः

तिष्ठते धनदातव्रचिष्णुपादाग्रमस्थिता । अम्भसोनभवे मार्गं कुण्डमध्यस्थितस्य च
शूलाग्रेण कृता रक्षा ततस्तोयं घटैर्नृप ॥ तत्तोर्यं च गतं नत्र यत्र शिवा महानदी
जललिङ्गं मद्रापुण्यं धनमीर्यं शृपोत्तम ॥

शूलभेदे च देवेश आनं कुर्याद्यथाविधि ॥ १७ ॥

आत्मानं मन्यते शुद्धं न किञ्चित्कल्मषहृन्म ॥ तस्यैवोत्तरकाष्ठाया देवद्विजगद्गुह्यं
आत्मना देवद्वेश शूलपाणि प्रतिष्ठित ॥

सद्यतीर्थेषु तत्तोर्यं सद्यदेवमय परम् ॥ १८ ॥

सद्यपापहर पुण्यं सद्यदुत्तममुत्तमम् ॥ तत्र तीर्थं प्रतिष्ठाप्य देवदेधं जगद्गुह्यं ॥
रक्षापालास्ततो मुषन्त्या शतं चाष्टविनायकान् ॥

क्षेत्रपाठा शतं साष्ट तद्रक्षन्ति प्रयत्नतः ॥ २१ ॥

विघ्नास्तस्योपजायन्ते यस्तत्र स्थातुमिच्छति ॥

केचित्कुटुम्बघिन्तासु व्यग्रा केचित्कहरीषु च ॥ २२ ॥

केचित्सभाप्रकुपन्ति केचिद्दुष्टाजनेरता ॥ पतोक्ष्मादकुरन्ति केऽपि हिंसारता सदा
परदारता केचित्केचिद्भृत्तिविहिंसका ॥ अन्ये केचिद्भयान्तेव कथनीयेषु गम्यते
भुधया पीड्यते भार्या पुत्रभृत्यादयस्तदा ॥ मोहजालेषु पोष्यते एषं दैवगणैरता
पापाचाराभ्येतर्या आनं तथा न जायत ॥ सरस्वतिघतनीर्थं देवभृत्यगणा सदा
धन्या पुण्याश्च वेमर्गास्ते वास्तान् प्रजायते ॥ सरस्वत्याभोगस्थो देवमद्याधिशेवत

मयं तु सङ्गमं पुण्यं यथा वेष्ट्या मित्तासित ॥

दृष्ट्वा तीर्थं तु ते सर्वे जीर्वाणा इष्टेनम ॥ २८ ॥

देवस्य सन्निधौ भूत्वा घणयामासु रूतमम् ॥ इदं तीर्थं तु देवेश गयातीर्थेन ते समम्
गुह्याद्गुह्यात्तमतीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥ शूलपाणि समभ्यर्च्य इन्द्राद्यैरप्सरोगणै
यक्षकिन्नरगन्धर्वैर्दिक्पालैर्योऽकपैरपि ॥ नृत्यगीतिस्तथा स्तोत्रं सर्वेऽपि सुरासुरै
पूज्यमानो गणैः सर्वैः सिद्धिर्नामोद्दिष्टा ॥ इवेन मेदितं तत्र शूलाम्णेन नराधिप ॥

त्रिधा यत्र क्ष्यतेऽद्यापि ह्यावच्छं सुरपूरित ॥

कुण्डत्रयं नरव्याघ्र! महत्कलकलान्वितम् ॥ ३३ ॥

सर्वपापक्षयकरं सर्वदुःखघ्नमुत्तमम् । तत्र तीर्थे तु यः स्नाति उपवासपरायणः ॥

दीक्षामन्त्रविहीनोऽपि मुच्यते चाब्दिकादघात ।

ये पुनर्विधिवत्स्नान्ति मन्त्रैः पञ्चभिरेव च ॥ ३५ ॥

वेदोक्तैः पञ्चभिर्मन्त्रैः सहिरण्यघटैः शुभैः । अक्षरैर्दशभिश्चैव षड्भिर्वात्रिभिरेव वा

पृथग्भूतैर्द्विजातीनां तीर्थे कार्यं नराधिप !

ब्रह्मक्षत्रविशां वाऽपि स्त्रीशूद्राणां तथैव च ॥ ३७ ॥

पुरुषाणां त्रयीं ध्यात्वा स्नानं कुर्याद्यथाविधि ।

दशाक्षरेण मन्त्रेण ये पियन्ति जलं नराः ॥ ३८ ॥

ते गच्छन्ति परलोकं यत्र देवोमहेश्वरः । केदारे च यथा पीतं रुद्रकुण्डे तथैव च ॥

पञ्चरेफसमायुक्तं क्षकारं सुरपूजितम् । ॐकारेण समायुक्तमेतद्वेद्यं प्रकीर्तितम् ॥

यस्तत्र कुर्वते स्नानं विधियुक्तो जितेन्द्रियः । तिलमिश्रेणतोयेन तर्पयेत्पितृदेवताः

कुलानां तारयेद्द्विशं दशपूर्वाद्दशपरान् । गयादिपञ्चस्थानेषु यः श्राद्धं कुरुते नरः

स तत्र फलमाप्नोति शूलभेदे न संशयः ।

यस्तत्र विधिना युक्तो दद्याद्दानानि भक्तिः ॥ ४३ ॥

तदक्षयं फलं तत्र सुकृतं दुष्कृतं तथा । गयाशिरो यथा पुण्यं पितृकार्येषु सर्वदा

शूलभेदं तथा पुण्यं स्नानादानादितर्पणैः ।

भक्त्या ददाति यस्तत्र काञ्चनं गां महीं तिलान् ॥ ४५ ॥

आसनोपानहौ शय्यां वरावान्क्षत्रियस्तथा ।

घंछयुग्मं च धान्यं च गृहं पूर्णं प्रयत्नतः ॥ ४६ ॥

स योक्त्रं लाङ्गलं दद्यात्कृष्णं चैव घसुन्धराम् ।

दानान्येतानि यो दद्याद्ब्राह्मणे वेदपात्रे ॥ ४७ ॥

श्रोत्रिये कुलसम्पत्ते शुचिष्मति जितेन्द्रिये ।

श्रुताध्ययनमगमने दण्डादीन् विगमिष्यते ।

त्रयोदशाह स्वेकैश्च त्रयोदशगुणं भवन् ॥ ४८ ॥

इति श्रीह्नादमदायुज उकार्यातिमाह्वया संहितायांपञ्चमेऽवस्तीमण्ड

रेयापण्डे शूभेदोत्पत्तिनाहारम्यवर्णननामे

कानपञ्चाशत्तमाऽध्याय ॥ ४९ ॥

पञ्चाशत्तमोऽध्याय

पात्रापात्रपरीक्षादानादिनियमवर्णनम्

उत्तानपाद उवाच

द्विपाद्य कीदृशा पूज्या भद्रया कादृशा स्मृता ।

धातु पंचादिके कार्ये दाने चैव विराजत ॥ १ ॥

यदि धातु भद्रययोगाच्छाब्दादिके विधी ।

एतदाभ्यादि मे दत्तं कस्य दानं न दीयते ॥ २ ॥

इति उवाच

यथाकाष्ठमयोहस्ती यथाचममयोमृग । ब्राह्मणभानधीयान्मयस्तेनामधारका

यथा वण्डोऽङ्गुलिषु यथा गौगवि चापला ।

यथाधानोऽङ्गुलि दान तथा विप्रोऽङ्गुलिषु ॥ ४ ॥

यथाऽङ्गुलेवीनमुप्यावनान्भते फलम् । यथाऽङ्गुलेहविदस्थानदाता भत फलम्

रोगी हीनाऽतिरिक्ताङ्ग कृष्ण पौनभवस्तथा ।

सवकीर्णो श्यावदन्त सवाशी वृत्लीपति ॥ ६ ॥

मित्रधुक्पिशुन सोमवित्र ग्रीपरनिन्दक । पित्रमातृपुत्रस्थायीनित्यब्राह्मणनिन्दक

शूद्रात्र मन्त्रसयुक्त यो विप्रो भक्षयेज्य ।

सोऽसृष्ट्य कमपाण्डात्र सृष्ट्या ज्ञान समाधरेत् ॥ ८ ॥

कुनखीवृत्तली स्तेयी चाद्वर्धुष्यःकुण्डगोलकी । महादातंरतोयश्च यश्चात्महनतेरतः
भृतकाध्यापकः क्लीवः कन्यादूष्यमिशस्तकः । १० ॥
पते विप्राः सदा त्याज्याः परिभाव्य प्रयत्नतः ॥ १० ॥
प्रतिग्रहं गृहीत्वा तु चाणिज्यं यस्तु कारयेत् ।
तस्य दानं न दातव्यं उथा भवति तस्य तत् ॥ ११ ॥

श्रुताऽध्यनसम्पन्ना ये द्विजावृत्तनत्पराः । तेषां ग्रहीयते दानं सर्वमक्षयताम्रजेत्
चिद्विदानभरभूपालमासमृद्धान्कदाचन । व्याधितस्मोऽथप्यं नीरुजस्यकिमोपधैः

उत्तानपाद् उवाच

कीदृशोऽथ विधिस्तत्र तीर्थश्राद्धस्य का क्रिया ।

दानं च दीयते यद्वत्तन्ममःरुगहि शङ्कर ॥ १४ ॥

ईश्वर उवाच

श्राद्धं कृत्वा गृहे भक्त्या शुचिश्चाऽपि जितेन्द्रियः ।

गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य भोज्य नीमान्तके ततः ॥ १५ ॥

गम्यतः प्रव्रजेतावद्यावत्सीमांनलङ्घयेत् । शूरभेदंतोगत्वान्नानं कुर्याद्यथाविधि
पञ्चस्थानेषु च श्राद्धं हव्यकव्यादिभिः क्रमात् ।

पिण्डदानञ्च यः कुर्यात्पायसैर्मधुसर्पिणा ॥ १७ ॥

पितरस्तस्य तृप्यन्ति द्वादशाव्यानिपञ्च च । अक्षतैर्चंदरेचिल्वैरिन्दुदैर्मधुसर्पिणा ॥

सोऽपि तत्फल्गमाप्नोति तीर्थेऽस्मिन्नाऽत्र संशयः ।

उपानहौ च यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नतः ॥ १६ ॥

सोऽपि स्वर्गमवाप्नोति हयारुढो न संशयः ।

शय्यामश्वं च यो दद्याच्छत्रिकां वा विशेषतः ॥ २० ॥

गच्छेद्दिमानमारुढः सोऽप्सरिवृन्दवेष्टिनः । उत्तरं यो गृहं दद्यात्सप्तधाव्यसमन्वितम्
स्वेच्छयामेवसेल्लोकेकाञ्चनेभवनेहिसः । तिलधेनुञ्चयो दद्यात्सवत्सांवरुसंप्लुताम्
नाकपृष्ठेवसेत्तावद्यावदाभूतसम्प्लवम् । गृहे वा यदि वाऽरण्येतीर्थवर्त्मनिचानृप

तोपमग्रं च यो दद्याद्यमलौक्यं न वेदने । सर्वदानानि दीयन्ते तेषां पञ्चमवाप्य
उदकं चाग्नदानं च दद्यादमयमेव च । अग्नदानान्तरं दानं न भूतं न भविष्यति
अन्यादानं तु यः कुर्यादुद्धृतं वा यः समुत्प्रेजेत् ।

तस्य चासौ भवेत्तत्र यत्राऽहमिति नान्यथा ॥ २१ ॥

उत्तानपाद उवाच

अन्यादानं कथं स्यामिह भर्तृव्यं धार्मिकं सदा ।

पश्चिहो यथा पोत्र्यं अन्योद्गाहस्तथैव ॥ २२ ॥

अन्यपृच्छामि दण्डेन कस्य कन्या न दीयते ।

दातव्यं कुत्र तद्वै ॥ कस्ये दत्तमथाऽश्वम् ॥ २८ ॥

उत्तमं मध्यमं वाऽपि कर्त्तव्यं स्यात्कर्त्तव्यं विमो ।

राजस्य ताम्रं वाऽपि निश्रेयसमथाऽपि वा ॥ २९ ॥

ईश्वर उवाच

सर्वेषामेव दानानां अन्यादानं विशिष्यते ।

यो दद्यात्परया भक्त्याऽभिगम्य तनया निश्वाम् ॥ ३० ॥

कुलीनायसुरूपाय शुभहायमर्त्तागिणे । सुगन्धे सुमुद्रे च दद्यात्कन्यामलङ्कृताम्
अभ्यान्नागाद्यं वासासि योऽत्र दद्यात्स्वयंकिनः ।

तस्य चासौ भवेत्तत्र यद् यत्र निरामयम् ॥ ३२ ॥

येनाऽत्र बुहिताऽस्ता प्राणेष्वोऽपि गरीयसी । तेन सर्वमिदं दत्तं वैलोक्य सत्पराधरम्
यः कन्यायं तनो लब्ध्वा मिश्रते धैव तद्वनम् ।

समनेत्यमं चण्डालः काष्ठकीले भवेन्मृतः ॥ ३४ ॥

शुद्धेऽपि तस्य योऽग्नीवाग्निहोत्रात्कथञ्चन ।

चान्द्रायणेन शुद्धेन साहस्येण वा पुनः ॥ ३५ ॥

उत्तानपाद उवाच

चित्तं न विग्रहे यस्य कन्यैवास्ति च यदुद्विह । अथोद्गाहनस्य न याज्याकुर्वते यदि

ईश्वर उवाच

अचित्तेनैव कर्तव्यं कन्योद्धनकं नृप ॥ कन्यानाम समुच्चार्य न दोषाय कदाचन ॥

अभिगम्योत्तमं दानं यच्च दानमयाचितम् ।

भविष्यति युगस्यान्तस्तस्यान्तो नैव विद्यते ॥ ३८ ॥

अभिगम्योत्तमं दानं स्मृतमाहूय मध्यमम् ।

याच्यमानं कनीयः स्याद्देहिदेहीति चाधमम् ॥ ३९ ॥

यथैवाऽश्माऽश्मना बद्धो निक्षिप्तो चारिमध्यतः ।

द्वावेतौ निधनं यातस्तद्वदन्नमपात्रके ॥ ४० ॥

असमर्थे ततो दानं न प्रदेयं कदाचन । दातारं नयतेऽधस्तादात्मानञ्च विशेषतः ॥

समर्थस्तारयेद् द्वौ तु काष्ठं शुष्कं यथा जले ।

यथा नौश्च तथा विद्वान्प्रापयेदपरं तटम् ॥ ४१ ॥

आहिताग्निश्च गृह्णाति यः शूद्राणां प्रतिग्रहम् ।

इह जन्मनि शूद्रोऽसौ मृतः श्वा स्योपजायते ॥ ४२ ॥

वृथा बलेश्चजायेत ब्राह्मणे ह्यग्निहोत्रिणि । असत्प्रतिग्रहं कुर्वन् गुप्तं नीचस्य गार्हितम्

अभोज्यः स भवेन्मर्त्यो दह्यते कारियाऽग्निना ।

कटकारो भवेत्पश्चात्सप्तजन्म न संशयः ॥ ४३ ॥

लज्जादाक्षिण्यलोभाच्च यद्दानं स्योपरोधजम् ।

भृत्येभ्यश्च तु यद्दानं तद्वृथा निष्फलं भवेत् ॥ ४४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे शूलमेदमाहात्म्ये पात्रापात्रपरीक्षादानादिनिर्णयवर्णनं

नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

दानधर्मप्रशसनवर्णनम्

उत्तानपाद् उवाच

पात्रे तस्मिन्नेकस्मिन्नाह दानं तथेव्वर ।

यात्रा तत्र प्रकतस्या तिर्यो यस्यां पदाऽऽयु तत् ॥ १ ॥

ह्रस्वर उवाच

पितृनीर्यपथापुण्यं सवकामिकमुत्तमम् । इदं तीर्थतथापुण्यं ज्ञानशानादिनरपणे
विशयेण ॥ कुर्वीत धाढ सवयुगादिषु । मय्यन्तरादपोवत्स धूमन्तां च चतुर्श
मध्ययुक्दुह्नयमी द्वादशीकार्तिकस्य च । तृतीया क्षेत्रमासस्य तथामाद्रपदस्य च
भाषाढस्यैव दशमी माघस्यैव तु सप्तमी ।

धाघणस्याऽऽमी हृष्णा तथाऽऽशाढस्य पूर्णिमा ॥ ५ ॥

फाल्गुनस्य त्वमाषास्या वीणस्यैकादशी सिता ।

कार्तिकी फाल्गुनी क्षेत्री ज्येष्ठी पञ्चमी तथा ॥ ६ ॥

मय्यन्तरादपश्चित मनन्तर्वादा हृष्टा । अयनेवोत्तरे रात्र्यन्तरिक्षे धाढमाधरेत्
कार्तिकी च तथा माघी वैशाखस्य तृतीयिका ।

षीणमासी च क्षेत्रस्य ज्येष्ठस्य च विशेषत ॥ ८ ॥

अष्टकामुघस्यान्ती व्यतीपाते तथैव च । धाढकाला इमे सर्वे दत्तमेव धन्यस्तुतम्
मधुमासे सिनेपथ एकादश्यामुपोयित । निशि जागरणं कुर्याद्विष्णुपादसमीपत
धूपदीपादिर्नैवेद्यं खड्गमालागुरुचन्दनै ।

अथा कुयन्ति ये विष्णु पठेयुः प्राक्कनीं कथाम् ॥ ११ ॥

ऋग्यजु साममन्त्रोक् सूक्त उपति यो द्विज ।

सवपापविनिमुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १२ ॥

प्रातः श्राद्धं प्रकुर्वीत द्विजान्सम्पूज्य यत्नतः ।

दानं दद्याद्यथाशक्ति गोहिरण्याम्यरादिकम् ॥ १३ ॥

पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदाभूतसम्प्लवम् । श्राद्धदस्तुवजेत्तत्रयत्रदेवो जनार्दनः

त्रयोदश्यां ततो गच्छेद् गुहावासिनि लिङ्गके ।

दृष्ट्वा मार्कण्डेमीशानं मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १५ ॥

उत्तानपाद उवाच

गुहामध्ये महादेव लिङ्गं परमशोभितम् । येन प्रतिष्ठितं देव! तन्ममाख्यातुमर्हसि

ईश्वर उवाच

त्रिषु लोकेषु चिख्यातो मार्कण्डेयो मुनीश्वरः ।

दिव्यं वर्षं सहस्रं स तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १७ ॥

गुहामध्यं प्रविष्टोऽसौ योगाभ्यासमुपाश्रितः ।

लिङ्गं तुऽस्थापितं तेन मार्कण्डेःश्वरसञ्चितम् ॥ १८ ॥

तत्र स्नात्वा च यो भक्त्या सोपवासो जितेन्द्रियः ।

तत्र जागरणं कुर्वन्द्वाद्दीपं प्रयत्नतः ॥ १९ ॥

देवस्यन्मपनंकुर्यादमृतैः पञ्चभिस्तथा । यथाशक्त्यासमालभ्य पूजांकुर्याद्यथाचि

स्वशास्त्रोत्पन्नमन्त्रैश्च जपंकुर्युर्द्विजातयः । सावित्र्यष्टसहस्रन्तुशताष्टकमथापि च

एतत्कृत्वा नृपश्रेष्ठ! जन्मनः फलमाप्नुयान् ।

चतुर्दश्यां तु वै स्नात्वा पूजां कृत्वा यथाचिधि ॥ २२ ॥

पात्रं परीक्ष्य दातव्यमात्मजनः श्रेयश्चछता ।

पितरस्तस्यतृप्यन्ति द्वादशाब्दान्प्रसंशयम् ॥ २३ ॥

दाता स गच्छते तत्र यत्र भोगाः सनातनाः ।

गुहामध्ये प्रविष्टस्तु लोदयेच्चैव शक्तितः ॥ २४ ॥

नीले गिरौ हि यत्पुण्यं तत्समस्तं लभन्ति ते ।

शूलभेदे तु यः कुर्याच्छ्राद्धं पर्वणि पर्वणि ॥ २५ ॥

विशेषाच्चैत्रमासान्ते तस्य पुण्यफलं शृणु । केदारेच्चैवयत्पुण्यं गङ्गासागरसङ्गमे
सितासिते तु यत्पुण्यमन्यतीर्थं विशेषतः । अतुर्दे विद्यते पुण्यं पुण्यं चामरपद्मं
गयाद्रिमयतीधाना फलमाप्नोति मानवः । विधिमन्त्रसमायुक्तान्तर्पथेत्पितृदेवता

कुलानां तारयेद्विशो दशपूर्वान्दशापरां ।

वक्षिणस्या ततो मूर्त्तीं शुचिभूत्या समाहित ॥ २९ ॥

म्यासं कृत्वा तु पूर्वोक्तं प्रदद्यादपुष्पिकाम् ।

शास्त्रोक्तैरष्टमि पुष्पमानसं शृणु तद्यथा ॥ ३० ॥

चारिजं सौम्यमाग्नेयं वायव्यं पार्थिवं पुनः ।

धानरूपस्य भवेत्पृष्ठं प्राज्ञापस्य तु सप्तमम् ॥ ३१ ॥

अष्टमशियपुष्पं स्याद्देशं शृणु विनिर्णयम् । चारिजसलिलं श्वेयं सौम्यमधुपूतपद्मं
भाग्नेयं धूपदीपाद्यं वायव्यं चन्दनादिकम् ।

पार्थिवं चन्दमूलाद्यं धानरूपं च पञ्चात्मकम् ॥ ३२ ॥

प्राज्ञापस्य तु पाट्याद्यं शियपुष्पं तु वासना । अर्हिसाप्रथमपुष्पपुष्पमिन्द्रियनिग्रह
तृतीयं तु दद्यात्पुष्पं क्षमापुष्पं चतुर्थकम् । ध्यानपुष्पं च पुष्पं ज्ञानपुष्पं तु सप्तमम्
सत्यञ्चैवाष्टमं पुष्पमेभिरनुष्पन्ति देवताः ।

भक्त्या तपस्विनः पूज्या ज्ञानिनश्च नराधिपः ॥ ३३ ॥

छत्रमावरणं दद्यादुपानयनं तथा । तेन पूजितमाग्नेयं पूजिता पुरुषास्तथा ॥
स्वर्गलोकेष्वेतावदावदाभूतमप्लवम् । शूलपाणेस्तु भक्त्यार्चनं जाप्यं कुचन्ति येनरा
पञ्चामृतं पञ्चगव्यं यक्षकदम्बकुड्मैः । समाग्नेन द्वेषः श्रीसण्डागुरुचन्दनैः ॥ ३४ ॥
नानाविधैश्च ये पुष्पैरर्घ्यां कुचन्ति शूलिनः । निशिजागरणं पुनर्दत्तं पदानप्रयत्नत
धूर्तजैश्च दद्यात्पत्नीराणिर्क्वा कथाम् ।

तत्र स्थाने स्थिता भक्त्या जपं कुचन्ति ये नराः ॥ ३५ ॥

श्रीसूक्तप्रीत्यं तत्पाचमानं नृणां कपिम् । वेदोक्तैश्चैवमन्त्रैश्च रौद्रीचायदुरुषिणीम्
ब्राह्मणान् राजोदकं यापयित्वा प्रणम्य च । नानाविधमहामार्गं शिखलोक्तेमहीयते

अग्निमीत्यादिजाप्यानि ऋग्वेदी जपते तु यः ।

रुद्रान्पुरुषसूक्तञ्च श्लोकाध्यायं च शुक्रियम् ॥ ४३ ॥

इपेत्वादिकमन्त्रौघं ज्योतिर्ब्राह्मणमेव च ।

गायत्र्यं चै मधु चैव मण्डलब्राह्मणानि च ॥ ४५ ॥

पताञ्जप्यास्तु यो भक्त्या यजुर्वेदीजपेद्यदि । देवव्रतं वामदेव्यं पुरुषभमेव च ॥

वृहद्रथन्तरञ्चैव यो जपेद्भक्तितत्परः । स प्रयाति नरः स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥

पादशौचं तथाऽभ्यङ्गं कुरुते योऽत्र भक्तितः ।

गोदाने चैव यत्पुण्यं लभते नाऽत्र संशयः ॥ ४८ ॥

ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्रमधुनापायसेनच । एकस्मिन्भोजितेविप्रेकोटिर्भवतिभोजिता

सुवर्णं रजतं चत्वं दद्याद्भक्त्या द्विजोत्तमे ।

तर्पितास्तेन देवाः स्युर्मनुष्याः पितरस्तथा ॥ ५० ॥

चन्द्रसूर्यग्रहे भक्त्या स्नानं कुर्वन्ति ये नराः । देवार्चनश्चयेकुर्युर्जपंहोमं विशेषतः

दद्याद्दानं यथाशक्ति ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ ५१ ॥

अश्वं रथं गजं यानं तुलापुरुषमेव च । शकटं यः प्रदद्याद्वा सप्तधान्यप्रपूरितम् ॥ ५२

सयोक्त्रं लाङ्गलं दद्याद्युवानौ तु धुरन्धरौ ।

गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ॥ ५३ ॥

अपात्रे विदुषा किञ्चिन्न देयं भूतिमिच्छता ।

यतोऽसौ सर्वभूतानि दधाति धरणी किल ॥ ५४ ॥

ततो विप्राय सा देया सर्वसस्यौघमालिनी ।

अथाऽन्यच्छृणु राजेन्द्र! गोदानस्य तु यत्फलम् ॥ ५५ ॥

यावद्वत्सस्य पादौर्ध्वौ मुखं योन्यां प्रदृश्यते ।

तावद्गौ पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥ ५६ ॥

येन केनाप्युपायेन ब्राह्मणे तां समर्पयेत् । पृथ्वी-दत्ता भवेत्तेन, सशैलवत्तकानना ॥

तारयेन्नियतं दत्ता कुलगनामेकविंशतिम् ।

रौप्यसुरीं कर्त्तव्यदोहा सधस्या च पयस्विनीम् ॥ ५८ ॥

ये प्रयच्छन्ति कृतिनो भस्ते क्षुर्ये निशाकरे ।

तेषां सद्गुण्या न जानामि पुण्यस्यान्दशतैरपि ॥ ५९ ॥

सधस्याऽपि हि दानस्य सद्गुण्याऽस्तीह नराधिप ।

खन्द्रसूर्योपराने च दानसद्गुण्या न विद्यते ॥ ६० ॥

यत्रगौर्वाण्यतेराजन्मघंतीर्धानितग्रहि । तत्रपथविजानीयात्राऽप्रकार्याविचारणा

पुन स्मृत्या तु तत्तीर्थं य कुर्वाद्गमन नर ।

अथवा म्रियते योऽत्र रदस्याऽनुचरो भवेत् ॥ ६२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहस्राया पञ्चमेऽध्यायः

रेखाखण्डे शूलमेदे दानधर्मप्रशसायर्णननामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

शक्रमृगचरित्रेदीर्घतपोमुन्याख्यानवर्णनम्

ईश्वर उवाच

अन्यदाख्यातकं वक्ष्ये पुरावृत्तं नराधिप । सत्तुदुम्बोमतत्स्वर्गं मुनिर्व्रजमहातपाः

उत्तानपाद उवाच

कथं नाकगतो विप्र सत्तुदुम्बो महामृषि । कीनुक परमं देव कथयस्वमम प्रभो

ईश्वर उवाच

चित्रसेनइति ख्यात काशीराज पुराऽभवत् ।

शूरो दाता सुधर्मात्मा सर्वकामसमृद्धिमान् ॥ ३ ॥

सा पुरी जनेसङ्कीर्णं नानारत्नोपशोभिता ।

सप्तशतैरिति विज्ञातका काशीराजप्राधिता ॥ ४ ॥

शरच्चन्द्रप्रतीकाशा विद्वज्जनविभूषिता । इन्द्रयष्टिसमाकीर्णा गोपगोकुलसम्भृता
बहुध्वजसमाकीर्णा वेदध्वनिनिनादिता । घणिगजनैर्बहुविधैः क्रयविक्रयशालिनी
यन्त्राऽऽदानैः प्रतोलीभिरुच्चैश्चान्यैः सुशोभिता ।

देवतायतनैर्दिव्यैराश्रमैर्गहनैर्युता ॥ ७ ॥

नानापुष्पफलै रम्या कदलीखण्डमण्डिता । पनसैर्वकुलैस्तालैरशोकैराप्रकैस्तथा
राजवृक्षकपित्थैश्च दाडिमैरुपशोभिता । वेदाध्ययननिर्वोपैः पवित्रीकृतमङ्गला ॥
तस्याउत्तरदिग्भागेआश्रमोऽभूत्सुशोभनः । तन्मन्दारवनं नाम त्रिपुलोकेषुविश्रुतम्
बहुमन्दारसंयुक्तं तेन मन्दारकं चिदुः । चिप्रो दीर्घतपानाम सर्वदा तत्र तिष्ठति ॥

तपस्तपति सोऽत्यर्थं तेन दीर्घतपाः स्मृतः ।

स तिष्ठति सपत्नीकः ससुतः सस्तुपः तथा ॥ १२ ॥

शुश्रूषन्ति सदातस्यपुत्राः पञ्च प्रयत्नतः । तस्यपुत्रःकनीयांस्तुऋक्षऋङ्गोमहातपाः
वेदाऽध्ययनसम्पन्नो ब्रह्मचारी गुणान्वितः ।

योगाभ्यासरतो नित्यं कन्दमूलफलाशनः ॥ १४ ॥

तिष्ठतेमृगरूपेण मृगयूथचरस्तदा । दिनान्ते च दिनान्ते च मातापित्रोः समीपगः
अभिवाद्यते नित्यं भक्तिमान्मुनिपुत्रकः । पुनर्गच्छति तत्रैव कानने गिरिगह्वरे ॥
क्रीडन्वालमृगैः सार्द्धं प्रत्यहं स मुनेः सुतः । कदाचिद्वैवयोगेनऋक्षऋङ्गो ममारसः
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

रेवाखण्डे शूलभेदमाहात्म्ये ऋक्षऋङ्गचरित्रे दीर्घतपोमुन्याख्यानवर्णनं

नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

अथावत्सहितःसर्वैःसराजाराजपुत्रकैः । वृन्दास्फोटोऽभवत्तेपांशीघ्रजगमुर्दिशोदश
एकमार्गगतो राजा चित्रसेनोमहीपतिः । एकाकीसगतस्तत्रयत्रयत्र च ते मृगाः

प्रविष्टोऽसौ ततो दुर्गं काननं गिरिगह्वरम् ।

बह्वीगुल्मसमाकीर्णं स्थितो यत्र न लक्ष्यते ॥ १५ ॥

अदृश्यांस्तु मृगान्मत्त्वा दिशो राजा व्यलोकयत् ।

कां दिशं नु गमिष्यामि क मे सैन्यसमागमः ॥ १६ ॥

एवंकष्टं गतो राजाचित्रसेनो नराधिपः । वृक्षच्छायांसमाश्रित्य विश्राममकरोन्नृपः
श्रुत्तृपात्तोभ्रमन्दुर्गेकाननेगिरिगह्वरे । ततोऽपश्यत्सरो दिव्यपद्मिनीखण्डमण्डितम्
हंसकारण्डवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ।

ततो दृष्ट्वा स राजेन्द्रः सम्प्रहृष्टतनूरुहः ॥ १६ ॥

कमलानिगृहीत्वातुततःक्षानं समाचरन् । तर्पयित्वापितृन्देवान्मनुष्यांश्च यथाविधि
आच्छाद्यशतपत्रैश्च पूजयामासशङ्करम् । ययौ पानीयममलं यथावत्स समाहितः
उत्तीर्य सलिलात्तीरे दृष्ट्वा वृक्षं समीपगम् । उत्तरीयमधः कृत्वोपविष्टो धरणीतले
चिन्तयन्नुपविष्टोऽसौ किमद्य प्रकरोम्यहम् ।

तत्राऽऽस्तीनो ददर्शाऽथ वनोद्देशे मृगान्वहन् ॥ २३ ॥

केचित्पूर्वमुखास्तत्र चाऽपरे दक्षिणामुखाः ।

धारण्यमिमुखाः केचित्केचित्कोवेरदिङ्मुखाः ॥ २४ ॥

केचिन्निद्रापराः केचिदूर्ध्वकर्णाः स्थिताः परे ।

मृगमध्ये स्थितो योगी ऋक्षशृङ्गो महातपाः ॥ २५ ॥

मृगान्दृष्ट्वा ततो राजा आहारार्थमचिन्तयत् । हत्वातेषु मृगं कञ्चिद्वंक्षयामियदृच्छया
स्वस्थावस्थो भविष्यामि मृगमांसस्य भक्षणात् ।

काशीं प्रति गमिष्यामि मार्गमन्विष्य यत्नतः ॥ २७ ॥

विचिन्त्येवं ततो राजा वृक्षमूलमुपाश्रितः । चापंगृह्यकराग्रेण स शरं सन्ध्ये ततः
विचिक्षेप शरं तत्र यत्र ते बहवो मृगाः । तेषां मध्ये स वैचिद्ध ऋक्षशृङ्गो महातपाः

जामुखस्तास्तु ते सर्व शत्रु हृत्वा घर्नाकस ।

स ऋष्टि पतितस्तत्र कृष्णकृणति धावर्वात् ॥ ३० ॥

हाहा कष्ट हृत तेन येनाहवातिनोऽधुना । कस्यैषा दुमतिर्नाता पापपुद्गेममोपरि

मृगमध्ये स्थितश्चाऽह न कञ्चिदुपरोधये ।

ता पाध मानुषी धृत्वा स राजा चिस्मयान्वित ॥ ३१ ॥

शाप्र गत्वा ततोऽपश्यदुज्राह्मण ब्रह्मनेज्जमा ।

हाहा कष्ट हृत मेऽद्य येनाऽर्म्मा धानिनो द्विज ॥ ३३ ॥

चित्रसेन उवाच

भकामादातितश्च नु मृगम्रान्त्या मपाऽनव ।

गृहीत्वा बहुदाकणि स्वतनु दाहयाम्यहम् ॥ ३४ ॥

हृष्टाह्वन्तु यत्किञ्चिन् समग्रहहृत्पया । मन्यथा ब्रह्महत्याया शुद्धिर्मेतमधिष्यति

ऋक्षशृङ्ग उवाच

न ते सिद्धिभवे काचिन्मयि पञ्चत्वमागत ।

पह्वपो हत्या भधिष्यन्ति विनाशे मम साम्प्रतम् ॥ ३६ ॥

जनना मे पिता धृजो भ्रातरश्चतपस्विन । भ्रातृजायामरिष्यन्तिमयिपञ्चत्वमागत

पत्नाहत्या भधिष्यन्ति कथशुद्धिभक्तय । उपाय कथयिष्यामि त कर्तुं पदिमयसे

चित्रसेन उवाच

उपाय कथ्यतामेऽद्य यस्ने मनसि धत्ते । करिष्ये तमहमर्चं यत्नेनापि महामुने

ऋक्षशृङ्ग उवाच

पृच्छामि त्वा कथ की वा कुनस्त्वमिह चाऽऽगत ।

ब्रह्मशत्रुविशा मध्ये की भवानुन शूद्रज ॥ ४० ॥

चित्रसेन उवाच

नाह शूद्रोऽस्मि भोस्तात न वीर्यो ब्राह्मणो न वा ।

न चान्त्यजोऽस्मि विप्रेन्द्र हत्रियोऽस्मि महामुने ॥ ४१ ॥

धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सर्वसत्त्वहिते रतः । अकामात्पातकंजातं कथंशुद्धिर्भविष्यति ॥

ऋक्षशृङ्ग उवाच

मांगृहीत्वाऽऽश्रमंगच्छयत्रतौपितरौमम । आवेदयस्वचात्मानंपुत्रवातिनमातुरम्
तद्दृष्ट्वा मांकरिष्यन्तिकारुण्यंचतवोपरि । उपायंकथयिष्यन्तियेनशान्तिर्भविष्यति

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चित्रसेनो नृपोत्तम !

स्कन्धे कृत्वा तु तं विप्रं जगामाऽऽश्रमसन्निधौ ॥ ४५ ॥

न शक्नोति यदा वोढुं विश्राम्यति पुनः पुनः ।

तावत्पश्यति तं विप्रं मूर्च्छितं विकलेन्द्रियम् ॥ ४६ ॥

मुमोच चित्रसेनस्तं छायायां वटभूरुहः । वस्त्रंचतुर्गुणं कृत्वा चक्रे वातं मुहुर्मुहुः
पश्यतस्तस्यराजेन्द्रऋक्षशृङ्गोमहातपाः । पञ्चत्वमगमच्छीघ्रं ध्यानयोगेनयोगवित्
दाहयामास तं विप्रं विधिदृष्टेन कर्मणा । स्नानंकृत्वासशोकार्त्तो विललापमुहुर्मुहुः
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेखाखण्डे शूलभेदमाहात्म्ये ऋक्षशृङ्गस्वर्गगमनवर्णनं नाम

त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

दीर्घतपसःस्वर्गारोहणवर्णनम्

ईश्वर उवाच

ततश्चानन्तरं राजाजगामोद्वेगमुत्तमम् । कथं यामि गृहं त्वद्य चाराणस्यामहंपुनः

ब्रह्महत्यासमाविष्टो जुहोम्यग्नौ कलेवरम् ।

अथवा तस्य वाक्येन तं गच्छाम्याश्रमम्प्रति ॥ २ ॥

कथयामियथावृत्तंगत्वातस्यमहामुनेः । एवंसञ्चिन्त्यराजासौजगामाश्रमसन्निधौ

शृक्षशृङ्गस्य चास्त्रीनि गृहीत्वा स नृपोत्तमः ।

द्रष्टुमार्गे स्थितस्तस्य महर्षेर्माचितात्मनः ॥ ४ ॥

दीर्घतपा उवाच

आगच्छस्वागनंतेऽस्तुवासनेऽत्रोपविश्यताम् । भवंददाम्यहं येनमधुपकंसविष्टम्

चित्रसेन उवाच

भवंस्यास्य न योग्योऽहं महर्षे ! नाऽस्मि भावये ।

मृगमध्यस्थितो विप्रस्तव पुत्रो मया हतः ॥ ६ ॥

पुत्रघ्नपिडिमापिप्र तीव्रदण्डेन दण्डय । मृगभ्रान्त गहतोविप्रःशृङ्गोमहातपा

इति मन्थामुनिश्रेष्ठकुरुमेत्य पथोचिनम् । मातातद्वचनं ध्रुवागृहाश्रितम्यपिह्ला

हा हताऽस्मीत्युवाचेदं पपात धरणीतले ।

विललाप मुदुच्चानां पुत्रशोकेन पीडिता ॥ १ ॥

हा हता पुत्रपुत्रेति करुण कुरीयथा । विललापाऽनुरामाता वगतोमाधिहायये

मुखं दर्शय चात्मीयं मातरं मा हि मानय ॥ १० ॥

धृताध्यतसम्पन्नं जपहोमपरायणम् ।

भागनं त्वा गृहद्वारे वदा द्रष्टवामि पुत्रक ! ॥ ११ ॥

लोकोक्त्या धूपनंचैतद्यन्त्रं किलशीतलम् । पुत्रगात्रपरिष्वङ्गध्वन्नादपिशीतलः

किं चन्दनेन पीयूश्चिन्दुना किं किमिन्दुना ॥ १२ ॥

पुत्रगात्रपरिष्वङ्गपात्र गात्रं भवेद्यदि । ॥ १४ ॥

परिष्वजितुमिच्छामि त्वामहं पुत्र मुनिग !

पञ्चममनुयास्यामि त्वद्विहीनाय दुःमिना ॥ १५ ॥

एवंविलपतीहीना पुत्रशोकेनपीडिता । मृच्छिता विह्वला हीना निपपात महीतले

मायां च पतितादृष्टा पुत्रशोकेनपीडिताम् । शुकोपममुनिस्तत्र चित्रसेनाय मूर्ध्ने

दीर्घतपा उवाच

यादि याहि महापाप! मा मुच्यं दर्शयस्य मे ।

किं त्वया घातितो विप्रो ह्यकामाच्च सुतो मम ॥ १८ ॥

ब्रह्महत्या भविष्यन्तिब्रह्मस्तेवसुभ्रात्रिषः । सकुटुम्बस्यमेत्वंहिमृत्युरेपउपस्थितः
एवमुक्त्वाततोविप्रोविचिन्त्यच्च पुनःपुनः । परित्यज्यतदाक्रोधंमुनिमावाज्जगादह

दीर्घतपा उवाच

उद्वेगंत्यजभो घत्स! दुःसुक्तं गदितो मया । पुत्रशोकाभिभूतेन दुःखतप्तेन मानद

किं करोति नरः प्राज्ञः प्रेर्यमाणः स्वकर्मभिः ।

प्रागेव हि मनुष्याणां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ २२ ॥

अनेनैव विधानेन पञ्चत्वं विहितं मम । हत्यास्तव भविष्यन्ति पूर्वमुक्ता न संशयः
ब्रह्मक्षत्रत्रिणां मध्येशूद्रवण्डालजातिषु । कस्त्वं कथयसत्यमेकस्माच्चनिहतोद्विजः-

चित्रसेन उवाच

विज्ञापयामि विप्रर्षे! क्षन्तव्यं ते ममोपरि ।

नाऽहं विप्रोऽस्मि वै तात ! न वैश्यो न च शूद्रजः ॥ २५ ॥

न व्याधश्चान्त्यजातो वा क्षत्रियोऽहं महामुने !

काशीराजो मृगान्हन्तुमागतो वनमुत्तमम् ॥ २६ ॥

भ्रान्त्यानिपातितो ह्येवमृगरूपधरोमुनिः । इदानींतवपादान्तेसंश्रितः पातकान्वितः-

किं कर्तव्यं मया चित्र! उपायं कथयस्व मे ॥ २८ ॥

दीर्घतपा उवाच

ब्रह्महत्या न शक्येताप्येका निस्तरितुं प्रभो !

दशैका च कथं शक्यास्ताः शृणुष्व नरेश्वर ! ॥ २९ ॥

घत्वारो मे सुताराजन्सभार्यामातृपूर्वकाः । मया सह नजीचन्ति ऋक्षशृङ्गस्यकारणे

उपायं शोभनं तात कथयिष्ये शृणुष्व तम् । शक्नोषि यदि तं कर्तुं सुखोपायं नरेश्वर

सकुटुम्बं समस्तं मां दाहयित्वाऽनले नृप । अस्थीनि नर्मदातोये शूलमेदे विनिक्षिप

नर्मदादक्षिणे कूले शूलमेदं हि विश्रुतम् । सर्वपापहरं तीर्थं सर्वदुःखघ्नमुत्तमम् ।

शुचिभूत्वा ममाऽस्थीनि तत्र तीर्थे विनिक्षिप ।

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः] * दीव्रतपसःस्वर्गारोहणघर्षणम् *

बहुद्रुमलताकीर्णं बहुपुष्पोपशोभितम् । ऋक्षसिंहसमाकीर्णं नानाव्रतधरैः शुभैः

एकपादास्थिताः केचिदपरे सूर्यदृष्टयः ।

एकाङ्गुष्ठस्थिताः केचिद्दृष्ट्वाङ्गुष्ठस्थिताः परे ॥ ५० ॥

दिनैकभोजनाः केचित्केचित्कन्दफलासनाः ।

त्रिरात्रभोजनाः केचित्पराकव्रतिनोऽपरे ॥ ५१ ॥

चान्द्रायणरताः केचित्केचित्पक्षोपवासिनः ।

मासोपवासिनः केचित्केचिद्द्वयन्तपारणाः ॥ ५२ ॥

योगाभ्यासरताः केचित्केचिद्दुःश्रयायन्ति तत्पदम् ।

शीर्णपर्णाशिनः केचित्केचिच्च कटुकाशनाः ॥ ५३ ॥

शैवालभोजनाः केचित्केचिन्मारुतभोजनाः ।

गार्हस्थ्ये च स्थिताः केचित्केचिच्चैवाऽग्निहोत्रिणः ॥ ५४ ॥

एवंविधान्निज्जान्द्रष्टृद्वैजानुभ्यामवर्तिनं गतः । प्रणम्यशिरसाराजव्राजावचनमब्रवीत्
चित्रसेन उवाच

कस्मिन्देशे च तत्तीर्थं सत्यं कथयत द्विजाः ॥

येनामिवाञ्जिता सिद्धिः सफला मे भविष्यति ॥ ५६ ॥

ऋषय ऊचुः

धन्वन्तरशतंगच्छ भृगुतुङ्गस्यमूर्धनि । कुण्डेन्द्रश्चसिततृपूर्णविस्तीर्णपयसाशिवम्
तेषां तद्वचनं श्रुत्वागतः कुण्डस्य सन्निधौ । दृष्ट्वा चैव तत्तीर्थं भ्रान्तिर्जातानृपस्य वै
ततो विस्मयमापन्नश्चिन्तयन् वै मुहुर्मुहुः । आकाशस्थं ददर्शाऽसौ सामिपं कुररं नृप
भ्रममाणं गृहीता हि वध्यमानं निरामिपैः । परस्परं नृगुयुधुः सर्वेऽप्यामिपकाङ्क्षया
हतश्चञ्चुप्रहारेण स ततः पतितोऽम्भसि । शूलैर्न शूलिनायत्र भूभागो मेदितः पुरा

तत्तीर्थस्य प्रभावेण स सद्यः पुरुषोऽभवत् ।

विमानस्थं ददर्शाऽसौ पुमांसं दिव्यरूपिणम् ॥ ६२ ॥

गन्धर्वाऽप्सरसो यक्षास्तं यान्तं तुष्टुवुर्दिवि । अप्सरोगीयमानेतु गते सूर्यस्य मूर्धनि

पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

काशीराजमोक्षवर्णनम्

उत्तानपाद उवाच

माहात्म्यं तीर्थगोदृष्टाचित्रसेनोत्तरेश्वरः । किञ्चकारकवा वासं किमाहारो बभूवह

ईश्वर उवाच

भृगुतुङ्गं समासह्य ऐशानीं दिशमाश्रितः । तपश्चचारविपुलं कुण्डे तत्र नृपोत्तमः

सर्वान्देवान् हृदि ध्यात्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।

विचिक्षेप यदात्मानं प्रत्यक्षौ रुद्रकेशवौ ।

करे गृहीत्वा राजानं रुद्रो वचनमब्रवीत् ॥ ३ ॥

ईश्वर उवाच

प्राणत्यागं महाराज! मा काले त्वं कृथा वृथा ।

अद्याप्यसि युवा त्वं वै न युक्तं मरणं तव ॥ ४ ॥

स्वस्थानं गच्छ शीघ्रं त्वं भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ।

कुरु निष्कण्टकं राज्यं नाके शक्र इवापरः ॥ ५ ॥

चित्रसेन उवाच

न राज्यं कामये देव ! न पुत्रान्न च बान्धवान् ।

न भार्यां न च कोशं च न गजान्न तुरङ्गमान् ॥ ६ ॥

मुञ्चमुञ्च महादेव मा चिद्गःक्रियतां मम । स्वर्गप्राप्तिर्ममाऽद्यैवत्वत्प्रसादान्महेश्वर

ईश्वर उवाच

यस्याऽग्रतो भवेद् ब्रह्मा विष्णुःशम्भुस्तथैव च ।

स्वर्गेण तस्य किं कार्यं स गतः किं करिष्यसि ॥ ८ ॥

तुष्टावयं त्रयोदेवा वृणीष्व वरमुत्तमम् । यथेप्सितं महाराज सत्यमेतद् संशयम् ॥

चित्रसेन उवाच

यदि तुणालयोदेवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । अद्यप्रभृतिपुष्पामिस्थ्यातव्यमिहसवदा
गयाशिरो यथापुण्यं कृतं पुष्पामिरेव च । तयैवेदं प्रकृतव्यं शूलभेदं च पावनम्
यत्रयत्रस्थिता यूय तत्रतत्रवसाम्यहम् । गणानां चैव सर्वेषामाविष्यमदाऽऽप्नुमे

ईश्वर उवाच

अद्यप्रभृति तिष्ठामः शूलभेदे नरेश्वर । त्रिकालं हि त्रयोदेवाः कलाशेन वसामहे ॥

नमस्सम्पन्नो गणार्धाशो भविष्यति भवान्ध्रुवम् ।

मत्समीपे तु भवत आदौ पूजा भविष्यति ॥ १४ ॥

प्रक्षिप्य तानि धार्ष्ट्यानि यत्र दीयतया ययी ।

मकुटम्यो विमानस्थः स्वगतस्त्य तथा कुट ॥ १५ ॥

एष देवा धरं दत्त्वा चित्रसेनाय पार्थिव ।

कुण्डमूदनि याम्यायाः त्रयो देवास्तथा स्थिताः ॥ १६ ॥

परस्परं वदन्त्येव पुण्यनाथमिदं परम् । यथाहि गयाशिरः पुण्यं पूषमेव पठ्यते ॥

तथा देवाते पुण्यं शूलभेदं न स्मृतम् ॥ १७ ॥

ईश्वर उवाच

ॐ तीर्थं तथा पुण्यं यथा पुण्यं गयाशिरः । सकृत्पिण्डोदकेनैव नरोतिप्रलताम्रजेत्

एकं गयाशिरोमुक्त्वा सबतीयाति भूपते ।

शूलभेदस्य तीर्थस्य कला नाहन्ति षोडशीम् ॥ १८ ॥

कुण्डमुदीच्यायाम्यायादशहस्तप्रमाणतः । सौद्रवारुणकाष्ठायाप्रमाणचैकविंशति

एतन्प्रमाणं तर्तीयं पिण्डदानादि कमसु । नाद्यमनिरता दानु लभन्ते दानमत्र हि

विष्णुस्तु पितरूपेण ब्रह्मरूपीपितामहः । प्रपितामहोद्धोऽमूदेव त्रिपुदशास्थिता

वदा पश्यति तीर्थं वै कदा नस्तारयिष्यति ।

इति प्रतीक्षा कुर्वन्ति पुत्राणां सततं नृप ।

शूलभेदे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा शूलधरं सह ॥ २३ ॥

नापुत्रो नायनो रोगी सप्तजन्मसुजायते । एकविंशतिपितुःपक्षेमातुश्चैकविंशतिम्
भार्यापक्षे दशैवेह कुलान्येतानि तारयेत् । शूलभेदवनेराजञ्छाकमूलफलैरपि ॥

एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिर्भवतिभोजिता ।

पञ्चस्थानेषु यः श्राद्धं कुरुते भक्तिमान्नरः ॥ २६ ॥

कुलानिप्रेतभूतानि सर्वाण्यपि हि तारयेत् । द्विजदेवप्रसादेन पितॄणाञ्च प्रसादतः
श्राद्धदो निवसेत्तत्र यत्रदेवो महेश्वरः । स्युरात्मवातिनोयेच गोब्राह्मणहनाश्च ये
दंष्ट्रिभिर्जलपाते च विद्युत्पातेषु ये मृताः ।

न वेयामग्निसंस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ॥ २६ ॥

तत्र तीर्थे तु यस्तेषां श्राद्धंकुर्वीत भक्तिः । मोक्षावाप्तिर्भवेत्तेषांयुगमेकं संशयः
अज्ञानाद्यत्कृतं पापं बालभावाच्च यत्कृतम् । तत्सर्वनाशयेत्पापंस्नानमात्रेण भूपते
रजकेन यथा ध्रौतं बलं भवतिनिर्मलम् । तथापापोऽपितत्तीर्थेस्नातोभवतिनिर्मलः

संन्यासं कुरुते योऽत्र तीर्थे विधिसमन्वितम् ।

ध्यायन्नित्यं महादेवं स गच्छेत्परमं पदम् ॥ ३३ ॥

क्रीडित्वा स यथाकामं स्वेच्छया शिवमन्दिरे ।

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जायतेऽसौ शुभे कुले ॥ ३४ ॥

रूपवान्सुभगश्चैव सर्वव्याधिविवर्जितः ।

राजा चा राजपुत्रो वा धर्माधारसमन्वितः ॥ ३५ ॥

एतत्ते कथितं राजंस्तीर्थस्य फलमुत्तमम् ।

यच्छ्र त्वा मानवो नित्यं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ३६ ॥

य इदंश्रावयेन्नित्यमाख्यातं द्विजपुङ्गवान् । श्राद्धेदेवकुलेवाऽपि पठेत्पर्वणि पर्वणि
गीर्वाणास्तस्य तुष्यन्ति मनुष्याः पितृभिः सह ।

पठतां शृण्वतां चैव नश्यते सर्वपातकम् ॥ ३८ ॥

लिखित्वा तीर्थमाहात्म्यं ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः ।

जातिस्मरत्वं लभते प्राप्नोत्यभिमतं फलम् ॥ ३९ ॥

रदगेके षसेत्तावद्यावदक्षरमन्वितम् ॥ ४० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्यया सहिताया पञ्चमेरेवाखण्डे
शृङ्गभेदमाहात्म्ये काशीराजमोक्षगमनवर्णननाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५

पट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

मगङ्गायतरणयाधराक्योपदेशमथनपूर्वकदानादिफलवर्णनम्

उत्तानपाद् उवाच

अन्यच्च श्रोतुमिच्छामि केन गङ्गाऽवतारिता ।

रद्वर्षापी स्थिता देयी पुण्या कथमिहाऽऽगता ॥ १ ॥

पुण्यादेवशिलानाम तस्यामाहात्म्यमुत्तमम् । पतद्वाग्याहिमेनयंप्रसन्नोपदिशद्

ईश्वर उवाच

शृणुष्वैकमता भूत्वा यथागङ्गाऽवतारिता । एवं सर्वैर्महाभागासचलोकहितायां

अस्ति चिन्त्यो नगोताम याम्याशाया महापते ।

गीषाणास्तु गता सर्वे तस्य मूर्ध्नि नरोत्तर ॥ ४ ॥

सत्रधाहानितागङ्गा प्रह्लादीरविलेखुरै । अम्यर्ध्वैश्च जगन्नाथ देवदेव जगद्गुरु

जटामध्यस्थिता गङ्गा मोक्षयत्येति भूतले ।

भास्वन्ती सा ततो मुक्ता रद्रेण शिरसा भुवि ॥ २ ॥

तत्र स्थाने महापुण्या देवैरुत्पादिता स्वयम् ।

ततो दधन्दी जाता सा हिताय नृणा भुवि ॥ ३ ॥

वसन्ति ये तत्र तस्याः स्नानं कुर्वन्ति भक्तितः ।

पियन्ति च जलं निःश्वसन्ति यान्ति यमालयम् ॥ ८ ॥

यत्र सा पतिता कुण्डे शृङ्गभेदे नराधिप ।

देवनद्याः प्रतीच्यां तु तत्र प्राची सरस्वती ॥ ६ ॥

याम्यायां शूलभेदस्य तत्रतीर्थमनुत्तमम् । तत्रदेवशिलापुण्यास्वयं देवेन निर्मिता

तत्र स्नात्वा तु यो भक्त्या तर्पयेत्पितृदेवताः ।

पितरस्तस्य तृप्यन्ति याचदाभूतसम्प्लवम् ॥ ११ ॥

तत्रस्नात्वा तु योभक्त्या ब्राह्मणान्भोजयेन्नृप ।

स्वल्पाग्नेनापि दत्तेन तस्य चाऽन्तो न विद्यते ॥ १२ ॥

उत्तानपाद उवाच

कानि दानानि दत्तानि शस्तानि धरणीतले ।

यानि दत्त्वा नरो भक्त्या मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १३ ॥

देवशिलाया माहात्म्यं स्नानदानादिजं फलम् । व्रतोपवासनियमैर्यत्प्राप्यं तद्दस्त्वमे

ईश्वर उवाच

आसीत्पुरामहावीर्यश्चेदिनाथो महाबलः । वीरसेन इति ख्यातो मण्डलाधिपतिर्नृप

राष्ट्रे तस्य रिपुर्नास्ति न व्याधिर्न च तत्स्कराः । न चाधर्मोऽभवत्तत्र धर्म एव हि सर्वदा

सदा मुदान्वितो राजा सभार्यो बहुपुत्रकः ।

एकासीद् दुहिता तस्य सुरूपा गिरिजा यथा ॥ १७ ॥

इष्टा सा पितृमातृभ्यां बन्धुवर्गजनस्य च । कृतं चैवाहिकं कर्म काले प्राप्ते यथाविधि

अनन्तरं चेदिपतिर्द्वादशाब्दमखे स्थितः । ततस्तस्यास्तु यो भर्ता समृत्युचशमागतः

विधवां तां सुतां दृष्ट्वा राजा शोकसमन्वितः ।

उवाच वचनं तत्र स्वभार्या दुःखपीडिताम् ॥ २० ॥

प्रिये दुःखमिदं जातं यावज्जीवं सुदुःसहम् । नैपारक्षयितुं शक्या रूपयौवनगर्विता

दूषयेत्कुलं काऽपि कथं रक्ष्याहिवालिका । नोपायो विद्यते काऽपि भानुमत्याश्चरक्षणे

परस्परं विवदतोः श्रुत्वा तत्कन्यकाऽब्रवीत् ॥ २२ ॥

भानुमत्युवाच

न लज्जामि तवाग्रेऽहं जल्पन्ती तात ! कर्हि चित् ।

सत्यं नोत्पद्यते दोषो मदर्थे ॥ नराधिप ॥ २३ ॥

अद्यप्रभृत्यहं तात' धारयिष्ये न मूर्खजान् । स्थूलवस्त्रपटादंतुधारयिष्यामिने शृष्टे
करिष्यामि व्रतान्याशु पुराणविहितानि च ।

आत्मानं शोषयिष्यामि तोषयिष्ये जनार्दनम् ॥ २५ ॥

ममैवा वर्तते बुद्धिर्यदित्यतानमन्यसे । भानुमयाघञ्च धृत्वा राजासहर्षितोऽभयम्
तीथयात्रा समुद्दिश्य कोशं दत्त्वा सुपुष्कलम् ।

यितुं पुरयान्वृजान्त्वा तस्या सुरक्षणे ॥ २७ ॥

पुरयान्तमायुधाश्चापि ब्राह्मणान् स पुरोहितान् ।

दासीदासाग्न्यदातीक्ष चास्या सरक्षणक्षमान् ॥ २८ ॥

ततः पितुर्मतेनैव गङ्गातीरगतासती । अवगाह्य तटे द्वे तु गङ्गायाः स नराधिप ॥
नित्यं सम्पूज्य मद्भिर्मान्गन्धमात्प्रादिभूषणैः ।

द्वादशाब्दानि सा तीरे गङ्गायाः समवस्थिता ॥ ३० ॥

त्यक्त्वा गङ्गां तदा राक्षीं गता काष्ठा तु दक्षिणाम् ।

प्राप्ता सा सचिवैः साद्वै यत्र रेवा महानदी ॥ ३१ ॥

समा पञ्च स्थितानत्र उडङ्कारेऽमरकण्डके । उदग्याम्येपुनीर्थेपुनीर्थातीर्थं जगाम सा
स्नात्वा स्नात्वाऽऽपूज्ययिष्याम्भक्तिपूर्वमनन्दिता ।

धारणीं सा दिशं गत्वा देवनद्याश्च सङ्गमे ॥ ३३ ॥

द्दर्श्याध्रमपुण्य मुनिमण्डले समाकुलम् । दृष्ट्वा मुनिममुहं सा प्रणिपद्येद्मन्त्रयीत्
माहात्म्यमस्य तीर्थस्य नाम घैवाऽस्य कीदृशम् ।

वक्ष्यन्तु महाभागा ' प्रमादं कियता मम ॥ ३५ ॥

अथ उवाच

चक्रतीर्थं तु विख्यातं च न दत्तं पुरा हरे । महेश्वरेण नृपेन देवदेवेन शूलिना ॥
अत्रतीर्थेतुयं स्नात्वा तत्रपयेत्पितृदेवता । अनिवर्त्तिकागतिस्तस्य जायते नात्र सशय
द्वितीयेऽहिततोगच्छेच्छूभेदेतपस्विनि । पूर्वोक्तेन विधानेन श्रान्तुर्यायथाविधि

जन्मत्रयकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः । जलेन तिलमात्रेण प्रदद्यादञ्जलित्रयम् ॥

तृप्यन्ति पितरस्तस्य द्वादशाब्दान्यसंशयम् ।

यः श्राद्धं कुरुते भक्त्या श्रोत्रियैर्ब्राह्मणैर्नृप ॥ ४० ॥

वाधुर्प्याद्यास्तु वज्र्यन्ते पितृणां दत्तमक्षयम् ।

धपरेऽहि ततो गच्छेत्पुण्यां देवशिलां शुभाम् ॥ ४१ ॥

वीक्ष्यते जाह्नवीपुण्यादेवैरुत्पादिता पुरा । स्नात्वा तत्र जलं दद्यात्तिलमिश्रं नराधिप
सकृत्पिण्डप्रदानेन मुच्यते ब्रह्महत्याया ।

एकादश्यामुपोषित्वा पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४२ ॥

क्षपाजागरणं कुर्यात्पठेत्पौराणिकं कथाम् । विष्णुपूजां प्रकुर्वीत पुष्पधूपनिवेदनैः
प्रभाते भोजयेद्द्विप्रान्दानं दद्यात्स्वशक्तितः ।

चतुर्थेऽहि ततो गच्छेद्यत्र प्राचीं सरस्वती ॥ ४५ ॥

ब्रह्मदेहाद् विनिष्क्रान्ता पावनार्थं शरीरिणाम् ।

तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ ४६ ॥

श्राद्धं कृत्वा यथान्यायमनिन्द्यान्भोजयेद् द्विजान् ।

पितरस्तस्य तृप्यन्ति द्वादशाब्दान्यसंशयम् ॥ ४७ ॥

सर्वदेवमयं स्थानं सर्वतीर्थमयं तथा । देवकोटिसमाकीर्णं कोटिलिङ्गोत्तमोत्तमम्

त्रिरात्रं कुरुते योऽत्र शुचिः स्नात्वा जितेन्द्रियः ।

पशुं मासं च पण्मासमव्यमेकं कदाचन ॥ ४८ ॥

न तस्य सम्भवो मर्त्यं तस्य वासो भवेद्विचि ।

नियमस्थो विमुच्येत त्रिजन्मजनितादधात् ॥ ५० ॥

विना पुंसा तु यानारी द्वादशाब्दं शुचिर्व्रता । तिष्ठते साऽक्षयंकालं खट्वलोके महोयते

मुनीनां वचनं श्रुत्वा मुदा परमया ययौ । ततोऽवगाह्य तत्तीर्थमहर्निशमन्द्रिता

दृष्ट्वा तीर्थप्रभावं तु पुनर्वचनमंग्रणीत् । श्रूयतां वचनं मेऽद्य ब्राह्मणाः सपुरोहिताः

न त्पूजामीदृशं स्थानं यावन्नीचमहर्निशम् ।

मत्पितुश्च तथा मानु कथयध्वमिदं वच ॥ ५८ ॥
 त्वत्कन्या शूलभेदस्था नियता व्रतचारिणी ।
 पयमुक्त्वा स्थिता सा तु तत्र मानुमती नृप ॥ ५९ ॥
 एकान्तरोपवासस्था शनैर्मासोपवासिता
 देवशिलास्थिता मित्यं दध्यौ सा चक्रपाणिनम् ॥ ६६ ॥
 अहर्निश दहेद्गु धूप चन्दनञ्च सदीपकम् ।
 पादशीघ्र स्पर्शं कृत्वा स्वर्णं भोजयते द्विजान् ॥
 द्वादशाब्दानि सा राज्ञी सुव्रता तत्र सस्थिता ॥ ५७ ॥

ईश्वर उवाच

अग्न्यद्देवशिखायास्तु माहात्म्यशृणुभूषणे । कथयामिमहाबाहोसेतिहामपुरातनम्
 कश्चिद्वनेधरोव्याध शबर सह भार्याया । दुर्भिक्षपीडितस्तत्र आभिषार्यं वनगतं
 नापश्यत्पक्षिणस्तत्र न मृगाश्च फलानि च ।
 सरस्ततो ददर्शाऽथ पश्चिमीखण्डमण्डितम् ॥ ६० ॥
 दृष्ट्वा सरोधर तत्र शररी वाक्यमब्रवीत् ।
 कुमुदानि गृहाण त्वं दिव्याभ्याहारसिद्धये ॥ ६१ ॥
 देवस्य पूजनार्थं ॥ शूलभेदस्य यजन । विक्रयो भवितातत्र धर्मशीलो जनो यत्न
 भार्याया वचनं धृत्वा अग्राह कुमुदानि स । उत्तीर्णस्तुतदे वाचदृष्ट्वाधीवृक्षमग्रत
 धीफलानिगृहीत्वा तु सुपञ्चानिचिशेयत् । शूलभेद स सम्प्राप्तोददर्श सुपह्वजान्
 क्षेत्रमासेमिनेपक्षेणकादशयानराक्षिप । तस्मिन्नहनिनाश्रीयुषांलावृद्धास्तयास्त्रिष
 मण्डप ददृशे तत्रहत देवशिलोपरि । घर्षे सम्येष्टिदिव्य स्रग्माल्यैरुपरोभितम्
 ऋषयश्चाऽऽमतास्तत्र ये चाऽऽश्रमनिवासिन ।

मोपचासा सनियत्रा सर्वे माग्निपरिग्रहा ॥ ६७ ॥

देवनद्यास्तरेभ्ये मुनिसङ्घे समकुले । आगच्छद्विद्वत्पण्डेष्ट मार्गस्तत्र ॥ लभ्यते
 दृष्ट्वाजनपदतन्तामार्गा शबरोऽब्रवीत् । गच्छपृच्छस्व कम्पपिक्रियमानकारणम्

पर्वाणि यानि श्रूयन्ते किंस्वित्सूर्येन्दुसम्प्लवः ।

अयनं किं भवेदद्य किं वाऽक्षयतृतीयका ॥ ७० ॥

ततः स्वभर्तुर्वचनाच्छयरी प्रस्थितातदा । पप्रच्छनारीदृष्ट्वाऽग्रेदत्त्वाग्रे कमले शुभे
तिथिरद्यैव का प्रोक्ता किं पर्व कथयस्व मे ।

किमयं स्नाति लोकोऽयं किं वा स्नानस्य कारणम् ॥ ७१ ॥

नार्युवाच

अद्य धैकादशीपुण्या सर्वपापक्षयङ्करी । उपोषिता सकृद्येन नाकप्राप्तिं करोतिसा
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वाशयरी शयराय वै । कथयामासचाव्यग्रास्त्रीवाक्यं नृपसत्तम
अद्य त्वेकादशीपुण्या बालवृद्धैरुपोषिता । मदनैकादशीनाम सर्वपापक्षयङ्करी ॥

नियता श्रूयते तत्र राजपुत्री सुशोभना ।

व्रतस्था नियताहारा नाम्ना भानुमती सती ॥ ७६ ॥

नेतया सदृशी काचित्त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।

दृश्यते सा वरारोहा ह्यवतीर्णा महीतले ॥ ७७ ॥

भार्याया वचनं श्रुत्वा शयरस्तां जगाद् ह ।

कमलानि यथालाभं दत्त्वा भुङ्क्ष्व हि सत्वरम् ॥ ७८ ॥

ममैवावर्ततेबुद्धिर्नभोक्तव्यमयाध्रुवम् । न मयोपार्जितंभद्रे ! पापबुद्ध्याशुभंकचित्

शययुवाच

न पूर्वं तु मया भुक्तं कस्मिंश्चैवतुवासरे । भुक्तशेषमयाभुक्त्यावत्कालंस्मराम्यहम्

भार्याया निश्चयं ज्ञात्वा स्नानं कर्तुं जगाम ह ।

अर्धोत्तरीयवस्त्रेण स्नानं कृत्वा तु भक्तितः ॥ ८१ ॥

सर्वान्देवान्नमस्कृत्य गतो देवशिलां प्रति ।

तस्थौ स शङ्कमानोऽपि नमस्कृत्य जनार्दनम् ॥ ८२ ॥

यस्यास्तु कुमुदे दत्ते तथा राङ्ग्यै निवेदितम् ।

तद्गृष्ट्वा पद्मयुगलं तां दासीं सदाऽब्रवीत्तदा ॥ ८३ ॥

कुत्र पश्यत्यं लब्धं कथ्यतामग्रतो मम । शीघ्रं तत्रैव गत्वाच पद्मानानय पापराज

धान्येन घसुना वाऽपि कमलानि समानय ।

भानुमन्या यच्च ध्रुत्वा गता सा शररं प्रति ॥ ८५ ॥

श्रीफलानि च पुष्पाणि वह्न्यन्यानि देहि ॥ ८६ ॥

शश्युवाच

श्रीफलानि सपुष्पाणि दास्यामि च विशेषतः ।

न लोभो न स्पृहा मेऽस्ति गत्वा राशीं निरेदय ॥ ८७ ॥

तथा च सत्वरं गत्वा यथावृत्तनिरेदितम् । शश्युक्तं पुरस्तस्यासविस्तरपरयच्च

तस्यास्तु यच्च भ्रुत्वा राशीं तत्र स्वरं गता ।

उवाच शररीं प्रीत्या देहि पद्मानि मूल्यतः ॥ ८८ ॥

शश्युवाच

न मूल्य कामयेदैषि' फलपुष्पममुदयम् । श्रीफलानिचपुष्पाणियथेष्टमम गृह्यताम्

अथा कुरु यथान्याय वास्तुदैवे जगत्पती ।

राश्युवाच

दिता मृत्यु न शृणामि कमलानि तत्राऽधुना ।

धान्यस्य स्तारिकामेका ददामि प्रतिगृह्यताम् ॥ ८९ ॥

वशाविशययत्रिशय्यवारिशदयाऽपिवा । गृहाण वा स्तारितं दुर्मिश्रामोक्षिमुत्तर

घमुरात्मसुरणं च सन्त्यजे यदर्माक्षितम् । तत्सर्वसम्प्राप्त्यामिन्मार्गं नमराय

शश्युवाच

नाहारं पितृयाभ्यत्र मुक्त्वा देव धरानने । देवमार्गं विनामदे नान्यायुधि प्रयसंते

राश्युवाच

न च पाऽग्रपरित्याज्यमयं मग्नं प्रतिष्ठितम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ममाग्रं प्रतिगृह्यताम्

तपस्विनो महामाता येद्याऽरण्यनिशामिनः ।

गृह्णन्धहारि ते सर्वे याचन्तेऽग्रमनन्दिताः ॥ ९० ॥

शवर्युवाच

निषेधश्च कृतः पूर्वं सर्व्यं सत्ये प्रतिष्ठितम् । सत्येनतपते सूर्यःसत्येन ज्वलतेऽनलः
 सत्येन तिष्ठत्युदधिर्वायुः सत्येन चाति हि ।
 सत्येन पच्यते सर्वं गायः क्षीरं स्रवन्ति च ॥ ६६ ॥
 नत्याधारमिदं सर्वं जगत्स्थायवज्रजलम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्यं सत्येन पालयेत् ॥ ६७ ॥
 देवकार्यं तु मे मुक्त्वा नाऽन्या बुद्धिः प्रवर्त्तते ।
 गृहाण राक्षि! पुष्पाणि कुरु पूजां गदाभृतः ॥ ६८ ॥
 श्रूयते द्विजवाक्यैस्तु न दोषो विद्यते क्वचित् ।
 कुशाः शाकं पयो मत्स्या गन्धाः पुष्पाक्षता दधि ॥
 मांसं शय्याऽऽसनं धानाः प्रत्याख्येया न चारि च ॥ ६९ ॥

राक्षस्युवाच

रामोपहृतं पुष्पमारण्यं पुष्पमेव च । क्रीतं प्रतिग्रहे लब्धं पुष्पमेवं चतुर्विधम् ॥
 तमं पुष्पमारण्यं गृहीतं स्वयमेव च । मध्यमं फलमारामे त्वधमं क्रीतमेव च ॥
 प्रतिग्रहेण यद्बद्धं निष्फलं तद्विदुर्बुधाः ॥ ७० ॥

पुरोहित उवाच

हाणराक्षि! पुष्पाणिकुरुपूजां गदाभृतः । उपकारःप्रकर्त्तव्योव्यपदेशेन कर्हिचित्

इश्वर उवाच

श्रीफलानि सपद्मानि दत्तानि शवरेण तु ।
 गृहीत्वा तानि राक्षी सा पूजाञ्चक्रे सुशोभनाम् ॥ ७१ ॥
 पाजागरणञ्चक्रे श्रुत्वापौराणिकीकथाम् । शवरस्तुततोभार्यामिदं वचनमब्रवीत्
 दीपार्थं गृह्यतां स्नेहो यथात्वात्मेन सुन्दरि !
 कृत्वा दीपं ततस्तौ तु कृत्वा पूजां हरः शुभाम् ॥ ७२ ॥
 अकतुर्जागरंरात्रौध्यायन्तो धरणीधरम् । ततः प्रभातसमये दृष्ट्वास्नानोत्सुकं जनम्

स्नाति वै शूत्रभेदे ॥ देवनायातयाऽपरे । सरस्यन्त्या नरा रेचिन्मार्कण्डस्यहृदेऽप
 चत्रतीर्थं गताश्चक्रुः स्नानं केचिद्विधानतः ।

शुधयस्नेजना सर्व्वे स्नात्वा देवशिलोपरि ॥ १११ ॥

आह्वयं चक्रुः प्रयत्नेनश्चक्रुः प्रयत्नचेतसा । ताम्बूपा शररो वित्तं पिण्डाश्च प्रयत्न
 भानुमस्या तथा भक्तुं पिण्डनिष्पन्नं कृतम् ।

अनिष्टा भोजिता विप्रा दम्भवाधुर्ज्वरजिता ॥ ११२ ॥

हविष्याश्चैस्तथा दध्ना शर्करामधुमर्षिणा । पायसेन तु गव्येन कृताग्नेनविशेषत
 भोजयित्वा तथा राक्षी ददौ दानं यथाविधि ।

पादुकोपानहौ छत्रं शय्या मोक्षपमेव च ॥ ११५ ॥

विविधानि च दानानि हेमरत्नप्रदानानि च । चत्रतीर्थे महाराजकपिलाय प्रयच्छति
 पृथ्वी तेन भवेत्तु सशौच्यनकानना ॥ ११६ ॥

उत्तानपाद उवाच

यानि यानि च दानानि शस्त्रानि जगतीपने ।

नानि मद्याणि देवेश' कथयस्व प्रसादतः ॥ ११७ ॥

ईश्वर उवाच

तिलप्रदं प्रजामिष्टा दीपदध्नुस्तमम् । भूमिदं स्वर्गमाप्नोति क्षीरमायुर्हिरण्यद
 गृहदो रोगरहितो रूप्यदो रूपवाग्भवेत् । वासोदध्नुस्तालोक्ष्यमर्कसायुज्यमभ्वद
 शृण्वन्तु श्रियपुण्य गोदाताश्च त्रिविधम् । वानशय्याप्रदो भार्याभिभ्यर्गमभयप्रद
 धान्यदं शाश्वत सौख्यं ब्रह्मदो ब्रह्म शाश्वतम् ।

पायशृण्विधीवासस्तिलकाञ्जनमर्षिणाम् ॥ १२१ ॥

सर्व्वेषामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते । येनयेन हि भावेन यद्यदानं प्रयच्छति ॥
 तेननेन समावेन प्राप्नोतिप्रतिपूजितम् । दृष्ट्वा दानानि सर्वाणि राक्षीदत्तानियानि च
 उवाच शररो भार्या यत्तच्छृणु नरेश्वर । पुराणं पठितं भद्रे ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥
 धृतञ्च तन्मया सर्वं दानधर्मफलं शुभम् । पूर्वजन्मार्जितं पापं क्षान्तं दानप्रतादिभिः

शरीरं दुस्त्यजं मुक्त्वा लभते गतिमुत्तमाम् ।
 संसारसागराद्गीतः सत्यं भद्रे! वदामि ते ॥ १२६ ॥
 अनेकानि च पापानि कृतानि बहुशो मया ।
 घातिता जन्तवो भद्रे निर्दग्धाः पर्वताः सदा ॥ १२७ ॥
 तेन पापेन दग्धोऽहं दारिद्र्यं न निवर्त्तते ।
 तीर्थावगाहनं पूर्वं पापेन न कृतं मया ॥ १२८ ॥
 तेनाऽहं दुःखितो भद्रे! दारिद्र्यमनिवर्त्तकम् ।
 मातुर्गृहं प्रयाहि त्वं त्यज स्नेहं ममोपरि ॥
 नगच्छद्गं समाख्य मोक्तुमिच्छाम्यहं तनुम् ॥ १२९ ॥

शबर्युवाच

मात्रा पित्रा न मे कार्यं नाऽपि स्वजनवान्धर्वः ।
 या गतिस्तव जीवेश! सा ममापि भविष्यति ॥ १३० ॥
 न स्त्रीणामीदृशो धर्मो विना भर्त्रा स्वजीवितम् ।
 श्रूयन्ते बहवो दोषा धर्मशास्त्रेष्वनेकधा ॥ १३१ ॥

पारणं कुरुभोजेन्द्रघृतयेनननश्यति । यत्तेऽभिवाञ्छितं किञ्चिद्विष्णवेक्तुंमर्हसि

भार्याया वचनं श्रुत्वा मुमुदे शबरस्ततः ।
 गृहीत्वा श्रीफलं शीघ्रं होमं कृत्वा यथाचिधि ॥ १३३ ॥
 सर्वदेवानामस्मृत्य भुक्तोऽपि च तथा सह ।
 चैत्र्यां तु चिपुवं ज्ञात्वा तस्यौ तत्र दिनत्रयम् ॥ १३४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे सगङ्गावतरणव्याधवाक्पोषदेशकथनपूर्वकंदानादिकलवर्णनं नाम

षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

व्याघ्रस्वर्गगमनवर्णनम्

इधर उपाच

भानुमतीद्विजान्मोक्षय युभुजेभुक्तदोयन । भुक्त्वा सुसुखमास्थायतदनपरिणाम्य
त्रयोदश्या ततो गत्वा मदनात्यसिथी तदा ।

माषण्डस्य हृदे स्नात्वाऽऽनय्य देव गुहाशयम् ॥ २ ॥

वृत्तोपधासनियमा स्नापयित्वा महेध्वरम् । पञ्चाशुनसुगन्धेन धूपदीपनिवेष्टनै
भाषयद्विधिं पुष्पैर्नैवेद्यं सुशोभिनी ।

क्षपाजागरणं कृत्वा धृत्वा पौराणिकीं कथाम् ॥ ४ ॥

नृत्यगीतैस्तथास्तोत्रैर्दध्यौदेयमहेध्वरम् । अत्रविस्तारितसर्वदेवस्याऽप्रेयधाधिपि
चातुषण्यसुता सर्वे भोजिता मपरिच्छदा ।

चतुर्वश्या दिनं याघत्सम्पूज्य धूपमध्यजम् ॥ ६ ॥

शङ्खवादित्रमेरीभिः पटहध्वनिनाम्निम् । क्षपाजागरणं कृत्वा प्रभूतजनसङ्घम्
नृत्यगीतैस्तथा स्तोत्रैः प्रेरिता सा निशा तदा ।

प्रभाते भोजिता विप्राः शयमेभुसर्पिणा ॥ ८ ॥

वरदा दानानि विप्रस्य शक्यता विद्मनुसारत ।

अभयित्वा महापुष्पैः सुगन्धैर्मदनेन च ॥ ९ ॥

विधिरैः सङ्गमयत्रैश्च देव सम्पूज्यवेष्टित । अग्न्यामन्त्रमन्त्रैश्च वृद्धीपसमुज्ज्वल्य
पञ्चात्रैर्विविधैर्मध्यैः सुवृत्तैर्मोदकादिभिः । यतस्नेत्राहाणां सर्वत्रेदाध्ययनतत्परं

तपस्य कान्तयाञ्जलं पद्मकं नाम नामत ।

आदित्यस्य दिनं त्वच्च तिथिः पञ्चदशी तथा ॥ १२ ॥

त्याघ्रमेव न नक्षत्रं सकान्तिर्विपुत्रतया ।

व्यतीपातस्तथा योगः करणं विष्टिरेव च ॥ १३ ॥

पञ्चकं नाम पर्वतदयनादिष्वनुगुणम् । अत्र दत्तं द्रुतं जमं सर्वं भवति चाऽक्षयम् ॥

ते द्विजा भानुमत्याऽथ शूलभेदं गताः सह ।

ददृशुः शयरं कुण्डे भार्यया सह संस्थितम् ॥ १५ ॥

पेशान्तीं स दिशंगत्वा पर्वते भृगुमूर्धनि । पतितुं च समारूढो भार्यया सह पार्ष्विच

भानुमन्युवाच

पतिष्ठतिष्ठ महासत्त्व शृणुष्वचघ्ननंमम । किमर्थं त्यजन्ति प्राणानद्यापि च युवाभवान्

कः सन्तापः क उद्वेगः किं दुःखं व्याधिरेव च ।

शिशुः संदृश्यसेऽद्याऽपि कारणं कथ्यतामिदम् ॥ १८ ॥

शयर उवाच

कारणं नास्ति मे किञ्चिन्न दुःखं किञ्चिदेव तु ।

संसारभयभीतोऽहं नान्याः बुद्धिः प्रवर्तते ॥ १९ ॥

दुःखेनलभ्यते यस्मान्मानुष्यं जन्म भाग्यतः । मानुष्यं जन्म चासाध्यो न भ्रमं समाचरेत्

स गच्छेन्निरयं योगमात्मद्रोपेण सुन्दरि !

तस्मात्पतितुमिच्छामि तीर्थेऽस्मिन्पापनाशने ॥ २१ ॥

राश्युवाच

अद्यापि वर्तते कालो धर्मस्योपार्जनेतव । कृतापकृतकर्माचै व्रतदानैर्चिशुद्ध्यति ॥

अहं दास्यामि धान्यं वा वासांसि द्रविणं बहु ।

नित्यमाधर धर्मं त्वं ध्यायन्नित्यं महेश्वरम् ॥ २३ ॥

शयर उवाच

नैवाहं कामये वित्तं न धान्यं वस्त्रमेव च ।

यो यस्यैवान्नमश्नाति स तस्याऽश्नाति किल्बिषम् ॥ २४ ॥

राश्युवाच

कन्दमूलफलाहारो भ्रमित्वा भैक्ष्यमुत्तमम् । अवगाह्यसुतीर्थानि सर्वपापैः प्रमच्यते

ततो विमुक्तपापस्तु यत्किञ्चित्कुरुते शुधि ।

कर्मणा तेन पूतस्त्व सद्गतिं प्राप्स्यसि ध्रुवम् ॥ २८ ॥

शबर उवाच

अन्नमद्यमयात्यक्तप्राणेभ्योऽपिमहत्तरम् । सत्यं न लोपयेदुदेविनिश्चिताऽन्नमतिर्मम
प्रसादं प्रियतां देधि क्षमस्याऽद्य जनैः सह । मर्धोत्तरीयवस्त्रेण सयम्यात्मानमुपत

भार्यया सहितो व्याधो हरिं ध्यात्वा पपात ह ।

नगाङ्गात्पतितो यावद्गतजीवो नराधिप ॥ २९ ॥

धूर्णीभूर्तो हि तौ दृष्ट्वा कुण्डस्योपरि भूमिप ।

त्रिमुहूर्ते गते काले शशरो भार्यया सह ॥ ३० ॥

दिश्य विमानमारुढो गतव्यानुत्तम गतिम् ॥ ३१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणप्रकाशीतिसाहस्र्या सहिताया एक्षमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे ध्यापस्वर्गगमनवर्णननाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

शूलभेदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

उत्तानपाद उवाच

अयातां देवदेवेश भानुमन्यकरोच्च किम् । एष मे सशयोदेव कथयस्व प्रसादतः ॥

शबर उवाच

चिन्तयित्वा मुहुर्त्तं सा गता कुण्डस्य सत्रिधी ।

दृष्ट्वा कुण्डस्य माहात्म्यं राक्षा हर्षेण पूरिता ॥ २ ॥

विप्रान्बहून्समाहूय पूजयामास तत्क्षणात् ।

दत्त्वा तु विधिबद्धानं ब्राह्मणेभ्यो नृपात्मज ॥ ३ ॥

निश्चयं परमं कृत्वा स्थिता शान्तेन चेतसा । ततः सम्पूज्य विधिवत्पितृन्देवान् नराधिप
क्षपयित्वा पक्षमेकं मधुमासस्य सा स्थिता । अमावास्यां ततो राज्ञी गता पर्वतसन्निधौ
नगशृङ्गं समारुह्य कृत्वा मुकुलितीं करोति । विज्ञाप्य ब्राह्मणान्सर्वा निदं वचनमब्रवीत्

मम माता पिता भ्राता ये चान्ये सखियान्धवाः ।

क्षमापयित्वा सर्वास्तान्वचनं मम कथ्यताम् ॥ ७ ॥

त्वत्पुत्री शूलभेदे तु तपः कृत्वा स्वशक्तिः ।

विसृज्य चैव साऽऽत्मानं तस्मिंस्तीर्थे दिवं ययौ ॥ ८ ॥

ब्राह्मणा ऊचुः

सन्देशं कथयिष्यामस्त्वयोक्तं शोभनव्रते । मातापितृभ्यां सुश्रोणिमातेभ्यः श्रद्धांशयः
ततो विसृज्य ताल्लोकान् स्थिताः पर्वतमूर्ध्वनि । अर्धोत्तरीयवस्त्रेण गाढं यद्वृद्ध्वा पुनः पुनः

ततश्चिक्षेप साऽऽत्मानमेकचित्ता नराधिप !

नगार्द्धे पतिता यावत्तावद्दृष्टाः सुराङ्गनाः ॥ ११ ॥

भोभो वत्से महामागे ! भानुमत्यतितापसि ।

दिव्यं विमानमारुह्य कैलासम् प्रतिगम्यताम् ॥ १२ ॥

ततः सा पश्यतां तेषां जनानां त्रिदिवं गता ॥ १३ ॥

मार्कण्डेय उवाच

इति ते कथितः सर्वः शूलभेदस्य विस्तरः । यः श्रुतः शङ्करात्पूर्वमृषिदेवसमागमे ॥

यद्दृष्टं पठते भक्त्या तीर्थे देवकुलेऽपि वा । स मुच्यते महापापादपि जन्मशतार्जितात्
ब्रह्महास्यसुरापीस्य स्तेयीस्य गुरुतल्पगः । गोघाती स्त्रीविघाती च देवब्रह्मस्य हारकः

स्वामिद्रोही मित्रघाती तथा विश्वासघातकः ।

परन्यासापहारी च परनिक्षेपलोपकः ॥ १७ ॥

रसभेदी तुलामेदी तथा वाद्गुणिकस्तु यः ।

यः कन्याविघ्नकर्ता च तथा विक्रयकारकः ॥ १८ ॥

परभार्या भ्रातृभार्या शौ स्नुषाकन्यका तथा । अमिगामीपरदेरीतथाधर्मप्रदूयका

मुच्यन्ते सर्वे एवेते शूत्रभेदप्रभाचन ॥ २० ॥

य इदधाययेच्छास्त्रे विप्राणाभ्युपनानृष । मुदं प्रयान्ति संहृष्टा पितरस्तस्यमर्षश
यश्चेदं शृणुयाद्भक्त्या पश्यमानं नरोयशौ ।

स मुनः सर्वपापेभ्यः सर्वकल्याणमाप्नुयन् ॥ २१ ॥

इदं यशस्यमायुष्यमिदं पाचनमुत्तमम् । पठन्नागृण्वता नृणामायुः कीर्त्तियिउदः

इति कथितमिदं ॥ शूत्रभेदस्म पुण्य महिम न हि मनुष्यै धूयते यत्सर्पापै ।

मदनरिपुतद्विद्या वाङ्मयकृत्स्नितस्य प्रउरुदुरितकन्दोच्छेदकुङ्कुमाङ्कटपम् ॥२२॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेवासण्डे शूत्रभेदनीर्धमाहात्म्यवर्णननामाष्टाशतमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

शूत्रभेदमाहात्म्यं समाप्तम्

एकोनवष्टितमोऽध्यायः

पुष्करिण्यामादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततः पुष्करिणीं गच्छेत्सर्वपापप्रणाशिनीम् ।

श्रुते यस्याः प्रभाषे तु सर्वपापे प्रमुच्यते ॥ १ ॥

रेवाया उत्तरे कूले तीर्थं परमशोभनम् । यत्राऽस्ते सर्वदा देवो वेदमूर्तिर्दिवाक

कुदक्षेत्रं यथापुण्य सार्धकामिकमुत्तमम् । इदं तीर्थं तथा पुण्यं सर्वकामफलप्रद

कुदक्षेत्रे यथावृद्धिर्दानस्य जगतीपते । पुष्करिण्यातया नाऽत्र पठन्ते नाऽप्रसज्या

यद्यमेकं तु यो दद्यात्सीधर्षं मस्तके नृप ।

पुष्करिण्यां तथा स्थानं यथा स्थानं नरे स्मृतम् ॥ ५ ॥

सूर्यग्रहे तु यः स्नात्वा दद्याद्दानं यथाविधि ।

हस्त्यश्वरथरत्नादि गृहं गाश्च युगन्धरान् ॥ ६ ॥

सुवर्णरजतं वाऽपि ब्राह्मणेभ्योददाति यः । त्रयोदशदिनं यावत्त्रयोदशगुणम्भवेत्
तिलमिश्रेण तोयेन तर्प्ययेत्पितृदेवताः । द्वादशाब्दे भवेत्प्रीतिस्तत्र तीर्थं महीपते!
यस्तत्र कुरुते श्राद्धं पायसैर्मधुसर्पिणा । श्राद्धदो लभते स्वर्गं पितॄणां दत्तमक्षयम्
अक्षतैर्वंदरैर्विल्वैरिडुदैर्वा तिलैः सह । अक्षयं फलमाप्नोति तस्मिन्स्तीर्थे न संशयः

तत्र स्नात्वा तु यो देवं पूजयेच्च दिवाकरम् ।

आदित्यहृदयं जप्त्वा पुनरादित्यमर्चयेत् ॥

स गच्छेत्परमं लोकं त्रिदशैरपि वन्दितम् ॥ ११ ॥

ऋचमेकां जपेद्यस्तु यजुर्वासामएव च । स समग्रस्य वेदस्य फलमाप्नोति वै नृप
यस्त्र्यक्षरं जपेन्मंत्रं ध्याधमानो दिवाकरम् ।

आदित्यहृदयं जप्त्वा मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १३ ॥

यस्तत्र विधिवत्प्राणांस्त्यजते नृपसत्तम ।

स गच्छेत्परमं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ॥ १४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

“रेवाखण्डे पुष्करिण्यामादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनं

चामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

षष्ठितमोऽध्यायः

आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धीमार्कण्डेय उवाच

भूयोऽप्यहं प्रवक्ष्यामि आदित्येश्वरमुत्तमम् । सखदुःखहरपार्यसर्वविप्रघिनाशनम्
आयु धीवज्जनित्यपुत्रदस्वर्गदशिषम् । यस्यतीर्थस्यैवाऽन्यानितीर्थानिबुद्धनन्दन
नालभन् धिय नाके मर्ये पातालगोचरे ।

कुरुक्षेत्र गया गङ्गा नैमिष पुष्कर तथा ॥ ३ ॥

घाटाणसी च केशर प्रथमं रत्ननन्दनम् । महाकालं सहस्राक्षं शुक्लीर्थं नृपोत्तम
रचितीर्थस्य सर्वाणि कला नार्हन्ति गोडशीम् ।

रचितीर्थे हि यद्वृत्त तच्छृणुष्व नृपोत्तम ॥ ५ ॥

स्नेहात्तेकथयिष्यामि यार्जुनैनातिपीडित । शृण्वन्नुत्सृज्य सर्वे तरोनिष्ठामर्हजस-
भृत मे रत्नमानिधये नन्दिस्त्वम्बगणै सह ।

पाचत्या पृष्ट शम्भुश्च रचितीर्थस्य यत्फलम् ॥ ७ ॥

शम्भुना च यदाख्यात गिरिजाया सप्तमभ्रमम् ।

तत्सर्वमेकचिन्तेन रुद्रोद्गीत भृत मया ॥ ८ ॥

तत्सेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि शृणुयन्नेनपाण्डव । दुर्मिक्षोपहतविभ्रान्तमदानुसमाधिता
उद्दालको वशिष्ठश्च माण्डव्यो भीतिमस्तथा ।

याज्ञवल्क्योऽथ गर्गश्च शाण्डिल्यो शाल्वस्तथा ॥ १० ॥

नाचिकेतो विभाण्डश्च वाल्खिल्यादयस्तथा ।

शातातपश्च शङ्खश्च जैमिनिर्गोभिस्तथा ॥ ११ ॥

ततस्तस्मात्तत्तद्वचनं श्रुत्वा ततस्तदा । तीर्थयात्रावृत्तानिस्तु नमंदाया समन्तत-

जम्बीरैरर्जुनैःकुब्जैःशमीकेशरकिंशुकैः । तस्मिंस्तीर्थमहापुण्ये मृगन्धिकुसुमाकुले
पुत्रागनारिकेलैश्च खदिरैः कल्पपादपैः । अनेकधापदाकीर्णं मृगमार्जारसङ्कुलम् ॥
ऋक्षहस्तिसमाकीर्णं चित्रकैश्चोपशोभितम् । प्रविष्टाऋषयः सर्वे घनेपुष्पसमाकुले

वनान्ते च स्त्रियो दृष्ट्वा रक्ता रक्ताम्बरान्विताः ।

रक्तमाल्यानुशोभाढ्या रक्तचन्दनचर्चिताः ॥ १७ ॥

रक्ताभरणसंयुक्ताः पाशहस्ताभयावहाः ।

तासां समीपगा दृष्ट्वा कृष्णजीभूतसन्निभाः ॥ १८ ॥

महाकाया भीमचक्राः पाशहस्ता भयावहाः ।

अनावृष्ट्युपमा दृष्ट्वा आतुराः पिङ्गलोचनाः ॥ १९ ॥

दीर्घजिह्वा करालास्या तीक्ष्णदंष्ट्रा दुरासदा ।

वृद्धानारी कुरुध्रेष्ठ दृष्ट्वाऽन्या ऋषिपुङ्गवैः ॥ २० ॥

ततः समीपगा वृद्धा तस्य वृन्दस्य भारत !

स्वाध्यायनिरता विप्रा दृष्ट्वास्तेः पापकर्मभिः ॥ २१ ॥

ऊबुस्ते तु समूहेन ब्राह्मणांस्तपसि स्थितान् ।

अस्माकं स्वामिनः सर्वे तिष्ठन्ते तीर्थमध्यतः ॥

ते प्रस्थाप्या महाभागाः सर्वथैव त्वरान्विताः ॥ २२ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषांसर्वेष्वेव त्वरान्विताः । जग्मुस्तेनर्मदाकक्षं दृष्ट्वा रेवां द्विजोत्तमाः

ततः केचित्स्तुवन्त्यन्ये जय देवि! नमोऽस्तु ते ॥ २४ ॥

नमोऽस्तु ते सिद्धगणैर्निषेचिते! नमोऽस्तु ते सर्वपवित्रमङ्गले !

नमोऽस्तु ते विप्रसहस्रसेचिते! नमोऽस्तु रुद्राङ्गसमुद्भवे! वरे ! ॥ २५ ॥

नमोऽस्तु ते सर्वपवित्रपावने! नमोऽस्तु ते देवि! वरप्रदे! शिवे !

नमामि ते शीतजले! सुखप्रदे! सखिदरे! पापहरे! विचित्रिते ! ॥ २६ ॥

अनेकभूतौघसुसेचिताङ्गे ! गन्धर्वयक्षोरगपाचिताङ्गे !

महागजौघैर्महिषैर्वराहैरापीयसे ऋणसहोर्मिमाले ! ॥ २७ ॥

नमामि ते सर्ववरे' मुक्तप्रदे' विमोघयास्मानवपाशवद्दान् ॥ २८ ॥
 भ्रमन्ति तावन्नरकेषु मर्त्या यावत्तवाम्मो नहि मथयन्ति ।
 रघुप ररधन्द्रमसो रवेक्षेत्तद्वेषि दद्यात्परम परम पद तु ॥ २९ ॥
 अनेकसत्तारभयादिताना पापैरमेकैरमिवेष्टितानाम् ।
 गतिस्त्वमममोजसमानवक्रे' इन्द्रैरनेकैरभिसम्भृतानाम् ॥ ३० ॥
 नद्यश्च पूता विमग्ना भवन्ति त्वा देवि' नम्राप्य न सशयोऽत्र ।
 तु एतानुराणामभय द्दामि शिर्षेनेकैरभिपूजिताऽसि ॥ ३१ ॥
 यिष्मन्नदहाद्य निमग्नदेहा भ्रमन्ति तावन्नरकेषु मया ।
 महापञ्चस्त्रनरङ्गमङ्ग जठ न यावत्तव ससृशति ॥ ३२ ॥
 मृच्छा पुलिन्दान्स्थथ दानुधाना पिवन्ति येऽम्मस्तनपदेवि' पुण्यम् ।
 तेऽपि प्रमुच्यन्ति भयाच्च घोरात्किमत्र विप्रा भयपाशभीता ॥ ३३ ॥
 सरानि नद्य क्षयमभ्युपेता घोरे युगेऽस्मिन्कलिनावसृष्टे ।
 त्व भ्राजस देवि जर्गघपूणा दिधीय नक्षत्रपथे च गङ्गा ॥ ३४ ॥
 तव प्रासादाद्वदे विशिष्टे काञ्च यथेम परिपात्रयित्वा ।
 याम्प्याम मोक्षं तव सुप्रसादाद्वयं यथा त्वं कुरु न प्रसादम् ॥ ३५ ॥
 त्वामाश्रिता ये शरण गताश्च गतिस्त्वमग्नेय पिनेव मुत्रान् ।
 त्वत्पालिता यावदिमं सुघोरं कालं त्वनावृष्टिहत क्षिपाम ॥ ३६ ॥

यद्यस्तुता तदादेर्या नमदामरिता वरा । प्रयक्षासापरामृज्जिग्राह्यणानायुधिष्ठि

धामान्कण्डेय उवाच

पठन्ति ॥ स्तोत्रमिदं नरन्द्र' शृण्वन्ति भक्त्या परया प्रशान्ता ।
 ते यान्ति रद्रं वृषसयुतन यानेन दिव्याम्बरभूषिताङ्गा ॥ ३७ ॥
 ये स्तोत्रमेतस्म्यन जपन्ति स्नात्वा च तोयेन तु नमदाया ।
 तस्योऽन्तकाले सरिदुत्तमेयं गतिं विशुद्धामधिराद्दाति ॥ ३८ ॥
 प्रातः सभुचाय तथा शयानो य वीतयेतानुदिन स्तवेन्द्रम् ।

द्वेदक्षयं स्वे सलिले ददाति समाश्रयं तस्य महानुभाव ॥ ४० ॥

पापैर्विमुक्ता दिवि मोदमानाः सम्भोगिनश्चैव तु नान्यथा च ॥ ४१ ॥

प्रसन्नानर्मदादेवीस्रोत्रेणाऽनेनभारत । जलेनाप्यायितान्विप्रान्दक्षिणापथवाहिनी
अमृतत्वं तु वो दक्षि योगिमिर्यन्नगम्यते । दुर्लभं यत्सुरैःसर्वैर्मत्प्रसादाह्लमिष्यथ
इति ते ब्राह्मणाराजहर्षेण वरमनुत्तमम् । गमिष्यन्तःप्रीतचित्ताद्रष्टुश्चित्रमद्भुतम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

दृष्टास्तेः पुरुषाःपार्थनर्मदातटसंस्थिताः । ज्ञानदेवार्चनासक्ताःपञ्चण्वमहाबलाः
ते दृष्टा ब्राह्मणैः सर्व्वेर्वेदवेदाङ्गपारगैः । सम्पृष्टास्तेर्महाराज यथा तदवधारय ॥

विप्रा ऊचुः

वनान्ते खीयुगं दृष्ट्वा महारौद्रं भयावहम् । वृद्धाश्चपुरुषास्तत्रपाशहस्ताभयावहाः
दुर्धर्षा दुर्जिरीक्ष्याश्च इतश्चेतश्चञ्चलाः । व्याहरन्तःशुभांवाचं न तत्रगतिरस्तिधै

अपरस्परयोः सर्वे निरीक्षन्तः पुनः पुनः ।

तैस्तु तद्वचनं प्रोक्तं तत्सर्वं कथ्यतामिति ॥ ४६ ॥

अस्माकं पुरुषाः पञ्च तिष्ठन्ति तत्र सत्तमाः ।

ते प्रस्थाप्या महाभागाः सर्वथैव त्वरान्विताः ॥ ५० ॥

अथ ते पुरुषाः पञ्च श्रुत्वा वाक्यमिदं शुभम् ।

परस्परं निरीक्षन्तो वदन्ति च पुनः पुनः ॥ ५१ ॥

क ते कस्य कुतो याताः किमुक्तं तैर्भयावहैः ॥ ५२ ॥

पुरुषा ऊचुः

तीर्थावगाहनंसर्वैः पूर्वदक्षिणपश्चिमैः । उत्तरैश्चकृतंभवत्या न पापं तैर्व्यपोहितम्
निष्पापाश्चाथ सज्जातास्तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः ।

ऋण्वन्तु ऋणयः सर्वे वह्निकालोपमा द्विजाः ॥ ५४ ॥

पातकानि च घोराणि यान्यचिन्त्यानि देहिनाम् ।

पापिष्टेन तु र्द्वेकेन गुरुदारा निषेविता ॥ ५५ ॥

हनघाऽन्येनमित्रस्वमुचणंघ धनन्तया । प्रहृष्ट्यामदारौद्राहृताघाऽन्येतपातकम्

सुरापानं ॥ धान्यस्य सञ्जातं चाप्यकामन ।

गोवध्या चाप्यकामेन कृता र्वेन पापिना ॥ १७ ॥

भकामनोऽपि सर्वेषां पातकानि नराधिप ।

प्राप्नोताना तु ने ध्रुत्वा धावर्यं तद्विस्मयान्विता ॥ १८ ॥

सद्यप्यतदाजातापापिष्ठागनरन्मया । तीक्ष्णस्याऽस्यप्रभावेनमर्मदाया प्रमाद्यत

। दधितपातकाना तु प्रवेशाद्याऽप्रजायते । परं सञ्चिप्यनेमर्वेदापिष्ठाभपरस्परम्

चित्रमानु स्मृतस्त्वेस्तु चिचिन्त्य हृदये हरिम् ।

आत्मा रियाजने पुण्ये तर्पिता पितृदेवता ॥ १९ ॥

नन्था तु माम्बर देव हृदि ध्यात्वा जनाङ्गनम् ।

प्रक्षिण तु त मयत्वा उचलन्त जातयेदसम् ॥ २० ॥

पतिता पाण्डवध्रेष्ठ पापोद्विग्रा महीपते ।

सार्वभौमी दासनां कृत्वा त्यक्त्वा रजस्तमस्तथा ॥ २१ ॥

इत तै पापके सर्व्वरथायाउत्तरे तटे । विमानस्थास्तदाहृष्टाग्राहणीस्त्रीयुधिष्ठिरं

माध्यमनुलं दृष्ट्वाग्निमिनमदातते । तदाप्रभृति ते सर्वे रागद्वेषचिचिजिता ॥ २२ ॥

रविनीधं द्विजाहृष्टा सेवन्ते मोक्षकाङ्क्षया ।

तीक्ष्णस्याऽस्य च यत्पुण्यं तच्छृणुष्व नराधिप ॥ २३ ॥

पीडितो वृद्धभावेन भक्त्या प्रीतो नरेवर ।

उद्देश कथयिष्यामि द्विकोशाभ्यन्तरे स्थित ॥ २४ ॥

हरक्षत्र पथा पुण्य रविनीध धन मया । ईश्वरेण पुराकृतं यन्मुखस्य नराधिप

धन रक्षाय ते सर्व्वैरह तत्र समीपम् ।

ईश्वर उवाच

रातण्डप्रहणे प्राप्ते ये मज्जन्ति यजानन । रवितीयं कुक्षीये तु यमेतत्फलं लभेत् ॥

ज्ञाने दाने तथा जप्ये होमे चैव विशेषतः ।

कुरुक्षेत्रे समं पुण्यं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ७० ॥

ग्रामे वा यदि घाऽरण्ये पुण्या सर्वत्रनर्मदा । रवितीर्थेविशेषेण रेवा पुण्यफलप्रदा
पृथ्वां सूर्यदिने भक्त्या व्यतीपाते च वैधृतौ ।

सङ्क्रान्तौ ग्रहणेऽमायां ये व्रजन्ति जितेन्द्रियाः ॥ ७१ ॥

कामक्रोधैर्विमुक्ताश्चरागद्वेषैस्तथैव च । उपोष्यपरया भक्त्या देवस्याऽग्नेनराधिप
रात्रौजागरणं कृत्वा दीपंदेवस्यबोधयेत् । कथां चै वैष्णवीं पार्थ वेदाम्यसनमेव च
ऋग्वेदं वा यजुर्वेदं सामवेदमथर्वणम् । ऋचमेकां जपेद्यस्तु स धेदफलमाप्नुयात्
गायत्र्या च चतुर्वेदफलमाप्नोति मानवः । प्रभाते पूजयेद्विप्रानन्नदानहिरण्यतः ॥
भूमिदानेन वस्त्रेण अन्नदानेन शक्तितः । छत्रोपानहशय्यादि गृहदानेन पाण्डव ! ॥
ग्रामधूर्वहदानेन गजकन्याहयेन च । विद्याशक्रददानेन सर्वेयामभयं भवेत् ॥ ७८ ॥

शत्रुश्च मित्रतां याति विपं चैवाऽमृतं भवेत् ।

ग्रहा भवन्ति सुप्रीताः प्रीतस्तस्य दिवाकरः ॥ ७९ ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं रवितीर्थफलं नृप । ये शृण्वन्ति नराभक्त्या रवितीर्थफलं शुभम्
तेऽपि पापविनिर्मुक्ता रविलोके वसन्ति हि । गोदानेन च यत्पुण्यं यत्पुण्यं भृगुदर्शने
केदार उदकं पीत्वा तत्पुण्यं जायते नृणाम् ।

अब्दमभ्युत्थसेवायां तिलपात्रप्रदो भवेत् ॥ ८१ ॥

तत्फलं समवाप्नोति आदित्येश्वरकीर्तनात् ।

श्रुते यस्य प्रभावे न जायते यन् नृपात्मज ! ॥ ८३ ॥

तत्सर्वकथयिष्यामि भक्त्या तव महीपते । पापानि च प्रलीयन्ते मित्रपात्रे यथा जलम्
तीर्थस्याऽभिमुखो नित्यं जायते नाऽत्र संशयः । गुह्याद्गुह्यतरं तीर्थं कथितं तव पाण्डव
पापिष्ठानां कृतघ्नानां स्वामि मित्रावघातिनाम् ।

तीर्थाऽख्यानं शुभं तेषां गोपितव्यं सदा वृधैः ॥ ८६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनंताम पष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

द्विषष्टितमोऽध्यायः करोडीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्रकरोडीश्वरमुत्तमम् । यत्र वै निहतास्तात दानवाःसपदानुगाः
इन्द्रादिदेवैः संहृष्टैः सततं जयबुद्धिभिः । तेषां ये पुत्रपौत्राश्च पूर्ववैरमनुस्मरम् ॥

क्रुद्धैर्देवसमूहैश्च दानवा निहता रणे ।

तेषां शिरांसि संगृह्य सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ३ ॥

निक्षिप्य नर्मदातोये बन्धुभाघमनुस्मरम् ।

तत्र स्नात्वा सुराः सर्वे स्थापयित्वा उमापतिम् ॥ ४ ॥

इन्द्रेणसहिताःसर्वेऽपूजयँल्लोकसिद्धये । हृष्टचित्ताःसुराःसर्वे जग्मुराकाशमण्डलम्

दानवानां महाभाग सूदिता कोटिरुत्तमा ।

तदाप्रभृति तत्तीर्थं करोडीति महीतले ॥ ६ ॥

विख्यातं तु तदा लोके पापघ्नं पाण्डुनन्दन ॥

अष्टम्यां च चतुर्दश्यामुभौ पक्षौ च भक्तिः ।

उपोष्य शूलिनश्चाग्रे रात्रौ कुर्वीत जागरम् ॥ ७ ॥

सत्कथापाठसंयुक्तो वेदाध्ययनसंयुतः । प्रभाते विमले प्राप्ते पूजयेत्त्रिदशेश्वरम् ॥

पञ्चामृतेन संस्नाप्य श्रीखण्डेन च गुणयेत् । शस्तैः पल्लवपुष्पैश्च पूजयेत्तु प्रयत्नतः

यदुरूपंजपन्मन्त्रंदक्षिणाशांव्यवस्थितः । यथोक्तेन विधानेन नाभिमात्रेजलेक्षिपेत्

तिलाञ्जलिं तु प्रेतार्थं दक्षिणाशामुपस्थितः ।

श्राद्धं तत्रैव विप्राय कारयेद्विजितेन्द्रियः ॥ ११ ॥

विपमैरग्रजातैश्च वेदाध्ययनतत्परैः । गोहिरण्येन सम्पूज्य ताम्बूलैर्भोजनैस्तथा ॥

भूपणैःपादुकाभिश्च ब्राह्मणान्पाण्डुनन्दन ।

मन्त्रकोटिगुणं तस्य नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥

तस्मिन्नीधे तु यः कश्चिदप्युदेहं विधानतः ।

तस्य प्रयति यन्पुण्यं तच्छृणुष्व नराधिप ॥ १४ ॥

यापदन्वीति निष्ठस्ति मर्त्यस्य नमदाजले ।

नाढ्यमिति धर्माग्रा शिवगेके सुदुर्लभे ॥ १५ ॥

ततः कात्यायनस्त्वस्मादिह मानुषना गतः ।

कोटीधनति धीमाज्जायते राजपूजितः ॥ १६ ॥

विधर्मममायुक्तो मेधावी धीज्जपुत्रः । विख्यातो वसुधावृष्टेर्दीर्घायुर्मानवोभवेत्

तस्मरति तर्तीयं नरः शब्दा नृपोत्तमः ॥ करोतीश्वरमभ्यर्च्य प्राप्नोति परमायतिम्

इत्यन्तयमे शूरादि र्वेषं सुमिथ्या । विगते र्वेषे स्नयामर्त्ये स्थापितस्त्रिदशेश्वर

वेद्याया उत्तरे कृते लोकाणां हितकाम्यया ।

मानवो मनिमयुक्तः प्राप्नाद्दे कार्ग्येषु यः ॥ २० ॥

स्मिन्नीधे नरश्रेष्ठ सद्गतिं समयाप्नुयात् । न्यायोपात्तप्रतिनैवदात्मपापानकं कृते

प्राह्वयैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैः क्षीमिभ्यः शक्तिः ।

नैऽपि यान्ति नरा लोके शास्त्रे सुरपूजिते ॥ २१ ॥

यः शृणोति सदा मन्त्रा माहात्म्यं जीर्णं नृप ।

तस्य पापं प्रणश्येत् तस्मात्माभ्यन्तरं च यत् ॥ २२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिमाहर्ष्यामहिताया पञ्चमेरेवाखण्डे

करोतीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

त्रिपष्टितमोऽध्यायः

कुमारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्र! कुमारेश्वरमुत्तमम् । प्रसिद्धं सर्वतीर्थानामगस्त्येश्वरसन्निधौ

पण्मुखेन पुरा तात! सर्वपातकनाशनम् ।

आराध्य परया भक्त्या सिद्धिः प्राप्ता नराधिप ! ॥ २ ॥

देवसैन्याधिपो जातः सर्वशत्रुनिग्रहणः ।

उग्रतेजा महात्माऽसौ सञ्ज्ञातस्तীर्थसेवनात् ॥ ३ ॥

तदा प्रभृतितत्तीर्थसञ्ज्ञातं नमंदातटे । तत्र तीर्थे तु यो गत्वा एकचित्तो जितेन्द्रियः
कार्तिकस्य चतुर्दश्यामष्टम्यां च विशेषतः । स्नापयेद्गिरिजानाथं दधिदुग्धेन सर्पिणा
गीतं तत्र प्रकर्त्तव्यं पिण्डदानं यथाविधि । ब्राह्मणैः श्रोत्रियैः पार्थिवैः कर्मनिरतैः शुभैः
यत्किञ्चिद्दीयते तत्र अक्षयं पाण्डुनन्दन । सर्वतीर्थमयं तीर्थं निर्मितं शिखिना नृप
एतत्ते सर्वमाख्यातं कुमारेश्वरजं फलम् । कुमारदर्शनात्पुण्यं प्राप्यते पाण्डुनन्दन!

मृतः स्वर्गमवाप्नोति सत्यमीश्वरभाषितम् ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

कुमारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः

अगस्त्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र तीर्थं परमशोभनम् । तत्राणापापनाशायभगस्त्येश्वरमुत्तमम्
नमस्कृत्या ततो राजन्मुच्यते ब्रह्महत्याया । कार्तिकस्थनुमास्तस्य वृत्तपक्षे घनुर्वरा

घृतेन स्नापयेद् देवं समाधिस्थो जितेन्द्रिय ।

एकविंशतिरुन्नेपेतो न च्यवेद्देश्वरात्पदात् ॥ ३ ॥

यत्र शोपानहो छत्र दद्याच्च घृतकज्जलम् । मौजनं चैव सर्वपापसर्वं कोटिगुणं भवेत्

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

अगस्त्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः

आनन्देश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र आनन्देश्वरमुत्तमम् । रद्रस्य परमानन्दो यत्र जातो युधिष्ठिर
तत्तीर्थं कथयिष्यामि सर्वपापक्षयं वरम् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

आनन्दश्चैव सज्जातो रद्रस्य हिजसत्तम । कथयतामेव तत्सर्वं सङ्क्षेपात्सहस्रान्धवे-

श्रीमार्कण्डेय उवाच

कथयामि नृपश्रेष्ठ आनन्देश्वरमुत्तमम् । दानवानां धर्मं कृत्वा देवदेधोमहेश्वर ॥

पूजितो देवतेः सर्वैः किन्नरैर्यक्षपन्नैः । आनन्दमंगुनो देवो ननर्त चुपचाहनः ॥
 मंग्यंरूपमास्थाय गौर्याघाताङ्गुस्मिन्वितः । भूतघेतालकद्वार्लभैर्वैभैर्यो मृतः ॥
 ननर्त नर्मदातीरे दक्षिणेपाण्डुनन्दन ! । तुष्टैर्मरुद्गणैः सर्वैः स्थापितः कमलासनः
 तदाप्रभृति तत्तीर्थमानन्देभ्यस्मुच्यते । अप्रम्यां च धनुर्दृश्यां पौर्णमास्यांनगाधिप
 चिघ्रिचञ्चाच्चयेद्देवं मुगन्धेन चित्तेपयेत् । द्वाताणान्पूजयेत्तत्रयथाशक्त्यायुधिष्ठिर
 गोदानं तत्र कर्त्तव्यं चयत्रदानं शुभावहम् । पञ्चमन्त्रप्रशोदश्यांश्राद्धं तत्रैव कारयेत्
 इन्द्रैर्द्वैर्द्वैर्द्विर्नैरक्षतैश्च जलेन वा । प्रेतानां कारयेच्छ्राद्धमानन्देभ्य उक्तमे ॥ १०॥
 आनन्दिताभयेयुस्तेन्याचदाभूतगम्प्यधम् । सन्ततैर्वै न चिच्छेदः सप्तजन्ममुजायते
 आनन्दोहि भवेत्तेषां प्रतिजन्मनि भारत ॥ ११ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणवकाशीतिमाहम्र्यामंहितायांपञ्चमेऽध्वन्तीराण्डे

आनन्देभ्यरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

पट्पष्टितमोऽध्यायः

मातृतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! मातृतीर्थमनुत्तमम् । सङ्गमस्य समीपस्थं नर्मदादक्षिणे तटे
 मातरस्तत्र राजेन्द्र! सञ्जाता नर्मदा तटे । उमार्द्धनारिर्दिवेशो व्यालयक्षोपचीतधृक्
 उवाचयोगिनीवृन्दं कष्टं कष्टमहो हर । अजेयाः सर्वदेवानां त्वत्प्रसादान्महेभ्यर ॥

तीर्थमत्र विधानेन प्रख्यातं वसुधातले ।

एवं भवतु योगिन्य इत्युक्त्वाऽन्तरध्राच्छिवः ॥ ४ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तत्र तीर्थं तु यो भक्त्या नवम्यां नियतः शुचिः ।

उपोष्य परया भक्त्या पूजयेन्मातृगोचरम् ॥ ५ ॥

तस्यस्युमांतर प्रीताप्रीतोऽयंवृषवाहन । चन्दायासृनक्षत्रसायाभपुत्रायायुधिष्ठिर
स्नापनधारभेत्तत्र मन्त्रशास्त्रविदुत्तम । सहिरण्येन कुम्भेन पञ्चरत्नलान्वित
स्नापयेत्पुत्रकामाया वास्यपात्रेण देशिकः ।

पुत्र सा लभते नारी धीर्ययन्त गुणान्वितम् ॥ ८ ॥

योयं काममभिधायेत्ततः सलभने शृणु । मातृतीर्थात्परंतीर्थं न भूत न भविष्यति
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिमाहस्रया सहितायांपञ्चमेऽध्यायस्थले
मातृतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चद्विंशोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्तपष्टितमोऽध्यायः

लुङ्गे श्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तत्संस्थानम्नरं नातं जन्मज्ये व्यपस्थितम् ।

लुङ्गे श्वरमितिख्यातं सुरासुरनमावृतम् ॥ १ ॥

इदंतीर्थं महापुण्यं नाताश्चयं महीतले । अन्यतीर्थरूपमाहात्म्यमुत्पत्तिरनुभूतम्
आसीत्पुरा महावीर्यो दानशोभश्चरितः । बालवृष्ट इतिख्यातः सुतोऽश्वत्थामस्य च
गङ्गातटे समाधियं चकार विपुः तपः ॥

अधोमुखोऽपि संस्थितोऽपिबद्ध धूम्रमहर्षिणम् ॥ ४ ॥

ततश्चानन्तरं देवस्तिष्ठन्नेह भयामह । दृष्ट्वा न पार्यन्ती सा तु तपस्तपुमेववर्धितम्
परस्परम् मदाक्षेप धुमाशी तिष्ठतः नरा । प्रसीद तं कुर्व्याऽऽददेहि शीघ्रं परं विमो

ईश्वर उवाच

यदुतं पणनं देवि मलयमणेन प्रिये । स्वकार्यं च सदाचित्त्यं परकार्यं विगतांगम्

मूर्खस्त्रीवाल्मीकिणां यश्छन्देनाऽनुवर्त्तते । व्यसने पतते घोरे सत्यमेतदुद्दरितम्

देव्युवाच

भार्यायाऽभ्यर्थितो भर्ता कारणं बहु भाषते ।

लघुत्वं याति सा नारी एवं शास्त्रेषु पठ्यते ॥ ६ ॥

प्राणत्यागं करिष्यामि यदि मां त्वं न मन्यसे ।

पार्वत्या प्रेरितो देवो गतोऽसौ दानवं प्रति ॥ १० ॥

ईश्वर उवाच

किमर्थं पियसेधूमं किमर्थं तप्यसेतपः । किं दुःखं किनुसन्तापोऽदकार्यमभीप्सितम्
युवा त्वं दृश्यसेऽद्यापि वर्णविंशतिरेव च । तदाश्च हि मे सर्वं तपसः कारणमहत्,
दानव उवाच

अचला दीयतां भक्तिर्मम स्थैर्यं तवोपरि । अपरं वर्णसाहस्रं निर्विघ्नं मे गतं विभो
दिवसानां सहस्रे द्वे पूर्णे त्वत्तपसा मम ॥ १४ ॥

ईश्वर उवाच

याचयाऽभीप्सितं कार्यं तुष्टोऽहं तव सुव्रत । देवस्य वचनं श्रुत्वा चिन्तयामास दानवः
किं नाकं याचयाम्यद्य किमद्य सकलां महीम् ।
एवं स चिन्तयामास कामवाणेन पीडितः ॥ १६ ॥

दानव उवाच

यदि तुष्टोऽसि मे देव वरं दास्यसि मे प्रभो ।

संग्रामैस्तु न तुष्टोऽहं बलं नास्तीति किञ्च न ॥ १७ ॥

यस्य मूर्धन्यहं देवपाणिना समुपस्पृशे । देवदानवगन्धर्वोभस्मसाद्यातु तत्क्षणात्

ईश्वर उवाच

यत्त्वया चिन्तितं किञ्चित्तत्सर्वं सफलं तव । उत्तिष्ठ गच्छ शीघ्रं त्वं भवनं प्रति दानव

दानव उवाच

स्थायितां देवदेवेश! यावज्ज्ञास्यामि ते वरम् ।

नारद उवाच

देवदानवसिद्धानां गन्धर्वोरगरक्षसाम् । सर्वेषामेव देवेशो हरते ध्रुवमापदम् ॥
असंभाव्यं न चक्षुर्व्यमनसापि न चिन्तयेत् । ईदृशीनैवबुद्ध्यामिआपदंचविभोतव

ईश्वर उवाच

गच्छ नारद शीघ्रं त्वं यत्र देवो जनार्दनः । विदितं च त्वया सर्वं यत्कृतं दानवेन तु
अवध्यो दानवो ह्येव सेन्द्रैरपि मरुद्गणैः । गत्वा तु केशवं देवं निवेदय महामुने ॥

नारद उवाच

न तु गच्छाम्यहं देव सुप्तः क्षीरोदधौसुखी । केशवः प्रेरणे ह्येषामादेशो दीयतां प्रभो
मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा चा राजानं च तथा प्रभुम् ।
गुरुं चैवाऽदितः कृत्वा शयानं न प्रवोचयेत् ॥ ४३ ॥

ईश्वर उवाच

यदि कचिदगारेषु बहिरुत्पद्यते महान् । निधनं यान्ति तत्रस्था यद्बुद्ध्येरन्नसूरयः

नारद उवाच

शीघ्रं गच्छ महादेव आत्मानं रक्ष सुप्रभो । गच्छाम्यहं न सन्देहो यत्र देवो जनार्दनः
ततो नन्दिमहाकालौ स्तम्भहस्तौ भयानकौ ।

जघ्नतुर्दानवं तत्र मुद्रादिभिरायुधैः ॥ ४६ ॥

त्रयोऽपि च महाकायाः सप्ततालप्रमाणकाः ।

न शमो जायते तेषां युध्यतां च परस्परम् ॥ ४७ ॥

ततश्चानन्तरं चिप्रोऽगच्छत्तंकेशवं प्रति । सुप्तं क्षीराणवेऽपश्यच्छेषपर्यङ्कसंस्थितम्
लक्ष्म्या पादयुगं गृह्य ऊरुपरि निवेशितम् ।

अप्सरोगीयमानं तु भक्त्याऽऽनम्य च केशवम् ॥ ४८ ॥

अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् । उत्थापयस्व देवेशं लक्ष्मि त्वमविशंकिता
नारदस्य वचः श्रुत्वा पद्माङ्गुष्ठं व्यमर्दयत् । नारदस्तिष्ठते द्वारि उत्तिष्ठमधुसूदन
देवोऽपि नारदं दृष्ट्वा परं हर्षमुपागतः । स्वागतं तु मुनिश्रेष्ठ ! सुप्रभाताऽद्य शर्वरी ॥

नारद उवाच

अथ मे सफल देवप्रभात तवदशनात् । कुशश्च न देवानां शीघ्रमुत्तिष्ठाम्यताम्
श्रीविष्णुरवाच

प्रणामान्द्रक्ष्य रक्ष्य ये धाम्ये तु मरुद्गणा । आपद् कारणयद्यतत्समाख्यातुमर्हसि
नारद उवाच

दानयेन महानीम तपन्तम सुदारणम् । रक्षेण च घरो इक्षोभस्मत्तं मनमेत्तितम्
घरदानयनेनैव त दय हन्तुमर्हति । ईदृश चेष्टिन मात्वा नीतो देवोऽमरं सह ॥
नारदस्य वच ध्रुवानगामममुनिर्हंरि । दृष्ट्वा देवस्तर्माशातगच्छन्तदिशानुत्तराम्
दृष्ट्वा देव च रुद्राऽथ परिण्यत्र पुन पुन । नमस्तृप्त्य जगन्नाथ देव च मधुसूतन
विष्णुरवाच

भयस्य कारण देव' कथ्यता च महेश्वर । देवदानवयक्षाणां प्रेययेय यमालयम् ॥
ललाटे च कुजो यममो युष्माकञ्च महेश्वर ।

उत्था शिरस्तथाङ्गानि इन्द्रियाणि न मशय ॥ ६० ॥

ईश्वर उवाच

नास्ति सौम्य ॥ मृग्यु नास्ति सौम्य च रोमिषु ।

परार्थिने न सौम्य तु स्त्रीजिते च विशेषत ॥ ६१ ॥

स्त्रीजितेन मया विष्णो' घरो दत्तस्तु दानये ।

यस्य मूर्ध्नि न्यसेत्पाणिं स भवेद्भस्मपुत्रवत् ॥ ६२ ॥

अनेयश्चामरक्ष्य मया ह्युक् न केशव । हन्तुमिच्छतिमा पावउपायस्तवविघने
विष्णुरवाच

गच्छन्तु अमरा सच युष्माभि महशङ्कर । उपाय सत्रयाम्यथ पथार्थदानवस्थे
रेवायाश्च तरे तिष्ठ देव त्वममरं सह । कालक्षेपो न कस्तव्योगम्यतात्वरितम्प्रभो

दक्षिणा यत्र गङ्गा च रवा चैव महानदी ।

यत्र यत्र च दृश्येन प्राचीर्चैव सरस्वती ॥ ६६ ॥

सप्तपष्ठितमोऽध्यायः] * विष्णुमाययादानचमोहवर्णनम् *

तत्समं च महातीर्थं न मर्त्यैर्धैव दृश्यते । स्नानं ये तत्र कुर्वन्ति दानञ्चैव तुभक्तिनः
सप्तजन्मकृतं पापं नश्यते नात्र संशयः । एतत्तीर्थं महापुण्यं सर्वपातकनाशनम् ॥

गम्यतां तत्र देवेश! लुङ्क्षे शं त्वं सहामरैः ।

विष्णोस्तु घघनादेव प्रविष्टो हृदमुत्तमम् ॥ ६६ ॥

रतिं सुमहतीञ्चक्रे सह तत्र मरुद्गणैः । ततश्चानन्तरं देवो मायां कृत्वा ह्यनेकधा ॥
वसन्तमासं संसृज्य उद्यानघनशोभितम् । अशोकैर्वकुलैश्चैव ब्रह्मवृक्षैः सुशोभनैः ॥

श्रीवृक्षैश्च कपित्थैश्च शिरपै राजचम्पकैः ।

श्रीफलैश्च तथा तालैः कदम्बोदुम्बरैस्तथा ॥ ७२ ॥

अश्वत्थादिद्रुमैश्चैव नानावृक्षैरनेकशः । नानापुष्पैः सुगन्धाढ्यैर्धर्मैश्च निनादिनम्
तस्मिन्मध्ये महावृक्षो न्यग्रोधश्च सुशोभनः ।

बहुपक्षिसमायुक्तः कोकिलारावनादिनः ॥ ७४ ॥

कृष्णेन च कृतं तस्मिन्कन्यारूपं च तत्क्षणात् ।

न तस्याः सदृशी कन्या त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ७५ ॥

अन्याश्च कन्यकाः सम सुरूपाः शुभलोचनाः ।

दिव्यरूपधराः सर्वा दिव्याभरणभूषिताः ॥ ७६ ॥

पुमांसमभिकाङ्क्षन्त्यो यद्येकः कामयेत्स्त्रियः ।

मौक्तिकै रत्नमाणिक्यैर्वैडूर्यैश्च सुशोभनैः ॥ ७७ ॥

कामहारैश्च वंशैश्च बद्धो हिन्दोलकः कृतः । आसृढाश्च महाकन्या गायन्ते सुस्वरन्तदा
मारुतः शीतलो वाति वनं स्पृष्ट्वा सुशोभनम् ।

वातेन प्रेरितो गन्धो दानवो घ्राणपीडितः ॥ ७८ ॥

ततः कुसुमगन्धेन विस्मयं परमंगतः । आघ्राय चेदृशं पुण्यं न दृष्टं न श्रुतं मया
वने चिन्तयतः किञ्चिद्भुवनिगीतं सुशोभनम् ।

गीतस्य च ध्वनिं श्रुत्वा मोहितो मायया हरिः ॥ ८२ ॥

व्याधस्यैव महाकूटे पतन्ति च यथा मृगाः ।

कालस्पृष्ट (कालपृष्ट) स्तथा हृष्ये पतितश्च नराधिप ॥ ८२ ॥

दृष्ट्वा कन्या च तां दैत्यो मूर्च्छंया पतितो भुवि ।

पतिनेन तु दृष्ट्वा कन्या घटतले स्थिता ॥ ८३ ॥

आस्यं दृष्ट्वा तु नारीणां पुनः कामेन पीडितः ।

गृहीत्वा हेमदण्डं तु ता पातयिमुमिच्छति ॥ ८४ ॥

कन्योवाच

मा मानुष्यशाय त्वं हि कुमार्यहं कुलोत्तम !।

भो मुञ्चमुञ्च मा शीघ्रं यावद्गच्छाम्यहं गृहम् ॥ ८५ ॥

दानव उवाच

अहं विद्याहमिच्छामि त्वया सहसुरोत्तमे । मूर्च्छते सफलं रात्री भयान्येवं न संशयः

कन्योवाच

पितारश्रुति कौमार्ये मर्त्याश्चरतिर्योषणे । पुत्रोऽक्षतिवृद्धत्वे न स्त्रीस्वातन्त्र्यमहेति

न स्वातन्त्र्य मर्त्यास्ति उत्पन्नाऽहं महत्कुले ।

याच्यस्तु मन्विता भ्राता मातापि हि तथैव च ॥ ८८ ॥

दानव उवाच

यदि मा मेच्छसे त्वय स्वातन्त्र्यं नावलम्बसे ।

ममापि च तदा हत्वा सत्यं च शुभलोचने ! ॥ ८९ ॥

कन्योवाच

विद्यासो नैव कर्तव्यो यादृशे तादृशे नरे ।

नराः स्त्रीषु विचित्राश्च लम्पटाः काममोहिताः ॥ ९० ॥

परिणीय ॥ मा त्वं हि मुहुस्व मोहान्मया सह ।

जन्मनाशो भयेत्पश्चाच्च त्व नान्यो मयेन्मम ॥ ९१ ॥

ब्राह्मणी क्षत्रिणी वैशी शूद्रा यावत्तथैव च ।

द्वितीयो न भवेद्भर्ता एकार्का चेह जन्मनि ॥ ९२ ॥

दानव उवाच

यत्त्वया गदितं चाक्यं तन्मया धारितं हृदि ।
प्रत्ययं मे कुरुष्वऽद्य यत्ते मनसि रोचते ॥ ६३ ॥

कन्योवाच

जानीष्व गोपकन्यां मां क्रीडामि सखिमिः सह ।
अस्मत्कुलेषु यद्विच्यं तत्कुरुष्व यथाविधि ॥ ६४ ॥
न तद्विच्यं कुलेऽस्माकं विषं कोशं न तत्तुला ।
गोपान्वयेषु सर्वेषु हस्तः शिरसि दीयते ॥ ६५ ॥
कामान्धेनैव राजेन्द्र! निक्षिप्तो मस्तके करः ।

तत्क्षणाद्गन्धस्मसाद्भूतो दग्धस्तृणचयो यथा ॥ ६६ ॥

केशवोपरिदेवैस्तुपुष्पवृष्टिः शुभाकृता । हृष्टाःसर्वेऽगमन्देवास्वस्थानंविगतज्वराः
क्षीरोदं केशवोऽगच्छत्कालपृष्ठे निपातिते । यद्दंष्ट्रणुयाद्भवत्याचरितंदानवस्यस्र
स जयी जायते नित्यं शङ्करस्य चचोयथा ।

एतस्मात्कारणाद्राजैर्लुङ्केश्वर (लुङ्केश्वर) मितिश्रुतम् ॥ ६६ ॥
लीनं च पातकं यस्मात्त्वानमात्रेण नश्यति ।

त्वगस्थिशोणितं मांसं मेदस्नायुस्तथैव च ॥ १०० ॥

मज्जाशुक्लगतंपापं नश्यते जन्मकोटिजम् । लुङ्केश्वरे महाराज तोयं पिबति भक्तिः
त्रिमिःप्रसृतिमात्रमिः पापं याति सहस्रधा ।

विशेषेण चतुर्दश्यामुभौ पक्षौ तु चाष्टमी ॥ १०२ ॥

उपोष्य यो नरो भक्त्या पितॄणां पाण्डुनन्दन !

उद्धृतान ते सर्वे नारकीयाःपितामहाः ॥ १०३ ॥

काकिणीं चैव यो दद्याद्ब्राह्मणेवेदपारगे । तेन दानफलंसर्वंकुरुक्षेत्रादिकं च यत्
प्राप्तं तु नान्यथा राजञ्छङ्करो चदते त्विदम् ।

स्पर्शल्लिङ्गमिदं राजञ्छङ्करेण तु निर्मितम् ॥ १०५ ॥

स्पर्शमात्रे मनुष्याणामुद्रवासोऽमिजायते । तेन दानफलसर्वकुक्षेत्रादिकञ्च यत्
एतस्मात्कारणाद्रार्जुनलोकपालाश्च रक्षका ।

दुर्गा च रक्षणे सृणु घनुर्हस्तघरा शुभा ॥ १०७ ॥

धनदो लोकपालेशो रक्षकश्चैश्वरस्य च । रक्षति च सदा कालं ग्रहव्यापाररूपतः ॥

पुत्रघ्नात्समारुपे स्यामिसम्बन्धरूपिणि । लुङ्कोश्च चराजेन्द्रदेवैर्नाऽघापिमुच्यते

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिमाहस्रयासहितायापञ्चमेऽध्यायीखण्डे

रेखाखण्डे लुङ्कोश्चरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम समष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अष्टपष्टितमोऽध्यायः

धनदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धीमार्कण्डेय उवाच

धनदस्य तु नसीर्यं ततो गच्छेद्युधिष्ठिर । नर्मदादक्षिणे कूले सर्वपापक्षयकृत् ॥

सर्वतीर्थफलं तत्र प्राप्यते नात्र मशयः । श्वेतमासत्रयोदशा गुरुपक्षे जितेन्द्रियः

उपोष्य परया भक्त्या रात्री कुर्वीत आगतम् ।

पञ्चामृतेन राजेन्द्र ! ऋषयेऽनर्घं बुधः ॥ १ ॥

दीपं घृतेन दातव्यं गीतं वाद्यध्वजारयेन् । प्रभातेपूजयेद्विप्रानात्मनः श्रेय इच्छति

प्रतिग्रहसमयांश्च विद्यासिद्धान्तवादिनः ।

धीनस्मात्तत्रियायुक्तान्परदारणराड्मुखात् ॥ २ ॥

पूजयेद्गोहिरण्येन यत्त्रयोपानहमोज्ज्वलम् । उग्रशय्याप्रदानेन सर्वपापक्षयोमयेत् ॥

त्रिजन्मजनिर्न पापधनदस्यप्रभाततः । स्वर्गदं दुर्विनीतानाचिनीतानां चमोक्षदम्

अचरदं च दग्धिनामवेज्जन्मनिजन्मनि । कुलीनत्वदुःखद्वानि स्वमायाज्जायतेनरे

व्याधिष्वसौ भवेत्तेषां नर्मदोदकसेवनात् ।

धनदस्य तु यस्तीर्थं विद्यादानं प्रयच्छति ॥ ६ ॥

स याति भास्करे लोके सर्वव्याधिविचर्जिते ।

देवद्रोणीं च तत्रैव स्वशक्त्या पाण्डुनन्दन ! ॥ १० ॥

ये प्रकुर्वन्ति भूयिष्ठां रेवाया दक्षिणे तटे । तेयान्ति शाङ्करे लोकेसर्वदुःखविचर्जिते

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे धनदतीर्थमाहात्म्यवर्णनंनामाष्ट्यष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

एकोनसप्ततितमोऽध्यायः

मङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्रमङ्गलेश्वरमुत्तमम् । स्थापितंभूमिपुत्रेणलोकानांहितकाम्यया

तोषितः परया भक्त्या शङ्करः शशिशेखरः ।

चतुर्दश्यां गुरुर्देवः प्रत्यक्षो मङ्गलेश्वरः ॥ २ ॥

ब्रूहि पुत्र! वरं शुभ्रंतत्ते दास्यामि मङ्गल ! ॥ ३ ॥

मङ्गल उवाच

प्रसादं कुरु मे शम्भो प्रतिजन्मनि शङ्कर । त्वदङ्गस्वेदसम्भूतो ग्रहमध्यैवसाम्यहम्

त्वत्प्रसादेन ईशान पूज्योऽहं सर्वदैवतैः । कृतार्थोह्यद्य सञ्जातस्तव दर्शनभाषणात्

स्थानेऽस्मिन्देवदेवेश मम नाम्ना महेश्वरः । एवं भवतुतेपुत्रेत्युक्त्वाध्वान्तरधीयत

मङ्गलोऽपि महात्मा वै स्थापयित्वा महेश्वरम् ।

आत्मयोगवलेनैव शूलिनाऽपूजयत्ततः । ७ ॥

सर्वदुःखहरंलिङ्गं नाम्नाचै मङ्गलेश्वरम् । तत्र तीर्थे तु वैराजन्ब्राह्मणान्प्रीणयेत्सुधीः

सपत्नीकान्पुत्रैश्च चतुर्थ्यङ्गारके व्रते । पत्नीभर्तारसंयुक्तं चिद्वासं श्रोत्रियं द्विजम्

प्रतान्ने घैव गौर्धुर्यं शिष्यमुददिश्य दीयते ।

प्रीयतां ॥ महादेय सपत्नीको वृषध्वज ॥ १० ॥

यत्नयुग्मं प्रदातव्यं लोहित पाण्डुनन्दन । पूर्व्वंही रत्नचर्णी च शुभ्रं वृष्ण तर्पय च
उग्र शल्वा शुभा घैव रत्नमाख्यानुलेपनम् ।

दातव्यं पाण्डवभ्रंष्ट यिशुद्धेनान्तरात्मना ॥ १२ ॥

चतुर्ध्यान्तु तथाऽष्टम्या पक्षयो शुक्लवृष्णयो ।

ध्नाद् तत्रैव कर्त्तव्यं चित्तशाठ्येन धर्मित ॥ १३ ॥

प्रेता भयन्ति तु प्रीता युगमेक महीपते । सपुत्रो जायते मस्य प्रतिजन्म नृपोत्तम
तस्य तीर्थस्य भावेन सर्वाङ्गरुचिरो वृष । मङ्गलमयने यक्षेनाऽशुभं विद्यते वृषिण्

भक्त्या य कीर्त्तयेद्विन्ध तस्य पापं व्यपोहति ॥ १६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्रपा 'सहितायापञ्चमेऽयम्तीखण्डे
रेखाखण्डे मङ्गलेऽवर्त्तीयमाहात्म्यवर्णननामैकोनमस्तितमोऽध्याय ॥ ६१ ॥

सप्ततितमोऽध्याय

रवितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

रेखाया उत्तरे कुत्रे तीर्थं परमशोभनम् । रविणा निर्मितं पाथं सर्वपापक्षयद्वारम्
स्वाशेन मास्करस्तत्र तिष्ठतः चोत्तरे तटे ।

सर्वव्याधिहरं पु सा नर्मदाया व्यवस्थित ॥ २ ॥

पट्टयापट्टया नृपभ्रष्टक्षत्रम्यासचतुर्दशीम् । ज्ञानय कारयेन्मर्त्यं ध्नाद्भ्रमेणु भक्तित
तस्य पापक्षयं पाथं सूयलोके महीयते ॥ ३ ॥

ततः स्वर्गाच्च्युतः सोऽपि जायते विमले कुले ।

धनाढयोव्याधिनिर्मुक्तो जीवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ ४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे रवितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

एकसप्ततितमोऽध्यायः .

कामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

कामेश्वरं ततश्चान्यच्छृणु पाण्डवसत्तम । सिद्धोयत्र गणाध्यक्षो गौरीपुत्रो महाबलः

तत्र तीर्थे तु यो भक्त्या भक्तियुक्तो जितेन्द्रियः ।

पञ्चाभृतेन संस्नाप्य धूपनैवेद्यपूजनैः ॥ २ ॥

प्रसाद्य जगतामीशं सर्वपापः प्रमुच्यते । अष्टम्यां मार्गशीर्षस्य तत्र स्नात्वा युधिष्ठिर

यो येन यजते तत्र स तं काममवाप्नुयात् ॥ ४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे कामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

द्विमप्ततितमोऽध्याय

मणिनागेधरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नतो गच्छेत्तु राजेन्द्र मणिनागेधरशुभम् । उत्तर नर्मदाकुले सर्वपापक्षयकृत् ॥
स्थापित मणिनागेन लोकानां हितकाम्यया ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

आशीर्विषेण सर्वेण ईश्वरस्तोयित कथम् ।
धुद्रासर्पस्य लोकस्य भयदा विशालिन ॥ २ ॥

कथ्यतातात मे सर्वं पातकस्योपशान्तिदम् । मम सत्तावनदुःखदुर्गोधनसमुद्रपम्
कणभीष्मोद्भव रौद्र दुःख पाश्चालिमग्भवम् ।
तव वक्त्राम्बुजोद्येन प्लावित निरुति गत ॥ ४ ॥
धुया नव मुचोद्गीता कथा वै पापनाशिनीम् ।
अयुक्तमिद्रमस्माक द्विजं वलेशो न शाम्यति ॥ ५ ॥

अथवाप्राप्त्यतेनातयिद्यादानस्ययत्फलम् । तत्फलप्राप्यननित्यकथाध्वयणतोहर

श्रीमार्कण्डेय उवाच

यथा यथा न्य वृषं भाषसे च तथा तथा मे सुखमेति भारती ।
शीघ्रिन्दना वा उरयान्वितस्य त्वन्मोहद नश्यति नैव तात ॥
शृणुष्व तस्मात्माह वान्धवैश्च कथामिमा पापहरा प्रशस्ताम् ॥ ७ ॥

कथयामि यथावृत्तमितिहासं पुरातनम् ॥ ८ ॥

कथित पूर्वतो वृत्ते पारम्पर्येण भारत ॥ ९ ॥

हे भाय कश्यपस्य रास्तासचलोऽयं वृत्तः । गस्तमन्त च विनताऽसूतकटूरहानथ
सन्तोषेण च ते नातं तिष्ठत कश्यपे गृहे । कटूश्च विनतानाम द्वेष्टे घनिने सदा

ताभ्यां साद्धं क्रीडते च कश्यपोऽपि प्रजापतिः ।

ततस्त्वेकदिने प्राप्ते आश्रमस्था शुभानना ॥ १२ ॥

उच्चैःश्रवं हयं दृष्ट्वा मनोवेगसमन्वितम् । पश्यपश्य हि तन्वङ्गीहयंसर्वत्रपाण्डुरम्
धावमानमविश्रान्तं जवेन मनसोपमम् । तं दृष्ट्वा सहसा घ्राऽश्वमीप्याभावेन चाव्रवीत्

कटूखाच्च

।

ब्रूहि भद्रे सहस्रांशोरुवः किं वर्णको भवेत् । अहं ब्रवीमि कृष्णोऽयं त्वं किं वदसितद्वद

चिन्ततो वाच

पश्यसे ननु नेत्रैश्च कृष्णं श्वेतं न पश्यसि । असत्यभाषणाद्भद्रे यमलोकं गमिष्यसि
सत्यानृते तु वचने पणस्तव ममैव तु । सहस्रं चैव वर्णाणां दास्यहं तव मन्दिरे ॥

असत्या यदि मे घाणी कृष्ण उच्चैःश्रवा यदि ।

तदाऽहं त्वद्गृहे दासी भवामि सर्पमातृके ॥ १८ ॥

दिउच्चैःश्रवाः श्वेतोऽहं दासी च तवैव तु । एवं परं स्पर्द्धाम्यां सम्वादोऽयं व्यवर्द्धत
आश्रमेषु गता बाला रात्रौ चिन्तापरा स्थिता ।

वन्धुवर्गस्य कथितं समस्तं तद्विचेष्टितम् ॥ २० ॥

पुत्राणां कथितं पार्थपणञ्चैव मया कृतम् । हाहाकारः कृतः सर्पैः श्रुत्वामात्रापणं कृतम्
तादासीनसन्देहः श्वेतोभास्करवाहनः । उच्चैःश्रवाहयः श्वेतो न कृष्णो विद्यते कचित्

कटूखाच्च

यथाऽहं न भवे दासी तत्कार्यं च विचिन्त्यताम् । विषध्वंरोमकूपेषु ह्यश्वैः श्रवहयस्य तु
एकं मुहूर्त्तमात्रं तु यावत्कृष्णः स दृश्यते । क्षणमात्रेण चैकेन दासी सा भवते मम
दासी कृता तु तां तन्वीं चिन्तां सत्यगर्विताम् ।

ततः स्वस्थानगाः सर्वे भविष्यथ यथासुखम् ॥ २५ ॥

सर्पा ऊचुः

यथा त्वं जननी चाम्यसर्वेषां भुवि पूजिता । तथा साऽपि विशेषेण चञ्चिज्या नमातरः
माता च पितृभार्या च मातृमाता पितामही ।

कर्मणा मनसा वाचा हित तासा समाचरेत् ॥ २७ ॥

माततस्तेन वाक्येन वृद्धाकालानलोपमा । ममदास्मकुर्वाणायेकेषिद्विपद्मगा
हव्यधाहमुखेसर्वेते यास्यन्त्यविचारितम् । मातुस्नद्वचनभ्रुत्वासर्वेष्वेवभुजद्मा
क्वचित्प्रविण रोमेषु उच्चैश्चवद्व्यस्य च । नष्टा केचिद्दशदिश कटूशापभयात्तन ॥
केचिद्गङ्गाजले नष्टा केचिज्जटा सरस्वतीम् ।

केचिन्महोदधौ स्तीना प्रविण विन्ध्यकन्दरे ॥ ३१ ॥

आश्रित्य नमदानोये मणिनागोत्तमो नृप । तपश्चचार विपुलमुत्तरे नर्मदातटे ॥

मातृशापभयात्पार्थ' ध्यायने कामनाशकम् ।

भच्छ्रेयमप्रतर्क्य' च विनाशोत्पत्तिर्विभ्रितम् ॥ ३३ ॥

वायुभक्ष शत साम तर्ध' रधिर्वाक्षक' । एव ध्यानरतस्यैव प्रत्यक्षलिपुरान्तक'
स्तापुस्तापुमहाभागसत्त्वयास्तुभुजद्वम् । त्वयामकत्यागृहीतोऽहप्रीतस्तेष्ट रगेभ्य
वर याचय मे क्षिप्रं वत्ते मनसि वत्तने ॥ ३५ ॥

मणिनाग उवाच

मातृशापभयात्तापहिष्टोऽह नर्मदातटे । त्वत्प्रसादेन मे नाथ मातृशापोभरेदुद्धया

ईश्वर उवाच

हव्यधाहमुख वत्स' न प्राप्स्यसि ममाऽद्वया ।

मम लोके निवासश्च तथ पुत्र' भविष्यति ॥ ३७ ॥

मणिनाग उवाच

अत्र स्थाने महादैव स्थायतामशभावत । सहस्राशेन भागेन स्थायतानमदाजटे

उपकाराय लोकाना मम नाम्नैव शङ्कर' ॥ ३८ ॥

ईश्वर उवाच

स्थापस्व परलिङ्गमाश्रया मम पन्नग । इत्युक्त्वान्तर्हितो देवो जगामह मयासह

मार्कण्डेय उवाच

तत्रतीर्थं ॥ येनन्वाशुधिप्रयत्नमानसा । पञ्चम्यावाचतुर्दश्यामष्टम्याशुषष्णयो

अर्चयन्ति सदा पार्थ नोपसर्पन्ति ते ममम् ।

दध्ना च मधुना चैव घृतेन क्षीरयोगतः ॥ ४१ ॥

स्नापयन्ति विरूपाक्षमुमादेहार्धधारिणम् । कामाङ्गदहनं देवमवासुरनिपूदनम् ॥

स्नाप्यमानञ्च ये भक्त्या पश्यन्ति परमेश्वरम् ।

ते यान्ति च परे लोके सर्वपापविजिते ॥ ४३ ॥

श्राद्धं प्रेतेषु ये पार्थ चाष्टम्यां पञ्चमीषु च । ब्राह्मणैश्चसदायोग्यैर्वेदपाठकचिन्तकैः

स्वदारनिरतैः श्लक्ष्णैः परदारविजितैः । पट्कर्मनिरतैस्तात शूद्रप्रेषणवर्जितैः

खज्जाश्च ददुराः पण्डा वाद्भुष्याश्च कृषीचलाः ।

भिन्नवृत्तिकराः पुत्र! नियोज्या न कदाचन ॥ ४६ ॥

वृषली मन्दिरे यस्य महिषी यस्तु पालयेत् ।

स विप्रो दूरतस्त्याज्यो व्रते श्राद्धे नराधिप ॥ ४७ ॥

काणाण्डुपटाश्च मण्डाश्च वेदपाठविचर्जिताः ।

नते पूज्या द्विजाः पार्थ! मणिनागेश्वरे शुभे ॥ ४८ ॥

यदीच्छेद्दूर्ध्वगमनमात्मनः पितृभिः सह ।

सर्वाङ्गरुचिरां ध्रेनुं यो दद्यादग्रजन्मते ॥ ४९ ॥

स याति परमं लोकं यावदाभूतसंप्लवम् ।

ततः स्वर्गाच्च्युतः सोऽपि जायते विमले कुले ॥ ५० ॥

ये पश्यन्ति परं भक्त्या मणिनागेश्वरं नृप !

न तेषां जायते वंशे पन्नगानां भयं नृप ! ॥ ५१ ॥

पन्नगः शङ्कते तेषां मणिनागप्रदर्शनात् । सौपर्णरूपिणस्ते वै दृश्यन्ते नागमण्डले

फलानि चैवदानानांशृणुष्व्वाऽथनृपोत्तम । यत्नसंस्कारसंयुक्तं ये ददन्तेनरोत्तमाः

तोयं शय्यां तथा छत्रं कन्यां दासीं सुभाषिणीम् ।

पात्रे देयं यतो राजन्यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ ५४ ॥

सुरभीणि च पुष्पाणि गन्धवस्त्राणि दापयेत् ।

दीपं धान्य गृह शुद्धं मयोंपस्पर्शसमुत्तम् ॥ ५१ ॥

येददन्तेपरं भक्ष्या ते व्रजन्ति त्रिविष्टपम् । मणिनागे नृपश्रेष्ठं यद्यदानप्रदीपने
तस्य दानस्य भावेन स्वर्गे यामो मनेदुभयम् ।

पातकानि प्रणीदन्ते आमपात्रे यथा जलम् ॥ ५२ ॥

ममदातोयममिदमोज्य विप्रेक्षति । सोऽपिपार्षेणिमुक्तं कीदृशे दैवते सह
तत् स्वर्गं च्युतानां हि स्वर्गं प्रदद्याम्यहम् ।

दीर्घायुगेनीषपुत्राद्यनयन् सुरोमना ॥ ५३ ॥

सर्वव्याधिषिनिमुक्ता सुनभृत्यै समन्विता ।

स्वागिनो भोगमयुक्ता धर्माभ्यानरता सदा ॥ ५४ ॥

देवद्विनगुरोर्मत्तास्तीर्षसैवापरायणा ।

मातापितृवरा नित्यं द्रोहकापविर्जिता ॥ ५५ ॥

यमिरेषगुणैर्युक्तायेनरापाण्डुनन्दन । सत्यन्नेस्वगादायानां स्वर्गोदात्मवन्तिने
सवर्गाधर तीर्थं मणिनाग नृपोत्तम । तीर्थास्यानमिदं पुण्यं पठेच्छुभादपि
सोऽपि पार्षेणिमुक्तं शिषलोकेमर्हायने । न विप्रक्रमते तेषाविचरन्ति यथेच्छपा

माद्रपया च यत्पृष्टपापुण्यं सूर्यस्यदर्शने । तत्कुरुसमराजोतिभाषयानभ्रवणेनतु
इति श्रीस्त्वान्देमहापुराण वक्राशातिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

रेखाखण्डेमणिनागेऽवर्त्ताधमाहात्म्यवर्णननाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

गोपारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं परमशोभनम् । सर्वपापहरं पार्थ! गोपारेश्वरमुत्तमम्
गोदेहान्निःसृतं लिङ्गं पुण्यं भूमितले नृप ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

गोदेहान्निःसृतं कस्माल्लिङ्गं पापक्षयङ्करम् ।
दक्षिणे नर्मदाकूले मणिनागसमीपतः ॥
संक्षेपात्कथ्यतां विप्र! गोपारेश्वरसम्भवम् ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

कामधेनुस्तपस्तत्र पुरा पार्थ चकार ह । ध्यायते परया भक्त्या देवदेवं महेश्वरम्
तुष्टस्तस्या जगन्नाथः कपिलायामहेश्वरः । निःसृतो देहमध्यात्तुच्छेद्यः परमेश्वरः
तुष्टो देवि! जगन्मातः कपिले परमेश्वरि । आराधनं कृतं यस्मात्तद्वदाऽऽशुशुभानने

सुरभ्युवाच

लोकानामुपकाराय सृष्टाऽहं परमेष्ठिना ।
लोककार्याणि सर्वाणि सिद्धयन्ति मत्प्रसादतः ॥ ६ ॥
लोकाः स्वर्गं प्रयास्यन्ति मत्प्रसादेन शङ्कर !
तीर्थं त्वं भव मे शम्भो! लोकानां हितकाम्यया ॥ ७ ॥
तथेति भगवानुक्त्वा तीर्थं तत्रावसन्मुदा ।
तदाप्रभृति तत्तीर्थं विख्यातं वसुधातले ।
स्नानेनैकेन राजेन्द्र! पापसङ्गं व्यपोहति ॥ ८ ॥
गोपारेश्वरगोदानं यस्तु भक्त्या च कारयेत् ।

योग्ये द्विजोत्तमे देया योग्या धेनु सकाञ्चना ॥

मयन्मा तर्कणी शुभ्रा बहुशीरासवल्लका । हृण्यपक्षे चतुर्दश्यामष्टम्याचाप्रदापयेत्
 सर्वेषु चैव मासेषु कर्त्तिके च विद्योत्तम । दापयेत्पत्यामक्या द्विजेस्वाध्यायतत्परे
 पिथिना चप्रदाद्योपिथिनायस्नुगृह्णे । ताजुमौपुष्यकर्माणीप्रेक्षक पुष्यमाजनम्
 पिण्डदानप्रभुयांघ प्रेतानामक्तिमयुत । पिण्डेनैकेन राजेन्द्र प्रेतायान्तिपरागतिम्
 भक्त्या प्रणाम रद्रस्य ये कुर्यन्ति दिनेदिने । तेषां पार्वलीयेतभिन्नपात्रैश्च यथा
 तत्र तीर्थे तुषो राजन्वृश्म च समुच्चजेत् । पितृभ्योदुधूतास्तेन शिवलोकेऽप्यदीयते
 पुथिष्ठिर उवाच

वृषोत्सर्गे हृते तात पक्षे यज्जायते शृणाम् । तत्सर्वकथयस्वाशु प्रयत्नेन द्विजोत्तम
 धीमार्कण्डेय उवाच

सयलक्षणसपूर्णे वृषे चैव तु यत्फलम् । तदहं सप्ररक्षामि शृणुष्व धर्मनन्दन ॥
 कार्त्तिके चैव वैशाखे पूर्णिमाया नराधिप ।

रद्रस्य मन्त्रिणां भूत्वा शुचि स्नातो जितन्द्रिय ॥ १८ ॥
 वृषस्यैवसमुत्सर्गं कारयेत्प्रीयताहर । सान्निध्ये कारयेत्पुत्रवत्स्रोपतिसकाशुभा
 द्या ॥ विप्रमुत्प्राय सयलक्षणसयुता । प्रीयताचमहादेवो ब्रह्मा विष्णुर्माहेश्वर
 वृश्मे रौमसङ्ख्या या सर्पाङ्गेषु नराधिप । तावद्व्यंघ्रमाणं तु शिवलोके महीयते
 शिवलोके वमित्या ॥ यदामर्षेषु जायते । कुले महत्तिसम्भूतिर्धनधान्यसमाकुले
 नीरोगो रूपवाग्धैव विद्याढ्य सत्यवाक्शुचि ।

गोपारेभ्यरमाहात्म्यं श्रया क्थ्यात् पुथिष्ठिर ॥
 गोदेहात्रिंशत् लिङ्गं नर्मदादक्षिणे तटे ॥ २३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्रया संहिताया षष्ठ्यध्यायनाम षष्ठ्यध्यायः
 रेवासण्डे गोपारेभ्यरमाहात्म्यवर्णननाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः
गौतमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नेवाया उत्तरे कूले तीर्थं परमशोभनम् । सर्वपापहरं मर्त्ये नाम्ना वै गौतमेश्वरम्
स्थापितं गौतमेनैव लोकानां हितकाम्यया ।

स्वर्गसोपानरूपं तु तीर्थं पुंसां युधिष्ठिर ! ॥ २ ॥

तत्र गच्छ परंभक्त्यायत्रदेवोजगद्गुरुः । पातकस्यविनाशार्थं स्वर्गवासप्रदस्तथा
सौभाग्यवर्द्धनं तीर्थं जयदं दुःखनाशनम् । पिण्डदानेन चैकेन कुलानामुद्धरेत्त्रयम्
यत्किञ्चिद् दीयते भक्त्या स्त्रलपं वा यदि वा बहु ।

तत्सर्वं शतसाहस्रमाश्रया गौतमस्य हि ॥ ५ ॥

तीर्थानां परमं तीर्थं स्वयं रुद्रेण भाषितम् ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
नेवाखण्डे गौतमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

शङ्खचूडतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदादक्षिणे कृते तीर्थं पामशोभनम् । शङ्खचूडस्य नाम्ना ये प्रसिद्ध भूमिमण्डले
शङ्खचूड स्यय तत्र स्थित पाण्डुनन्दन । येनैवभयात्पार्थ' सुखं नर्मदातटे
तत्र तीर्थे तु यो भक्त्या शुचिभूत्वा समाहित ।

स्नापयेच्छङ्खचूड तु क्षीरक्षौट्रेण सर्पिषा ॥ ३ ॥

रात्रीजागरणकुर्याद्देवस्याग्नेनराधिप । क्षिप्रमेतत्तत्पूज्यब्राह्मणाञ्छसितव्रतान्
गोप्रदाने द्विजेन्द्रोऽय मर्षपापक्षयह्वर ॥ ४ ॥

तस्मिंस्तीर्थे तु यः पार्थ' सत्पदप्रनर्पयेत् । सयातिपरमलोक' शङ्करस्ययद्योयथा
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽपन्तीखण्डे
रेषाखण्डे शङ्खचूडतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चसप्ततितमोऽध्याय ॥ ३१ ॥

षट्सप्ततितमोऽध्यायः

पारेऽम्बरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततोगच्छेत्तु राजेन्द्र पारेऽम्बरनुत्तमम् । पराशरो महात्मा चै नर्मदायास्तटे शुभे
तपश्चचार विपुल पुत्रार्थं पाण्डुनन्दन । हिमवददुहिता तेन गौरी नारायणी नृप
तोपिता परया भक्त्यानमदोत्तरके तटे । तस्य तुष्टा महादेवी शङ्करार्जुनधारिणी
भोभोऽप्यिव श्रेष्ठ' तुष्टाऽहं तव भक्ति । चर याचयमेविष पराशर महामते, ॥

पराशर उवाच

परितुष्टाऽसि मे देवियदिदेयोचरोमम । देहि पुत्रं भगवतिसत्यशीचगुणान्वितम्
वेदान्यसनशीलं हि सर्वशास्त्रविशारदम् ।

तीर्थं चाऽत्र भवेद् देवि! सन्निधानवरेण तु ॥ ६ ॥

लोकोपकारहेतोश्च स्वीयतां गिरिनन्दिनि ! पराशराभिधानेन नर्मदादक्षिणे तटे
श्रीदेव्युवाच

एवं भवतु ते विप्र! तत्रैवान्तरधीयत । पराशरोमहात्मा चै स्थापयामास पार्वतीम्
शङ्करं स्थापयामास सुरासुरनमस्कृतम् । अच्छेद्यमप्रतर्क्यं च देवानां तुदुरासदम्
पराशरो महात्मा चै कृतार्थो ह्यभवन्नृप ! ॥ १० ॥

तत्र तीर्थं तु यो भक्त्या शुचिः प्रयतमानसः ।

स्न्यथवा पुरुषो वाऽपि कामक्रोधविवर्जितः ॥ ११ ॥

माघे चैत्रेऽथ वैशाखेऽथ च नृपदन्दन ! मासिमार्गशिरे चैव शुक्लपक्षे तु सर्वदा
तत्र गत्वा शुभे स्थाने नर्मदादक्षिणे तटे ॥ १३ ॥

उपोष्य पर्या भक्त्या व्रतमेतत्समाचरेत् ।

रात्रौ जागरणं कृत्वा दीपदानं स्वशक्तितः ॥ १४ ॥

गीतं नृत्यं तथा वाद्यं कामक्रोधविवर्जितः ।

प्रभाते चिमले प्राप्ते द्विजाः पूज्याः स्वशक्तितः ॥ १५ ॥

संपूज्य ब्राह्मणान्पार्थ धनदानहिरण्यतः । वस्त्रेण छत्रदानेन शय्याताम्यूलभोजनैः
प्रीणयेन्नर्मदातीरे ब्राह्मणाञ्छंसितव्रतान् । श्राद्धं कार्यं नृपश्रेष्ठ आमेः पक्वैर्जलेन च
स्त्रीणां चैव तु शूद्राणामामश्राद्धं प्रशस्यते । आमंचतुर्गुणं देयं ब्राह्मणानां युधिष्ठिर
वेदोक्तेन विधानेन द्विजाः पूज्याः प्रयत्नतः । हस्तमात्रैः कुशैश्च तिलैश्चैवाक्षतैर्नृप

चिप्रा उदङ्मुखाः कार्याः स्वयं चै दक्षिणामुखाः ।

दर्भेषु निक्षिपेदन्नमित्युच्चार्य द्विजाग्रतः ॥ २० ॥

प्रेता यान्तु परेलोके तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः । पापं मे प्रशमं यातुणतु वृद्धिं शुभं सदा

वृद्धिं यातु सदा यशो ज्ञानिवर्गोद्विजोत्तम । एवमुच्चार्यविप्राय दानदेयं स्वशक्तिं
 गोभृतिसाहिरण्यादि धात्रं यत्नस्वशक्ति । दातव्यपाण्डवश्रेष्ठं पारोक्ष्यवराधने
 यं शृण्वन्ति परं भक्त्या मुख्यमेव सवपातके ॥ २४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितायां पञ्चमेऽध्यायस्थिते
 रेखाखण्डे पारोक्ष्यवराधनमाहात्म्यवर्णननामपद्मसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

भीमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

भीमार्कण्डेय उवाच

भीमेश्वर ततो गच्छेत्सर्वपापक्षयधुरम् । सैवित् अपिसहस्रं क्षमीमपतधरे शुभे ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा सोपवासो जितेन्द्रियः ।

अपेक्षितक्षर मन्त्रमूर्धवाद्बुद्धिवाकरे ॥ २ ॥

तस्य जन्माजितपापतत्क्षणादेव भज्यति । सप्तनन्माजित पापपापश्रयानश्यते ध्रुवम्
 दशभिर्जन्मभिर्नातशतेन तु पुराकृतम् । सहस्रेण त्रिजन्मोत्थगायत्रीहन्तिविलियम्
 र्धद्विर्लौकिक पापि जाध्यं ज्ञान गच्छेत् । तत्क्षणाद्ब्रह्मे सचं नृणामुत्पलनोत्पदा
 मं देवमाश्रित्य कदाचित्पापमाचरेत् । अज्ञानाश्रयते हि प्रोत्तरं तु कदाचन
 तत्र तीर्थे तु यो दानशक्तिमाश्रित्य चाचरेत् । तद्वृक्षफलमसर्वं जायते पाण्डुनन्दनं
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितायां पञ्चमेऽध्यायस्थिते
 रेखाखण्डे भीमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननामपद्मसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

नारदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्रनारदेश्वरमुत्तमम् । तीर्थानां परमं तीर्थं निर्मितं नारदेन तु ॥

युधिष्ठिर उवाच

नारदेन मुनिश्रेष्ठ कस्मात्तीर्थं चिनिर्मितम् । एतदाख्याहिमे सर्वप्रसन्नोयदिसत्तम!

श्रीमार्कण्डेय उवाच

परमेष्ठिसुतः पार्थ!नारदो मुनिसत्तमः । रेवायाश्चोत्तरे कूले तपस्तेन पुरा कृतम् ॥
नवनाडीनिरोधेन काष्ठावत्यां गतेन च । तोषितः पशुभर्त्ता वै नारदेन युधिष्ठिर !

ईश्वर उवाच

तुष्टोऽहं तव विप्रेन्द्र! योगिनाथ अयोनिज !। वरंप्रार्थय मे वत्स यत्ते मनसि वर्त्तते
नारद उवाच

त्वत्प्रसादेन मे शम्भो योगश्चैव प्रसिध्यतु । अचलातेभवेद्भक्तिः सर्वकालं ममैव तु
स्वेच्छाचारी भवे देव वेदवेदाङ्गपारगः । त्रिकालज्ञोजगन्नाथगीतज्ञोऽहं सदा भवे
दिनेदिने यथा युद्धं देवदानवमानुषैः । पातालेमर्त्यलोके वा स्वर्गे वाऽपि महेश्वर
पश्येयं त्वत्प्रसादेन भवन्तं पार्वतीं तथा । तीर्थं लोकेषु विख्यातं सर्वपापक्षयङ्करम्

ईश्वर उवाच

एवं नारद! सर्वं तु भविष्यति न संशयः । चिन्तितं मत्प्रसादेन सिद्ध्यते नात्र संशयः
स्वेच्छाचारो भवेर्वत्स स्वर्गे पातालगोचरे ।

मर्त्ये वा भ्रम वै योगिन्न केनाऽपि निवार्यसे ॥ ११ ॥

सप्त स्वराख्यो ग्रामा मूर्च्छनार्थकविंशतिः ।

ताना एकोनपञ्चाशत्प्रसादान्मे तव ध्रुवम् ॥ १२ ॥

मम प्रियङ्गुर दिव्य नृत्यगीत भविष्यति । कलिं च पश्यसेनित्य देवदानवकिन्नरै
त्वत्तीर्थं भूतले पुण्य मप्रसादाद्भविष्यति । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो ह्यशेषज्ञानकोविदः ॥

एकस्त्वममि नि सङ्गो मत्प्रसादेन नारद ॥ १५ ॥

इत्युक्त्यान्तदधे देवो नारदस्तत्र शूलिनम् ।

स्यापयामास राजेन्द्र सर्वसंस्थोपकारकम् ॥ १५ ॥

पृथिव्यामुत्तम तीर्थं निर्मितनाम्नेन तु । तत्र तीर्थे नृपश्रेष्ठ यो गच्छेद्विजितेन्द्रिय
मासि भाद्रपदे पायः कृष्णपक्षे चतुर्दशी ।

उपोष्य परया भक्त्या राज्ञो कुर्यात् आगमम् ॥ १७ ॥

छत्र तत्र प्रदातव्यं ब्राह्मणे शुभलक्षणे । शस्त्रेणतु हता चैव तेषां धातुं प्रदापयेत् ॥

ते याप्ति परमं लोकं पिण्डदानप्रभाषतः ॥ १८ ॥

कपिलास्तत्रदातव्यापि नृनुदिश्यमारतः । इत्युच्चायद्विजेदेव्यायान्तु ते परमागतिम्
अस्य धातुस्य भायेन ब्राह्मणस्यप्रसादतः । नमदातोयभावेनन्यायार्जितधनस्यच

तेषां चैव प्रभावेन प्रेता यान्तु परा गतिम् ॥ २० ॥

इत्युच्चार्य विजे देवा दक्षिणा च स्वशक्तिः ।

हविष्यान्न विशालाक्षः द्विजानां चैव दापयेत् ॥ २१ ॥

दीपं भक्त्या प्रदातव्यं नृत्य गीत च कारयेत् ।

अयात तेन वीं सर्वं यः करोतीश्वरात्पथे ॥ २२ ॥

न याति यद्दसाधिप्यमिति यद् स्वयं जगौ ।

विद्यादानेन चैकेन अक्षया गतिमाप्नुयात् ॥ २३ ॥

धूषहास्तत्रदातव्याभूमिं सस्यवतीं नृप । चित्रमानु शुभे मन्त्रे प्रीणयेत्तत्रमक्तिः

आज्येन सुप्रभूतेन होमद्रव्येणमारतः । ये यजन्ति सदा भक्त्या त्रिकालनृत्यग्रेसव

तीर्थं नारदनामाख्ये रेवायाश्चोत्तरे तत्र । चित्रमानुमुक्तादेवा सर्वदेवमयो ऋषि

ऋषिणा प्रीणिता सर्वे तस्मात्प्रीत्योऽहुताशनः ।

पूजिते हव्यवाहे तु दारिद्र्यं नैव जायते ॥ २७ ॥

धनेन विपुला प्रीतिर्जायते प्रतिजन्मनि । कुलीनाश्च सुवेपाश्च सर्वकालं धनेन तु
प्लवो नदीनां पतिरङ्गनानां राजा च सद्रुत्तरतः प्रजानाम् ।

धनं नराणामृतवस्तरूपां गतं गतं यौचनमानयन्ति ॥ २६ ॥

धनदत्वं धनेशेन तस्मिंस्तीर्थे ह्यर्पितम् । यमेनच यमत्वं हि इन्द्रत्वं घैववज्रिणा
अन्यैरपि महीपालैः पार्थिवत्वमुपार्जितम् ।

नारदेश्वरमाहात्म्याद् ध्रुवो निश्चलतां गतः ॥ ३१ ॥

सर्वतीर्थवरं तीर्थं निर्मितं नारदेन तु । पृथिव्यां सागरान्तायां रेवायाश्चोत्तरे तटे
तद्वरं सर्वतीर्थानां महापातकनाशनम् ॥ ३२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्यायखण्डे
रेवाखण्डे नारदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

एकोनाशीतितमोऽध्यायः

दधिस्कन्दमधुस्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! तीर्थद्वयमतुत्तमम् । दधिस्कन्दं मधुस्कन्दं सर्वपापक्षयङ्करम्

दधिस्कन्दे नरः स्नात्वा यस्तु दद्याद् द्विजे दधि ।

उपतिष्ठेत्ततस्तस्य सप्तजन्मनि भारत ! ॥ २ ॥

न व्याधिर्न जरा तस्य न शोको नैव मत्सरः ।

दशचन्द्रशतं यावज्जायते विमले कुले ॥ ३ ॥

मधुस्कन्देऽपि मधुना मिश्रितान्यस्तिलान्ददेत् ।

नाऽसौ वैवस्वतं देवं पश्येद्द्वै जन्मसप्ततिम् ॥ ४ ॥

मधुनासह समिधं पिण्डयस्तुप्रदापयेत् । सस्यपीत्रप्रपीत्रेभ्योदारिद्र्येनैवजायते
 दधिभि 'सहसमिधं पिण्डं यस्तु प्रदापयेत् ।
 तस्मिंस्तीर्थे नर आत्वा विधिपदक्षिणामुख ॥ ६ ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामह ।
 द्वादशाध्वानि तुप्यन्ति ताऽत्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः
 रेखाखण्डे दधिस्कन्दमधुस्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णन
 नामैकोनशीतितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

अशीतितमोऽध्यायः

नन्दिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत् राजेन्द्र नन्दिकेश्वरमुत्तमम् । यत्रसिद्धो महानन्दीतसेसर्वधाम्यहम्
 रेखाया पुरतः कृत्वा पुरा नन्दीगणेश्वर । तपस्तपजयं कुर्वन्तीर्थात्तीर्थजगाम ह
 दधिस्कन्द मधुस्कन्द यावत्पवत्वा तु गच्छति ।
 तावत्तुष्टो महाध्वो नन्दिनाथमुवाच ॥ ३ ॥

इश्वर उवाच

भोभो प्रसन्नो नन्दीश घरवृणुयथेप्सितम् । तपसातेनतुष्टोऽहं तीर्थंयात्राहृतेन ते

नन्दीश्वर उवाच

न चाऽहं कामये वित्तं न चाऽहं कुलसन्ततिम् ।

मुक्त्वा न कामये कामं तव पादाम्बुजात्परम् ॥ ५ ॥

वृमिर्काटपतङ्गेषु तियम्योनि गतस्य वा ।

एकाशीतितमोऽध्यायः] * वरुणेश्वरेऽन्नदानमहत्त्ववर्णनम् *

जन्म जन्मान्तरेऽप्यस्तु भक्तिस्त्वयि ममाऽचला ॥ ६ ॥

तथेत्युक्त्वा महादेवः परया कृपया नृप !

गृहीत्वा तं करे सिद्धं जगाम निलयं हरः ॥ ७ ॥

तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नात्वा भक्त्या व्यक्षं प्रपूजयेत् ।

अग्निप्रोमस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा प्राणत्यागं करोति चेत् ।

शिवस्याऽनुचरो भूत्वा मोदते कल्पमक्षयम् ॥ ९ ॥

ततः कालेन महता जायते विमले कुले । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जीवेच्च शरदां शतम्

एतत्तेकथितं तात ! तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् । दुर्लभं मर्त्यसञ्ज्ञस्य सर्वपापक्षयं करम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे नन्दिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाशीतितमोऽध्यायः ॥८०॥

एकाशीतितमोऽध्यायः

वरुणेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज वरुणेश्वरमुत्तमम् । यत्र सिद्धो महादेवो वरुणो नृपसत्तम

पिण्याकशाकपर्णैश्च कृच्छ्रचान्द्रायणादिभिः ।

आराध्य गिरिजानाथं ततः सिद्धिं परां गतः ॥ २ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।

पूजयेच्छङ्करं भक्त्या स याति परमां गतिम् ॥ ३ ॥

कुण्डिकावर्द्धनीं वाऽपि महद्वा जलभाजनम् । अत्रैनसहितं पार्थ तस्य पुण्यफलं शृणु

यत्फलं लभते मर्त्यः सत्रे द्वादशवार्षिके । तत्फलं समवाप्नोति नाऽत्र कार्या विचारणा

सर्दपामेव दानानामन्नदानं परं स्मृतम् । सद्यः प्रीतिकरं तोयमन्नं च नृपसत्तम ! ॥ ६ ॥

तत्र तीर्थे मृतानां तु नराणां भावितात्मनाम् ।

घरुणस्य पुरे चासौ यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ७ ॥

पश्चात्पूर्णे तत्र काले मर्त्यलोके प्रयायने । अन्नदानप्रदो नित्यं जीवेद्वर्गशतं नरः ।

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेखाखण्डे षट्षोऽध्यायः श्रीमहात्म्यवर्णननामैकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

द्विचशीतितमोऽध्यायः

दधिस्कन्दादिपञ्चतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सतो गच्छेन्महीपालवह्नितीर्थमनुत्तमम् । यत्रसिद्धोमहातेजास्तप हृत्वा दुताशनः

सर्वभक्ष्यं हृतो योऽसौ वृण्डके मुनिना पुरा ।

नमदातदमाधित्यं पूतो जातो दुताशनः ॥ २ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयित्वा महेश्वरम् ।

अग्निप्रवेशं कुरुते स गच्छेदग्निसाम्यताम् ॥ ३ ॥

भक्त्या स्नात्वा तु यस्तत्र तर्पयेत्पितृदेवताः ।

अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलमाप्नोत्यसशकम् ॥ ४ ॥

अस्यैवाऽनन्तरराजन्कोवेरतीर्थमुत्तमम् । कुबेरोयत्र भसिद्धोयक्षाणामपि पुरा

तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा समम्यञ्च जगद्गुहम् ।

उभया सहितं भक्त्या सवपायं प्रमुच्यते ॥ ६ ॥

तत्र तार्यं तु यः स्नात्वा दद्याद्विप्राय काञ्चनम् ।

नाभिमात्रे जले तिष्ठन्मन्त्रमेतावुर्दं फलम् ॥ ७ ॥

दधिस्कन्दे मधुस्कन्दे नन्दीशे घरुणान्ये ।

आग्नेये यत्फलं तात स्नात्वा तत्फलमाप्नुयात् ॥ ८ ॥

ते वन्द्या मानुषे लोके धन्याः पूर्णमनोरथाः । यैस्तु दृष्टं महापुण्यं नर्मदातीर्थं पञ्चकम्
ते यान्ति भास्करे लोके परमे दुःखत्राशने । भास्करादैश्वरे लोके चैश्वराद निवर्त्तके
नीयते स परे लोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततः स्वर्गाच्च युतो मर्त्यो राजा भवति धार्मिकः
सर्वरोगविनिर्मुक्तो भुनक्ति स स्रराचरम् । विष्णुश्च देवता येषां नर्मदातीर्थसेविनाम्
अखण्डितप्रतापास्ते जायन्ते नाऽत्र संशयः ।

गङ्गा कनखले पुण्या कुरुक्षेत्रे सरस्वती ॥ १३ ॥

ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये पुण्या सर्वत्र नर्मदा । रेवातीरे वसेन्नित्यं रेवातोयंसदापिवेत्
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सोमपानं दिने निने । गङ्गाद्याः सरितः सर्वाः समुद्राश्च सरांसि च
कल्पान्ते सङ्क्षयं यान्ति न मृता तेन नर्मदा ॥ १५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्ताखण्डे
रेवाखण्डे दधिस्कन्दादिपञ्चतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः.

त्र्यशीतितमोऽध्यायः

हनूमन्तेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज तीर्थं परमशोभनम् । ब्रह्महत्याहरं प्रोक्तं रेवातटसमाश्रयम् ॥

हनूमताभिधं ह्यत्र विद्यते लिङ्गमुत्तमम् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

हनूमन्तेश्वरं नाम कथं जातं वदस्व मे । ब्रह्महत्याहरं तीर्थं रेवादक्षिणसंस्थितम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

साधुसाधु महाबाहो! सोमवंशविभूषण !

गुह्याद् गुह्यतर तीर्थं नाख्यात कस्यचिन्मया ॥ ३ ॥

नव स्नेहात्प्रपक्ष्यामि पीडितो वाङ्मनेन तु । पूर्वं ज्ञात महद्युद्धं रामरावणयोरपि

पुत्रस्तयो ब्रह्मण पुत्रो विश्रवास्तस्य वै सुत ।

रावणमनेन संवातो दद्यात्स्यो ब्रह्मराक्षस ॥ ५ ॥

शैलोऽभ्यधिजयीभूत प्रसादाच्छूलिनः स ख ।

गीर्वाणा विजिता सर्व रामस्य गृहिणी हता ॥ ६ ॥

घाति कुम्भरुणेन सीता मोचयमोचय । विमानमेत वै पापोमश्वोदर्यापुनःपुनः

त्वं जित कान्तवीर्यजरेणुकेयेनमोऽपि ख । सरामोराममद्रेणतस्यसङ्ख्येक्यजय

रावण उवाच

यानरेक्ष नरेक्ष धैर्यराहेक्ष निरायुधे । देवामुरसमूहेक्ष न जितोऽहं यदाद्यन ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सुप्रीयहनुमद्वपा ख कुमुदेनाङ्गदेन ख । एनैरग्यै सहायैश्च रामचन्द्रेण वै जित

रामचन्द्रण पीलस्त्वो हत सङ्ख्ये महाबल । वनभग्नहताशूरा व्रमङ्गनतुनेन ख

रावणस्य सुतो जन्मेहतश्चाक्षकुमारक । आयामोरक्षसां भीम सपिष्टोवानरेणतु

परं रामायणे धृते सीतामोक्षे एते सति । अयोध्यातुगतैरामेहनुमान्समहाकपि

कीलासाख्य गतः शील प्रणामाय महेशितु ।

तिष्ठतिष्ठेत्यऽमी प्रोक्तो नन्दिना धानरोत्तम ॥ १४ ॥

ब्रह्महत्यायुतम्लं हि राक्षसानां धधेन हि । भैरवस्य समानूत नद्रण्यपात्ययाकपे

हनुमानुवाच

नन्दिनाथः हरं पृच्छ पातकस्योपशान्तिदम् ।

पापोऽहं पृथगो यस्मात्सञ्जात कारणान्तरात् ॥ १६ ॥

नन्दुवाच

रुद्रदेहोद्वधाकिं ते न श्रुताभूतलेस्थिता । श्रवणाञ्जन्मजनिर्नद्विगुणकीर्तनादृमजेत्

त्रिशञ्जन्मार्जिनं पार्थ न श्येद्रेषाधगाहनात् । तस्मात्स्वर्नमं दानीर्यन्थाघतपोमहत्

गन्धवाहसुतोऽप्येवंनन्दिनोक्तंनिशम्य च । प्रयातो नर्मदातीरमौर्व्यादक्षिणसङ्गमम्
दध्यौ सुदक्षिणे देवं विरूपाक्षं त्रिशूलिनम् । जटामुकुटसंयुक्तं व्यालयज्ञोपवीतिनम्
भस्मोपचितसर्वाङ्गं डमरुस्वरनादितम् । उमार्द्धाङ्गहरं शांतं गोनाथासनसंस्थितम्
चत्सरान्तसुवह्न्यावदुपासाञ्चक ईश्वरम् । तावत्तुष्टो महादेव आजगामसहोमया
उवाच मधुरां वाणीं मेव गम्भीरनिस्वनाम् ।

साधुसाध्वित्युवाचेशः कष्टं वत्स त्वया कृतम् ॥ २३ ॥

न च पूर्वत्वया पापं कृतं रावणसङ्क्षये । स्वामिकार्यरतस्त्वं हि सिद्धोऽसि मम दर्शनात्
हनुमांश्च हरं दृष्ट्वा उमार्द्धाङ्गहरं स्थितम् ।

साष्टाङ्गं प्रणयोऽवोच जय शम्भो ! नमोऽस्तु ते ।

जयाऽन्धकविनाशाय जय गङ्गाशिरोधर ! ॥ २५ ॥

एवं स्तुतो महादेवो वरदो वाक्पमब्रवीत् । वरं प्रार्थय मे वत्स प्राणसम्भवसम्भव
श्रीहनुमानुवाच

अह्वरक्षो वधाज्जाता मम हत्या महेश्वर । न पापोऽहं भवेदेव युष्मत्सम्भायणेक्षणात्
ईश्वर उवाच

नर्मदातीर्थमाहात्म्याद्धर्मयोगप्रभावतः । मन्मूर्त्तिदर्शनात्पुत्र निष्पापोऽसि न संशयः
अन्यञ्च ते प्रयच्छामि वरं वानरपुङ्गव ! । उपकाराय लोकानां नामानितव मारुते
हनूमानञ्जनि सुतो वायुपुत्रो महाबलः । रामेष्टः फाल्गुनो गोत्रः पिङ्गाक्षोऽमितविक्रमः
उदधिक्रमणश्रेष्ठो दशग्रीवस्य दर्पहा । लक्ष्मणप्राणदाता च सीताशोकनिवर्त्तनः
इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देव ! उमया सह शङ्करः । हनूमानेश्वरं तत्र स्थापयामास भक्तिः
आत्मयोगवलेनैव ब्रह्मचर्यप्रभावतः । ईश्वरस्य प्रसादेन लिङ्गं कामप्रदं हि तत् ॥

अच्छेद्यमप्रतर्क्यं च विनाशोत्पत्तिवर्जितम् ॥ ३३ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

हनूमन्तेश्वरे पुत्र ! प्रत्यक्षप्रत्ययं शृणु । यद्वृत्तं द्वापरस्यादौ त्रेतान्ते पाण्डुनन्दन
सुपर्वा नाम भूपालो बभूव वसुधातले ।

तस्य राज्ञः सदा सौख्यं नरा दीर्घायुः सदा ॥ ३७ ॥

स पुत्रधनसयुक्तश्चारीरोपद्रववृजितः । शतबाहुर्बभूवाऽस्य पुत्रो भीमपराक्रमः ॥

आसक्तोऽभौ मदा कालं पापघर्मेनरेध्वर ।

अटाटपत घरा सर्वा पर्वताश्च घनानि च ॥ ३७ ॥

यधार्थं मृगयूयानामागतो विन्ध्यपर्वतम् ।

तत्तृणानि ममार्जुणं हस्तियूयसमाचिने ॥ ३८ ॥

सिंहचित्रकशोभाढ्यं मृगपाराहसङ्कुले । वाञ्छित्वासवने राजा नर्मदामागतः प्रयितः ॥

हनुमन्तघनेप्राप्तः शतशोशप्रमाणके । चिचिणायनशोभाढ्यं कदम्यतरसङ्कुले ॥

नियं पालाशजम्बीरं करञ्जलदिरैस्तथा ।

पाटलैर्वर्दरैर्युक्ते शमीतिन्दुक्रशोभितम् ॥ ४१ ॥

मृगयूयं समाच्छत्रशिलण्डिस्वरजादितम् ।

पारावतकसङ्क्रान्ता समन्तात्स्वरशोभितम् ॥ ४२ ॥

शरत्कालेऽरुमद्राजा वङ्कुले चाऽभितस्य स ।

धनमध्यगतोऽद्राक्षीदु भ्रमन्त पिङ्गलद्विजम् ॥ ४३ ॥

पुस्तिकाकरसस्थं च पञ्च सप्त द्विजम् ॥ ४४ ॥

शतबाहुस्त्वाद्य

एकार्जुं त्वं घने कस्मादु भ्रमसे पुस्तिकाकर ।

इतस्तोऽपि सम्पश्यन्कथयस्य द्विजोत्तम ॥ ४५ ॥

ब्राह्मण उवाच

कान्यकुब्जात्समायातः प्रेषितो राजकन्यका ।

अस्थिक्षेपाय ये राजन् हनुमन्तेश्वरे जले ॥ ४६ ॥

राजोवाच

अस्थिक्षेपो जले कस्मादनुमन्तेश्वर द्विज ।

वियते केन कायण साध्वर्यं कथ्यता मम ॥ ४७ ॥

सुपर्वणः सुतोऽयानं त्यक्त्वा भूमौ प्रणम्य च ।

वृत्ताञ्जलिपुटोभूत्वाब्राह्मणायनमोऽवर ! । समस्तं कथयामासवृत्तान्तंस्वं पुरातनम्

ब्राह्मण उवाच

शिवण्डीनाम राजाऽस्ति कान्यकुब्जे प्रतापवान् ।

अपुत्रोऽसौ महीपालः कन्या जाता मनोरथः ॥ ४६ ॥

जातिस्मरा सुधार्षणी नर्मदायाः प्रभावतः ।

पित्रा च सैकदा कन्या विवाहाय प्रजल्पिता ॥ ४७ ॥

अनित्ये पुत्रि! संसारे कन्यादानं ददाम्यहम् ।

श्वः कृत्यमद्य कुर्वीत पूर्वान्ने चाऽपराधिकम् ॥

न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं घास्य न घाकृतम् ॥ ४८ ॥

कन्योवाच

दृच्छेयं यत्र काले हि तत्र देया त्वया पितुः ।

पुत्रीवास्मादर्नो राजा विस्मितो घास्यमवर्षीत् ॥ ४९ ॥

शिष्यण्ड्युवाच

कथ्यतां मे महाभागे! ताश्चर्यं भाषितं त्वया ।

पितुर्चाक्येन सा बाला उत्तमा हागतान्तिकम् ॥ ५० ॥

कथयामास वदवृत्तं हनूमन्तेश्वरे नृप । कलापिनी एहं तात युता भर्त्राघसं तदा
रेवौर्व्यासंगमान्तिस्त्रया रेवायादक्षिणेतटे । हनूमन्तवनेपुण्येष्चिक्रीडाहं यदृच्छया
भर्तृयुक्ता च संलुभारजत्यां सरलेनगे । आगतालुब्धकास्तत्र क्षुधात्ताविनमुत्तमम्
भर्तृयोगयुता पापैर्दृष्टाऽहं वधच्छिन्तकैः । पाशवधंसमादाय वज्राहं स्वमिनासह

ग्रीवां ते मोटयामासुः पिच्छाच्छोदनकं कृतम् ।

हुताशनमुखे तेस्तु सह कान्तेन लुब्धकैः ॥ ५१ ॥

परिमर्ज्यावयोर्मांसं भक्षयित्वा यथेष्टतः ।

सुप्ताः स्वस्थेन्द्रियाः रात्रौ सा गताः शर्वरी क्षयम् ॥ ५२ ॥

प्रभाते मासशेषञ्च जम्बुकैर्गृध्रघातिमि ।

मच्छरीरोद्धवं चास्थि खायुमांसेन चावृतम् ॥ ६० ॥

गृहीत घातिनैकेन चाकाशात्पतित तदा ।

त मामभक्षण दृष्ट्वा परे पक्षिण आगता ॥ ६१ ॥

दृष्ट्वा पक्षिसमूहं तु अस्थिखण्डं व्यसर्जयत् ।

विहगानां समस्नानां घायतां चैव पश्यताम् ॥ ६२ ॥

पतिनं नर्मदातोये हनूमन्नेभ्यरे नृप । मदीयमस्थिखण्डं च पतितं नर्मदाजले ॥ ६३ ॥

तस्यतीर्थस्यपुण्येनजाताऽहपुत्रिका तव । भूपकन्यात्पहजातापूर्णचन्द्रनिमानना
जातिस्मरानरेन्द्रस्यमजाताभरत कुठे । तस्माद्विवाहं नेच्छामिमममर्त्तावृपोत्तम

यिन्मे वर्त्ततेऽद्यापि शत्रुन्तमृगजातिषु ।

तस्यास्थिशेषं राजेन्द्रं तस्मिंस्तीर्थे भविष्यति ॥ ६६ ॥

तत्क्षेपणार्थं वै तात प्रेभ्याऽद्य द्विजोत्तमम् । एतत्ते सर्वमाख्यातं कारणमृपसत्तम

मद्वर्त्ता यिन्मे स्थाने शत्रुन्तमृगजातिषु । यदि प्रेरयसे मात कञ्चित्त्वं नर्मदातटे

तस्याहं कथयिष्यामि स्थानैर्भिहैर्भरक्षितम् ।

शिखण्डिनाऽप्यहं तत्र द्राष्टुं ह्यवनीपते ॥ ६९ ॥

दास्यामिधिशतिप्रामात्रगच्छत्वं नर्मदातटे । प्रेरणमेप्रतिज्ञातमरुम्पापीडितेनतु

कन्योपाय

गच्छ त्वं नर्मदापुण्यां सर्यपापक्षयद्वरीम् । आग्नेय्यांसोमनाथस्यहनूमन्नेभ्यरेपर

भक्षप्रवेशेन रेपाया धिम्नीर्णो घटपादप । करञ्च कटहलैव सन्निधाने घटान्य च

न्यग्रोधमूलमाग्निष्ये सूक्ष्मान्यस्त्रीनि द्रक्ष्यामि ।

ममृगं तानि सगृह्य गच्छ रेवां द्विजोत्तम ॥ ७० ॥

आग्निनस्थाऽनितं पक्षे त्रिपुरारम्भु वै तिथी ।

स्नाप्य त्रिभुलिर्न भक्त्या रात्री त्वं कुरु जामरम् ॥ ७४ ॥

क्षिपे प्रभातं तानि त्वं नामिमात्रजस्थित ।

इत्युच्चार्य द्विजश्रेष्ठ! विमुक्तिस्तस्य जायताम् ॥ ७१ ॥

क्षिप्त्वाऽऽसीनि पुनः स्नानं कर्त्तव्यं त्वयनाशनम् ।

पथं कृते तु राजेन्द्र! गतिस्तस्य भविष्यति ॥ ७२ ॥

कथितं कन्यया यच्च तत्सर्वं पुस्तिकाकृतम् ।

आगतोऽहं नृपश्रेष्ठ! तीर्थेऽग्र दुरितापहं ॥ ७३ ॥

सोऽभिमानंततोदृष्टानीत्वाऽऽसीनिनरेश्वर! पूर्वोक्तेनविधानेनप्राक्षिपंतर्मदास्मसि

पुष्पवृष्टिःपपाताऽऽशु साधुसाध्यति पाण्डव ॥

विमानं च ततो दिव्यमागतं यद्विणस्तदा ॥ ७४ ॥

दिव्यरूपधरो भूत्वा गतो नाफे कलापयान् ।

पथं तु प्रत्ययं दृष्ट्वा हनूमन्तेश्वरे नृप ॥ ७५ ॥

चकारानशनं विप्रः शतबाहुश्च भूपतिः । शोषयामासतुस्तीं स्वर्माश्वराराधनेरतीं

ध्यायन्तीं तस्यतुर्द्वयं शतबाहुद्विजोत्तमीं । मासार्धेनमृतोराजा शतबाहुर्महामनाः

किङ्कणीजालशोभाढ्यं विमानं तत्रचागतम् । साधुसाधुनृपश्रेष्ठविमानारोहणंकुरु

शतबाहुरुत्वाच

नायामि स्वर्गमार्गाग्रं विप्रो याचन्न नंस्थितः ।

उपदेशप्रदो मया गुरुरूपी द्विजोत्तमः ॥ ७६ ॥

अप्सरस ऊचुः

लोभावृतो ह्ययं विप्रो लोभात्पापस्य संग्रहः ।

हनूमन्तेश्वरे राजन्! ये मृताः सत्त्वमास्थिताः ॥ ७७ ॥

ये यान्ति शाङ्करेलोके सर्वपापक्षयंकरे । नैवपापक्षयश्चास्य ब्राह्मणस्य नरेश्वर ॥

गृहं च गृहिणीचित्तेब्राह्मणस्य प्रवर्त्तते । शतबाहुस्ततो विप्रमुवाच विनयान्वितः

त्यजमूलमनर्थस्यलोभमेनंद्विजोत्तम । इत्युक्त्वास्वययोराराजास्वर्गकन्यासमावृतः

दिनेः कौन्धिनृतो विप्रः स्वर्गं वेतालिकैर्वृतः ।

चर्हो च काशीराजस्य पुत्रस्तीर्थप्रभवतः ॥ ७८ ॥

आत्मानं कन्यया दत्तं पूर्वजन्म व्यचिन्तयन् ।

सा च तं प्रौढमालोक्य पितुराज्ज्ञामवाप्य च ॥

स्वयम्बरे स्वभर्तारं लेभे साध्वी नृपात्मजम् ॥ ६० ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एतद्वृत्तान्तमभवत्तस्मिन्स्त्रीयैर्वृषोत्तम । एतस्मात्कारणाम्भेयताधमेतत्सदाह
अपम्याद्या चतुर्दश्या सर्वकालनरोत्तर । विज्ञेयाद्याभिनेमामि वृष्णपक्षेचतुर्दशी
स्नापयेद्गोभर भक्त्या शौद्रक्षीरेण सर्पिणः ।

दध्ना च खण्डयुक्तेन कुरानोयेन वै पुनः ॥ ६३ ॥

श्रीखण्डेन सुगन्धेन गुण्डयेद्य महेश्वरम् । ततः सुररूपयैश्च विन्यपत्रैश्च पूजये
मुषुकुन्दैश्च कुन्देन जातीकाशकुशोद्भवैः । जम्बूमुनिपुष्पीषैः पुष्पैस्तत्कालसम्भवं
अश्वयेत्परया भक्त्या हनूमन्तोत्तर शिवम् । पुनरु दापयेद्द्वीप नैलेन तद्भाष्य
श्राव्य च कारयेत्तत्र ब्राह्मणैर्वेदपारगैः । सर्व्वलक्षणसम्पूर्णैः कुलीनैर्गृहपालैश्च
तपयेद्ब्रह्मणान् भक्त्या घसनाग्नहिरण्यतः ।

नरकस्था दिव्य याम्बु प्रोक्ष्येति प्रणमेद् द्विजान् ॥ ६८ ॥

पतितान्बर्जयेद्बुधिमाम्बुधली यस्य गेहिनी । स्ववृषश्चापस्तिपश्यवृषैरन्यैर्वृषाण्य
वृषली ता चिदुर्दया न शूद्री वृषली भवेत् । ब्रह्महत्या सुरापान गुरवारनिषेण
सुवर्णहरणन्यास मिश्रद्रोहोद्धत्य तथा । नश्यते पातकं सर्वमियेष शङ्करोऽप्रर्षा

श्रीमार्कण्डेय उवाच

वाक्प्रलापेन भो यत्स यदुनोक्तेन किं मया । सर्वपातकसंयुक्तो दद्याद्दानद्विजम्भं
गोदानञ्च प्रकृतव्यमस्मिस्तीर्थ विरोधतः ।

गोदानं हि यत् पाथं सर्वदानाधिकं स्मृतम् ॥ १०३ ॥

मघदेवमया गावसचदेवास्तदात्मकाः । शङ्खाग्रेषुमर्हापालशम्भोवसतिनिन्दश
उरस्कन्दशिरोऽक्षाललाटैर्यमध्वज । चन्द्रार्कलोचनेर्देवो जिह्वायाश्चसरस्यत
मरुद्गणाः सदा साध्या यस्या दन्ता नरोत्तर ।

हुङ्कारे चतुरो वेदान्विद्यात्साङ्गपदक्रमान् ॥ १०५ ॥

ऋषयो रोमकूपेषु ह्यसङ्ख्यातास्तपस्विनः ।

दण्डहेस्तो महाकायः कृष्णो महिषवाहनः ॥ १०६ ॥

यमः पृष्ठस्थितो नित्यं शुभाशुभपरीक्षकः ।

चत्वारः सागराः पुण्याः क्षीरधाराः स्तनेषु च ॥ १०७ ॥

विष्णुपादोद्भवा गङ्गा दर्शनात्पापनाशिनी ।

प्रस्नावे संस्थिता यस्मात्तस्माद्वन्द्या सदा बुधैः ॥ १०८ ॥

लक्ष्मीश्च गोमये नित्यं पवित्रा सर्वमङ्गला ।

गोमयालेपनं तस्मात्कर्त्तव्यं पाण्डुनन्दन ! ॥ १०९ ॥

गन्धर्वाप्सरसोनागाः खुराग्रेषु व्यवस्थिताः ।

पृथिव्यां सागरान्तायां यानि तीर्थानि भारत !

तानि सर्वाणि जानीयाद्गौर्गव्यं तेन पावनम् ॥ ११० ॥

युधिष्ठिर उवाच

सर्वदेवमयी धेनुर्गोर्वाणाद्यैरलङ्कृता । एतत्कथयमे तात कस्माद्गोषु समाश्रिताः

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सर्वदेवमयो विष्णुर्गावो विष्णुशरीरजाः ।

देवास्तदुभयात्तस्मात्कल्पिताविविधा जनैः ॥ ११२ ॥

श्वेता वा कपिला वापि क्षीरिणी पाण्डुनन्दन ।

सवत्सा च सुशीला च सितवस्त्राऽवगुण्ठिता ॥ ११३ ॥

कांस्यद्रोहनिका देया स्वर्णशृङ्गी सुभूयिता ।

हनुमन्तेश्वरस्याऽग्रे भक्त्या विप्राय दापयेत् ॥ ११४ ॥

नियमस्थेनसा देयास्वर्गमानन्त्यमिच्छता । असमर्थाययेदद्युर्विष्णुलोकेप्रयान्तिने

असौलोकेच्युतोरारजन्भूतले द्विजमन्दरे । कुशलोजायतेपुत्रोगुणविद्याधनर्द्धिमान्

सर्वपापहरं तीर्थं हनुमन्तेश्वरं नृप ! शृण्वन्विमुच्यते पापाद्घर्षसङ्कृतसम्भवात् ॥

दूरस्थश्चिन्तयन्परयन्मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥ ११८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण प्रकाशीतिसाहस्रया संहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

ईवासण्डे हनुमन्तेऽभरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

चतुरशीतितमोऽध्यायः

कपितीर्थरामेश्वरलक्ष्मणेश्वरकुम्भेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अश्वेधोदाहरन्तीममितिहामं पुरातनम् ।

कैलासे पृच्छन्ने भक्त्या पण्मुखाय शिषोविनम् ॥ १ ॥

ईश्वर उवाच

पूर्वप्रेतायुगेस्कन्द' हतोरामेणरायण । चतुर्वश तदा कोऽप्यो निहता ब्रह्मरक्षसाम्
हनेषु तेषु वै तत्र रक्षणाय दिवीकसाम् । महानन्दस्तदा जातस्त्रिषु लोकेषु पुत्रक
सतः सीतासमासाद्यममयानरपुङ्गवै । रामोऽप्ययोध्यामायातो भर्गतेनहतोस्तथ

तस्मै समर्पयामास स राज्यं लक्ष्मणाग्रज ॥ ४ ॥

तस्मिन्प्रशासति ततो राज्यं निहतकण्टकम् ।

कृतकार्योऽथ हनुमान्कैलासमगत्पुरा ॥ ५ ॥

ततो नन्दीप्रतीहारो रुद्राश्रमपि तं कपिम् । नक्षसङ्गमयामास रुद्रेणाऽधोघृष्टारिणा
तेन पृष्ठस्तदा नन्दी किं मया पानकं कृतम् ।

येन रुद्रवपुः पुण्यं न पश्याम्यम्भिकान्वितम् ॥ ७ ॥

नन्दिवाच

तथाऽचतरणं चरन्

याऽपि हि कृत पाणमुपमोगेनशास्यति

हनुमानुवाच

किं मयाऽकारि तत्पापं नन्दिन्दैवार्थकारिणा ।

राक्षसाश्च हता दुष्टा चिप्रयक्षाङ्गवातिनः ॥ ६ ॥

ततस्तदालापकुतूहली हरो निजांशभाजं कपिमुग्रतेजसम् ।

उवाच द्वारान्तरदत्तदृष्टिः पुरः स्थितं प्रेक्ष्य कपीश्वरं पुनः ॥ १० ॥

ईश्वर उवाच

गङ्गा गया कपे! रेवा यमुना च सरस्वती । सर्वपापहरानद्यस्तामुन्नानं समाचर

नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं परमशोभनम् । सोमनाथसमीपस्थं तत्र त्वं गच्छ वानर

तत्र स्नात्वा महापापं गमिष्यति ममाऽऽजया ।

उत्पत्य वेगाद्धनुमाञ्छीरेवादक्षिणे तटे ॥ १३ ॥

जगाम सुमहानादस्तपश्चक्रे सुदुष्करम् । तस्य चै तप्यमानस्य रक्षोवधकृतं तमः

विलीनं पार्थ कालेन कियतेशप्रसादतः । ततो देवैः समं देवस्तत्तीर्थमगमद्भरः ॥

कपिमालिङ्ग्यामास घरं तस्मैप्रदत्तवान् । अद्यप्रभृति ते तीर्थं भविष्यति न संशयः

कपितीर्थं ततो जातं तस्यौ तत्र स्वयं हरः । हनूमन्तेवरोनाम्नासर्वहत्याहरस्तदा

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा भक्त्या लिङ्गं प्रपूजयेत् ।

सर्वपापानि नश्यन्ति हरस्य वचनं यथा ॥ १८ ॥

तत्राऽस्थीनि विलीयन्ते पिण्डदानेऽक्षया गतिः ।

यत्किञ्चिद्दीयते तत्र तद्वि कोटिगुणं भवेत् ॥ १९ ॥

हनुमानप्ययोध्यायां रामद्रष्टुमथाऽगमत् । चकार कुशलप्रश्नंस्वस्वरूपंन्यवेदयत्

श्रीराम उवाच

कुर्वतोदेवकार्यं तेममकार्यं च कुर्वतः । ततोऽहमपिपापीयांस्तपस्तपस्याभ्यसंशयम्

तत्रैव दक्षिणे कूले रेवायाः पापहारिणि । चतुर्विंशतिवर्षाणि तपस्तेपेऽथरावधः

ज्योतिष्मतीपुरीसंस्थः श्रीरेवास्नानमाचरन् ।

स्नानेन किं पुनः स्कन्द ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ४० ॥

तत्र तीर्थेतुयःस्नात्वाश्राद्धं कुर्याद्युधिष्ठिर । एकोत्तरंकुलशतमुद्धरेच्छिवशासनात्
यानि कानि च तीर्थानि खासमुद्रसरांसि च ।

शिवलिङ्गाच्च नस्येह कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ४१ ॥

एवं देवा वरं दत्त्वाहरीश्वरपुरोगमाः । स्वस्थानमगमन्पूर्वमुक्त्वातन्नामचोत्तमम्
तीर्थस्याऽस्य वरं दत्त्वा स रामो लक्ष्मणाग्रजः ।

अयोध्यां प्रविवेशाऽसौ निष्पापो नर्मदाजलात् ॥ ४४ ॥

सौवर्णीं च ततः कृत्वा सीतां यज्ञं चकार सः ।

अनुमन्त्र्य मुनील्लोकान्देवताश्च निजं कुलम् ॥ ४५ ॥

पुरा त्रेतायुगे जातं तत्तीर्थं स्कन्दनामकम् ।

नियमेन ततो लोकैः कर्त्तव्यं लिङ्गदर्शनम् ॥ ४६ ॥

तावत्पापानि देहेषु महापातकजान्यपि । यावन्नप्रेक्षते जन्तुस्तत्तीर्थं देवसेवितम्
ते धन्यास्ते महात्मानस्तेषां जन्म सुजीवितम् ।

ज्योतिष्मतीपुरीसंस्थं ये द्रक्ष्यन्ति हरं परम् ॥ ४८ ॥

तस्मान्मोहं परित्यज्य जनैर्गन्तव्यमादरात् ।

तीर्थाऽशेषफलावाप्त्यै तीर्थं कुम्भेश्वराह्वयम् ॥ ४९ ॥

मार्कण्डेय उवाच

श्रुत्वेति शम्भुवचसा स षडाननोऽथ नत्वा पितुःपदयुगाम्बुजमादरेण ।

सम्प्राप्य दक्षिणतटं गिरिशिखवन्त्याःकीशाग्रयरामकलशाख्यशिखान् ददर्श

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे कपितीर्थरामेश्वरलक्ष्मणेश्वरकुम्भेश्वरमाहात्म्यवर्णननामः

चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः.

सोमनाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्रनर्मदाया पुरातनम् । ब्रह्महत्याहस्तीर्थं वाराणस्यासमहितम्
युधिष्ठिर उवाच

भाक्ष्यं कथ्यता ब्रह्मन्यद्वृत्तनमदातदे । वाराणस्या सम कस्मादेतत्कथयमे प्रभो
निमग्नो दुःखससारे हनराज्यो द्विजोत्तम ।
युष्मद्वाणीजठस्नातो निर्दुःख सह यान्धवै ॥ ३ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

माधुमाधु महाबाहोसोमधराधिभूषण । पृणेऽस्मिदुल्लभतीर्थं शुभाङ्गुगुहतरपाम्
आदौ पितामदस्तापत्ममस्तजगत प्रभु ।

मनसा तस्य सज्जाता दशैव ऋषिपुद्गवाः ॥ ५ ॥

मरीचिमथ्यङ्गिरसौ पुनस्त्य पुनह कृतम् । प्रचेतस यमिष्ठ च भृशु नागमेध च
जहो प्राचेतस दम् महातेजा प्रजापति ।

दक्षस्याऽपि तथा जाता पञ्चाशद्बुहिता वि ॥ ७ ॥

द्वौ न दश भमाय वश्यपाय त्रयोऽशः । तथैव न महाभाग समविंशतिमिन्द्रे
रौहिणी नाम या नामामभीष्टा साऽभवद्विधो ।

दोषामु वरुणा वृथा शमो दक्षेण चन्द्रमा ॥ ९ ॥

क्षयरोग्यमयचन्द्रो दक्षस्याय प्रजापते । सच शापप्रभावेण निस्तेजाऽश्वरीरपति
गत पितामह सोमो धेपमानोऽमृताशुमान् ।

पद्मयोने नमस्तस्य वेद्मम नमोऽस्नु ते ॥

ब्रह्मोवाच

निस्तेजाः शर्वरीनाथ कलाहीनश्च दृश्यसे । उद्विग्नमानसस्तात सञ्जातकेनहेतुना
सोम उवाच

दक्षशापेन मे ब्रह्मन्निस्तेजस्त्वंजगत्पते । निहार्श्वाऽस्यशापस्यकथ्यतांमेपितामह
ब्रह्मोवाच

सर्वत्र सुलभा रेवा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा । ओङ्कारेऽथभृगुक्षेत्रे तथाचैवौर्विसङ्गमे
तत्र गच्छ क्षपानाथयत्र रेवान्तरं तदम् । त्वरितोऽसौ गतस्तत्रयत्ररेवौर्विसङ्गमः
काष्ठावस्थः स्थितः सोमो दध्यौ त्रिपुरवेरिणम् ।

यावद्वर्षशतं पूर्णं तावत्तुष्टोमहेश्वरः ॥ १६ ॥

प्रत्यक्षः सोमराजस्य वृणासन उमापतिः ।

माष्टाङ्गं प्रणिपत्योच्चैर्जय शम्भो! नमोऽस्तुते ॥ १७ ॥

जय शङ्कर! पापहराय! नमोजय ईश्वर ते जगदीश! नमः ।

जय वासुकिभूषणधारा! नमो जय शूलकपालधराय नमः ॥ १८ ॥

जय अन्धकदेहविनाश! नमो जय दानववृन्दवधाय नमः ।

जय निष्कलरूप! सकलाय नमोजय काल कामदहाय नमः ॥ १९ ॥

जय मेघककण्ठधराय नमो जय सूक्ष्मनिरञ्जनशब्द! नमः ।

जय आदिरनादिरनन्त! नमो जय शङ्कर! किङ्करमीश भज ॥ २० ॥

एवं स्तुतोमहादेवःसोमराजेनपाण्डव । तृप्तस्तस्य नृपश्रेष्ठ! शिवयाशङ्करोऽब्रवीत्
ईश्वर उवाच

वरं प्रार्थय मे भद्र! यत्ते मनसि वर्त्तते । साधुसाधुमहासत्त्व तुष्टोऽहं तपसा तव
सोम उवाच

दक्षशापेन दग्धोऽहं क्षीणसत्त्वो महेश्वर । शापस्योपशमं देव कुरु शर्म मम प्रभो !॥
ईश्वर उवाच

तव भक्तिगृहीतोऽहमुमया सह तोयितः ।

विद्ययाः साक्षात्काराय साधनमर्थसिद्धिरिवेत्युक्तम् ॥ ३४ ॥

॥१॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ अथ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ १०० ॥

सुविधिता इत्यादि

सामान्यतया प्रत्येक विषय के अन्तर्गत निम्नलिखित विषयों पर विचार किया जायेगा :-

प्रमाण-संख्या

१७७. मन्त्रालय न संश्लेषण प्रसारण । परामर्शक अर्थात् विचार प्रसारण

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः । विष्णोश्चैव नमः ।

पदे 'क' तं इति वा' भगवत्पुत्र इति वा । भगवत्पुत्र इति वा ननु विज्ञेयवर्गादिना वा ३ ३ । ३

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

११३३ ॥ १३३३ ॥ १३३३ ॥ १३३३ ॥ १३३३ ॥

विश्वकर्माय नमः । तस्मात्तस्मात् । कदाचित्कदाचित् विद्यमानास्तुतिभिः ॥

[illegible][illegible]

उपशान्त एव कश्चिद्वाक्यं ध्यायन्निह । इत्यतः सदात्रैतदुच्यते शङ्खमेवावधारणे

‘**ସଂସାର ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଏକତା ବ୍ୟାପନାଦୀ ଦୁର୍ବିଘ୍ନ ।**

१११ सुविधाय मातः स्वयत्तायश्च ॥ ३० ॥

यथातन्मन्त्रोक्तं यथातन्मन्त्रोक्तं यथातन्मन्त्रोक्तं । यथातन्मन्त्रोक्तं यथातन्मन्त्रोक्तं यथातन्मन्त्रोक्तं ।

सायनाथवा 'यस्य ज्ञानाद्यथदूष्य गतः । सायनाथः सायनाथोऽथोऽपुनस्तद्वत्मानतः

प्रमाण समुदायन विद्युत् विज्ञान । प्रमाण निर्माण वायुविज्ञानमपानिभर

गायत्रीसप्तमोऽङ्कः शिवस्य चरणसुखम् । रत्नमाल्यानि दाह्यन्तीति चन्द्रमणिनाम् ।

४॥५॥

स्युवाच

सन्देशं श्रूयतां विप्र! यदि गच्छसि सङ्गमे ।

मद्भर्ता तिष्ठते तत्र शीघ्रमेव विसर्जय ॥ ४१ ॥

काकिनी च ते भार्या तिष्ठते वनमध्यगा । इत्याकर्ण्यगतौविप्र सङ्गमे सुगदुर्लभे
वृक्षच्छायायान्वितः कण्वो ब्राह्मणेनाऽवलोकितः ।

उवाच तं प्रति तदा वचनं ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४३ ॥

ब्राह्मण उवाच

वनान्तरे मया दृष्टा बाला कमललोचना । रक्ताम्बरधरा तन्वी रक्तचन्दनचन्विता

रक्तमालया सुशोभाढ्या पाशहस्तामृगेशणा ।

वृक्षारूढाऽवदृष्टास्मिन् मद्भर्ताप्रेष्यतामिति ॥ ४२ ॥

कण्व उवाच

कस्मिन्स्थाने तु विप्रेन्द्रविद्यते मृगलोचना । कस्यसाकेनकार्येणसर्वमेतद्वदाशु मे

ब्राह्मण उवाच

सङ्गमादर्द्धकोशे सा उद्यानान्तेहिविद्यते । वचनाद्ब्राह्मणस्यैतान्ब्रानापार्थिवेनतु

तदा स कण्वभूपालः स्वकं दूतं समादिशत् ।

कण्व उवाच

गच्छ त्वं पृच्छतां तां काऽऽगता क्व गमिष्यसि ।

प्रेषितस्त्वरितो दूतो गतो नारीन्ममीपतः ॥ ४८ ॥

वृक्षस्थां ददृशे बालामुवाच नृपसत्तम !

मन्नाथः पृच्छति त्वां तु काऽसि त्वं क्व गमिष्यसि ॥ ४६ ॥

कन्योवाच

गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।

इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यमः ॥ ५० ॥

ब्रह्महत्याघसज्जाता मृगरूपधरद्विजात् । मयायुक्तोऽपितैराजामुक्तस्तीर्थप्रभावतः

अद्वन्द्वोद्गान्तरात्मध्ये ब्रह्महत्या न सम्बिद्मन् ।

सोमनाथप्रमाचोऽयं धाराणस्याः समं स्मृतं ॥ ५२ ॥

गच्छन्त्य प्रप्यता राजाशाग्रमत्र न मगध । गतोभृत्यस्तनर्थाप्रविपमानमुचिह्व
समन्त्रकथयामासयत्कृतहि पुरातनम् । तस्ययास्यादर्मा राजापतितोधरणीतम्

मृत्यु उवाच

कस्मात्स्थ शोचसे माय' पूर्वोपास शुभाशुभम् ।

इयान्तर्यं वधस्मिन्य राजा वधनमत्रर्षीत् ॥ ५३ ॥

प्राणशम करिष्यामि सामनाथसमीपतः ।

शांत्रमानीयता पट्टिरिन्धनानि यदूनि च ॥ ५४ ॥

आनात तन्मणात्मर्षं भृगुस्नद्वयप्रतिमि । स्नानकृत्पाशुमेतोयेसङ्गमेपापनाशने
अर्चित परया मन्त्र्या सोमनाथो प्रहृष्टभूता ।

त्रिप्रदक्षिणत ऋषा उच्यन्त ज्ञातयेदसम् ॥ ५५ ॥

प्रपिष्ट वण्यराजाऽर्मा हृदि ध्यात्वा जनादनम् ।

पीताम्बरधर देव जटामुकुटधारिणम् ॥ ५६ ॥

श्रियायुक्तं सुपणम्य शङ्खचक्रगदाधरम् । मुरारिखरन दध्या सुपतिर्मे भयतिषति
पपात पुण्ड्रिष्टिन्तु माधुमाधु नृपात्मज ।

माधयमनुलं दृष्ट्वा निरीक्ष्य च परस्परम् ॥ ५७ ॥

मृतं ते पाथके मूर्त्निहृदि ध्यात्वा गदाधरम् ।

विमानस्यास्तनः सर्वे सञ्जाता पाण्डनन्दन ॥ ५८ ॥

निपापान्निदिग्वाता सामनाथप्रमाचत । ब्राह्मणेमङ्गमेनप्रध्यायमानेवृषपञ्चजम्
धोमाषण्डेय उवाच

सोमनाथप्रमाचोऽयन्नुत्थैरुपनाविधिम् । मष्टम्या या वतुहस्यामवशात्त्रयेर्दिने
चिदाचाक्षुषपक्षवेत्तृवरणसन्नमी । उपोष्य यानरोमषयाराश्रीकुर्वीतनागरम्
पञ्चामृतन गन्धेन द्यापयन्त्यरोम्बरम् । र्धाघण्डेन ततो गुण्डयुष्मधूपादिष ददत्

नवोभयेद्दीपं नृत्यंगीतं च कारयेत् । सोमवारे तथाऽष्टम्यां प्रभाते पूजयेद्द्विजान् ।
जितक्रोधानात्मवतः परनिन्दाचिचर्जितान् ।

सर्वारुचिराञ्छस्तान् स्वदासपरिपालकान् ॥ ६८ ॥

अथ त्रीपाठमात्रांश्च चिकर्मचिरतान्सदा । पुनर्भूवृथली शूद्रा चरेयुर्यस्य मन्दिरं ॥
दूरतोऽसौ द्विजस्त्याज्य आत्मनः श्रेय इच्छता ।

हीनाङ्गाऽनतिरिक्तांगान्येषां पूर्वापरं न हि ॥ ७० ॥

व्रजे श्राद्धे तथा दाने दूरतस्तान्चिचर्जयेत् ।

आयसीतरुणीतुल्या द्विजाः स्वाध्यायचर्जिताः ॥ ७१ ॥

आत्मानं सह याज्येन पातयन्ति न संशयः ।

शाल्मलीनावतुल्याः स्युः पट्कर्मनिरता द्विजाः ॥ ७२ ॥

तारं धत्तथाऽऽत्मानं तारयन्ति तरन्ति च । श्राद्धं सोमेश्वरेष्वेपायं यः कुर्याद्भूतमत्सरः
प्रेतास्तस्य हि सुप्रीता यावदाभूतसम्प्लवम् ।

अन्नं वस्त्रं हिरण्यं च यो दद्यादग्रजन्मने ॥ ७३ ॥

स याति शाङ्करलोकं इति मे सत्यभाषितम् । हयं यो यच्छते तत्र सम्पूर्णतरुणंसितम्
रक्तं वा पीतवर्णं वा सर्वलक्षणसंयुतम् । कुङ्कुमेन चिलिताङ्गाद्यग्रजन्महयावपि ॥

स्नग्दामभूषितो कार्यां सितवस्त्रावगुण्ठितो ।

अङ्घ्रिः प्रदीयतां स्कन्धे मदीये हयमारुह ॥ ७७ ॥

आरूढे ब्राह्मणे ब्रूयाद्वास्करः प्रीयतामिति । स याति शाङ्करलोकं सर्वपापचिचर्जितः
उपराने तु सोमस्य तीर्थं गत्वा जितेन्द्रियः ।

सत्यलोकाच्च्युतश्चाऽपि राजा भवति धार्मिकः ॥ ७६ ॥

तस्य वासः सदाराजत्र नश्यति कदाचन । दीर्वायुर्जायते पुत्रो भार्या च वशवर्तिनी
जीवेद्दर्पशतं साग्रं सर्वदुःखचिचर्जितः । सोपवासो जितक्रोधो धेनुदद्याद्द्विजन्मने
सवत्सां क्षीरसंयुक्तां श्वेतवस्त्रावलोकिताम् ।

शबलां पीतवर्णाञ्च धूम्रां वा नीलकबुराम् ॥ ८२ ॥

कपिला धा सवत्सां च घण्टामरणमूषिताम् ।

रूप्यपुरा काम्यदोहा स्वर्णगङ्गां नरेवर ॥ ८३ ॥

श्रोतयापद्धतेयशोरजामौमाम्यवर्द्धिनी । शयलापीतवर्णा च दुःखघ्न्यामप्रकीर्तिने
कपिगनाशयेत्पाप समज्जन्मममुद्भवम् । मत्पत्रेकमवाप्नोति गोप्रदायां नरेवर ॥
पक्षान्तेऽथव्यतीपानेचै रूर्तारधिसङ्गमे । दिनक्षये गणच्छाया ग्रहणेमास्कारम्यथ
ये व्रजन्ति महात्मान सद्मेसुरहुर्हमे । मृदाघगुण्डपिदशानुष्ठातमानसङ्गमेधिशोण
हृद्यान्तजलेजाप्याप्राणायामोऽथवाकृप । भावर्जवैष्णवीधैवसीरीशैवायदृच्छया
तेऽपि पापे प्रमुच्यन्त इत्येवं शङ्करोऽत्रभीन् ॥ ८८ ॥

जगतीं सोमनाथस्य यस्नु कुर्या प्रदक्षिणाम् ।

प्रदक्षिणीरुता तेन समर्द्धापा वसुन्धरा ॥ ८९ ॥

श्रद्धाहत्या मुरापानगुरुदारनिषेयणम् । भ्रणहा स्यणहना च मुख्यन्तेनाऽत्रमशय
तीर्धारयानमिद पुण्यं य शृणोति जितेन्द्रिय ।

व्याधितो मुख्यने रोगी चारोगी सुखमाप्नुयाम् ॥ ९१ ॥

यत्ने सन्दहने चेत शृणु तन्मे युधिष्ठिर ।

नैकाऽपि नृप' लोकेऽस्मिन्भ्रणहत्या सुदुस्त्यया ॥ ९२ ॥

किमु पद्विशति पाथ' प्राप या क्षणदाकर ।

सोऽपि तीवमिद प्राप्य तपस्नप्यवा सुदुधरम् ॥ ९३ ॥

विमुक्त' सवपापेभ्य शीतरश्मिभू' मुखा । श्रूयनेकृपपीराणीयायागीतामहर्षिभि'
रिद्ग प्रतिष्ठितलोकदशभ्रूणहन भवेत् । शनोतिदूषयसोमे स्थापयामाममारत
मेचोरिसङ्गमे द्याय द्वितीयभृशुकच्छके । तत सिद्धि परा प्राप्यप्रमाने तुकृतायणम्
इति ते कथित सर्वं तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ।

धर्म्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं मशुद्धिहृन्नुणाम् ॥ ९४ ॥

पुत्रार्थो लभने पुत्राग्निष्काम स्वर्गमाप्नुयात् ।

मुख्यते सर्वपापेभ्यस्तार्थं कृत्वा पर नृप' ॥ ९८ ॥

एतत्ते सर्वमाग्यातं सोमनाथस्य यत्फलम् ।

श्रुत्वा पुत्रमवाप्नोति स्नात्वा चाऽष्टौ नसंशयः ॥ ६६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे ण्काशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवास्रण्डे सोमनाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

पडशीतितमोऽध्यायः

पिङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज पिङ्गलावर्तमुत्तमम् । सङ्गमस्य समीपस्थं रेवायाउत्तरेतटे
हव्यवाहेन राजेन्द्र! स्थापितः पिङ्गलेश्वरः ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

हव्यवाहेन भगवन्तीश्वरः स्थापितः कथम् । एतदाख्याहि मे सर्वप्रज्ञादाद्वक्तुमहंसि
मार्कण्डेय उवाच

शम्भुना रेतसाराजंस्तर्पितो हव्यवाहनः । प्राप्तसौख्येन रौद्रेण गौर्याक्रीडनचेतसा
हव्यवाहमुखे क्षिप्तं रुद्रेणामिततेजसा । रुद्रस्य रेतसा दग्धस्तीर्थयात्राकृतादरः ॥
सागरांश्च नदीर्गत्वाक्रमाद्रेवां समागतः । घञ्चारपरयाभक्त्या ध्यानमुग्रं हुताशनः
घायुभक्षः शतं साग्रं यावत्तेपे हुताशनः । तावत्तुष्टो महादेवो वरदो जातवेदसः ॥
मन्निधौ समुपेत्याथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥

ईश्वर उवाच

वरं वृणीष्व हव्यवाह! यत्ते मनसि वर्तते ॥ ७ ॥

बहिरुवाच

नमस्ते सर्वलोकेश! उग्रमूर्ते नमोऽस्तु ते । रेतसा तव सन्दर्शः कण्ठीजानो महेक्षण

अथा कुरु महादेव' मम रोग चिन्ताशय ॥ ८ ॥

ईश्वर उवाच

हव्यवाह' भवारोगो मत्प्रमादाच्च मत्त्वयम् ।

अत्रतीर्थे कृतस्नानं स्वरूपं प्रतिपत्स्यसे ॥ ९ ॥

इयुस्यां च महादेवस्ननेऽन्तरर्थायत । अनन्तरहव्यवाह सस्त्रीरेंवाखण्डेत्वरत्न
तद्देवरोगनिमुक्तोऽभवदुद्दिष्यन्त्यरूपवान् । स्थापयामासदेवेशमयस्त्रिपिङ्गु'श्वरम्
नास्त्रामभूययामासनुणयस्तुतिमिमुदा । ततोऽयमादेशं स्य देवानाहव्यवाहन'
हव्यवाहेन भूपैष स्यापितं पिङ्गु'श्वर' । जितकोऽोद्दिष्यस्तत्र उपवाससमाचरेत्
अतिरात्रक' तस्य धन्ने कद्रत्वमाप्नुयात् ।

गुणान्विताय विप्राय कपिला तत्र भारत ॥ १४ ॥

भलङ्कृत्य'मयन्ता च शकत्याऽलङ्कारभूषिताम् ।

य प्रयच्छति शानेन्द्र' स गच्छेत्परमा गतिम् ॥ १५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण षष्ठाशीतिसाहस्र्या संहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
रेंवाखण्डे पिङ्गु'श्वरनाथमाहात्म्यवर्णननाम षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

सप्ताशीतितमोऽध्यायः

ऋणत्रयमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल तीर्थं परमशामनम् । स्थापितमुनिसङ्घेपदुग्रहर्षशसमुद्रवै
ऋणमोचनमिदम्यरेंवात'समाश्रितम् । षष्ठासमनुजोभक्त्यातपयन्पितृदेयता'
देये पितृमनुष्यैश्च ऋणमात्महनं च यत् ।

मुच्यते तत्क्षणान्तर्यं स्नातो वै नमदाब्जले ॥ ३ ॥

इत्यक्षं दुरितं तत्र दृश्यते फलरूपतः । तत्र नार्थं नु यो राजश्रेष्ठधितो जितेन्द्रियः
स्नात्वा दानं च वै श्रद्धादयैर्द्विविज्ञापयतिम् ।

शृणुष्वयमिनिर्मुक्तो नाथे दीप्यमि देवयन् ॥ १ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतितमाहस्यां पञ्चमोऽवन्तीखण्डः रेवाखण्डे
रेवाखण्डेशृणुष्वयमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

अष्टाशीतितमोऽध्यायः

कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तत्सर्वैवानन्तरं पार्थ कपिलं तीर्थमाश्रयेत् । स्थापितं कपिले नैव स चंपातफलाशनम्
अष्टम्यां च मिते पक्षे चतुर्दश्यां नरेश्वर ॥

स्नापयेन्पण्या भक्त्या कपिलाक्षीरमर्पया ॥ २ ॥

श्रीखण्डेन मुगन्धेन गुण्डयेत महेश्वरम् । ततः मुगन्धपुष्पैश्च शयेतैश्च नृपसत्तम ॥ ३ ॥

येऽर्चयन्ति जिनक्रोधा न ते यान्ति यमालयम् ।

असिपत्रवतं घोरं यमचुहूँ मुदारुणा ॥ ४ ॥

दृश्यते नैव चिह्निः कपिलेश्वरपूजनान् ।

स्नात्वा रेवाजले पुण्ये भोजयेद् ब्राह्मणाञ्जुमान् ॥ ५ ॥

गोप्रदानेन घस्त्रेण तिलदानेन भारत । छत्रशय्या प्रदानेन राजा भवति धार्मिकः
तीव्रतेजाविग्रोरश्च जीवत्पुत्रः प्रियम्वदः । शत्रुवर्गेन तत्स्य स्यात्कदाचित्पाण्डुनन्दन

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतितमाहस्यां संहितायां पञ्चमोऽवन्तीखण्डः
रेवाखण्डे कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

एकोनवतितमोऽध्यायः

पूतिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

मतो गच्छेत्तु राजेन्द्र! पूतिकेश्वरमुत्तमम् । नमंदादक्षिणेकूले सर्वपापक्षयकुर
स्थापितं जाम्बवन्तेन लोकानां तु हितार्थिना ।

राजा प्रसेनजित्नाम तस्या बह्वस्थलान्मर्णो ॥ २ ॥

समुत्क्षिप्ते तु नेत्रेण संपूतिरभयद्वयण । तत्र तीर्थं तपस्तत्पथा निर्गम्य समजाय
तेन तत्स्थापितं लिङ्गं पूतिकेश्वरमुत्तमम् । यस्तत्रमनुजोभक्त्यास्नायाद्भक्तमस्त
मर्षाम्कामानवाप्नोति सम्पूश्य परमेश्वरम् ।

वृष्णाष्टभ्यां चतुर्दश्यां सर्वकालं नराधिप ।

येऽर्चयन्ति सदा देव ते न यान्ति यमालयम् ॥ ५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
रेवाखण्डे पूतिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनवतितमोऽध्यायः ॥८६॥

नवतितमोऽध्यायः

जलशायितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

रेवायाउत्तरेकूलेवैष्णवं ताधमुत्तमम् । जलशायीति धे नाम चिख्यात धनुधातले
दानवानां धध कृत्वा सुप्तस्तत्र जनार्दन । अत्र प्रशान्तिते तत्र देवदेवेन धकिणा
सुदर्शनं च निष्पाप रेवाज्जसमाधयात् ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच

घक्रतीर्थं समाचक्ष्व मुनिसङ्घ्यश्च वन्दितम् ।

चिण्णोः प्रभावमतुलं देवायाश्चैव यत्फलम् ॥ ३ ॥

श्रीभार्कण्डेय उवाच

साधुसाधु महाप्राज्ञ! विरक्तस्त्वं युधिष्ठिर !

गुह्याद्गुह्यतरं तीर्थं निर्मितं घक्रिणा स्वयम् ॥ ४ ॥

तत्तेहं सम्प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ।

आसीत्पुरा महादैत्यस्तालमेव इति श्रुतः ॥ ५ ॥

नैनदेवा जिताःसर्वेहृतराज्यानराधिप । यज्ञभागान्तस्वयंभुङ्क्तेअहंविष्णुर्नसंशयः
धनदस्य हृतं वित्तं हृतः शक्रस्य चारणः । इन्द्राणीं चाञ्छतेपापो हयस्त्नरखेरपि
तालमेवमयात्पार्थरविरुद्राःसवासवाः । यमःस्कन्दोजलेशोऽग्निर्वायुर्देवोधनेश्वरः
सवाक्पतिमहेशाश्चनष्टचित्ताःपितामहम् । गतादेवाब्रह्मलोकं तत्र दृष्ट्वापितामहम्
तुष्टुबुर्विविधैः स्तोत्रैर्वागीशप्रमुखाः सुराः । शुणत्रयचिभागाय पश्चाद्भेदमुपेयुषे
दृष्ट्वा देवान्निरुत्साहान्विवर्णानवनीपते । प्रसादाभिमुखोदेवः प्रत्युवाचदिवौकसः

ब्रह्मोवाच

स्वागतं सुरसङ्घस्यकान्तिर्नष्टापुरातनी । हिमक्लिष्टप्रभावेणज्योतींशीघ्रमुखानिघः
प्रशमादर्चिग्रामेतदनुद्वीणं सुरायुधम् ।

वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्डितश्रीच लक्ष्यते ॥ १३ ॥

किं चायमरिदुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः ।

मन्त्रेण हतवीर्यस्य फणिनो दैन्यमाश्रितः ॥ १४ ॥

कुवेरस्य मनः शल्यं शंसतीव पराभवम् । अपविद्वगतो वायुर्भग्नशाख इवद्रुमः ॥

यमोऽपि विलिखन्भूमिं दण्डेनास्तमितत्विषा ।

कुरुतंस्मिन्नमोघोऽपि निर्वाणालातलाघवम् ॥ १६ ॥

अमी च कथमादित्याः प्रतापश्रान्तिनीचरः ।

पित्रम्यस्ता इष गता प्रकामालोचनीयताम् ॥ १७ ॥

तनुग्रत धत्वा किमित् प्रार्थयध्वं समागता ।

किमागमनश्च यो ग्रत नि मशयं सुरा ॥ १८ ॥

मयि सृष्टिर्हिलोकानां रक्षा युष्माक्यवस्थिता ।

ततो मन्दानिगेदुधनकमगाक्षशोभिना ॥ १९ ॥

शुच नैवमहन्त्रेण प्रेत्यामाम वृत्रहा । न द्विनेत्र हगधनु सहस्रतपताधिकम् ॥

पाद्यस्यतिरपायेद् प्राञ्जलिर्जलपामनम् ।

युष्मदशोद्वेषन्तात् ताग्नेयो महाधन् ॥ २० ॥

उपनापयते दैवान्धूममेतुरिषोऽङ्कित । तेनदेयगणां सर्वे दुःखिनादानयेन च ॥ २१ ॥

ताग्नेयो दैवपति सचाग्रो धाधने यग ।

तन्मास्यां शरणं प्राप्ता शरणं नो विधे भव ॥ २२ ॥

तत प्रसन्ना भगवान्प्रेषास्नानार्घ्यादिव ॥ २३ ॥

प्रश्नोत्तरम्

ताग्नेयेन वा मध्ये यगं नैनं समं सुरा । विनामाधवदेनवाध्योमे नैवदानव

तत सुरगणां सर्वे पिरञ्जिप्रमुखा वृष । क्षीरोदप्रस्थिता सर्वे दुःखितास्तनयैरिणा

त्परिता प्रस्थिता दद्या वैशम् द्रष्टुं काम्यया ।

क्षीरोद् भागर गत्वाऽस्तुवस्ते जलशायिनम् ॥ २४ ॥

दैवा ऊचुः

जगदादिरनादिस्थं जगन्तोऽप्यनन्तक ।

अगन्मूर्तिरमूर्तिस्त्व जय गीर्वाणपूजित ॥ २५ ॥

जय क्षीरोदशायन जय लक्ष्म्या सदावृत । जय दानवनाशाय जय देवकिनन्दन

जय शङ्खगदापाण जय चक्रधरप्रभो । इति देवस्तुतिं धृत्या प्रवृद्धोजलशाय्य

उवाच मधुरावाणी मेवमस्मीरनिस्वनाम् ।

किमर्थं बोधितो ब्रह्मन्समर्थं सुरासुरै ॥ २६ ॥

ब्रह्मोवाच

तालमेघभयात्कृष्ण! सम्प्राप्ता तव मन्दिरम् ।

न वध्यः कस्यचित्पापतालमेघो जनार्दन ! ॥ ३२ ॥

त्वमेव जहि तं दुष्टं मृत्युं यास्यति नान्यथा ॥ ३३ ॥

श्रीकृष्ण उवाच

स्वस्थानं गम्यतां देवाः स्वकीयां लभत प्रजाम् ।

दुष्टात्मानं हनिष्यामि तालमेघं महाबलम् ॥ ३४ ॥

स्थानं ब्रुवन्तु मे देवा! वसेद्यत्र स दानवः ॥ ३५ ॥

देवा ऊचुः

हिमाचलगुहायां सवसते दानवेश्वरः । चतुर्विंशतिसाहस्रैः कन्याभिः परिवारितः

तुरङ्गैः स्यन्दनैः कृष्ण! सङ्ख्या तस्य न विद्यते ।

नटा नानाविधास्तत्र असङ्ख्यातगुणा हरे ! ॥ ३६ ॥

द्विरद्राः पर्वताकारा हयाश्च द्विरदोपमाः । महाबलो वसेत्तत्र गीर्वाणभयदायकः

श्रुत्वादेवोवचस्तेषां देवानां मातुरात्मनाम् । अचिन्तयद्गुरुमन्तं शत्रुसङ्घविनाशनम्

घक्रं करेण संगृह्य गदाचक्रधरः प्रभुः । शाङ्गं च मुशलं सीरं करैर्गृह्य जनार्दनः ॥

आरूढः पक्षिराजेन्द्रं बध्नाथं दानवस्य च । दानवस्य पुरेपेतुरुत्पाता घोररूपिणः

गोमायुर्गृध्रमध्ये तु कपोतैः सममाविशत् । विनापातेन तस्यैव ध्वजदण्डः पपात ह

सर्पमूपकयोर्बुद्धं तथा केसरिनागयोः । उन्मार्गाः सरितस्तत्रावहन्नक्तविमिश्रिताः

अकालतरुपुष्पाणि दृश्यन्ते स्म समन्ततः ॥ ४३ ॥

ततः प्राप्तोजगन्नाथो हिमवन्तं नगेश्वरम् । पाञ्चजन्यश्च सहसा पूरितः पुरसन्निधौ

तेन शब्देन महता ह्यारूढो दानवेश्वरः ।

उवाच च तदा वाक्यं तालमेघो महाबलः ॥ ४५ ॥

तालमेघ उवाच

कोऽयं मृत्युवशं प्राप्तो ह्यज्ञात्वा मम विक्रमम्

धुन्धुमाराख्या ह्याशु स्वमैन्यपरिचारित ॥ ४२ ॥

उलादानय त वहुन्वा भमाग्रे बाहुशालिनम् ॥ ४३ ॥

धुन्धुमार उवाच

आनयामि न मदेह सुरोयक्षोऽथकिञ्चर । स्थम्बनीये ममायुक्तोगजवाजिभट्टे मह
हृष्टस्ततो जगद्योनि सुपर्णस्यो महावत । श्वतायुततामेव ह्यनुक्तास्तेन किङ्करा
घतुर्बुद्धिषु प्रधायन्त इतश्चेतश्च सर्वत । सुपर्णेनाऽग्निकूपेण दग्धास्ते शल्मा यथा
धुन्धुमारोऽपि कृष्णेन शरघातेन ताडित । हतो वक्षस्थले पापो मृताय स्योरधोपरि
हाहाकार तत सर्वे दानयाश्चकुरातुरा । तालमेवस्तत बृद्धोरधाहृदो चिन्तित
दृष्टो केशव पार्थ' शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ४२ ॥

तालमेघ उवाच

अन्ये ते दानया कृष्ण' ये हता समरे त्वया ।

हिरण्यफशिपुप्रख्या न पुमासो हि तेऽच्युत ॥ ४३ ॥

इत्युक्त्वा दानय पार्थ' प्रेययामास सायकै ।

दानयस्य शरान्मुक्ताश्लेद्यामास केशव ॥ ४४ ॥

गदमानवधीर्त्नैर्गमवध्य यत्सुरासुरै ।

कृष्णेन द्विगुणास्तस्य प्रेषिता स्वशिलीमुखा ॥ ४५ ॥

द्विगुणं द्विगुणीकृत्य प्रेययामास दानय ।

तानप्यष्टगुणै कृष्ण' श्लेद्यामास सायकै ॥ ४६ ॥

तत बृद्धेन दैत्येन श्वाग्नेय बाणमुत्समम् ॥ ४७ ॥

धारण प्रेययामास त्वाग्नेय शमित तत । धारणेनैव बाणव्यं तालमेघो व्यसजग्
सापं चैव हरीकेशो बाणव्यस्य प्रशान्तये । नारसिंह नृसिंहोऽपि प्रेययामास पाण्डव'
नारसिंह तनो दृष्ट्वा तालमेघो महावत । उत्तीर्य सृन्दनाच्छीघ्रगृहीत्वा सङ्क्राम्य
कृष्ण त्वा प्रेययामामि यममार्गं सुदारुणम् ।

इत्युक्त्वा दानय पार्थ' आगत केशवं प्रति ॥ ४८ ॥

नवतितमोऽध्यायः] * जलशायितीर्थे भगवत्स्नानमहत्स्वफलवर्णनम् * ८०३

खड्गेनाताडयद्देव्यो गदापाणिजनाह्ननम् । मण्डलाग्रंततो गृह्य केशवोद्वृष्टमानसः
जवनोरःस्थले पार्थ तालमेघं महाहवे । जनार्दनस्तदा दैत्यर्देत्यो हरिमहन्मृधे ॥
जनार्दनस्ततः क्रुद्धस्तालमेघाय भारत ! । अमोघं चक्रमादाय मुक्तं तस्यघ मूर्धनि
निपपातशिरस्तस्यपर्वताश्चचक्रम्पिरे । समुद्राःश्रुमिताःपार्थनद्यडन्मार्गगामिनीः
पुष्पवृष्टिं ततो देवा मुमुचुः केशवोपरि । अवध्यः सुरसङ्घानां सूदितः केशवत्वया
स्वस्थाश्चैव ततो देवास्तालमेघे निपातिते ।

जनार्दनोऽपि कौन्तेय ! नर्मदातटमाश्रितः ॥ ६७ ॥

क्षीरोदां नर्मदांमत्वा अनन्तभुजगोपरि । लङ्घ्यासमन्वितः कृष्णो निलीनध्वोन्नरेनटे
चक्रं विभीषणं मर्त्यं ज्वालामालासमन्वितम् ।

पतितं नर्मदानोये जलशायिसमीपतः ॥ ६८ ॥

निदुर्धृतकल्मषं जातं नर्मदातोययोगतः । तालमेघवभ्रोत्पन्नं यत्पापं नृपनन्दन ! ॥
तत्सर्वंक्षालितं सद्यो नर्मदाम्भसि भारत ! । तदाप्रभृतिलोकेऽस्मिञ्जलशायीमहीपते
चक्रतीर्थं घदन्त्यन्येकेचित्कालाघनाशनम् । विख्यातं भारते चर्ये नर्मदायां महीपते
तत्तीर्थस्य प्रभावोऽयं श्रूयतामवनीपते !

यथाऽनन्तो हि नागानां देवानां च जनार्दनः ॥ ७३ ॥

मासानां मार्गशीर्षोऽस्ति नदीनां नर्मदा यथा ।

मासि मार्गशिरे पार्थ ! ह्येकादश्यां सितेऽहनि ॥ ७४ ॥

गत्वा यो मनुजो भक्त्या कामक्रोधचिचर्जितः ।

वैष्णवीं भावनां कृत्वा जलेशं तु व्रजेत वै ॥ ७५ ॥

एकभुक्तं च नक्तं चतथैवाऽयाचितं नृप । उपवासं तथा दानं ब्राह्मणानां च भोजनम्
करोति च कुरुध्रे ! न स याति यमालयम् । यमलोकभयाद्धीताये लोकाः पाण्डुनन्दन
ते पश्यन्तु श्रियः कान्तं नागपर्यंकशाश्रितम् । गोपीजनसमावृत्तं योगनिद्रां समाश्रितम्
विश्वरूपं जगन्नार्थं संसारभयनाशनम् ॥ ७८ ॥

स्नापयेत्परया भक्त्या श्वौद्रक्षीरेण सर्पिषा । खण्डेन तोयमिश्रेण जगद्योनिं जनार्दनम् ।

स्नाप्यमानं च पश्यति ये लोका गतमत्सरा ।

ते याति परमं लोकं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ ८० ॥

धृतेन बोधयेद्रीपमथवा तैः पूरितम् । रात्रौ जागरणं कृत्वा देवस्याग्रे विमन्सरा

ये कथां चैषणर्वी भक्त्या शृण्वन्ति च श्रोतव्यम् ।

ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ते नाऽत्र क्षणम् ॥ ८१ ॥

प्रदक्षिणन्ति ये भूया जलशायिजगद्गुहम् ।

प्रदक्षिणीकृता तैस्तु समीचीना वसुधरा ॥ ८२ ॥

ततः प्रभाते विमन्त्रेण तन्मन्त्रोपवेज्जते । आदित्यप्राक्प्राणैस्तत्र योग्यैः पाण्डुराभिरावा

स्य दारनिरते शान्ते परदारधियजके । यद्राम्यमनशीलैश्च स्वयम्भिरिते शुभै

मित्यथ यजन्तशीलैश्च विमन्त्र्यापरिपात्रकैः ।

धृज्या कारयेच्छ्राद्धं यदीच्छेच्छुभ्य आत्मनः ॥ ८३ ॥

ते धूया मानवे त्रैके वया हि भुवि मानवा ।

ये वसन्ति सदाकाशे पादपद्माभ्यां हरे ॥ ८४ ॥

जलशायं प्रपश्यति प्रयक्षं सुरनायकम् ।

पक्षोपवासं पाराकं वत चाग्नायणं शुभम् ॥ ८५ ॥

माम्मोपवासमुप च गृह्णाजपञ्चमवतम् । तत्र तादृत्य कथाम् सोऽभ्यपानतिमाप्नुयात्

धीमाकण्डेय उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि निलयेनोक्षं यत्फलम् ।

यथा यस्मिन् यथा दया ताने तस्याः शुभं फलम् ॥ ८६ ॥

एतन्वधातरपुण्यमपेक्षेपायनात्परा । अतः हि नैमिषे पुण्ये नारदधिरनेकधा ॥

इत् परममायुष्यमङ्गयकीर्तिवदनम् । विप्राणां श्रावयच्चिद्वात्पदानन्त्यसमश्नुते

बहुभ्यो न प्रदेयानिर्गमृहं शयनमिषम् । विमरुदक्षिणाहोतादाताभ्यामुच्यन्ति च

एकमेतं प्रदातव्यं न बहुता युधिष्ठिर । सा च विप्रयमापधरा इह ध्यायन्तम कुलम्

तिगं श्रेतामन्त्रिणा वृष्णास्त्रिगं गोमूत्रसन्निभा ।

तिलानां तु विचित्राणां धेनुं वत्सं च कारयेत् ॥ ६५ ॥

यथालाभा तु सर्वेषां घनुद्रोणा तु गौः स्मृता ।

द्रोणस्य वत्सकः कार्यो बहुना चाऽपि कामतः ॥ ६६ ॥

यस्मिन्देशे तु यन्मानं विषये वा विचारितम् ।

तेन मानेन तां कुर्वन्नश्चयं फलमश्नुते ॥ ६७ ॥

मुखपूर्वं शुद्धां भूमौ पुष्पधूपाक्षतेस्तथा । कर्णाभ्यां रत्नैर्दातव्ये दीपानेत्रद्वये तथा
श्रीखण्डमुरनिस्थाप्यंताभ्यां वैवतुकाञ्जनम् । उद्धर्ध्वमधुघृतं देयं कुर्यात्सर्परोमकम्
कम्बलेकम्बलंदद्याच्छ्रोण्यां मधुघृतं तथा । यवसं पायसंदद्याद्घृतं क्षौद्रसमन्वितम्
स्वर्णशृङ्गीरूप्यशिफारुकमलंगूलसंयुता । रत्नपूर्णतुदातव्याकांस्यपात्रावदोहिनी
यत्स्याद्दद्यात्पूतं पापं यद्वा कृतमजानता ।

वाघा कृतं कर्मकृतं मनसा यद्विचिन्तितम् ॥ १०२ ॥

जले निष्ठीचितं चैव मुशलं वापि लङ्घितम् ।

वृपलीगमनञ्चैव गुरुदारनिषेवणम् ॥ १०३ ॥

कन्याया गमनञ्चैव सुवर्णस्तेयमेव च । सुरापानं तथा घान्यत्तिलधेनुः पुनाति हि
अहोरात्रोपवासेन विधिवत्तां विसर्जयेत् । या सा यमपुरेवोरे नदीवैतरणी स्मृता
घालुकाऽयोऽश्मस्थला च पच्यते यत्र दुष्कृती । अर्वाचिर्नरकोयत्रयत्रयामलपर्वती
यत्र लोहमुखाः काका यत्र श्वानो भयङ्कराः । असिपत्रघनञ्चैव यत्र सा कूटशाल्मली
तान्नुवेन व्यतिक्रम्य धर्मराजालयं व्रजेत् । धर्मराजस्तु तं दृष्ट्वा सन्नतं वक्ति भारत
विमानमुत्तमं योग्यं मणिरत्नविभूषितम् । अत्रारुह्य नरश्रेष्ठ! प्रयाहि परमां गतिम्
मा च घाटु भटे देहि मैव देहि पुरोहिते ।

मा च काणे विरूपे च न्यूनाङ्गे न च देवले ॥ ११० ॥

अवेदविदुषे नैव ब्राह्मणे सर्वविक्रये । मित्रघ्ने च कृतघ्ने च मन्त्रहीने तथैव च ॥
वेदान्तगाय दातव्या श्रोत्रियाय कुटुम्बिने । वेदान्तगसुते देया श्रोत्रिये गृहपालके
सर्वाङ्गरुचिरे विप्रे सद्वृत्ते च प्रियन्वदे ।

पूर्णिमाया तु माघस्य कार्तिक्नामथ मागत ॥ ११३ ॥
 वेशाम्या मागशीष्या धाऽऽपात्र्या चैरामयाऽपिवा ।
 अयने विपुत्रे चैव व्यनापाने च सप्तदा ॥ ११४ ॥
 यङ्गशान्तिमुखे पुष्ये छायाया बुद्धरस्य वा ।
 एष ते कथित कटपस्त्रिलघ्वेतोमयाऽनज ॥ ११५ ॥
 मन्थनि यैष्णव लोक इत्था पार्द यमोपरि ।
 प्राणतपोनात्पर लोक यैष्णव नाथ सशय ॥
 भित्त्वाऽशु मास्कर यान्ति नाऽत्र काया विचारणा ॥ ११६ ॥
 एतत्ते सचमाग्यात ध्वजतीर्थफलं नृप ।
 यच्छ्रुत्वा मानवो भवत्या सचपापि प्रमुच्यते ॥ ११७ ॥

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितरथा पञ्चमेऽध्यायः
 रविवारः जलाशायितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम
 नवतितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

एकनवतितमोऽध्यायः

चण्डादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तत्रा गच्छेन्महीपालः तार्थं परमपावनम् ।
 चण्डादिय नृपयन्त्रं स्थापितं चण्डमुण्डयो ॥ १ ॥
 आस्ता पुरा महादेवो चण्डमुण्डो सुदारुणो ।
 नमदातारमाधित्य चेरतुर्बिपुलं तपः ॥ २ ॥

ध्यायन्तो मास्कर देव तमोनाशोऽगत्त्रये । नृपस्तपसादेव सहस्रागुरवाश्च ह

साधुसाध्वितितौपार्थनर्मदायाः शुभे तटे । वरप्रार्थयतो वीरो यथेष्टं चेत्तसेच्छितम्
चण्डमुण्डावूचतुः

अजेयो सर्वदेवानां भूयास्वाचां समाहितौ । सर्वरोगैः परित्यक्तौ सर्वकालं दिवाकर
एवमस्त्वितितौ प्राह भास्करो वारितस्करः ।

इत्युक्त्वान्तर्दधे भानुर्देत्याभ्यां तत्र भास्करः ॥ ६ ॥

स्थापितः परया भक्त्या तं गच्छेदात्मसिद्धये ।

गीर्वाणांश्च मनुष्यांश्च पितृस्तत्राऽपि तपयेत् ॥ ७ ॥

स वसेद्भास्करो लोके विरञ्चिदिव संतप । एतेन बोधयेद्दीपं पण्ड्यां स च नरेश्वर
मुच्यते सर्वपापैस्तु प्रतियाति दुरं रवेः ॥ ८ ॥

उत्पत्तिचण्डभानोर्यः शृणोति भरतर्षभ । विजयी ससदानूनमाधिव्याधिविवर्जितः
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे चण्डादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकनवतितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

द्विनवतितमोऽध्यायः

यमहास्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्र यमहास्यमनुत्तमम् । सर्वपापहरं तीर्थं नर्मदातटमाश्रितम् ॥
युधिष्ठिर उवाच

यमहास्यं कथं जातं पृथिव्यां द्विजपुङ्गव ! एतत्सर्वसमाख्याहिपरंकौतूहलं हि मे
श्रीमार्कण्डेय उवाच

साधुसाधु महाप्राज्ञ पृष्टोऽहं नृपनन्दन । स्नानार्थं नर्मदां पुण्यामागतस्तेपितापुरा
रजकेन यथाधीतं वस्त्रं भवति निर्मलम् । तथाऽसौ निर्मलो जातो धर्मराजो युधिष्ठिर

स पश्यन्निर्मलं देहं हसन्प्रोवाच विस्मितः ॥ ५ ॥

यम उवाच

मत्पुरवधमायान्तिमनुजा पापवृद्धिता । स्नानेनैवेनरेवायां प्राप्यनेचैष्णवम्पणम्

समर्था ये न पश्यन्ति रेवा पुण्यजला शुभाम् ।

यान्यन्धैस्ते समाज्ञेया मूर्ते पशुभिर्ये वा ॥ ७ ॥

समर्था ये न पश्यन्ति रेवा पुण्यजला नदीम् ।

एतस्मात्कारणाद्वाज्रहंसितो लोकशासनः ॥ ८ ॥

स्थापयित्वायमस्तत्रदेवस्वर्गजगाम ह । यमहालोचरे राजजितश्रोत्रधोजिनेन्द्रिय
विशेषाश्चाऽऽभिनेमासि हृष्णपक्षे चतुदशीम् ।

उपोष्य परया भक्त्या सर्वपापे प्रमुच्यते ॥ १० ॥

रात्रौ जारणकुल्याद्वीपे देवस्य घोषयेत् । गुणेनचैवराजेन्द्र ! शृणुतत्राऽस्तियत्फलम्
मुच्यते पातकैः सर्वैस्सम्वागमनोद्भवे । अमक्ष्यमक्षणोद्भूतैरपेयापेयजैरपि ॥ १२ ॥

अथाष्टयाहिनेयत्स्याद्दोष्टादोहनेयथा । स्नानमात्रेणतस्यैवयाम्तिपापान्यनेकधा
यमलोकं न धीक्षेत मनुजः स कदाचन । पितृणां परमं गुणमिदं भूमौ नरोत्तर ! ॥
ददतामक्षयं सर्वं यमहास्ये ॥ सशयः । अमावास्याजितश्रोत्रधोयस्तुपूजयतेद्विजान्
हिरण्यभूमिदानेन तिग्दानेन भूयसा । हृष्णाजितप्रदानेन तिग्धेनुप्रदानतः ॥

विधानोक्तद्विजाम्रघातये प्रदास्यन्ति भक्तितः ।

हयं वा कुम्भार वाऽथ धूर्तही सौरसयुतौ ॥ १७ ॥

कन्या वसुमती वा च महिषी वा पयस्विनीम् ।

ददते ये नृपश्रेष्ठ ! नोपसपन्ति ते यमम् ॥ १८ ॥

यमोऽपिभवतिप्रीतः प्रतिजन्मयुधिष्ठिरः । यमस्यवाहोमहिषो महिष्यस्तस्यमातरः
तासादानप्रभाषेणयमः प्रीतोभवेदुध्रुवम् । नाऽसौयममवाप्नोति यद्विपापं समावृतं
एतस्मात्कारणाद्ब्रह्महिरीदानमुत्तमम् । तस्याऽष्टद्वेजलकार्यं धृष्टघ्नानुवेष्टिता
आयसस्य सुराः कार्यास्ताम्रपृष्ठाः सुभूषिताः ।

लवणाचलं पूर्वस्यामाग्नेय्यां गुटपर्वतम् ॥ २२

कार्पासं याम्यभागं तु नवनीतं तु नैऋते ।

पश्चिमे सप्तधान्यानि वायव्ये तन्दुलाः स्मृताः ॥ २३ ॥

सौम्ये तु काञ्चनं दद्यादीशाने मृतमेव च । प्रदद्याद्यमराजो मे प्रीयतामित्युदीरयन्

इत्युच्चार्य द्विजस्याग्रे यमलोकं महाभयम् । अग्निपत्रवनं घोरं यमचुह्रीमुदारुणा

रौद्राद्यैतरणां च कुम्भीपाको भयावहः । कालसूत्रो महाभीमस्तथायमलपर्वतो

ककचं तैलयन्त्रं च श्वानो गृधाः सुदारुणाः ।

निरुच्छ्रास्ता महानादा भैरवो रौद्रचस्तथा ॥ २७ ॥

एते घौरा याम्यलोके श्रूयन्ते द्विजस्तमः ।

त्वत्प्रसादेन ते सौम्यास्तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः ॥ २८ ॥

दानस्याऽस्य प्रभावेण यमराजप्रसादतः ।

नरकेऽहं न यास्यामि द्विज! जन्मनि जन्मनि ॥ २९ ॥

यमहास्यस्य चाग्न्यान्मिदं शृण्वन्ति ये नराः ।

तेऽपि पापविनिर्मुक्ता न पश्यन्ति यमालयम् ॥ ३० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

यमहास्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम दिनचतितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

त्रिनवतितमोऽध्यायः

कल्होडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

ततो गच्छेत् राजेन्द्र' कल्होडीतीर्थमुत्तमम् ।

पित्यात् भारते लोके गङ्गाया पापनाशनम् ॥ १ ॥

दुर्लभं मनुजैः पार्थ रेवातटममाश्रितम् । प्राणिना पापनाशाय ऊपरं पुष्करं तथा
तत् तीर्थमिदं पुण्यमित्येव शृण्वीत्युवाच । जाह्नवी पशुकुलेन तत्र कृतार्थमागता
अतस्तद्विधतलोके कल्होडीतीर्थमुत्तमम् । तिरारकार्यैस्तत्र पूर्णिमावायुचिष्टिर
रजस्तमस्तथा शोधं दग्धं मात्स्यमेव च ।

पतास्यजति च पाथ नेनाम मोक्षय कलम् ॥ ५ ॥

पयसास्नापयेद्देवप्रियं यद्यप्यहृतथा । पयोगोसम्भवं सद्यः स्वत्माजीवपुत्रिणीं
दृष्ट्वा तत्ताम्रं पात्रे क्षीद्रेण धैव योजिते ।

ॐ नमः श्रीशिवायेति स्नानं देवस्य कारयेत् ॥ ७ ॥

स याति त्रिदशस्थानं नाकलीभिः समावृतः ।

यस्तत्र विधियत्नात्वा दानं श्रेष्ठं यच्छति ॥ ८ ॥

शुद्धा ना दापयेत्तृतीयस्ता मे पिनामहा । ब्राह्मणेशीघ्रसम्पत्तेस्त्वदारनिरतैस्त्वा
नवत्सा वस्त्रसयुक्ता हिरण्योपरि नस्थिताम् ।

सत्त्वयुक्तो ददद्राजश्छात्रं च लोकमाप्नुयात् ॥ १० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्ताखण्डे
रेवाखण्डे कल्होडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥६३॥

चतुर्नवतितमोऽध्यायः

नन्दिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्यैवानन्तरं राजन्नन्दितीर्थं ब्रजेच्छुभम् । सर्वपापहरं पुंसां नन्दिनानिर्मितम्पुरा
पापौघहतजन्तूनां मोक्षदं नर्मदातटे । अहोरात्रोपितो भूत्वा नन्दिनाथे युधिष्ठिर
पञ्चोपचारपूजायामर्चयेन्नन्दिकेश्वरम् । रत्नानि चैव विप्रेभ्यो यो दद्याद्धर्मनन्दन!

स याति परमं स्थानं यत्र वासः पिनाकिनः ।

सर्वसौख्यसमायुक्तोऽप्सरोग्भिः सह मोदते ॥ ४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्रधांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नन्दिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

पञ्चनवतितमोऽध्यायः

नारायणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! चद्र्याश्रममुत्तमम् । सर्वतीर्थवरं पुण्यं कथितं शम्भुना पुरा
यश्चैव भारतस्याऽर्थे तत्र सिद्धः किरीटभृत् ।

भ्राता ते फाल्गुनो नाम विद्वेद्येनं नरदैवतम् ॥ १ ॥

नरनारायणी द्वौ तावतातौ नर्मदातटे । ह्यनन्तरं यो राजन्भक्तिमान्वैजनादने
समम्पश्यति सर्वेषु स्थावरेषु चरेषु च । ब्राह्मणं श्रुत्वा चैव तत्र प्रीतो जगद्गुरुः

ऐकान्त्य पदय कीन्त्य' मयि चाऽऽमनि नान्तरम् ।

नरनारायणाम्बां हि ह्यन वदरिकाधमम् ॥ ५ ॥

स्यापि शङ्करश्च लोकाग्रप्रद्वारणम् ।

त्रिमूर्तिस्थापितं त्रिं स्वर्गमार्गानुमुक्तिदम् ॥ ६ ॥

तत्र गथा शुधिर्मुत्पा होक्वराशोपवामहम् ।

रजस्तमस्तथा स्वध्या सास्विक भाषमाधयेत् ॥ ७ ॥

सार्थो जागरण वृत्तामधुमान्माधर्माग्निने । अयवाच यनुर्दश्यामुभौपशौचकारं
माधिनस्य चित्तरेण कथितं तव पाण्डव ।

आपयपरया भक्त्या क्षीरेण मधुना मह ॥ ८ ॥

दध्नाशरया युक्तं पुनैव समगृह्णन् । पञ्चामृतमिदमुत्तमं स्नापयेदुत्तमध्वज
स्नाप्यमानं शिवं भक्त्या धीक्षते यो विमत्सरः ।

तस्य पासं शिषोपासते शम्भोके न सशयः ॥ ११ ॥

शाठ्यं नाऽपि नमस्कारं प्रयुक्तं शूलपाणिने ।

ससारमूलच्छानामुद्ग्रेष्टनकरो हि यः ॥ १२ ॥

तेनार्पितं धूनं तनं तेनसचमनुष्ठितम् । येनोनमं शिरायेतिमन्त्राम्बासंस्थिरौह
यं पुनः आपयेद् भक्त्या एकप्रको जितेन्द्रियः ।

तस्याऽपि यत्फलं पाथं वक्ष्ये तल्लेशतस्तपः ॥ १४ ॥

पाडितो वृद्धभावेन तव भक्त्या वदाम्यहम् ।

तै यान्ति परमं स्थानं मित्त्वा भास्करमण्डलम् ॥ १५ ॥

ससारे सवसौल्यानां नित्यास्ते भवन्ति च ।

आध्यं ज्ञातिवगाणां धर्माणां नित्यास्तु ते ॥ १६ ॥

सन्पन्नाः सधकामस्तेष्टयिव्यापृषिर्वीपते । धादतत्रैव यं बुयात्रमदोदकमिधित
योग्यैश्च ब्राह्मणै राजन्तुर्लभैर्वेदपारणैः । सुरुषैश्च सुशीलैश्च स्वदारनिरतैः शुभैः
आयदेशप्रमूतैश्च शृङ्खलैश्च सुरुषिमि । कारयेत्पिण्डदानं वै भास्वरेकुपस्थिं

पितृणां परमं लोकं यदीच्छेद्धर्मनन्दन । वर्जयेत्तान्प्रयत्नेन काणान्दुष्टांश्च दाम्भिकान् ।

पुरुषान्क्रूरपण्डांश्च ब्राह्मणानां च निन्दकान् ।

एतांश्च वर्जयेद्विप्रान्यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ २१ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन योग्यं विप्रं समाश्रयेत् । नरकान्मोचयेत्प्रेतान्कुम्भीपाकपुरोगमान् ।

मोक्षो भवति सर्वेषां पितृणां नृपनन्दन ! ।

विप्रेभ्यः काञ्चनं दद्यात्प्रीयतां मे पितामहः ॥ २३ ॥

अन्नं च दापयेत्तत्र भक्त्या वस्त्रं च भारत । गां वृषमेदिनीं दद्याच्छत्रं शस्तं नृपोत्तम !

स पुमान्स्वर्गमाप्नोति इत्येवं शङ्करोऽब्रवीत् ।

प्राणत्यागं तु यः कुर्याच्छिखिना सलिलेन वा ॥ २५ ॥

अनाशकेन वा भूयः स गच्छेच्छिवमन्दिरम् ।

नरनारायणीतीरे देवद्रोण्यां च यो नृप ! ॥ २६ ॥

स वसेदीश्वरस्याग्रे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ।

पुनः स्वर्गाच्च्युतः सोऽपि राजा भवति वीर्यवान् ॥ २७ ॥

सर्वैश्वर्यगुणैर्युक्तः प्रजापालनतत्परः । ततः स्मरति तत्तीर्थं पुनरेवाऽऽगमिष्यति

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे नारायणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

पेकात्म्य पश्य कान्तेय' भवि स्याऽऽत्मनि नान्तरम् ।

नरनारायणाभ्या हि हृत्त यदरिकाग्रमम् ॥ ५ ॥

स्थापित शङ्खरस्तत्र लोकानुग्रहकारणात् ।

त्रिभूर्तिस्थापित लिङ्ग स्वर्गमार्गानुमुक्तिदम् ॥ ६ ॥

तत्र गत्वा शुचिभूत्वा शेषरात्रोपवासकम् ।

रजस्तमस्तथा त्यक्त्वा नास्तिक मायमाधयेत् ॥ ७ ॥

रात्रौ जागरण कृत्यामधुमासाष्टमीदिने । भयपाथ चतुर्दश्यामुर्मोपसौचकार्ये

आभिनस्य चित्तयेण कपित तप पाण्ड्य ॥

आपयेपरया भक्त्या क्षीरेण मधुना सह ॥ ८ ॥

दध्नाशर्करया युक्त धूनेन समगृह्णन्म् । पञ्चामृतमिदपुण्यं स्नापयेद्दुष्टरमन्ध्रम्

स्नाप्यमान शिव भक्त्या धीक्षणे यो विमन्सर ।

तस्य धाम शिषोपान्ते शङ्खलोके न सराण ॥ ११ ॥

शाठ्येनाऽपि नमस्कार प्रयुक्त शूलपाणिने ।

ससारमूलउद्धानामुड्ढेणकरो हि य ॥ १२ ॥

तेनार्घीत धृत तेन तेनसद्यमनुष्ठितम् । येनोनम शिवायेतिमन्त्राभ्यास स्थिरीकृत

य पुन आपयेद् भक्त्या एकमक्तौ जितेन्द्रिय ।

तस्याऽपि यत्फल पाथ' वश्ये तद्वलेशतस्तप ॥ १४ ॥

पीडितो धृद्धभावेन तव भक्त्या वदाम्यहम् ।

ते यान्ति परमं स्थान मिच्छा मास्करमण्डलम् ॥ १५ ॥

मसारे सवसीख्याता निलयास्ते भवन्ति च ।

आध्यं क्षातिवर्गाणा धर्माणा निलयास्तु ते ॥ १६ ॥

सन्पत्रा'सधकामैस्तेष्विष्यापृथिवीपते । धादतत्रैव य' कुर्याप्रमदौदकमिश्रित

योग्यैश्च ब्राह्मणे राजन्कुलीनैर्वेदपारंग । सुरुषैश्च सुशीलैश्च स्वदारनिरतै शुभै

आयदेशप्रसूतैश्च श्रद्धणैश्चैव सुरुपिमि । काश्येतिपण्डदान वै मास्करेकुनपन्थि

पञ्चनवतितमोऽध्यायः] * नारायणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम् *

८१३

पितॄणां परमं लोकं यदीच्छेद्धर्मनन्दन । वर्जयेत्तान्प्रयत्नेन काणान्दुष्टांश्च दाम्भिकान्
पुरुषान्कूरपण्डांश्च ब्राह्मणानां च निन्दकान् ।

एतांश्च वर्जयेद्विप्रान्यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ २१ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन योग्यं विप्रं समाश्रयेत् । नरकान्मोचयेत्प्रेतान्कुम्भीपाकपुरोगमान्
मोक्षो भवति सर्वेषां पितॄणां नृपनन्दन !

विप्रेभ्यः काञ्चनं दद्यात्प्रीयतां मे पितामहः ॥ २३ ॥

अन्नं च दापयेत्तत्र भक्त्या वस्त्रं च भारत । गां वृषं मेदिनीं दद्याच्छत्रं शस्तं नृपोत्तम !
स पुमान्स्वर्गमाप्नोति इत्येवं शङ्करोऽब्रवीत् ।

प्राणत्यागं तु यः कुर्याच्छिखिना सलिलेन वा ॥ २५ ॥

अनाशकेन वा भूयः स गच्छेच्छिवमन्दिरम् ।

नरनारायणीतीरे देवद्रोण्यां च यो नृप ॥ २६ ॥

स वसेदीश्वरस्याग्रे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ।

पुनः स्वर्गाच्च्युतः सोऽपि राजा भवति धीर्यवान् ॥ २७ ॥

सर्वैश्वर्यगुणैर्युक्तः प्रजापालनतत्परः । ततः स्मरति तत्तीर्थं पुनरेवाऽऽगमिष्यति
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नारायणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

सप्तनवतितमोऽध्यायः

व्यासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपालव्यासतीर्थमनुत्तमम् । दुर्लभंमनुजैः पुण्यमन्तरिक्षे व्यवस्थितम्

युधिष्ठिर उवाच

कस्माद्वै व्यासतीर्थं तदन्तरिक्षे व्यवस्थितम् ।

एतदाख्याहि संक्षेपात्त्यज ग्रन्थस्य विस्तरम् ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

साधुसाधुमहाबाहो धर्मवान्साधुवत्सल । स्वकर्मनिरतः पार्थतीर्थयात्राकृतादरः

दुर्लभं सर्वजन्तूनां व्यासतीर्थं नरेश्वर । पीडितो वृद्धभावेन अकल्पोऽहं नृपात्मज

विसञ्ज्ञो गतचित्तस्तु सञ्जातः स्मृतिवर्जितः ।

गुह्याद् गुह्यतरं तीर्थं नाऽऽख्यातं कस्यचिन्मया ॥ ५ ॥

कलिस्तत्रैव राजेन्द्र न विशेषं व्याससंश्रयात् ।

अन्तरिक्षे तु सञ्जातं रेवायाश्चेष्टितेन तु ॥ ६ ॥

विरिञ्चिर्नैव शक्नोति रेवाया गुणकीर्तनम् ।

कथं ज्ञास्याम्यहं तात रेवामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ७ ॥

व्यासतीर्थविशेषेण लवमात्रं ब्रवीम्यतः । प्रत्यक्षः प्रत्ययो यत्र दृश्यतेऽद्यकलौ युगे

विहङ्गो गच्छते नैव भित्त्वा शूलं सुदारुणम् । तस्योत्पत्तिसमासेन कथयामि नृपात्मज

आसीत्पूर्वमहीपालमुनिर्मान्यः पराशरः । तेनात्युग्रं तपश्चीर्णं गङ्गाम्भसिमहाफलम्

प्राणायामेन सन्तस्थौ प्रविष्टो जाह्नवीजले । पूर्णं द्वादशमेवर्षं निष्क्रान्तो जलमध्यतः

मिक्षार्थी सञ्चरेद् ग्रामं नाचा यत्रैव तिष्ठति ।

तत्र तेन परा दृष्टा बाला चैवं मनोहरा ॥ १२ ॥

ता दृष्ट्वा न स कामार्थं उवाच मधुरं तदा ।

मां तयस्य परं पारं वाऽसि त्वं मृगगेघने ॥ १३ ॥

नायाम्हे नदीतीरे मम चित्तप्रमाथिनि । एषमुक्ता तु सा तेन प्रणम्यरूपिपुङ्गवा

कथयामास वाऽऽत्मानं दृष्ट्वा न काममोहितम् ।

कैवल्यं नो गृहे दामी कन्याऽहं द्विजसत्तम ॥ १५ ॥

नाथा मरक्षणाध्याय आदिषु म्यामिना विमो ।

मया विप्रचितं वृत्तमदोषं ज्ञातुमर्हसि ॥ १६ ॥

एषमुक्तरतथा सोऽद्य क्षणं ध्यास्याऽप्रर्षादिम् ॥ १७ ॥

पराशर उवाच

अदृष्टान्तराद्भवेत्तज्ज्ञानमिदं नृपम् । कथं संपुत्रिका न त्वरात्तरन्याऽनितुन्दरि

कन्योवाच

ए पिता कथ्यता प्रहस्यकन्या वा न दूरोद्भवा ।

कस्मिन्पश्ये प्रसन्नाऽहं कथं सततया कथम् ॥ १८ ॥

पराशर उवाच

कथयामि समस्तवक्त्रया पृष्ठमशेषतः । वस्तुनामेतिभूपाल सोमरशविभूषण ॥

जम्बूद्वीपाधिपो भद्र शत्रूणां भयवधन । शतानि सप्तमार्याणां पुत्राणाञ्चदर्शयतु

धर्मेण पात्र्येहोकार्ताश्वत्पूज्यने रुदा ।

म्लेच्छान्तास्तन्याविधेयाश्च क्षीरद्वीपनिवासिनः ॥ २० ॥

तेषामुन्मादनायाययथावृत्तं च्यसागरम् । मयुजं पुत्रभृत्पृथ्वीरूपं महति स्थितं

समरते समारब्धम्लेच्छैश्च वसुनासह । जिताम्लेच्छा समस्तान्ते वसुनामृगगेघने

वरदास्ते वृतास्तेन सपुत्ररत्नवाहना । प्रयाना तस्य साराज्ञा तवमातामृगेश्वरे

प्रवासस्थे महीपाले सज्जाना सा रजस्वरा ।

नारीणां तु सदाकालं मन्मथो ह्यधिको मनेत् ॥ २१ ॥

विदोषणं श्रुतो काले मित्यन्ते कामसायकं ।

मन्मथेन तु सन्तप्ताऽचिन्तयत्सा शुभेक्षणा ॥ २७ ॥

दूतं वै प्रेषयाम्यद्य वसुराज्ञः समीपतः । आहूतः सत्वरं दूत! गच्छत्वं नृपसन्निधौ
दूत उवाच

परतीरं गतो देवि वसुराज्ञाऽरिशासनः । तत्र गन्तुमशक्येत जलयानैर्विना शुभे
तानि यानानि सर्वाणि गृहीतानि परे तटे ।

दूतवाक्येन सा राज्ञी विपण्णा कामपीडिता ॥ २० ॥

तत्सखी तामुवाचाऽथ कस्मात्त्वं परितप्यसे ।

स्वलेखः प्रेष्यतां देवि ! शुकहस्ते यथार्थतः ॥ ३१ ॥

समुद्रं लङ्घयित्वा तु शकुन्ता यान्ति सुन्दरि !

सखिवाक्येन सा राज्ञी स्वस्था जाता नराधिप ! ॥ ३२ ॥

व्याहृतोलेखकस्तत्रलिखलेखं ममाज्ञया । त्वद्धीनासत्यभामाद्यवसोराजसजीवति
ऋतुकालोऽद्यसञ्जातो लिखलेखं तु लेखक ! । लिखितेभूर्जपत्रे तु लेखे वै लेखकेनतु
शुकः पञ्जरमध्यस्थ आनीतोऽद्यैव सन्निधौ ॥ ३५ ॥

सत्यभामोवाच

नीत्वालेखं गच्छशीघ्रंवसुराज्ञःसमीपतः । शकुनिःप्रणतोभूत्वागृहीत्वालैखमुत्तमम्
उत्पत्य सहसाराजजगामाऽऽकाशमण्डलम् । ततःपक्षीगतःशीघ्रंवसुराजसमीपतः
क्षिप्ते लेखेशुकेनैव सत्यभामाविसर्जिते । वसुराज्ञा ततो लेखोगृह्यहस्तेऽवधारितः
लेखार्थं चिन्तयित्वातुगृह्यवीर्यं नरेन्दरः । अमोघंपुटिकांकृत्वाप्रतिलेखेनमिश्रितम्
शुकस्य सोऽर्पयामास गच्छराज्ञीसमीपतः । प्रणम्यवसुराजानं वीजंगृह्योत्पपातह
समुद्रोपरि सम्प्राप्तः शुकः श्येनेन वीक्षितः ।

सामिपं तं शुकं ज्ञात्वा श्येनस्तमभ्यधावत ॥ ४१ ॥

हतश्चञ्चुप्रहारेण शुकः श्येनेन भारत ! । मूर्च्छया तस्यतद्वीजंपतितंसागराम्भसि
मत्स्येन गिलितंतच्च वीजंवसुमहीपतेः । कन्यामत्स्योदरंजातातेन वीजेन सुन्दरि
प्राप्तोऽसौ लुब्धकैर्मत्स्य आनीतः स्वगृहं ततः ।

यावद्विदारितो मत्स्यस्तावद् दृष्टा त्वमुत्तमे ॥ ४३ ॥

शशिमण्डलमद्वाशा मयनजं समप्रभा । दृष्ट्वा त्वां हर्षितामर्षे वीचतांजाह्वया
हर्षितामनेगतामर्षे प्रधानम्यधमन्दिगम् । र्छाररनकययाप्रासुर्गृहाणत्वमहाप्रम
गृहीता मेन तन्पद्मीत्यपुत्रेणमृगेश्रणा । भार्या स्यामाहृतन्वद्विपाल्यस्वमृगेश्र
नत मा धिन्नयामास पराशरपचमन्दा ।

पत्रमुख्या तु मा नेन दत्ताऽऽत्मान नरोवर ॥ ४८ ॥

उवाच साधु मे श्रुत्वा । मत्स्यगन्धोऽनुवर्तते ।

नतस्मैत तु मा याग दिव्यगन्धाधियामिता ॥ ४९ ॥

एतायोगरतेनैव ज्यागृयित्वा विभाषसुम् । दृष्ट्वाप्रदक्षिणयद्विमुदातेतरमान्त
जग्यानम्य मध्ये ॥ कामन्धानान्यमस्वृशम् ।

प्रात्या कामोमुख धिप्रं भीता सा धर्मनन्दन ॥ ५१ ॥

हमन्तीतमुवाचाऽयद्वात्यलोकमधिधी । नृक्षसेकधधीमन्नुवाण पामरोचिता
नतस्मैत क्षण ध्यात्वा मस्मृता हृदि तामसी ।

भागता तामसी भाया यया व्याप्त चराचरम् ॥ ५३ ॥

नत मायिस्मिन्नानेन कमणैवतुरङ्गिता । ब्रह्मचर्याभिनप्तेनस्त्रीसौख्यप्रीडिततद
नत मा तक्षणादेव गमभारिणर्पाडिता । प्रमृतायाऽकतत्रजद्विन्दण्डधारिणः

कमण्डलुधर शाक्त मेखगकटिभूषितम् ।

उत्तरायकतन्त्रम्य विष्णुभायाविषर्जितम् ॥ ५५ ॥

ततोऽपि शङ्किता पाथ दृष्ट्वा त कलत्रालकम् ।

वेपमाना नतो थाला जगाम शरण मुने ॥ ५७ ॥

रक्ष रक्ष मुनिधेष्ट । पराशरं मद्दामने । जात मेऽयद्भुत पुत्र कौपीनचरमेवम् ।
दण्डहस्त जटायुकमुत्तरायविभूषितम् ॥ ५८ ॥

पराशर उवाच ।

मा मेरी स्यमुने जाते कुमारीस्व भविष्यसि ।

नाम्ना योजनगन्धेति द्वितीयं सत्यवत्यपि ॥ ५६ ॥

शन्तनुर्नाम राजा यः स ते भर्ता भविष्यति ।

प्रथमा महिषी तस्य सोमवंशविभूषणा ॥ ६० ॥

गच्छत्यंस्वाश्रयं शुभ्रो पूर्वरूपेण संस्थिता । माविषादं कुरुष्व ऽत्र दृष्टं ज्ञानस्य मेघलम्

इत्युक्त्वा प्रययौ विप्रः सा बाला पुत्रमाश्रिता ।

नत्वोचे मातरं भक्त्या साष्टाङ्गं चिनयानतः ॥ ६२ ॥

श्रम्यतां मातरुक्तं मे प्रसादः क्रियतामपि । ईश्वराराधने यत्नं करिष्याम्यहमभ्यिके ।

ततः सा पुत्रवाक्येन विषण्णा चाक्रमग्रीत् ॥ ६४ ॥

योजनगन्धोवाच

मा त्यक्त्वा गच्छ वत्साद्य मातरं मामनागसम् ।

त्वद्वियोगेन मे पुत्र! पञ्चत्वं भाव्यसंशयम् ॥ ६५ ॥

नास्ति पुत्रसमः स्नेहो नास्ति भातृसमं कुलम् ।

नाऽस्ति सत्यपरो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ॥ ६६ ॥

बालभावे मया जात आधारः किल जायसे । न मे भर्ता न मे पुत्रः पश्य कर्म विद्वन्मनम्

व्यास उवाच

मा विषादं कुरुष्वान्तः सत्प्रमेतन्मयेरितम् ।

आपत्कालेऽस्मि ते देवि ! स्मत्तन्व्यः कार्यसिद्धये ॥ ६८ ॥

आपद्स्तारयिष्यामि श्रम्यतां मे दुरुत्तरम् ।

इत्युक्त्वा प्रययौ व्यासः कन्या साऽपि गता गृहम् ॥ ६९ ॥

पराशरस्तुतस्तत्र विषण्णो च नमः श्रुतः । त्रेतायुगावसाने तु द्वापरादौ नरेश्वर ॥

क्यासार्थं चिन्तयामासुर्देवाः शक्रपुरोगमाः । आख्यातो नारद्रे नैव पुत्रः पराशरस्य सः

कीवर्तपुत्रिकाजातो शानीजह सुतातटे । ततो नारदवाक्येन आगताः सुरसत्तमाः

रामः पितामहः शक्रो मुनिसङ्घैः समावृताः ।

पितामहेन वै बालो गर्भाधानादिमस्मृत ।

ह्रीपायनो ह्रीपजन्मा पाराशर्य पराशरात् ॥ ७४ ॥

वृष्णाशात् वृष्णनामायं ध्यामो वेदान्यमिष्यति ।

विरञ्जिताऽमिषिकोऽसौ मुनिसद्वै पुन पुन ॥ ७५ ॥

व्यासस्य सद्यगेकेषु त्र्युषवा प्रययु सुरा ।

तीर्थयात्रा समारब्धा वृष्णह्रीपायनेन तु ॥ ७६ ॥

गङ्गायनाहितातेन वेदाबद्ध मपुष्कर । गयासु नैमिष तीर्थं कुरक्षेत्रं सरस्यती ॥

उज्जयिन्या महापात्रं नोमताय प्रभासके ।

वृद्धिंश भागरान्ताया स्मरथा यानो महामुनि ॥ ७७ ॥

अमृता नमदाग्रामो रद्रदेहोद्वपाशुभाम् । साहाशोतमदादृणचिसिधान्तिमापच

तपधधारविपुः नमदातऽमाधित । ग्रीष्मपञ्चादिमध्यस्थोवपाशुस्यण्डिशाय

साद्रयामाश्च हेमन्ते तिष्ठन्द्ध्यौ महेवरम् ।

स्यान्तहृत्स्वमग्ने रथाप्य ध्यायने परमेध्वरम् ॥ ८१ ॥

सृष्टिमहारक्षत्तारमच्छेद्य पादं शुभम् । नित्यं निदेध्वरं लिङ्ग पूजयेद्यथातत्पर

अथनामिदं लिङ्गस्य ध्यानयोगप्रभाषत । प्रयत्नं शङ्करोज्जात वृष्णह्रीपायनस्य ॥

ध्वर उवाच

नोपितोऽहं त्वया वस' धरं वरय शोभनम् ॥ ८४ ॥

व्यास उवाच

यदितुणोऽसि ॥ इय यदि दया वरामम । प्रयत्नो नमदातीरे स्वयमेवमपिष्यमि

अनीतानागतजोऽहं स्वप्नमादादुमापने ॥ ८५ ॥

ध्वर उवाच

एवं भवतु मे पुत्र' मन्त्रमादा'मंशयम् । त्वयिमनिगृहीतोऽहं प्रयत्नो नमदातटे

राहस्यांशादभाषन प्रयत्नोऽहं त्वदाधमे । इत्युक्त्वा प्रययोदेव' कैलासंनगमुत्तमम्

पत्नीसंगमं जातं वृष्णह्रीपायनस्य तु । शीघ्रोन्नेन विधानेन वतीं पालयतस्तथा

पुत्रो जातो ह्यपुत्रस्य पराशरस्तुतस्य च । देवैर्वर्द्धापितः सर्वैर्विरिञ्चेन्द्रपुरोगमैः
पुत्रजन्मन्यथाजग्मुर्वंशिष्टाद्या मुनीश्वराः । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन पराशरपुरोगमाः ॥

मन्वत्रिचिष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोद्गिताः ।

यमापस्तम्बसम्बर्त्ता कात्यायनवृहस्पती ॥ ६१ ॥

एवमाद्रिसहस्राणि तद्वत्कोटिशतानि च । सशिष्याश्च महाभागानर्मदातटमाश्रिताः
व्यासाश्रमे शुभे रम्ये सन्तुष्टा आययुर्नृप ।

दृष्ट्वा तान्सोऽपि विप्रेन्द्रानभ्युत्थानचतुर्थोद्यमः ॥ ६३ ॥

पितुः पूर्वप्रणम्याऽर्दो सर्वेषां च यथाविधि । आसनानि दर्दोभक्त्या पादमर्चन्य चैव दयत्
कृताञ्जलिपुटोभूत्वा चाक्यमेतदुवाच ह । उद्धतोऽहं न सन्देहोऽयुष्मत्सम्भाषणार्चनात्
आरण्यानि च शाकानि फलान्यारण्यजानि च ।

तानि दास्यामि युष्माकं सर्वेषां प्रीतिपूर्वकम् ॥ ६६ ॥

न्यमन्त्रयत तान्सर्वान्प्रत्येकं प्रणिपत्य च । ततस्ते प्रणतं दृष्ट्वा कृष्णद्वैपायनमुनिम्
वर्द्धयित्वा जयाशीर्भिरचलोक्य परस्परम् । पराशरः समस्तेष्व वीक्षितो मुनिपुङ्गवैः
उत्तरं दीयतां तात कृष्णद्वैपायनस्य च । एवमुक्तस्तु तेः सर्वैर्भगवान्स पराशरः ॥

प्रोवाच स्वात्मजं व्यासमृषीणां यच्चिकीर्षितम् ॥ ६६ ॥

श्रीपराशर उवाच

नेच्छन्ति दक्षिणे कूले व्रतभङ्गभयादथ । भोजनं भोक्तुकामास्ते श्राद्धे चैव चिदोपतः

व्यास उवाच

करोमिभयतामुक्तमत्रैव स्थीयतां क्षणम् । यावत्प्रसाद्यसरितं करोमि विधिमुत्तमम्
एवमुक्त्वा शुचिर्भूत्वा नर्मदातटमास्थितः ।

स्तोत्रं जगाद सहसा तन्निबोध नरेश्वर ॥ १०२ ॥

जय भगवति! देवि! नमो वरदे! जय पापविनाशिनि! बहुफलदे! ।

जय शुम्भनिशुम्भकपालधरे! प्रणमामि तु देवनरात्तिहरे ॥ १०३ ॥

जय चन्द्रदिवाकरनेत्रधरे! जय पावकभूषितधक्त्रवरे! ॥

जय मेरुपदेहनिर्गन्धरे' जय मन्धकरनविशोभकरे ॥ १०४ ॥

जय महिषविमर्दिनि' शूलकरे जय लोचनममनरुपापहरे ।

जय देवि' पितामहरामनते' जय भाम्बरशङ्खगिरोऽवतते ॥ १०५ ॥

जय वण्मुग्गमायुधशत्रुने' जय मागल्यामिनि' शम्भुतुने ।

जय दुःखदग्निविनाशकरे' जय पुत्रकण्ठविमृदिकरे ॥ १०६ ॥

जय इमि' समम्भशरीरधरे' जय नाकचिद्वर्णिनि' दुःखहरे ।

जय व्याधिचिनाशिनि' माधकरे' जय चाञ्छितनायिनि' मिद्वधरे ॥ १०७ ॥

एतन्नाम हनन्तोऽयं पञ्चिद्वन्मन्त्रिणां । गृहे धाम्मुग्गमायनरामशोऽपि विमर्दिन
मम्य व्याप्तो मनेऽर्थात् प्रातश्च धृत्वाह्वन । प्राताम्वाग्रमदादेवीसयपापश्वदुरी
न ते यान्ति समादाय ये स्तुता मुनि नमदा ।

पितामहोऽपि मुणोऽयं देवि' चण्मुणकीर्त्तनात् ॥ १०८ ॥

यायवतिर्नय न पक्षतु स्वरुप धेद नमदे । कथं गुणानह देवि स्वप्नयाभ्यानुमुत्तरे
इति ब्राम्हा शुचिभायदाडमनकायकममि । प्रमशानमदादेवी ततोपचनमन्त्रिणां
मन्त्रादेन तुण्डह भोमो व्यास महासुने ।

यदीच्छसि वर किञ्चित् ते सर्वं ददाम्यहम् ॥ १०९ ॥

व्यास उवाच

यदि तुणामि मे देवि यदि देशो धर्मो मम । आनिध्यमुत्तरेक्रेऽस्मरिणादानुमर्हमि
नमदोवाच

अयुक्त्याचितं व्यास विमार्गेण प्रवचनम् । इन्द्रधनुर्मे दद्यामुन्मार्गेण प्रवर्त्तितम्
याचम्यान्व वर पुत्र' यत्किञ्चिद्भुवि दुःखम् ।

एतच्छ्रुत्वा वचो दत्त्वा व्यासो मृच्छा गतस्तदा ॥ ११० ॥

उवाच केशोऽयं मे ज्ञान इति मन्वा पपात ह ।

धरणा चञ्चिता मया स्मरिण्यनकानता ॥ १११ ॥

मृच्छापन्न ततो व्यास दृष्ट्वा देवा' मयासवा ।

हाहाकारमुखाः सर्वे तत्राऽऽजग्मुः सहस्रशः ॥ ११८ ॥

व्यासमुत्थापयामासुर्वेदव्यसनतत्परम् ।

ब्राह्मणार्थं च संक्षिप्तो नात्महेतोः सखिदरे ॥ ११९ ॥

गवार्थं ब्राह्मणार्थं च सद्यः प्राणान्परित्यजेत् ।

एवं सा नर्मदा प्रोक्ता ब्रह्माद्यैः सुरसत्तमैः ॥ १२० ॥

सुशीतलैस्तं बहुभिश्चवातै रेवाऽभिपिञ्चत्स्वजलेन भीता ।

सन्नेतनः सत्यवतीसुतोऽपि प्रणम्य देवान्सरितं जगाद् ॥ १२१ ॥

व्यास उवाच

तीर्थैः समस्तैः किल सेवनाय फलं प्रदिष्टं मम भन्दभाग्यात् ।

यद्वै वि पुण्या विफला ममाशा आरण्यपुष्पाणि यथा जनानाम् ॥ १२२ ॥

नर्मदोवाच

यतो यतो मां हि महानुभाव! निनीयते चित्तमिलातलेऽत्र ।

विन्ध्येन साद्धं तत्र मार्गमद्य यास्याम्यहं दण्डधरस्य पृष्ठे ॥ १२३ ॥

एवमुक्तो महातेजाः व्यासः सत्यवतीसुतः ।

दक्षिणे चालयामास स्वाश्रमस्य सखिदराम् ॥ १२४ ॥

दण्डहस्तो महातेजा हुङ्कारमकरोन्मुनिः ।

व्यासहुङ्कारभीता सा चलिता रुद्रनन्दिनी ॥ १२५ ॥

दण्डेन दर्शयन्मार्गं देवीतत्र प्रवर्तिता । व्यासमार्गं गता देवी दृष्टाशक्रपुरोगमैः

पुष्पवृष्टिं ततो देवा व्यमुञ्चन्त्सहकिङ्करैः । प्रोत्फुल्लनयनाजाताः पराशरमुखा द्विजाः

किं कुर्मो ब्रूहि मे पुत्र ! कर्मणा ते स्म रञ्जिताः ॥ १२७ ॥

व्यास उवाच

तपश्च विपुलं कृत्वा दानंदत्त्वा महाफलम् । एतदेवनरैः कार्यसाधूनां यत्सुखावहम्

यदि तुष्टा महाभाग अनुग्राहो ह्यहं यदि । तस्मान्ममाश्रमे सर्वैः स्वीयतां ताऽत्र संशयः

आतिथ्यं शाकपर्णेन रेवामृतविमिश्रितम् । प्रतिपन्नं समस्तैर्वैः पराशरमुखैर्ममः

स्यात्तत्र्यं स्यान्नम सर्वं रवाया उत्तर तत्रे ॥ १३० ॥

भाषण्डेय उवाच

स्नानतपणनिधानि कृतानि द्विनमस्तमे ।

व्यामनुण्ड तत्रा भवा होम सर्वं प्रकल्पित ॥ १३१ ॥

श्रीपद्मैर्दिव्यपद्मैश्च ब्रह्मनातत्रेदमम् । गौतमो भृगुमाण्डूयौ नारदोऽग्रेमशस्तथा

पराशरस्तथा शङ्ख वीशिश्च्यवनो मुनि ।

पिप्पलादो वसिष्ठश्च नाचिरेनो महातपा ॥ १३३ ॥

विश्वामित्रोऽप्यगम्यश्च उद्दालक्यमी तथा ।

शाण्डिल्यो जैमिनि कण्वो यामवत्कपोशनोद्गिरा ॥ १३४ ॥

शातातपो र्षीधिश्चरुपिण्गोमाल्यस्तथा । जैर्गाय पस्तथादक्षोमरतोमुद्गलस्तथा

घारुपायनो महानेना सम्यक्त शनिरथ च ।

नानृकण्वो भरद्वाजो पात्रविल्यादणिस्तथा ॥ १३५ ॥

पथमादिसहस्राणि ब्रह्मनातत्रेदमम् । अश्वमात्रकरोत्कीणाध्वानयोगपरायणा

एकचित्ता द्विना मय चतुर्होमत्रिया तदा ।

ततः समुत्थित ऋक् मोक्षद् व्याधिताशनम् ॥ १३६ ॥

अच्छेद्य परम देवदृष्टाव्यासस्तुतोपु च । पुण्डरीकदुर्वेद्या आशीवादाद्विजोत्तमा

मात्राङ्ग प्रणतो व्यासो देवं दृष्ट्वा त्रिलोचनम् ।

ब्राह्मणाम्पूजयामास शाकमुष्णैश्च ॥ १४० ॥

पितृपूय द्विजा सर्वे मोचिता पाण्डुनन्दन ।

आशावादास्ततः पुण्यान्दत्त्वा विशा ययु पुन ॥ १४१ ॥

तदा प्रभृति तर्तीयं व्यासाय प्रोच्यत बुधे ॥ १४२ ॥

बुधिष्ठिर उवाच

व्यासतीयस्य यत्पुण्य तत्सर्वं कथयन्म मे ।

स्नानदानविधानं च यस्मिन्काले महाफलम् ॥ १४३ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

कथयामिसमस्तंतेभ्रातृभिःसहपाण्डव । कार्तिकस्यसितेपक्षेघतुर्दश्यांजितेन्द्रियः

उपोष्य यो नरो भक्त्या रात्रौ कुर्वीत जागरम् ।

स्नापयेद्दीध्वरं भक्त्या क्षौद्रक्षीरेण सर्पिषा ॥ १४५ ॥

दध्ना च खण्डयुक्तेन कुशतोयेन चै पुनः । श्रीखण्डेन सुगन्धेन गुण्डयेत्परमेश्वरम्

ततः सुगन्धकुमुदैर्विल्वपत्रैश्च पूजयेत् । मुचुकुन्देन कुन्देन कुशजातीप्रसूतकैः ॥

उन्मत्तमुनिपुष्पैश्च तथान्यैः कालसम्भवैः । अर्चयेत्परयाभक्त्या द्वीपेश्वरमनुत्तमम्

इक्षुगडुकदानेन तुष्यते परमेश्वरः । गडुकाष्टकदानेन पातकं यात्यहोजितम् ॥ १४६

मासार्जितं च नश्येत् गडुकाष्टशतेन च । पाण्मासिकं सहस्रेण द्विगुणैरद्विकंतथा

आजन्मजनितं पापमयुतेन प्रणश्यति । द्विगुणैर्नश्यतेव्याधिरिगुणैः स्याद्भनागमः

षड्गुणैर्जायते चाग्मी सिद्धस्तद्द्विगुणैस्तथा ।

रुद्रत्वं दशलक्षैश्च जायते नाऽत्र संशयः ॥ १५२ ॥

पौर्णमास्यां नृपश्रेष्ठ! स्नानं कुर्वीतभक्तितः । मन्त्रोक्तेन विधानेनसर्वपापक्षयङ्करम्

चारुणं च तथाग्नेयं ब्राह्मणं चैवाक्षयङ्करम् । देवान्पितॄन्मनुष्यांश्च विधिवत्तर्पयेद्बुधः

ऋक्षा ऋग्वेदजं पुण्यं साम्ना सामफलं लभेत् ।

यजुर्वेदस्य यजुषा गायत्र्या सर्वमाप्नुयात् ॥ १५५ ॥

अक्षरं च जपेन्मन्त्रं सौरं वा शिवदैवतम् । अथवाचैष्णवंमन्त्रंद्वादशाक्षरसञ्ज्ञितम्

पूजयेद् ब्राह्मणान्भक्त्या सर्वलक्षणलक्षितान् ।

स्वदारनिरतान्विप्रान्दम्भलोभचिर्वर्जितान् ॥ १५७ ॥

भिन्नवृत्तिकरान्पापान्पतिंताञ्छुद्रसेवनान् ।

शूद्राग्रहणसंयुक्तान्शृण्वली यस्य मन्दिरे ॥ १५८ ॥

परोक्षवादिनो दुष्टान्गुरुनिन्दापरायणान् । वेदद्वेषणशीलांश्च हेतुकान्वकवृत्तिकान्

ईदृशान्वर्जयेच्छास्त्रे दाने सर्वव्रतेषु च । गायत्रीसारमात्रोऽपि चरं विप्रः सुयन्त्रितः

नायन्त्रितश्चतुर्वेदी सर्वाशी सर्वचिक्रयी । ईदृशान्पूजयेद्विप्रान्नदानहिरण्यतः

न तेषां जायते शोको न हानिर्न च दुष्कृतम् । प्रथमं पूजयेत्तत्र लिङ्गं सिद्धेश्वरं ततः
यत्र सिद्धो महाभागा व्यासः सत्यवतीमुतः ।
अस्यैव पूजनात्सिद्धो धारासर्पो महामतिः ॥ १७८ ॥
तत्र तीर्थं तु यो राजन्प्राणत्यागं करोति च ।
सूर्यलोकमसौ भित्त्वा प्रयाति शिवसन्निधौ ॥ १७९ ॥
समाःसहस्राणि च सप्त वै जले दशैकमग्नौ गतने च षोडश ।
महाहवे पष्टिरशीति गोग्रहे ह्यनाशके भारत! चाक्षया गतिः ॥ १८० ॥
पिता पितामहश्चैव तथैवप्रपितामहः । चायुभूतं निरीक्षन्ते ह्यागच्छन्तंस्वगोत्रजम्
अस्मद्गोत्रेऽस्ति कः पुत्रो यो नो दद्यात्तिलोदकम् ।
कार्त्तिक्यां च विशेषेण वैशाख्यां वा तथैव च ॥ १८१ ॥
स्वर्गंति च प्रयास्यामस्तत्र तीर्थोपसेवनात् ।
एतत्ते कथितं सर्वं द्वीपेश्वरमनुत्तमम् ॥ १८२ ॥
यः पठेत्परया भक्त्या शृणुयात्तद्गतो नृप !
सोऽपि पापविनिर्मुक्तो मोदते शिवमन्दिरे ॥ १८३ ॥
ऊपरं सर्वतीर्थानां निर्मितं मुनिपुङ्गवैः । कामप्रदं नृपश्रेष्ठ! व्यासतीर्थं न संशयः ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे व्यासतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अष्टनवतितमोऽध्यायः

प्रभासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्रप्रभासेश्वरमुत्तमम् । विख्यातं त्रिपुलोकैषु स्वर्गसोपानमुत्तमम्

युधिष्ठिर उवाच

प्रभासं तात! मे ब्रूहि कथं ज्ञातं महाफलम् । स्वर्गसोपानम् दृश्यं संक्षेपात्कथयाशु मे

श्रीमार्कण्डेय उवाच

दुर्भगा रविपत्नी च प्रभा नामेति विद्युता ।

तथा चाऽऽराधितः शम्भुरुद्रेण सपत्न्या पुरा ॥ ३ ॥

पायुभक्षा स्थिता धर्मधर्मध्यानपरायणा । ततस्तुष्टोमहादेवः प्रभायाः पादुनन्दन

ईश्वर उवाच

वस्मात्संह्रियमे वाले! कथ्यता यद्विवक्षितम् ।

भद्रे हि मास्करोऽप्येको नानात्वं नैव विद्यते ॥ ५ ॥

प्रभोवाच

नाम्यो देवः स्त्रियः शम्भो! विना भर्त्रा कचिन्प्रभो !

सगुणो निर्गुणो चाऽपि धनाढ्यो चाऽप्यकिञ्चनः ॥ ६ ॥

प्रियो वा यदि वा द्वेष्यः स्त्रीणां भर्तृव्यं देवतम् । दुर्भगत्वेन दग्धाहं स्वर्गमध्वेतुरेश्वर

भर्तृव्यं हृत्पत्नीं ह्यास्मि तेन ह्रियाम्याहं मृतम् ॥ ७ ॥

ईश्वर उवाच

वत्तमा मास्करस्यैव मन्त्रसादाहविष्यसि ॥ ८ ॥

पार्वत्युवाच

अप्रमाणं च द्वाकं मास्करोऽपि करिष्यति ।

वृथा क्लेशो भवेदस्याः प्रभायाः परमेश्वर ! ॥ ६ ॥

उमावाक्यान्महेशान ध्यातस्तिमिरनाशनः ।

आगतो गगनाद्भानुर्नर्मदोत्तररोधसि ॥ १० ॥

भानुखाच

आहृतोऽस्मि कथं देव! ह्यघासुरनिपूदन ॥ ११ ॥

ईश्वर उवाच

प्रभां पालय भो भानो! सन्तोषेण परेण हि ॥ १२ ॥

उमाचाच

प्रभायामन्दिरेनित्यंस्थीयतां हिमनाशन । अग्रपत्नीसमस्तानां भार्याणां क्रियतांखे

भानुखाच

एवंदेविकरिष्यामितवचाक्वम्बरानने । एतच्छ्रुत्वाप्रभाऽऽहता प्रत्युवाचमहेश्वरम्

प्रभोवाच

स्वांशेन स्थीयतां देव! मन्मथारे! उमापते !।

एकांशः स्थाप्यतामत्र तीर्थस्योन्मीलनाय च ॥ १५ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सर्वदेवमयं लिङ्गं स्थापितं तत्र पाण्डव! । प्रभासेशइतिख्यातं सर्वलोकेषु दुर्लभम्

अन्यानि यानि तीर्थानि काले तानि फलन्ति वै ।

प्रभासेशस्तु राजेन्द्र सद्यः कामफलप्रदः ॥ १७ ॥

माधमासे सितेपक्षे सप्तम्यां च विशेषतः । अश्वं यः स्पर्शयेत्तत्र यथोक्तप्राह्मणेनृप

इन्द्रत्वं प्राप्यते तेन भास्करस्याऽथवा पदम् ।

स्नात्वा परमया भक्त्या दानं दद्याद् द्विजातये ॥ १८ ॥

नोप्रदातालमेत्स्वर्गसत्यलोकंवरेश्वर । सर्वाङ्गसुन्दरीं शुभ्रां क्षीरिणीं तिरुणीं शुभाम्

सवत्सां वण्टासंयुक्तां कांस्यपात्रावदोहिनीम् ।

ददते ये नृपश्रेष्ठ! न ते यान्ति यमालयम् ॥ २१ ॥

एकोनशततमोऽध्यायः

नागेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपालनर्मदादक्षिणे तटे । स्थापितं वासुकीशं तु समस्ताघौघनाशनम्

युधिष्ठिर उवाच

कस्माच्च कारणात्तात रेवाया दक्षिणे तटे ।

वासुकीशः स्थापितो वै विस्तराद्बद्ध मे गुरो ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एतत्सर्वं समाख्याय नृत्यं शम्भुश्चकार वै ॥ ३ ॥

श्रमादजायत स्वेदो गङ्गातोयविमिश्रितम् ।

पतन्तमुरगोऽश्नाति हरमौलिविनिर्गतम् ॥ ४ ॥

मन्दाकिनी ततः क्रुद्धा व्यालस्योपरि भारत !

प्राप्नुह्यजगरत्वं हि भुजङ्ग क्षुद्रजन्तुकः ॥ ५ ॥

वासुकिरुवाच

अनुग्राह्योऽस्मिन्ने पापो दुर्नयोऽहं हरादृते । त्रैलोक्यपावनीपुण्यासरित्त्वं शुभलक्षणं
संसारच्छेदनकरी ह्यार्त्तानामार्त्तिनाशनी । स्वर्गद्वारे स्थिता त्वं हि दयां कुरु मयी श्वरि

गङ्गोवाच

कुरुष्व विपुलं चिन्ध्यं तपस्त्वं शङ्करं प्रति ।

ततः प्राप्स्यसि स्वं स्थानं पन्नगत्वं ममाज्ञया ॥ ८ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततोऽसौ त्वरितो चिन्ध्यं नागो गत्वा नगं शुभम् ।

तपस्तप्तुं समारेमे शङ्कराराधनोद्यतः ॥ ९ ॥

नित्यं दध्यौ महादेवं श्रद्धांश्चमयकोचतम् । ततो वपश्शतेपूर्ण उपर्यदो जगद्गुरु ॥

आगतस्तत्समाप्य तु शृङ्गणां वाष्णीमुदाहरत् ॥ १० ॥

घरं वरय मे यत्नं पद्मनं त्वं हृषाहर ॥ ११ ॥

वासुकिरुवाच

यदि तुणोऽसि मे देव घरं दास्यसिशङ्कर । प्रसादात्तव देवेश भूयान्निष्पापनाम्न
तार्थं विश्विन्समाख्याहि सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १२ ॥

ईश्वर उवाच

पद्मगन्धमहाभाहोरेषामगच्छगुप्तदुरीम् । याम्येतस्यास्तन्नेपुण्ये क्षान्तकुर्याद्यथाविधि
इत्युक्त्यान्तदधेदेयोवासुकिस्त्वरयान्वित । रूपेणाऽजगरेणैवप्रविष्टोनर्मदान्मम
मार्गेण तस्य सज्जात जाह्नव्या स्रोत उत्तमम् ।

निष्पूतकल्मष सप सज्जातो नर्मदाजने ॥ १५ ॥

स्थापित शङ्करस्तत्रनमदायापुषिष्ठिर । ततो नागेऽवरलिङ्ग प्रसिद्ध पापनाशनम्
भ्रष्ट्या वा क्षतुर्दृश्या आपयेऽमधुना शिवम् ।

विमुक्तकल्मष सद्यो जायमानाऽत्र सशय ॥ १७ ॥

भपुत्रा वे नरा पाथं स्नानं कुर्वन्ति सक्रमे ।

ते लभन्ते सुताञ्छ्रेष्ठान्नास्तवीर्योपमाञ्छुभान् ॥ १८ ॥

श्राद्धं तत्रैव य कुर्यादुपवासपरायण । कुचप्रमोषयेत्येतास्त्रकारपूषनन्दन ॥ १९ ॥

सपाणा च भय घशे क्षातिवर्गे न जायते । निर्दोष मन्दते तस्य कुलनागप्रसादत
एतत्ते सयमाख्यात तव स्नेहान्मृपोत्तम ॥ २० ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रश्लोकसंहितामापञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेखाखण्डे नागेऽवस्तीथमाहात्म्यवर्णननामैकोनशततमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

शततमोऽध्यायः

मार्कण्डेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल तीर्थं परमरोचनम् । मार्कण्डेशमिति ख्यातं नर्मदादक्षिणे तटे

उत्तमं सर्वतीर्थानां गीर्वाणैर्चन्दितं शिवम् ।

गुह्याद् गुह्यतरं पुत्र! नाख्यातं कस्यचिन्मया ॥ २ ॥

स्थापितं तु मया पूर्वं स्वर्गलोपानसन्निभम् ।

ज्ञानं तत्रैव मे जातं प्रसादाच्छङ्करस्य च ॥ ३ ॥

अन्यस्तत्रैव यो गत्वा द्रुपदामन्तर्जले जपेत् । स पातकैरशेषैश्च मुच्यते पाण्डुनन्दन
वाचिकैर्मानसैश्चैव कर्मजैरपि पातकैः ।

पिण्डिकां स्नाप्य चष्टम्य याम्यामाशां च संस्थितः ॥ ५ ॥

योजयेच्छूलिनं भक्त्या द्वात्रिंशद्बहुरूपिणम् । देहपातेशिवं गच्छेदिति मे निश्चयोनृप
आज्येन बोधयेद्दीपमष्टम्यानि शिभा रत । स्वर्गलोकमवाप्नोति इत्येवं शङ्करोऽब्रवीत्
श्राद्धं तत्रैव यो भक्त्या कुर्वीत नृप नन्दन । पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदाभूतसम्प्लवम्
इन्द्रैर्बर्दरैर्विल्वैरक्षतेन जलेन वा । तर्पयेत्तत्र यो वंश्यानां पुत्राज्जन्मनः फलम् ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे मार्कण्डेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम शततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

एकाधिकशततमोऽध्यायः

सङ्कर्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तनो गच्छेत्तु राजेन्द्र! तीर्थं परमशोभनम् । उत्तरे नर्मदाकुले यज्ञवाटस्य मध्यत
सङ्कर्षणमिति ग्यात वृथिल्या पापनाशनम् । तपस्वीणं पुरा राजन्यलभद्रेण तत्र वै
गार्वाणा अपि तत्रैव सन्निधौ मृपनन्दन । उमयामहितं शम्भु-स्थितस्तत्रैव केशवः
यत्नद्रेण राजेन्द्रप्राणिनामुपकारत । स्थापितं पर्या मक्त्या शङ्कर पापनाशन
यस्तत्र स्नाति वै भक्त्या जितगोधो जितेन्द्रिय ।

एकादश्या सिन्धे पक्षे मधुना स्नापयेच्छिवम् ॥ ५ ॥

श्राद्धं तत्रैव यो भक्त्या पितृणामथ दापयेत् ।

स याति परमं स्थानं यत्नद्रेवधो यथा ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसादृश्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः
रेवाध्याये सङ्कर्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः

मन्मथेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

मन्मथेश तनो गच्छेत्सर्वदेवनमस्कृतम् । स्नानमात्राधरो राजन्यमलोकनपश्यति
अनपत्या या च क्षत्री-स्त्रायाद्वेषाण्डुनन्दन । पुत्रसालमतेपार्थ सत्यसन्धदृढमतम्
तत्र स्नात्वा नरो राजञ्जकुचि प्रयतमानस ।

उपोष्य रजनीमेकां गीसहस्रफलं लभेत् ॥ ३ ॥

कामिकंतीर्थराजं तु तादृशं न भविष्यति । त्रिरात्रं कुस्तेराजं स गोलक्षफलं लभेत् ।
तत्र नृत्यं प्रकृत्तव्यं तुष्यते परमेश्वरः । गीतवादित्रनिर्घोषै रात्रौ जागरणेन च ॥

परण्ड्यां च महादेवो दृष्टो मे मन्मथेश्वरः ।

किं समर्था यमो रूढो भद्रो भद्राणि पश्यति ॥ ६ ॥

कामेन स्थापितः शम्भुरेतस्मात्कामदो नृप !

सोपानः स्वर्गमार्गस्य पृथिव्यां मन्मथेश्वरः ॥ ७ ॥

विशेषश्चात्र सन्ध्यायां श्राद्धदाने च भारत । अन्नदानेन राजेन्द्र ! कीर्तितं फलमुत्तमम्
एतत्ते सर्वमाख्यातं तव भक्त्या तु भारत !

पृथिव्यां सागरान्तायां प्रख्यातो मन्मथेश्वरः ॥ ८ ॥

गोदानं पाण्डवश्रेष्ठत्रयोदश्यां प्रकारयेत् । चैत्रे मासि सिते पक्षे तत्र गत्वा जितेन्द्रियः
रात्रौ जागरणं कृत्वा देवस्याग्रे नृपोत्तम !

दीपं भक्त्या घृतेनैव देवस्याग्रे निवेदयेत् ॥ ११ ॥

स्वयथवा पुरुषो वाऽपि सममेतत्फलं स्मृतम् ॥ १२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्यायः खण्डः

रेवाखण्डे मन्मथेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥

एकाधिकशततमोऽध्यायः

सङ्कर्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र तीर्थं परमशोभनम् । उत्तरे नर्मदाकूले यज्ञवाटस्य मध्यतः
सङ्कर्षणमिति ख्यातं पृथिव्या पापनाशनम् । तपस्वीर्णां पुरा रानन्बलमद्रेण तत्र वै
गीर्वाणा अपि तत्रैव सन्निधीनृपनन्दन । उग्रयासहितशम्भुस्थितस्तत्रैव वैश्या
बलमद्रेण राजेन्द्र प्राणिनामुपकारतः । स्थापितपरया भक्त्या शङ्करपापनाशन
यस्तत्र स्नाति वै भक्त्या जितक्रोधो जितेन्द्रिय ।

एकादश्या सिद्धे पक्षे मधुना क्षापयेच्छिवम् ॥ ५ ॥

श्राद्धं तत्रैव यो भक्त्या पितृणामथ दापयेत् ।

न याति परमं स्थानं बलमद्रेव यथा ॥ ६ ॥

इति धारुकाण्डे महापुराणव्याख्यानसप्तमोऽध्यायः संहितायां पञ्चमेऽध्यायखण्डे
रैवाखण्डे सङ्कर्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः

मन्मथेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

मन्मथेश ततो गच्छेत्सर्वदेवनमस्कृतम् । स्नानमात्राद्यसौ राजन्यमलोकनपश्यति
वनपत्या या वध्वारी-आयाद्वैपाण्डुनन्दन । पुत्रसालमतेषां सत्यमन्धेन्द्रप्रतप
तत्र स्नात्वा नरो राजञ्छुचिं प्रयतमानसः ।

उपोष्य रजनीमेकां गोमहास्रफलं लभेत् ॥ ३ ॥

कामिकंतीर्थराजं तु नादृशं न भविष्यति । त्रिराशंकुम्भेराजं स गोलक्षफलं लभेत् ।
तत्र नृत्यं प्रकृतं तु पुन्ये परमेश्वरः । गीतवादित्रनिर्गोपे रात्रौ जागरणेन च ॥

एरण्ड्यां च महादेवो दृष्टो मे मन्मथेश्वरः ।

किं समर्था यमो कृष्टो भद्रो भद्राणि पश्यति ॥ ६ ॥

कामेन स्थापितः शम्भुरेतस्मान्कामदो नृप !

सोपानः स्वर्गमार्गस्य पृथिव्यां मन्मथेश्वरः ॥ ७ ॥

विशेषश्चात्र सन्ध्यायां श्राद्धदाने च भारत । अन्नदानेन राजेन्द्र ! कीर्तितं फलमुत्तमम् ।
एतत्ते सर्वमाग्यातं तच्च भवत्या तु भारत !

पृथिव्यां नागरान्तायां ग्रन्थातो मन्मथेश्वरः ॥ ८ ॥

गोदानं पाण्ड्यश्रेष्ठप्रयोद्दश्यां प्रकाशयेत् । क्षेत्रे मासि मिते पक्षे तत्र गत्वा जितेन्द्रियः

रात्रौ जागरणं कृत्वा देवस्याग्रे नृपोत्तम !

दीपं भक्त्या घृतेनैव देवस्याग्रे निवेदयेत् ॥ ११ ॥

सूर्ययया पुरयो वाऽपि सममेतत्फलं स्मृतम् ॥ १२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमोऽध्यायः

रत्नाखण्डे मन्मथेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥

एकाधिकशततमोऽध्यायः

महर्षिगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माष्टाष्टके उपाच

ततो गच्छेन् रात्रेन्द्र' मीर्यं परमशोभनम् । उत्तरे नर्मदाकृते वज्रपादस्य मध्यगं
महर्षिगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम् । तत्रार्घ्यं पुरा राजन्यमन्त्रेण तत्र धी
मीराणां अपि तत्रैव मन्त्रिर्धौतुपनन्दन । उमयामहिनःशम्भुस्मिन्मन्त्रेयैवैराय
वज्रमन्त्रेण राजन्यमन्त्रिणामुपकारम् । स्थापितपत्न्या भक्त्या शङ्कर पापनाशन

पत्न्यश्च स्नानि धौ भक्त्या जितप्रोषो जितेन्द्रियः ।

एकादश्यां मित्रे पक्षे मधुना द्वापयेच्छिवम् ॥ ५ ॥

धातु तत्रैव धौ भक्त्या गिरुणाग्रध द्वापयेत् ।

न धानि परम स्यान् वज्रमन्त्रेयस्य यथा ॥ ६ ॥

इति धर्माष्टान्द महापुराणवर्षाशीतिमाह्वयं संहिताया वक्ष्येऽपनीपण्डे
रपाष्टके महर्षिगतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः

मन्मथेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माष्टाष्टके उपाच

मन्मथेशं ततो गच्छेत्सर्वदेवनमस्तुतम् । स्नानमात्राश्रयो राजन्यमन्त्रेण पश्यति
अनपत्या या वज्रपादोन्माद्याष्टाष्टके । पुत्रसालमतेषां सत्यमन्त्रेण वज्रमन्त्रेण

तत्र द्वात्वारोऽष्टाष्टके प्रयत्नमानसः ।

पतन्तं रक्षयेद्देवि महापातकिनं यदि । महादोरे गता वापि दुष्टकर्मपितामहाः ॥

तद्वरन्ति सुपुत्राश्च चैतरण्यां गतानपि ।

पुत्रेण लोकाञ्जयति पौत्रेण परमा गतिः ॥ १४ ॥

अथ पुत्रस्य पौत्रेण प्रगच्छेद् ब्रह्म शाश्वतम् ।

नास्ति पुत्रसमो यन्धुरिह लोके परत्र च ॥ १५ ॥

अहश्चमभ्यरात्रे च धिन्तयानस्य सर्वदा । शुष्यन्ति मम गात्राणि श्रीग्मेन द्युदकं यथा

अनसूयो वाच

यत्त्वया शोचिनं विप्र! तत्सर्वं शोचयाम्ग्रहम् ।

तयोद्वेगकरं यद्य तन्मे दहति चेतसि ॥ १७ ॥

येन पुत्रा भविष्यन्ति आयुष्मन्तो गुणान्विताः ।

तत्कार्यं च समीक्षस्व येन तुल्येद्वज्रापतिः ॥ १८ ॥

अत्रिस्त्वाच

तपस्तप्तं मया भद्रे जातमात्रेण दुष्करम् । व्रतोपवासनियमैः शाकाहारेण सुन्दरि

क्षीणदेहस्तु तिष्ठामि ह्यशक्तोऽहं महाव्रते । तेन शोचामि चात्मानं रहस्यं कथितं मया

अनसूयो वाच

भर्तुः पतिव्रतानां रीरतिपुत्रविधिनी । त्रिवर्गसाधनासाध स्त्राध्याधविदुषां जने

जपस्तपस्तीर्थयात्रा मृडेज्यामन्त्रसाधनम् ।

देवताराधनं चैव स्त्रीशूद्रपतनानि यत् ॥ २२ ॥

ईदृशं तु महादोषं स्त्रीणां तु व्रतसाधने । वदन्ति मुनयः सर्वे यथोक्तं वेदभाषितम्

अनुज्ञाता त्वया ब्रह्मस्तपस्तपस्यामि दुष्करम् ।

पुत्रार्थित्वं समुद्दिश्य तोषयामि सुरोत्तमान् ॥ २४ ॥

अत्रिस्त्वाच

साधुसाधु महाप्राज्ञे मम सन्तोषकारिणि । आज्ञाता त्वं महाभद्रे पुत्रार्थं तपसाश्रय

देवतानां मनुष्याणां पितॄणामनृणो भूवे । न भार्यासदृशो बन्धुखिपुलोके पुचिद्यते

तेन देवाः प्रशमन्ति न भार्यामदृश सुखम् ।

सन्मुने मन्मुखाः पुराः विलोमे तु पराहमुखाः ॥ २७ ॥

तेन भार्याः प्रशमन्ति सदेवासुरस्मानुषाः । महानने मंदाग्रादे सत्यवति शुभेहने
नयम्नपस्य शीघ्रं त्वं पुरार्थं तु ममाङ्गया ।

एतद्वाक्यापमाने तु माष्टान् प्रणनाऽऽवीन् ॥ २८ ॥

त्वत्प्रसादेन पित्रेन्द्राः सर्वान्कामानवाप्नुयाम् ।

हमर्त्तलानि मा ख मृगार्क्षा वरवर्णिनी ॥ २९ ॥

नियमस्था ततो भूत्वा सम्प्राप्ता नमंदा नदीम् ।

शिरस्त्र्यङ्गोद्भवाः केरी मवंपापप्रणाशनीम् ॥ ३१ ॥

यस्मिन्नादरातमात्रेण नश्यते पापमञ्जय । कान्तमात्रेण वै यस्याः कश्चिन्मोघफलभेन्
ये पितृन्ति महादेवि ' धनुषाना' एव स्वयम् ।

मामपातेन नमूढ्य नाऽत्र काया विचारया ॥ ३३ ॥

ये स्मरन्ति विचारार्थायाञ्जनानां गर्भरवि । मुच्यन्ते सयपापेभ्योऽदृष्टलोकप्रयान्तिने
नमवायाः समापेत्तु तावुर्भा यानतद्वये । न पश्यन्ति यम तत्र ये मृगावरवर्णिनि
नतम्नदुर्गार कृते एरण्डया मद्गमे शुभे ।

नियमस्था विशालार्क्षा शाकाहारेण सुन्दरि ॥ ३६ ॥

तापयन्ती श्रींश्च देवाऽऽष्टमे स्तोत्रैर्भर्तृस्त्वया ।

प्रींसेषु च महादेवि ' पञ्चाग्नि माधयेसत' ॥ ३७ ॥

व्याकाले आदवासाश्चरेष्वान्द्रायधानि च ।

हैमन्ते तु तव प्राप्ते लोयमध्ये वसेन्सदा ॥ ३८ ॥

प्रातःप्रातनतः सन्ध्यां तु याद्वेवर्णितपंचमम् । देवानामर्चनकृत्या होमेषु यांचयाविधि
यजने चैतर्चाङ्गाकान्प्रातःप्रातःप्रातः ॥ ३९ ॥ एष वर्णने प्राप्ते रद्विष्णुपितामहाः

सम्प्राप्ता द्विजकृष्ण्यु रेरण्डया मद्गमे प्रिये ।

पुरा न मस्थितास्तस्या वेदमभ्युदरन्ति च ॥ ४१ ॥

अनसूया जपं त्यक्त्वा निरीक्ष्य तांमुहुर्मुहुः !

उत्थिता सा विशालाक्षी अर्चं दत्त्वा यथाविधि ॥ ४० ॥

अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः । दर्शनेन तु विप्राणां सर्वपापैः प्रमुच्यते
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा साष्टाङ्गं प्रणताऽब्रवीत् ।

कन्दमूलफलं शाकं नीचारानपि पावनान् ।

प्रयच्छाम्यहमद्यैव मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ ४१ ॥

विप्रा ऊचुः

तपसा तु विविच्रेण तपःसत्येन सुव्रते । तृप्ताः स्म सर्वकामैस्तु सुव्रते तव दर्शनात्
अस्माकं कौतुकं जातं तापसेन व्रतेन यः । स्वर्गमोक्षसु तस्याऽर्थं तपस्तपसि दुष्करम्

अनसूयोवाच

तपसा सिध्यते स्वर्गस्तपसा परमा गतिः । तपसा चार्थकामौघतपसा गुणवान् सुतः

तप एव च मे विप्राः सर्वकामफलप्रदम् ॥ ४२ ॥

विप्रा ऊचुः

तन्वी श्यामा विशालाक्षी क्षिप्रधाङ्गी रूपसंयुता ।

हंसलीला गतिगमा त्वं च सर्वाङ्गसुन्दरी ॥ ४३ ॥

किं च ते तपसा कार्यमात्मानं शोच्यसे कथम् ॥ ४४ ॥

अनसूयोवाच

यदि रुद्रश्च विष्णुश्च स्वयं साक्षात्पितामहः । गूढरूपधराः सर्वे तच्चिह्नमुपलक्ष्ये ॥

तस्या वाक्यावसाने तु स्वरूपं दर्शयन्ति ते ।

स्वस्वरूपैः स्थिता देवाः सूर्यकोटिसमप्रभाः ॥ ५१ ॥

चतुर्भुजो महादेवि! शङ्खचक्रगदाधरः । अतसीपुष्पवर्णस्तु पीतवासा जनार्दनः
गरुत्मान्वाहनं यस्य श्रिया च सहितो हरिः । प्रसन्नवदनः श्रीमान्स्वयं रूपो व्यवस्थितः
पीतवासा महादेवि! चतुर्वदनपङ्कजः । हंसोपरि समारूढो ह्यक्षमालां करोद्यतः ॥
आगतो नर्मदातीरे ब्रह्मा लोकपितामहः ।

योऽसौ सवजगद्व्यापी स्वय साक्षा महेश्वर ॥ ५५ ॥

चुग्म ॥ समारढोदशबाहुसमन्वित । अस्माद्भूरागशोमाख्य पञ्चवक्त्रखिलोच्चन
जगामुकुम्भसयुक्त रुक्मिन्द्रादशेश्वर । एवरुपधरो देव सवव्यापी महेश्वर ॥ ५७ ॥
अनसूया निरीक्ष्यतद्देवाना दशन परम् । वेपमाना ततःसाध्वीसुरान्दृष्ट्वा मुहुमुहुः

अनसूयोवाच

किं ध्यापारस्य न पास्तु विष्णु रूद्र पितामहा । एतद्विप्रोक्तुमिच्छामि ह्यशक्त्ययं तु मे

ब्रह्मोवाच

प्राबृङ्गा गेहद्वयद्वया आपञ्चैव प्रकीर्त्तिता । मेवरूपो ह्यहमोक्तो यपयामि च भूतत्रे

अह सचाणि धीजानि प्राक्कमध्यासुदिते रक्षा ।

एतद्वि कारण सर्वं रहस्य कथितं परम् ॥ ६१ ॥

विष्णु उवाच

हेमन्तश्च भवेद्विष्णुर्विष्णुरुपधराधरम् । पालनाय नगत्सर्वं विष्णो माहात्म्यमुत्तमम्

रुद्र उवाच

प्राप्स्यकालो ह्यहं प्रोक्त सधभूतश्रवणदूर । कथयामि नगत्सर्वं रुद्ररूपस्तपस्विनि

एव ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव महात्रते । त्रयोदेवाख्य सध्याख्य कालाख्योऽप्रय

तया ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैकात्मता गत ।

धराद्विभुश्च ते भद्र यत्तथा मनसेऽप्यितम् ॥ ६५ ॥

अनसूयोवाच

धन्या पुण्या ह्यहं गेहे श्लाघ्या धन्या च सयदा ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च प्रसन्नवदना शुभा ॥ ६६ ॥

यदि तुष्टाख्यो देवा दया रुद्रा ममोपरि ।

अस्मिस्तार्थं तु साक्षि यादृक्ता मनु मे सदा ॥ ६७ ॥

रुद्र उवाच

एव भवतु त वाक्यं यत्स्वयाप्रार्थितशुभे । प्रत्यक्षावैष्णवीमावापरपङ्कीनामनामत

यस्यादर्शनमात्रेण नम्यतेपापसञ्चयः । क्षेत्रमासे तु सम्प्राप्तेऽहोरात्रोपितो भवेत्

परण्ड्याः सङ्गमे स्नात्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।

रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रभारते भोजयेद् द्विजान् ॥ ७० ॥

यथोक्तेनविधानेनपिण्डं दद्याद्यथाविधि । प्रदक्षिणां ततो दद्याद्विरण्यं चक्रमेव च

रजतं च तथा गावो भूमिदानमथाऽपिवा ।

सर्वं कोटिगुणं प्रोक्तमिति स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ॥ ७१ ॥

ये प्रियन्ति नरा देवि! परण्ड्याः सङ्गमे शुभे । याचद्युगसहस्रंतु खलोकैषसन्ति ते

अहोरात्रोपितो भूत्वा जपेद्बुद्धांश्च वैदिकान् ।

एकादशैकसङ्गांश्च स याति परमां गतिम् ॥ ७२ ॥

विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभते धनम् ।

पुत्रार्थी लभते पुत्राँल्लभेत्कामान्यथेप्सितान् ॥ ७३ ॥

परण्ड्याः सङ्गमे स्नात्वा रेखाया विमले जले ।

महापातकिनो चाऽपि ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ७४ ॥

अनसूयोवाच

यदितुष्टास्त्रयोदेवा मम भक्तिप्रचोदिताः । मम पुत्रा भवन्त्येव हरिर्ब्रह्मपितामहाः

विष्णुरुवाच

पूज्या यत्पुत्रतां यान्ति न कदाचिच्छ्रुतं मया ।

शुभे ददामि पुत्रांस्ते देवतुल्यपराक्रमान् । रूपवन्तो गुणोपेतान्यज्विनश्च बहुश्रुतान्

अनसूयोवाच

इप्सितंतच्च दातव्यं यन्मया प्रार्थितंहरे ! नान्यथाचैव कर्त्तव्याममपुत्रैषणा तु या

विष्णुरुवाच

पूर्वं तु भृगुसम्वादे गर्भवासउपार्जितः । तस्याहं चैवपारंतु नैव पश्यामि शोभने

स्मरमाणः पुरावृत्तं क्षिन्तयामि पुनः पुनः । एवंसञ्चित्यतेदेवाः पितामहमहेश्वराः

अयोनिजामविष्ण्वामस्तव पुत्रा वरानने ! योनिवासेमहाप्राज्ञिदेवानैवप्रजन्तिच

सान्निध्यात्सङ्गमे दधि' लोकानां तु वरप्रदा ।

परण्डी वैष्णवी भाषा प्रत्यक्षा त्व भविष्यसि ॥ ८३ ॥

त्रयो देवा स्थिता पाय' रेवाया उत्तरे तटे ।

वरप्राप्ता तु सा देवी गता माहेन्द्रपर्वतम् ॥ ८४ ॥

क्षीणाङ्गीशुक्लेहा च रुक्मकेशा सुदारुणा । दृढयज्ञोपवीतासातपोनिष्ठाशुभेक्षण

शिनातलनिचिणोऽर्सा इष्ट कान्तो महायशा ।

हृणचिसोऽमघदेवि उत्तिष्ठोत्तिष्ठ साऽऽग्रवीत् ॥ ८५ ॥

अत्रिलयाद्य

साधुसाधु महाप्राज्ञे' ह्यनसूये महाव्रते ।

अचिन्त्य गालघादीनां वर प्राप्ताऽसि दुर्लभम् ॥ ८७ ॥

अनसूयोवाच

एवमसादेनदेवर्षे वरप्राप्तास्मिदुर्लभम् । तेनदेवा' प्रशंसन्ति सिद्धाभ्यर्च्योऽमला

एवमुक्ता तु सा देवी हर्षेण महता युता । आलोकयेत्ततः कास्ततेनाऽपि शुभदश वा

ईक्षणाश्चैव सखात ललाटे मण्डल शुभम् । त्वय्योजनसाहस्रमण्डलरश्मिभिवृ तम्

बद्धम्बगोलकाकारविगुण परिमण्डलम् । तस्यमध्ये तु दधेशि पुरयोदिव्यरूपधृक्

हेमघर्णोऽमृतमय सूर्यकोटिसमग्रम् । आद्य पुत्रोऽनुसूयाया स्वयंसाक्षात्पितामह

चन्द्रमा इतिविरयात् सोमरूपो नृपात्मज ।

इष्टापूर्व च सम्पाति कलापोऽशकेन ॥ १३ ॥

प्रतिपद्य द्वितीया च तृतीया च महेश्वरि ।

चतुर्थी पञ्चमा चैव अव्यया षोडशी कला ॥ १४ ॥

चतुर्विधस्य लोकस्य सूर्मो मृत्वा घरानने ।

आप्रीणाति जगत्सर्वं त्रैलोक्य सघराधरम् ॥ १५ ॥

सर्वे ते एव पर्जीवन्ति द्रुत दत्त शशिस्रियतम् । धनस्पतिगतेसोमे धनघात घरानने

मुञ्च परगृहे मृदो दहेद्वरवृत्त शुभम् । धनस्पतिगते सोमे यस्तु विन्मशादनस्पति

तेन पापेन देवेशि! नरा यान्ति यमालयम् ॥ ६७ ॥

वनस्पतिगते सोमे मैथुनं यो निषेवते । ब्रह्महत्यासमं पापं लभते नाऽत्र संशयः ॥

वनस्पतिगते सोमे मन्थानं योऽधिवाहयेत् ।

गावस्तस्य प्रणश्यन्ति याश्च वै पूर्वसञ्चिताः ॥ ६६ ॥

वनस्पतिगते सोमे ह्यध्वानं योऽधिगच्छति ।

भवन्ति पितरस्तस्य तं मासं रेणुभोजनाः ॥ १०० ॥

अमावास्यां महादेवि! यस्तु श्राद्धप्रदो भवेत् ।

अब्दमेकं विशालाक्षि! कृतास्तत्पितरो ध्रुवम् ॥ १०१ ॥

हिरण्यं रजतं वस्त्रं यो ददाति द्विजातिषु । सर्वलक्ष्मणं देवि लभते नाऽत्रसंशयः

एवं गुणविशिष्टोऽसौ सोमरूपः प्रजापतिः । सज्जातः प्रथमः पुत्रो ह्यनसूयासुनन्दनः

द्वितीयस्तु महादेवि दुर्वासानामनामतः । सृष्टिंहारकर्त्ता च स्वयं साक्षान्महेश्वरः

ऋषिमध्यगतो देवितपस्तपति दुष्करम् । सोऽपि रुद्रत्वमायातिसम्प्राप्ते भूतविप्लवे

इन्द्रोऽपि शप्तस्तेनैव दुर्वाससा वरानने !

द्वितीयस्य तु पुत्रस्य सम्भवः कथितो मया ॥ १०६ ॥

दत्तात्रेयस्वरूपेण भगवान्मधुसूदनः । जयद्वयापी जगन्नाथः स्वयं साक्षाज्जनाईनः

पते देवास्त्रयः पुत्रा अनसूयाया महेश्वरि । वरदानेन ते देवा ह्यवतीर्णा महीतले

पुत्रप्राप्तिकरं तीर्थं रेवायाश्चोत्तरे तटे । अनसूयाकृतं पार्थ ! सर्वपापक्षयं परम् ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

आश्चर्यभूतं लोकेऽस्मिन्नर्मदायां पुरातनम् ।

भ्रूणहत्या गतास्तत्र ब्राह्मणस्य नराधिप ! ॥ ११० ॥

युधिष्ठिर उवाच

इतिहासं द्विजश्रेष्ठ कथयस्व ममाऽनव । सर्वपापहरं लोके दुःखार्त्तस्य च कथ्यताम्

॥ श्रीमार्कण्डेय उवाच

सुवर्णशिलकं ग्रामे गौतमान्वयसम्भवः । कृषीवलो महादेवि! भार्यापुत्रसमन्वितः

पमने तत्र गाधिन्द सञ्जातो पितुः वृद्धे । पुत्रदारममोपेतो गृहक्षेत्रतः सदा ॥

शब्दं पूरयित्वा तु काष्ठानामगमद्व गृहम् ।

प्रभिन्नानि च काष्ठानि शोकाकां सुधवाऽन्वित ॥ ११४ ॥

रिदूमापन्नदा पुत्र पितुः शब्दात्ममागतः ।

न दृष्टन्नतर्धं पुत्र काष्ठं मञ्जुतादिनोऽपरा ॥ ११५ ॥

आगतमप्यरितो मेहे पिपासाक्षीं नराधिपः ।

शब्दं माच्य तन्द्धारि सवृत्तं रज्जुमयुतम् ॥ ११६ ॥

आयातम्येषयादृणाचित्तत्रा धर्मासिनी । दृष्टानिपातिनपुत्रकाष्ठैर्निर्मिष्टममन्नक

मन्नमाना कर्णं निक्षिप्तं क्लोल्कां शिशुम् ।

शुभ्रपणे रता माध्यां त्रियस्य च नराधिपः ॥ ११८ ॥

मन आमादिवं दृष्ट्वा भोजनाच्छयन शुभम् ।

पुत्र पुत्रपता ध्रेष्टा दृष्ट्वापयति सा शनैः ॥ ११९ ॥

पदायतोत्थितः सुतः पुत्र पञ्चममागतः । तदा मा दीनपदना दरोद् ध मुमोह च

तच्छ द्वा वदिन शब्दं गाधिन्दस्तमानसः ।

किमेतदिति शोक्त्या मुपतितो धरणीतले ॥ १२१ ॥

छायनोमुक्तवेदोऽनुभूमीनिपतिर्नृपः । विलेपानेधरावेन्द्रनिष्वासोच्छ्वासितेन च

पश्ये प्रादुर्णे पुत्र दृष्ट्वा मीडन्तमातुरम् । मघारयिष्येद्ददयं स्तुतिं तप कारणे

त्यज्जमानं यशो नियमश्रुता कुमन्ततिम् ।

दृष्ट्वा किमनृणीभूतो यास्यामि परमा गतिम् ॥ १२३ ॥

मम वृद्धस्य दानस्य गतिस्त्वं किल पुत्रकः ।

एने मनोरथा भवे चिन्तिता विहृता गता ॥ १२५ ॥

इमा तु विवर्गा दीना विहीना सुतगान्धर्वैः ।

यदन्ती पतिता पाहि मातर धरणातः ॥ १२६ ॥

सुतः । तेन पुत्र इति शोकस्य यथेवस्य यमुवा

त्रयधिकशततमोऽध्यायः]* सखीकस्यगोविन्दस्यपुत्रार्थे विलापकरणम् * ८४५

अपुत्रस्य गृहं शून्यं दिशः शून्या ह्यवान्धवाः ।

मूर्खस्य हृदयं शून्यं सर्वशून्यं दग्दिता ॥ १२८ ॥

मृषाऽयं घटतेलोकश्चन्दनं किल शीतलम् । पुत्रगात्रपरिष्वङ्गश्चन्दनादपि शीतलः
श्मश्रुग्रहणक्रीडन्तं धूलिधूसरिताननम् पुण्यहीनानपश्यन्ति निजोत्सङ्गसमास्थितम्
दिगम्बरं गतवीडं जटिलं धूलिधूसरम् ।

पुण्यहीना न पश्यन्ति गङ्गाधरमिवात्मजम् ॥ १३१

घीणावाद्यस्वरौ लोके सुस्वरः श्रूयते किल ।

रुदितं बालकस्यैव तस्मादाह्लादकारकम् ॥ १३२ ॥

मृगपक्षिषु काकेषु पशूनां स्वरयोनिषु । पुत्रं तेषु समस्तेषु बल्लभं ब्रूवते बुधाः ॥

मत्स्याश्वप्रकराश्चैव कूर्मग्राहादयोऽपि वा ।

पुत्रोत्पत्तौ च हृष्यन्ति विपत्तौ यान्ति दुःखिताम् ॥ १३४ ॥

वृगन्धर्वयक्षाश्च हृष्यन्ते पुत्रजन्मनि । पञ्चत्वेतेऽपिशोचन्ति मन्दभाग्योऽस्मि पुत्रक
मृषिमेलापकं चक्रे पुत्रार्थं रावणो नृप । इन्द्रस्थाने स्थितस्तस्य प्रोक्षते ह्यासनं यतः

स्वर्गवासं सुताद्वाह्यं विद्यते न तु पाण्डव ! ।

चक्रे दशरथस्तस्मात्पुत्रार्थं यज्ञमुत्तमम् ॥ १३७ ॥

रामोलक्ष्मणशत्रुघ्नो भरतस्तत्र सम्मवात् ।

कार्त्तवीर्यो जितो येन रामेणाऽमिततेजसा ॥ १३८ ॥

स रामो रामचन्द्रेण अष्टवर्षेण निर्जितः । एकाकिनाहतो बाली प्लवगः शत्रुदुर्जयः

रावणो ब्रह्मपुत्रो यत्त्रिलोक्यं यस्य शङ्कते । हतः स रामचन्द्रेण सपुत्रः सहवान्धवः

एवं पुत्रं विना सौख्यं मर्त्यलोके न विद्यते ।

वंशार्थं मैथुनं यस्य स्वर्गार्थं यस्य भारती ॥ १४१ ॥

मृष्टान्नं ब्राह्मणस्यार्थं स्वर्गं वासं तु यान्ति ते ।

ब्रह्महत्याश्वमेधाभ्यां न परं पापपुण्ययोः ॥ १४२ ॥

पुत्रोत्पत्तिविपत्तिभ्यां न परं सुखदुःखयोः ।

किं ब्रवीमीति भो धत्स' न तु सौख्यं सुतं विना ॥ १४३ ॥

एष बहुविध दुःखं प्रलपित्वा पुनः पुनः । जनैश्चाभासितो विप्रो बालगृह्यविहितं
ततः सस्कृत्य तं बालं विधिदृष्टेन कर्मणा । समवेतोऽनुदुःखार्ताया गतोऽस्वगृहं पुनः
एष गृहागतो विप्रेरात्रिजांता युधिष्ठिरः । भूमौ प्रमुक्तो गोविन्दः पुत्रशोकेन पीडितः
यावन्निरीक्षते भार्या भर्तारं दुःखपीडितम् ।

कृमिराशितं सधं गोविन्दं समपश्यत ॥ १४३ ॥

दुःखाद् दुःखतरे मग्नो हृष्टः तं पातयन्वितम् ।

एष दुःखनिमग्नया श्वरी विगता तदा ॥ १४८ ॥

पशुपालस्तु महिषी भुक्त्याऽरण्येऽगमद गृहात् ।

अरण्ये महिषी सद्यः रक्षयित्वा गृहागतः ॥ १४६ ॥

विश्रमं पशुपालेन गोविन्दो ब्राह्मणोत्तमः ।

यावद्गोस्याम्यहं स्यामिन्महिषीस्त्वयं च ११ से ॥ १५० ॥

ततः सत्स्वरितो विप्रो नगाममहिषा प्रति । नतत्र महिषी पश्येत्पश्चात्क्षेत्राभिसन्नुत्तमम्
धावमानश्च विप्रस्तु एरण्येऽसदृशे यतः । ततः प्रविष्टस्तु नले रथैरण्योरुनुत्तममे
तज्जलं पीतमात्रं तु त्वरया चातितर्यितम् ।

अकामात्सलिलं शीत्वा प्रक्षान्त्य नयने शुभे ॥ १५३ ॥

आनगामततः पश्चाद्भवन् दिवसक्षये । भुक्त्या दानान्वितो रात्रौ गोविन्दः शयनययौ
निद्राभिभूतः शोकेन धमेणैव नुत्तेदितः । पुनस्तथा रथरात्रे तु तस्य भार्या युधिष्ठिर
कृमिभिर्वेष्टितं गात्रं हृष्टित्पश्यत्यवेष्टितम् ।

पुनः सा विस्मयाऽविष्टा तस्य भार्या गुणान्विता ॥

उवाच दुष्टन तस्य साध्वमाविष्टचेतसा ॥ १५६ ॥

भार्योवाच

अर्तानि पञ्चमेधाहित्विन्धनक्षिपन्तस्तुते । गृहपश्चाद्गता बालो ह्यज्ञानाद्वातितस्त्वया
मया तन्पातकं धीरं रहस्यं न प्रकाशितम् ।

तेन प्रच्छन्नपात्रेन दह्यमाना दिवानिशम् ॥ १५८ ॥
 न सुखं तव गात्रस्य पश्यामि न हि चात्मनः ।
 निद्रा मम शमं याता रतिश्चैव त्वया सह ॥ १५९ ॥
 श्रूयते मानवे शास्त्रे श्लोको गीतो महर्षिभिः ।
 स्मृत्वा स्मृत्वा तु तं चित्ते परितपो न शाम्यति ॥ १६० ॥
 कीर्त्तनान्नश्यते धर्मो वर्धतेऽसौ निगूहनात् ।
 इह लोके परे चैव पापस्याऽप्येवमेव च ॥ १६१ ॥
 एवं सञ्चित्यमानाऽहं स्थिता रात्रौ भयातुरा ।
 कृमिराशिगतं त्वां हि कस्याऽहं कथयामि किम् ॥ १६२ ॥

पुनस्त्वंचाऽद्यमेद्विप्रोभ्रूणहत्याकृमिश्रितः । कचिद्विन्दन्तितेगात्रं कचिन्नष्टाः समन्ततः
 एतत्संस्मृत्य संस्मृत्य विमृशामि पुनः पुनः ।
 न जाने कारणं किञ्चित्पृच्छन्त्याः कथयस्व मे ॥ १६४ ॥
 तडागं वा सरिद्धाऽपि तीर्थं वा देवतार्चनम् ।
 यं गतोऽसि प्रभावोऽयं तस्य नाऽन्यस्य मे स्थितम् ॥ १६५ ॥
 श्वमुक्तस्तुविप्रोऽसौ कथयामास भारत । भार्याया यद्विवावृत्तं शङ्कमानो नृपोत्तम
 अद्य- महिषीसार्थं परणडीसङ्गमं गतः । नाभिमात्रे जले गत्वा पीतवान्सलिलं बहु
 नान्यत्तीर्थं विजानामि सरितं सर एव वा ।
 सत्यं सत्यं पुनः सत्यं कथितं तव भामिनि ॥ १६८ ॥

एवं ज्ञात्वा सा सर्वमुपवासकृतक्षणा । सपत्नीको गतस्तत्र सङ्गमे वरवर्णिनि ॥
 स्नात्वा तत्र जले रम्ये नत्वा देवं तु भास्करम् ।
 स्नापयामास देवेशं शङ्करं चोमया सह ॥ १७० ॥

पञ्चगव्यघृतक्षीरैर्द्रधिः शौद्रवृतैर्जलैः । गन्धमाल्यादिधूपैश्च नैवेद्यैश्च सुशोभनैः ॥
 पूज्यत्रयीमयं लिङ्गं देवीकात्यायनीं शुभाम् । रात्रौ जागरणं कृत्वा पत्या सह पतिव्रता
 ततः प्रभाते विमले द्विजान्सम्पूज्य यत्नतः । गोदानेन हिरण्येन वस्त्रेणात्रेण भारत

गोविन्द पूजयामास स्वराक्षसा ब्राह्मणाञ्जुमात् ।

मुनयोपौ गृहायात स्वभाषांसहितो नृप ॥ १५४ ॥

एव यः अगुने भक्त्या गोविन्दाख्यानमुत्तमम् ।

पठने परया भक्त्या स्रजहत्या प्रणश्यति ॥ १५५ ॥

वीडने शादुर श्लोक याचदाभूतमम्लयम् । यथैवाभ्युने मामि शैवेया नृपसत्त

सप्तस्या च मिने वझे सोपवासो जितेन्द्रिय ।

सात्त्विकी वासना कृत्वा यो धर्मेच्छिपमग्निरे ॥ १५६ ॥

ध्यायमाना विरूपाक्षं त्रिमूर्त्तकरमस्मिदम् ।

धर्मानुगतिहन्तारं शङ्खध्वजगदाधरम् ॥ १५७ ॥

पक्षिराजसम्राट् श्रीशेखरगदाधरम् । पितामह ततो ध्यायेद्धर्मस्य चतुरात्मक

मगप्रज्ञं समस्तस्य वसन्ताकरशामिनम् । योगेशं धमने तत्र विद्यमे स्थानउत्तं

नतं प्रभाते धिमत्प्राप्त्याच जराधिर । ब्राह्मणाभूजयेत्कन्यामर्षदोषविषजिता

सपापयवमम्पूजान्मदशास्त्रविशारदात् ।

ब्रह्मायामगताधिर्यं स्वदारनिरतान्मदा ॥ १८२ ॥

आवदानेग्रते याम्यान्ब्राह्मणान्वाण्डुनम् । प्रेताना पूजत तत्र देवपूर्वं समारभेत्

प्रतयान्मुच्यत शीघ्रमेग्नस्या पिण्डतपणे ।

नानाति तत्र दयानि शत्रुमुक्याति सर्वदा ॥ १८३ ॥

हिरण्यभूमिज्ज्याध धुवाहो शुभलक्ष्मी ।

सर्पिण सहितो वाथ ' धान्य प्राणकमंडल्वया ॥ १८५ ॥

अन्डकता सवन्सा च शीविणी तरुणी मिताम् ।

रता वर कणवणा वा पाटला कपिला तथा ॥ १८६ ॥

काम्यद्रोहनसयुता दक्षमधुरविभूषणाम् ।

स्वपाण्डूनी सवत्सा च ब्राह्मणायोषपादयेत् ॥ १८७ ॥

प्रीयतामे जगद्धाया हरहृणपितामहा । ससाररक्षणीदेवी सुरमी मां समुदरेत

त्रयधिकशततमोऽध्यायः] * एरण्डीसङ्गमेमृत्तिकामाहात्म्यवर्णनम् * ८४६

पुत्रार्थं याः स्त्रियःपार्थ! एरण्डीसङ्गमे नृप । स्नाप्यन्तेरुद्रसूनेश्चतुर्वेदोद्भवस्तथा
चतुर्भिर्ग्राह्यैःशस्तं द्वाभ्यां योग्यैश्च कारयेत् ।

एकेन सार्द्रकुम्भेन दाम्पत्यमभिषेचयेत् ॥ १६० ॥

देवघ्नेनैव चैकेन अथवा सामगेन वा । पञ्चरत्नसमायुक्तं कुम्भे तत्रैव कारयेत् ॥

गन्धतोयसमायुक्तं सर्वापथिचिमिश्रितम् । आप्रपह्वयसंयुक्तमथ्वथमधुकं तथा
गुण्ठितं सितवस्त्रेणसितचन्दनघर्षितम् । सितपुष्पैस्तुसंच्छन्नं सिद्धार्थकृतमभ्यमम्

कांस्यपात्रे तु संस्थाप्य पुत्रार्थो देशिकोत्तमः ।

अङ्गलग्नं तु तद्वस्त्रं कटकाभरणं तथा ॥ १६४ ॥

तत्सर्वं मण्डले त्याज्यं सिद्ध्यर्थं चात्मनस्तदा ।

प्रणम्य भास्करं पश्चादाचार्यं रुद्ररूपिणम् ॥ १६५ ॥

मधुरं च ततोऽश्रीयाद्देव्याभुवनउत्तमे । फलदानं च विप्राय छत्रं ताम्यन्त्रमेव च
उपानहौ च यानंघसमवेददुःखवर्जितः । भास्करं क्रीडतेलोकेयावदाभूतसम्प्लवम्

दानं कोटिगुणं सर्वं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।

यथानदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति सङ्क्षयम् ॥ १६८ ॥

एवं पापानिनश्यन्तिह्येरण्डीसङ्गमेनृणाम् । समन्ताच्छस्त्रपातेनह्येरण्डीसङ्गमेनृप

ध्रूणहत्यासमं पापं नश्यते शङ्करोऽब्रवीत् ।

प्राणत्यागं च यो भक्त्या जातवेदसि कारयेत् ॥ २०० ॥

अनाशकं नृपश्रेष्ठ! जले वा तदनन्तरम् । पञ्चसाहस्रिकं मानं धर्माणां जातवेदसि
जलेत्रीणिसहस्राण्यनाशकेरष्टिभुञ्जते । काकायकाःकपोताश्चह्यलूकाःपशवस्तथा

सङ्गमोदकसंस्पृष्टास्ते यान्ति परमां गतिम् ।

वृक्षाश्च तत्पदं ज्ञात्वा यां गतिं यान्ति योगिनः ॥ २०३ ॥

एरण्डिका मया देवी दृष्टो मे मन्मथेश्वरः । किसमर्थोयमोदरोभद्रोभद्राणिपश्यति

मृत्तिकां सङ्गमोदभूतां ये च गुण्ठन्ति नित्यशः ।

ध्रूणहत्यादि पापानि नश्यन्ते नाऽत्र संशयः ॥ २०५ ॥

ततः स्वर्गावन्तीर्णस्तु जायते विशदे कुले ।

धनधान्यसमोपेतः पुनः स्मरति तज्जलम् ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे सुवर्णशिलातीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः

करञ्जतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेयं उवाच

करञ्जाख्ये ततो गच्छेत्सोपवासो जितेन्द्रियः ।

तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र! सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥

अर्चयित्वा महादेवं दत्त्वा दानं तु भक्तितः । सुवर्णरजतं वाऽपि मणिमौक्तिकविद्रुमान्
पादुकोपानहौ छत्रं शय्यां प्रावरणानि च । कोटिकोटिगुणं सर्वं जायते नात्र संशयः
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे करञ्जतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

षडधिकशततमोऽध्यायः

कामदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

ततो गच्छेन्महीपाल तीर्थं परमशोभनम् । सौभाग्यकरणं दिव्यं नरनारीमनोरमम्
तत्र यादुर्भगानारीनरोवा नृपसत्तम । स्नात्वाऽर्चयेद्दुमारुद्धौ सौभाग्यं तस्य जायते
तृतीयायामहोरात्रं सोपवासो जितेन्द्रियः ।

निमग्नयेद् द्विज मकत्वा सपत्नीक मुरुपिणम् ॥ ३ ॥

गन्धमाल्यैरुन्डज्य घटप्रभूपादिवासितम् ।

भोजयेत्पायमाग्नौ हस्तेणास्य भक्ति ॥ ४ ॥

भोजयित्वा यथा न्यायं प्रक्षिपमुदाहरन् । प्रीयता ये महादेव सपत्नीकौ तु यज्ज
यदा ते दयदशं न विप्रांस कदाचन ।

समाऽपि कृत्वा कृत्वा तथाऽस्मिन्वति विचिन्त्येत् ॥ ५ ॥

पर्यं हते ततस्तस्य यत्पुण्य समुदाहृतम् । तत्तेत्यर्थं प्रवक्ष्यामि यथादेयेनभाषितम्
दौर्भाग्य दुर्गत्यर्थं दारिद्र्य शोकवन्धनम् ।

यन्त्यस्य सन्ततमानि जायन्ते न युधिष्ठिर ॥ ८ ॥

उपष्टमास भित्त दध्नः शृतीयायो विज्ञेयः ।

तत्र गम्या या मकत्वा पञ्चाग्निं साधयेत्ततः ॥ ९ ॥

साऽपि पार्पण्डुरस्तुमुत्पन्नगाऽब्रमशयः । शुभमुन्दहने यस्तुष्टिधानिलविधजितः
शरीरं भेत्तुयस्तु गौवाक्षेयं समापनः । तस्मिन्कर्मप्रविष्टस्य राजानि जायन्ते यदि

वृषान् वनं च्यवमिषेण शत्रूनाऽप्रीतिम् ।

स्मितकर्मस्त्वया वानेयस्त्वं विधिषे शुभे ॥ १० ॥

प्राक्षिणा प्राक्षिणं नैव पूजयित्वा यथाविधि ।

पूजयित्वा विधिर्भवेत्तस्य पुण्यं शुभोभवे ॥ १३ ॥

कच्छावृषमिष्टं वृद्धमनं विन्दयेत् । कच्छयेत् त्रिपंथीं प्राक्षिणं शिष्यरूपिणम्
तथा मृगं दत्वा तानमुत्पन्नान् सतः । कच्छकच्छयेत् कच्छिष्यं शुद्रिकान् तथा

सन्ध्याम् तथा चैव भोजने मृगमनसः ।

धन्यास्यपि वा दातव्यं तस्मिन्कर्त्तव्यं ददाति यः ॥ १६ ॥

मयजनेऽपि यत्पुण्यं प्राप्नुयात्तत्र संशयः ।

गृह्यगुरुजने नये मात्रं कर्त्तव्यं विचारणा ॥ १७ ॥

शत्रूणां सप्तं तस्माद्वापि मुह्यते शत्रुतमम् ।

सौभाग्यं तस्य विपुलं जायते नाऽत्र संशयः ॥ १८ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् ।

राजेन्द्र! कामदं तीर्थं नर्मदायां व्यवस्थितम् ॥ १९ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे कामदतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्त्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

सप्ताधिकशततमोऽध्यायः

भण्डारीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत राजेन्द्र ! भण्डारीतीर्थमुत्तमम् ।

दरिद्रच्छेदकरणं शुगान्येकोनविंशतिः ॥ १ ॥

धनदेन तपस्तस्तप्त्वा प्रसन्ने पद्मसम्भवे । तत्रैव स्वल्पदानेन प्राप्तं चित्तस्य रक्षणम्

तत्र गत्वा तु यो भक्त्या स्नात्वा चित्तं प्रयच्छति ।

तस्य चित्तपरिच्छेदो न कदाचिद्भविष्यति ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे भण्डारीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

अष्टाधिकशततमोऽध्याय रोहिणीसोमनाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नतोगच्छेन्महीपाल रोहिणीतीर्थमुत्तमम् । विख्यातत्रिपुराकेषु सर्वपापहरम्परम्
युधिष्ठिर उवाच

रोहिणीतीर्थमाहात्म्य सर्वपापप्रणाशनम् ।

श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन तन्मे त्व वक्तुमहमि ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्मिन्नेकाणवेघोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे । उदर्धी च शयानस्य देवदेवस्य चम्रिण
नाभीसमुत्थित पद्म रश्मिपण्डलसन्निभम् । कर्णिकाकेसरोपेतं पत्रैश्चमललटवृतम्
तत्र ब्रह्मा समुपलभ्यतुर्थदण्डज्ज । किं करोमीति द्वेश आह्वा मे क्षीयता प्रभो ।
एवमुक्तस्तु देवेश शङ्खचक्रगदाधर । उवाच मधुरा वाणीं तदा देव पितामहम्
सरन्वत्या महापाहो लोक कुरु ममाज्ञया ।

भूतप्राममशेषस्य उत्पादनविधिक्षयम् ॥ ३ ॥

एतच्छ्र ॥ ॥ यच्च पद्मनाभस्यभारत । चिन्तयामास भगवान्सत्तर्पणं नितकाश्यया
कामान्ने चिन्तिता प्राज्ञा पुलहस्य पुत्रह भृतु ।

प्राचेतसो यसिष्ठश्च भृगुनारद एव च ॥ ६ ॥

जज्ञे प्राचेतसो दक्षो महातेजा प्रजापति ।

दक्षस्यापि तथा जाता पञ्चाशद् दुहितरोऽनघ ॥ १० ॥

ददी स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश । तथैव स महामाग सप्तर्चिशतिमिन्द्ये ॥
रोहिणीनाम वा नासां मध्ये तस्य नराधिप ।

अत्रिण मयनारीणा मत्तुंश्चैव पिशेयन ॥ १२ ॥

ततः सा परमं कृत्वा वैराग्यं नृपसत्तम !। आगत्य नर्मदानीरे घञ्चार विपुलं तपः॥
एकरात्रैस्त्रिरात्रैश्च षड्द्वादशभिरेव च । पक्षमासोपवासैश्च कर्शयन्ती कलेवरम् ॥

आराधयन्ती सततं महिषासुरनाशिनीम् ।

देवीं भगवतीं तात! सर्वास्तिविनिवारणीम् ॥ १५ ॥

स्नात्वा स्नात्वा जले नित्यं नर्मदायाः शुचिस्मिता ।

ततस्तुष्टा महाभागा देवी नारायणी नृप !॥ १६ ॥

प्रसन्ना ते महाभागे व्रतेन नियमेन च । एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रोहिणीशशिनःप्रिया
यथा भवामि न चिरात्तथा भवतु मानदे !।

एवमस्त्विति सा चोक्त्वा भवानी भक्तवत्सला ॥ १८ ॥

स्तूयमाना मुनिगणैस्तत्रैवान्तरधीयत । तदाप्रभृतितत्तीर्थं रोहिणीशशिनःप्रिया
सञ्जाता सर्वकालं तु बल्लभा नृपसत्तम !। तत्रतीर्थं तुयानारीनरोवास्नातिभक्तितः

बल्लभा जायते सा तु भर्तुर्वै रोहिणी यथा ।

तत्र तीर्थं तु यः कश्चित्प्राणत्यागं करोति वै ॥ २१ ॥

सतजन्मानि दाम्पत्यवियोगो न भवेत्कचित् ॥ २२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे रोहिणीसोमनाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाऽ-

ष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

— — — — —

नवाधिकशततमोऽध्यायः सेनापुरेचक्रतीथमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नतोगच्छन्महीपारं घत्रतीर्थमनुत्तमम् । सेनापुरमितिख्यात सत्यपापक्षयकरम्
सेनापत्याभिषेकाय देवेदेवेन चरिणा । भार्गवो महासेनो देव सेन्द्रपुरोगमः ।

दानवानां यथाधाय जयाय च दिवीकम्भाम् ।

भूमिदानेन पित्रेन्द्रास्तपयित्वा यथाधिधि ॥ ३ ॥

शङ्खभेरीनिनादैश्च पटहाना च निस्थनैः । घीणावेषुमृदङ्गैश्च भङ्गरीस्वरमङ्गले ॥

ततः कृत्वा स्यन घोर दानवो यत्दर्शित । रुन्ताम विघातार्थमभिषेकस्यधामतः ।

हस्त्यश्वरथपत्न्यां च पूरण्वै दिशा दश । तत्र तेन महद्युद्धं प्रवृत्तं किल भारत ।

शक्यपृष्टिपाशमुशन्ते खड्गस्तोमरदङ्कुने ।

भल्लैः कर्णिकनारार्षैः कथन्धपरसङ्कुले ॥ ७ ॥

ततस्तु तां शक्यस्य सेनां क्षणेन आपच्युतवाणघातैः ।

विभ्रस्तहस्त्यश्वरथान्महामा जग्राह चक्र रिपुसङ्घनाशन ॥ ८ ॥

ज्वञ्च चक्रं निशितं भयङ्करं सुरासुराणां च सुदर्शनं रणे ।

चकन हं यस्य शिरस्तदानीं कर्णात्प्रमुक्तं मधुघातिनश्च तत् ॥ ९ ॥

तं दृष्ट्वा सहसा विप्रमभिषेकश्चाननः । त्यक्त्वा तु तत्र मरुधानश्चचारधिपुलतपः ।

मुनः ऋक् विनाशाय हरिणा लोकधारिणा ।

द्विदं दानवः कृत्वा पपात विमले जले ॥ ११ ॥

तदा प्रभृति तत्तार्थं चक्रतीर्थमिति श्रुतम् ।

सवपापविनाशाय निर्मितं विभ्रमूर्तिना ॥ १२ ॥

चक्रतीर्थे तु यः स्नात्वापूजयेद्दत्तमच्युतम् । पुण्डरीकस्ययज्ञस्यफलमाप्नोतिमानवः ।

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेद् ब्राह्मणाञ्छुभान् ।

शान्तदान्तजितक्रोधान् स लभेत्कोटिजं फलम् ॥ १४ ॥

तत्र तीर्थे तु यो भक्त्या त्यजते देहमात्मनः ।

विष्णुलोकं मृतो जाति जयशब्दादिमङ्गलैः ॥ १५ ॥

क्रीडयित्वा यथाकामंदेवगन्धर्वपूजितः । इहागत्य च भूयोऽपि जायतेविपुलेकुले

एतत्पुण्यं पापहरं धन्यं दुःखप्रणाशनम् ।

कथितं ते महाभाग! भूयश्चान्यच्छृणुष्व मे ॥ १७ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे सेनापुरे चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

नवोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

दशाधिकशततमोऽध्यायः

धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

धौतपापंततो गच्छेन्महापातकनाशनम् । समीपे चक्रतीर्थस्य विष्णुनानिर्मितं पुरा

निहतैर्दानवैर्वोरैर्देवदेवो जनार्दनः । तत्पापस्य चिनाशार्थं दानवान्तोद्भवस्य च

तत्र तीर्थे जितक्रोधश्च चार विपुलं तपः । दुश्चरं मौनमास्थाय ह्यशक्यं देवदानवैः

स्नात्वा दत्त्वा द्विजातिभ्यो दानानि विविधानि च ।

तत्क्षणान्मुक्तपापस्तु गतस्तद्वैष्णवं पदम् ॥ ४ ॥

एवं युक्तस्तु यस्तत्र पापं कृत्वा सुदारुणम् ।

स्नात्वा जप्त्वा विधानेन मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

एकादशाधिकशततमोऽध्यायः

स्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

मर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं परमशोभनम् । स्कन्देन निर्मितं पूर्वं तप इष्टासुदारणम्
युधिष्ठिर उवाच

स्कन्दस्यचरितं सयमाजन्मद्विजसत्तम । तीर्थस्यैवविधिपुण्यं कथयस्व यथाथं
श्रीमार्कण्डेय उवाच

देवदेवेन वै तप्तं तप पूर्वं युधिष्ठिर । विश्वमेतसुरैर्नर्वैरुमादेवी विधाहिता ॥ ३ ॥

नास्ति सेनापतिः कश्चिद्वैद्यानां सुरसत्तम ।

नीयन्ते दानवैर्वोरैर्नर्वैर्देवा मयासवा ॥ ४ ॥

यथा निशा विना सन्त्रं दिवसो भास्कर विना ।

न शोभते मुहूर्तं वै तथा सेना निनायका ॥ ५ ॥

एषहात्वा महादेव परया दययाविभो । सेनाभीर्दीयताकधिरिषुलाक्षेपुविभुत
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं देवानां परमेश्वर ।

कामयान उमा देवीं सस्मार मनसा स्मरम् ॥ ७ ॥

तेन मूर्च्छितमर्वाङ्गं कामरूपो जगद्गुरुः ।

कामयामास रत्नार्णीं दिव्यं वपश्चतः किल ॥ ८ ॥

देवराजस्ततो ज्ञात्वा महामैथुन्यं हरम् । सम्मन्त्र्य देवतैः सार्द्धं प्रैषयज्ञातवेदसम्
तेन गन्ध्या महादेव परमानन्दसंस्थितः ।

सहसा तेन द्रष्टोऽसौ द्राहेत्युक्त्वा ममुत्थितः ॥ १० ॥

ततः क्रुद्धा महादेवीं शापवाचमुवाच ह । वैषम्यानां महाराज शृणुयसेषदाम्यहम्
अहं यस्मात्सुरैः सर्वैर्याचितापुत्रजन्मनि । हनारतिश्चविफलासाम्प्रेष्यज्ञातवेदसम्

तस्मात्सर्वे पुत्रहीनाभविष्यन्ति न संशयः । हरेणोक्तस्ततो वद्विरस्माकं वीजमावह
यथा भवति लोकेषु तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।

मम नेजस्त्वया शक्यं गृहीतुं सुरसत्तम ॥

देवकार्यार्थसिद्धयर्थं नाऽन्यः शक्तो जगन्त्रये ॥ १४ ॥

अग्निरुवाच

तेजसस्तव मे देवकाशक्तिधारेणेचिमो ! करोतिभस्मसात्सर्वत्रलोक्यमघराघरम्
ईश्वर उवाच

उदरस्थेन वीजेन यदि ते जायते रुजा । तदा श्लिषन्व तत्तेजो गङ्गातोये हुताशन
एवमुक्त्वा महादेवो भ्रमोघं वीजमुत्तमम् । हव्यवाहमुन्ने सर्वं प्रक्षिप्यान्तरर्ध्रीयत
गते चादर्शनं देवे दृष्टमानो हुताशनः । गङ्गातोये विनिक्षिप्य जगामस्वं निवेशनम्
असहन्ती तु तत्तेजो गङ्गाऽपि सखिताम्बरा ।

शरस्तम्भे विनिक्षिप्य जगामाऽऽशु यथागतम् ॥ १६ ॥

तत्र जातं तु तद् दृष्ट्वा सर्वे देवाः सवासवाः ।

कृत्तिकां प्रेय्यामासुः स्तन्यं पाययितु तदा ॥ २० ॥

दृष्ट्वा ता आगताः सर्वा गङ्गागर्भे मशामतेः ।

पण्मुखैः पण्मुखो भूत्वा पिपासुरपिबत्स्तनम् ॥ २१ ॥

जातकर्मादिसंस्कारान्वेदोक्तान्पद्मसम्भवः । चकारसर्वान्राजेन्द्रविधिदृष्टेन कर्मणा
पण्मुखात्पण्मुखो नाम कार्तिकेयस्तु कृत्तिकात् ।

कुमारश्च कुमारत्वाद्गङ्गागर्भोऽग्निजोऽपरः ॥ २३ ॥

एवं कुमारः सम्भूतो ह्यनधीत्य स वेदवित् ।

शास्त्राण्यनेकानि वेद चक्षार चिपुलं तपः ॥ २४ ॥

देवारण्येषु सर्वेषु नदीषु च नदेषु च । पृथिव्यां यानि तीर्थानि समुद्राद्यानि भारत
ततः पर्याययोगेन नर्मदा तटमाश्रितः । नर्मदादक्षिणे कूले चक्षार चिपुलं तपः ॥ २६ ॥
ऋग्यजुःसामविहितं जपञ्चाप्यमहर्निशम् । ध्यायमानो महादेवं शुद्धिर्धर्मनिसन्ततः

ततो धर्मसहस्रान्ते पूर्णे देवो महेश्वरः । उमया सहितः काले तदा वचनमब्रवीत्
 ईश्वर उवाच ।

अहं ते धरदस्तात गौरी माता पिता ह्यहम् ।

धरं वृणीष्व यच्चेष्टं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २६ ॥

पप्पमुख उवाच

यदि तुष्टो महादेव! उमया सह शङ्कर । वृणोमि मातापितरौ नान्यागतिर्मतिर्मम

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं पुत्रस्य वदनाब्जयुतम् ।

तथेत्युक्त्वा तु स्नेहेन प्रेम्णा तं परिपस्वजे ॥ ३१ ॥

ततस्त म्रभ्युपाग्राय ह्यमयोवाच शङ्करः ॥ ३२ ॥

ईश्वर उवाच

अक्षयश्चाव्ययश्चैव सेनानीस्त्वं भविष्यसि ॥ ३३ ॥

शिखी च ते बाहनं दिव्यरूपो दत्तो मया शक्तिधरस्य सङ्गमे ।

सुरासुरादींश्च जयेति श्रोत्वा जगाम कौलासवरं महात्मा ॥ ३४ ॥

गते चाऽऽदर्शनं देवे तदा स शिखिबाहनः ।

स्थापयित्वा महादेवं जगाम सुरसन्निधौ ॥ ३५ ॥

तदाप्रभृति तत्तीर्थं स्कन्दतीर्थमिति धृतम् ।

सर्वपापहरं पुण्यं मर्त्यानां भुवि दुर्लभम् ॥ ३६ ॥

तत्र तीर्थे ॥ यो राजन्मरुत्या स्नात्वाऽर्चयेच्छिवम् ।

गन्धमाल्याभिषेकैश्च याचिकं स लभेत्फलम् ॥ ३७ ॥

स्कन्दतीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्पितृदेवताः ।

तिलमिश्रेण तोयेन तस्य पुण्यफलं ऋणु ॥ ३८ ॥

पिण्डदानेन चैवेन विधियुक्तेन भारत । द्वादशाब्दाभितुष्यन्ति पितरो नाऽप्रमेशयः

तत्र तीर्थे तु राजेन्द्र शुभं वा यदि वा शुभम् । इह लोके परेष्वेतत्सर्वं जायतेऽक्षयम्

तत्र तीर्थे तु यः कञ्चित्प्राणत्यागं करिष्यति ।

शाखयुक्तेन विधिना स गच्छेच्छिवमन्दिरम् ॥ ४१ ॥

कल्पमेकं वसित्वा तु देवगन्धर्वपूजितः । अत्र भारतवर्षे तु जायते विमले कुले ॥
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः सर्वव्याधिविवर्जितः । जीवेद्वर्षशतं साग्रं पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥

इदं ते कथितं राजन्स्कन्दतीर्थस्य सम्भवम् ।

धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वदुःखघ्नमुत्तमम् ॥

सर्वपापहरं पुण्यं देवदेवेन भाषितम् ॥ ४४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे स्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः

अङ्गिरसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! तीर्थमाङ्गिरसस्य तु । उत्तरे नर्मदाकूले सर्वपापविनाशनम्
पुराऽऽसीदङ्गिरानाम ब्राह्मणोवेदपारगः । पुत्रहेतोर्युगस्याऽदौधधारविपुलं तपः
नित्यं त्रिपवणस्नायीजपश्चैवसनातनम् । पूजयंश्चमहादेवं कृच्छ्रचान्द्रायणादिभि
द्वादशाब्दे ततः पूर्णे तुतोप परमेश्वरः ।

चरेण च्छन्दयामामास द्विजमाङ्गिरसं वरम् ॥ ४ ॥

चत्रे स तु महादेवं पुत्रं पुत्रवतां वरम् । वेदविद्याव्रतज्ञातं सर्वशास्त्रविशारदम्
देवानां मन्त्रिणं राजन्सर्वलोकेषु पूजितम् ।

ब्रह्मलक्ष्म्याः सदावासमक्षयं चाव्ययं सुतम् ॥ ६ ॥

तथामिलपितःपुत्रः सर्वविद्याविशारदः । भविष्यति न सन्देहश्चैवमुक्त्वाययौहः
चरैरङ्गिरसश्चाऽपि बृहस्पतिरजायत । यथाऽमिलपितः पत्रो वेदवेदाङ्गपारगः

जाते पुत्रेऽङ्गिरामस्तत्र स्थापयामास शङ्कुम् ।
 हृष्टनुष्मना भूत्वा जगामोत्तरपर्वतम् ॥ १० ॥
 तत्र घाट्मिरसे तीर्थे यः स्नात्वा पूजयेच्छिष्यम् ।
 सयंपापघ्निनिर्मुक्तो रज्जलोकं स गच्छति ॥ १० ॥

अपुत्रो लभते पुत्रमघतो धनमाप्नुयान् । इच्छते यश्च यं कामं स तं लभतिमान्
 इति धाम्काण्डे महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहिताया पञ्चमेऽध्यायः
 रेखाखण्डेऽङ्गिरसतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११२॥

त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः

कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धामार्कण्डेय उवाच

सतोगच्छेत्पुराणैश्चकोटितीर्थमनुत्तमम् । अपिकोटिर्गता तत्र परासिद्धिमुपागतं
 तत्र तीर्थं तु यः स्नात्वा भोजयेद्ब्राह्मणाञ्च दुष्टि ।
 एकस्मिन्भोजिते विघ्ने कोटिर्भवति भोजिता ॥ १ ॥
 तत्र नार्यो तु यः स्नात्वा पूजयेत्पितृन् देवता ।
 पूजिते तु महादेवे चानपेयफलं लभेत् ॥ ३ ॥

इति धाम्काण्डे महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहिताया पञ्चमेऽध्यायः
 रेखाखण्डे कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११३॥

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः

अयोनिसम्भवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र तीर्थं परमशोभनम् । अयोनिजं महापुण्यं सर्वपापप्रणाशनम्

अयोनिजे नरः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् ।

पितृदेवाच्च नं कृत्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ २ ॥

तत्र तीर्थे तु विधिना प्राणत्यागं करोति यः ।

स कदाचिन्महाराज योनिद्वारं न पश्यति ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेखाखण्डेऽयोनिसम्भवतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामचतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः

अङ्गारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज तीर्थमङ्गारकं परम् । रूपदं सर्वलोकानां विश्रुतं नर्मदातटे

अङ्गारकेण राजेन्द्र! पुरातनं तपः किल ।

अर्बुदं च निखर्य च प्रयुतं वर्षसङ्ख्यया ॥ २ ॥

ततस्तुष्टो महादेवः परया रूपया नृप । प्रत्यक्षदर्शी भगवानुवाच क्षितिनन्दनम्

वरदोऽस्मि महाभाग दुर्लभं त्रिदशैरपि ।

वरं दास्याम्यहं वत्स ! ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ॥ ४ ॥

अङ्गारक उवाच

व प्रसादाद्देवेश सर्वलोकमहेश्वर । ग्रहमभ्यगतो नित्यं विधिरामि तमस्तले ॥२॥

यावद्वराधरो लोके यावच्चन्द्रदिवाकरौ ।

तपो नदा समुद्राश्च वरो मे चाऽक्षयो भवेत् ॥ ६ ॥

एवमस्त्विति देवेशो दत्त्वा वरमनुत्तमम् ।

जगामाऽऽकाशमाविश्य बन्धमानं सुरासुरैः ॥ ७ ॥

भूमिपुत्रस्ततस्तस्मिन्स्थापयामास शङ्करम् ।

गतं सुरालये लोके ग्रहभावे निवेशिन ॥ ८ ॥

तत्रतीर्थेणुय ज्ञात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् । द्रुतहोमो जितक्रोधो सोऽभवेत्फलमेतत्

घनुर्ध्वदारके यस्तु ज्ञात्वा चाभ्यर्चयेद्ग्रहम् ।

अङ्गारकं विधानेन सप्तजन्मानि भारत ॥ १० ॥

दशयोजनविस्तीर्णे मण्डले रूपवान्भवेत् ।

तत्रैव तु मृतो जन्तुः कामतोऽकामतोऽपि वा ॥

यद्रस्याऽनुचरो भूत्वा तेनैव सह मोक्षते ॥ ११ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्रपा सहितायां पञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेखाखण्डेऽङ्गारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

षोडशाधिकशततमोऽध्यायः

पाण्डुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पाण्डुतीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपापविनाशनम् ।

तत स्नात्वा नरो राजन् ! मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ १ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा दापयेत्काञ्चनं शुचिः ।

भ्रूणहत्यादिपापानि नश्यन्ते नाऽत्र संशयः ॥ २ ॥

पिण्डोदकप्रदानेन वाजपेयफलं लभेत् ।

पितरः पितामहाश्च नृत्यन्ते च प्रहर्षिताः ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे पाण्डुतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः

त्रिलोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र पुण्यं तीर्थं त्रिलोचनम् । तत्र तिष्ठति देवेशः सर्वलोकनमस्कृतः

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा भक्त्याऽर्चयति शङ्करम् ।

रुद्रस्य भवनं याति मृतो जास्त्यत्र संशयः ॥ २ ॥

कल्पक्षये ततः पूर्णं क्रीडित्वा च इहागतः ।

आचियोमेन तिष्ठेत पूज्यमानः शतं समाः ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणप्रकाशीतिसाहस्रपासंहिताया पञ्चमेऽध्यायः
रेखाखण्डे त्रिलोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम सप्तदशोत्तराध्यायतमोऽध्यायः ॥११७॥

अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः

इन्द्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

गतो गच्छेत् राजेन्द्र तीर्थं परमशोभनम् । इन्द्रतीर्थेतिथिभ्यास्तं नर्मदादक्षिणे तटे
युधिष्ठिर उवाच

नर्मदादक्षिणे कूले इन्द्रतीर्थं कथ्यमानम् ।

धोनुमिच्छामि विप्रेन्द्र! ह्यादिमध्यान्तविस्तरेः ॥ २ ॥

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं धर्मपुत्रस्य धीमता । कथयायामतद्वृक्षमितिहासपुरातनम्
श्रीमार्कण्डेय उवाच

विभ्रामयित्वा शुचिर धर्मशत्रुं महाबलम् ।

दृष्ट्वा जित्वाऽथ हृत्वा तु गच्छमानं शर्षापतिम् ॥ ४ ॥

नित्याममाणमार्गेण ब्रह्महत्यादुरासदा । सहोरात्रमयिध्वान्ता जगामभुवनत्रयम्
यतोयतो ब्रह्महणं याति यानेन शोभनम् ।

दिशो भागं सुरे सादं गतो हृत्वा न भुञ्जति ॥ ६ ॥

ब्रह्महत्यामुगपानम्लैर्यशुर्वह्नुनामम । पातकानागतितृष्टानतु विभ्रामयित्वा
पापकर्ममुप हृष्टा स्नानदानैर्यशुच्यति । मारीयापुरुषोयाऽपि नैयविभ्रामयित्वा

एषमार्दनि शान्त्यानि शृणु धाक्ष्यामि देवराट् ।

एषनं तद्विधेः कं विनादमगमत्यरम् ॥ ८ ॥

त्यक्त्वा राज्यं सुरैः सार्धं जगाम तप उत्तमम् ।

पुत्रदारगृहं राज्यं वसूनि विविधानि च ॥ १० ॥

फलान्येतानि धर्मस्य शोभयन्ति जनेश्वरम् । फलं धर्मस्य भुञ्जेति सुहृत्स्वजनवान्धवाः
पश्यतां सर्वमेतेषां पापमेकेन भुज्यते । परं हि सुखमुत्सृज्य कर्शयन्वै कलेवरम् ॥

देवराजो जगामाऽसौ तीर्थान्यायत नानि च ।

गङ्गातीर्थेषु सर्वेषु यामुनेषु तथैव च ॥ १३ ॥

सारस्वतेषु सर्वेषु समुद्रेषु पृथक्पृथक् । नदीषु देवखातेषु तडागेषु सरःसु च ॥
पापं न मुञ्चते सर्वं पश्चाद्देवसमागमे । रेवाप्रभवतीर्थेषु कूलयोरुभयोरपि ॥ १५ ॥

पूजयन्वै महादेवं स्कन्दतीर्थं समासदत् ।

तत्र स्थित्वोपवासैश्च कृच्छ्रचान्द्रायणादिभिः ॥ १६ ॥

कर्शयन्वै स्वकंदहं न लेभे शर्म वै कचित् । ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यस्थो वर्षासु स्थण्डिलेशयः
आर्द्रवासास्तु हेमन्ते च चारविपुलं तपः । एवं तु तपतस्तस्य इन्द्रस्य चिदितात्मनः
वत्सराणां सहस्राणि गतानि दश भारत । न तस्त्वेकादशे प्राप्ते वर्षे तु नृपसत्तम !
सहसा भगवान् देवस्तुतोऽपि परमेश्वरः । तथा ब्रह्मर्षयः सिद्धा ब्रह्मचिण्णपुरोगमाः

तत्राऽऽजगमुः सुराः सर्वे यत्र देवः शतक्रतुः ।

दृष्ट्वा समागतान् देवान् नृणांश्चैव महामतिः ॥ २१ ॥

उवाच प्रणतो भूत्वा 'सर्वदेवपुरोहितः । चिदितं सर्वमेतेषां यथा वृत्रवधः कृतः ॥

युष्माकं चाऽऽजग्या पूर्वं ब्रह्मचिण्णमहेश्वराः ।

तथाऽप्येवं ब्रह्महणं मत्वा पापस्य कारिणम् ॥ २३ ॥

भ्रमन्तं सर्वतीर्थेषु ब्रह्महत्या न मुञ्चति ।

न नन्दति जगत्सर्वं त्रैलोक्यं सघराक्षरम् ॥ २४ ॥

यथाचिहीनचन्द्राकंतयाराज्यमनायकम् । तस्मात्सर्वे सुरश्रेष्ठा विज्ञाप्यंमम सम्प्रति
कुर्वन्तु शकं निर्दोषं तथा सर्वे महर्षयः । बृहस्पतिमुखोद्गीर्णं श्रुत्वा तद्वचनं शुभम्
ततः प्रोवाच भगवान् ब्रह्मालोकपितामहः । एतत्पापं महाघोरं ब्रह्महत्यासमुद्भवम्

दैवतेभ्योऽयं भूतेभ्यश्चतुर्मासं क्षिपाम्यहम् ।

एव मुक्त्वाऽक्षिपन्ध्वनो जलोपरि महामति ॥ २८ ॥

अवगाह्यतत पेयाभापो वै नान्यथा बुधे । घरायामक्षिपद्भागं द्वितीयं पद्मसम्भवः ।
अभक्ष्या तेन सखाता सदाकालं वसुन्धरा ।

तदार्धमजं नारीणां द्वितीयेऽहिं युधिष्ठिर ॥ ३० ॥

निक्षिप्यमगधान्देव पुनरन्यज्जगाद ह । असम्राज्ञा त्वसम्राज्ञा तेनजातारजस्थला ।
चतुर्विंशतिं सा प्राणैः पापस्य महतो महात् ।

चतुर्थं तु ततो भागं विभज्य परमेश्वर ॥ ३२ ॥

कृषिगोरक्ष्यघाणिज्यै शूद्रसेवाकरे द्विजे । ततोऽभिनन्दयामासु सर्वदेवामहृष्य
देवेन्द्रं धार्मिष्ठिनाभिर्नर्मदाजलसंस्थितम् । घरेणच्छन्दयामासततस्तुष्टौमहेश्वर-
घरं दान्ध्यामि देवेश' घरं कृणु यथेप्सितम् ॥ ३५ ॥

इन्द्र उवाच

यदितुषोऽसि देवेशयदिदयोवरोमम । अत्र सस्थापयिष्यामि सदासन्निहितोभव
एवमस्तिवति चोक्त्वा तं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ।

जगमुपाकाशमादिश्य स्तुयमाना महर्षिभि ॥ ३७ ॥

गतेषु देवदेवेषु इवराज शतक्रतु । स्थापयित्वा महादेव जगाम त्रिवशालयम् ॥

इन्द्रतीर्थे तु यः स्नात्वा तर्प्यदेतिषदेष्टता ।

महापातकयुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३९ ॥

इन्द्रतीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् ।

सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य पुष्कलं फलमश्नुते ॥ ४० ॥

एतत्ते कथितं सर्वं तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ।

श्रुतमात्रेण येनैव मुच्यन्ते पातकैर्नरा ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिमाह्वयया संहिताया यज्ञमेऽचर्त्ताखण्डे
रेवासण्डे इन्द्रतीर्थमाहात्म्यवर्णननामाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

एकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

कहोडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्र कहोडीतीर्थमुत्तमम् । रेवायाश्चोत्तरेकूले सर्वपापविनाशनम्
हितार्थं सर्वभूतानामृषिभिः स्थापितम्पुरा । तपसा तु समुद्भूत्यनर्मदायां महाम्भसि
स्नात्वा तु कपिलातीर्थे कपिलां यः प्रयच्छति ।

श्रुत्वा घाऽऽख्यानकं दिव्यं ब्राह्मणाञ्छृणु यत्फलम् ॥ ३ ॥

सर्वेषामेव दानानां कपिलादानमुत्तमम् । ब्राह्मणान्वेपितं पूर्वमृषिदेवसमागमे ॥
सद्यः प्रसूतां कपिलां शोभनां यः प्रयच्छति ।

सोपवासो जितकोधस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ५ ॥

ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना । दत्ता चैव महाबाहो पृथिवी नात्र संशयः ।
वाचिकं मानसं पापं कर्मणायत्पुराकृतम् । नश्यते कपिलां दत्त्वासप्तजन्मार्जितं नृप
भूमिदानं धनं धान्यं हस्त्यश्वकनकादिकम् ।

कपिलादानस्यैकस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ८ ॥

तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा कपिलां यः प्रयच्छति ।

मृतो विष्णुपुरं याति गीयमानोऽप्सरोगणैः ॥ ९ ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्सायास्तु भारत ! ।

तावद्वर्षसहस्राणि स स्वर्गे क्रीडते चिरम् ॥ १० ॥

ततोऽचकीर्णकालेन त्विह मानुष्यतांगतः । धनधान्यसमोपेतो जायते विपुलेकूले
वेदविद्याव्रतस्नातः सर्वशास्त्रविशारदः ।

व्याधिशोकविनिर्मुक्तो जीवेच्च शरदां शतम् ॥ १२ ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं कहोडीतीर्थमुत्तमम् ।

यन्मृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नाऽत्र सशयः ॥ १३ ॥

इति धीम्कान्दे महापुराण एकाशातिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेखाखण्डे बहोर्दतीर्धमाहात्म्यवर्णन नामैकोनविंश-युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

विंशाधिकशततमोऽध्यायः

कम्बुकेश्वरतीर्धमाहात्म्यवर्णनम्

धीमाकण्डेय उवाच

अन पर प्रवक्ष्यामि कम्बुकेश्वरमुत्तमम् । हिरण्यकशिपुर्दैन्योदानयो बलवर्षितः ॥

अथ नमस्तोक्ताना त्रिपुलोकेषु विद्यतः ।

तस्य पुत्रो महानेना प्रहाशो नाम नामतः ॥ १ ॥

विष्णुप्रसादः कृत्वा च तस्य राज्ये प्रतिष्ठितः ।

विरोचनस्तस्य सुतस्तस्याऽपि बलिरेव च ॥ २ ॥

त्रिपुत्रोऽभवत्त्राणस्तस्मादपि च शम्बरः ।

शम्बरस्याऽन्यये नातः कम्बुनाममहासुरः ॥ ३ ॥

ज्ञात्वा विष्णुमयं घोरं महद्वक्त्रमुपस्थितम् ।

दानवानां विनाशाय नाऽन्यो हेतुः कदाचन ॥ ४ ॥

स यक्त्वापुत्रदाराश्च सुहृन्धनुपरिश्रान् । चक्षारमीनमास्थावतपः कन्धुमहामतिं
त्रिशूत्रकरोभूत्वा दण्डां मुण्डाश्च मेखलाः । शाक्यावकमक्षश्च चल्बलाजिनसम्भृतः
ज्ञात्वा नित्यं धृतिपरो नम्रानलमाधितः । पूजयन्तु महादेवमर्बुदं चरसङ्घप्यया
तनस्तुताय भगवान्नेव देवो महेश्वरः । उवाच दानवः काले मेव गम्भीरया गिरा ॥

भो भो कम्बो महाभाग तुण्डोऽहं तव सुपतः ।

१८ व्रतानां परमं मीनं सवायसाधनम् ॥ १० ॥

रितं च त्वयालोके देवदानवदुश्चरम् । वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि रोचते ॥

कम्बुरुवाच

अदि प्रसन्नो देवेश यदिदेवो वरोमम । अक्षय्यश्चाव्ययश्चैव स्वेच्छयाविचराम्यहम्
देवदानवसङ्घानां संयुगेष्वपलायिता । भयञ्चानन्यन्नविद्येत मुक्त्वादेवंगदाधरम्
तस्याऽहं संयुगे साध्यो येनोपायेन शङ्कर !

भवामि न सदा कालं तं वदस्व वरं मम ॥ १४ ॥

ईश्वर उवाच

ममसन्निहितोयत्र त्वं भविष्यसिदानव । तत्रविष्णुभयं नास्ति वसात्राविगतज्वरः
तस्य देवाधिदेवस्य वेदगर्भस्य संयुगे । शङ्खचक्रधरस्येशा नाऽहं सर्वे सुरासुराः ॥
किंपुनर्योद्विपत्येनं लोकालोकप्रभुं हरिम् । स सुखी वर्त्तते कालं न निमेषं मृतं मम
तस्मात्त्वं परयाभक्त्या सर्वभूतहिते रतः । वसिष्यसिचिरं कालमित्युक्त्वा दशनंगतः
गतेष्वाऽदर्शनं देवे तत्र तीर्थे महामतिः । स्थापयामास देवेशं शिवं शान्तमनामयम्
तस्मिंस्तीर्थे महादेवं स्थापयित्वा दिवंगतः । तदा प्रभृतितत्पार्थक्यमुत्तीर्थमिति श्रुतम्

विख्यातं सर्वलोकेषु महापातकनाशनम् ॥ २० ॥

कम्बुतीर्थे नरः स्नात्वा विधिनाऽभ्यर्च्य भास्करम् ।

ऋग्यजुःसाममन्त्रैश्च स्तूयमानो नृपोत्तमः ॥ २१ ॥

तस्य पुण्यं समुद्रिष्टं ब्राह्मणैर्वेदपारगैः । तत्सर्वं तु शृणुष्व आद्य ममैव गदतो नृप
ऋग्यजुःसामगीतेषु साङ्गोपाङ्गेषु यत्फलम् ।

तत्फलं समवाप्नोति गायत्रीमात्रमन्त्रचित् ॥ २३ ॥

तत्रतीर्थे तु यः स्नात्वा तर्पयेत्पितृदेवताः । पूजयेद्देवमीशानं सोऽग्निष्टोमफलं लभेत्
अकामो वा सकामो वा तत्र तीर्थे कलेवरम् ।

यस्य जेन्नात्र सन्देहो रुद्रलोकं स गच्छति ॥ २५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे कम्बुकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

एकविंशत्यधिशततमोऽध्यायः

चन्द्रहासेभोमतीर्य माहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल चन्द्रहाममन्त-परम् । यत्र सिद्धिपरा प्राप्ताः सोमराजः सुरोत्तमः

युधिष्ठिर उवाच

कथं सिद्धिं परां प्राप्ताः सोमनाथो जगन्पति ।

तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व ममाऽनघ ॥ २ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पुरा शनो मुनीन्द्रेण दक्षेण किल भारत । मसेवनादि दाराणां हयरोमीमधिष्यसि

उद्धारितानां पत्नीनां ये न कुर्वन्ति सेवनम् ।

या निष्ठा जायते नृणां ता शृणुष्व नराधिप ॥ ४ ॥

ऋतावृत्ती हि नारीणां सेवना जायते सुतः ।

सुतास्त्वेवमंश्च भोक्ष्यन् इत्येवं धृतिमाप्तिम् ॥ ५ ॥

तत्कालोचितधर्मेण गेष्टिनो रौरवे पतेत् । तस्यास्तद्बुधिरपापं पितृकालमाप्सितम्

ततोऽयतीर्णः कालेन वा या योनिं प्रयास्यति ।

तस्या तस्या स दुष्टात्मा दुर्मगो जायते सदा ॥ ७ ॥

नारीणां तु सदा कामोऽभ्यधिकः परिवर्तते ।

विशेषेण ऋतो काले पीडयते कामसायकं ॥ ८ ॥

परिभूता हि ता भर्ता ध्यायन्तेऽन्यं पतिं स्त्रियः

ततः पुत्र-समुत्पन्नो ह्यटते कुलभुक्तमम् ॥ ९ ॥

स्वर्गान्धास्नेन पितर-पूर्वजास्नेपितामहाः । पतन्ति जातमात्रेण कुलदस्तेन घोच्यते

तेन कर्मविपास्नेन क्षयरोग्यमघच्छरी । त्यक्त्या लोकसुरेन्द्राणां मर्त्यलोके मुपागतः

ततस्तीर्थान्यनेकानि पुण्यान्यायतनानि च ।

भ्रमन् च नर्मदां ग्रामः सर्वपापप्रणाशनीम् ॥ १२ ॥

उपवासं च दानानि व्रतानि नियमांस्तथा ।

चचार द्वादशाब्दानि ततो मुक्तः स कित्विष्यः ॥ १३ ॥

स्नापयित्वा महादेवं सर्वपातकनाशनम् । जगाम प्रभया पूर्णः स च लोकमनुत्तमम्
येनैवस्थापितो देवः पूज्यते चर्पसङ्ख्यया । तावद्दर्शनहन्त्राणि रुद्रलोकेऽपूज्यते
तेन देवान्विधानोक्तान्स्थापयन्ति नरा भुवि ।

अक्षयं चाद्ययं यस्मात्कालं भुञ्जन्ति मानवाः ॥ १६ ॥

सोमतीर्थे नरः स्नात्वा पूजयेद्देवमीश्वरम् । न भ्राजते नगेलोके सोमवत्प्रियदर्शनः
चन्द्रहासे तु योगत्वाग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः । स्नानं समाचरेद्भक्त्या मुच्यते सर्वकित्विष्यैः
तत्र स्नानं च दानं च चन्द्रहासे शुभाऽशुभम् । कृतं नृपवश्रेष्ठ! सर्वभक्तिपाक्षयम्
ते धन्यास्ते महात्मानस्तेषां जन्म सुजीवितम् ।

चन्द्रहासे तु ये स्नात्वा पश्यन्ति ग्रहणं नराः ॥ २० ॥

चाचिकं मानसं पापं कर्मजं यत्पुराकृतम् । स्नानमात्रेण राजेन्द्र तत्रतीर्थे प्रणश्यति
यहवस्तं न जानन्ति महामोहसमन्विताः । देहस्थमिव सर्वेषां परमानन्दरूपिणम्
पश्चिमे सागरे गत्वा सोमतीर्थे तु यत्फलम् ।

तत्समग्रमवाप्नोति चन्द्रहासे न संशयः ॥ २३ ॥

सक्रान्तौ च व्यतीपाते अयने विषुवे तथा । चन्द्रहासे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते
ते मूढास्ते दुराचारास्तेषां जन्म निरर्थकम् ।

चन्द्रहासं न जानन्ति ये रेवायां व्यवस्थितम् ॥ २५ ॥

चन्द्रहासे तु यः कश्चित्संन्यासं कुर्वते द्विजः ।

अनिवर्तिका गतिस्तस्य सोमलोकाच्च संशयः ॥ २६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण ऐंकोशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे चन्द्रहासतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

कोहनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपान्द कोदनस्वेति विधुतम् । सर्वपापहरं पुण्यं तीर्थं मृत्युविनाशनम्
पुरा तत्र द्विजः कथित्वेदं देवाङ्गपाश्र्वाः । पत्नीपुत्रसुहृद्गणैः स्वकर्मनिरतोऽवसत् ॥

युधिष्ठिर उवाच

ब्राह्मणस्य तु यत्कर्म उत्पत्तिः क्षत्रियस्य तु ।
वैश्यस्याऽपि च शूद्रस्य तत्सर्वं कथयस्व मे ॥ ३ ॥
धर्मस्याऽथ स्य कामस्य मोक्षस्य च परं विधिम् ।
निखिल ज्ञानुमिच्छामि शान्त्यो वंशा मतिर्मम ॥ ४ ॥

मार्कण्डेय उवाच

उत्पत्तिकारणं ब्रह्मा देवदेव. प्रकीर्तितः । प्रथमं सर्वभूतानां खराचरजगद्गुरुः ॥
द्विजातयो मुपाज्जाता. क्षत्रिया वाहुयम्प्रतः ।
ऊरुप्रदेशाङ्गिस्थास्तु शूद्रा पादेष्वधोऽवसन् ॥ ६ ॥
ततस्तत्पुत्रं पृथग्धर्मा. पृथग्धर्मान्समाचरन् । पयसिणसमुत्पन्ना हनुलोमघिलोमतः
तेषां धर्मं प्रवक्ष्यामि श्रुतिस्मृत्यर्थचोदितम् ।
येन सभ्यकृतेनैव सर्वं यान्ति परां गतिम् ॥ ८ ॥
गतिं यानि विना भर्तृर्जह्नुषी. प्राप्यते नृप ॥
अध्यापयन्त्यतो वेदान् वेद वाऽपि यथाविधि ॥ ९ ॥

कुलजा रूपमम्बरा सखलक्षणलक्षिणाम् । उद्गाहयेत्ततः पत्नीं गुरुणाऽनुमते । तदा
ततः स्नात्वा विवाहाग्निं श्रौतं वा पूजयेत्कृत्वा ।
प्रतिग्रहधनो भूत्वा दम्भलोमघिचर्जितः ॥ ११ ॥

पञ्चयज्ञविधानानि कारयेद्देवैः यथाविधि । वनंगच्छेत्ततः पश्चाद्वितीयाश्रमसेवनात्
पुत्रेषु भार्यां निक्षिप्य सर्वसङ्गविचर्जितः । इष्टाँल्लोकानवाप्नोति न चेहजायते पुनः
क्षत्रियस्तु स्थितो राज्ये पालयित्वा वसुन्वराम् ।

शश्वद्धर्ममनार्ध्वं प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ १४ ॥

वैश्यधर्मो न सन्देहः कृषिगोरक्षणे रतः । सत्यशौचसमोपेतो गच्छते स्वर्गमुत्तमम्
न शूद्रस्य पृथग्धर्मो विहितः परमेष्ठिना । न मन्त्रो न च संस्कारो न विद्यापरिसेवनम्
न शब्दविद्यासमयो देवताभ्यर्चनानि च । यथा जातेन सततं वर्त्तितव्यमहर्निशम्
स धर्मः सर्ववर्णानां पुरा सृष्टः स्वयम्भुवा ।

मन्त्रसंस्कारसम्पन्नास्त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ १८ ॥

तेषां मतमनादृत्य यदि वर्त्तेत कामतः । स मृतो जायते श्वा वै गतिरुर्ध्वानविद्यते
न तेषां प्रेषणं नित्यं तेषां मतमनुस्मरन् ।

यशोभागी स्वधर्मस्थः स्वर्गभागी स जायते ॥ २० ॥

एवंगुणगणाकीर्णोऽवसद्विप्रः न भारत ! । हनस्वेति हनस्वेति शृणोति वाक्यमीदृशम्
ततो निरीक्षते चोर्ध्वमधश्चैव दिशो दश ।

वैपमानः स भीतश्च प्रस्खलंश्च पदे पदे ॥ २२ ॥

शृङ्खलायुग्रहस्तैश्च पाशैश्चैव सुदारुणैः । वैष्टितं महिषारूढं नरं पश्यति सन्मुखम्
कृष्णाञ्जनचयप्रख्यं कृष्णाम्बरविभूषितम् । रक्ताक्षमायतभुजं सधलक्षणलक्षितम्
दृष्ट्वा तं तु समायान्तं निरीक्ष्यात्मानमात्मना ।

जपञ्जाप्यं च परमं शतरद्रीयसंस्तवम् ॥ २५ ॥

ततः प्रोवाच भगवानन्यमः संयमनो महान् । शृणु वाक्यमतो ब्रह्मन्यमोऽहं सर्वजन्तुषु
संहरस्व महामागरुद्रजाप्यं सुदुर्मिदम् । येनाऽहं कालपाशैस्त्वां संयमामि गतव्यथः
तच्छ्रुत्वा निष्ठुरं वाक्यं यनस्य मुखनिर्गतम् ।

महामयसमोपेतो ब्राह्मणः प्रपलायितः ॥ २८ ॥

तस्य मार्गे गतः सर्वयमेन सह किङ्कराः । तिष्ठति ष्ठेति तं विप्रमूचुस्ते सोऽप्यधावत

त्परमाण्णं परिध्रान्तो हा हतोऽहं दुरात्ममि ।

२११ २१३ महादेव ! शरणागतवत्सल ! ॥ ३० ॥

पथमुक्त्वाऽपतद्भूमौ लिङ्गमालिङ्ग्य भारत ।

गतमस्य स विप्रेन्द्र समाश्रित्य सुरेश्वरम् ॥ ३१ ॥

त इष्ट्वा पतिनं भूमौ देवदेवो महेश्वर । को हनिष्यति मा भैस्य इष्ट्वात्मकरोक्षश

तेन ते किङ्करा सर्वे यमेन सह भारत ।

इष्ट्वारेण गता सर्वे मेमा घातहता यथा ॥ ३२ ॥

तदाप्रभृति तर्तीयं कोहनस्येतिपिथुतम् । मर्षपापहरंपुण्य सर्वतीर्थेष्वनुत्तमम्

नवतीर्थं तु य आत्वापूजयेत्परमेश्वरम् । अग्निष्टोमस्य यश्चस्यत्तन्माप्नोत्यनुत्तमम्

तत्र तीर्थं तु राजेन्द्र प्राणत्यागं करोति यः ।

न पश्यति यम देवमित्येवं शङ्करोऽग्रणीम् ॥ ३६ ॥

अग्निप्रवेश य कुर्याज्जले वा नृपसत्तम । अग्निलोके वसेत्तावदाघत्वरूपशतव्रधम्

एष वरुणलोकेऽपि घसित्वा कालमीप्सितम् ।

इहलोकमनुप्राप्तो महाधनपतिर्भवेत् ॥ ३८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेखाखण्डे कोहनतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशत्यधिक-

शततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

कर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र कर्मदातीर्थमुत्तमम् । यत्र तिष्ठतिचिन्तेशोगणनाथोमहाबलः
तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा चतुर्थ्यां वा ह्युपोषितः ।
चिन्तं न चिद्यते तस्य सप्तजन्मनि भारत ॥ २ ॥
तत्र तीर्थे हि यत्किञ्चिद्दीयते नृपसत्तम !
तदक्षयफलं सर्वं जायते नाऽत्र संशयः ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे कर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल! नर्मदेश्वरमुत्तमम् । तत्रतीर्थेनरः स्नात्वा मुच्यतेसर्वकिल्बिषैः
अग्निप्रवेशश्चजलेऽथचामृत्युरनाशके । अनिर्वर्त्तिकागतिस्तस्ययथामेशङ्करोऽब्रवीत्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामचतुर्विंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्याय

रवितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माकर्षण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल'रचिनीर्यमनुत्तमम् । यत्र देव'सहस्राशुस्त्वपस्तप्यादिवगत
युधिष्ठिर उवाच

कथं देवो जगज्जाता सद्यदेयनमस्मृत । तपस्तपति देवेशस्तापसोभास्करोरधि
धाराध्य सद्यभूतानां सद्यदेवैश्च पूजित । प्रयच्छो दृश्यते लोके सृष्टिमहारकारक'
आदित्यस्य कथं प्राप्तं कथं भास्कर उच्यते ।
सद्यमेतस्ममासेन 'कथयस्व ममाऽनघ ॥ ४ ॥

भार्कण्डेय उवाच

महाप्रश्नो महाराज' यस्तस्या परिपृच्छित ।
तत्त्वं सम्प्रदश्यामि नमस्तुते स्वयम्भुघम् ॥ ५ ॥

धार्सादिद् तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् । अत्रतवयंमविज्ञेयं प्रसुप्तमिदं सद्यत ॥ ६ ॥
तत्तस्मै च दिव्यं च सप्तपिण्डमनुत्तमम् ।
आकाशात् यथैवोक्ता सृष्टिहेतोरधोमुखी ॥ ७ ॥
तत्तज्जसोऽन्तः पुरं सबाहो सर्वभूषित ।
स शिवोऽपाणिपात् च येन सद्यमिदं ततम् ॥ ८ ॥
तस्योत्पत्तस्य मृतस्य तेनोरूपस्य भ रत ।
पश्चात्पत्तापतिभूय काल कालान्तरेण वै ॥ ९ ॥

अग्निजातं सभूतानामनुप्यासुररक्षसाम् । सद्यदेवाधिदेवश्च आतिथ्यस्तेन घोच्यते
जान्ते तस्य नमस्कारोऽन्येषां च तदनन्तरम् ।
क्रियन्ते नैव सर्वेस्तेन सर्वैर्महर्षिभिः ॥ ११ ॥

तिष्ठः सन्ध्यास्त्रयो देवाः सान्निध्याः सूर्यमण्डले ।

नमस्कृतेन सूर्येण सर्वे देवाः नमस्कृताः ॥ १२ ॥

न दिवा न भवेद्रात्रिः पण्मासा दक्षिणायनम् ।

अयनं चोत्तरं चाऽपि भास्करेण विना नृप ॥ १३ ॥

स्नानंदानंजपोहोमःस्वाध्यायो देवतार्चनम् । न वर्ततेविनासूर्यं तेनपूज्यतमोरविः

शब्दगाःश्रुतिमुख्याश्चब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । प्रत्यक्षोभगवान्देवो दृश्यतेलोकपावनः

उत्पत्तिः प्रलयस्थानं निधानं बीजमव्ययम् ।

हेतुरेको जगन्नाथो नाऽन्यो विद्येत भास्करात् ॥ १६ ॥

एवमात्मभवंकृत्वाजगत्स्थावरजङ्गमम् । लोकानांतुहितार्थायस्थापयेद्धर्मपद्धतिम्

नर्मदातटमाश्रित्य स्थापयित्वाऽऽत्मनस्तनुम् ।

सहस्रांशुं निर्धि धात्रां जगामाऽऽकाशमव्ययम् ॥ १८ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् । सहस्रकिरणंदेवं नाममन्त्रविधानतः

तेन तप्तं हुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् । तेन सम्यग्विधानेन सम्प्राप्तं परमम्पदम् ॥

ते धन्यास्ते महात्मानस्तेषां जन्म सुजीवितम् ।

स्नात्वा ये नर्मदातोये देवं पश्यन्ति भास्करम् ॥ २१ ॥

तथादेवस्यराजेन्द्र ये कुर्वन्ति प्रदक्षिणम् । अनन्यभक्त्यासततंत्रिरक्षरसमन्विताः

तेन पूतशरीरास्ते मन्त्रेण गतपातकाः । यत्पुण्यं च भवत्तेषां तदिहैकमनाः शृणु

ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना । प्रदक्षिणीकृता सर्वा पृथिवी नाऽत्र संशयः

मन्त्रमूलमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सच्चराचरम् ।

तेन मन्त्रविहीनं तु कार्यं लोके न सिद्ध्यति ॥ २५ ॥

यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।

कार्यार्थं नैव सिद्ध्येत तथा कर्म ह्यमन्त्रकम् ॥ २६ ॥

यथा भस्महुतं पार्थ! यथा तोयविवर्जितम् ।

निष्फलं जायते दानं तथा मन्त्रविवर्जितम् ॥ २७ ॥

काष्ठपापाणलोष्टेषु मृण्मयेषु विशेषतः । मन्त्रेणलोकेपूजा ॥ कुर्वन्ति न ह्यमन्त्रत
द्वादशाब्दाग्रमस्काराद्भक्त्या यत्नयते फलम् ।
मन्त्रयुक्तनमस्कारात्सहस्रहोमने फलम् ॥ २६ ॥
सङ्क्रान्तौ च ध्यनीपातं अयने विपुले तथा ।
नमंदाया जले स्नात्वा यस्तु पूजयते रविम् ॥ ३० ॥

द्वादशाब्देन यत्पापमज्ञानज्ञानसञ्ज्ञितम् । तत्क्षणाग्रयते सर्वघहिना तु नृप यथा
चन्द्रसूर्यग्रहे स्नात्वा सोवधासो जितेन्द्रिय ।
तत्रादित्यमुख इष्टा मुच्यते सचकित्विषी ॥ ३२ ॥

माघमासे तु सप्तमासे सप्तम्यावृणसन्नमः । सोपवासोजितयोऽपि तथासूर्यमन्त्रिदे
प्रातः स्नात्वा विधानेन ददात्यर्घ्यं दिवाकरे । विधिनामन्त्रयुक्तेन सलभेत्पुण्यमुत्तमम्
पितृदेवमनुष्याणां वृत्त्याह्न इकनपणम् । मन्त्रिर्देवदेवस्य ततः पूजा समाचरेत्
गन्धं पुष्पैस्तथा धूपैर्दोषनिघेद्यशोमनैः । पूजयित्वा जगन्नाथ ततो मन्त्रमुदीरयेत्
विष्णुं शक्नो यमो धाता मित्रोऽथ वरुणस्तथा ।
विषस्वान्मघिना पूषा घण्टाशुभर्ग एव च ॥ ३७ ॥

इतिद्वादशनामानि जपन्मन्त्राग्रदक्षिणाम् । यत्कललभनेपार्थं तदिहैकमना शृणु
वरिद्रो व्याधितो मूको वधिरो जड एव च ।
न भवेन्मन्त्रजन्मानि इत्येव शङ्करोऽप्यधीत् ॥ ३९ ॥

एवञ्चाद्याविधानेन जपन्मन्त्रविषक्षण । आराधयेद्ब्रह्मिभक्त्या यदृच्छेत्पुण्यमुत्तमम्
मन्त्रहीना ॥ यः कुर्याद्भक्तिं देवस्यभारतः । सविडम्बतिघातमानपशुकीटपतङ्गघम्
तत्रतीर्थं तु यः कश्चित्त्यजने देहमुत्तमम् । सगनस्तत्र देवैस्तुपूज्यमानो महर्षिभि
स्वेच्छया सुधिरकालमिहलोके नृपोमवेत् । पुत्रपौत्रसमायुक्तो हस्त्यश्वरथसङ्कुल
दार्सादासशतोपेतो जायते विपुले कुले ॥ ४४ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रथासहितायापञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेखाखण्डेरिचितीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥

षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

अयोनिप्रभवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तुराजेन्द्र! परंतीर्थमयोनिजम् । स्नातमात्रो नरस्तत्र न पश्येद्यो निसङ्कटम्
तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा पूजयेद्देवमीश्वरम् । अयोनिजो महादेव! यथा त्वं परमेश्वर
तथामोघय मदेव सम्भवाद्यो निसङ्कटात् । गन्धपुष्पादिधूपैश्च समुच्येत्सर्वपातकैः
तस्य देवस्य यो भक्त्या कुरुते लिङ्गपूरणम् ।

स वसेद्देवदेवस्य यावत्सिक्थस्य सङ्ख्यया ॥ ४ ॥

अयोनिजे महादेवं स्नापयेद्गन्धधारिणा । मधुक्षीरेण दध्ना वासलभेद्विपुलांश्रियम्
अष्टम्यां च सिते पक्षे असितां वा चतुर्दशीम् ।

पूजयित्वा महादेवं प्रीणयेद्गीतवाद्यकैः ॥ ६ ॥

वसेत्स च शिवे लोके ये कुर्वन्ति मनोहरम् ।

ते वसन्ति शिवे लोके यावदाभूतसम्प्लवम् ॥ ७ ॥

तस्य देवस्य भक्त्या तु यः करोति प्रदक्षिणाम् । विज्ञापयंश्च स ततं मन्त्रेणानेन भारत
तस्य यत्फलमुद्दिष्टं पारम्पर्येण मानवैः । सकाशाद्देवदेवस्य तच्च लृणुष्वसमाधिना

अयोनिजो महादेव! यथा त्वं परमेश्वर !

तथा मोघय मां शर्व! सम्भवाद्यो निसङ्कटात् ॥ १० ॥

किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः कण्ठशोषणतत्परैः ।

येनोङ्गनमः शिवायेति प्रोक्तं देवस्य सन्निधौ ॥ ११ ॥

तेनाऽधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् ।

येनोङ्गनमः शिवायेति मन्त्राभ्यासः स्थिरीकृतः ॥ १२ ॥

न तत्फलमवाप्नोति सर्वदेवेषु वै द्विजः । यत्फलं समवाप्नोति षडक्षरउदीरणात् ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेच्छिवयोगिनम् ।

द्विजानामयुतं साग्रं सलभेतफलमुत्तमम् ॥ १४ ॥

अथवा भक्तियुक्तस्तु तेषां दान्ते जिनेन्द्रिये ।

ससृज्य ददते मित्रा फल तस्य ततोऽधिकम् ॥ १५ ॥

यतिहस्तेजलक्ष्याद्विद्यादस्वापुनर्जलम् । सामिक्षामेरुणानुल्यातङ्गलसामरोपमम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिमाह्वया संहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
रेखाखण्डेऽयोनिप्रभवतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्त रात्रेन्द्रा अग्निर्नाथमनुत्तमम् ।

तत्र स्नात्वा तु पश्चादी मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ १ ॥

तत्र तार्थे तु यः कन्या दद्यात्स्वयमण्डिताम् ।

तस्य यत्फलमुद्रिष्टं तच्छृणुष्व नरोत्तम ॥ २ ॥

अग्निप्रोमातिरात्राभ्यां शतशतगुणीकृतम् ।

प्राप्नोति पुरुषा दन्या यथाशक्त्या ह्यलङ्घ्यताम् ॥ ३ ॥

तस्या पुत्रवत्प्राधान्या या मवेद्रोमसद्गतिः ।

स याति तेन मानेन शिवगेके परा गतिम् ॥ ४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिमाह्वया संहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेखाखण्डेऽग्निर्नाथमाहात्म्यवर्णननाम सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

भृकुटेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! भृकुटेश्वरमुत्तमम् । यत्र सिद्धो महाभागो भृगुः परमकोपनः
तेन चर्पशतं साग्रं तपश्चीर्णं पुराऽनघ । पुत्रार्थं चरयामास पुत्रं पुत्रवताम्बरः ॥ २॥
चरोदत्तो महाभाग देवेनान्धकवातिना । तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम्
अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् । भृकुटेशं तु यः कश्चिद्बुधेन मधुना सह ॥

पुत्रार्थं स्नापयेद्भक्त्या स लभेत्पुत्रमीप्सितम् ।

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा दद्याद्भिप्राय काञ्चनम् ॥ ५ ॥

गोदानं वा महीं वाऽपि तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ६ ॥

ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना । दत्ता पृथ्वी न सन्देहस्तेन सर्वा नृपोत्तम ! ॥

तेन दानेन स स्वर्गं क्रीडयित्वा यथासुखम् ।

मर्त्ये भवति राजेन्द्रो ब्राह्मणो वा सुपूजितः ॥ ८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहत्स्व्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे भृकुटेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाऽष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

एकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

ब्रह्मतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल ब्रह्मतीर्थमनुत्तमम् । अन्येषां चैव तीर्थानां परात्परतरं महत्

तत्र तीर्थे ॥ य आत्वा पूजयेच्छिवयोगिनम् ।

द्विजानामयुतं साग्रं सलभेत्फलमुत्तमम् ॥ १४ ॥

अथवा भक्तियुक्तस्तु तेषां दान्ते वितेन्द्रिये ।

मस्तृण्य ददते मित्रा परं तस्य ततोऽधिकम् ॥ १५ ॥

यतिहस्तेजः दद्याद्विष्ठादस्वापुनरंलम् । सामिक्षामेवमातुल्यातङ्गलसागरोपमम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाह्वया सहिताया पञ्चमेऽध्यायः ॥

रेवाखण्डेऽधोनिम्नवर्तीर्यमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्त गजेन्द्रं अग्नितीर्थमनुत्तमम् ।

तत्र स्नान्वा तु पश्चाद्दी मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ १ ॥

न तत्रार्थं तु यः कन्या दद्यात्स्वयमन्डहृताम् ।

तस्य यत्फलमुद्दिष्टं तच्छृणुष्व नरोत्तम ॥ २ ॥

अग्निशोभातिरात्राम्बा शतशतगुणीकृतम् ।

प्राप्नोति पुरा दत्त्वा यथाशक्या ह्यन्डहृताम् ॥ ३ ॥

तस्या पुत्रश्चर्याव्राणा या भवेद्रौमसङ्गतिः ।

स याति तेन मानेन शिवलोके परा गतिम् ॥ ४ ॥

इति धास्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाह्वया सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेवाखण्डेऽग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णननाम सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदादक्षिणे कूले देवतीर्थमनुत्तमम् । तत्र देवैः समागत्य तोयितः परमेश्वरः ॥१॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा कामकोधविवर्जितः ।

स लभेन्नात्र सन्देहो गोसहस्रफलं श्रुतम् ॥ २ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३०॥

एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

नागेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदादक्षिणे कूले नागतीर्थमनुत्तमम् । यत्र सिद्धा महानागा भये जाते ततो नृप

शुधिष्ठिर उवाच

महाभयानां लोकस्य नागानां द्विजसत्तम । कथं जातं भयं तीव्रं येन ते तपसि स्थिताः

भूतं भव्यं भविष्यच्च यत्सुरासुरमानवे । तात ते विदितं सर्वं तेन मे कौतुकं महत्

मम सन्तापजं दुःखं दुर्योधनसमुद्भवम् । तव वक्त्राम्बुजौघेन प्लावितं निर्वृत्तिगतम्

श्रुत्वा तव मुखोद्गीतां कथां पापप्रणाशनीम् ।

भूयोभूयः स्मृतिर्जाता श्रवणे मम सुव्रत ॥५॥

तत्र तीर्थे सुरश्रेष्ठो ब्रह्मा लोकपितामह । चतुषामपिवर्णानां नमदातृमाश्रित
धाचिक मानस पाप कमज यत्पुराकृतम् ।

तत्क्षालयति दवेशो दशनादेव पातकम् ॥ ३ ॥

धृतिस्मृत्युदितान्येव तत्र स्नात्वा द्विजपमा ।

प्रायश्चित्तानि कुर्वन्ति नैरा घासस्त्रिचिण्पे ॥ ४ ॥

ये पुन शास्त्रमुच्छ्रयकामगेमप्रपीडिता । प्रायश्चित्तं च द्विव्यग्निततर्चैर्निरयगामिन
स्नात्वाऽर्क्षी पातको ब्रह्मन्वा तु कीर्तयेदधम् ।

तस्य तत्रश्यने क्षिप्रं तम सूर्योदये यथा ॥ ५ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्पितृदेवता । अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य सलमेत्फल्गुलमम्
तत्र तीर्थे तु यद्दानं ब्रह्मोद्दिश्य प्रयच्छति । तदभयकं सर्वमिदं शङ्करोऽब्रवीत्

गायत्रीसारमात्रोऽपि तत्र यः विनियतजपः । अग्न्यनु सामसहितं स भेषेनाब्रसशय
तत्र ताथ तु यो भक्त्या यजेद्द्गुस्तुत्यजम् ।

अनिवर्त्तिता गतिस्तस्य ब्रह्मगेकाग्रं मशय ॥ १० ॥

यावद्वर्ष्पानि तिष्ठन्ति ब्रह्मताय च दहिनाम् ।

ताघद्वयसहस्राणि द्यलोके महीयते ॥ ११ ॥

अचतीणस्ततो लोके ब्रह्मणो जायत कुत्र । उत्तमं सर्ववर्णानां देवानामिदं देवता
विद्यास्वानानि सथाणि वेत्ति वेदाङ्गपारण ।

जायत पूनितो गेक राजभिः स न सशय ॥ १२ ॥

पुत्रर्पात्रसमोपन सर्वव्याधिविवर्जित । जीवेद्वपशतशाम् ब्रह्मतीर्थप्रभाषत ॥
एतत्पुण्यपापहरताथ ज्ञानवता धरम् । ये पश्यन्ति महात्मानो ह्यमृतत्त्वप्रदातिन

इति श्रीस्कान् महापुराणकाशातिमाहस्यया सहिताया पञ्चमेऽधर्ताखण्डे
रेखाखण्डे ब्रह्मताथमाहा म्यवर्णनं नामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्याय ॥ १२६ ॥

दासत्वं प्राप्स्यते त्वं हि पणेनाऽनेन मुमते ॥ २० ॥

कट्टरुवाच

भवेयंतयथादाम्नीतत्कुरुष्वं हि सत्त्वग्म् । विशद्वं रोमकूपेषु तस्यावस्त्वमतिमम-
क्षणमात्रं कृते कार्ये मा'दाम्नी घ भवेन्मम ।

ततः स्वस्थोरगाः सर्वे भविष्यथ यथानुग्रम् ॥ २१ ॥

सर्पा ऊचुः

यथा त्वं जननी देवि! पन्नगानां मता भुचि ।

तथाऽपि सा विशेषेण वञ्चितव्या न कर्हिचित् ॥ २३ ॥

कट्टरुवाच

ममवाक्पमकुर्वाणायैकेषिद्विषपन्नगाः । ह्यत्राहमुग्रं सर्वं यास्यन्त्यविनारिताः

एतच्छ्रुत्वा तु घन्नं योगं मातृमुखोद्भवम् ।

केचित्प्रविष्टा रोमाणि तथाऽन्ये गिरिर्निस्थिताः ॥ २४ ॥

केचित्प्रविष्टा जाह्नव्यामन्ये च तपन्ति स्थिताः ॥ २६ ॥

ततो वर्षसहस्रान्ते तुतोष परमेश्वरः । महादेवो जगदाताह्युवाच परया गिरि ॥

भो भोः सर्पा निवर्त्तध्वं तपसोऽस्य महत्फलम् ।

यमिच्छथ ददाम्यद्य नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २८ ॥

सर्पा ऊचुः

कट्टशापमयाङ्गीता देवदेव महेश्वर । तवपार्श्वे वसिष्ठ्यामो यावदाभूतसम्प्लवम्

देवदेव उवाच

एकश्चायं महाबाहुर्वासुकिर्भुजगोत्तमः । मम पार्श्वे वसेन्नित्यं रूर्ध्वपां भयरक्षकः

अन्धेषां चैव सर्पाणां भयं नाऽस्ति ममाज्ञया ।

आप्लुत्य नर्मदातरेये भुजगास्ते च रक्षिताः ॥ ३१ ॥

नास्ति मृत्युभयं तेषां वसध्वं यत्र चेप्सितम् ।

कट्टशापभयं नास्ति ह्येष मे विस्तरः परः ॥ ३२ ॥

॥ परेश्वरं द्विजे युक्तं न चान्यो जानते क्वतम् ।
 विद्यादानस्य महत् धावितस्य सुतस्य च ॥ ६ ॥
 एव शात्वा यथान्यायं यं प्रश्नं पृच्छितो मया ।
 कथां न कथ्यतां विप्रं दयां कृत्वा ममोपरि ॥ ७ ॥

भार्गवदेव उवाच

यथायथा त्वं कृपं भाषसे च तथा तथा मे सुखमेति भारती ।
 शोधित्यभाषाञ्जरयाऽन्वितस्य त्वत्सीद्दृष्टं नश्यति नैव तात ॥ ८ ॥

कथयामि यथानुत्तमितिहान्तं पुरातनम् । कथितं पूर्वनो बृद्धं पारम्पर्येण भारत
 द्वे भाष्ये कश्यपस्याऽऽस्या सर्वगोत्रेष्वनुत्तमे ।

गरुडमतो धीं दिनता संपाणां कद्रुरेव च ॥ १० ॥

अथमन्दशानात्ताभ्यां कलिरूपं व्यवस्थितम् ।

प्रभातकाले राजेन्द्रं भास्कराकारकथयन्तम् ॥ ११ ॥

नट्टप्रां दिनतारूपमश्नन्धनं च पाण्डुरम् । जयं तां कद्रुमयोस्तपश्चपश्यधरानने
 उर्वं ध्रुवस्य सादृश्यं पश्यन्मयत्रपाण्डुरम् । धावमानमविधान्तं जयेनपवनोपमम्
 नट्टप्रांसहसायान्नमीप्याभायेनमोहिता । कृष्णमत्वातथाऽज्जल्पयत्तयासहस्रपोसम
 दिनतै न्य मृषां लोके कृशसे कुरुपासनि ।

कृष्णं चैनं घटं श्वेतं नरकं यास्यसे परम् ॥ १५ ॥

विनतोवाच

सन्ध्याऽनृते तु घञ्जने पणोऽयं ते ममैव तु । सहस्रवत्सरान्दासीभयेयं तथं वेश्मनि
 नयेति ते प्रतिज्ञायरात्रीमन्वास्वकं गृहम् । परित्यज्य उभेते तु क्रोधमूर्च्छितमूर्च्छितं
 चन्द्रवगम्यगत्वा ॥ कथयामास तं पणम् । कद्रुर्विनतया साजं यद्वृत्तप्रमदालये

नक्तं त्वां वान्धवा सर्वे कद्रुपुत्रास्तथैव च ।

न मन्वेन्ने हितं कार्यं इतः मात्रा विगर्हितम् ॥ १६ ॥

भाट्टेण कृष्णतामस्य कथं गच्छेदयोत्तम ।

दासत्वं प्राप्स्यते त्वं हि पणेनाऽनेन सुव्रते ॥ २० ॥

कद्रुवाच

भवेयंतयथादासीतत्कुर्व्यं हि सत्वरम् । विशध्वं रोमकूपेषु तस्याश्वस्यमतिर्मम
क्षणमात्रं कृते कार्ये सा दासी च भवेन्मम ।

ततः स्वस्थोरगाः सर्वे भविष्यथ यथासुखम् ॥ २१ ॥

सर्पा ऊचुः

यथा त्वं जननी देवि! पन्नगानां मता भुवि ।

तथाऽपि सा विशेषेण वञ्चितव्या न कर्हिचित् ॥ २२ ॥

कद्रुवाच

ममवाक्यमकुर्वाणायेकेचिद्विषन्नगाः । हव्यवाहमुखं सर्वं याम्यन्त्यविचारिताः

एतच्छ्रुत्वा तु चचनं शोरं मातृमुज्ज्वलम् ।

केचित्प्रविष्टा रोमाणि तथाऽन्ये गिरिसंस्थिताः ॥ २३ ॥

केचित्प्रविष्टा जाह्नव्यामन्ये च तपन्ति स्थिताः ॥ २४ ॥

ततो वर्षसहस्रान्ते तुतोष परमेश्वरः । महादेवो जगद्धाता ह्युवाच परया गिरि ॥

भो भोः सर्पा निवर्त्तध्वं तपसोऽस्य महत्फलम् ।

यमिच्छथ ददाम्यथ नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २५ ॥

सर्पा ऊचुः

कद्रुशापमयाङ्गीता देवदेव महेश्वर । तवपार्श्वे वसिष्यामो यावदाभूतसम्प्लवम्

देवदेव उवाच

एकश्चायं महाबाहुर्वासुकिर्भुजगोत्तमः । मम पार्श्वे वसेन्नित्यं सर्वेषां भयरक्षकः

अन्पेषां चैव सर्पाणां भयं नाऽस्ति ममाजया ।

आप्लुत्य नर्मदातोये, भुजगास्ते च रक्षिताः ॥ २६ ॥

नास्ति मृत्युभयं तेषां वसध्वं यत्र चेप्सितम् ।

कद्रुशापभयं नास्ति ह्येष मे विस्तरः परः ॥ २७ ॥

एव दत्त्वा धर तेषा देवदेवो महेश्वर ।

जगामाऽऽकाशमाविश्य कै गम धरणीधरम् ॥ ३३ ॥

यत्न धादशत द्वे घामुक्तिमुक्त्वा नृप । स्थापयित्वा तथा जग्मुर्देवदेवं महेश्वरम्

तत्र नीर्ये नु य कश्चित्पञ्चम्यामघयेच्छिवम् ।

तस्य नागकुलग्न्यर्हो न हि सन्ति कदाचन ॥ ३४ ॥

स्रज कायेनमहता तत्रनीर्येनरुधर । शिषस्यानुधरो भूत्वा धसनेकालमीजितम्

इति श्रीस्कान्द महापुराण एकाशतिमाह्वया महिताया पञ्चमेऽध्यायः

रवाखण्डे नागैर्यनीधमाहात्म्यवर्णननामैकविंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

द्वात्रिंशदधिशततमोऽध्यायः

आदिताराहर्तीयमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाखण्डेय उवाच

नतो गच्छेत्त रात्रिं उक्तं तमदानम् । सवपापहरं तार्थं धाराहं नाम नाम्नत ॥

तत्रत्या जगद्गता धाराहं रूपमान्धितम् ।

स्थितो गच्छितायाय समाराणवतारकम् ॥ १ ॥

तत्र ताप नु य स्नात्वा पूजयेद्भरणीधरम् ।

गन्धमायपिनिश्च जयशब्दादि मङ्गलम् ॥ ३ ॥

उपशमपराभूत्वा द्वादश्यां नृपसत्तम । वृत्ता पापकृमान्मन्यध्यामधिराधितम्

आगपाद्वात्रमन्धकात्रिभ्यामात्महमोननाम् ।

पाप संव्रजन यन्मातन्मातान्परिचयम् ॥ ५ ॥

प्राप्तपान्पूजयेद्भक्त्या यथाशक्त्या यथापिधि ।

रात्रौ जागरणं कार्यं कथायां तत्र भारत !! ६ ॥

प्रभाते विमले स्नात्वा तत्र तीर्थे जगद्गुरुम् ।

ये पश्यन्ति जितक्रोधास्ते मुक्ताः सर्वपातकैः ॥ ७ ॥

यथा तु दृष्ट्वा भुजगाः सुपणं नश्यन्ति मुक्त्वा विषमुग्रतेजः ।

नश्यन्ति पापानि तथैव शीघ्रं दृष्ट्वा मुखं शूकररूपिणस्तु ॥ ८ ॥

नभोगतं नश्यति बान्धकारं दृष्ट्वा रविं देवचरं तथैव ।

नश्यन्ति पापानि सुदुस्तराणि दृष्ट्वा मुखं पार्थ! धराधरस्य ॥ ९ ॥

यैर्किं तस्य ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्भक्तिर्यस्य जनार्दने । नमोनारायणायैतिमन्त्रःसर्वार्थसाधकः

एकोऽपि कृष्णस्य कृतः प्रणामो दशाश्वमेधावभृथेन तुल्यः ।

दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्णप्रणामी न पुनर्भवाय ॥ ११ ॥

ध्यायमाना महात्मानो रूपं नारायणं हरेः ।

ये त्यजन्ति स्वकं देहं तत्र तीर्थे जितेन्द्रियाः ॥ १२ ॥

ते गच्छन्त्यमलं स्थानं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ।

क्षराक्षरविनिर्मुक्तं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे आदिवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

कुबेरादितीर्थचतुष्टयमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल' पर तीर्थचतुष्टयम् । येषां दर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवे
कौबेरधारणयाम्यवायव्यमुत्तम परम् । यत्र सिद्धामहाप्राज्ञा लोकपालामहाबल

युधिष्ठिर उवाच

किमर्थं लोकपालैश्च तपश्शीर्णं पुराऽनघ । नर्मदातटमाधित्य श्रोतन्मे वक्षतुमर्हसि

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अधिष्ठानसमिच्छन्तिह्यघ-निमग्नं सति । सन्तारे सचभूतानां तृणयिन्नुषदन्धि
वदन्तसारनि सारं मृगतृष्णेयं चञ्चले । स्थावरे अङ्गमे सर्वे भूतप्रामे चतुर्विधे

धर्मो माता पिता धर्मो धर्मो धन्वु सुहृत्सया ।

आधारं सर्वभूतानां त्रैलोक्ये सद्यराधरे ॥ ६ ॥

एष ज्ञात्वा ॥ ते सर्वे लोकपाला रक्षणा । तपस्नेचकुरतुलं मारताहारतत्परा
ततस्तुणो महादेव वृत्तस्यार्द्धे गते तदा । अटुरूपेण राजेन्द्र युगस्य परमेश्वर ।

वरणं च्छन्दयामास लोकपालान्महाबलान् ।

यो यमिच्छति कामं वै न त तस्य ददाम्यहम् ॥ ६ ॥

एतच्छ्रुत्वा यच्चरन्तस्तत्र लोकपाला जगद्धिता । धरद् प्रार्थयामास्तुर्देववरमनुसमम्

कुबेर उवाच

यदि तुणो महादेव' यदि देवो वरो मम । यक्षाणामीश्वरध्याह्रमवामिधनदस्त्विति
ततः प्रोवाच देवंशं यमं सयमने रत । तत्र प्रधानो भगवान्मवेयं सर्वजन्तुषु ॥ १२

वरुणोऽनन्तरं प्राह प्रणम्य तु महेश्वरम् । श्रीदेवधारणे लोके यादोगणसमन्वित

जगादाऽऽशु ततो वायु प्रणम्य तु महेश्वरम् ।

व्यापकत्वं त्रिलोकेषु प्रार्थयामास भारत ॥ १४ ॥

तेषां यदीप्सितं काममुमयां सह शङ्करः । सर्वेषांलोकपालानां दत्त्वाच्चादर्शनंगतः
गते महेश्वरे देवे यथास्थानं तु ते स्थिताः ।

स्थापना च कृता सर्वैः स्वानाम्नैव पृथक्पृथक् ॥ १६ ॥

कुवरेश्च कुवरेणं यमश्चैव यमेश्वरम् । वरुणो वरुणेशं तु वातो वातेश्वरं नृप ॥ १७
तर्पणं विदधुः सर्व्वे मन्त्रैश्च विविधैः शुभैः ।

सर्वे सर्वेश्वरं देव पूजयित्वा यथाविधि ॥ १८ ॥

आह्वयामासुस्तान्विप्रान्सर्व्वे सर्वेश्वरा इव ।

क्षान्तदान्तजितक्रोधान्सर्व्वभूताभयप्रदान् ॥ १९ ॥

वेदविद्याव्रतस्नातान्सर्व्वशास्त्रविशारदान् ।

ऋग्यजुःसामसंयुक्तांस्तथाऽथर्व्वविभूषितान् ॥ २० ॥

चातुर्विध्यं तुसर्व्वेषांदानंदास्यामगृहत । एवमुक्त्वातुसर्व्वेषां विप्राणांदानमुत्तमः
तत्र स्थाने ददुस्नेषां भूमिदानमनुत्तमम् । यावच्चन्द्रश्चसूर्यश्चयावत्तिष्ठतिमेदिन्य
तावद्दानंतुयुष्माकं परिपन्थी न कश्चन । राजावा राजतुल्योवालोक्तपालैरनुत्तम
दत्तं लोपयते मूढः प्रयतां तस्ययोविधिः । शोषयेद्धनदोवित्तं तस्य पापस्य भार
शरीरंवरुणोदेवः सन्ततीञ्छुसनस्तथा । आयुर्न्ययतितस्याऽऽयुग्मः संयमनोमहा
निःशेषं भस्मसात्कृत्वा हुतमुभयाति भारत ॥

तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन ब्राह्मणेभ्यो युधिष्ठिर ! ॥

भक्तिः कार्या नृपैः सर्व्वैरिच्छतिः श्रेय आत्मनः ॥ २६ ॥

राजा वृक्षो ब्राह्मणास्तस्य मूलं मृत्याः पर्णा मन्त्रिणस्तस्य शाखाः

तस्मान्मूलं यत्नतो रक्षणीयं मूले गुप्ते नास्ति वृक्षस्य नाशः ॥ २७ ॥

पृष्टिर्वपसहस्राणिस्वर्गैतिष्ठतिभूमिदः । आच्छेत्ताच्चाऽवमन्तां चतान्येचनरकेवरे
स्वदत्ता परदत्ता वा पालनीया वसुन्धरा ।

यस्य यस्य ग्रंथो भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ॥ २९ ॥

दयतात्राममुष्मन्त्यराजानायेऽपिनाम्न । पालयिष्यन्ति सततनिर्गन्धामन्निषिष्टे
म्यन्ता पाशुषा वा यज्ञाद्रस्या युधिष्ठिर ।

मर्ही मर्हीक्षिता नित्यं दानाच्छेयोऽनुगन्तम् ॥ ३१ ॥

आयुवशा यत् पित्रं संततिश्चाऽक्षयान् । तेषामपिष्यन्ते नून ये प्रतापाग्नेरता
पपनुषन्धा तु नागस्यालोक्षपालादिज्जोत्तमान् ।

पूजयिष्या विधानेन प्रपिष्यन्त्येवमजपन् ॥ ३२ ॥

गत्यु पिप्रमुन्यु स्नात्वा हुनहुनाशना ।

गणपाला भुषापिना पयटमैद्यमारमन ॥ ३३ ॥

अस्मिन्महापरादा कपालेभृतपाणय । मन्थप्राममर्द्धार्धनिययुतगगनद्वदि-
शापं स्नयान्ताप्राधान्प्राक्षणाद्युधिष्ठिर । इन्द्रिासनतन्मूषामनेयुधययुर्गुहान
नन्नाप्रभृतिन सयप्राक्षणा धनपर्णिता । शापक्षयण कवेया संजातानुत्तमानना
नधन पश्यपुत्रन पिता पुत्रपात्रिकम् । मुञ्जनसकल कालमित्येष शङ्करोऽग्र्यान्
वदन्ता न स्नात्वायस्नुपूवयनशिषम् । मधपूयनमस्कारे सोऽभ्यनेपरत्नभेत्
यमनाथ नृप स्नात्वा सपयनियमभयरम् । सयपापैः प्रमुच्येतसमन्मास्तरागिने
पूजमास्याममाद्यान्वा स्नात्वा तु पितृनयनम् ।

य वरानि नित्यं स्नानं तस्य पुण्यं च भणु ॥ ४१ ॥

सकमाम्नत नायन पितरश्च पितामहा ।

म्यगन्धा दान्शाध्वानि क्रीडन्ति प्रपितामहा ॥ ४२ ॥

वरणशतर स्नात्वा तन्मयित्वा महेश्वरम् । धाजपेयस्ययज्ञस्यफलप्राप्तेतिपुष्कलम्
मृता(न का)नमहता गोकवन्ननेभ्वर । समच्छेदयदानेनगीयमानोऽप्सरोगणै-
षानश्वर न स्नात्वा सम्पूज्य च महेश्वरम् ।

नायन हतगन्धासी गोकपालानवेक्षयन् ॥ ४३ ॥

किं नस्य वदुभियज्जानवा वदुक्षिणै । स्नात्वाचतुष्टये लोकेऽग्रवात उन्मनपतम्
न यथास्न महामानस्तथा जम सुनीवितम् ।

नित्यं वसन्ति कौरिल्यां (कौवेर्याम्) लोकपालान्निमन्त्र्य ये ॥ ४७ ॥

एतत्पुण्यं पापहरं धन्यमायुर्विवर्धनम् । पठतां शृण्वतां चैव सर्वपापक्षयो भवेत्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे कुबेरादितीर्थचतुष्टयमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदादक्षिणे कूले रामेश्वरमनुत्तमम् । तीर्थं पापहरं पुण्यं सर्वदुःखघ्नमुत्तमम् ॥

तत्रतीर्थेतुये स्नात्वा पूजयन्ति महेश्वरम् । महादेवं महात्मानं मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्यैवानंतरं घान्यत्सिद्धेश्वरमनुत्तमम् । तीर्थं सर्वगुणोपेतं सर्वलोकेषु पूजितम्

तत्र तीर्थेतुयः स्नात्वा ह्यु मां रुद्रं प्रपूजयेत् । वाजपेयस्य यज्ञस्य स लभेत्फलमुत्तमम्

तेन पुण्येन महता मृतः स्वर्गमवाप्नुयात् । अप्सरोगणसंवीतो जयशब्दादिमंगलैः

महश्चकम्बरास्त्रज्जीडयित्वा यथासुखम् ।

धनधान्यममोषेणैव कुत्रे महति जायते ॥ ४ ॥

पूज्यमानो मरुधेः' वेद्येदाङ्गपारगः । व्याधिशोषविनिर्मुक्तो जीयेद्य शार्ङ्गं शङ्खं

इति धीम्बान्दे महापुराणे वृक्षाणांतिमाहस्यं महिनायं पञ्चमेऽवर्त्तात्प
रेवागण्डे मिडेभ्यस्मादाहस्यवर्णनं नामपञ्चविंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१

पट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

अहन्यार्तीयमाहास्यवर्णनम्

भारंगेय उवाच

मनोगच्छेन्महीपालाचार्येभ्यस्तुतमम् । यश्चमिज्जामहामागान्दहन्यातापसीदु

गीतमो ब्राह्मणस्याभीप्साश्चाग्र्येण व्याऽपर ।

मन्वधर्मममायुक्तो धानप्रस्थाध्रमे रतः ॥ २ ॥

तस्य पत्नी महाभामा गहन्यानामधिभूता । रूपयौयन्मरुद्भ्रात्रिषु लोकेषुविभू

धस्याभ्यतिरूपेण देवराजं शतव्रतु । मोहितोलोभयामासाहस्यं बलसू

माभनस्य वरागोहे देवराजमनिन्दितं । जीडयन्मया सार्द्धेऽग्निषु लोकेषु पूजि

विं वरिष्वमि विप्रस्य शीघ्राचारह्योन तु ।

तप स्याध्यायशीलेन त्रिदन्ताय सुलोचने ॥ ३ ॥

एवमुक्ता वरागोहा स्त्रीस्यमावात्सुचञ्चला ।

मनसाऽध्यायं शय सा कामेन कलुषीहृता ॥ ४ ॥

तस्या विदित्वा न मर्षं स देव पाकशामन ।

गीतम वञ्चयामास दुष्टभावेन भावितः ॥ ५ ॥

विदित्वा चान्तरं तस्य गृहीत्वा वैष्णुतमम् ।

अहल्यां रमयामास विश्वस्तां मन्दिरान्तिके ॥ ६ ॥

क्षणमात्रान्तरे तत्र देवराजस्य भारत । आजगाममुनिश्रेष्ठोमन्दिरं त्वरयाऽन्वितः
आगतं गौतमं दृष्ट्वाभीतभीतः पुरन्दरः । निर्गतः सनतो दृष्ट्वा शक्रोऽयमिति चिन्तयन्
ततः शशाप देवेन्द्रं गौतमः क्रोधमूर्च्छितः ।

अजितेन्द्रियोऽसि यस्मान्त्वं तस्माद्बहुभगो भव ॥ १२ ॥

एवमुक्तस्तु देवेन्द्रस्तत्क्षणादेव भारत ! । भगानां नु सहस्रेण तत्क्षणादेव चेष्टितः
त्यक्त्याराज्यं सुरैः सार्द्धं गतश्रीकोजगाम ह । तपश्चचारविपुलं गौतमेनमहीतले

अहल्याऽपि ततः शप्ता यस्मात्त्वं दुष्टचारिणी ।

प्रेक्ष्य मां रमसे शक्रं तस्मादशममयी भव ॥ १५ ॥

गते वर्षसहस्रान्ते रामं दृष्ट्वा यशस्विनम् ।

तीर्थयात्राप्रसङ्गेन धौतपापा भविष्यन्ति ॥ १६ ॥

एवंगतेतः काले दृष्ट्वारामेण धीमता । विश्वामित्रसहायेन त्यक्त्वासाऽशममयीतनुम्
पूजयित्वा यथान्यायं गतपापा चित्सरा ।

आगता नर्मदातीरे तीर्थे स्नात्वा यथाविधि ॥ १८ ॥

कृतं चान्द्रायणं मासं कृच्छ्रं चाऽन्यं ततः परम् ।

ततस्तुष्टो महादेवो दत्त्वा वरमनुत्तमम् ॥ १९ ॥

जगामाऽदर्शनं भूयोरैमेवोमापतिश्चिरम् । अहल्यातुगते देवे स्थापयित्वा जगद्गुरुम्
अहल्येश्वरनामानं स्वगृहेषागमत्पुनः । तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम्
स मृतः स्वर्गमाप्नोति यत्र देवो महेश्वरः । क्रीडयित्वा यथाकामं तत्र लोके महातपाः
गते वर्षसहस्रान्ते मानुष्यं लभते पुनः । धनधान्यघयोपेतः पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥

वेदविद्याऽऽश्रयो धीमाञ्जायते चिमले कुले ।

रूपसौभाग्यसम्पन्नः सर्वव्याधिविचर्जितः । जीवेद्वर्षशतं साग्रमहल्यातीर्थसेवनात्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डेऽहल्यातीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पट्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ककटेभरतीर्यमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

धर्मपुत्रं ततो गच्छेत्ककटेभरमुत्तमम् । उत्तरे मर्मदाकूले मर्मपापक्षयद्वारम् ॥ १ ॥

तत्र स्नात्वा पिधानेन यन्तु पूजयेत् शिरम् ।

मनियन्त्रिका गमिष्यत्य्य द्दलाकादमशयम् ॥ २ ॥

तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं पुराणे यच्छ्रुत्तमया ।

न तदुपायितुं शक्य मक्षेपेन यदास्थितः ॥ ३ ॥

तत्रनाथनुपकुयात्किञ्चित्कर्मशुभाशुभम् । हर्षान्मदाग्महाराजतन्मर्मज्जायतेऽक्षयम्

तत्रतीर्थतपस्तप्यावागमिष्यामरीचयः । रमलेऽद्यापिलोकेऽनुस्येच्छताडुरनन्दन

तत्रस्थास्तत्र ज्ञानमिति मता ज्ञानवहिर्हता ।

शरीरस्यमित्राऽऽत्मानमक्षयः स्योनिरक्षयम् ॥ ६ ॥

तत्र तीर्थतपधेष्टं दर्शनायार्चनां पुरा । अत्रापि तपने धोरं तपोपापत्तिलानुद्धम

तत्र तीर्थं तु यः स्नात्वा तप्येत्पितृदेवताः ।

तस्य ते ह्यन्शापदानि नृनि यान्ति पितामहाः ॥ ८ ॥

इति धीरानन्द महापुराणे वक्ताशानिमाह्वरा महिताया पञ्चमेऽध्यायस्य षष्ठे

स्वात्मण्डे ककटेभरतीर्यमाहात्म्यवर्णनं नाम

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३॥

अष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

शक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्पाण्डुपुत्र! शक्रतीर्थमनुत्तमम् । यत्रसिद्धोमहाभागो देवराजः शतक्रतुः
गौतमेन पुरा शप्तं ज्ञात्वा देवाः सुरेश्वरम् । ब्रह्माद्यादेवताःसर्वंऋषयश्च तपोधनाः
गौतमं प्रार्थयामासुर्वाक्यैः सानुनयैः शुभैः ।

गतराज्यं गतश्रीकं शक्रं प्रति मुनीश्वर ॥ ३ ॥

इन्द्रेणरहितंराज्यंन कश्चित्कामयेद्द्विज ! देवोवामानवोवाऽपिपतत्तेविदितंप्रभो
तस्यत्वं भगयुक्तस्य दयां कुरु द्विजोत्तम । गतश्चादर्शनंशक्रो दूषितःस्वेनपाप्मना
देवानां वचनं श्रुत्वा गौतमो वेदवित्तमः । तथेति कृत्वा शक्रस्य चरंदातुं प्रचक्रमे
पतद्भगसहस्रं तु पुरा जातं शतक्रतो ! तल्लोचनसहस्रं तु मत्प्रसादाद्भविष्यति ॥७॥
एवमुक्तःसहस्राक्षःप्रणम्यमुनिसत्तमम् । ब्राह्मणांस्तान्महाभागान्नर्मदांप्रत्यगात्ततः

स्नात्वा स विमले तोये संस्थाप्य त्रिपुरान्तकम् ।

जगाम त्रिदशावासं पूज्यमानोऽप्सरोगणैः ॥ ६ ॥

तत्र तीर्थे तु स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् । परदाराभिगमनान्मुच्यते पातकाक्षरः ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे शक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाऽष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३८॥

एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्याय

सोमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज सोमतीर्थमनुत्तमम् । यत्र सोमस्तपस्तप्त्वा नक्षत्रपथमास्थि

तत्र तार्थं तु य स्नायादाद्यस्य विधिपूर्वकम् ।

द्वनजाप्यो रपि ध्यायेत्तस्य पुण्यफलं गृणु ॥ २ ॥

भृगुर्वैश्यत्रयदाभ्या सामवेदेन भारत । जपनो यत्फलं प्रोक्तं यायत्र्या चाऽनृतफलं

तत्र तीर्थं तु यो भक्त्या ब्राह्मणान्भोजयेच्छुचि ।

तत्र नम्यग्विधानेन कोटिर्भवति भोजिता ॥ ४ ॥

पातुकोपातही छत्रं धत्तकम्बलपाजिन ।

यो दत्तं धिप्रमुखाय तस्य तत्कोटिसम्मितम् ॥ ५ ॥

सहस्रतुलहस्तानामनृचायस्तु भोजयेत् । एकरूपमन्त्रयुक्तस्य कर्गनाहतिगोदशी

एव तु भोजयेत्तत्र गृह्य विद्वद्वारणम् । शास्त्रान्तगमपाध्ययुं छन्दोगधाममामि

क्षत्रिहोत्रमहस्रान्य यत्फलं प्राप्यते शुचैः । समतद्वेदविदुषा तीर्थे सोमस्य तत्प

भोजयेद्य शतं तथा सहस्रं लभते नरः । एकस्य योगयुक्तस्य तत्फलं कथयामि

सन्निहोर्देन्द्रियप्राप्तं यत्र यत्र वसेन्मुनिः । तत्र तत्र कुरुक्षेत्रे नैमिषे पुष्कराणि ॥

तस्मात्सर्वत्रापि नेन ग्रहणं द्रष्टव्यं । सङ्क्रान्तीष्वन्यतीपाते योगीभोज्यो विशफ

सन्धासं परते यस्तु तत्र तीर्थं युधिष्ठिरः । विमानेन महामागं सयाति त्रिदिघनः

सोमस्याऽनुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते ॥ १३ ॥

इति श्रीमत्काण्डे महापुराणे एकाशीतिसाहस्रपा संहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे

रवाखण्डे सोमतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

नन्दाहदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महराज नन्दाहदमनुत्तम् । यत्र सिद्धा महाभागा नन्दादेवी वरप्रदा ॥
महिषासुरे महाकाये पुरा देवभयङ्करे । शूलिन्याशूलभिन्नाङ्गे कृते दानवसत्तमे ॥
येनैकादशरुद्राश्चह्यादित्याःसमरुद्रणाः । वसवोवायुना सार्द्धंचन्द्रादित्यौसुरेश्वर
चलिना निर्जितायेनब्रह्मचिष्णुमहेश्वराः । सङ्ग्रामे सुमहाघोरेकृते देवभयङ्करे ॥ ४
कृत्वा तत्कदनं धोरं नन्दा देवी सुरेश्वरी ।

यस्मात्स्नाता विशालाक्षी तेन नन्दाहदः स्मृतः ॥ ५ ॥

तत्रतीर्थेतुयःस्नात्वानन्दामुद्दिश्यभारत । ददातिदानंविप्रेभ्यःसोऽश्वमेधफलंलभेत्
भैरवं चैव केदारं तथा रुद्रं महालयम् । नन्दाहदश्चतुर्थःस्यात्पञ्चमंभुविदुर्लभम्
यहवस्तं नजानन्ति कामरागसमन्विताः । नर्मदायांहदं पुण्यं सर्वपातकनाशनम्
नत्र तीर्थेतु यः स्नात्वानन्दां देवींप्रपूजयेत् । किंतस्यहिमवन्मध्यगमनेनप्रयोजनम्
परमार्थमविशाय पर्यटन्ति तमोवृताः । तेषां समागमे पार्थ श्रमएव हि केवलम्
पृथिव्यां सागरान्तायां स्नानदानेन यत्फलम् ।

तत्फलं समवाप्नोति स्नात्वा नन्दाहदे नृप ॥ ११ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नन्दाहदतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

तापेऽवरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माकर्षण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपातः तापेऽवरमनुजमम् । यत्रमा हरिणीमिद्धा व्याधमीतानरेभ्यः
जले प्रक्षिप्य गात्राणि हन्तरिक्षं गता नु मा ।

व्याधो विस्मिताचित्तान्नु तां मृगामयलोक्य च ॥ २ ॥

विमुच्य मशारं धारं धारंभेतप उतमम् । दिव्यं धर्ममहश्चतु व्याधेनाऽऽवरितं तप
धर्मानं नु ततः काले पशुमुष्टो महेभ्यः । धरं ब्रूहि महारुपाय यस्य मनसि रोचते
व्याध उवाच

यदि मुष्टोऽस्मि द्वेपेश यदि द्वयोः परोमम । तप वाज्यंमदादेय वामोमे प्रतिदीयताम्
इति उवाच

एव भयजने व्याधः गच्छयावाटक्षितोवर । द्वेपेयोमहादेवश्चतुर्व्याम्लरधीयत
गते वाऽदशान द्वे व्यापयित्वा महेभ्यः ॥ ६ ॥

पूजयित्वा चिधनेन गतो व्याधस्ततो दिपम् ।

नदाग्रगति नलाभं शिषु लोकेषु विधत्तम् ॥ ७ ॥

व्याधानुतापमन्त्रात तापेऽवरमितिधत्तम् । नवनीयतुयः श्लाघ्यामपूजयतिशङ्काम्
शिष्यगणमवाप्नोति मामुवाचमहेभ्यः । येष्वात्मा नमदामोयेतीर्थं नापेऽवरं नराः
नापत्रयविमुक्तान्ते नाऽत्र कायाविशारणा ।

मज्जया ॥ चतुर्दश्या नृतापायो विजोयत ।

ज्ञान समानरेधियं नवपातकशान्तये ॥ १० ॥

इति श्रीमन्नन्द महापुरुषाण वक्ताशीतिमहाह्वयो महिमायां पञ्च ऽवन्तीगण्डे
द्वेपागण्डे तापेऽवरमाहात्म्यवर्णन नामैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

रुक्मिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज! रुक्मिणीतीर्थमुत्तमम् ।

यत्रैव स्नानमात्रेण रूपवान्सुभगो भवेत् ॥ १ ॥

अष्टम्यां चतुर्दश्यां तृतीयायांविशेषतः । स्नानं समाचरेत्तत्र न चेह जायते पुनः

यःस्नात्वा रुक्मिणीतीर्थे दानं दद्यात्तु काञ्चनम् ।

तत्तीर्थस्य प्रभावेण शोकं नाप्नोति मानवः ॥ ३ ॥

युधिष्ठिर उवाच

तीर्थस्याऽस्यकथंजातोमहिमेदृङ्मुनीश्वर । रूपसौभाग्यदंयेन तीर्थमेतद्ब्रवीहिमे

मार्कण्डेय उवाच

कथयामि यथावृत्तमितिहासंपुरातनम् । कथितं पूर्वतो वृद्धैः पारम्पर्येण भारत !

तन्तेहं सम्प्रवक्ष्यामिशृणुष्वैकाग्रमानसः । नगरंकुण्डिनंनामभीष्मकोपरिपातिहि

हस्त्यश्वरथसम्पन्नो धनाढ्योऽतिप्रतापवान् ।

स्त्रीसहस्रस्य मध्यस्थः कुरुते राज्यमुत्तमम् ॥ ७ ॥

तस्य भार्या महादेवी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

तस्यामुत्पादयामास पुत्रमेकं च रुक्मकम् ॥ ८ ॥

द्वितीया तनया जज्ञे रुक्मिणीनामनामतः ।

तदाऽशरीरिणी वाचां राजानं तमुवाच ह ॥ ९ ॥

चतुर्भुजाय दातव्याकन्येयं भुवि भीष्मक ! । एवं तद्वचनं श्रुत्वा जहर्ष प्रियया सह

ब्राह्मणैः सह विद्वद्भिः प्रविष्टःसूतिकागृहम् ।

स्वस्तिकं वाचयित्वाऽस्याश्चक्रे नामेति रुक्मिणी ॥ ११ ॥

यत्तु मुपधतिरूपोचमतासहमारत । ततस्तान् शक्तिमणानामग्राह्यार्जं कीर्तितान्ता
नन साकान्तरायादृष्टया व्यज्जयन् ॥ पूर्णान् चैव तद्भास्वमशरीरिण्युदीरितम्
स्मृत्वा स्मृत्वाऽपि कृपतिभिन्नधामास भूयति ।

कर्म दया मया बाला भयिताश्चानुमुक्ता ॥ १४ ॥

तन्मिच्छन्तस्तत्पदपताम्यवतालमात्रम् । मुख्यधेदिपतिस्तत्र दमघोषं समागतं
प्रविष्टो रावमवतयत्त रावासर्मात्मकम् । तं दृष्ट्वाऽऽगतगोष्ठे पूजयामास भूयति
भासन पिपुः शशा समागतपानिदशित । कुशान्तप रात्रेन्द्रा दमघोषधियायुत
पुण्यादमत्र सक्तानाम् स्पृष्टशान्तानुक्ता । कन्वा मदीया राजेन्द्रा हर्षयताम्यनायत
यन्तु नाय दानध्या पागुवायाऽशरीरिणी ।

भास्वमस्य वच धत्वा दमघोषोऽप्रवीन्द्रम् ॥ १५ ॥

यन्तुभु नामम तुनन्त्रिभुत्वाकपुषिधत्त । तन्मेवदीयताकन्वाशिशुपालम्यभीष्मकं
तम्यतस्तत्र धत्वा दमघोषस्य भूमिष । भीष्मकण ततोदत्ताशिशुपालायशक्तिमणी
प्राप्तम् ॥ मङ्गल मत्र भीष्मकणयधिष्ठित । त्रिभु दशान्तरायेवयेवमन्त्रि स्यगोत्रजा
निमन्त्रितस्तन्तु त मय समान्तरपुत्रावन्तम् ।

तता दादयधशम्य तिरकी यत्तशर्वा ॥ १६ ॥

निमन्त्रितो समायातो कण्डिन भीष्मकस्य तु ।

भास्मकेण यथाग्याय पूजितो गो यदूत्तमी ॥ १७ ॥

तत प्रणयसमय शक्तिमणी काममोहिता ।

सन्निभि सहिता याता पूषहिधामिष्कावने ॥ १८ ॥

सात्यक्यस्तत्र उग्रश गोपयधर हरिम् । तं दृष्ट्वा मोहमापन्ना कायेन कलुषीकृता
कशरोपि च ता दृष्ट्वा सङ्कपणमुवाच ह । स्त्रीरक्षेप्रवरतात हतव्यमिति मे मति
कशवेस्य वच धत्वा सङ्कपण उवाच ह ।

गच्छ हृण महाबाहो हरीरत्नश्चाऽऽशु गृह्यताम् ॥ १९ ॥

अह च तव मार्गेण ह्यागमिष्यामि पृष्ठत । दानवाना च सर्वेषां कुप्यंश्चकदन्महत्

सङ्कल्पममत्तंप्राप्य केशवः केशिसूदनः । ययौ कन्यांगृहीत्वा तु रथमारोप्य सत्वरम्

निर्गतः सहसा राजन्वेगेनैवाऽनिलो यथा ।

हाहाकारस्तदा जातो भीष्मकस्य पुरे महान् ॥ ३१ ॥

निर्गता दानवाः क्रुद्धा वेलाइवमहोदधेः । गर्जन्तः सायुधाः सर्वे धावन्तोरथवर्त्मनि

चलदेवं ततः प्राप्ता रथमार्गाऽनुगामिनम्

तेषां युद्धं बलस्याऽसीत्सर्वलोकक्षयङ्करम् ॥ ३२ ॥

यथा तारामये पूर्वं सङ्ग्रामे लोकविश्रुते ।

गदाहस्तो महाबाहुर्लोक्येऽप्रतिमो बलः ॥ ३३ ॥

हलेनाऽऽकृष्य सहसा गदापातैरपातयत् । अशक्यो दानवैर्हन्तुं बलभद्रो महाबलः

यमञ्ज दानवान्सर्वांस्तथो गिरिरिचाऽचलः । तं दृष्ट्वा च बलं क्रुद्धं दुर्धर्षं त्रिदशैरपि

भीष्मपुत्रो महातेजा रुक्मीनाम महायशाः ।

नराणामतिशूराणामक्षौहिण्या समन्वितः ॥ ३७ ॥

गलभद्रमतिक्रम्य ततो युद्धे निराकरोत् । तद्युद्धं वञ्चयित्वा तु रथमार्गेण सत्वरम्

केशवोऽपि तदा देवो रुक्मिण्या सहितो ययौ ।

चिन्ध्यं तु लङ्घयित्वाऽग्रे त्रैलोक्यगुरुरव्ययः ॥ ३६ ॥

नर्मदातटमापेदे यत्र सिद्धः पुरा पुनः । अजेयो येन सञ्जातस्तीर्थस्यास्यप्रभावतः

एतस्मात्कारणान्तात योधनीपुरमुच्यते ।

रुक्मोऽपि दानवेन्द्रोऽसौ प्राप्तः स्थानमनुत्तमम् ॥ ४१ ॥

प्रत्युवाधाऽच्युतं क्रुद्धस्तिष्ठस्तिष्ठेति मा ब्रज ।

अद्य त्वां निशितैर्वाणैर्नेप्यामि यमसादनम् ॥ ४२ ॥

एवं परस्परं वीरौ जगर्जतुरुभावपि । तयोर्युद्धमभूद्धोरं तारंकाग्निजसन्निभम् ॥

चिक्षेपशरजालानिकेश्वं प्रतिदानवः । नाऽनुचिन्त्य शरांस्तस्यकेशवः केशिसूदनः

ततो रुक्मोऽथ सङ्क्रुद्धो गृहीत्वा धनुस्तमम् ।

सायकेन सुतीक्ष्णेन तं विभेद तदोरसि ॥ ४५ ॥

द्विषत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः] * योधनीपुरमाहात्म्यवर्णनम् * ६०७

यावद्वियान्तिलोकेषु महाभूतानि पञ्च च । नावत्तेदिचिमोदन्ते मद्भूतपरिपालकाः
यस्तुलोपयते मूढोदत्तं वः पृथिवीतले । नरकेतस्यवासः स्याद्यावदाभूतसम्प्लवम्
स्वदत्ता परदत्ता वा पालनीया वसुन्धरा ।

यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ॥ ६४ ॥

स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत् वसुन्धराम् ।

स विष्टायां कृमिभूत्वा पितृभिः सह मज्जति ॥ ६५ ॥

अन्यायेन हृता भूमिरन्यायेन च हारिता । हर्ताहारयिताचेवविष्टायांजायतेकृमिः
पष्टिर्वपसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ।

आच्छेत्ता घानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ ६७ ॥

यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि ।

निर्माल्यरूपप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददाति ॥ ६८ ॥

एवं तान्पूजयित्वा तु सम्यङ् न्यायेन पाण्डव !

रुक्मिण्या विधिवत्पाणिं जग्राह मधुसूदनः ॥ ६९ ॥

मुशली च ततः सर्वाञ्जित्वा दानवपुङ्गवान् ।

स्वस्थानमगमत्तत्र कृत्वा कार्यं सुशोभनम् ॥ ७० ॥

प्रयातौद्वारवत्यां तौकृष्णसङ्कर्षणाबुभौ । गच्छमानं तुतं दृष्ट्वा केशवंक्लेशनाशनम्
ब्राह्मणाः सत्यवन्तश्च निर्गताः शंसितव्रताः ।

आगच्छमानांस्तौ वीक्ष्य रथमार्गेण ब्राह्मणान् ॥ ७२ ॥

मुहूर्त्तं तत्र विश्रम्यकेशवो वाक्यमब्रवीत् । किमागमनकार्यं वोब्रूतसर्वं द्विजोत्तमाः

कुर्वाणाः स्वीयकर्माणि ममकृत्यंतुतिष्ठते । देवस्यवचनं श्रुत्वामुनयोवाक्यमब्रुवन्
कल्पकोटिसहस्रेण सत्यभावात्तु वन्दितः ।

दुष्प्राप्योऽसि मनुष्याणां प्राप्तः किं त्यजसे हि नः ॥ ७४ ॥

ब्राह्मणानां वचःश्रुत्वा भगवानिदमब्रवीत् । मथुरायांद्वारवत्यांयोधनीपुर एव च
त्रिकालमागमिष्यामि सत्यं सत्यं पुनः पुनः ।

एव तं ब्राह्मणा धृत्वा योधनीपुरमागतः ॥ ३३ ॥

अथतीर्थांस्त्रिभागेन प्रादुर्भावेतुमाधुरे । एतत्तेजश्चित्तं सर्वं तीर्थान्योत्पत्तिकारणम्
भूतमव्य भविष्यच्चवर्त्तमान तथाऽपरम् । यद्भूत्वामर्चयामेभ्यो मुख्यतेनाऽप्रमशय
तत्रतीर्थेतुय स्नात्वापूजयेद्दृढश्रेयाः । तेन देवोजगद्भाता पूजितस्त्रिगुणात्मवान्
उपवासीनरो मृचा यस्तु कुर्वात्प्रदक्षिणम् ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ८१ ॥

तत्र तीर्थे तु येषुशान्तान्दृश्यन्वपियेनरा । तंऽपिपापे प्रमुच्यतेघ्नणहृत्यात्ममैरपि
प्रातस्तथाय ये केचिपश्यन्ति यत्केवावा । तेन ॥ मृश्या स्युर्ये देवदेवेन चक्रिणा
ते पूज्यास्ते नमस्कृत्यास्तेषा जन्म मुर्वीक्षितम् ।

ये नमन्ति जगन्नाथ देव नारायण हरिम् ॥ ८४ ॥

तत्र तीर्थे तु यद्भूतं स्नानं देवाद्यन रूप । तत्सर्वमशय तस्य इत्येव शङ्करोऽन्वर्त्त
प्रविशन्मार्गं मृगानाद्ययत्कृत्स्नमुदाहृतम् । तच्छृणुष्व मृपश्रेष्ठ प्रोच्यमानमशेषत
धिमानेनाऽकयर्णेन किङ्किर्णाज्जालमालिना ।

आग्नेये भवते तत्र मोदते कालमीप्सितम् ॥ ८७ ॥

जगे चैव मृगानां तु योधनीपुरमागत । यमन्तिघातणेलोके धावदाभूतमप्लवम्
जनाशके मृगानां तु तत्र तीर्थे नराधिप ।

मन्तिर्वसिका गतिन या नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ८६ ॥

तत्र ताप तु या दद्यात्कपिलादानमुत्तमम् ।

विधानेन तु संयुक्तं ऋणु तस्याऽपि यत्फलम् ॥ ९० ॥

तावन्तितस्यारामाणि तत्रसुतेक्ष्मारत । तावन्तिदिविमोदन्तेसर्वकामे सुपूजिता
यावन्ति रामाणि भवन्ति धेन्वास्तावन्ति वराणि मर्हायते स ।

स्वभावाच्च्युतश्चाऽपि तनखिलोवयां कुले समुत्पस्यति गोमता स

तत्र तीर्थ ॥ यो दद्याद्रूप्य वाञ्छनमेव वा । वाञ्छनेन धिमानेनविष्णुलोके मर्हायते
तस्मिन्तीर्थं तु यो दद्यात्पादुके वस्त्रमेव च ।

दानस्याऽस्य प्रभावेण लभते स्वर्गमीप्सितम् ॥ ६३ ॥

ऋग्यजुः सामवेदानां पठनाद्यत्फलंभवेत् । तत्रतीर्थेतुराजेन्द्रगायत्र्यातत्फलंलभेत्
प्रयागे यद्वेत्पुण्यं गयायां च त्रिपुष्करे । कुरुक्षेत्रे तु राजेन्द्र राहुग्रस्ते दिवाकरे
सोमेऽवरे च यत्पुण्यं सोमस्य ग्रहणेतथा । तत्फलं लभतंतत्र स्नानमात्रान्न संशयः

द्वादश्यां तु नरः स्नात्वा नमस्कृत्य जनार्दनम् ।

उद्धृताः पितरस्तेन अयासं जन्मनः फलम् ॥ ६८ ॥

संक्रांतौषव्यतीपातेद्वादश्यांघचिशेषतः । ब्राह्मणंभोजयेदेकं कोटिर्भवतिभोजिता
पृथिव्यां यानि तीर्थानि ह्यासमुद्राणि पाण्डव !

तानि सर्वाणि तत्रैव द्वादश्यां पाण्डुनन्दन ॥ १०० ॥

अयंयान्तिचदानानि यज्ञहोमचलिक्रियाः । नक्षीयतेमहाराज तत्र तीर्थेतु यत्कृतम्
गद्भूतंयद्विष्यच्चतीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् । कथितंतेमया सर्वं पृथग्भावेन भारत !
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे रुक्मिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनंनानामद्विघ्नत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

योजनेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज योजनेश्वरमुत्तमम् । यत्र सिद्धौ पुरा कल्पेनरनारायणावृणी
तत्रतीर्थेनपस्तप्त्वासङ्ग्रामे देवदानवैः । जयंप्राप्तौमहात्मानो नरनारायणावुभौ
पुनस्त्रेतायुगे प्राप्ते तीर्थे रामलक्ष्मणौ । तत्रतीर्थेपुनः स्नात्वा रावणोदुर्जयोहतः
पुनः पार्थ कलौ प्राप्ते तौ देवौचलकेशवौ । वसुदेवकुले जातौ दुष्करं कर्म चक्रतुः
नरकं-कालनेमिं च कंसं घाणूरुमुष्टिकौ । शिशुपालं जरासन्धं जघ्नतुर्बलकेशवौ ॥

चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

द्वादशीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराजद्वादशीतीर्थमुत्तमम् । क्षरन्तिसर्वदानानिजपहोमवलिक्रियाः
न क्षीयतेतुराजेन्द्रचक्रतीर्थे तु यत्कृतम् । यद्भूतयद्भविष्यच्च तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम्
कथितं तन्मया सर्वं पृथग्भावेन भारत ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे द्वादशीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्ययः

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्द्वरापालां शिवतीर्थमनुत्तमम् । दर्शनाद्यस्य देवस्य मुच्यते सर्वकिल्बिषैः
शिवतीर्थे तु यः स्नात्वा जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
पूजयेत् महादेवं सोऽग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ २ ॥
तत्र तीर्थे तु यो भक्त्या सोपवासोऽर्चयेच्छिवम् ।
अनिवर्तिका गतिस्तस्य रुद्रलोकादसंशयम् ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

शुक्लाम्बरधरोनित्यंनियतःसजितेन्द्रियः । एककालंतुभुञ्जानो मासंतीर्थस्यसन्निधौ
सुवर्णालङ्कृतानां तुकन्यानांशतदानजम् । फलमाप्नोति सम्पूर्णपितृलोकेमहीयते
पृथिव्यामासमुद्रायांमहाभोगपतिर्भवेत् । धनधान्यसमायुक्तोदाताभवतिधार्मिकः

उपवासी शुचिभूत्वा ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ।

अस्माहकं समासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् ॥ १६ ॥

कोटिर्पसहस्राणि रुद्रलोके महीयते । ततःस्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मादिवश्च्युतः
सुवर्णमणिमुक्ताढ्यो कुलेजायेत रूपवान् । कृत्वाऽभिपेकविधिना हयमेधफलंलभेत्
धनाढ्यो रूपवान्दक्षोदाताभवतिधार्मिकः । चतुर्वेदेपुयत्पुण्यंसत्यवादिपुयत्फलम्
तत्फलं लभते नूनं तत्र तीर्थेऽभिपेचनात् ।

तीर्थानां परमं तीर्थं निर्मितं शम्भुना पुरा ॥ २० ॥

हृदयेशः स्वयं विष्णुर्जपेद्वैचं महेश्वरम् । गन्धर्वाप्सरसश्चैव मरुतो मारुतास्तथा
विश्वेदेवाश्चपितरःसचन्द्राःसदिवाकराः । मरीचिरऽयङ्गिरसौपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः
प्रचेताश्च वसिष्ठश्च भृगुर्नारद एव च । च्यवनो गालवश्चैव वामदेवो महामुनिः
वालखिल्याश्च गन्धारास्तृणबिन्दुश्च जाजलिः ।

उद्दालकश्चर्ष्यःशृङ्गो वसिष्ठश्च सनन्दनः ॥ २४ ॥

शुकश्चैव भरद्वाजो वात्स्यो वात्स्यायनस्तथा ।

अगस्तिर्मित्रावरुणौ विश्वामित्रो मुनीश्वरः ॥ २५ ॥

गौतमश्च पुलस्त्यश्च पौलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

सनातनस्तु कपिलो वह्निः पञ्चशिखस्तथा ॥ २६ ॥

अन्येऽपि बहवस्तत्रमुनयःशंसितव्रताः । क्रीडन्ति देवताःसर्व्वभृपयःसतपोधनाः
मनुष्याश्चैव योगीन्द्राः पितरः सपितामहाः ।

अस्माहकेऽत्र तिष्ठन्ति सर्व एव न संशयः ॥ २८ ॥

पितरः पितामहाश्चैवतथैवप्रपितामहाः । येषांदत्तमुपस्थायिसुकृतंवाऽपिदुष्कृतम्
अक्षयं तत्र तत्सर्वं यत्कृतं योधनीपुरे । मातरं पितरं त्यक्त्वा सर्व्वबन्धुसुहज्जनात्

पट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

अस्माहकतीर्थचतुष्टयमाहान्म्यर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

अस्माहक ततो गच्छेत्पितृतीर्थमनुत्तमम् । प्रेतत्वाद्यत्रमुच्यन्ते पिण्डैर्भवेनपूर्वजा
युधिष्ठिर उवाच

अस्माहकरूपमाहात्म्यं कथयन्मममानघ । ज्ञानदानैकयत्पुण्यतथापिण्डोदकेनच
धीमार्कण्डेय उवाच

पुरा कल्पे नृपश्रेष्ठ श्रुतिवैधसमागमे । प्रश्नं पृष्टो मया तात तथा त्वमनुपृच्छसि
एकत्रसागरा सप्तसप्रयागा सपुष्करा । नास्यसाम्यं लभन्ते तेनात्रकार्याविधारणा
सोमनाथ तु चित्वात यत्सोमेन प्रतिष्ठितम् । तत्र सोमग्रहेपुण्यतत्पुण्यलभने तत्र
मासान्ते पितरो नणा पीक्षन्ते सन्ततिं स्वकाम् ।

कश्चिदस्मात्कृत्तेऽस्माकं पिण्डमत्र श्रास्यति ॥ ६ ॥

प्रपितामहास्तथादिव्या श्रुतिरप्यसनातनी ।

एव द्रुयन्ति देवाश्च श्रुपयन्तपोधना ॥ ७ ॥

सहस्रपिण्डोदकेनैव शृणु धार्मिकं यत्फलम् ।

द्वादशाब्दानि राजेन्द्र योग भुक्त्वा सुशोभनम् ॥ ८ ॥

युगेयुगेमहाराज अस्माहकेपितामहा । सर्वदा हृष्यन्ते कन्तमागच्छन्तस्त्यगोव्रजम्
प्रविष्यति किमस्माकमग्राचास्याप्यमाहके ।

ज्ञान दान ये कुयु पितृणां तिलार्पणम् ॥ १० ॥

ते सवपापविनिर्मुक्ता सर्वान्कामंस्तमन्ति धे ।

जन्मभ्येऽत्र भूपालं अग्नितीर्थं च तिष्ठति ॥ ११ ॥

दशनात्तत्पुण्यनीचस्य पापराशिर्विनीयते । ज्ञानमात्रेण राजेन्द्र ब्रह्महत्या व्यपोहति

शुक्लाम्बरधरो नित्यं नियतः सजितेन्द्रियः । एककालं तु भुञ्जानो मासं तीर्थस्य सन्निधौ
सुवर्णालङ्कृतानां तु कन्यानां शतदानजम् । फलमाप्नोति सम्पूर्णपितृलोके महीयते
पृथिव्या मासमुद्रायां महाभोगपतिर्भवेत् । धनधान्यसमायुक्तो दाता भवति धार्मिकः

उपवासी शुचिभूत्वा ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ।

अस्माहकं समासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् ॥ १६ ॥

कोटि वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते । ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मादिवश्च्युतः
सुवर्णमणिमुक्ताढ्ये कुले जायेत रूपवान् । कृत्वाऽभिपेक्ष विधिना हयमेधफलं लभेत्
धनाढ्यो रूपवान् दक्षो दाता भवति धार्मिकः । चतुर्वेदे पुण्यं सत्यं चादिपुण्यं फलम्
तत्फलं लभते नूनं तत्र तीर्थेऽभिपेक्षनात् ।

तीर्थानां परमं तीर्थं निर्मितं शम्भुना पुरा ॥ २० ॥

द्येशः स्वयं विष्णुर्जपेद्देवं महेश्वरम् । गन्धर्वाप्सरसश्चैव मरुतो मारुतास्तथा
वेशवेदेवाश्च पितरः सचन्द्राः सदिवाकराः । मरीचिरग्न्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः
त्वेताश्च वसिष्ठश्च भृगुर्नारद एव च । ज्यवनो गालवश्चैव वामदेवो महामुनिः
वालखिल्याश्च गन्धारास्तृणविन्दुश्च जाजलिः ।

उद्दालकश्चार्थशृङ्गो वसिष्ठश्च सनन्दनः ॥ २४ ॥

शुकश्चैव भरद्वाजो वात्स्यो वात्स्यायनस्तथा ।

अगस्तिर्मित्रावरुणौ विश्वामित्रो मुनीश्वरः ॥ २५ ॥

गौतमश्च पुलस्त्यश्च पौलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

सनातनस्तु कपिलो वह्निः पञ्चशिखस्तथा ॥ २६ ॥

अन्येऽपि बहवस्तत्र मुनयः शंसितव्रताः । क्रीडन्ति देवताः सर्व्वं ऋषयः सतपोधनाः
मनुष्याश्चैव योगीन्द्राः पितरः सपितामहाः ।

अस्माहकेऽत्र तिष्ठन्ति सर्व एव न संशयः ॥ २८ ॥

पितरः पितामहाश्चैव तथैव प्रपितामहाः । येषां दत्तमुपस्थायि सुकृतं वाऽपि दुष्कृतम्
अक्षयं तत्र तत्सर्वं यत्कृतं योधनीपुरे । मातरं पितरं त्यक्त्वा सर्व्ववन्धुसुहृज्जनात्

धन धान्यप्रियान्पुत्रास्तथादेहं नृपोत्तम । गच्छनेवायुभूतस्तु शुभाशुभसमन्वित
मदृश्यं सर्वभूतानां परमात्मा महत्तर । शुभाऽशुभगतिं प्राप्नोति कर्मणास्त्वेनपार्थिव
शुधिष्ठिर उवाच

शुभाशुभं न बन्धूना ज्ञायते केन हेतुना । एकं प्रसज्यते जन्तुरेकएव प्रलीयते ॥
एको हि भुङ्क्ते सुहृन्मेरुमेव हि दुष्कृतम् ॥ ३४ ॥

मार्कण्डेय उवाच

एव त्वयोक्तो नृपते' महाप्रश्न' स्मृतो मया ॥ ३५ ॥

पितामहमुखोद्गीतं धृत्वा ते कथयाम्यहम् । यन्मेपितामहात्पूर्वं पितामहृदिमसदि
न माता न पिता बन्धु कस्यचिन्न मुहत्त्वचित् ।
कस्य न ज्ञायते रूपं धायुभूतस्य देहिनि ॥ ३७ ॥

यद्येव न भवेत्तात लोकास्तु न तच्छर । समर्याद् भवेन्नूनं चित्तम्यति क्षराक्षरम् ॥
एव हास्या पुरा राजसमस्तेर्लोकाकृतृभिः ।
मर्यादा स्थापिता लोके यथा धर्मो न नश्यति ॥ ३६ ॥

धर्मो तत्रे मनुष्याणामधर्मोऽभिमयेत्पुनः । ततः स्वधर्मचलनादरेके गमनं ध्रुवम् ॥
लोको निरङ्कुशं मर्यादादालङ्घने रतः ।
मर्यादा स्थापिता तेन शास्त्रं धीश्वर महर्षिभिः ॥ ४१ ॥

ज्ञानं दानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।

पिण्डोदकप्रदानं च तथैवाऽतिथिपूजनम् ॥ ४२ ॥

पितरं पितामहाञ्चैव तथैव प्रपितामहा ।

त्रयो देवाः स्मृतास्तात' ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥ ४३ ॥

पूजिते पूजिता सर्वे तथा मातामहात्मनः ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन धृतिस्मृत्युद्यमोदिताम् ॥ ४४ ॥

धर्मं समाधरन्नि यथापाशेन न लिप्यते । धृतिस्मृत्युद्यमं मनसाऽपिनलद्वयेन
इह लोके परे चैव यदीच्छेच्छुभं आत्मनः ।

पितापुत्री सदाप्येकौ विम्वान्विम्वमिवोदृष्टौ ॥ ४६ ॥

विभक्तौ चाऽविभक्तौ वा श्रुतिस्मृत्यर्थतस्तथा ।

उद्धरेदात्मनात्मानमात्मानमवसादयेत् ॥ ४७ ॥

पिण्डोदकप्रदानाभ्यामृतपार्थ न संशयः । एवं ज्ञात्वाप्रश्ननेनपिण्डोदकप्रदोभवेत्

आयुर्धर्मोयशस्तेजःसन्ततिश्चैवचर्द्धते । पृथिव्यांसागरान्तायांपितृक्षेत्राणियानिच

तानि ते सम्प्रवक्ष्यामि येषु दत्तं महाफलम् ।

गयायां पुष्करे ज्येष्ठे प्रयागे नैमिषे तथा ॥ ५० ॥

सन्निहत्यां कुरुक्षेत्रे प्रभासे कुरुनन्दन ! । पिण्डोदकप्रदानेन यत्फलं कथितं युधिः ॥

अस्माहके तदाऽऽप्नोति नर्मदायां न संशयः । तत्र ब्रह्मामुरारिश्च रुद्रश्चउमया सह

इन्द्राद्या देवताः सर्वे पितरोमुनयस्तथा । सागराः सरितश्चैवपर्वताश्चयलाहकाः

तेष्टन्तिपितरः सर्वे सर्वतीर्थाधिकंततः । स्थिता ब्रह्मशिलातत्रगजकुम्भनिभानृप

कलौ न दृश्या भवति प्रधानं यद्गयाशिरः ।

वैशाखे मासि सम्प्राप्तेऽमावास्यां नृपोत्तम ॥ ५५ ॥

व्याप्य सा तिष्ठते तीर्थं गजकुम्भनिमा शिला ।

तच्च गव्यूतिमात्रं हि तीर्थं ततः प्रचक्षते ॥ ५६ ॥

तस्मिन्दिनेतत्रगत्वायस्तुश्राद्धप्रदो भवेत् । पितृणामक्षयातृप्तिर्जायते शतवारिणी

अन्यस्यामप्यमावास्यां यः स्नात्वा विजितेन्द्रियः ।

करोति मनुजः श्राद्धं विधिवन्मन्त्रसंयुतम् ॥ ५८ ॥

तस्य पुण्यफलं यत्स्यात्तच्छृणुष्व नराधिप ! ।

अग्निष्टोमाश्वमेधाभ्यां वाजपेयस्य यत्फलम् ॥ ५९ ॥

तत्फलं समवाप्नोति यथा मे शङ्करोऽब्रवीत् ।

रीरवादिषु सर्वेषु नरकेषु व्यवस्थिताः ॥ ६० ॥

पिता पितामहांद्याश्च पितृके मातृके तथा । पिण्डोदकेन सैकेन तर्पणेन विशेषतः

क्रीडन्ति पितृलोकस्था यावदाभूतसम्प्लवम् ।

ये कर्मस्था विकर्मस्था ये जाताः प्रेतकल्मषा ॥ ६२ ॥

पिण्डेनैकेन मुच्यन्ते तेऽपि तत्र न संशयः ।

अस्माहके शिला दिव्या तिष्ठन्ते गजसन्निभा ॥ ६३ ॥

प्रह्वणा निर्मिता पूर्वं सर्वपापक्षयद्वरी । उपयस्यायद्यान्याय पितृनुद्दिश्य भारत

दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु दद्यात्पिण्डान्विचक्षणः ।

भूमौ घात्रेण सिद्धेन धाद्व कृत्वा यथाविधि ॥ ६५ ॥

धादिभ्यो यत्त्रयुग्मानि छत्रोपानत्कमण्डलुः ।

दक्षिणा विविधा देवाः पितृनुद्दिश्य भारत ॥ ६६ ॥

योद्दासिद्विजश्रेष्ठः तस्य पुण्यफलं शृणु । तस्य ते द्वादशाब्दानितृप्तियान्तिन संशयः

अस्माहके महाराज पितरश्च पितामहा ।

वायुभृता निरीक्षन्ते आगच्छन्तं स्वर्गोन्नतम् ॥ ६८ ॥

अत्र तीर्थं सुतोऽभ्येत्य छात्वा तोयं प्रदास्यति ।

धाद्व वा पिण्डदानं वा तेन यास्यामि सद्गतिम् ॥ ६९ ॥

स्नानेनैतुयेके जिह्वायन्ते वरविष्णुः । प्रीत्येवैव कस्यास्तु तेऽपि तद्भाञ्ज संशयः

केशोदग्निदयस्तस्य ये चाऽन्ये लेपभाजिनः ।

तप्यन्त्यग्निसंस्कारा ये भृताः स्युः स्वर्गोन्नताः ॥ ७१ ॥

तत्र तार्थे तु ये केचिच्छाद्व कृत्वा विधानतः । नरकादुद्धरन्त्याशु जपन्ते पितृसहिताम्

यत्प्रतिगते सोमे यदा सोमदिनमवेत् । अक्षयालुमते लोकान्पिण्डेनैकेन मानय

अक्षयं तत्र वै सर्वं जायते नाऽत्र संशयः ।

नरकादुद्धरन्त्याशु जपन्ते पितृसहिताम् ॥ ७४ ॥

तस्मिंस्तीर्थे त्वमाद्यास्याः पितृनुद्दिश्य भारत ।

नीलं सयाङ्गसम्पूर्णं गोमिऽपिच्यं रुमु सृजेत् ॥ ७५ ॥

तस्य पुण्यफलं वक्तुं न तु वाचस्पति क्षमः । अस्माहकेनैवैतत्सर्गाद्यत्पुण्यं समवाप्यते

तव शुश्रूषणान्तर्गं तत्प्रवक्ष्यामि भारत ॥

रौरवादिषु ये किञ्चित्पच्यन्ते तस्य पूर्वजाः ॥ ७७ ॥

वृषोत्सर्गेण तान्सर्वांस्तारयेदेकविंशतिम् ।

लोहितो यस्तु घर्णेन मुखे पुच्छे च पाण्डुरः ॥ ७८ ॥

पिङ्गः खुरविपाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ।

यस्तु सर्वाङ्गपिङ्गश्च श्वेतः पुच्छखुरेषु च ॥ ७९ ॥

स पिङ्गो वृष इत्याहुः पितॄणां प्रीतिवर्धनः । पारावतसवर्णश्चललाटेतिलकोभवेत्
तं वृषं वभ्रमित्याहुः पूर्णं सर्वाङ्गशोभनम् । सर्वाङ्गेष्वेकवर्णोऽयःपिङ्गःपुच्छखुरेषु च
खुरपिङ्गं तमित्याहुः पितॄणां सद्गतिप्रदम् । नीलं सर्वशरीरेण स्वारक्तनयनं दृढम्
तमेव नीलमित्याहुर्नीलःपञ्चविधःस्मृतः । यस्तु वैश्यगृहेजातः सवैनीलो विशिष्यते
न बाह्येद्गृहे जातं घत्सकं तु कदाचन । तेनैव च वृषोत्सर्गे पितॄणामनृणो भवेत्

जातं तु स्वगृहे घत्सं द्विजन्मा यस्तु-बाह्येत् ।

पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलोकगता अपि ॥ ८५ ॥

यथा यथा हि पिवति पीत्वा धूनाति मस्तकम् ।

पिवन्पितॄन्प्रीणयति नरकादुद्धरेद्बधुनम् ॥ ८६ ॥

यथा पुच्छाभिघातेन स्कन्धं गच्छन्ति विन्दवः ।

नरकादुद्धरन्त्याशु पतितान्गोत्रिणस्तथा ॥ ८७ ॥

गर्जन्प्रावृषि काले तु विपाणाभ्यां भुवं लिखन् ।

खुरेभ्यो या मृदुद्बधूता तथा सम्प्रीणयेद्बधीन् ॥ ८८ ॥

पिवन्पितॄन्प्रीणयते खादनोल्लेखने सुरान् ।

गर्जन्मृषिमनुष्यांश्च धर्मरूपो हि धर्मज ! ॥ ८९ ॥

भूतैर्वापि पिशाचैर्वा घातुर्यिकज्वरेण वा ।

गृहीतोऽस्माहकं गच्छेत्सर्वेषामाधिनाशनम् ॥ ९० ॥

स्नात्वा तु विमले तोये दर्भग्रन्थि निवन्धयेत् ।

मस्तके बाहुभूले वा नाभ्यां वा गलकेऽपि वा ॥ ९१ ॥

गन्वा देवसमीपं ध प्रादक्षिण्येन केनायम् । तत समुच्चरन्मन्त्रगायत्र्या घायवेष्णवम्
 नारायणं शरण्येशं भयदेउनममृतम् । नमो यज्ञाद्गमन्त सर्वव्यापिधमोऽस्तु ते
 नमो नमस्ते देवेश यज्ञगम सनातन । दामोदर जयानन्त रक्ष मां शरणागतम् ॥
 त्व जसां त्वं घहनाथ जगत्सर्वस्मिधराधरः । त्वं वाग्यमिदृशानि भुवनं यविर्भर्षि श
 प्रसाद देवदेवेश मुममद्ग प्रबोधय । त्वद्गणानभिरतो नित्यं त्वद्गतिपरमो हरे ॥
 इति स्तुतो मया देव प्रसादं कुर्मऽस्तुत । मां रक्ष रक्ष पापेभ्यश्चायस्व शरणागतम्
 एष स्तुत्या च देवेश दानयास्तकरहरिम् । पुनर्दत्तेनैवैवात्मा ततो विप्रास्तुभोजयेत्
 वेदोर्नेन विधानेन ज्ञानं कृत्वा यथाविधि ।

पिण्डनिवपणं कृत्वा वाचयेत्स्म्यस्तिक तत ॥ ६६ ॥

एष स्तुत्या च देवेश दानयास्तकरहरिम् । पुनर्दत्तेनैवैवात्मा ततो विप्रास्तुभोजयेत्
 वेदोर्नेन विधानेन ज्ञानं कृत्वा यथाविधि । एष तांश्चाद्यित्वा ततो विप्रान्नित्यस्तनयेत्
 यत्तत्रोद्धरितं किञ्चिन्नद्विप्रभ्यो निवेदयेत् ।

तत्र त्राय नर क्तास्या नारी या भवितव्यता ॥

शक्तितो दक्षिणा दद्यात्कृत्वा धाद्व यथाविधि ॥ १०२ ॥

तत्र त्राय नरो यावन्नापयेद्विधिपूजकम् । क्षीरेण मधुना वापि दध्ना वा शीतवारिणा
 तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो नरम् । भयते विपुषे चैव युगादीं सूर्यसङ्क्रमे
 पुण्यं संपूजयद्दर्शनं प्रेक्षय प्रदापयेत् । सोऽध्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति पुष्कलम्
 तत्र त्राय तु यो राजन्सूयग्रहणमाधरेत् । सृष्टेर्जोनिर्भयार्नविष्णुलोके महीयते ॥
 तत्र त्राय तु य धाद्वपितृभ्यः सप्रयच्छति । सत्पुत्रेण च तेनैव सप्राप्तं जन्मन फलम्
 इति श्रुत्वा ततो देवा सवस्त्रपुरोगमा । प्रक्षयिष्णुमहेशाश्च स्वापयाश्च वृरीवरम्
 सर्वलोगोपशमनं सवपातकनाशनम् । यस्तु सवत्सरपूर्णममावास्यां तु भावित
 पितृभ्यः पिण्डदानं च कुर्यादस्माहं के लृष । त्रिपुष्करे मया याच्यमासेनैमिषे तथा
 यत्पुण्यं धाद्वकृतं तावद्विहैव भवेद्दुष्कृतम् । तिलोदककुशैर्मिश्रं यो दद्याद्दक्षिणामुखं
 मन्वादीं ॥ युगादीं च व्यतीपाते दिनस्ये ।

यो दद्यात्पितृमातृभ्यः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ११२ ॥

अस्माहके नरो यस्तु स्नात्वासम्पूजयेद्भस्मि ।

ब्रह्माणं शङ्करं भक्त्या कुर्याज्जागरणक्रियाम् ॥ ११३ ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः शक्रातिथ्यमवाप्नुयात् ।

तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा यः पश्यति जनार्दनम् ॥ ११४ ॥

विशेषविधिनाऽभ्यर्च्य प्रणम्य नृपुनःपुनः । सपुत्रेणघतेनैव पितृणांविहितागतिः

एकमूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।

सत्कार्यकारणोपेताः सुसूक्ष्माः सुमहाफलाः ॥ ११६ ॥

एतत्ते कथितं राजन्महापातकनाशनम् ।

अस्माहकस्य माहात्म्यं किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ११७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डेऽस्माहकतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामपञ्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥

सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपालो सिद्धेश्वरमनुत्तमम् । नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं परमशोभनम्

तत्र तीर्थं तु यः स्नात्वा पूजयेद् वृषभध्वजम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो गतिं यात्यश्वमेधिनाम् ॥ २ ॥

तत्रतीर्थं तु यः स्नात्वाश्राद्धंकुर्यात्प्रयत्नतः । पितृणांप्रीणनार्थायसर्वं तेन कृतंभवेत्

तत्र तीर्थं मृतानां तुजन्तूनां नृपसत्तम । गर्भवासे मतिस्तेषां न जायेत कदाचन

गर्भवासो हिदु स्यात् नसुखायकदाधन । तृतीयंवारिणा स्नातुर्न पुनर्भवंमभय
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या ॥ हिताया पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
रेवाखण्डे सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तषण्धारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः.

मङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल तीर्थमगारकशिखम् । उभरे नर्मदाकूटे सर्वपापक्षयकाम्
चतुर्ध्वंगारकदिने नवकल्पवृत्तनिक्षय । स्नायादस्त गते सूर्ये सध्वोपासनतत्पर
पूजरेहोहित भक्त्या गन्धमालप्रविभूषणैः ।

सस्थाप्यस्यडिले देव रत्नचन्दनचर्चितम् ॥ ३ ॥

अङ्गारकायेति नमः कर्णिकायाम्पूजयेन् । कुजायभूमिपुत्राय रक्षागाय सुवाससे
हरकोपोद्गवायेति नमोऽङ्गायाऽतिबाह्वे । सर्वकामप्रदायेति पूर्वादिषु दलेषु ॥
एष नपूज्य विधिचङ्घादध्व्यंविधानतः । भूमिपुत्र महावीर्यं स्वैदोद्भव पिनाकिन
अङ्गारकमहातेजा लोहिताङ्ग नमोऽस्तु ते ।

करक वारिसयुक्त शालितन्दुलपूरितम् ॥ ७ ॥

सहिरण्य मयस्य च मोदकोपरि संस्थितम् ।

प्राद्विषणाय निवेद्य नत्कुञ्जो मे प्रीयतामिति ॥ ८ ॥

अचन्दत्वाविधानेनरत्नचन्दनवारिणा । रत्नपुष्पसमाकीर्णं तिलतन्दुलमिधितम्
वृत्वा ताम्रमये पात्रेमण्डलेवर्तुलेशुभे । कृत्वा शिरसितत्पात्रं जानुभ्याधरणीगतं
मन्त्रपूत महाभाग दद्यादध्व्यंविचक्षण । ततोभुञ्जीत मीनेन क्षारतिलास्तर्पजितम्
स्निग्धं मृदुसमधुरमात्मन श्रेय इच्छता । एवं चतुर्थ्यं संप्राप्ते चतुर्थ्यंगारके नृप

सौवर्णं कारयेद्देवं यथाशक्ति सुरुपिणम् । स्थापयेत्ताम्रके पात्रे गुडपीठसमन्विते
गन्धपुष्पादिभिर्देवं पूजयेद् गुडसंस्थितम् ।

ईशान्यां स्थापयेद्देवं गुडतोयसमन्वितम् ॥ १४ ॥

कासारिणतथाग्नेय्यां स्थापयेत्करकं परम् । रक्ततंदुलंसंमिश्रनैर्ऋत्यां वायुगोचरे
स्थापयेन्मोदकैः सार्धं चतुर्थं करकं बुधः । सूत्रेण वेष्टितं प्रीचं गन्धमाल्यैरलङ्कृतम्
शङ्खचतुर्थं निनादेन जयशब्दादिमङ्गलैः । रक्ताम्बरधरं विप्रं रक्तमाल्यानुलेपनम् ॥
वेदिमध्यगतं वाऽपि महदासनसंस्थितम् । सुरुपं सुभगं शान्तं सर्वभूतहिते रतम्
वेदविद्याव्रतज्ञातं सर्वशास्त्रविशारदम् । पूजयित्वा यथान्यायं वाचयेत्पाण्डुनन्दन
रक्तां गां च ततो दद्याद्रक्तेनानुगृहा सह । प्रीयतां भूमिजो देवः सर्वदेवतपूजितः ॥

विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य पत्नीपुत्रसमन्वितः ।

पितृमातृमुहृद्बृहत्सार्द्धं क्षमाप्य च विसर्जयेत् ॥ २१ ॥

एवं कृतस्य तस्याऽथ तस्मिन्तीर्थे विशेषतः । यत्पुण्यफलमुद्दिष्टं तत्ते सर्ववदाम्यहम्
सप्त जन्मानि राजेन्द्र ! सुरुपः सुभगो भवेत् ।

तीर्थस्थाऽस्य प्रभावेन नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २३ ॥

अकामो वा सकामो वा तत्र तीर्थे मृतो नरः । अङ्गारकपुरं याति देवगन्धर्वपूजितः
उपभुज्य यथान्यायं दिव्यान्भोगाननुत्तमान् ।

इह मानुष्यलोके वै राजा भवति धार्मिकः ॥ २५ ॥

सुरुपः सुभगश्चैव सर्वव्याघ्रिविजितः । जीवेद्द्वर्षशतं साधुं सर्वलोकनमस्कृतः ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
स्थावगण्डे मङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननामा षष्ठाध्यायः

एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

लिङ्गवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माकर्षणं उपाय

तस्यैवाऽनन्तरं तीर्थं लिङ्गेश्वरमिनिधुतम् । दर्शनाद्वैद्यदेवस्त्वयत्र पापं प्रणश्यति
अथ तु कश्चन घोरं द्वापानोमुषिष्ठिर । वाराहं रूपमाख्याय नमंदाय पयस्विन
तत्रतीर्थे तु यः स्नाने अथवा देवतमस्त्विति । स मुख्येन कृपधेष्ट महापापं पुरातनं ।
द्वादश्यां कृष्णपक्षस्य शुक्लैश्वरमुपोषितः । सन्ध्यामात्रे जलप्रागं पूजयेत्पाण्डुरदन्त
प्राप्त्यनां महाभाग दानवर्णमानमोज्ज्वलं । पूजयेत्पश्चात् सप्तपुण्यपत्रैश्च
सप्तयाज्ञिषु जंतुलभने द्वादशाब्दे । प्राप्त्यनामोज्ज्वलं स्तवतदेव तमने पश्य
तत्पवित्रं पितृभ्योऽप्यन्नात्मा तद्गतमानसः ।

अपेनुडादशानामानि देवस्य पुरतः स्थित ॥ ७ ॥

मानिमानि निराहारोद्गादश्यां कुरन्मृतः । वेत्तव्यं पूजयेत्स्त्रियमानिमागशितेषु
पौत्रेनारायणदेवमाघमासेतुमाधयम् । गोविन्दं सन्तुतेमानि विष्णुं श्रीं सप्तमं चैव
वैशानेन पुहन्तारं त्रयेष्टे देव विविज्रमम् । धामनतु तथाऽऽगते धायणे श्रीपरस्मरेन्
हृदींशं भाद्रपदे पञ्चमं तथाऽऽभिते । दामोदरं धार्मिके ॥ श्रीसंप्रापसीदति
धाधिर्मानसपापं कर्मजं यत्पुराकृतम् । तत्रश्यति न मद्देहो मासनामानुर्वाचनान्
स्वयं विशुद्धं सततमुन्मिश्रमिवन्तथा । शीघ्रं पश्य भुञ्जानो मन्त्रार्थानसमुद्गरेन्
परमापद्गतस्याऽपि जन्तोरेण प्रतिमिता ।

यन्मासाधिपतेर्विष्णोर्मामनामानुर्वाचनम् ॥ १४ ॥

ता निशास्ते च दिवसास्ते मामास्ते च यत्सरा ।

नराणां सप्तका येषु चिन्तितो भगवान्हरिः ॥ १५ ॥

परमापद्गतस्याऽपि यस्य देवो जनाङ्गन ।

नाऽवसर्पति हृत्पद्मात्स योगी नाऽत्र संशयः ॥ १६ ॥

ते भाग्यहीना मनुजाः सुशोच्यास्ते भूमिभाराय कृतावताराः ।

अचेतनास्ते पशुभिः समाना ये भक्तिहीना भगवत्यनन्ते ॥ १७ ॥

ते पूर्णकार्याः पुरुषाः पृथिव्यां ते स्वाङ्गपाताद्भुवनं पुनन्ति ।

विचक्षणा विश्वविभूषणास्ते ये भक्तियुक्ता भगवत्यनन्ते ॥ १८ ॥

स एव सुकृती तेन लब्धं जन्मतरोःफलम् । चित्तेवचनिकाये च यस्य देवो जनार्दनः

एतत्तीर्थवरं पुण्यं लिङ्गो यत्र जनार्दनः । वञ्चित्वारिपून्संख्ये क्रोडो भूत्वा सनातनः

उपप्लवे चन्द्रमसो रवेश्च योल्लस्य कानामय नद्वये च ।

पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ॥ २१ ॥

घोणोन्मीलितमेखरन्ध्रनिचहो दुःखादिभयमज्जत्प्लवः ।

प्रादुर्भूतरसातलोदरवृहत्पङ्काद्धर्ममश्रुरः ॥

फूत्कारोत्करनुन्नवातविदलद्भिर्दन्तिनादश्रुति-

न्यस्तस्तब्धवपुः श्रुतिर्भवतु चः क्रोडो हरिः शान्तये ॥ २२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
रेवाखण्डे लिङ्गवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

श्वेतवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराजकुसुमेश्वरमुत्तमम् । दक्षिणे नर्मदाकूले उपपातकनाशनम् ॥

कामेन स्थापितो देवः कुसुमेश्वरसज्जितः । ग्यातः सर्वेषु लोकेषु देवदेवः सनातनः

कामो मनोभवो विश्वः कुसुमायुधचापभृत् ।

स कामान्ददाति सर्वान्पूजितो र्मानवेन ॥ ३ ॥

तत निर्दग्धकायेन चाराध्य परमेश्वरम् । अनङ्गेन तथा प्राप्तमङ्गित्व नर्मदातने ।

युधिष्ठिर उवाच

भङ्गिभूतस्य नाशान्धमनङ्गस्य तु मे धद । न धृत न च मे दृष्ट भूतपूर्वं कदाचन ।

एतन्सर्वं यथा वृत्तमाद्यद्भ्यज्जनसत्तम । श्रोतुमिच्छामि विप्रेन्द्रभीमाहुं नयमे सह

धर्माकण्डेय उवाच

आर्द्रा हनयुगे सात देवदगोमहेश्वर । तपश्चधार विपुल गङ्गासागरसंस्थितम् ।

तेतमम्पादितालोकास्तपमासमुरामुरा । जग्मुस्तंशरण सर्वं देयदेय शर्चापतिम्

व्यापक सद्यभूतानां देवदगोमहेश्वर । मत्तापयति लोकास्त्रीस्तत्रिधारय गोपन

ध्रुव्यातङ्गयन नयादगानां गल्लुब्धहा । चिन्तयामास मनमातपोविप्रायद्यादिशम्

अप्सरा मेनका रम्भा एनाद्या च तिगेत्तमाम् ।

वसन्त काविल काम दक्षिणानिलमुत्तमम् ॥ ११ ॥

गत्वा तत्र महादेय तपश्चरणतः परम् । शोभयध्वप्रधाग्न्याय गङ्गासागरवासिनम्

एवमुक्तामनुत सद्य दुराचनेनमारुत । दयाप्सर समोपेता जग्मुस्ते हरमभिर्धो

धमन्तमास वसुमाकराकुले मयूरदात्यूहसुकोविलाकुले ।

प्रवृत्त्यदयाप्सरगातिसङ्कले प्रयाति यात यमनैक ताकुले ॥ १४ ॥

तत सम्मूर्च्छितामर्थे मरुगाञ्च लगात्तमा । मधुमाद्यवगन्धेन सकिन्नरमहोरगा

याद्यदालोकन ताद्यनद्वेन ध्याकुलाकृतम् । ध्यायते मद्नाविष्ट दशावस्थागतजनम्

दयदवाऽपि नानामवस्थात्रितयगतम् ।

सात्त्विका रानमी राज्ञस्तामसी ता शृणुष्व मे ॥ १७ ॥

एक यागसमाधिना मुक्यति चतुर्दिताय पुन

पावया नवनस्यलस्ननते शङ्करमारालसम् ।

अप्यदुर्निरस्तधापमन्त्रको जानगेदीपित

शम्भार्मिन्नरस समाधिसमये नैत्रम् ॥ १८ ॥

एवं दृष्टः स देवेन सशरः सशरासनः । भस्मीभूतो गतः कामो विनाशः सर्वदेहिनाम्
कामं दृष्ट्वा क्षयं यातं तत्र देवाप्सरोगणाः ।

भीता यथाऽऽगतं सर्वे जग्मुश्चैव दिशो दश ॥ २० ॥

कामेन रहिता लोकाः ससुरासुरमानवाः । ब्रह्माणंशरणं जग्मुर्देवा इन्द्रपुरोगमाः
सीदमानं जगद्दृष्ट्वा तमूचुः परमेष्ठिनम् । जानामित्वं जगच्छेदं प्रभो मैथुनसम्भवात्
प्रजाः सर्वा विशुष्यन्ति कामेन रहिता विभो ! ॥ २२ ॥

एतच्छ्रुत्वा घञ्चस्तेषां देवानां प्रपितामहः । जगाम सहितस्तत्र यत्र देवो महेश्वरः
अतोपयज्जगन्नाथं सर्वभूतमहेश्वरम् । स्तुतिभिस्तण्डकैः स्तोत्रैर्वेदवेदाङ्गसम्भवैः
ततस्तुष्टो महादेवो देवानां परमेश्वरः । उवाच मधुरां वाणीं देवान्ब्रह्मपुरोगमान्
किं कार्यं कश्च सन्तापः किं चाऽऽगमनकारणम् ।

देवतानामृषीणां च कथ्यतां मम मा चिरम् ॥ २७ ॥

देवा ऊचुः

कामनाशाज्जगन्नाशो भविताऽयं घराचरे ।

त्रैलोक्यं त्वं पुनः शम्भो उत्पातयितुमर्हसि ॥ २८ ॥

एतच्छ्रुत्वा घञ्चस्तेषां विमृश्य परमेश्वरः । चिन्तयामास कामस्य विग्रहं भुवि दुर्लभम्
आजगाम ततः शीघ्रमनङ्गो ह्यङ्गतां गतः । प्राणदः सर्वभूतानां पश्यतां नृपसत्तम
ततः शङ्खनिनादेन भेरीणां निःस्वनेन च । अभ्यनन्दंस्ततो देवं सुरासुरमहोरगाः
नमस्ते देवदेवेश कृतार्थाः सुरसत्तमाः । विसर्जिताः पुनर्जगमुर्यथा गतमरिन्दम ॥ ३३ ॥
गतेषु सर्वदेवेषु कामदेवोऽपि भारत । तपश्च चार विपुलं नर्मदातटमाश्रितः ॥ ३३ ॥
तपोजपकृशीभूतो दिव्यं वर्षशतं किल । महाभूतैर्विघ्नकरैः पीड्यमानः समन्ततः ॥
आत्मविघ्नविनाशार्थं संस्मृतः कुण्डलेश्वरः । क्षकार रक्षांसर्वत्र शरपाते नृपोत्तम
ततस्तुष्टो महादेवो ब्रह्मभक्त्या वरप्रदः ।

वरेण च्छन्दयामास कामं कामविनाशनः ॥ ३६ ॥

ज्ञात्वा तुष्टं महादेवमुवाच ऋषकेतनः । प्रणतः प्राञ्जलिभूत्वा देवदेवं त्रिलोचनम्

यदि तुष्टोऽसि देवेश ! यदि देवो धरो मम ।

अत्र तीर्थे जगन्नाथ ! सदा सज्जिहितो भव ॥ ३८ ॥

तथेति शोक्त्या वचनं देवदेवो महेश्वरः ।

जगामाऽऽकाशमाविश्य स्तूयमानोऽप्सरोगणैः ॥ ३९ ॥

गते चाऽदर्शान् देवे कामदेवो जगदुपुष्पम् । स्थापयामास राजेन्द्रकुसुमेश्वरसञ्चितम्
तत्र तीर्थे तु य स्नात्वा ह्युपवासपरायणः । शैवमासे चतुर्दश्यामदनस्य दिनेऽध्यायाः
प्रभाते विमले प्रामे स्नात्वा पूज्य दिवा कम् । तिलमिश्रेण तोयेन तर्पयेत्पितृदेवता
कृत्वा स्नानविधानेन पूजयित्वा च तं नृप । पिण्डनिर्वपणं कुर्यात्स एव पुण्यफलं दृष्टुं
सत्प्रयाजिकलं यच्च लभते द्वादशाधिकम् ।

पिण्डदानात्फलं तच्च लभते नाऽत्र संशयः ॥ ४४ ॥

भङ्गुलमूलेय पिण्डपितृनुद्दिश्य दापयेत् । तस्य ते द्वादशाब्दानि वृत्तिर्यान्ति पितामहाः
इमिंश्चीदपतङ्गा ये तत्र तीर्थे युधिष्ठिर । प्राप्नुवन्ति मृताः स्वर्गं किंपुनर्येन राभृताः
सन्ध्यामं कुरते योऽत्र जितकोपो जिनेन्द्रियः ।

कुसुमेशे नरो भवत्या स गच्छेच्छिष्यमन्दिरम् ॥ ४५ ॥

तत्र दिव्याप्सरोगणैश्च देवगन्धर्वगायने । क्रीडन्ते सेव्यमानस्तु कल्पकोटिशतं नृप
पूर्णं सैव तत्र काल इह मानुष्यता गतः ।

जायते राजराजेन्द्र पूज्यमानो नृपो महान् ॥ ४६ ॥

कुरुप मुमगो घाग्मी विद्वान्तो मतिमान् च बुधिः ।

जीवेद्वपशतं भागं सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ५० ॥

एतत्पुण्यं पापहर नाथकोटिशताधिकम् । कुसुमेशेति चिख्यातं सर्वदेपनमसृजम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेखाखण्डे कुसुमेश्वरीयमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥

एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

श्वेतवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

उत्तरे नर्मदाकूले तीर्थं परमशोभनम् । जयवाराहमाहात्म्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
उद्बधृता जगती येन सर्वदेवनमस्कृता । लोकानुग्रहबुद्ध्या च संस्थितो नर्मदातटे
तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा वीक्षते मधुसूदनम् ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो दशजन्माऽनुकीर्तनात् ॥ ३ ॥

मत्स्यःकुर्मो चराहश्च नरसिंहोऽथवामनः । रामोरामश्चरुणश्च बुद्धःकल्किश्चतेदश
युधिष्ठिर उवाच

मत्स्येन किं कृतं तात कूर्मेणमुनिसत्तम ! । चराहेण च किं कर्म नरसिंहेनकिंकृतम्
मनेन च रामेण राघवेण च किं कृतम् । बुद्धरूपेणकिंवाऽपिकल्किनाकिंकृतंचद
मुक्तस्तु विप्रेन्द्रो धर्मपुत्रेण धीमता । उवाच मधुरावाणीं तदा धर्मसुतमप्रति
श्रीमार्कण्डेय उवाच

मीनो भूत्वा पुरा कल्पे प्रीत्यर्थं ब्रह्मणो विभुः ।

समर्पयत्समुद्बधृत्य वेदान्मग्नान्महार्णवे ॥ ८ ॥

मृतोत्पादने राजन्कूर्मोभूत्वाजगद्गुरुः । मन्दरंधारयामास तथादेवींवसुन्धराम्
उल्लहार धरां मग्नां पातालतलवासिनीम् ।

वाराहं रूपमास्थाय देवदेवो जनार्दनः ॥ १० ॥

रस्यार्द्धतनुं कृत्वा सिंहस्यार्द्धतनुं तथा । हिंश्यकशिपोर्वक्षोविददारनखांकुशैः
ऋषीवामनरूपेण स्तूयमानोद्विजोत्तमैः । तद्विव्यंरूपमास्थायकमित्त्वामेदिनींक्रमैः
कनवांश्च बलिं पश्चात्पातालतलवासिनम् ।

द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

भार्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्भरापाल भार्गलेश्वरमुत्तमम् । शङ्करं जगतः प्राणं स्मृतमात्राघनाशनम्
तत्र तीर्थेतु यः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् । अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः
तत्र तीर्थं तु यः कश्चित्प्राणत्यागं करिष्यति ।

अनिवर्त्तिका गतिस्तस्य रुद्रलोकादसंशयम् ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे भार्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्यैवानन्तरं चान्यद्रवितीर्थमनुत्तमम् । तस्य सन्दर्शनादेव मुच्यन्ते पातकैर्नराः
रवितीर्थं तु यः स्नात्वा नरः पश्यति भास्करम् ।

तस्य यत्फलमुद्दिष्टं स्वयं देवेन तच्छृणु ॥ २ ॥

नान्यो न भूको बधिरः कुले भवति कश्चन । कुरूपः कुनखी चापितस्य जन्मानि प्रोडश
दद्रुच्चित्रककुष्ठानि मण्डलानि विचर्चिका ।

नश्यन्ति देवभक्तस्य यन्मासाश्चात्र संशयः ॥ ४ ॥

घरितं तस्य देवस्य पुराणेषु च त्वत्तमया । न तत्कथयितुं शक्यं सङ्क्षेपेण नृपोत्तम ॥

तत्र तीर्थे ॥ यद्दानं रघिमुद्दिश्य दीयते ।

विधिना पात्रविधाय तस्यान्तो नाऽस्ति कर्हिचित् ॥ ६ ॥

अयने विपुले घैवचन्द्रसूर्यग्रहे तथा । रघितीर्थप्रदत्तानां दानानां फलमुत्तमम्
सङ्ग्रहान्तीयानिदानानिहृष्यकव्यानिभारत । अपामिवसमुद्रस्यतेषामन्तोनलम्
येनयेन यदा वृत्तयेनयेन यदा हुतम् । तस्य तस्य तदा काले सविता प्रतिदाय
सप्त जन्मानि तान्येष ददात्यर्कं पुन पुन । शनमिन्दुछये दानं सहस्रतु दिनह
सङ्ग्रहान्तौ शनसाहस्रं व्यतीपाने त्यनन्तकम् ॥ ११ ॥

युधिष्ठिर उवाच

रघितीर्थं कथं तत्तपुण्यात्पुण्यतरस्मृतम् । विस्तरेण ममाख्याहि भ्रष्टा ममलम्पः
श्रीमाखण्डेय उवाच

शृणुष्याऽवहितो भूया ह्यादित्येश्वरमुत्तमम् ।

उत्तरे ममदाकुले सचं व्याधिविनाशनम् ॥ १३ ॥

पुरा कृतयुगस्याऽऽदौ जाबालि त्रांस्रणोऽभवत् ।

वसिष्ठाऽन्वयसम्भूतो वेदशास्त्राध्वपारग ॥ १४ ॥

पतिव्रता साधुशीला तस्य भाया ममस्विनी ।

श्रुतकाले तु सा गत्या भर्तारमिदमप्रणीत् ॥ १५ ॥

धत्ते श्रुतकालो मे भर्तार त्वामुपस्थिता ।

भज मा प्रीतिमयुक्तं धुत्रकामा तु कामिनीम् ॥ १६ ॥

एषमुक्तो द्विजः प्राह प्रियेऽथाऽहं व्रतान्वित ।

गच्छेदानीं वरारोहे! दास्य श्रुत्यन्तरे पुन ॥ १७ ॥

पुनर्द्वितीये सम्प्रामे श्रुतकालेऽप्युपस्थिता ।

पुन मा च्छन्दिता तेन व्रतस्थोऽद्येति भारत ॥ १८ ॥

इत्येवावदुशस्नेन च्छन्दिता च पुन पुन । निराशा चाऽभवत्तत्र भर्तारं प्रतिभामिनीं
दुःखेन महता विष्टा विधाया नश्यन् मृता । तेन भ्रूणहतेनैव पापेन सहसा द्विजः ।

शीर्ष्वाणाङ्घ्रिभक्तपः सर्वं ननाश च । दृष्ट्वात्मानंसकुप्रेन व्याप्तं ब्राह्मणसत्तमः
विपादं परमं गत्वानर्मदातटमाश्रितः । अपृच्छद्वास्करंतीर्थं द्विजेभ्यो द्विजसत्तमः
आरोग्यं भास्करादिच्छेदिति सञ्चिन्त्य चेतसि ।

कुतस्तद्वास्करं तीर्थं भो द्विजाः कथ्यतां मम ॥ २३ ॥

तपस्तप्स्याम्यहं गत्वा तस्मिंस्तीर्थं सुभाषितः ॥ २४ ॥

द्विजा ऊचुः

रेवावाउत्तरे कूलेआदित्येश्वरनामतः । विद्यतेभास्करंतीर्थं सर्वव्याधिचिनाशनम्
तत्रयाह्यचिचारेण गन्तुंचेच्छक्यतेत्यया । एवमुक्तोद्विर्जचिप्रो गन्तुं तत्र प्रचक्रमे ॥
व्याधिना परिभूतस्तु घोरेण प्राणहारिणा ।

यदा गन्तुं न शक्नोति तदा तेन विचिन्तितम् ॥ २७ ॥

सामर्थ्यं ब्राह्मणानां हि विद्यतेभुवनत्रये । लिङ्गपातः कृतो विप्रैर्देवदेवस्यशूलिनः
समुद्रः शोषितो विप्रैर्विन्ध्यश्चापि निवारितः ।

अहमप्यत्र संस्थस्तु ह्यानयिष्यामि भास्करम् ॥ २६ ॥

तपोवलेन महताह्यादित्येश्वरसञ्ज्ञितम् । इतिनिश्चित्यमनसाह्य त्रे तपसिसंस्थितः
वायुभक्षो निराहारो ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यगः ।

शिशिरे तोयमध्यस्थो वर्षास्वप्रावृताकृतिः ॥ ३१ ॥

साग्रे वर्षशते पूर्णे रविस्तुष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ ३२ ॥

सूर्य उवाच

वरं वरय भद्रं ते किं ते मनसि चाञ्छितम् ।

अदेयमपि दास्यामि ब्रूहि मां त्वं चिरं कथाः ॥ ३३ ॥

किमसाध्यं हि ते विप्र! इदानीं तपसि स्थितः ॥ ३४ ॥

जावालिरुवाच

यदि तुष्टोऽसि देवेश यदि देवो वरो मम । मम प्रतिष्ठा देवेश ह्यादित्येश्वरदर्शने ॥

कृता तां पारितुं देव! न शक्तो व्याधिनावतः ।

गुह्यनीर्घेऽत्रतिष्ठ त्वमादित्येभ्यश्चरमूर्तिधृक् ॥ ३९ ॥

यवमुळे तु देवेशो बहुरूपो दिशश्च । उत्तरे त्रयंदाकूले क्षणादेव व्यट्टयत ॥३७॥
तदाप्रभृति भूपाल' तस्मि तीर्थे प्रचक्षते । सर्वपापहरं शोक सर्वदुःखविनाशनम् ॥
यस्तु सम्यन्तर पूर्णं नित्यमादित्यवासरे ।

आत्मा प्रदक्षिणा' मम कृत्वा पश्यति भास्करम् ॥ ३९ ॥

यस्मिन् समरे तेन तच्छुश्रूष मयोदितम् । प्रभुन यण्डलानीह बहुकृष्टविषयिका'
नश्यन्ति सन्धरे राजसूराशिरिवाऽनटे । धनपुत्रकलत्राणां पूषेद्वत्सरत्रयात्
यस्तुभ्रातृप्रदस्तत्रपितृनुद्विषसङ्क्रमे । तुष्यन्तिपितरस्तस्यपितृदेवोहिभास्करः
इति ते कथितं सर्वत्रादित्येभ्यश्चरमुत्तमम् । सर्वपापहरं दिव्यं सर्वरोगविनाशनम् ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणश्चाशीतिसाहस्र्यासहितावापञ्चमेऽध्यायखण्डे
रेखाखण्डे आदित्येभ्यश्चरतीर्थंमाहात्म्यवर्णनं नाम विषञ्चाशदधिकशततमोऽध्याय'

चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

कलकन्देवरतीर्थंमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभार्गव्येय उवाच

तमदादक्षिणेकूले तीर्थं कलकलेभ्यश्चरम् । विख्यातं सर्वलोकेषु स्वयद्वरेण निर्मितम्
अन्धक समरे कृत्वा देवदेवो महेश्वर । सहितो देवगन्धर्वैः किन्नरैश्च महोरगैः ॥
शङ्खनयनिनादैश्चमृदङ्गपणवादिभिः । वीणात्रैणुर्यैश्चान्यैस्तुतिभिः पुष्कलादिभिः
गायन्ति सामानि यत्र पि चान्यैश्चन्द्रासि चान्यैश्चणुद्विरन्ति ।

स्नावीरनेर्करपरे गृणन्ति महेश्वर तत्र महानुभावा ॥ ४ ॥

प्रमथानां निनादेन कलकलेन च चन्द्रिनाम् ।

यस्मात्प्रतिष्ठितं लिङ्गं तस्माज्जातं तदाव्यया ॥ ५ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा घीक्षेत्कलकलेश्वरम् ।

घाजपेयात्परं पुण्यं स लभेन्मानवो भुवि ॥ ६ ॥

तेनपुण्येनपूतात्मा प्राणत्यागाद्विचं व्रजेत् । आरूढः परमं यानं गीयमानोऽप्सरोगणैः
उपभुज्यमहाभोगान्कालेनमहताततः । मर्त्यकेलोकेमहात्माऽसौजायतेविमलेकुले
ब्राह्मणःसुभगो लोके वेदवेदाङ्गपारगः । व्याधिशोकविनिर्मुक्तोजीवेच्चशरदांशतम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रवाखण्डे कलकलेश्वरतीर्थफलमाहात्म्यवर्णनं नाम
चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥

पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

चाणक्यसिद्धिप्राप्तिवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि सर्वतीर्थादनुत्तमम् । उत्तरे नर्मदाकूले शुक्लतीर्थं युधिष्ठिर ॥

तस्य तीर्थस्य चाऽन्यानि पुण्यत्वाच्छुभदर्शनात् ।

पृथिव्यां सर्वतीर्थानि कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच

तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

भ्रातृभिः सहितः सर्वैस्तथान्यैर्द्विजसत्तमैः ॥ ३ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

शुक्लतीर्थस्य चोत्पत्तिमाकर्ण्य नरेश्वर ! यस्य सन्दर्शनादेव ब्रह्महत्या प्रलीयते ॥
नर्मदासरितां श्रेष्ठा सर्वपापप्रणाशिनी । यच्च बाल्ये कृतं पापं दर्शनादेव नश्यति
मोक्षदानिन सर्वत्र शुक्लतीर्थमृते नृप । शुक्लतीर्थस्य माहात्म्यं पुराणेष्वहं तं मया

समागमे मुनीना तु देवानां हि तर्पय च । कथितं देवदेवेन शितिकृष्णेन भारत'
 बलासे परंतप्रेष्टे तत्ते सद्ब्रह्मयाम्यहम् ॥ ७ ॥

पुराष्टनयुगस्याऽऽदौ तोषितुं गिरिजापतिम् । तपश्चचारविपुलं विष्णुर्धर्मसदृशश्च
 धायुमक्षो निराहार शुक्नीर्थं व्यवस्थित ॥ ८ ॥

ततः प्रयक्षतामागाद्देवदेवो महेश्वर । प्रादुर्भूतस्तु महसा तत्र तीर्थं नराधिप
 त्रिशद्वयमिदं चम्रे भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ।
 तस्मिंस्तीर्थे नरा ज्ञात्वा मुच्यन्ते सद्यश्चित्तये ॥ १० ॥

गङ्गा कनजले पुण्या कुटुम्बे भरस्वर्ता । प्रामेयाद्यदिवाऽऽरण्ये पुण्यासर्वप्रणमंश्च
 सर्पौर्ध्वीनामशन प्रधान सर्वेषु पेषेषु जठ्र प्रधानम् ।
 निद्रा सुपानां प्रमदा रीना सवपु गात्रेषु शिर प्रधानम् ॥ १२ ॥

ज्ञातरूपाऽपि यथा पुण्यं लब्धं नृपसत्तम ।
 शुक्नीर्थं तथा पुण्यं नर्मदाया सुधिष्ठिर ॥ १३ ॥

सरिता च यथागङ्गादेयतानां जनार्दन । शुक्नीर्थं तथा पुण्यं नर्मदाया व्यवस्थितम्
 चतुष्पदानां नुरभिवर्णानां ब्राह्मणो यथा । प्रधानं सवतीर्यानां शुक्नीर्थं तथानृप
 प्रहणा तु यथाऽऽदित्यो नक्षत्राणां यथा शशी ।
 शिरो धा सपगात्राणां धमाणां सत्यमिष्यते ॥ १६ ॥

तर्पय पाथ ताधानां शुक्लाधमनुत्तमम् । दुर्बिज्ञेयो यथा लोके परमात्मनासनात्तन
 सुसंभ्रम्यादनिर्देश्य शुक्नीर्थं तथा नृप । मन्दप्रवृत्त्वमापन्नो महामोहसमन्वित
 शुक्लाध न जानाति नम्रदानदसस्थितम् । बहुनाऽत्र किमुक्तेन धर्मपुत्र पुन पुन
 शुक्लाधं महापुण्यं समग्राप्तं कल्पयक्षयात् ।
 योऽत्र दत्तशुचिभूत्वा एक रत्नाजलाञ्जलिम् ॥ २० ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिता ॥ २१ ॥
 एक पुत्रो धरापृष्ठे पितृणामार्तिनाशन ।
 चाणक्योनाम राजाऽभूच्छुक्लीर्थं च वेद स ॥ २२ ॥

युधिष्ठिर उवाच

कोऽसौ द्विजवरश्रेष्ठ! घाणक्योनाम नामतः ।

शुक्तीर्थस्य यो वेत्ता नाऽन्यो वेत्ता हि कश्चन ॥ २३ ॥

केनोपायेन तत्तीर्थं तेन ज्ञातं धरातले । तदहं श्रोतुमिच्छामि परंकौतूहलं हि मे

श्रीमार्कण्डेय उवाच

इक्ष्वाकुप्रभवोराजानप्ताशुद्धोदनस्थव । घाणक्योनामराजर्षिर्बुभुजेपृथिवीमिमाम्

विक्रान्तोमतिमाञ्छरूः सर्वलोकैरवञ्चितः ।

वञ्चितः सहसा धूर्तवायसाभ्यां नृपोत्तमः ॥ २६ ॥

युधिष्ठिर उवाच

कथंसवञ्चितोराजावायसाभ्यां कुतोऽथवा । पुरायेनप्रतिज्ञातंधीगर्भेणमहात्मना

न जीवे वञ्चितोऽन्येन प्राणांस्त्यक्ष्ये न संशयः ।

एतन्मे वद विप्रेन्द्र! परं कौतूहलं मम ॥ २८ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

आत्मानंवञ्चितंज्ञात्वा तदा संगृह्य वायसौ । प्रेय्यामासतीव्रेणदण्डेनयमसादनम्

वायसावूचतुः

सुन्दोपसुन्दयोः पुत्रावावां काकत्वमागतौ ।

मावधीस्त्वं महाभाग! कस्मिंश्चित्कारणान्तरे ॥ ३० ॥

तावावां कृतसङ्कल्पौ त्वया'कोपेन मानद !

निरस्तावनिरस्तौ वा यास्यावः परमां गतिम् ॥ ३१ ॥

तदादेशय राजेन्द्रकृत्वातव महत्प्रियम् । मुक्तशापोभविष्यावो ब्रह्मणोवचनंतथा
तच्छ्र त्वाकाकवचनंघाणक्योनृपसत्तमः । नाहंजीवेचिदित्वैवंवञ्चितःकेनकहिंचित्

तस्मात्तीर्थं विजानीतं यमस्य सद्ने द्विजौ ।

प्रेय्यामि यथान्यायं श्रुत्वा तत्कथयिष्यथः ॥ ३५ ॥

तेनैवमुक्तौ तौ काकौसकचन्दनविभूषितौ । शीघ्रगौप्रेय्यामासयमस्यसदनम्प्रति

राजोवाच

तत्रधर्मपुरं गत्वाविचरन्तावितस्ततः । यदिष्टच्छति धर्मात्मायमस्यमनोमह
कुतोयामागनग्रतः केनवा भूषितायुभौ । मदीयामारतीतस्य कथनीयाहाराङ्कित

इक्ष्वाकुसम्भवो राजा धाणक्यो नाम धार्मिकः ।

द्वादशाहे मृतस्याऽस्य तर्पिताद्यशनादिना ॥ ३८ ॥

तच्छ्रुत्वा घञ्चन राज्ञो गतीं तौ यमसादनम् ।

स्त्रीक्षिती प्राङ्गणे तस्य स्वघञ्चन्दनभिभूषितौ ॥

धमराज्ञेन तौ हृणो पृष्टौ धूर्णो च पावसौ ॥ ३९ ॥

यम उवाच

कुत स्थानात्समायातौ केनवाभूषितायुभौ । वृक्षवैकृष्यतामेतद्वायसावधिशङ्क
काकावूचतु

इक्ष्वाकुसम्भवो राजा धाणक्यो नाम धार्मिकः ।

द्वादशाहे मृतस्याऽस्य तर्पिताद्यशनादिनि ॥ ४१ ॥

तपोस्तद्वचनभुङ्क्षानदा वैधस्थतोयमः । चित्रशुभकरिकालधीस्थतामिदमग्रची
अण्डजस्येदज्जातीनाभूतानासघराचरे । विहितलोककर्तृणासाभिष्यब्रह्मणाम
गतं कुत्र दुराचारध्याणक्यो नामनस्त्वियह ।

अन्विष्यन्ता पुराणेषु स्थितिहासेषु वा गतिः ॥ ४४ ॥

नतस्तेधम्मपालस्तुधमराजप्रद्योदितैः । निरीक्षितापुराणोक्ताकर्मजागतिरागति
नतः प्रोवाच यच्चन धर्मो धम्ममृताम्बरः । शृण्वताधर्मपालानां मेघगम्भीरपागिर
शुक्लनीधमनाता ॥ नमदाचिमले जले । अण्डजस्येदज्जातीना न गतिर्मम सन्निधं
ततीयं धार्मिकलोके ब्रह्मचिष्णुमहेश्वरे ।

निर्मितपरया भक्त्या लोकानां हितकाम्यया ॥ ४८ ॥

पापोपपातकैषु न ता ये नरा नमदाजले । शुक्लनीधे मृता शुद्धातने मद्विषया वधि
एतच्छ्रुत्वा तु घञ्चन तौ काको यममापितम् ।

आगती शीघ्रगौ पार्थ दृष्ट्वा यमपुरं महत् ॥ ५० ॥

पृष्टौतीप्रणतौराज्ञायथा वृत्तं यथाश्चनम् । कथयामासतुः पार्थदानवीकाकतांगतौ

अस्मात्स्थानाद्गतावाचां यमस्य पुरमुत्तमम् ।

पृथिव्या दक्षिणेभागे ह्यतीत्य बहुयोजनम् ॥ ५२ ॥

तत्पुरं कामगं दिव्यं स्वर्णप्राकारतोरणम् । अनेकगृहसम्बाधं मणिक्राञ्चनभूषितम्

चतुष्पथैश्चत्वरैश्च घण्टामार्गोपशोमितम् ।

उद्यानवनसञ्छन्नं पद्मिनीखण्डमण्डितम् ॥ ५४ ॥

हंससारससङ्घुष्टं कोकिलाकुलसङ्कुलम् । सिंहव्याघ्रगजाकीर्णमृक्षवानरसेवितम्

नरनारीसमाकीर्णं नित्योत्सवविभूषितम् ।

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्वीणावेणुनिनादितम् ॥ ५६ ॥

यममार्गेऽपि विहितं 'स्वर्गलोकमिवाऽपरम् । गतौ तत्र पुनश्चान्यैर्यमदूर्तर्यमाश्रया

विदितांप्रेषितांतत्रयत्रदेवोजगत्प्रभुः । प्राणस्य भीत्या दृष्टोऽसौसिंहासनगतः प्रभुः

महाकायो महाजङ्घो महास्कन्धो महोदरः ।

महावक्षो महाबाहुर्महावक्त्रेक्षणो महान् ॥ ५८ ॥

महामहिषमारुहो महामुकुटभूषितः । तत्राऽन्यश्च कलिः कालश्चित्रगुप्तो महामतिः

समागतौ तदा दृष्टौ मध्ये ज्वलितपावकौ ।

पुण्यपापानि जन्तूनां श्रुतिस्मृत्यर्थपारगौ ॥ ६१ ॥

विचारयन्ती सततं तिष्ठातेतौ दिवानिशम् । ततो ह्याचां प्रणामान्तेयमेनयममूर्तिना

पृष्ठावागमने हेतुं तमब्रूवत्पुण्यं तत् । उज्जयिन्यां महीपालश्चाणक्योऽभूत्प्रतापवान्

द्वादशाहे मृतस्याऽस्य भुक्त्वा प्राप्तौ यमालयम् ।

ततोऽस्माकं वधः श्रुत्वा कम्पयित्वा शिरो यमः ॥ ६४ ॥

उवाच वचनं सत्यं सभामध्ये हसन्निव । अस्ति तत्कारणं येन घाणक्यः पापपूरुषः

नायातो मम लोके तु सर्वपापभयङ्करे । शुक्लतीर्थे मृतानां तु नर्मदायां परम्पदम्

जायते सर्वजन्तूनां नाऽत्र काचिद्विचारणा ।

अवशः स्वधशोषाऽपि जन्तुस्त क्षेप्रमण्ड्ये ॥ ६७ ॥

मृतः ॥ येन सन्देहो रक्षस्थानुचरो भवेत् । तद्भयवचनं श्रुत्वा निगत्यनगरादुगदि
पश्यन्ती विविधा घोरा नरके लोकयातनाम् ।

त्रिशत्कोट्यो हि घोराणां नरकाणां नृपोत्तम ॥ ६८ ॥

दृष्ट्वा भीतो परामर्शिनः गतो तत्र महापतिः । नरको रीत्यस्मिन् महारीरध एव च ॥

पेयण शोषणञ्चैव काञ्चुकोऽस्त्विमवन् ।

तामिस्रध्वान्धतामिस्रं कृमिपूतिपहस्तथा ॥ ७१ ॥

दृष्ट्वाश्चामो महाज्वलस्तत्रैव विषमोजनः । नरको दशमशको तथा यमलपयती ॥

नदी घैतरणी दृष्ट्वा सद्यपापमणाशिनी । शीतलं सलिलं यत्रपिपतिद्यमृतोपमम्

तदैवतीरपापाता शोणितपरिवहते । असिपत्रचनं चाऽन्यदुदृष्ट्वाऽन्यामहनी शिवा

अग्निपुञ्जिभाकारा विशाखा शाखली वरा ।

इत्याद्यस्तर्धयान्ये शतमाहस्यसञ्चिताः ॥ ७३ ॥

घोरघोरतरा दृष्ट्वा क्लिश्यन्तेयत्रमानवा । बाहिकैर्मर्मानमै पापैः कमजैश्चपृथग्विधै

अहङ्कारहर्नैर्दोषैमापापघनपूषकैः । पिता माता गुरुर्भाता अनाथाधिकलेन्द्रिया

व्रमन्ति नोद्वृता येन गतिस्तथा हि रीरवे ।

तत्र त्रै द्वादशाध्वानि क्षपित्वा रीरवेऽधमा ॥ ७४ ॥

इह मानुष्यके लोकैर्दीनान्धाश्च भवन्ति । देवग्रहसूक्ष्मतः जानशानापापकमणाम्

महारीरधमाश्रित्य भयं वासो यमालये । तत्र कान्धनं महता पापा पापेनवेष्टिता

जायन्त कण्टकैर्मिता कोशे वा कोशकारकाः ।

मृगपक्षिविहङ्गानां घातका मासमशुकाः ॥ ८१ ॥

पेयण नरकं यान्ति शोषणं जीववन्धनम् ।

तत्र या यातना घोरां सहित्वा शास्त्रचोदिताम् ॥ ८२ ॥

इह मानुष्यता प्राप्य यद्वन्धवधिरा नराः । गवार्थे ब्राह्मणार्थेचल्लवटपदतामिह

पतनं जायतेषु सा नरकं कालसूत्रकः । तत्रत्यायातना घोरा विहिताशास्त्रकतु मि

भुक्त्वा समागता ह्यत्र ते यास्यन्त्यन्त्यजां गतिम् ।

वन्धयन्ति च ये जीवांस्यक्त्वात्मकुलसन्ततिम् ॥ ८५ ॥

पतन्तिनात्र सन्देहो नरके तेऽस्थिमञ्जने । तत्र चर्पशतस्याऽन्तर्दह मानुष्यतांगताः

कुलजा घामनकाः पापा जायन्ते दुःखभागिनः ।

ये त्यजन्ति स्वकां भार्यां मूढाः पण्डितमानिनः ॥ ८७ ॥

ते यान्तिनरकंघोरंतामिन्नं नाऽत्रसंशयः । तत्र चर्पशतस्यान्ते इह मानुष्यतांगताः

दुश्चर्माणो दुर्भगाश्च जायन्ते मानवाहिते । मानकूटं तुलाकूटं कूट्यं तु घदन्ति ये

नरके तेऽन्धतामिन्ने प्रपच्यन्ते नराधमाः । शतसाहस्रिकं कालमुपित्वातत्रनेनराः

इह शत्रुगृहे त्वन्धा भ्रमन्ते दीनमूर्त्तयः । पितृदेवद्विजेभ्योऽन्नमदत्त्वा येऽत्र भुञ्जते॥

नरके कृमिभक्ष्ये ते पतन्तिस्वात्मपोषकाः । ततःप्रसूतिकालेहि कृमिभुक्तश्चसव्रणः

जायतेऽशुचिगन्धोऽत्र परभाग्योपजीवकः ।

स्वकर्मचिच्युताः पापा चर्णाश्रमचिविर्जिताः ॥ ६३ ॥

नरके पूयसम्पूर्णं क्लिश्यन्ते ह्ययुतंसमाः । पूर्णतत्र ततः काले प्राप्यमानुष्यकंभवम्

द्वेजनीयाभूतानां जायन्तेव्याधिभिर्वृताः । अग्निदोगरदश्चैवलोभमोहान्वितोनरः

नरके चिपसम्पूर्णं निमज्जति दुरात्मवान् । तत्र चर्पशतात्कालादुन्मज्जनमवस्थितः

भुवि मानुषतांप्राप्य रूपणोजायतेपुनः । पादुकोपानहो छत्रंशय्यां प्राधरणानिच

अदत्त्वा दंशमशकैर्भक्ष्यन्ते जन्यसप्ततिम् । पितुर्द्रव्यापहंस्तरस्ताडनक्रोशने रताः

पीडनं क्रियते तेषांयत्र तौ शुभमपर्वतौ । या सा वैतरणीघोरा नदी रक्तप्रवाहिनी

पिबन्ति रुधिरं तत्र येऽभियान्ति रजस्वलाम् ।

असिपत्रवने घोरे पीड्यन्ते पापकारिणः ॥ १०० ॥

परपीडाकरा नित्यंये नरोऽन्त्यजगामिनः । गुरुदाररतानां तु महापातकिनामपि

शिलाचगृह्नन्तेपांजायतेजन्मसप्ततिम् । ज्वलन्तीमायसीं घोरांवहुकण्टकसम्बृताम्

शाल्मलीं तेऽवगृह्णन्ति परदाररताहिये । परस्ययोपितं हत्वा ब्रह्मस्वमपहत्य च

अरण्ये निर्जले देशेऽभवेत्क्रूराक्षसः । देवंस्वं ब्राह्मणस्वं च लोभेनैवांऽऽहरेच्चयः

न पापात्मा परे लोके शृणोच्छिष्टेन जीवति ।

एवमार्दानी पापाति भुवन्ने पमशागताम् ॥ ५ ॥

येषां तु दशानादेप धयणाज्ञापने मयम् । तथादानरत्नं चाऽन्ये भुवनापममन्दिरे
दृष्ट्वा धूर्तं कथयतां कृतानां पापमाश्रया । दधेरन्येगजेरन्ये केचिद्वातिभिरावृता
दृष्ट्वाऽनत्र महाभागं तपस्यंयमस्मिन्निताः ।

गोशता स्वणदाता यः भूमिरदाप्रदा मरतः ॥ ८ ॥

शप्याशतगृहादीनां नलोच कामदोदृणाम् । मधंपानीयमहिर्न दूर्जनेऽत्रमानया
तत्र तृता गुगनुष्टा ब्रीहिले यमगादने । भवयर्द्धावने दानमपि बालाप्रमात्रकम्
तदक्षयफलं मयं शुक्लार्थं शृणोतम । एतत्तं कथितमयं यदुद्वृष्टं यद्य धृतम् ॥
बुधव्ययदभिप्रतयदिरावतोपिमुच्यताम् । तयोस्नद्वचनधृत्वा बाणवोद्वृष्टमानस-
यिस्त्रयामाम रागायमिनयपुन पुन । माभ्यांयताभ्यांसर्धंस्थंक्ष्वावित्रेपुभारत
कामकार्थी परिग्यउज जगामाऽमरपदंनम् ।

तय कथाद्वय गाढ वृणोऽउज्याचलम्विनम् ॥ १४ ॥

एवमानी जगामाऽऽशु धायन्देधं जनाहृतम् ।

भारग्य भास्वरादिच्छन्न ये जातवेदसः ॥ १५ ॥

प्राप्तातिज्ञानमशानान्माश्रं प्राप्नोति वेत्तवात् । नीलरत्नतद्वयमेवर्षयद्विद्वद्वक्त्रम्
शुक्लस्फटिकमट्टाश दृष्ट्वा १३तु महामतिः ।

भास्वरादि विमले लोये गतोऽसी वेत्तव पदम् ॥ १७ ॥

गायन्ति यद्वदधिः पुराण नागायण शाश्वतमव्युताह्वयम् ।

प्राप्त स त राजमुना महात्मा निक्षिप्य देह शुभशुक्लर्तीयं ॥ १८ ॥

तया ते कथिता राजन्सिद्धिबाणकवभृभूत ।

तथाऽन्यत्र च वक्ष्यामि शृणुष्वैकाग्रमानस ॥ १९ ॥

इति श्रीस्वन्द महापुराण एकाशीनिसाहस्रया संहितायापञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेखाखण्डे बाणसमिद्धिप्रामिवणननाम पञ्चपञ्चाशदधिकवत्तमोऽध्यायः ॥

षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नास्ति लोकेषु तत्तीर्थं पृथिव्यां यन्नरेश्वर । शुक्लतीर्थेन सदृशमुपमानेन गीयते ॥
शुक्लतीर्थं महातीर्थं नर्मदायां व्यवस्थितम् । प्रागुदक्प्रवणेदेशे मुनिसङ्घनिपेक्षितम्
वैशाखे च तथामासिकृष्णपक्षेचतुर्दशी । कैलासादुभयासाङ्गं स्वयमायातिशङ्करः

मध्याह्नसमये स्नात्वा पश्यत्यात्मानमात्मना ।

ब्रह्मविष्ण्वन्द्रसहितः शुक्लतीर्थे समाहितः ॥ ४ ॥

कार्तिकां तु विशेषेण वैशाख्यां च नरोत्तम !

ब्रह्मविष्णुमहादेवान् स्नात्वा पश्यति तद्दिने ॥ ५ ॥

देवराजः सुरैः साङ्गं घांशुमार्गव्यवस्थितः ।

कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नात्वा पश्यति शङ्करम् ॥ ६ ॥

गन्धर्वाप्सरसो यक्षाः सिद्धविद्याधरोरगाः ।

तद्दिने तेऽपि देवेशं दृष्ट्वा मुञ्चन्ति किल्बिषम् ॥ ७ ॥

मर्द्वयोजनविस्तारं तदर्द्धेनैव चायतम् । शुक्लतीर्थं महापुण्यं महापातकनाशनम् ॥

यत्र स्थितैः प्रदृश्यन्ते वृक्षाग्राणि नरोत्तमैः ।

तत्र स्थिता महापापैर्मुच्यन्ते पूर्वसञ्चितैः ॥ ८ ॥

पापोपपातकैर्युक्तो नरः स्नात्वा प्रमुच्यते ।

उपार्जिता धिनश्येत् भ्रूणहत्याऽपि दुस्त्यजा ॥ ९ ॥

यस्मात्तत्रैव देवेश उभया सह तिष्ठति । वैशाख्यां च विशेषेण कैलासादेतिशङ्करः
तेन तीर्थं महापुण्यं सर्वपातकनाशनम् । कथितं ब्रह्मणा पूर्वं मया तव तथा नृप
रजकेन यथा धीमतां वरं भवति निर्मलम् । तथातत्रैव पुःस्नानं पुरुषस्य भवेच्छुद्धि

पूर्वे वयमि वापानि कृत्वा पुष्टानि मानय ।

अहाराश्रयिणो भूत्वा शुक्लनीये व्यपोहति ॥ १८ ॥

शुक्लनीये महाराज राज्ञी रेखाजगज्जन्तिम् ।

कल्पकादि महध्यापि दत्त्वा स्युः पितर शिषाः ॥ १९ ॥

न माता न पिता वन्धु वननं नरकाजये । उद्धरन्ति यदा पुत्र शुक्लनीये नरेभ्यः
नयमाग्र्यवर्णैरनता गच्छन्तिमद्गतिम् । शुक्लनीये मृतो जन्तुर्देव्यागेनपालभेत्
वार्तिकस्य तु मामस्य कल्पपक्षे धनुर्दर्शम् ।

मृतं स्नापयेद्वपुषाञ्च प्रयतो नरः ॥ २० ॥

स्नात्वाग्निभाजघाता श्चात्महतकर्मणम् । महिरण्ययथाशक्ति देवमुद्दिश्यशठ्वरम्
स्नानं पूजां कृत्वा जलं मृतकवल्गम् । न गच्छतिमहातेजा शिषलोकमृतो नरः
तत्पुत्रिणां गोपतायायनाभूतमम्लपम् । शुक्लनीयेनर स्नात्वाह्यं प्राद्वक्ष्योऽर्घ्येभ्यः
गच्छेत्पुत्रान्ध्रपथं स्वाऽहमवगच्छेत् । मासोपवासं यः कुर्यात्तत्र हार्यं नरेभ्यः
मुञ्चत समस्तान्पुत्रं समन्वयमुमचिरे । उद्धरीषीरमपिशिरीं नवप्राज्ञे च मोजनम्
पुत्रलग्नं चयनधाऽभक्ष्यस्य भक्षणम् । अविश्वेऽमृतेषां माहिषेऽप्यप्ययाजके
वाधुष्ये पट्टनिगच्छेत्तत्राह्वयदूषकः । एवमादीनिपापानि तेषां स्नानाद्यपि भारत
घान्द्रायणतन्त्राणि शुक्लनाथ नमशय । शुक्लनीये तु यः स्नात्वातर्पयेत्पितृदेवताः
तस्य न हान्शाश्चरानि कृमि यान्ति सुतर्पिताः ।

पादुकापानर्हा उत्र शय्यामामनमेव च ॥ २१ ॥

मुञ्चत तन्धाम्य च धाद युक्कल्पतया । अन्नपानीयमहितं तस्मिंस्तीर्थेददन्ति ये
हृष्टा पुष्टा मृता यान्ति शिवाकनमशय । तत्रतीर्थे तु यो भक्त्या शिवमुद्दिश्यमारुत
मिश्रामात्र तथाऽथ ये तेऽपि स्वर्ग्यान्ति वै नराः ।

यन्विता व्रतिना चैव तत्र तीर्थनिवासिनाम् ॥ २२ ॥

अपि बालाग्रमात्रं हि दत्तं भवति चाऽह्वयम् ।

अग्निप्रदं यः कुर्याच्छुक्लनीये समाहितः ॥ २३ ॥

१५६ तमोऽध्यायः] * शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनम् *

रागद्वेषचिनिर्मुक्तो हृदिध्यात्वाजनार्दनम् । सर्वकामसुसंपूर्णः स गच्छेद्धारुणं पुरम्
नरोगोनजरा तत्रयत्र देवोऽम्भसांपतिः । अनाशकंतुयः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थेयुधिष्ठिर
अनिवर्तिका गतिस्तस्य रुद्रलोकादसंशयम् ।

अवशः स्वचशो वाऽपि जन्तुस्तत्क्षेत्रमण्डले ॥ ३४ ॥

मृतः स तु न सन्देहो रुद्रस्याऽनुचरो भवेत् ।

शुक्लतीर्थं तु यः कन्यां शक्त्या दद्यादलङ्कृताम् ॥ ३५ ॥

विधिना यो नृपश्रेष्ठ! कुरुते वृषमोक्षणम् । तस्य यत्फलमुद्दिष्टं पुराणे रुद्रभाषितम्
तदहंसंप्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमनानृप । यावन्तोरोमकूपाः स्युः सर्वाङ्गे पुपृथक्पृथक्
ताचद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते । शुक्लतीर्थं तु यदत्तं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ३८
वर्धते तद्गुणं तावद्दिनानि दशपञ्चच । शुक्लतीर्थं शुचिर्भूत्वायः करोति प्रदक्षिणम्
पृथ्वीप्रदक्षिणा तेन कृतायत्तस्य तत्फलम् । शोभनं मिथुनं यस्तु रुद्रमुद्दिश्य पूजयेत्
तत्र जन्मानि तस्यैव वियोगो न भवैकचित् । एतत्ते कथितं राजन्संक्षेपेण फलं महत्

शुक्लतीर्थस्य यत्पुण्यं यथा देवाच्छ्रुतं मया ।

य इदं शृणुयाद्भवत्या पुराणे विहितं फलम् ॥ ४२ ॥

स लभेन्नाऽत्र सन्देहः सत्यं सत्यं पुनः पुनः ।

पुत्रार्थी लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ॥ ४३ ॥

मोक्षार्थी लभते मोक्षं ज्ञानदानफलं महत् ॥ ४४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

हुङ्कारस्वामितोर्यमाहात्म्यवर्णनम्

धीमाकण्डेय उवाच

तन्मयं पानन्तः राजञ्च दुष्कर्तार्यसमीपत । वासुदेवस्य तीर्थं तु सर्वत्रैव पुजितम्
तद्धि पुण्यं मुच्यन्त्यात नमदायापुरातनम् । तत्र हुङ्कारमात्रेण रेषाकौशलगामसा
यदा प्रभृति राजेन्द्र हुङ्कारेण गता सरित् ।

तदा प्रभृति स स्यामी हुङ्कार शक्तिनो बुधे ॥ ३ ॥

हुङ्कारतीर्थे यन्मात्वा वश्यं यज्यं मम्युतम् । ममुच्यते नर पापं नमजन्मवृत्तेरपि
मसाराण्यमप्राप्ता नराणां पापकर्मिणाम् । मीरोद्धतां जगन्नाथपिता नारायणपरं
सा जिह्वा या हरिं स्मरति नञ्चित यत्तद्वर्षितम् ।

तार्धय क्वचन कर्माणीं यी तत्पूनाकरां करी ॥ ६ ॥

सयदा सर्वकायेषु ताम्नि तेजममङ्गलम् । येषां हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः
यदन्यत्रेयनाद्याया कलं प्राप्नोति मानव । साष्टाद्वर्षिपातेन तत्कलं लभते हरे
रेणुगुण्डितगात्रस्य याचस्तोऽन्यत्र कणा । सायद्वर्षसहस्राणि विष्णुर्गौक्षेमहर्षिते
सम्माननाभ्युषणलेपनेन तत्रालये नश्यति सर्वपापम् ।

नारी नराणां परया न भवत्या हुङ्कारं तं रेषां नरसत्तमस्य ॥ १० ॥

ये नार्चितो भगवान्वासुदेवो जन्मार्जित नश्यति तस्य पापम् ।

स याति लोक गच्छेन्नवनस्य विधूतपाप सुरसङ्घपूज्यताम् ॥ ११ ॥

शाठ्येनाऽपि नमस्कार प्रयुञ्ज्यन्नपाणिन ।

समजन्मार्जित पाप गच्छत्याऽऽशु न सशय ॥ १२ ॥

पूजाया प्रीयतेऽत्रो जपहोमैर्दिवाकर । शत्रुघ्नमदापाणि प्रणिपातेन तुष्यति ॥

भवजलधिगतानां द्वन्द्ववाताहतानां सुतदुहितृकलत्राणमारदितानाम् ।

विषमविषयतोये मज्जतामप्लवानां भवति शरणमेको विष्णुपोतो नराणाम् ॥
 हुङ्कारतीर्थेराजेन्द्र! शुभंवायदिवाऽशुभम् । यत्कृतंपुरुषव्याघ्र! तन्नश्यति नर्कहिंसित्
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे हुङ्कारस्वामितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

अष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

सङ्गमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्परं तीर्थं सङ्गमेश्वरमुत्तमम् । नर्मदा दक्षिणे कूले सर्वपापभयावहम् ॥

धनदस्तत्रविश्रान्तोमुहूर्त्तं नृपसत्तम । पितृलोकात्समायातः कैलासं धरणीधरम्

प्रत्ययार्थं नृपश्रेष्ठ! ह्यद्यापि धरणीतले ।

कृष्णवर्णा हि पापाणा दृश्यन्ते स्फटिकोज्ज्वलाः ॥ ३ ॥

विन्ध्यनिर्भरनिष्क्रान्ता पुण्यतोया सरिद्वरा ।

प्रविष्टा नर्मदातोये सर्वपापप्रणाशने ॥ ४ ॥

सङ्गमे तत्र यः स्नात्वा पूजयेत्सङ्गमेश्वरम् । अश्वमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यसंशयम्

घण्टापताकाचितनं यो ददेत्सङ्गमेश्वरे । हंसयुक्तविमानस्थो दिव्यस्त्रीशनसम्भृतः

स रुद्रपदमाप्नोति रुद्रस्यानुधरो भवेत् । दधिभक्तेन देवस्ययःकुर्व्याद्विष्णुपूरणम्

सिक्थसङ्ख्यं शिवे लोके स घसेत्कालमीप्सितम् ।

श्रीफलेः पूरयेद्विष्णुं निःस्वो भूत्वा भवस्य तु ॥ ८ ॥

सोऽपि तत्फलमाप्नोति गतः स्वर्गे नरेश्वर ॥

अक्षया सन्ततिस्तस्य जायते सप्तजन्मसु ॥ ९ ॥

स्नपनं देवदेवस्य दध्ना मध्वघृतेन वा । यः करोति विधानेन तस्य पुण्यफलं शृणु

घृतक्षीरवहा नद्यो यत्र वृक्षा मधुस्रवा । तत्र ते मानवायान्ति सुप्रसन्ने महेश्वरे
 यत्र पुष्प फल तोय यस्तु दद्यान्महेश्वरे । तत्सर्वं सप्तजन्मानि हास्यं फलमश्नुते
 सर्वेषामेव पात्राणा महापात्र महेश्वर । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयो महेश्वर ॥

ग्रहचर्यस्थितो नित्य यस्तु पूजयते शिवम् ।

इह जीवन्म देवेशो मृतो गच्छेदनामयम् ॥ १४ ॥

शिवे ॥ पूजिते पाथ' यत्फल प्राप्यते पुष्टै ।

योगान्द्रं चैव सत्पार्थ' पूजिते लभने फलम् ॥ १५ ॥

ते धन्यास्ते महात्मानस्तेषा जन्म सुजीवितम् ।

येषा गृहेषु भुवन्ति शिवभक्तिरता नरा ॥ १६ ॥

सन्निरुध्येन्द्रियग्राम यत्रयत्र यसेन्मुनि । तत्रतत्र कुदक्षेत्र नैमिष पुष्कराणि च ॥

यत्फल वेदवितुषि भोजितेशानसङ्करया । तत्फल आयनेपाथहोकेतशिवयोगिना

यत्र भुञ्जति भस्माङ्गी मूर्खो वा यदि पण्डित ।

तत्र भुञ्जति देवेश सपत्नीको वृषचञ्ज ॥ १७ ॥

विप्राणा वेदवितुषा कोटि सम्मोज्य यत्फलम् ।

मिक्षामात्रप्रदानेन तत्फल शिवयोगिनाम् ॥ २० ॥

सङ्गमेश्वरमासाद्यप्राणत्यागकरोति य । न तस्य पुनरावृत्ति शिवलोकात्कदाचन

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहितायापञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेखाखण्डे सङ्गमेश्वरतीयमाहात्म्यवर्णननामाऽष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्याय

एकोनपट्युत्तरशततमोऽध्यायः

अनरकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज तीर्थः परमपावनम् । नर्मदायां सुदुष्प्रापं सिद्धं ह्यनरकेश्वरम्
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा पापकर्माऽपि भारत । न पश्यति महाघोरं नरकद्वारसञ्जितम्

युधिष्ठिर उवाच

शुभाशुभफलैस्तात भुक्तभोगा नरास्त्वह । जायन्ते लक्षणैर्यैस्तु तानि मे वद सत्तम

यथा निर्गच्छते जीवस्त्यक्त्वा देहं न पश्यति ।

तथा गच्छन् पुनर्देहं पञ्चभूतसमन्वितः ॥ ४ ॥

त्वगस्थिमांसमेदोऽसृक्केशस्त्रायुशर्तः सह ।

विण्मूत्ररेतःसङ्घाते का सञ्जा जायते नृणाम् ॥ ५ ॥

एवमुक्तः स मार्कण्डः कथयामास योगवित् । ध्यात्वा सनातनं सर्वदेवदेवं महेश्वरम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

शृणु पार्थ! महाप्रश्नं कथयामि यथाश्रुतम् ।

सकाशाद् ब्रह्मणः पूर्वमृषिदेवसमागमे ॥ ७ ॥

गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।

इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यमः ॥ ८ ॥

अचीर्णप्रायश्चित्तानां यमलोके ह्यनेकधा ।

यातनाभिर्घियुक्तानामनेकां जीवसन्ततिम् ॥ ९ ॥

गत्वामनुप्यभावे तु पापचिह्ना भवन्ति ते । तत्तेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमनानृप
सहित्वा यातनां सर्वा गत्वा वैवस्वतक्षयम् ।

निम्नीर्णयातना ये न लोकयागान्तिं सिञ्चन् ॥ १० ॥

गद्गदोऽनृतवादी स्यान्मूकश्चैव गवावृते । ब्रह्महाजायतेकुप्री स्याधदन्तस्तुमघः
कुनर्त्तस्वर्णहरणाद्बुद्धिमांशुस्तल्पगः । संयोगीहीनयोनिःस्याद्द्विदोऽदत्तदानतः

ग्रामशूकरता याति ह्ययाज्ययाजको नृप ॥

मरो वै वयुर्वाजी स्याच्छूनाऽनिमन्त्रितमोजनात् ॥ १४ ॥

अपरीक्षितमोर्जास्याद्धानरोचिज्जने घने । चितर्जकोऽयमार्जारस्त्वघोतः कक्षदाहतः

अपिघा य प्रयच्छेत बलीबद्धो मयेद्धि सः ।

अग्न प्रयुं श्लि पिप्रे ददानः कर्णवता मजेन् ॥ १६ ॥

मातसयांश्च जात्यन्धो जन्मान्धः पुस्तकं हरन् ।

कलान्याहरतोऽप्यं म्रियते नाऽत्र सशयः ॥ १७ ॥

मृनोधानरतायातिनन्मुकोऽयगलाडधान् । मद्स्थामक्षयंस्तानिह्यनपत्न्योमयेधरः

हरन्त्यत्र मयेद्गोधा गरदः पयनारान् । अर्वाजीगमनाद्वाजन्मवेगमरुपिशाचकः ॥

पानकोजलहृता य धान्यहृता य मूदकः । मश्रातयौघनागच्छन्मयेत्सपंशतिधृतिः

गुन्दारामिलारी य हृक्लासो मयेधिरम् ।

जल्यध्रवण यन्तु म्रित्यान्मन्व्यो मयेधरः ॥ २१ ॥

अपित्रयान्पित्रयन्त्वेविकटाक्षोमयेधर । अयोनिगोवृकोहिस्पातुलूकअपघञ्जनात्

मृनर्म्यकादशाष्टे तु भुञ्जान् भोपजायते । प्रतिध्रुत्पद्विजायार्यमदक्षमधुको मरेन्

राजागमाद्भुंरुदुष्टतम्करोषिदुग्गहकः । परिवारीद्विजातीनालमनेकाच्छपी तनुम्

अर्धदृष्टको राजन्योनि क्षाण्डालमञ्जिताम् ।

दुभग कल्पिकेता वृश्चिको वृन्दीपतिः ॥ २५ ॥

माजाराऽग्नि पदा मृष्ट्वा रोगघान्परप्रासमुक् ।

मादयागमनात्पण्डो दुगन्धश्च मुगन्धहन् ॥ २६ ॥

ग्रामभट्टा दिवाकर्निर्देयज्ञो गदमो मरेन् ।

कृपण्डिन स्यान्माजारा मरुषो ध्यास एव च ॥ २७ ॥

स एव दृग्पतराजन्त्रकाशाल्परममजाम् । यद्वातद्रापिपारकयंस्यन्त्ययायदिया षट्

कृत्वाचे योनिमाप्नोतितेरर्ध्वोनात्रनश्यः । एवमादीनिधान्यानिधिहानि नृपसत्तम
स्वकर्मचिह्नितान्येवदृश्यन्ते यस्तु मानवाः । ततो जन्मततो मृत्युः सर्वजन्तुषु भारत
जायतेनाऽत्र सन्देहः समीभूतेशुमाऽशुभे । स्त्रीषु सोऽसम्प्रयोगेण विशुद्धेशु शोणिते
पञ्चभूतसमोपेतः सपष्टः परमेश्वरः । इन्द्रियाणि मनः प्राणाः ज्ञानमायुः सुग्रं धृतिः
धारणं प्रेरणं दुःखमिच्छाहङ्कार एव च । प्रयत्न आकृतिवर्णः स्वच्छेदो भवामवो
तस्येदमात्मनः सर्वमनादेरादिमिच्छतः ।

प्रथमे मासि स कलेद्भूतो धातुविमूर्च्छितः ॥ ३४ ॥

मास्यवृद्धं द्वितीये तु तृतीये चेन्द्रियैर्युतः ।

आकाशाद्वायवं सौदम्यं शब्दं श्रोत्रबलादिकम् ॥

वायोस्तु स्पर्शनं चेष्टां दहनं रौक्ष्यमेव च ॥ ३५ ॥

पित्तात्तु दर्शनं पक्तिर्माण्यं रूपं प्रकाशतम् ।

सलिलाद्रसनां शैत्यं स्नेहं कलेद्दं समादवम् ॥ ३६ ॥

भूमेर्गन्धं तथा घ्राणं गौरवं मूर्तिमेव च । आत्मा गृह्णात्यजः पूर्वतृतीये स्पन्दने च सतः

दौर्हृदस्याऽप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ।

वैरूप्यं मरणं वापि तस्मात्कार्यं प्रियं स्त्रियाः ॥ ३८ ॥

स्थैर्यं चतुर्यं त्वङ्गानां पञ्चमे शोणितोद्वयः ।

पाठे बलं च वर्णश्च नखरोम्णां च सम्भवः ॥ ३९ ॥

मनसा चेतनायुक्तो नखरोमशतावृतः । सप्तमे चाऽष्टमे चैव त्वचावान्स्मृतिवानपि

पुनर्गर्भं पुनर्दात्रीमेनस्तस्य प्रधावति । अष्टमे मास्यतोऽगर्भो जातः प्राणैर्विगुज्यते

नवमे दशमे चाऽपि प्रबलेः सृतिमास्तैः ।

निर्गच्छते वाण इव यन्त्रच्छिद्रेण सञ्चरः ॥ ४२ ॥

शरीरावयवैर्युक्तो ह्यङ्गप्रत्यङ्गसंयुतः । अष्टोत्तरं मर्मशतं तत्रास्या तु शतत्रयम् ॥

सप्त शिरःकपालानि विहितानि स्वयम्भुवा ।

तिष्ठः कोटयोऽर्द्धकोटी च रोम्णामङ्गेषु भारत ॥ ४४ ॥

द्वास्ततिसहस्राणि हृदयादग्निनिसृता ।

हितानाम हि ता नाख्यन्तासा मध्ये शशिप्रभा ॥ ४५ ॥

एव प्रवृत्तते ध्रुव भूतप्रामे क्षतुर्विधे । उत्पत्तिश्च विनाशश्च भवत सचदेहिनाम् ॥
गतिरुध्वाध धर्मेण ह्यधर्मेण त्वद्योगति । जायते सचवर्णानास्वधर्म्मघलनान्प
देवस्ये मानवस्ये च दानभोगादिका मिया ।

दृश्यन्ते या महाराज ! तन्मयं कमज फलम् ॥ ४८ ॥

स्रक्कमपिहिनेघोरे कामप्रोधारिते शुभे । निम्नज्जेन्नरके घोरे यस्योत्तारोनधिघने ।
उत्तारणायजन्तूना नमन्तातदसस्थितम् । एवमतन्महानीर्थं नरकेष्वरमुत्तमम् ॥
नरकापह महापुण्य महापातकनाशनम् । तत्तीर्थं सबतीर्थाणामुत्तमं भुविदुर्लभम्
तत्र तीर्थं तु य स्नात्वापूजयेत् महेश्वरम् । महापातकयुक्तोऽपि नरकं नैव पश्यति
तत्र तार्थं तु यो दद्याद्धनु दैतरणीशुभाम् । न मुच्यते सुखेनैव दैतरणवानसशय
युधिष्ठिर उवाच

यमद्वारमहाघोरयासा दैतरणी नदी । किं रूपा किंमाणासाकथसायहतिद्विज
कथ तस्या प्रमुच्यन्ते केरा वासस्तु सन्ततम् ।
केरा तु माऽनुकूला सा क्षेतिष्ठिस्तरतो धद ॥ ५५ ॥

श्रीमाकण्डेय उवाच

धमपुत्र महागहो शृणु सर्वं मयादितम् । या सादैतरणीनाम यमद्वारेमहासरित्
धनाधा पाररहिता दृष्टमात्रा भयावहा । पूयशोणिततोयासामामकर्मनिर्मिता
तत्तोय भ्रमते तर्णं तापीमध्ये मृत यथा । इमिमि सङ्कुलं पूयं धञ्जतुण्डैरयोमुखं
शिशुमारैश्चमकरैवजकत्तरि सयुते । अन्यैश्च जलजीवि सा सुहिम्नैर्ममभेदिमि
तपन्ति द्वाद्वादित्याः प्रलयान्त इवोत्थगा ।
पतन्ति तत्र च मर्त्या क्रन्दन्तो भृशदारुणम् ॥ ६० ॥
हा भ्रात पुत्र हा मात प्ररपन्तिमुदुर्मुहुः ।
असिपत्रवने घोरे पतन्ते योऽमिरक्षति ॥ ६१ ॥

प्रतरन्ति निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति जन्तवः ।

चतुर्विधैः प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥ ६२ ॥

तरन्ति तस्यां सद्दानैरन्यथातुपतन्ति ते । मातरं ये न मन्यन्ते प्राघार्यं शुम्भेव च
अवजानन्ति मूढा ये तेषां वामस्तु सन्ततम् ।

पतिव्रतां साधुशीलामूढां धर्मेषु निश्चलाम् ॥ ६४ ॥

परित्यजन्ति ये पापाः सन्तनं तु वसन्ति ते ।

विश्वासप्रतिपन्नानां स्वामिमित्रतपस्विनाम् ॥ ६५ ॥

स्त्रीयालवृद्धदीनानां चिच्छद्रमन्वेयन्ति ये । पच्यन्तेतत्रमर्त्यैर्वक्रन्दमानाः सुपापिनः
श्रान्तं बुभुक्षितं चिप्रयोचिप्रयनिर्दुर्मनिः । रुमिभिर्मर्क्ष्यते तत्र यावत्कल्पशतत्रयम्
ब्राह्मणाय प्रतिश्रुत्ययोदानं न प्रयच्छति । आहूयनास्तियोत्रतेतस्य वामस्तु सन्ततम्
अग्निदोगरदध्वं राजगामी च पेशुनी । कथाभङ्गकरध्वं कूटसार्क्षी च मध्वपः ॥
चञ्चविध्वंसकध्वं स्वयंदत्तापहारकः । नुश्वेतसेतुभेदी च परदारप्रथर्षकः ॥ ७० ॥
ब्राह्मणोरसचिक्रेता वृषलीपतिरेव च । गोकुलस्यनृपात्तस्य पालीभेदं करोति यः
कन्याभिद्रूपकध्वं दानंदत्त्वानु तापकः । शूद्रस्तुकपिलापानीब्राह्मणोमांसभोजनी
एते वसन्ति सततं मा विचारं कृथा नृप ! । सानुकूलाभवेद्येन तच्छृणुष्व नराधिप
अयने विपुत्रे चैव व्यतीपाने दिनक्षये । अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमुत्तमम् ॥

कृष्णां वा पाटलां वापि कुर्याद्वैतरणीं शुभाम्

स्वर्णशृङ्गीं रूप्यसुरां कांस्यपात्रस्य दोहिनीम् ॥ ७५ ॥

कृष्णचक्रयुगाच्छत्रां सप्तधान्यसमन्विताम् ।

कुर्यात्सद्रोणशिखर आसीनां ताम्रभाजने ॥ ७६ ॥

यमं हैमं प्रकुर्वीत लोहदण्डसमन्वितम् । इक्षुदण्डमयं वद्भुञ्चा ह्युडुपं पट्टवन्धनैः
उडुपोपरितांध्रेण सूर्यदेहसमुद्भवाम् । कृत्वाप्रकल्पयेद्विद्वाञ्छत्रोपानयुगान्विताम्

अङ्गुलीयकवासांसि ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं सङ्गृह्याऽस्याश्च पुच्छकम् ॥ ७९ ॥

उभयमद्वारे महाघोरे या सार्वैतरणीनदी । तत्तु कामोद्दाम्येनातुभ्यवैतरणिनम्

॥ इत्यधिवसनमन्त्र ॥

गाथो मे घाग्रत सन्तु गाथो मे सन्तु पृष्ठत ।

गाथो मे हृदये सन्तु गवा मध्ये घसाम्यहम् ॥ ८१ ॥

ॐ विष्णुरूपद्विजभ्रष्टभूदेवपङ्कनिपायन । सद्दक्षिणामया दत्ता तुभ्यवैतरणि नमः

॥ इति दानमन्त्र ॥

ब्राह्मण धमराज च धेनु वैतरणीं शिवाम् । सर्वप्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणापनिषेदयेत्

पुच्छ सङ्गृह्य सुरभेरेभ्रे हत्वा द्विजं तन ॥ ८४ ॥

धेनुके त्व प्रतीक्षस्व यमद्वारे महाभय । उत्तिर्तापु र्ह धेनो वैतरण्यै नमोऽस्तु

॥ इत्यनुव्रजमन्त्र ॥

अनुव्रजेत गच्छन्त सर्वं तस्य गृह नयेत् । एषहृतेमह्वीपात्सरित्स्वात्सुखधाहिनं

नारपत तथा धेम्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।

सयान्कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥ ८७ ॥

रोगारोगाद्विमुक्त स्याच्छ्रद्धामयित परमापद ।

स्वस्थ सहस्रगुणितमानुरे शतसम्मितम् ॥ ८८ ॥

सुतस्यैव तु यद्दानं परोभक्तसम स्मृतम् । स्वहस्तेन ततो देयमुने क्वचस्पदास्पति

इति मत्वा महाराज स्वदत्त स्यात्महाफलम् ।

इत्येयमुक्तं तव भक्तसूतो दानं यथा वैतरणीसमुत्थम् ।

गणोति भक्त्या पत्नीह सम्पन्नस याति विष्णो पदमग्रमेवम् ॥ ९० ॥

श्रीमाकण्डेय उवाच

प्राप्तं चाभ्ययुजं प्राप्तिं तस्मिन्नुपणां चतुर्दशी ।

स्नात्वा कृत्वा तत आद संपूज्य च महेश्वरम् ॥ ९१ ॥

पितृभ्यो दीयते दानं भक्तिधृद्धात्ममन्विते ।

पञ्चाङ्गावरणं कुयात्सत्कथाधवणादिभिः ॥ ९२ ॥

ततः प्रभातसमये स्नात्वा वै नर्मदाजले । तर्पणंविधिवत्कृत्वा पितॄणां दीवपूर्वकम्
सौवर्णे घृतसंयुक्तं दीपं दद्याद् द्विजातये ।

पश्चात्सम्मोजयेद्विप्रान्स्वयं चैव विमत्सरः ॥ ६४ ॥

एवंकृतेनरथेष्ट! न जन्तुर्नरकं व्रजेत् । अवश्यमेव मनुजैर्द्रष्टव्या नारकी स्थितिः ॥
अनेन विधिना कृत्वा नपश्येन्नरकाक्षरः । तत्र तीर्थेऽमृतानां तु नराणांविधिनानृप
मन्वन्तरंशिवेलोकेयासोभवतिदुर्लभे । विमानेनाऽर्कवर्णेनकिङ्किणीशतशोभिना
स गच्छति महाभाग! सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ।

भुनक्ति विविधान्भोगानुक्तकालं न संशयः ॥ ६८ ॥

पूर्णे चैव ततः काल इह मानुष्यतां गतः ।

सर्वव्याधिचिनिर्मुक्तो जायेच्च शरदां शतम् ॥ ६९ ॥

प्राप्यचाश्वयुजेमासिकृष्णपक्षेघतुर्दशाम् । अहोरात्रोयितोभूत्वापूजयित्वामहेश्वरम्
महापातकयुक्तोऽपि मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥ १०० ॥

अष्टाविंशतिकोट्योर्वैनरकाणांयुधिष्ठिर ! । विमुक्तानरकैर्दुःखैःशिवलोकंव्रजन्तिते
तत्र भुक्त्वा महाभोगान्दिव्यैर्वर्यसमन्वितान् ।

लभन्ते मानुषं जन्म दुर्लभं भुवि मानवाः ॥ १०२ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डेऽन्तरकेऽवरतीर्थमाहात्म्यवर्णनंतामैकोनपष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चुत्तरशततमोऽध्यायः

मोक्षतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्पाण्डुपुत्र मोक्षतीर्थमनुसृतम् । सेवितदेवगन्धर्वमुनिभिश्च तपोधने
यहयस्तत्र जानन्ति विष्णुमायापिमोहिता ।
यत्र सिद्धा महाभागा शृण्व सतपोधना ॥ २ ॥
पुलस्त्य पुलहो पिठान्ननुर्ध्वं महामति । प्राचेतनोयसिष्ठश्च वृक्षो नारदपय ६
एते चाऽन्ये महाभागा मत्तसाहस्रसङ्गिता ।
मोक्ष गता सह सुनेस्तत्तीर्थं तेन मोक्षदम् ॥ ४ ॥
तत्र प्रवाहमध्ये तु पतिता तमहा नदी । तत्र तस्मिन् तीर्थं सवपापक्षयङ्करम् ॥
मृगयन्तु सामसञ्ज्ञानामम्यस्ताना तु यत्फलम् ।
सम्यग्जप्या तु विधिना गायत्री तत्र तद्भोग् ॥ ६ ॥
तत्र दत्तं द्रुत जन तीर्थसंपाजितं यत्नम् । सधमक्षयतां याति मोक्षसाधनमुत्तमम्
तत्र तीर्थं मृतानां तु सन्यासेन द्विजग्मनाम् ।
धनिपत्तिका गतिस्तेषां मोक्षतीर्थप्रभाषत ॥ ८ ॥
एतन्निधिद्विष्ट संक्षेपेण मयाऽनघ । द्युष्टिस्तीर्थस्य महतीपुराणे साऽभिधीयते
इति श्रीस्वानन्दे महापुराणे वकाशीतिसाहस्र्यासहिताया पञ्चमेऽपन्तीखण्डे
रैपारण्डे मोक्षतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

एकपण्ड्युत्तरशततमोऽध्यायः

सर्पतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज सर्पतीर्थमनुत्तमम् ।

यत्र सिद्धा महासर्पास्तपस्तप्त्वा शुचिष्ठिर ॥ १ ॥

वासुकिस्तक्षकोधोरः सर्प ऐरावतस्तथा । कालियश्चमहाभागः कर्कोटकधनञ्जयो
शङ्खचूडो महातेजा धृतराष्ट्रो वृकोदरः । कुलिको वामनश्चपतेपां ये पुत्रपौत्रिणः
तत्र तीर्थं महापुण्ये तपस्तप्त्वा सुदुष्करम् ।

भुजन्ति विविधान्भोगान्क्रीडन्ति च यथासुगम् ॥ ४ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा तपयेत्पितृदेवताः । घाजपेयफलं तस्य पुरा प्रोवाच शङ्करः
स्नातानां सर्पतीर्थे तु नराणां भुवि भारत । सर्पवृश्चिकजातिभ्यो न भयं विद्यते क्वचित्
मृतो भोगवतीं गत्वा पूज्यमानो महोरगे । नागकन्यापरिधृतो महाभोगपतिर्भवेत्

मार्गशीर्षस्य मासस्य कृष्णपक्षे च याऽशमी ।

सोपवासः शुचिर्भूत्वा लिङ्गं सम्पूरयेत्तिलैः ॥

यथाविभवसारेण गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ८ ॥

एवं विधाय विधिचतुष्टयं पत्यक्षमापयेत् । तस्य यत्फलमुद्दिष्टं तच्छृणुष्वनरेश्वर
तिलास्तत्र च यत्सङ्ख्याः पत्रपुष्पफलानि च ।

तावत्स्वर्गपुरे राजन्मोदते कालमीप्सितम् ॥ १० ॥

ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जायते विमले कुले । सूरूपः सुभगश्चैव धनकोटिपतिर्भवेत् ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे सर्पतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैक्यपूज्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥

द्विपञ्चुत्तरशततमोऽध्यायः

गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

गोपेश्वरं ततो गच्छेत्सर्वश्रेयादनन्तरम् । यत्र स्नानेन चैकेन मुच्यन्ते, पातकेनैव
तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा बुद्धिं प्राणसंशयम् । स गच्छेद्यद्विषुकोपि पापेन शिवमदिरम्
तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेद्देवमीश्वरम् । मुच्यते सर्वपापैश्च रद्दलोकसगच्छति
ब्राह्मिण्या च यथाकाम रद्दगेके महातपाः ।

इह मानुष्यना प्राप्य राजा भवति धार्मिकः ॥ ४ ॥

हृत्पञ्चरथसम्पन्नो दासीदाससमन्वितः । पूज्यमानो नरेन्द्रैश्च जीवेद्विंशतः सुखी
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥

त्रिपञ्चुत्तरशततमोऽध्यायः

नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महाराज नागतीर्थमनुत्तमम् । आम्बिनस्य सिनेपशेषञ्च म्या नियतशुचि

रात्रौ जागरणं कृत्वा गन्धधूपनिवेदनैः ।

प्रभाते विमले स्नान्वा ध्यात्वा कृत्वा यथाविधि ॥ २ ॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो नाऽत्र कार्या विचारणा ।

तत्र तीर्थं तु यो राजन् शण्डशगं करिष्यति ॥ ३ ॥

अनिवर्त्तिका गतिस्तस्य प्रोवाचेति शिवः स्वयम् ॥ ४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे नागतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रिपण्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥

चतुःषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः

साम्बोरेश्वरतीमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डे यदवाच

ततो गच्छेन्महाराज! साम्बोरं तीर्थमुत्तमम् ।

यत्र सन्निहितो भानुः पूज्यमानः सुरासुरैः ॥ १ ॥

तत्रयेपङ्कतां प्राप्ताः शीर्ष्णाणनग्नानराः । ददुमण्डलमित्राङ्गा मक्षिकाकुमिसङ्कलाः

मातापितृभ्यां रहिता भ्रातृभार्याविवर्जिताः ।

अनाथा विकला व्यङ्गा मग्ना ये दुःखसागरे ॥ ३ ॥

तेषां नाथो जगद्योनिर्ममदातृमाश्रितः ।

साम्बोरनाथो लोकानामार्त्तिहा दुःखनाशनः ॥ ४ ॥

तत्र तीर्थेतुयः स्नात्वा मासमेकं निरन्तरम् । पूजयेद्वास्करं देवं तस्य पुण्यफलं शृणु ;

यत्फलं चोत्तरे पार्थ ! तथाचैव पूर्वसागरे । दक्षिणे पश्चिमे स्नात्वा तत्र तीर्थेतुतत्फलम्

कौमारे यौवने पापं वा र्द्धके यच्च सञ्चितम् । तत्प्रणश्यति साम्बोरैस्नानमात्राच्च संशयः

न व्याधिर्नैव दारिद्र्यं न चैवेष्टवियोजनम् ।

सप्तजन्मानि राजेन्द्र ! साम्बोरपरिसेवनात् ॥ ८ ॥

सप्तम्यामुपवासेन तद्दिने घाप्युपोषिते । सतत्कलमवान्जोति तत्र स्नात्वा न संशयः

रक्तचन्दनमिश्रेण यदर्घ्येण फलं स्मृतम् ।

तत्र तीर्थे नृपश्रेष्ठ ! स्नात्वा तत्फलमाप्नुयात् ॥ १० ॥

नर्मदामग्लि रम्य सर्वपातकनाशनम् ।

निरीक्षित विशेषेण साम्बोरेण महात्मना ॥ ११ ॥

ते धन्यास्ते महात्मानस्तेषा जन्म सुजीवितम् ।

स्नात्वा पश्यन्ति देवेश साम्बोरेभ्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥

सूर्यगेके घसेत्तावद्यावदाभूतसम्पत्तम् ॥ १३ ॥

इति धीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमोऽध्यायः
रेखाखण्डेसाम्बोरेभ्यर्त्ताथमाहात्म्यवर्णननाम अनुषङ्ग्युत्तराततमोऽध्यायः

पञ्चपण्ड्युत्तराततमोऽध्यायः

सिद्धे श्ररतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रामार्कण्डेय उवाच

नमदाक्षिणे कृते सिद्धेभ्यरमितिधृतम् ।

ताथ पर महाराज' मिद्धे कृतमिति प्रमो ॥ १ ॥

तत्र तीर्थ महापुण्य सबतार्थेषुपावनम् । नर्मदायामहाराज दक्षिण कूलमाश्रितम्

तत्र तीर्थे नर स्नात्वा तप्पयेत्पितृदेवता । आदित्यैययोदधात्पितृनुद्दिश्य भारत

तृप्यन्ति पितरस्तस्य द्वादशाम्बाश्च सशयः ।

तत्र तार्थे तु यो भक्त्या स्नात्वा पूजयते शिवम् ॥ ४ ॥

रात्रौ नागरण कृत्वा पठेत्पौराणिकीं कथाम् ।

तत प्रमाने चिमले स्नान कुर्याद्यथाविधि ॥ ५ ॥

वीर्यते गिरिजाकान्त स गच्छेत्परमा गतिम् ।

पुरा सिद्धा महाभागा कपिलाया महर्षयः ॥ ६ ॥

जपन्तश्च पर ब्रह्म योगसिद्धा महाव्रता ।

सिद्धिं ते परमां प्राप्ता नर्मदायाः प्रभावतः ॥ ७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे सिद्धेश्वरीतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चपट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

षट्पञ्च्यधिकशततमोऽध्यायः

सिद्धेश्वरीदेवीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततः सिद्धेश्वरीदेवीवैष्णवीपापनाशिनी । आनन्दं परमं प्राप्ताद्दृष्ट्वा स्थानं सुशोभनम्
तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा पूजयेत्पितृदेवताः । देवीं पश्यति यो भक्त्या मुच्यते सर्वपातकैः

मृतवत्सा तु या नारी बन्ध्या स्त्री जननी तथा ।

पुत्रं सा लभते नारी शीलवन्तं गुणान्वितम् ॥ ३ ॥

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पश्येद्देवीं सुभक्तितः ।

अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां सर्वकालेऽथवा नृप ॥ ४ ॥

सङ्गमे तु ततः स्नातः नारीवापुरुषोऽपि वा । पुत्रंधनं तथा देवीददाति परितोषिता
गोवरक्षां प्रकुरुते दृष्ट्वा देवीं सुपूजिता । प्रजां च पाति सततं पूज्यमानान् संशयः

नवम्यां च महाराज! स्नात्वा देवीमुपोषितः ।

पूजयेत्परया भक्त्या श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ ७ ॥

स गच्छेत्परमं लोकं यः सुरैरपि दुर्लभः ॥ ८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे सिद्धेश्वरीदेव्यास्तीर्थमाहात्म्यवर्णननाम षट्पट्युत्तरशततमोऽध्यायः

सप्तपट्टु चरशततमोऽध्यायः.

मार्कण्डेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

युधिष्ठिर उवाच

नर्मदादक्षिणे कृते त्यजिह्वेनोपलक्षितम् । तीर्थमेतन्ममाऽख्याहि सम्भवधर्महा
श्रीमार्कण्डेय उवाच

पुराकृतयुगस्यार्त्तं दक्षिणेगिरिमुत्तममम् । विन्ध्यसर्वगुणोपेतनियतोनियता
अपिसडर्थे कृतातिथ्यो दण्डने म्यधस् चिरम् ।

उयित्वा सुचिरं कालं वर्षाणामयुतं सुखी ॥ ३ ॥

तान्मृगान्मनुष्यान् शिष्यैरनुगतस्ततः । निवृत्तं मुमहाभागं नर्मदाकूलमा
पुण्यं च स्मरन्नाथं सवपापघ्निनाशनम् । कृत्वाऽहमास्पदतथ द्विजसद्वृत्तमा
प्रह्वधारीभिरार्कणं गार्हस्थ्ये सुप्रतिष्ठिते ।

धानप्रसन्नं यतिभिर्यताहारैर्यतात्मभिः ॥ ६ ॥

तपस्विमिमहाभागं धामरौघघियन्ति । तत्राऽहधर्मयुततप कृत्वा सुदारु
आराधय वासुदेवं प्रभुं कर्नारत्नाभ्वरम् । जपस्तपोभिर्विषमैर्नर्मदाकूलमाश्रित
ततस्त्र्यो धरद्वां दूर्वां समायातो युधिष्ठिर ।

प्रण्यभौ मास्करौ राजन्नुमाश्रीभ्या विमूर्षितौ ॥ ९ ॥

प्रणम्याऽहं ततो दूर्वां भक्तियुक्तो वधोऽग्रयम् ।

मयन्तौ प्राथयामि स्म वराहौ धरद्वां शिरौ ॥ १० ॥

धमस्मिन्नि महाभागो भक्तिं वाऽनुत्तमां युचाम् ।

अनग व्याधिरहितं पञ्चविंशतिवचनम् ॥

अस्मिन्स्थाने सदा स्थेयं सह दूर्वास्तथायम् ॥ ११ ॥

एवमुक्त्वा मया पाथं तौ दूर्वां कृष्णशङ्करी ।

मामूचतुः प्रहृष्टौ तौ निवासार्थं युधिष्ठिर !॥ १२ ॥

देवावूचतुः

अस्मिन्स्थाने स्थितौ विद्धि सह देवैः सवासवैः ।

एवमुक्त्वा ततो देवौ तत्रैवाऽन्तरधीयताम् ॥ १३ ॥

हं च स्थापयित्वा तौ शङ्करं कृष्णमन्ययम् । कृतकृत्यस्ततो जातः सम्पूज्य सुसमाहितः

तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् ।

मार्कण्डेश्वरनाम्ना वै विष्णुं त्रिभुवनेश्वरम् ॥ १५ ॥

॥ गच्छेत्परमं स्थानं वैष्णवं शैवमेव च । धृतेन पयसा वाऽथ दध्ना च मधुना तथा

गार्मदेनोदकेनाऽथ गन्धधूपैः सुशोभनैः । पुष्पोपहारैश्च तथा नैवेद्यैर्नियतात्मवान्

एवं विष्णोः प्रकुर्वीत जागरं भक्तितत्परः । स्नानादीनि तथा राजन्प्रयतः शुचिमानसः

ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे चतुर्दश्यामुपोषितः । द्वादश्यां कारयेद्देवपूजनं वैष्णवो नरः

एवं कृत्वा चतुर्दश्यामेकादश्यां नरोत्तमः । वैष्णवं लोकमाप्नोति विष्णुतुल्यो भवेन्नरः

माहेश्वरे च राजेन्द्र ! गणवन्मोदते पुरे । श्राद्धं च कुरुते तत्र पितृनुदिश्य सुस्थिरः

तस्य ते ह्यक्षयां तृप्तिं प्राप्नुवन्ति न संशयः ।

नर्मदायां द्विजः स्नात्वा मौनी नियतमानसः ॥ २२ ॥

उपास्य सन्ध्यां तत्रस्थो जपं कृत्वा सुशोभनम् ।

तर्पयित्वा पितृन् देवान् मनुष्यांश्च यथाविधि ॥ २३ ॥

कृष्णस्य पुरतः स्थित्वा मार्कण्डेशस्य वा पुनः ।

ऋग्यजुःसाममन्त्रांश्च जपेच्च प्रयत्नतः ॥ २४ ॥

॥ ऋचमेकांजपेद्यस्तु ऋग्वेदस्य फलं लभेत् । यजुर्वेदस्य यजुपासान्नासामफलं लभेत्

एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ।

मृतप्रजा तु या नारी चन्ध्या स्त्रीजननी तथा ॥ २६ ॥

खट्वांस्तु विधिवज्रप्लावा ब्राह्मणो वेदतत्त्ववित् ।

रुद्रैकादशभिर्मन्त्रै स्नापयेत्कलशाम्भसा । पुत्रमाप्नोतिराजेन्द्र दीर्घायुप्रमवल्मयम्
माकण्डेश्वरवृक्षान्यो दूरस्थानपि पश्यति ।

ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते शङ्करोऽब्रवात् ॥ २६ ॥

य इदं शृणुयाद्भक्त्या पण्डितैः नृपसत्तम । नयपापविशुद्धात्मा जायतेनाऽब्रसशय
इदं यशस्यमायुष्यधन्यं तु स्वप्ननाशनम् । पठतामृष्यता वाऽपिसर्वपापप्रमोचनम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमैऽध्यायान्तरे
रेखाखण्डे माकण्डेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम सप्तपञ्च्युत्तमशततमोऽध्यायः ॥

अष्टपट्यधिकशततमोऽध्यायः

अष्टवृक्षेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

नमदादक्षिणे रोधस्यचक्रेभ्यमुत्तमम् । तीर्थं सद्यगुणोपेतं त्रिषु लोकेषु विधुतम्
यत्रसिद्धमहारक्षभाराध्यतु महेश्वरम् । शङ्करजगत प्राण स्मृतिमाश्रयहारिणम्

युधिष्ठिर उवाच

किं तद्रक्षो द्विजधृष्टकिं नाम वस्यवाऽम्बवे । एतद्विस्तरत सर्वव्ययस्यममाऽनत्र
अनाततिमिराम्बा ये पुमांस पापकारिणः ।

युष्मद्विधैर्दोषभूतं पश्यन्ति सधराधरम् ॥ ४ ॥

धमपुत्रवध धत्वामाकण्डेयोमुनाश्वर । स्मिन्तृचायमापेताकथापापप्रणाशनीम्
माकण्डेय उवाच

मानसोऽन्नपुत्र पुत्र पुलस्त्योनामपार्थिव । वेदशास्त्रप्रज्ञाद्यस्तान्नादेधाराऽपर
तृणविन्दुमुना तस्य भायाऽऽस्तात्परमेष्ठिनः ।

तस्य धमप्रसङ्गेन पुत्रो जातो महामना ॥ ७ ॥

यस्माद्देदेतिहासैश्च सपडङ्गपदक्रमाः । विश्रान्ता ब्रह्मणा दत्ता नामविश्रवसेति च
कस्मिंश्चिदथ काले च भरद्वाजो महामुनिः ।

स्वसुतां प्रददौ राजन्मुदा विश्रवसे नृप ॥ ६ ॥

स तया रमते सार्धं पौलोम्या मधवा इव । मुदा परमयाराजन्ब्राह्मणो वेदचित्तमः
केनचित्त्वथकालेन पुत्रः पुत्रगुणैर्युतः । जज्ञे विश्रवसो राजन्नाम्ना वैश्रवणः श्रुतः
सोऽपिमौनव्रतं कृत्वा बालभावाद्युधिष्ठिर । सर्वभूतामयंदत्त्वाचचार परमम्ब्रतम्
तस्य तुष्टो महादेवो ब्रह्मा ब्रह्मर्षिभिः सह ।

सखित्वं चेश्वरो दत्त्वा धनदत्त्वं जगाम ह ॥ १३ ॥

यमेन्द्रवरुणानां च चतुर्यस्त्वं भविष्यसि ।

ब्रह्माऽप्युक्त्वा जगामाऽऽशु लोकपालत्वमीप्सितम् ॥ १४ ॥

ततस्त्वनन्तरेकालेकैकसीनामराक्षसी । पातालंभूतलं त्यक्त्वा विश्रवं चक्रमे पतिम्
पुत्रोऽथ रावणो जातस्तस्या भरतसत्तम ॥

कुम्भकर्णो महारक्षो धर्मात्मा च विभीषणः ॥ १६ ॥

कुम्भश्चैव निकुम्भश्च कुम्भकर्णसुताद्युभौ । महाबलौ महावीर्यौ महान्तौ पुरुषोत्तम
अङ्कुरो राक्षसश्रेष्ठः कुम्भस्य तनयो महान् ।

विभीषणं च गुणवद्दृष्ट्वैवं राक्षसोत्तमः ॥ १८ ॥

ततः स यौवनं प्राप्य ज्ञात्वा रक्षः पितामहम् । परं निर्वेदमापन्नश्चचार सुमहत्तपः
दक्षिणं पश्चिमं गत्वा सागरं पूर्वमुत्तरम् । नर्मदायां प्रसङ्गेन ह्यङ्कुरो राक्षसेश्वरः
तपश्चचार सुमहद्विव्यं वर्षशतं किल । ततस्तुष्टो महादेवः साक्षात्परपुरञ्जयः ॥ २१ ॥
वरेण च्छन्दयामास राक्षसं वृषकेतनः । वरं वृणीष्व भन्द्रते तव दास्यामि सुव्रत
प्रोवाच राक्षसो वाक्यं देवदेवं महेश्वरम् । वरदं सोऽग्रतो दृष्ट्वा प्रणम्य च पुनः पुनः

यदि तुष्टो महादेव! वरदोऽसि सुरेश्वर ॥

दुर्लभं सर्वभूतानाममरत्वं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥

ममनाम्ना स्थितोऽनेन वरेण त्रिपुरान्तक ॥ सदा सन्निहितोऽप्यत्र तीर्थं भवितुमर्हसि

ईश्वर उवाच

यावद्विभीषणमतयाधदमनिषेवणम् । करिष्यसि दृढात्मात्थ तावदेतद्विष्यति
एवमुक्त्वा ययौ देव सवर्द्धयतपूजित । विमानेनाऽकवर्णेन कैलास धरणीधरम्
गते चाऽदशन दवे स्नात्वाऽऽघम्य विधानत ।

स्थापयामास राजेन्द्र ! ह्यङ्कूरेष्वरमुत्तमम् ॥ २८ ॥

गन्धपुष्पैस्तथा धूपैस्तत्राङ्गुलभूषणै । पतार्कश्चामरैश्चञ्चैज्यशब्दादिमङ्गलै
पूजयित्वा सुरेशानस्तोत्रैश्चैव सुपुष्कलै ।

जगाम भवन रक्षो यत्र राजा विभीषण ॥ ३० ॥

पूजित स यथान्वाय दानसन्मानयोग्यै ।

सौर्दर्यं स्थापिनो भावे सोऽवासीत्सीतपरयामुदा ॥ ३१ ॥

तत्रतीर्थं तु य स्नात्वापूजयेत्परमेश्वरम् । मङ्कूरेष्वरनामान सोऽश्वमेधफलमेव
भाण्डव्यक्षात्तमारभ्य मङ्गलं वाऽपि यच्चतुभम् ।

रेवाया आमलक्याश्च देवक्षेत्र महेश्वरम् ॥ ३३ ॥

भाण्डव्यक्षात्तात्पश्चिमस्तस्तीर्थं रुद्रङ्कूरेष्वरम् ।

तत्र तीर्थं नर स्नात्वा शुचि प्रयतमानस ॥ ३४ ॥

मन्थ्यामाघम्ययत्नेन अपङ्कथाऽधमारत । तपयित्वापितृन्देवान्मनुष्यान्सारतयम
सर्वैः किमवसतोमीनमास्थापययत्न । अष्टम्या वा चतुर्दश्यामुपोष्यविधिधनर

पूजा य कर्तुं राजस्तस्य पुण्यफलं शृणु ।

सद्यः तु योजयन्त तीथान्यायतमानि च ॥ ३७ ॥

भवन्ति तानि दृष्टानि तत पापे प्रमुच्यत ।

अनिवर्त्तिकागतिस्तस्यरुद्रलोकादसंशयम् । कृमिकीटपतङ्गानां तत्रतीर्थेयुधिष्ठिर
 अङ्कुरेश्वरनामाख्ये मृतानां सुगतिर्भवेत् ॥ ४१ ॥
 एतत्ते कथितं राजन्नङ्कुरेश्वरसम्भवम् । तीर्थं सर्वगुणोपेतं परमम्पापनाशनम् ॥
 येऽपि शृण्वन्ति भक्त्येदं कीर्त्त्यमानं महाफलम् ।
 लभन्ते नाऽत्र सन्देहः शिवस्य भुवनं हि ते ॥ ४३ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे अङ्कुरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनंनामाऽष्टपञ्च्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

एकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

काममोदिनीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततोगच्छेत्परंतीर्थं पुण्यं प्राप प्रणाशनम् । माण्डव्यो यत्र संसिद्ध ऋषिर्नारायणस्तथा
 नारायणेन शुश्रूषा शूलस्थेन कृतापुरा । तत्र स्नात्वा महाराज मुच्यते पापकञ्चुकात्
 युधिष्ठिर उवाच

आश्चर्यमेतल्लोकेषु यत्त्वया कथितं मुने ! न दृष्टं न श्रुतं तात ! शूलस्थेन तपः कृतम्
 एतत्सर्वं कथय मे ऋषिभिः सहितस्य वै ।

अस्य तीर्थस्य माहात्म्यं माण्डव्यस्य कृतं हलात् ॥ ४ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

शृणु राजन्यथावृत्तं पुरा वेतायुगेक्षितौ । लोकपालोपमो राजा देवपन्नो महामतिः
 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च यज्वादानरतः सदा । प्रजा ररक्ष यत्नेन पिता पुत्रानि वीरसान्
 दात्यायनीप्रिया भार्या तस्य राज्ञो वशानुगा । हारजू पुरघोषेण भङ्गास्स्वनादिता
 परस्परं तयोः प्रीतिर्वर्द्धतेऽनुदिनं नृप !

पशस्तम्भे स्थितो राजा सशस्ति पृथिवीमिमाम् ॥ ८ ॥

हस्त्यध्वरथसम्पूर्णा धनवाहनमयुताम् । अलङ्कृतो गुणैः सर्वैरनपत्यो महीपति
दुःखेनमहताऽऽविष्ट सन्ततसन्ततिविना । स्नानहोमरतो नित्यद्वादशाब्दानिभारत
प्रतोपवासनियमैः पत्नीभिः सह तस्थिवान् ।

आराधयद्गवतीं चामुण्डा मुण्डमर्दिनीम् ॥ ११ ॥

स्तोत्रैरनेकेभिरस्या च पूजाविधिसमाधिना ।

जय पाराहि चामुण्डे जय देवि ! त्रिलोचने ! ॥ १२ ॥

प्राप्ति ! रौद्रि ! ॥ कीमारि ! कात्यायनि ! नमोऽस्तु ते ।

प्रचण्डे ! भैरवे ! रौद्रि ! योगिन्याकाशनामिनि ! ॥ १३ ॥

नास्तिकिश्चिन्त्यपाहानत्रैकोक्यसम्बराधरे । राज्ञास्तुताघसतुण्यदेवीयधनमब्रवीत्
वरयन्त्र यथाकाम यस्ते (यस्ते) मनसि वर्तते ।

आराधिता त्वया भक्त्या तुष्टा दास्यामि ॥ वरम् ॥ १५ ॥

देवपन्न उवाच

यदि तुष्टाऽसि देवेशि वराहो यदिवाऽप्यहम् । पुत्रसन्तानरहितं सततं मासमुद्धर
सन्तानं नयमे वृद्धिगोत्ररक्षां कुरुष्व मे । अपुत्रिणागृहार्णाहं श्मशानसदृशानिहि
पितरस्तन्म्यनाश्रन्ति देवताकृतिभिः सह । क्रियमाणेऽप्यहरहः श्राद्धेभ्यस्तपितर सदा
दशयन्ति सदाऽऽमानं स्वप्ने श्रुत्पीडितं मम ।

इति राज्ञो वचनं श्रुत्वा देवी ध्यानमुपागता ॥ १६ ॥

दिव्येन चक्षुषा दृष्टं त्रैकोक्यं सम्बराधरम् । प्रसन्नवन्ना देवी राजानमिदमब्रवीत्
सन्तानं नाऽस्ति तं गान्धर्वैकोक्ये सम्बराधरे ।

यन्मन्त्रं यन्पुरुषमप्यथ नास्ति तेऽन्यथा ॥ १७ ॥

मयादृष्टमहीपालत्रैकोक्यं दिव्यधनया । एवमुक्त्वागता देवीराजास्त्वगृहमागमन्
इषाजं यन्पुरुषं सञ्जाता कन्यका ततः । नजस्विनी रूपवती सर्वलोकात्मनोहरा ॥

तस्या नाम कृतं पित्रा हर्षात्कामप्रमोदिनी ॥ २४ ॥

ततःकालेनववृधेरूपेणास्तम्भयज्जगत् । हंसलीलागतिः सुभ्रूः स्तनभारावनामिता
रक्तमाल्याम्बरधरा कुण्डलाभरणोज्ज्वला ।

दिव्यानुलेपनवती सखीभिः सा सुरक्षिता ॥ २६ ॥

कुचमध्यगतो हारोचिद्यन्मालेवराजते । भ्रमराञ्चितकेश्रीसावित्र्योष्ठीचारुहासिनी
कर्णांतप्राप्तनेत्राभ्यां पिवन्तीचाऽथ कामिनः ।

चन्द्रताम्बूलसौरभ्यैराकर्षन्तीच मन्मथम् ॥ २८ ॥

कम्पुग्रीवा चारुमध्या ताम्रपादाङ्गुलीनखा ।

निम्ननाभिः सुजग्रता रम्भोरु सुदती शुभा ॥ २९ ॥

मातापितृसुहृद्वर्गे क्रीडानन्दविवर्दिनी ।

एकस्मिन्दिवसे चाला सखीवृन्दसमन्विता ॥ ३० ॥

चन्द्रनागरुताम्बूलधूपसौमनसाञ्चिता । गृहीत्वा पुष्पधूपादि गता देवीप्रपूजने ॥

तडागतद उत्सृज्यभूषणान्यङ्गवेष्टकान् । चक्रःसरसिताःक्रीडां जलमध्यगतास्तदा
क्रीडन्तीतामवेक्ष्याथसखीं विमलेजले । राक्षसःशंखरो नामश्येनरूपेणचाऽगमत्

गृहीता जलमध्यस्था तेन सा काममोदिनी ।

खमुत्पपात दुष्टात्मा गृहीत्वाऽऽभरणान्यपि ॥ ३४ ॥

वायुमार्गं गतः सोऽथ कामिन्या सह भारत !

अपतन्कुण्डलादीनि यत्र तोये महामुनिः ॥ ३५ ॥

माण्डव्यो नर्मदातीरे काष्ठवत्सञ्चितेन्द्रियः । लीनोमाहेश्वरे स्थानेनारायणपदेपरे

तस्य चानुचरोभ्राता भ्रातुः शुश्रूषणे रतः । तपोजपकृशीभूतो दध्यौदेवं जनार्दनम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डेकाममोदिनीहरणवर्णनं नामैकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

माण्डव्यशूलारोपणसर्गनम्

धीमार्चण्डेय उवाच

यामप्रमोदितामन्यो नीयमानांचनेननु । दृष्टानादगुग्गु-सर्षाणि गृह्यजन्मभ्यन-
गता राजगृहे सर्षां कथवन्निगुदु-ग्विना । यामप्रमोदितामग्रहतादयेनेनपक्षिणा
माङ्गरीं च जङ्गस्थाने तडागे देवसन्निधौ ।

अन्यथा च स्ववाराजस्नस्य मार्गं विज्ञातना ॥ ३ ॥

तासां तडचनं धत्वा देवसन्न गुदु-पिन ।

हाट्टेगुपण्या समुन्धाय न्दमानो परास्नान ॥ ४ ॥

मन्त्रिभि र्वहितस्तस्मिन्नडागे जङ्गसन्निधौ ।

न चिह्नं न च पन्थानं दृष्ट्वा दुःसागमुमोह च ॥ ५ ॥

तस्य रामन्तु दुःखेन दुःगिता नागरो जन ।

क्षणताऽऽभ्यामिता राज्ञा मन्त्रिभि र्मपुरोहिते ॥ ६ ॥

किं कुम इत्युवाचदमस्मिन्काले विधीयताम् ।

सर्वेस्त्वस्मिन् दृष्ट्वा वाहिनीं वतुरद्विणीम् ॥ ७ ॥

प्रणयामि दिशं सया हन्व्यभ्यरथसङ्कु-ग । वादित्राणि च धाधनेव्याकुलीभूतसङ्कु-
नारार्धस्त्रोर्मर्भर्त्तु रङ्गं परम्बधादिभि । राजासनाह्वयोऽभूद्गगनप्रसनेषिल
नद्योनघगन्धर्वोनर्दव्योनश्च राहस्य । विवरिष्यनिराज्ञाऽयं नजानेरोपनिष्कृतिम्

नागरोऽपि जनन्तत्र दृष्ट्वा चरितमानस ।

धनुर्दशसहस्राणि दन्तिनां वृणिधारिणाम् ॥ ११ ॥

अश्वारोहसहस्राणि दृष्ट्वाति शस्त्रपाणिनाम् ।

रथानां त्रिसप्तसहस्राणि विंशतिर्भस्तपम् ॥ १२ ॥

सङ्ग्राममेरीनिनदैः खुररेणुर्नभोगता । एतस्मिन्नंतरे तात रक्षको नगरस्य हि ॥
 गृहीत्वाऽऽभरणं तस्यास्त्वङ्गप्रत्यङ्गिकंतथा । कुण्डलाङ्गदकेयूरहारनूपुरभङ्गरीः
 निवेद्याकथयद्राज्ञेमयादृष्टं त्वचेक्षणात् । तापसानामाश्रमे तु माण्डव्यो यत्र तिष्ठति
 तापसैर्वेष्टितो यत्र ददृशे तत्र सन्निधौ । दण्डवासि च चः श्रुत्वा प्रत्यक्षाङ्गविभूषणम्
 स क्रोधरक्तनयनो मन्त्रिणो वीक्ष्य नैगमान् । ईदृग्भूतस्समाचारो ब्राह्मणो नगरे मम
 धौरचर्यां व्रतच्छन्नः परद्रव्यापहारकः । तेन कन्याहृता मेऽद्य तपस्वि पापकर्मिणा
 शाकुन्तं रूपमास्थाय जलस्थो गगनं ययौ ।

पाखण्डिनो विकर्मस्थान्विडालव्रतिकाञ्छटान् ॥ १६ ॥

चाटुतस्करदुर्वृत्तान् हन्यान्नास्त्यस्य पातकम् ।

न द्रष्टव्यो मया पापः स्तेयी कन्यापहारकः ॥ २० ॥

शूलमारोप्यतां क्षिप्रं विचारस्तु तस्य वै । स च वध्यो मया दुष्टोरक्षोरूपी तपोधनः

एवं ब्रवंश्चलन्क्रोधादादिश्य दण्डवासिनम् ।

कार्याकार्यं न विज्ञाय शूलमारोपयदुद्विजम् ॥ २२ ॥

पौरा जानपदाः सर्वे अश्रुपूर्णमुखास्तदा ।

हाहेत्युक्त्वा रुदन्त्यन्ये वदन्ति च पृथक्पृथक् ॥ २३ ॥

कुतिसतं चकृतं कर्मराज्ञा चण्डालचारिणा । ब्रह्मणो नैव वध्यो हि विशोपेण तपोवृतः

यदि रोपसमाचारो निर्वास्यो नगरादुचहिः ।

न जातु ब्राह्मणं हन्यात्सर्वपापेऽप्यवस्थितम् ॥ २५ ॥

राष्ट्रादेनं वहिः कुर्यात्समग्रधनमक्षतम् । नाश्नाति च गृहे राजन्नाग्निं नगरवासिनाम्

सर्वेऽप्युद्विग्नमनसो गृहव्याप्तिविचर्जिताः ॥ २६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे माण्डव्यशूलारोपणवर्णनं नाम सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७० ॥

एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

शाण्डिलीमहर्षिमम्वादवर्णनम्

धर्माकार्ण्डेय उवाच

कथितं ब्राह्मणं ब्रह्मदंशुलेखितं तपोधन । नारायणसमीपे तु गताः सर्वे महर्षयः

नारदो देवलौ रैव्यो यमः शाकानपोऽङ्गिराः ।

धत्तिष्ठो जमदग्निश्च याज्ञवल्क्यो गृहस्पतिः ॥ २ ॥

कश्यपोऽग्निर्भरद्वाजो विश्वामित्रोऽरणिर्मुनिः ।

बालखिल्यादयोऽन्ये च सर्वेऽप्यग्निनाऽन्वयाः ॥ ३ ॥

ददृशुः शूलमारुद माण्डव्यमृषिपुङ्गवाः । प्रोषुर्नारायण विप्रं किङ्कर्तुर्मस्तवधेप्सितम्

सर्वे ते तत्र सान्निध्यान्माण्डव्यस्य महारमन ।

सम्भ्रान्ता भागता ऊचुः किं कृतं किं नु जीवति ॥ ५ ॥

अथस्या तल्पतेदृष्ट्वाविवादमगमन्यम् । मनहित्वातुतद्बुधं सर्वे ते मनसाङ्गिताः

पृच्छयन्ता यदि मन्येत राज्ञानं भस्मसात्कुद ।

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा धान्यं नारायणोऽर्पयत् ॥ ७ ॥

मयि जायति महन्नाता ह्यवस्थामीदृशीं यतः ।

धिग्रीवित च मे किन्तु तपसो विद्यते फलम् ॥ ८ ॥

दृष्ट्वाशूलस्थितज्येष्ठ मन्मनोऽनुविदीर्यते । परकिन्तुकरिष्यामि येनराष्ट्रं सराजकम्

भस्मसाच्च करोम्यद्य मज्झि हम्भतामिह ।

एवमुक्त्वा गृहीत्वाऽसीं करस्थमभिमन्त्रयेन् ॥ १० ॥

ब्रोधेन पश्यते वाचतावदुधुङ्कारकोऽभवत् ।

नेन हुंकाराब्देन ऋषयो विस्मितास्तदा ॥ ११ ॥

माण्डव्यस्य समीपे ॥ हापृच्छंस्ते द्विजोत्तमाः ।

निवारयसि किं विप्र! श्रापं नृपजिघांसनम् ॥ १२ ॥

अपापस्य तु येनेह कृतमस्य जिघांसनम् ।

ऋषीणां वचनं श्रुत्वा कृच्छ्रान्माण्डव्यकोऽब्रवीत् ॥ १३ ॥

अभिवन्दामि घोमूर्ध्ना स्वागतं ऋषयः सदा ।

अर्घ्यसन्मानपूजार्हाः सर्वेऽवोपविशन्तु ते ॥ १४ ॥

निविष्टेकाग्रमनसा सर्वान्माण्डव्यकोऽब्रवीत् ॥ १५ ॥

प्राप्तं दुःखं मयाघोरं पूर्वंजन्मार्जितंफलम् । माचिपादं कुरुष्वं भोःकृतंपापंतुभुज्यते

ऋषय ऊचुः

केन कर्मविपाकेन इहजात्यन्तरं व्रजेत् । दानधर्मफलेनैव केन स्वर्गं च गच्छति ॥

माण्डव्य उवाच

अदत्तदाना जायन्तेपरभाग्योपजीविनः । नस्नानंनजपोहोभो नातिथ्यंनसुरार्द्धनम्

नपर्वणिपितृश्राद्धंनदानं द्विजसत्तमाः । व्रजन्तिनरके घोरेयान्तितेत्यन्त्यजांगतिम्

पुनर्दग्धिः पुनरेव पापाः पापप्रभावात्नरके वसन्ति ।

तेनैव संसारिणि मर्त्यलोके जीवादिभूते क्लमयः पतङ्गाः ॥ २० ॥

ये स्नानशीला द्विजदेवभक्ता जितेन्द्रिया जीवद्यानुशीलाः ।

ते देवलोकेषु वसन्ति हृष्टा ये धर्मशीला जितमानरोषाः ॥ २१ ॥

विद्याचिनीता न परोपतापिनः स्वदारतुष्टाः परदावर्जिताः ।

तेषां न लोके भयमस्ति किञ्चित्स्वभावशुद्धा गतकल्मषा हि ते ॥ २२ ॥

ऋषय ऊचुः

पूर्वजन्मनि विप्रेन्द्र! किं त्वयादुष्कृतंकृतम् । येन कष्टमिदंप्राप्तं सन्धानंशूलगर्हितम्

शूलस्थंत्वांसमालक्ष्यह्यागताःसर्वएवहि । जीवन्तंत्वां प्रपश्याम त्वंतरन्नवतारयन्

रुजा सन्तापजं दुःखं सोढ्वापि त्वमवेदनः ॥ २३ ॥

माण्डव्य उवाच

स्वयमेव कृतं कर्म स्वयमेवोपभुज्यते । सुरुतं दुष्कृतं पूर्वं नान्ये भुञ्जन्तिकर्हिचित्

एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

शाण्डिलीमहर्षिमन्त्रादवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

कथितं ब्राह्मणं द्रष्टुं श्लोक्षितं तपोधने । नारायणसमीपे तु गता सर्वे महर्षयः

नारदो देवलो रैव्यो यमः शातातपोऽङ्गिरा ।

घसिष्ठो जमदग्निश्च याज्ञवल्क्यो वृहस्पतिः ॥ २ ॥

कश्यपोऽत्रिभरद्वाजो विश्वामित्रोऽरुणिर्मुनिः ।

घाङ्गजिह्वाद्योऽन्ये च सर्वेऽप्यपि गणाऽन्यथा ॥ ३ ॥

वृक्षे शूलमारुह्य माण्डव्यमृषिपुङ्गवा । प्रोत्सुर्नारायणं विप्रकिंभुर्मस्तपत्रेऽभिमतम्

सद्यः ते तत्र सान्निध्यान्माण्डव्यस्य महारमतः ।

सम्भ्रान्ता आगता ऊचुः किं मृतं किं नु जीवति ॥ ५ ॥

अवस्थां तरुयते दृष्ट्वा पित्रादमगमन्परम् । असद्विस्त्यानुनन्दुः पर्यवेत मनसा द्विजा

पृच्छयता यदि मन्येत राजानं भन्मसात्बुधः ।

तथा मठचनं श्रुत्वा घाक्क्यं नारायणोऽग्रर्वात् ॥ ७ ॥

मयि जायते मठभ्राता ह्यवस्थामादृशी गतः ।

धिर्नयितः च मे किन्तु तपसो विद्यते क्वम् ॥ ८ ॥

दृष्ट्वा शून्यं स्थितं त्र्येष्टं मन्मनोऽनुविदीयते । परकिं नु करिष्यामि येन राट्पु मराजकम्

भन्मसाच्च करोम्यद्य मण्डिं क्षम्यतामिह ।

एवमुक्त्वा गृहान्धाऽसीं करस्यमग्निमन्त्रयेत् ॥ १० ॥

भाधत पश्यत याधत्ताचट्पुट्टारकोऽभवत् ।

ततः दृक्काशेन श्रूयथो विस्मितास्तदा ॥ ११ ॥

माण्डव्यस्य समीपे तु दृष्ट्वा तस्मै द्विजोत्तमा ।

द्वितीयेऽहि समायाता न तु बुध्वाऽथ तं ऋषिम् ।
 भर्तारं शिरसा धार्य रात्रौ पर्यटने स्म सा ॥ ४० ॥
 न दृष्टः शूलके विप्रो भाराक्रान्त्या युधिष्ठिर !।
 स्वलिता तस्य जानुभ्यां शूलस्यस्य पतिव्रता ॥ ४१ ॥
 सर्वाङ्गेषु व्यथा जाता तस्याः प्रस्वलनान्मुनेः ।
 ईदृशीं वर्त्तमानां च ह्यवस्थां पूर्वदैचिकीम् ॥ ४२ ॥

पुनःपापफलं किञ्चिद्वाक्यंममवर्त्तते । व्यथितोऽहंत्वयापापे किमर्थं सूनकर्मणि
 स्वैरिणीं त्वां प्रपश्यामि राक्षसी तस्करी नु किम् ।
 एवमुक्त्वा क्षणं मोहात्कन्दमानो मुहुर्मुहुः ॥ ४४ ॥
 तपस्विनोऽथऋषयःसर्वेसंत्रस्तमानसाः । पश्यमानामुनेः कष्टं पृच्छन्तेतेयुधिष्ठिर
 पर्यटसे किमर्थं त्वं निशीथे वहनं नु किम् ।
 क्षिप्तं तु भोलिकाभारं किंवाऽऽगमनकारणम् ॥
 व्यथामुत्पाद्य ऋषये दुःखाद् दुःखविलासिनि ! ॥ ४६ ॥

शाण्डिल्युवाच

नाऽसुरीं न च गन्धर्वीं न पिशाचीं न राक्षसीम् ।
 पतिव्रतां तु मां सर्वे जानन्तु तपसि स्थिताम् ॥ ४७ ॥

नमेकामोनमेक्रोधो नवैरं न च मत्सरः । अज्ञानाददृष्टिमान्द्याच्चस्वलनं क्षन्तुमर्हथ
 वहनं भर्तृसौख्याय दिवा सम्पीड्यते रुजा ।
 अयं भर्ता विजानीथःभोलिका संस्थितः सदा ॥ ४९ ॥
 भरणं पानं वह्नं च ददाम्येतस्य रोगिणः ।

ऋषिः शौनकमुख्योऽसौ शाण्डिलीं मां विजानत ॥ ५० ॥

स्वभर्तृधर्मिणीं कोपं मा कुरुष्वातिथिकुरु । सतांसमीपंसम्प्राप्तांसर्वमेक्षन्तुमर्हथ
 ऋषय ऊचुः

परव्यथां न जानीषे व्यचरन्ती यदृच्छया । प्रभातेऽभ्युदितेसूर्येतवभर्तामरिष्यति

यथा धेनुसहस्रेषु यत्सो विन्दतिमातम् । तथा पूर्ववर्त्तनं कर्म कर्त्तारमुपगच्छति ॥

न माता न पिता भ्राता न भार्या न सुताः सुदृक् ।

न यस्य कर्मणां तेषु स्वयमेवोपभुज्यते ॥ २७ ॥

धृयतां ममपाक्यधमवद्विं वृच्छितोऽहम् । पूर्वेष्वयमिभो विग्रामलम्बाननृतक्षण-

मग्रानाहुपालभायेन यूया कण्ठेऽधिरोपिता ।

तैलाम्यतशिरोगात्रे मया यूया धृता न हि ॥ २८ ॥

कङ्कतीरोप्यशेषेषुसासा कण्ठेऽधिरोपिता । तेषु पापवर्त्तनमद्यः फलमेतन्ममामयम्

किंचिन्काल क्षपित्वाऽहं प्राप्स्ये मोक्षं निरामयम् ।

मयन्तस्तिष्ठह सन्ताप मा कुरध्वं महर्षय ॥ ३१ ॥

इमामयान्या भुषवाऽहं कञ्चित्छये न शोचरे ।

अहानि कतिचिच्छले क्षपयिष्यामि कित्तिरयम् ॥ ३२ ॥

प्रातनं कर्म भुवामि यन्मया सञ्चिर्न द्विजाः ।

क्षमन्ममस्य राज्ञोऽद्य कोपध्वं विमर्ष्यताम् ॥ ३३ ॥

श्रुत्या तु तस्य तडाक्य माण्डव्यस्य महर्षय ।

प्रहयन्तुलं लब्ध्वा साधुसाध्वित्वपूजयन् ॥ ३४ ॥

नारायण उवाच

इदं जलमन्धपूतकस्मिन्स्थानेक्षिपाम्यहम् । येन राजाभवेद्दस्मत्तराष्ट्रसपुरोहित-

माण्डव्य उवाच

इदं जलं न रक्षस्वकालकृद्विषोपमम् । समुद्रे क्षिपयिष्यामिदेवकार्यं समुत्थितम्

अथ न मुनयः सर्वे माण्डव्यं प्रणिपत्य ॥

आमन्त्रयित्वा एवाच कश्यपाद्या गृहान् ययुः ॥ ३७ ॥

गच्छमानास्तु ते शोका पञ्चमेऽहनि तापसाः ।

आगन्तव्यं भवद्विधं मत्सकाशं प्रतिज्ञया ॥ ३८ ॥

तथेति ॥ प्रतिज्ञाय नारदाद्या अदशनम् । गतेषु विप्रमुख्येषु शाण्डिलीघनपोधना

द्विसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः

माण्डव्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अथ तेऋषयः सर्वे देवाश्चेन्द्रपुरोगमाः । माण्डव्यस्याऽऽश्रमे पुण्ये समीयुर्नर्मदातटे
शङ्खदुन्दुभिनादेन दीपिकाञ्चलनेन च । अप्सरोगीतनादेन नृत्यन्त्यो चारयोपितः

कथानकैः स्तुवन्त्यन्ये तस्य शूलाग्रधारिणः ।

अष्टाशीतिसहस्राणि स्नातकानां तपस्विनाम् ॥ ३ ॥

समाजे त्रिदशैः सार्द्धं तत्र ते च दिदृक्षुः । ब्रह्मविष्णुमहेशानास्तत्र हर्षात्समागताः

मातरो मल्लिकाद्याश्च क्षेत्रपालाचिनायकाः ।

दिक्पाला लोकपालाश्च गङ्गाद्याश्च सरिद्धराः ॥ ५ ॥

ऋषिदेवसमाजे तु नित्यं हर्षप्रमोदने । तत्र राजा समायातः पौरजानपदैः सह ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा कौतूहलं तत्र व्याकुलीकृतमानसम् ।

चित्रस्तमनसो भूत्वा भयात्सर्वे समास्थिताः ॥ ७ ॥

तस्मिन्समागमे दिव्ये ब्रह्मविष्ण्वीशमब्रुवन् ।

भो माण्डव्य महासत्त्व! वरदास्तेऽमरैः सह ॥ ८ ॥

अनेककष्टतपसा तव सिद्धिर्भविष्यति । प्रार्थयस्व यथाकामं यत्ते मनसिरोचते
अनादित्यमयं लोकं निर्वपद्कारमाकुलम् । नष्टधर्मविजानीहि प्रकृतिस्थं कुरुष्व च

अनुग्रहं तु शाण्डिल्याः प्रार्थयाम द्विजोत्तम! ॥ १० ॥

एष ते कष्टो राजा समायातस्तथाऽग्रतः । सम्पूषयस्व विप्रर्षे जनं देवासुरं गणम्

माण्डव्य उवाच

यदि प्रसन्नामे देवाः समायाताः सुरैः सह । त्रिकालमत्र तीर्थं च स्थातव्यमृषिभिः सह
भवतां तु प्रसादेन रुजामेशाभ्यन्तांसदा । एषमस्त्विति देवेशायावज्जल्पन्ति पाण्डव

भ्रान्तमदुःखात्परं दुःखं न जानासि बुद्ध्याधमे !।

नेन वाक्येन घोरेण शाण्डिली यिमनाऽभवत् ॥ ५३ ॥

परं विशादमापन्ना क्षणं ध्यात्वाऽप्रयीद्वचः ।

कोपारसंरक्तजयना निरीक्षुर्नी मुनीस्तदा ॥ ५४ ॥

सता रोद्रे विल प्राप्ता मयता खाऽपकारिणी ।

साम्नेनातिथिवृक्षायां शिष्टे च गृहमागते ॥ ५५ ॥

अपह्निरीदृगानिष्ठ एतच्छ्रव ममैव तु । स्यर्गापवर्गचर्मश्च अपह्निर्न निरीक्षितम्

प्राजापत्यामिमा दृष्ट्वा मा यथा प्राहृताः स्त्रियः ।

भजन्त स्त्रीकलं मेऽद्य पश्यन्तु दिपि देवताः ॥ ५७ ॥

मरिच्यन्ति न मे मत्तां ह्यादित्यो नोदयिष्यति ।

भन्धकार जगत्सर्वं ह्रीयते नाऽद्य शर्परी ॥ ५८ ॥

ययमुने तथा वाक्येनस्मिन्नेऽकनमोमयम् । नचप्रत्रायतेसर्पनिर्वपद्कासत्क्रियम्

स्वाहाकारः स्वधाकारः पञ्चपञ्चविधिनं हि ।

ज्ञान दान जपो नास्ति सन्ध्यालोपव्यतिव्रमः ॥

दण्मासं च तदा पार्थ ह्युपिण्डोदकक्रियम् ॥ ६० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहिताया पञ्चमेऽधर्ताखण्डे

रेवाखण्डे शाण्डिलीश्वरपिसम्वाद्यवर्णनं नामैकसहस्रयुत्तमोऽध्यायः ॥१७१॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स्वप्नावस्था कृतो ह्यृषिः ।

अन्तर्हितो मुहूर्त्तं च शाण्डिल्याश्च प्रपश्य ताम् ॥ २६ ॥

पुनरादाय ते सर्वे कृत्वा निर्घणसत्तनुम्

स्नापितो नर्मदातोये शाण्डिल्यायै समर्पितः ॥ ३० ॥

ततः सा हृष्टमनसापतिदृष्ट्वा तु तैजसम् । प्रणम्य तानृषीन्देवान्विमलार्कजगत्कृतम्

क्रियाप्रवर्तिताः सर्वे देवगन्धर्वमानुषाः । हृष्टतुष्टा गताः सर्वे स्वमाश्रमपदं महत् ॥

पतिव्रतास्वभर्त्रा सा मासमेवाऽऽश्रमे स्थिता ।

माण्डव्येनाऽप्यनुज्ञाता ययौ नत्वा स्वमाश्रमम् ॥ ३३ ॥

गतेषु तेषु सर्वेषु स्थापयामास चाच्युतम् ।

माण्डव्येश्वरनामानं नारायण इति स्मृतम् ॥ ३४ ॥

दिव्यं वर्षसहस्रं तु पूजयामास भारत । गतोऽसावृषिसङ्घैश्च सहितोऽमरपर्वतम्

तपस्तपन्तौतौ तत्र ह्यद्यापि किंलभारत । भ्रातरौ संयतात्मानौ ध्यायतः परमम्पदम्

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ।

पितरस्तस्य तृप्यन्ति पिण्डदानाद्दृशाद्विक्रम् ॥ ३७ ॥

देवगृहे तु पश्चादौ यः करोति विलेपनम् । गोदानशतसाहस्रे दत्ते भवति यत्फलम्

उपलेपनेन द्विगुणमर्चने तु चतुर्गुणम् । दीपप्रज्वलने पुण्यमष्टधा परिकीर्त्तितम्

दिव्यनेत्रधरो भूत्वा त्रैलोक्ये सचराचरे । दध्ना मधुघृतैर्देवं पयसा नर्मदोदकैः ॥

स्नपनं ये प्रकुर्वन्ति पुष्पमाद्याविलेपनैः । येऽर्चयन्ति विरूपाक्षं देवं नारायणं हरिम्

तेऽपि दिव्यविमानेन क्रीडन्ते कल्पसङ्ख्यया ।

दीपाष्टकं तु यः कुर्यादष्टमीं च चतुर्दशीम् ॥ ४२ ॥

एकादश्यां तु कृष्णस्य न पश्यन्ति यमं तु ते । फलैर्नानाविधैः शुभैर्यः कुर्याद्विष्णुपूजनम्

तेऽपि यान्ति विमानेन सिद्धचारुणसेविताः ।

घण्टा घैव पताका च विमाने पुष्पमालिका ॥ ४४ ॥

चादित्राणि यथार्हाणि प्राप्ते च गच्छते शिवम् ।

तावद्रक्षो गृहीत्वाऽप्ये कन्या कामप्रमोदिनीम् ।

उवाच भगवञ्छापं पुरा दस्वोषशी मम ॥ १४ ॥

यदा कन्या हरे रक्ष शापातस्तेमयिष्यति । तेनमेगहितकर्मशापेनाऽह्ननुद्धिन
क्षन्तव्यमितिषोकन्या च गतश्चाऽऽशन पुन ।

गने धीय तु सा कन्या दृष्ट्वा पद्मदलेक्षणा ॥ १६ ॥

मन्त्रयिद्यासुरे सर्वेदस्तामापडव्यधीमने । तावज्जालिकाप्लाव्यपवित्रैर्धर्मदोदकै
माण्डव्यमृषिमुत्तार्य जयशत्रादिमङ्गले ।

विद्याहयित्वा ता कन्या माण्डव्य ऋषिपुङ्गव ॥ १८ ॥

अमिषाद्य च ताम्सर्वान्दानमग्मान्गौरयै ।

अथ राजा समापन्थो रत्नैश्च विविधैरपि ॥ १६ ॥

धिषादनिन्दिन सर्वैस्त्नैर्जनेभू पितपुन । राजाचत्राह्वणा सर्वेभूषणाच्छादनाशनै
सुवर्णकोटिदानेन तुष्टान्दत्वाऽसमापिता ।

वृत्ते विद्याहे आहूय शाण्डिली तामथाग्रवीन् ॥ २१ ॥

मानयस्य इमान् विद्वान् मोक्षयस्य दिवाकरम् ।

अपहृत्य तमो येन कृपा सद्य प्रवर्तते ॥ २२ ॥

ऋषीणा वचन धृत्वा शाण्डिली दु विताऽऽर्षीत् ।

उद्धितऽक तु मे भर्ता मृत्यु यास्यति भो द्विजा ॥ २३ ॥

त कथ मोक्षयामीऽह्म्यात्मनोऽनिर्णयदये । त्रियाप्रवचनार्थावर्जिकार्यमे महर्षय
नि पुसा स्त्री ह्यनाथाऽह्म भवामि भवतो मतम् ।

निप्र त्वमन्यजारे तु नेच्छामि रविणोदयम् ॥ २४ ॥

नतवाक्यनतसर्वेदयामुरमहर्षय । शिर सक्ताऽनासर्व्वेसाधु साध्वितिद्याऽद्रुचन
पतिव्रत महाभागे ऋणु वाक्यतपोधने । मन्त्रमे यदि न सर्वान्दुःखवचनचयम्

शाण्डिल्युवाच

यन म न प्रवेद्वत्ता येन सत्य मुनेवच । तत्कुरुष्व विचार्याशु येन सम्पद्यते सुखम्

पूर्णमायाममावास्यां व्यतीपातेऽर्कसङ्क्रमे । . . .

श्राद्धं च संग्रहे कुर्यात्सगच्छेत्परमां गतिम् ॥ ६३ ॥

देवखातेत्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । तिष्ठन्ति ऋषिभिःसाद्धंपितृदेवगणैःसह
तत्र तीर्थेऽश्विनेमासिचतुर्दश्यांविशेषतः । वायुमार्गेस्थितःशक्रस्तिष्ठते दैवतैःसह

पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितः सागरास्तथा ।

विशन्ति तानि सर्वाणि देवखाते दिनद्वयम् ॥ ६६ ॥

गयाशिरे च यत्पुण्यं प्रयागेऽमकरकण्टके ।

प्रयागे सोमतीर्थे च तत्पुण्यं माण्डवेश्वरे ॥ ६७ ॥

षट्पद्मन्धेनृत्यत्पुण्यमात्रायां लकुलेश्वरे । आश्विन्यामश्विनीयोगे तत्पुण्यमाण्डवेश्वरे

उज्जयिन्यां महाकाले वाराणस्यां त्रिपुराकरे ।

सन्निहत्यां रविग्रस्ते माण्डव्याख्ये सनातनम् ॥ ६८ ॥

इति ज्ञात्वा महाराज सर्वतीर्थेषु चोत्तमम् ।

पितृन्देवान्समभ्यर्च्य स्नानदानादिपूजनैः ॥ ७० ॥

चतुर्दश्यां निराहारः स्थितो भूत्वा शुचिव्रतः ।

पूजयेत्परया भक्त्या रात्रौ जागरणे शिवम् ॥ ७१ ॥

स्नानैश्च चिविधैर्द्वंद्वपुष्पागरुचिलेपनैः । प्रभातेपौर्णमास्यां तुस्नानादिविधितर्पणैः

श्राद्धेन हव्यक्लव्येन शिवपूजासर्चनेन च । अग्निष्टोमादियज्ञैश्च विधिचक्षाप्तदक्षिणैः

धौतपापो विशुद्धात्मा फलते फलमुत्तमम् । गोसहस्रप्रदानेन दत्तंभवति भारत ! ॥

स्नानाद्यैर्विधिवत्तत्र तद्विने शिवसन्निधौ । हिरण्यंवृषभं धेनुं भूमिं गोमिथुनंहयम्

शिवमुद्दिश्य वै वस्त्रयुग्मे दद्यात्सुरूपिणे । पादुकोपानहौछत्रं भाजनं रक्तवाससी

होमं जाप्यं तथा दानमक्षयं सर्वमेवतत् । ऋचमेकांतु ऋग्वेदेयजुर्वेदे यजुस्तथा ॥

सामैकं सामवेदेतु जपेद्देवाग्रसंस्थितः । सम्यग्वेदफलं तस्य भवेद्दे नाऽत्रसंशयः

गायत्रीजाप्यमात्रस्तु वेदत्रयफलंलभेत् । कुलकोटिशतंसाग्रं लभतेतुशिवाद्यंतात्

प्राप्ते प्राप्ते तथा प्राप्ते प्राप्ते श्रीगणेशाय नमः ।

देवालयं तु यः कुर्याद्विष्णव माण्डवेभ्यस्त्वं ॥ ४१ ॥

स्वर्गं वसति घर्मात्मा यावदाभूतसम्प्लवम् ।

माण्डव्यनारायणाख्ये चिप्रांभोजयनेऽग्रतः ॥ ४२ ॥

एकस्मिन्भोजिते चित्रे कोटिर्भवति भोजिता ।

माभिवने मासि सम्ग्रामे शुक्लपक्षे चतुर्दशीम् ॥ ४३ ॥

कृतोपधासन्धिमो राज्ञो जागरणेन च । दीपमालां चतुर्दिशु पूजाहृत्वा तु शक्तिं
नारी वा पुरुरोधाऽपि नृत्यगीतप्रवादेन । प्रभाते विमलेसूर्योन्नामादिक्पिधिं वृष
भभिनिघट्यंमौनेन पश्यने देवमीदृशम् । सर्वपापविनिमुक्तो रद्वलोके महीपते ॥
अथवा मागशीर्षे च शैवपैशास्यवोरपि । धावणेवा महाराजसर्वकालेऽथवापि च
शिवरात्रिसम पुण्यमित्येव शिवभाषितम् ।

वाजपेयाऽश्वमेधाम्बा फल्गुमयति नाऽम्बथा ॥ ५२ ॥

दुभगा दुःसिता धन्व्या दरिद्रा च मृतप्रजा ।

ह्नाति रद्वद्वैद्या ह्रीं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ५३ ॥

कृमिकीटपतङ्गाश्च तस्मिन्स्त्रीर्ये तु ये मृता । स्वर्गं प्रयान्ति ते सर्वे दिव्यरूपधरा नृप
भनाशके जलेऽग्री तु ये मृता ध्यायिषीहिता ।

भनिवर्त्तिका गतिस्तेषां रद्वलोके ह्यसशयम् ॥ ५५ ॥

नित्यं नमति यो राजश्चिच्छवनारायणापुत्री । गोदानफलमाप्नोति तस्य तीर्थं प्रमाद्यत
देवालये तु राजेन्द्र यच्च कुर्यात्प्रदक्षिणाम् ।

प्रदक्षिणीकृता तेन ससामरधरा धरा ॥ ५७ ॥

सार्द्धं शन च तीर्थानि मल्लिकामवनाद् बहिः ।

तस्य तीर्थप्रमाणं तु विस्तरं राजसत्तम ॥ ५८ ॥

सूत्रेण वेपथे तक्षेत्रमथवा शिवमन्दिरम् । अथवा शिवगृहं च तस्य पुण्यफलं शृणु
जम्बवीपथं उत्तमशालमलीकुशबीजकी । शाकपुष्करगोमेर्दे सप्तद्वीपावसुधरा
भूयिता तेन राजेन्द्र सशैलवनकानना । रवाया दक्षिणे भागे शिवक्षेत्रात्समीपत
देवघात महापुण्यं निर्मितत्रिदशैरपि । तस्मिन्त्यकुस्तेल्लान् मुच्यते सर्वपातकै-

पूर्णिमायाममावास्यां व्यतीपातेऽर्कसङ्क्रमे ।

श्राद्धं च संग्रहे कुर्यात्सगच्छेत्परमां गतिम् ॥ ६३ ॥

देवखातेत्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । तिष्ठन्ति ऋषिभिः सार्द्धं पितृदेवगणैः सह
तत्र तीर्थेऽश्विनेमासि चतुर्द्दश्यां विशेषतः । वायुमार्गे स्थितः शक्रस्तिष्ठते दैवतैः सह

पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितः सागरास्तथा ।

विशन्ति तानि सर्वाणि देवखाते दिनद्वयम् ॥ ६६ ॥

गयाशिरे च यत्पुण्यं प्रयागेऽमकरकण्टके ।

प्रयागे सोमतीर्थे च तत्पुण्यं माण्डवेश्वरे ॥ ६७ ॥

पट्टयन्धेनृत्यपुण्यमात्रायां लकुलेश्वरे । आश्विन्यामश्विनीयोगे तत्पुण्यमाण्डवेश्वरे

उल्लयिन्यां महाकाले वाराणस्यां त्रिपुष्करे ।

सन्निहत्यां रविग्रस्ते माण्डव्याख्ये सनातनम् ॥ ६८ ॥

इति ज्ञात्वा महाराज सर्वतीर्थेषु चोत्तमम् ।

पितृन्देवान्समभ्यर्च्य स्नानदानादिपूजनैः ॥ ७० ॥

चतुर्द्दश्यां निराहारः स्थितो भूत्वा शुचित्रतः ।

पूजयेत्परया भक्त्या रात्रौ जागरणे शिवम् ॥ ७१ ॥

स्नानैश्च विविधैर्देवपुष्पागरुचिलेपनैः । प्रभातेर्षीर्णमास्यां तुम्बानादिविधितर्पणैः

श्राद्धेन हव्यकृष्येन शिवपूजार्चनेन च । अग्निष्टोमाद्व्यङ्ग्यैश्च विधिवच्चाप्तदक्षिणैः

धौतपापो विशुद्धात्मा फलते फलमुत्तमम् । गोसहस्रप्रदानेन दत्तं भवति भारत ॥

स्नानार्घ्यविधिवत्तत्र तद्दिने शिवसन्निधौ । हिरण्यवृषभं धेनुं भूमिं गोमिथुनंहयम्

शिवमुद्दिश्य वै वस्त्रयुग्मे दद्यात्सुरूपिणे । पादुकोपानहौ छत्रं भाजनं रक्तवाससी

होमं जाप्यं तथा दानमक्षयं सर्वमेव तत् । ऋचमेकांतु ऋग्वेदेयजुर्वेदे यजुस्तथा ॥

सामैकं सामवेदे तु जपेद्देवाग्रसंस्थितः । सम्यग्वेदफलं तस्य भवेद्देवाः नाऽत्र संशयः

गायत्रीजाप्यमात्रस्तु वेदत्रयफलं लभेत् । कुलकोटिशतं साग्रं लभते तु शिवाच्च नात्

स्नाने दाने तथा श्राद्धे जागरे गीतवादिने ।

अतिवर्त्तिका गतिस्तस्य शिवगेकात्मदाधन ॥ ८० ॥

कालेन महताऽऽविष्टो मर्त्यलोके समाविशेत् ।

राजा भवति मघावी सर्वव्याधिविवर्त्तित ॥ ८१ ॥

जीयेद्वपश्चरन् साधु पुनर्पुत्रधनान्वित । तच्च तीर्थं पुनःस्मृत्वा स्वीयमानो महेभ्यः

उपास्ते यस्तु वै सन्ध्या तस्मिंस्तीर्थे च पर्वणि ।

साङ्गोपाङ्गीक्षुर्वैर्लभते वल्लभमुत्तमम् ॥ ८२ ॥

तत्र तर्घं शिष्यश्रेष्ठाच्छरपात समन्ततः । न सचरेद्वयोद्विग्ना ब्रह्महत्या नराधिप

यत्रतत्रस्थितो वृथाप्यज्यतेतापतत्परः । विविधैः पातकैर्मुक्तोमुच्यतेनाऽत्रमशय

श्वर्गीतत्रमहाराजनाम्ये प्रदृश्यते । कथानिका पुराणोक्ता पातरीतीयसैवना

नत्र कूपो महाराज निष्ठते देवनिर्मितः । शिष्यस्य पश्चिमे भागे शिष्यशेनमनुत्तम

कूपोन्मगं तु यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे नराधिपः ।

त्रीडन्ति पितरस्तस्य स्वर्गलोके यदृच्छया ॥ ८८ ॥

अगम्याऽऽगमने पापमया ययाननेहने । स्तेवाश्चरक्ष्णगोहत्यागुरुघाताश्च पातका

नत्सर्वं नश्यन् पापं कृणोत्सर्गे हते तु वै ॥ ८६ ॥

माण्डूव्यतीर्थमाहात्म्यं यः शृणोति समाधिना ।

मुच्यते नवपापेभ्यो नाऽत्र काया विचारणा ॥ ९० ॥

इति श्रीस्कन्द महापुराण एकाशीतिमाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे

ग्यायण्ड त्रयस्रमाहात्म्ये माण्डूव्यतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम

द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥

त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

शुद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्रतीर्थं परमशोभनम् । नर्मदादक्षिणे कुले सर्वपापप्रणाशनम् ॥
सिद्धेश्वरमिति ख्यातं महापातकनाशनम् । यत्रशुद्धिं परां प्राप्तो देवदेवो महेश्वरः
पुराहत्यायुतः पार्थ देवदेवस्त्रिशूलधृक् । पुरापञ्चशिरा आसीद्ब्रह्मालोकपितामहः

तेनाऽनृतं वचश्चोक्तं कस्मिंश्चित्कारणान्तरे ॥ ३ ॥

तच्छ्रुत्वा सहसा तस्मै चुकोप परमेश्वरः । छेदयामास भगवान्मूर्ध्नि करजैस्तदा
तस्य तत्करसंलग्नं चपयतेन कदाचन । ततो हि देवदेवेशः पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ॥
ततो वाराणसीं प्राप्तस्तस्यांतदपतच्छिरः । पतितेतु कपाले च ब्रह्महत्या न मुञ्चति
ततस्तु सागरे गत्वा पूर्वे च दक्षिणे तथा । पश्चिमे चोत्तरे पार्थ ! देवदेवो महेश्वरः
पर्यटन्सर्वतीर्थेषु ब्रह्महत्या न मुञ्चति । नर्मदादक्षिणे कुले सुतीर्थं प्राप्तवान्प्रभुः ॥

कुलकोटिं समासाद्य प्रार्थयामास चात्मवान् ।

प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा बभूव गतकल्मषः ॥ ६ ॥

ततो निष्कल्मषो जातो देवदेवो महेश्वरः । दत्त्वा सुरेभ्यस्तत्स्थानंततश्चास्तद्द्विधेप्रभुः
तदा प्रभृति तत्तीर्थं शुद्धरुद्रेति कीर्तितम् । विख्यातं त्रिषु लोके ब्रह्महत्याहरं परम्
मासे मासे सितेपक्षेऽमावास्यायां युधिष्ठिर ।

स्नात्वा तत्र विधानेन तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ १२ ॥

दद्यात्पिण्डं पितॄणां तु भावितेनान्तरात्मना ।

तस्य ते द्वादशान्दानि सुतृप्ताः पितरो नृप ॥ १३ ॥

गन्धधूपप्रदीपाद्यैरभ्यर्च्य परमेश्वरम् । शुद्धेश्वराभिधानं तु शिवलोके महीयते ॥
एतत्ते कथितं राजञ्छुद्धरुद्रमनुत्तमम् । मया श्रुतं यथा देव सकाशाच्छूलपाणिनः

मुख्यते सर्वपापेभ्यो हृदलोकं स गच्छति ॥ ११ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायसप्तदे
रेवाक्षण्डे शुद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिसप्तत्युत्तरातमोऽध्यायः

चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

गोपेश्वर ततो गच्छेदुत्तरे नर्मदानटे । यत्र खानेत धैकेन मुख्यतो पातकं नराः ॥
तत्रतीर्थेतु यस्मात्त्वा कुरुते प्राणमक्षयम् । बहिर्गुनेन यानेन सगच्छेच्छिषमन्दिरे
र्जीङ्गित्वा शुचिर काल शिवलोके नराधिप ।

इह मानुष्यता प्राप्य राजा भवति धार्यवान् ॥ ३ ॥

हस्तेश्वरधामपद्मे दाम्नीदामनमन्यत । पूज्यमातो नरेन्द्रैश्च जीवेद्द्वयंशत नराः ॥

सम्प्राप्ते कार्तिके मामि नवम्या शुद्धपक्षतः ।

सोपवाम शुचिभू त्वा दीपकास्तत्र दापयेत् ॥ ४ ॥

गन्धपुष्पं समन्वज्य रात्री कुर्वीत जागरम् ।

तस्य यत्कलमुद्रिष्टं तच्छुण्व्य नराधिप । ॥ ५ ॥

याद्यपुष्पं फलं मध्याह्नापकानां तथैव च । तावत्तमहस्राणि शिवलोकेऽर्हयन्ते
तस्मिन्तीध तु रात्रेन्द्र' त्रिद्विपूरणक विधिम् ।

तथैव पञ्चकैश्चैव दधिभक्तैस्तथैव च ॥ ६ ॥

यस्तु कुर्यान्नरर्घ्यं तस्यपुष्पफलं शृणु । यावन्तितिलमत्स्यानि दधिभक्तं तथैव च
पद्ममङ्कया शिर लोके मादते कालमीप्सितम् ।

तस्मिन्तीध तु रात्रेन्द्र' यत्किञ्चिद्दीयते शृणु ॥ १० ॥

सर्वं कोटिगुणतस्य संख्यातुं वानशक्यते । एवंते कथितं सर्वसर्वतीर्थमनुत्तमम् ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम चतुःसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः

पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

उत्तरे नर्मदाकूले भृगुक्षेत्रस्य मध्यतः । कपिलेश्वरं तु विख्यातं विशेषात्पापनाशनम्
योऽसौ सनातनो देवः पुराणे परिपठ्यते । वासुदेवो जगन्नाथः कपिलत्वमुपागतः
पातालं सुतलं नाम तस्यैव नितलं ह्यथः । गभस्तिगंचतस्याऽधो ह्यन्यतामिह मेव च
पातालं सप्तमं यच्च ह्यधस्तात्संस्थितं महत् । वसते तत्र वै देवः पुराणः परमेश्वरः ॥
स ब्रह्मासमहादेवः स देवो गरुडध्वजः । पूज्यमानः सुरैः सिद्धैस्तिष्ठते ब्रह्मवादिभिः

वसतस्तस्य राजेन्द्र! कपिलस्य जगद्गुरोः ।

विनाशं चाऽग्रतः प्राप्ताः क्षणेन सगरात्मजाः ॥ ६ ॥

भस्मीभूतांस्तु तान् दृष्ट्वा कपिलो मुनिसत्तमः ।

जगाम परमं शोकं चिन्त्यमानोऽथ किल्बिषम् ॥ ७ ॥

सर्वसंगपरित्यागे चित्ते निर्विषयीकृते । अयुक्तं प्रष्टुं सहस्राणां कर्तुं मम विनाशनम्
कृतस्य करणं नास्ति तस्मात्पापविनाशनम् ।

गत्वा तु कपिलं तीर्थं मोक्षयाम्यवमात्मनः ॥ ८ ॥

पातालं तु ततो मुक्त्वा कपिलो मुनिसत्तमः । तपश्च चारुसुमहन्नमदातटमास्थित
व्रतोपवासैर्विविधैः स्नानदानजपादिकैः । परं निर्वाणमापन्नः पूजयन् द्रुमव्ययम्
तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्परमेश्वरम् । गोसहस्रफलंतस्य लभते नाऽत्र संशय

उपेष्टमासे तुम्ह्रामे शुक्लपक्षे चतुर्दशी । तत्रस्नात्वाविधानेन भक्ष्यादानप्रयच्छति
 पात्रभूताय पित्रायस्वर्गं धामदिवावहृ । अक्षयं तत्तर्जं प्रोक्तं शिष्येन परमेष्ठिना
 अद्भुतकदिने ग्रामेचतुर्ध्या नयमीषु च । स्नानकरोतिपुरुषो भक्ष्यापोष्यशङ्कना
 रूपमेध्यमनुत्सौभाग्यं सन्ततिपराम् । लभते भक्षणम्यानितित्यं नियं पुन पुन
 पौर्णमास्याममाषास्यां स्नात्वा पिण्डं प्रयच्छति ।

तस्य ते द्वादशाध्यानि तूमा यान्ति सुराण्यम् ॥ १७ ॥

सप्ततीर्थतुषोमकृत्या दद्याद्दीपसुरोमनम् । जायनेनस्मरज्जन्द्रमदादीनि शरीरना
 तत्र तीर्थे मृताणां नु जन्मुना सर्वदा वि ।

अनिर्पत्तिं वा भवेत्सेवा यनिष्णु शिष्यमन्दिराम् ॥ १८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण वकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
 रेपाखण्डे कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चमस्त्यधिकशततमाऽध्याय

षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्याय

पिङ्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपात्रं पिङ्गलावसमुत्तमम् । तार्यंसवगुणोपेतं कामिकभुविदुक्तं भम्
 पाधिक् मानस पापवमज्जपुत्राहृतम् । पिङ्गलेश्वरमासाद्य तत्तत्सर्वविलयवनेम्
 तत्र स्नानं च दानं च देवसातं कृतवृष । अक्षयं तद्वेत्सर्वमित्येवं शङ्करोऽब्रवीत् ॥
 पृथिव्यासर्वतीर्थेषु समुद्रधृत्यशुभोदकम् । मुक्ततत्रसुरे स्नात्वा देवसातततोऽभयत्

युधिष्ठिर उवाच

अथ तु देवसातं तत्सजातद्विजसत्तमं । सुरा सर्वकथं तत्र मुमुचुर्यारि तीर्थजम्
 सर्वं कथय मे विप्र । श्रवणे लम्पटं मन ॥ ५ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

यदा तुशूलशुद्धयर्थं रुद्रोदेवगणैः सह । वभ्राम पृथिवीं सर्वां कमण्डलुधरः शुभाम्
प्रभासाद्योपुतीर्थेषुस्नानं चक्रुः सुरास्तदा । सर्वतीर्थोत्थितंतोयं पात्रेवैनिहितंतुतैः
शूलभेदमनुप्राप्य शूलं शुद्धं तु शूलिनः । तत्रोत्थमुदकं गृह्य आगता भृगुकच्छके ॥
तत्राऽपश्यंस्ततोह्यग्निपिङ्गलाक्षं च रोगिणम् । तपस्युग्रैर्व्यवसितं ध्यायमानं महेश्वर
हविर्भागैस्तुचिप्राणाराज्ञां चैवामयाचिनाम् । दृष्ट्वा तु बहुरोगार्त्तमग्निदेवमुखं सुराः
प्राहुस्ते सहिता देवं शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ १० ॥

देवा ऊचुः

प्रसादः क्रियतां शम्भो पिङ्गलस्यामयाचिनः ।

यथा हि नीरुजः कायो हविषां ग्रहणक्षमः ॥

पुनर्मवति पिङ्गस्तु तथा कुरु महेश्वर ! ॥ ११ ॥

ईश्वर उवाच

भोभोः सुरा हि तपसानुष्टोऽहं वोविशेषतः । वचनाच्चविशेषेण ददाम्यभिमतचरम्

पिङ्गल उवाच

यदि तुष्टोऽसि देवेश! दीयते देव! चेप्सितम् ।

चन्द्रादित्यौ च नयने कृत्वाऽत्र कलया स्थितः ॥ १३ ॥

तथा पुनर्नवः कायो भवेद्भूमम शङ्कर । तथा कुरु विरूपाक्ष नमस्तुभ्यं पुनः पुनः ॥

मार्कण्डेय उवाच

ततः स भगवाञ्छम्भुर्मुत्तिमादित्यरूपिणीम् । कृत्वा तु तस्य तद्रोगमपानुदत्तशङ्करः

ततः पुनर्नवीभूतः पुनः प्रोवाच शङ्करम् । अत्रैव स्थायितां शम्भो तथैव भास्करः स्वयम्

प्राणिनामुपकाराय रोगाणामुपशान्तये । पापानां ध्वंसनार्थाय श्रेयसां चैव वृद्धये

एवमुक्तस्तु भगवान्पिङ्गलेन महात्मना । अवतारं च कृतवान्शीर्वाणानिदमब्रवीत्

ईश्वर उवाच

मुञ्चध्वमुदकं देवास्तीर्थेभ्यो यत्समाहृतम् । ममचोत्तरतः कृत्वा खातं देवमयं शुभम्

तत्रनिक्षिप्यतावारि सचरोयविनाशनम् । सर्वपापहर दिव्यं सर्वैरपि सुरादिभि
एवमुक्ता सुरासर्वे स्नातकृत्वा तथोत्तरे । त्रयस्त्रिंशत्कोटिगर्भैर्मुक्तैर्तर्क्षार्धजंजलम्
श्रोतुस्ते सहिता सर्वे विरूपाक्षपुरोगमाः ।

य कश्चिद्वेषखातेऽस्मिन्मृदालम्भनपूर्वकम् ॥ २२ ॥

ज्ञान कृत्वा रचिदिने मन्त्राप्य नमंदाजले ।

भ्रातृ कृत्वा पितृभ्यो यं दानं कृत्वा स्वशक्तिनः ॥ २३ ॥

पूषयिष्यति पिन्दोऽशतस्यचामस्त्रिषिण्णे । भविष्यतिसुरैरक्ष शृणोतिसकलजगत्
भामया भुवि मस्याना क्षयरोगविचर्चिका ।

व्याघ्रयो विहृताकारा कासभ्यासज्वरोद्भवा ॥ २४ ॥

एकद्वित्रिचतुषाहा ये ज्वरा भूतसम्मवा ।

य चाऽन्येविहृताङ्गा दद्दुश्च कामल तथा । दिर्ननेसममियान्तिनाशस्वानैरवेर्द्विने
शतमेऽप्रमिता ये कुष्ठं बहुविधास्तथा ॥ २५ ॥

शतमादित्यवाराणा ज्ञायादणोत्तर तु य । सम्पूज्यशङ्कर दद्यात्तिलपात्रद्विजातये
तत्र्यन्तिनस्यकुष्ठानिगच्छेनेषपन्नगा । एवमुक्त्वामतासर्वे त्रिदशान्निदशालम्
भाकण्डेय उवाच

नदीषु दयत्वातपु तडागेषु सरित्सु च । ज्ञान समाधरेषित्य नर पापैः प्रमुच्यते
घर्णिताधसहस्रपु घर्णिताधशनेषु च । यत्फलं ज्ञानदानेषु देवखाते ततोऽधिकम्
इषजानेषु य ज्ञात्वा तपयित्वा पितृभ्यः । पूजयेद्देवदेवेश पिङ्गलेश्वरमुत्तमम् ॥

सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य वाजपेयस्य भारत ।

द्वयो पुण्यमवाप्नोति नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ३३ ॥

इति श्रीस्कन्द महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायस्य
रेखाखण्डे पिङ्गलेश्वरनाथमाहात्म्यवर्णननाम दशमस्त्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

भूतीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

भूतीश्वरं ततो गच्छेत्सर्वतीर्थेष्वनुत्तमम् । दर्शनादेव राजेन्द्र ! यस्य पापंप्रणश्यति
तत्र स्थाने पुरापार्थं देवदेवेन शूलिना । उद्धूलनं कृतंगात्रे तेन भूतीश्वरं तु तत्
पुण्ये वा जन्मनक्षत्र (त्रेह्य) अमावास्यां विशेषतः ।

भूतीश्वरे नरः स्नात्वा कुलकोटिं समुद्धरेत् ॥ ३ ॥

तत्रस्थाने तुयो भक्त्याकुरुतेह्यङ्गुण्ठनम् । तस्य यत्फलमुद्दिष्टं तच्छृणुष्वनराधिप
यावन्तो भूतिकणिका गात्रे लग्नाः शिवालये ।

तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ५ ॥

सर्वेपामेव स्नानानां भस्मस्नानं परं स्मृतम् ।

पुराणैर्ऋषिभिः प्रोक्तं सर्वशास्त्रेष्वनुत्तमम् ॥ ६ ॥

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं चाऽपि यः सदा ।

स्नानं करोति चाऽऽग्नेयं पापं तस्य प्रणश्यति ॥ ७ ॥

दिव्यस्नानाद्वरं स्नानं वायव्यं भरतर्षभ । वायव्यादुत्तमं ब्राह्म्यं वरं ब्राह्म्यात्तु वारुणम्
आग्नेयं वारुणाच्छ्रेष्ठं यस्मादुक्तं स्वयम्भुवा ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ह्याग्नेयं स्नानमाचरेत् ॥ ८ ॥

युधिष्ठिर उवाच

आग्नेयं वारुणं ब्राह्म्यं वायव्यं दिव्यमेव च । किमुक्तं श्रोतुमिच्छामि परं कौतूहलं हि मे

मार्कण्डेय उवाच

आग्नेयं भस्मना स्नानमवगाह्य च वारुणम् ।

आपोहिष्ठेति च ब्राह्म्यं वायव्यं गोरजः स्मृतम् ॥ ११ ॥

सूर्ये दृष्टे तु यत्स्नानं गङ्गातोयेन तत्समम् । तत्स्नानं पञ्चमश्लोके दिव्यपाण्ड्यसत्तम
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नात्वा भूतेभ्यरेतु य । पूजयेद्देवमीशानसद्याहाम्यन्तर शुचि-

तत्र स्थाने तु ये नित्यं ध्यायन्ति परमं पदम् ।

सूक्ष्मं घातीन्द्रियं नित्यं ते धन्या नाऽत्र सशय ॥ १४ ॥

मुक्तिर्नाथं तु तर्क्षार्थं सर्वतीर्थेष्वनुत्तमम् । दर्शनादेशं तस्यैव पापघातिमहत्क्षयम्
जायते पूजया राज्यं तत्र स्नुष्यामहेश्वरम् । जनेन पापस्य शुद्धिर्दानेनैवान्यमश्नुते

ॐ ज्योतिः स्वर्गपथमादिमध्यमनुत्पाद्यमानमनुधार्यमाणाक्षरम् ।

सर्वभूतस्थितं शिष्यं सर्वयोगेश्वरं सर्वलोकोत्तरमोहशोकहीनमहाज्ञानगगनम् ॥

तत्र तीर्थे तु यो गत्वा स्नानं कुर्यात्त्रैलोक्ये ।

अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥

पुण्यं नूनं न जानन्ति मोक्षापेक्षजिह्वा नराः ॥ १८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिमाहस्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः
रेखाखण्डे भूतीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

गङ्गासाहस्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नतो गच्छेत् राजेन्द्र गङ्गाबाहकमुत्तमम् । नर्मदाया महापुण्यं भृगुतीर्थं समीपतः
तत्र गङ्गा महापुण्या स्रग्धरं विपुलं तपः । पुरा वर्षशतसाश्रं परमं मतमास्थिता
ध्यात्वा देव जगद्योनिं नारायणमकटमयम् ।

आत्मानं परमं धाम सरित्वा उगतीयते ॥ ३ ॥

ततो जनादनोदेव आगत्येदमुवाच ह ॥ ४ ॥

विष्णुरुवाच

तपसातवतुष्टोऽहं मत्पादाम्बुजसम्भवे । मत्तः किमिच्छसेदेविब्रूहि किंकरवाणिते

गङ्गोवाच

त्वत्पादकमलादुद्भवागङ्गासहस्राविमो । यदृच्छयात्रिलोकेशचन्त्यमानादिवीर्यैः
नृपो भगीरथस्तस्मात्तपःकृत्वागुदुङ्करम् । समाराध्यजगन्नाथं शङ्करं लोकशङ्करम्
अवतारयामासहि मां पृथिव्यां धरणीधर ॥ मया च गुचयोर्वाक्पादवतारः कृतो भुवि

वैष्णवीमिति मां मत्पा जनः सर्वाप्नुतो मयि ।

ये वै ब्रह्महणो लोके ये च वै गुरुतल्पगाः ॥ ६ ॥

त्यागिनः पितृमातृभ्यां ये च स्वर्णहारा नराः ।

गोघ्ना ये मनुजा लोके तथा ये प्राणिर्हिसकाः ॥ १० ॥

अग्न्यागामिनो येषां ब्रह्मस्य च महश्चकाः । येषां ऽनृप्रवत्तारो येषां विध्वंसघातकाः
देवब्राह्मणचित्तानां हर्तारो ये नराधमाः । देवब्रह्मगुरुह्नीणां ये च निन्दाकरानराः
ब्रह्मशापप्रदग्धा ये ये वैवात्महनो द्विजाः । भ्रष्टानशनसंन्यासनियतव्रतधारिणः
तथैवापेयपेयाश्च ये च स्वगुरुनिन्दकाः । निषेधका ये दानानां पात्रदानपराङ्मुखाः

ऋतुघ्ना ये स्वपत्नीनां पित्रोः स्नेहपरा न हि ।

वान्ध्रवेषु च दीनेषु करुणा यस्य नास्ति वै ॥ १५ ॥

क्षेत्रसेतुचिमेदीचपूर्वमार्गप्रलोपकः । नास्तिकः शास्त्रहीनस्तुचिप्रः सन्ध्याविषर्जितः

अदृताशी ह्यसन्तुष्टः सर्वाशी सर्वचिकर्या ।

कदर्या नास्तिकाः क्रूराः कृतघ्ना ये द्विजायः ॥ १७ ॥

पैशुन्या रसचक्रेयाः सर्वकालचिनाकृताः ।

स्वगोत्रां परगोत्रां वा ये भुञ्जन्ति द्विजाधमाः ॥ १८ ॥

ते मां प्राप्य विमुच्यन्ते पापसङ्घैः सुसञ्चितैः ।

तत्पापक्षारतप्ताया न शर्म मम विद्यते ॥ १९ ॥

तथा कुरु जगन्नाथ! यथाऽहं शर्म चाप्नुयाम् ।

तदनुगच्छन् ईदृशं पुनः प्रेषाय आह्वयाम् ॥ २० ॥

विष्णुस्माद्य

आमन्त्रयामिष्मिन्नामि गङ्गाधरमहावसानम् । अविद्याय नदा ईशान्यधरेषामुत्तिष्ठ
मम पादतलमप्ययं सह त्रिपदगामिनि । नदा बह्वदेव्यामेव समंदाङ्गागम्यता

प्रादुर्भावं समामास्य अविष्यति अमाङ्गनाम् ।

एतादृशमपनरं ईष्यं प्राप्य मामुत्तरस्थितम् ॥ २१ ॥

एतावदविष्यति सोऽपि यदा शङ्खं बभूव स्थितम् ।

तदा पदं शोचनं चैतन्मयं पदं नमस्वितम् ॥ २२ ॥

त तेन गङ्गाजिह्वामुत्तरागामादि गङ्गाम् ।

धामने ह्येव न तदा पुण्यानुष्णमरं यथा ॥ २३ ॥

नमिष्यत्यर्थं निरूपयति शङ्खं संस्मृत्य मानवम् । स्नातमाचरन्तेनोपेक्षितेनाङ्गुष्ठागामम् ।

पुण्यं त्वदङ्गुष्ठागामं मङ्गलानां च मङ्गलम् ।

विष्णुना विष्णुनो येन तन्माच्छ्रयति प्रथमम् ॥ २४ ॥

तत्रागमं पादतलमप्ययं ध्रुवमागमोतिमानवम् । शङ्खोद्धारं नरः स्नात्वा तत्पदेति पदं देवता

नृगाम्ने प्रादुर्भावं शङ्खं निरूपयति च शोचनं चामिषीम् ।

गङ्गापदे तु यः धामं शङ्खोद्धारं प्रदास्यति ॥ २५ ॥

तेन विष्णुप्राज्ञेन तत्पदेति मानवम् । शङ्खोद्धारं नरः स्नात्वा तत्पदेति पदं देवता

रात्रौ आगमं तृप्ता शङ्खो मयति आह्वयि ।

यस्य शोचनं च मन्वसे भुवि तुल्यम् ॥ २६ ॥

तन्मिष्यति तन्मिष्यं तत्र स्नात्वा व्यपरोदय ।

यदमुष्मदा परधत्तं विष्णुधाम्नरधीयत ॥ २७ ॥

तदा प्रभृति तत्तीर्थं गङ्गापादकमुत्तमम् । प्राचीनं विमिस्तात पारं पदं चामागते

तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा शमतिमाप्तेन भारत । गङ्गातीर्थे तु स्नात्वा समस्तेषु तत्तीर्थम्

तत्र तीर्थं शृणुतां तु नराणां भाषितात्मनाम् ।

अनिवर्त्तिका गतिस्तेषां विष्णुलोकात्कदाचन ॥ ३५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे गङ्गावाहकतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

गौतमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र गौतमेश्वरमुत्तमम् । सर्वपापहरं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम्
गौतमेन तपस्तप्तं तत्र तीर्थे युधिष्ठिर ! दिव्यं चर्पसहस्रं तु ततस्तुष्टो महेश्वरः ॥
प्रणम्य शिरसा तत्र स्थापितः परमेश्वरः । स्थापितो गौतमेनेशो गौतमेश्वर उच्यते
तत्र देवैश्च गन्धर्वैश्च ऋषिभिः पितृदेवतैः । सम्प्राप्ताहूत्तमा सिद्धिराराध्य परमेश्वरम्
तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा पूजयेत्पितृदेवताः ।

पूजयेत्परमीशानं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५ ॥

यहवस्तत्र जानन्ति विष्णुमायाविमोहिताः । तत्र सन्निहितं देवं शूलपाणिं महेश्वरम्
ब्रह्मचारी तु यो भूत्वा तत्र तीर्थं नरेश्वर । स्नात्वाऽर्चयेन्महादेवं सोऽश्वमेधफलं लभेत्
ब्रह्मचारी तु यो भूत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः । पूजयेत्परमीशानं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
तत्र तीर्थे तु यो दानं भक्त्या दद्याद् द्विजातये ।

तदक्षयफलं सर्वं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥

मासे चाऽश्वयुजे राजन्कृष्णपक्षे चतुर्दशीम् ।

स्नात्वा तत्र विधानेन दीपकानां शतं ददेत् ॥ १० ॥

पूजयित्वा महादेवं गन्धपुष्पादिभिर्न्नरः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो मृतः शिवपुरं व्रजेत्
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां कार्तिक्यां तु विशेषतः ।

उपोष्य प्रयतो भूत्वा घृतेन स्नापयेच्छिवम् ॥ १२ ॥

पञ्चगव्येन मधुनादध्नाया शीतवारिणा । सद्यःसर्वस्ययज्ञस्य फलं प्राप्नोतिमानवः
भक्त्यानुपूजयेन्पश्चात्स लभेत्फलमुत्तमम् । विद्वपश्चैरराण्डैश्च पुष्पैश्चमत्तकोद्भवं
बुशोपामागंसहितं कदम्बद्रोणजैरपि । महिषा कर्करिश्च रत्नपीतं मितासिनं
पुष्पैरन्यैर्यथा लाभो यो नरः पूजयेच्छिवम् । मेरुस्तर्वण्यण्मास योऽर्चयेद्गीतमेवैवम्
सर्वान्कामानवाप्नोति मृतः शिवपुराजैः ॥ १६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्रणा सहस्राया पञ्चमोऽध्यायः
रेखाखण्डे गीतमेवैवतीथमाहात्म्यवर्णननामैकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

दशाभ्यमेधतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

सतोगच्छेन्महीपालः दशाभ्यमेधिकं वरम् । तीर्थं सर्वगुणोपेतं महापातकनाशनम्
यत्र गत्वा महाराज स्नात्वा समूश्च वैभवं ।
दशानामभ्येधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच

अभ्येधो महायज्ञो बहुमम्भारदक्षिणः । अशक्वः प्राकृते कर्तुं कथं तेषां फलमेतत्
अत्याश्चर्यमिदं तत्त्वं त्वयोक्तं धृतासता । ययामेजायनेधद्वादीर्घायुस्त्यतथावद
मार्कण्डेय उवाच

इदमाश्चर्यभूतं हि गीयाष्टुष्यिवम्बकः । तत्तद्दृष्ट्वा सम्प्रवक्ष्यामि पृच्छतेऽनिपुणाय वै
पुरा कृषस्थो देवेश ह्यमुया सह शङ्करः । कदाचिन्मपटन्मूर्ध्वीनमंदातटमाश्रित
दशाभ्यमेधिकं तीर्थं दृष्ट्वा देवो महेव्वरः । तीर्थं प्रत्यर्चन्निदध्वानमश्नन्नेत्रिलोचनः

कृताञ्जलिपुत्रं देवं दृष्ट्वा देवीदमब्रवीत् ॥ ८ ॥

देव्युवास्व

किमेतद्देवदेवेश! चराचरनमस्कृत !। प्रह्वनप्राञ्जलिं वदुध्वा भक्त्या परमया युतः

एतदाश्चर्यमतुलं सर्वं कथय मे प्रभो! ॥ १० ॥

ईश्वर उवाच

प्रत्यक्षं पश्य तीर्थस्य फलं मा विस्मिता भव ।

चियत्स्था मे भुविस्थस्य क्षणं देवि! स्थिरा भव ॥ ११ ॥

एवमुक्त्वा तु देवेशो गौरवर्णो द्विजोऽभवत् ।

क्षुत्क्षामकण्ठो जटिरुः शुष्को धमनिसन्ततः ॥ १२ ॥

उपविश्यभुवःपृष्ठेसुस्वरंमन्त्रमुच्चरन् । क्रमप्रियोमहादेवो माधुर्येण प्रमोदयन् ॥ १३

श्रुत्वा तां मधुरां वाणीं स्वयं देवेन निर्मिताम् । .

सम्भ्रान्ता ब्राह्मणाः सर्वे स्नातुं ये तत्र चाऽऽगताः ॥ १४ ॥

नित्यक्रिया च सर्वेषां विस्मृता श्रुतिविभ्रमात् ।

तं दृष्ट्वा पठमानं तु श्रुत्विषासाऽभिपीडितम् ॥ १५ ॥

द्विजन्यमन्त्रयत्कश्चिद्वक्त्या तंभोजनायवै । प्रसादः क्रियतां ब्रह्मन्भोजनायगृहेमम
अथ मे सफलं जन्म ह्यथ मे सफलाः क्रियाः ।

सर्वान्कामान्प्रदास्यन्ति प्रीता मेऽद्य पितामहाः ॥ १७ ॥

त्वयि भुक्ते द्विजश्रेष्ठ प्रसीद त्वं ध्रुवं मम । एवमुक्तो महादेवो द्विजरूपधरस्तदा
प्रहस्य प्रत्युवाचेदं ब्राह्मणं श्लक्ष्णयागिरि । मयावर्षसहस्रं तु निराहारं तपः कृतम्
इदानीं तुगृहे तस्य करिष्ये द्विजसत्तम । दशभिर्वाजिमेधैश्च येनेष्टं पारणं तथा ॥

इत्युक्तो देवदेवेनब्राह्मणो विस्मयान्वितः । उत्तमाङ्गं विधुन्वन्वै जगामस्वगृहं प्रति
एवं ते बहवो विप्राः प्रत्याख्याते निमन्त्रणे । पुराणार्थमजानन्तो नास्ति का बहवो गताः ।

अथ कश्चिद् द्विजो विद्वान्पुराणार्थस्य तत्त्ववित् ।

नयेप गोऽपि देवेनप्रोक्त मन्त्राह संपुन । मनसागिननयिष्यामुपुराणोत्तम
स्मृतिर्द्विपुराणेपु यदुक्तं तत्तथाभयेन । इतिनिश्चितं संक्षिप्तमुपाय प्रहसप्रिय ॥

मा मो विप्र' प्रतीक्षस्य याचदागमनं पुन ।

इत्युक्त्या तु द्विषो गत्वा दशाभ्यमेधिव' धाम् ॥ २६ ॥

स्नानं मन्त्रान्मनादि कृतमेव द्विषमन्त्राः । ऊर्ध्वं धातुनयादानं कृत्वाधर्मागुपारत
संयज्य कपिनी तत्र पुराणोक्तविधानतः ।

गमायाव्यतिर्न तत्र मन्त्राऽर्चो तिष्ठते द्विष ॥ २७ ॥

मयाऽऽगत्य द्विषं प्राह धातुमेव कृतो मया ।

उत्तिष्ठ मे गृहं स्वयं भाजनायं हि गम्यताम् ॥ २८ ॥

त्युक्तं शङ्करस्मृत्याह्वानाऽतिविस्मिनः । उपायप्राप्त्यनन्तरं इदानीन्त्यमितोक्तं
द्विषय' कथं यथा दश यथा मन्त्राधना ॥ ३१ ॥

द्विष उपाय

न विचारस्त्वया काय कृता यथा न मयापि ।

यदि यदा प्रमाणं मे भुवि दृषा द्विषास्त्वया ॥ ३२ ॥

दशाभ्यमेधिवर्तमानया मयद्विषोत्तम । यदि यदपुराणोक्तं वाक्यनिर्देशयमनेन
तदा प्राप्तं मया स्वयं नाऽत्र काया विचारणा ।

एषमुक्तं नृपेश आस्मिन्कथं तस्य वेतनम् ॥ ३४ ॥

विमृश्य बहुभि र्विन्निदुस्त नम्रगन्त । नगाम नदृष्टं स्वयं पटग्रस्तं सनातनम् ॥

मन्त्रां न द्विषभय-यापाद्याव्यणनमप्रयत्न । यदमभोवन तेनदत्तं पद्याप्यापिधि
ततो भुक्त मादय मयन्वमय शिरः । पुण्ड्रि पपाताऽऽशु गगनात्तस्य मूर्धनि

तस्यास्मिन्कथं नृ मन्त्राय तुष्टं प्राचाय शङ्कर ॥ ३७ ॥

ईश्वर उपाय

किं तऽत्र त्रियता प्रति परवाऽत्र तद्विषोत्तम'

अद्वयमपि ज्ञान्यामि एकचित्तस्य न भयम् ॥ ३८ ॥

प्रातः उवाच

यदि प्रीतोऽसि मेदेव यदि देवोचरो मम । अस्मिन्तीर्णं महादेव स्थानत्र्यं सर्वदेवति
उपकाराय देवेश ! एष मे घर उत्तमः । एषमुक्तस्तु देवेन आकरोह द्विजोत्तमः ॥

गन्धर्वाप्सरःसम्याथं चिमानं सार्वकामिकम् ।

पूज्यमानो गतस्तत्र यत्र लोका निरामयाः ॥ ४६ ॥

मार्कण्डेय उवाच

एतदाश्चर्यमतुलं दृष्ट्वा देवी सुचिस्मिता । विस्मयोदकुहनयना पुनःपप्रच्छशङ्कम्

पार्वत्युवाच

कथमेतद्वेत्सत्यं यत्रेदमसमक्षमम् । ज्ञानं कुर्वन्ति यद्यो लोका एव महेश्वर ॥

तेषां तु स्वर्गगमनं यथैष स्वर्गंति गतः । कथमेतत्तस्माच्चर्यं विस्मयः परमो मम

एतच्छ्रुत्वा तु देवेशः प्रहसन्प्रत्युवाच ताम् ।

वेदवाक्ये पुराणार्थं स्मृत्यर्थे द्विजभाषिने ॥ ४७ ॥

विस्मयो हिनक्तं व्योमनुमानं हिततया । असंमार्थं हिलोकानां पुराणेष्वप्यगीयते

यदि पक्षं पुरस्तृप्त्य लोकाः कुर्वन्ति पार्थति ॥

तस्मान्न सिद्धिरेतेषां भवत्येको न विस्मयः ॥ ४७ ॥

नास्तिका मित्रमर्यादा ये निश्चयवहिष्कृताः ।

तेषां सिद्धिर्न चिद्येत आस्तिक्याद्भवते श्रुतम् ॥ ४८ ॥

श्रुत्वाख्यानमिदं देवीवचन्देतीर्यमुत्तमम् । सर्वपापहरं पुण्यं नर्मदायां व्यवस्थितम्

मार्कण्डेय उवाच

दशाश्वमेधं राजेन्द्र सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् । तीर्थं सर्वगुणोपेतं महापातकनाशनम्

तत्रागता महाभागा ज्ञातुकांसा सरस्वती ।

पुण्यानां परमा पुण्या नदीनामुत्तमा नदी ॥ ४९ ॥

नाममात्रेण यस्यास्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

स्नातास्तत्र दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ ५० ॥

दशाश्वमेधे साराजत्रियताग्रहधारिणी । आराधयित्वा दवेशपरनिर्वाणमागती
 कालुष्यं ब्रह्मसभूतासवत्सरसमुद्भवम् । प्रक्षालयितुमायाति दशम्यामाश्विनस्यच
 उपोष्य रजनीं तां तु सपूज्य त्रिपुरान्तकम् ।

राजत्रिष्कल्मशा यान्ति श्वोभूने शाश्वत पदम् ॥ ५५ ॥

युधिष्ठिर उवाच

सरस्वती महापुण्या नदीनामुत्तमानदी । दशाश्वमेधमायाति स्नातुसवत्सरेसदा
 किमधिक्य भवेत्तीर्थं दशम्या तत्र शस मे ॥ ५६ ॥

धीमार्कण्डेय उवाच

राजनाश्वयुजेमासि दशम्या तद्विशिष्यते । पार्थिवेषु चतीर्थे तुसर्वेऽप्येव नसशय
 दशाश्वमेधिवेराजत्रित्यहि दशमीशुभा । विशेषादाश्विनेशुक्लामहापातकनाशिनी
 तस्या स्नात्वाऽऽच्ययेद्देवानुपचासपरायण ।

श्राद्धं कृत्वा विधानेन पश्चात्सपूजयेच्छिवम् ॥ ५७ ॥

तत्रस्था पूजयेद्देवीं स्नातुकामा सरस्वतीम् । नमो नमस्ते देवेशि ब्रह्मदेहसमुद्भवे
 कुठ पापक्षय देवि ससारान्मा समुद्धर । गन्धधूपैश्च सपूज्य ह्यर्चयित्वा पुन पुन
 दश प्रदक्षिणां दत्त्वा सूत्रं परिवेष्टयेत् । कपिला तुततोयिमे दद्याद्विगतमन्सर
 सव्यक्ष्णसपश्चा सर्वोपस्करसयुताम् । दत्त्वा विप्राय कपिलान शोचतिहृताकृते
 पश्चाज्जागरणं कुर्याद् धृतेनोज्वालयदीपकम् । पुराणपठनेनैव मृत्युगीतविघादने
 धेदोर्त्तश्चैव जाप्यैश्चपूजयेच्छशिशेखरम् । प्रभातेविमले पश्चात्स्नात्वाप्येनमदाजले
 ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या शिवभक्ताश्च योगिन ।

एव कृतं ततो राजन्सम्यक्तीर्थफलं लभेत् ॥ ६६ ॥

तत्र तीर्थे तुय स्नात्वा पूजयेच्छङ्करम् । दशाश्वमेधाचभूय लभते पुण्यमुत्तमम्
 पूनात्मा तेन पुण्येन रुद्रलोकं स गच्छति ।

आहूतं परमं यानं कामगं च सुशोभनम् ॥ ६८ ॥

तत्र दिव्याऽप्सरोग्भिस्तु धीज्यमानोऽयं चामरैः ।

क्रीडते सुचिरं कालं जयशब्दादिमङ्गलैः ॥ ६६ ॥

ततोऽवतीर्णः कालेन इहराजाभवेद्ब्रुवम् । हस्त्यश्वरथसंपन्नो महाभोगी परंतपः
दशाश्वमेधे यद्दानं दीयते शिवयोगिनाम् । दशाश्वमेधसदृशं भवेत्तन्नाऽत्र संशयः
सर्वपापमेव यज्ञानामश्वमेधो विशिष्यते ।

दुर्लभः स्वल्पवित्तानां भूरिशः पापकर्मणाम् ॥ ७२ ॥

तत्र तीर्थे तु राजेन्द्रदुर्लभोऽपिसुरासुरैः । प्राप्यतेस्नानदानेन इत्येवंशङ्करोऽत्रर्वात्
अकामो वा सकामो वा मृतस्तत्र नरेश्वर ।

देवत्वं प्राप्नुयात्सोऽपि नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ॥

अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्तत्र तीर्थेनरोत्तम । अग्निलोके वसेत्तावद्यावदाभूतसम्प्लवम् ॥
जलप्रवेशं यः कुर्यात्तत्र तीर्थे नराधिप । ध्यायमानो महादेवंवारुणंलोकमाप्नुयात्

दशाश्वमेधे यः कश्चिच्छूरवृत्त्या तनुं त्यजेत्

अक्षया नु गतिस्तस्य इत्येवं श्रुतिनोदना ॥ ७७ ॥

न तां गतिं यान्ति भृगुप्रपातिनो न दण्डिनो नैव च सांख्ययोगिनः ॥

ध्वजाकुले दुन्दुभिशांखनादिते क्षणेन यां यान्ति महाहवे मृताः ॥ ७८ ॥

यत्र तत्र हतःशूरः शत्रुभिः परिवेष्टितः । अथयाल्लभतेलोकान्यदि क्लीवं न भाषते
दशाश्वमेधे संन्यासं यः करोति विधानतः ।

अनिवर्त्तिका गतिस्तस्य रुद्रलोकात्कदाचन ॥ ८० ॥

दशाश्वमेधे यत्पुण्यं संक्षेपेण युश्चिष्टिर । कथितं परया भक्त्या सर्वपापप्रणाशनम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे दशाश्वमेधतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

एकाशीत्यधिकशततमोऽध्याय

भृगुरुच्छ्रोतृचिर्णनम्

धीमाकण्डेय उवाच

अतः परमवक्ष्यामि भृगुनीधस्यचिस्त्रयम् । यद्धृत्वाग्रहहागोप्रोमुख्यतेनवपातकै
तत्रतीर्थे तुषिरयात वृषस्त्रातमितिधनम् । भृगुणातत्र राजेन्द्रतपस्त्रय पुराकिल
युधिष्ठिर उवाच

भृगुरुच्छ्रो सविमेन्द्रो निवसन्नेनहेतुना । तपस्तप्त्वासुविपुः परा सिद्धिमुपागत
को वा वृष इति प्रोक्तस्तत्त्वात् येन खानितम् ।
एतत्तनयं यथान्याय कथयस्व ममाऽनघ ॥ ४ ॥

धीमाकण्डेय उवाच

एव प्रश्नो महाराजयस्त्वया परिच्छिउत । तं सर्वकथयिष्यामि भृगुर्वैकमनामृतप
यष्टस्तु ब्रह्मण पुत्रो मानसो भृगुमनस । तपश्चचार सिपुर्लब्धावृते क्षेत्र उत्तमे ॥
दिव्य वयसहस्र तु सशुष्को मुनिसत्तम ।
निराहारो निरानन् काष्ठपाषाणवतिस्थित ॥ ७ ॥

ततः कदाचिद्देवेशोचिमानवरमास्थित । उभयासहित धीमास्तेनप्राप्तपाषाणगत
दृष्ट्वा तत्र महाभाग भृगु वामाकवस्थितम् । उवाच देवीदेवेशकिमिददृश्यतेप्रमो
हंभर उवाच

भृगुनाम महादेवि तपस्तप्त्वा सुदारुणम् । दिव्यवयसहस्र तुमम ध्यानपरायण
जगदिन्दु कुशाग्रज मासेग्रामे पिपेक्षस । सम्बन्धयन् साग्र तिष्ठने च परानने
तच्छ्रुत्वा वचनं गौरीवोचमवसितेक्षणा । उवाचदेवी देवेश शूराणि महोबरम
सत्यमुप्रोऽसि गोकं त्वं व्यापितो वृषमन्धज ॥
निष्कारुण्यो दुराराध्य सर्वभूतमयदूर ॥ १३ ॥

दिव्यं वर्षसहस्रं तु ध्यायमानस्यशङ्कनम् । ब्राह्मणस्यवरं कस्मान्नप्रयच्छसिशंसमे
एवमुक्तोऽथ देवेशः प्रहस्य गिरिनंदिनीम् । उवाच नरशार्दूलमेघगम्भीरयागिरा
स्त्री चिनश्नयति गर्वेणतपः क्रोधेननश्यति । गावो दूरप्रचारेणशूद्राग्नेन द्विजोत्तमाः

क्रोधान्वितो द्विजो गौरि! तेन सिद्धिर्न विद्यते ।

वर्षायुतेस्तथा लक्षैर्न किञ्चित्कारणं प्रिये ॥ १७ ॥

एवंभूतस्य तस्याऽपि क्रोधस्य चरितं महत् ।

एवमुक्त्वा ततः शम्भुर्वृषं दध्यौ च तत्क्षणे ॥ १८ ॥

वृगोहि भगवन्ब्रह्मा वृषरूपी महेश्वरः । ध्यानप्राप्तः क्षणादेव गर्जयन्वै मुहुर्मुहुः ॥
किंकरोमि सुरश्रेष्ठ ध्यातः केनैव हेतुना । करोमि कस्य निधनमकाले परमेश्वर! ॥

ईश्वर उवाच

कोपयस्व द्विजश्रेष्ठं गत्वा त्वंभृगुसत्तमम् । येनमे श्रद्धधृत्येपा गौरीलोकैकसुन्दरी
एतच्छ्रुत्वा वृगो गत्वा धर्षणार्थं द्विजोत्तमम् ।

नर्मदायास्तटे रम्ये समीपे चाऽऽश्रमेभृगुः ॥ २२ ॥

ततः शृगैर्गृहीत्वा तुप्रक्षितोनर्मदाजले । ततःक्रुद्धो भृगुस्तत्र दण्डहस्तोमहामुनिः
पशुवत्ते वधिष्यामि दण्डघातेनमस्तके । शिखायज्ञोपवीते च परिधानं वरासने
सुसंवृतं कृतं तेन धावन्वै पृष्ठतोऽग्रवीत् ॥ २५ ॥

भृगुरुवाच

पापकर्मन्दुराचार कथंयास्यसिमेवृष । अवमानं समुत्पाद्य कृत्वा गच्छं सुरैस्तथा
गर्जयित्वामहानादंततो विप्रमपातयत् । आत्मानं पातितंज्ञात्वावृषेणपरमेष्ठिना
भृगुः क्रोधेनज्ज्वाल हुताहुतिरिवानलः । करेगृह्य महादण्डं ब्रह्मदण्डमिवाऽपरम्
हन्तुकामो वृषंविप्रोभ्यधावत युधिष्ठिर । धावमानं ततो दृष्ट्वा स वृषः पूर्वसागरे
जम्बूद्वीपं कुशं क्रौञ्चंशाल्मलिशाकमेवच । गोमेदंपुष्करंप्राप्तः पूर्वतोदक्षिणापथम्
उत्तरं पश्चिमं चैवद्वीपाद्द्वीपं नरेश्वर । पातालं सुतलं पश्चाद्वितलं च तलातलम् ॥

तामिस्रमन्धतामिस्रं पातालं सप्तमं ययौ ।

ततो जगाम भूर्लोक प्राणार्थो स वृषोत्तम ॥३२॥

भुव स्वर्धैव च महस्तप सत्यं जनस्तथा ।

अनुगम्यमानो विप्रेण न शर्म लभने कचिन् ॥ ३३ ॥

पाप हृत्तैव पुरुष कामकोधबलार्दित । ततो जगाम शरणं ब्रह्माणं विष्णुमेव ।

इष्टं च त्र तथाऽऽदित्यैर्याम्यधारुणमारतैः ।

यदा सर्वे परित्यक्तो लोकालोके सुतेरै ॥ ३५ ॥

तदा देव नमस्तुत्या वक्षरक्षस्वचाऽप्रवीन् । वध्यमानमहादेवो भृगुणा परमेष्ठिन

सचलोकैः परित्यक्तमनायमिव त प्रभो । दृष्ट्वा धाम्न वृष देव पतितं धरणाग्रत

तत प्रोवाच भगवान्स्मितपूर्वमिदं वच ॥ ३८ ॥

ईश्वर उवाच

पश्य देवि महाभाग शम विप्रस्य सुन्दरि ॥ ३९ ॥

पार्श्वत्युवाच

यावद्विप्रो न चास्माकं कुप्यते परमेश्वर । तावद्वरप्रवृत्ताऽऽशुयदिवैच्छसिमतप्रियः

ततो भस्मी जग शूली चन्द्राधृतशस्त्रर । उमाङ्गदेहो भगवान्भूत्वा विप्रमुवाचा

मोमोद्विजघरश्च पुत्रो धस्नेन शमगत । यस्मान्नस्मादिदं तावकोपस्थानं भविष्यति

ततो दृष्ट्वा च त शम्भु भृगु श्रष्टु विलोचनम् ।

जानुभ्यामवर्ति गत्वा इदं स्तोत्रमुद्वरेयन् ॥ ४३ ॥

भृगुरवाच

प्रणिपद्य भूतनाथं भयोद्धव भूतिदं मयातीतम् ।

मयर्मानो भुवनपते विव्रप्सु किञ्चिदिच्छामि ॥ ४४ ॥

न्यग्गुणनिकरान्वक्तुं का शक्तिर्मानुषस्यास्य ।

वासुकिरपि न तावद्वक्तुं यद्वनमहस्यं भवेद्यस्य ॥ ४५ ॥

भक्त्या तथाऽपि शङ्कर शशिधर करजालधवलितशेषः ।

स्तुतिमुत्तरस्य महेश्वर प्रसीद तव धरणनिरतस्य ॥ ४६ ॥

सत्त्वं रजस्तमस्त्वं स्थित्युत्पत्तिविनाशनं देव !।
 भवभीतो भुवनपते भुवनेश! शरणनिरतस्य ॥ ४७ ॥
 यमनियमयज्ञदानं वेदाभ्यासश्च धारणायोगः ।
 त्वद्भक्तेः सर्वमिव नार्हन्ति वै कलासहस्रांशम् ॥ ४८ ॥
 उत्कृष्टरसरसायनखड्गाञ्जनविचरपादुकामिडिः ।
 चिह्नं हि तव नतानां दृश्यत इह जन्मनि प्रकटम् ॥ ४९ ॥
 शाठ्ये न यदि प्रणमति वितरसि तस्याऽपि भृतिमिच्छया देव !।
 भवति भवच्छेदकरी भक्तिमोक्षाय निर्मिता नाथ !॥ ५० ॥
 परदारपरस्वरतं परपरिभवदुःखशोकसन्तप्तम् ।
 परवदनवीक्षणपरं परमेश्वर! मां परित्राहि ॥ ५१ ॥
 अधिकाभिमानमुदितं क्षणभङ्गुरविभवविलसन्तम् ।
 क्रूरं कुपथाभिमुखं शङ्कर! शरणागतं परित्राहि ॥ ५२ ॥
 दीनं द्विजं परार्थं बन्धुजनेनैव पूरिता ह्याशा ।
 छिन्धि महेश्वर! तृष्णां किं मूढं मां विडम्बयसि ॥ ५३ ॥
 तृष्णां हरस्व शीघ्रं लक्ष्मीं वद हृदयवासिनीं नित्यम् ।
 छिन्धि मदमोहपाशं मामुत्तारय भवाच्च देवेश !॥ ५४ ॥
 करुणाम्युदयं नाम स्तोत्रमिदं सर्वसिद्धिदं दिव्यम् ।
 यः पठति भृगुं स्मरति च शिवलोकमसौ प्रयाति देहान्ते ॥ ५५ ॥
 पतच्छ्रुत्वा महादेवः स्तोत्रं च भृगुभाषितम् ।
 उवाच धरदोऽस्मीति देव्या सह वरोत्तमम् ॥ ५६ ॥

भृगुस्वाच

प्रसन्नो देवदेवेश! यदि देवो वरो मम । सिद्धिक्षेत्रमिदं सर्वं भविता मम नामतः॥
 भवद्भिः सन्निधानेन स्थातव्यं हि सहोमया । देवक्षेत्रमिदंपुण्यं येन सर्वम्भविष्यति
 अत्र स्थाने महास्थानं करोमि जगदीश्वर । तवप्रसादाद्देवेश पूर्यन्तां मे मनोरथाः

ईश्वर उवाच

धियाहृतमिदं पूर्वं किं न ज्ञातं त्वया द्विज । अनुमान्यधियं देवीं यदीयं मन्यते मया च ।

बुद्धयः यदभिप्रेतं त्वत्कृतं न तदन्यथा ।

यद्यमुक्त्वा गते देवे ज्ञात्वा गत्वा भृगुः श्रियम् ॥ ६१ ॥

ब्रुत्वा च पारण तत्र च सन्धिप्रस्तया सह । धियाचसहितकाल इह पचनमग्रावीत्

भृगुरवाच

यदि नै रोचते भद्रं! दुःखासीनं च नै यदि ।

न्यया गृणे महाक्षेत्रे स्वीयं स्थानं करोम्यहम् ॥ ६३ ॥

धर्मावाच

ममताम्रा तु विप्रर्षतघनाद्या तु शोभनम् । स्थानं बुद्ध्याभिप्रेतमधिरोधेनैवैवतिः

भृगुरवाच

कच्छपाधिष्ठितं होतस्तस्य पृष्ठिगतं रमे । समन्वयं सहितं तेन शोभनं भवती बुद्ध

इति धर्मावादे महापुराणप्रकाशातिसाहस्रपासंहितायापञ्चमेऽध्यायः ॥

रेखाखण्डे भृगुकच्छोत्पत्तिवर्णनं नाम काशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

द्वयशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

भृगुकच्छतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धामार्कण्डेय उवाच

नतो भृगुः त्रिषा च व समेत कच्छपगतः । अभिनन्द्य यथान्यायमुवाच वचनशुभम्

स्वर्गं पुना घरा सदा तथा लोकाश्चराचराः ।

तत्र पुण्यमावत्त्वान्स्थितस्तत्र महामते ॥ २ ॥

धातुर्विद्युत्-स्थानं करोमि रमया सह । यदि त्वमन्यसे देव नदादेशयमाचिभो

कर्म उवाच

एवमेवद्विजश्रेष्ठ ममनामाङ्कितं पुरम् । भविष्यति महत्कालं ममोपरिसुप्तं स्थितम्
अचलं सुस्थिरं तात न भीःकार्या सुलोचने !।

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं कच्छपस्य मुखाच्च्युतम् ॥ ५ ॥

नन्दनेवत्सरे माघे पञ्चम्यां भरतर्षभ । शस्ते नु ह्य त्तरायोगैकुम्भस्थे शशिमण्डले
रेवाया उत्तरे तीरे गम्भीरे चारुवारुणि । प्रागुद्वप्रवणेदेशे कोटितीर्थसमन्वितम्
क्रोशप्रमाणं तत्क्षेत्रं प्रासादशतसङ्कुलम् । अचिरेणैवकालेन तपोबलसमन्वितः ॥

विचिन्त्य विश्वकर्माणं चकार भृगुसत्तमः ॥ ६ ॥

ब्राह्मणा वेदविद्वांसो क्षत्रिया राज्यपालकाः ।

वैश्या वृत्तिरतास्तत्र शूद्राः शुश्रूपकास्त्रिषु ॥ १० ॥

एवं श्रिया वृत्तं क्षेत्रं परमानन्दनन्दितम् । निर्मितं भृगुणा तात सर्वपातकनाशनम्
इति भृगुकच्छोत्पत्तिः

मार्कण्डेय उवाच

ततःकालेन महता कस्मिंश्चित्कारणान्तरे ।

देवलोकः जगामाशु लक्ष्मीमृपिसमागमे ॥ १२ ॥

समर्प्य कुञ्जिकाट्टालं भृगवे ब्रह्मवादिने । पालयस्व यथार्थं वै स्थानकं ममसुव्रत
देवकार्याण्यशेषाणि कृत्वा श्रीः पुनरागता ।

आजगाम रमा देवी भृगुकच्छं त्वरान्विता ॥ १४ ॥

प्रार्थितं कुञ्जिकाट्टालं स्वगृहं स्वपरिग्रहम् ।

भृगुर्यदा तदा पार्थ! मिथ्या नास्ति तदाऽवदत् ॥ १५ ॥

एवं विवादः सुमहान्सञ्जातश्च नरेश्वर । ममेति मम धीवेति परस्परसमागमे ॥ १६ ॥

ततः कालेन महता भृगुणा परमर्षिणा ।

चातुर्विधप्रमाणार्थं चकार महतीं स्थितिम् ॥ १७ ॥

अस्मदीयं यथा सर्वं नगरं मृगलोचने । चातुर्विधा द्विजाः सर्वे तथा जानन्ति सुन्दरि

ईश्वर उवाच

श्रियाहृतमिदं पूर्वं किं न ज्ञातत्त्वयाद्विज । अनुमान्यश्रियं देवीं यदीयमन्यतेमवान्
कुरुष्व यदभिप्रेत त्वत्कृतं न तदन्यथा ।

एयमुक्त्वा गते देवे स्नात्वा गत्वा भृगु श्रियम् ॥ ६१ ॥

कृत्वा च पारण तत्रयसन्धिप्रस्तया सह । श्रियाचसहित काल इदं वचनमश्रयात्

भृगुस्त्वाच

यदि ते रोचते भद्रं कु पासीनं च ते यदि ।

त्वया शृते महाक्षेत्रे स्वीय स्थानं करोम्यहम् ॥ ६३ ॥

श्रीरवाच

ममनाम्ना तु विप्रर्वेतपनाम्ना तु शोभनम् । स्थानं कुरुष्वामिप्रेतमपिरोधेनमेमति

भृगुस्त्वाच

कच्छपाधिष्ठितं होतृसस्य पृष्ठिगते रमे । समन्य संहितं तेन शोभनं भवती कुरु
इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यासहितायापञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेखाखण्डे भृगुकच्छोत्पत्तिवर्णनं नामैकाशीत्युत्तरखण्डतमोऽध्यायः ॥

द्व्यंशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

भृगुकच्छतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो भृगु श्रिया चैव समेत कच्छपगत । यमिनन्द्य यथान्यायमुवाचवचनशुभम्
त्वया धृता घरा सर्वा तथा लोकाश्चराचरा ।

नथैव पुण्यमाचत्वातिस्थितस्तत्र महामने ॥ २ ॥

घातुर्विघ्नस्य सस्थानं करोमि रमया सह । यदित्यमन्यसेदेष तदादेशयमाविमो

१८२तमोऽध्यायः] #भृगुकच्छकेसौभाग्यसुन्दर्यासहशिवनिवासवर्णनम् #१०१३

भृगुर्वाच

शापयित्वा द्विजान्सर्वान्पुरा लक्ष्मीर्चिनिर्गता ।

अपवित्रमिदं चोक्त्वा ततो देवा चिनिर्गताः ॥ ३३ ॥

ईश्वर उवाच

पुरा मयायथाप्रोक्तंतत्तथा न तदन्यथा । क्रोधस्थानमसन्देहंतथाऽन्यदपितच्छृणु
तत्र स्थानसमुद्भूता महद्भयचिर्वर्जिताः । ब्राह्मणामत्प्रसादेन भविष्यन्ति न संशयः

वेदविद्याव्रतस्नाताः सर्वशास्त्रचिशारदाः ।

येऽपि ते शतसाहस्रास्त्वरिता ह्यागतास्त्वह ॥ ३६ ॥

अपठस्यापि मूर्खस्य सर्वावस्थांगतस्य च । उत्तरादुत्तरं शक्रो दातुं न तु भृगूत्तम
कोटितीर्थमिदं स्थानं सर्वपापप्रणाशनम् । अद्य प्रभृतिविप्रेन्द्र भविष्यन्ति न संशयः
मत्प्रसादाद्देवगणैः सेवितञ्च भविष्यति । भृगुक्षेत्रे मृताये तु कृमिकीटपतङ्गकाः
वासस्तेषां शिवे लोके मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

वृषखाते नरः स्नात्वा पूजयित्वा महेश्वरम् ॥ ४० ॥

सर्वमेधस्य यज्ञस्य फलंप्राप्त्यसंशयम् । भृगुतीर्थे नरः स्नात्वा तर्पयेत्पितृदेवताः
तस्य ते द्वादशाब्दानि शिान्तं गच्छन्ति तर्पिताः ।

दधिक्षीरेण तोयेन घृतेन मधुना सह ॥ ४२ ॥

येऽस्नपन्ति विरूपाक्षं तेषां वासस्त्रिविष्टपे । मत्प्रसादाद्द्विजश्रेष्ठ सर्वदेवानुसेवितम्
भविष्यति भृगुक्षेत्रं कुरुक्षेत्रादिभिः समम् ।

मार्त्तण्डग्रहणे प्राप्ते यवं कृत्वा हिरण्मयम् ॥ ४४ ॥

दत्त्वा शिरसि यः स्नाति भृगुक्षेत्रे द्विजोत्तम !

अविचारेण तं विद्धि संस्नातं कुरुजाङ्गले ॥ ४५ ॥

अहं चैव वसिष्यामि अम्बिका च मम प्रिया ।

सर्वदुःखापहा देवी नाम्ना सौभाग्यसुन्दरी ॥ ४६ ॥

वसिष्यामि तया देव्या सहितो भृगुकच्छके ।

धर्मावाच

प्रमाणमम विप्रेन्द्रघातुर्वण्या न सशयः । मदीयंवात्वदीयंवाक्ययन्तुद्विजोत्तमा-
तत समस्तैर्विबुधैः सम्प्रधार्यपरस्परम् । द्विघातैर्वाक्यैश्च दृष्ट्वा ब्राह्मणानृपसहितम्
अष्टादशमहर्षाणि नोद्युर्वैकिञ्चिदुत्तरम् ॥ अष्टादशसहस्रेषु भृगुकोपमयानृप ॥

उच्यते तान्क हस्ते यस्य तस्येदमुत्तरम् ॥ २१ ॥

एतच्छ्रुत्वा तु सा देवी निगम नैगमं हनम् ।

क्रोधेन महताषिणा शशाप द्विजपुङ्गवान् ॥ २२ ॥

धर्मावाच

यस्मात्सित्य समुत्सृज्य लोमोपहतमानसं ।

मदीयं लोपितं स्थानं तस्माच्छृण्वन्तु मे गिरम् ॥ २३ ॥

त्रिपीठ्यामयेद्विघात्रिपुरुषेण भयेजनम् । न द्वितीयस्तुयोवेदं पठितोभयतिद्विजा
गृहाणि न द्विभोमानि न च भूतिः स्थिरा द्विजाः ।

पश्यान्तश्च धो धर्मो न च नि श्रेय भावत ॥ २४ ॥

इणे गोब्रजनं कश्चिद्भोमेनावृणुमानसम् । न च द्वेष्टे परित्यज्यहोत्रसत्यम्भविष्यति
अद्यप्रभृति सर्वगामहकारो द्विजन्मनाम् । न पितापुत्रयाक्येन न पुत्र पितृकर्मणि
अहङ्कारहृता सर्वं भविष्यन्तिनमशयः । इति जप्त्वा रमादेवी तदैव च विषययी
ततो गताया ये लक्ष्म्या देवाः प्रहर्षयन्त्योऽमलाः ।

क्रोधलोभमिदं स्थानं तेऽपि लोक्त्वा दिष्वगन्तु ॥ २५ ॥

गता दृष्ट्वा ततो दधामृगाञ्चैव तपोधनाम् ।

भृगुश्च परमंश्ठा स विषादमगमत्परम् ॥

प्रसादयामास पुनः शङ्कर त्रिपुरान्तकम् ॥ २६ ॥

तपसा महता पाथं ततस्तुणो महेश्वर । उवाच घञ्चन काले हर्षयन्भृगुमत्तमम् ॥

किं विरण्णोऽसि विप्रेन्द्र किं वा सन्तापकारणम् ।

मयि प्रसन्नेऽपि तव ह्येतत्कथय मेऽनघ ॥ २७ ॥

स याति परमं लोकमिति रुद्रः स्वयं जगौ ॥ ६३ ॥

देवखाते नरः स्नात्वा पिण्डदानादिसत्क्रियाम् ।

यां करोति नृपश्रेष्ठ! तामक्षयफलां विदुः ॥ ६४ ॥

य इमं शृणुयाद्भक्त्या भृगुकच्छस्य विस्तरम् ।

कोटितीर्थफलं तस्य भवेद्वै नाऽत्र संशयः ॥ ६५ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे भृगुकच्छतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्व्यशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः

अथशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अतःपरमहाराजगच्छेत्केदारसञ्ज्ञकम् । यत्रगत्वामहाराजश्राद्धं कृत्वा पिवेजलम्
सम्पूज्य देवदेवेशं केदारोत्थं फलं लभेत् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

अथमत्र सुरश्रेष्ठ केदाराख्यः स्थितः स्वयम् । उत्तरे नर्मदाकूले एतद्विस्तरतोवद
श्रीमार्कण्डेय उवाच

पुरा कृतयुगस्याऽऽदौ शङ्करस्तुमहेश्वरः । भृगुणाराधितःशप्तःश्रियाधभृगुकच्छके
अपवित्रमिदंक्षेत्रं सर्ववेदविप्रजितम् । भविष्यति नृपश्रेष्ठ गतेत्युक्त्वा हरिप्रिया
तपश्चचार विपुलं भृगुर्वर्यसहस्रकम् । वायुमक्षो निराहारध्विरं धमनिसन्ततः ॥
सतःप्रत्यक्षतामागालिङ्गीभूतोमहेश्वरः । प्रादुर्भूतस्तुसहसामिच्छापातालसप्तकम्
ददर्शाऽथ भृगुर्देवसौत्पलीं केलिकामिव ।

स्तुतिं चक्रे स देवाय स्थापने ज्यम्बकेति च ॥ ७ ॥

एवमुक्त्वा स्थितो देवो भृगुकञ्छेऽम्बिका तथा ॥ ४७ ॥

भृगुस्तु स्वपुर प्रायादु ब्रह्मवोपनिनादितम् ।

श्रूयन्तु मामवोपेण हायवर्णनिनादितम् ॥ ४८ ॥

तत्रतीर्थेतु य आत्वा वृष्णमुज्जनेनरः । न यातिशिवसायुज्यमित्येषशङ्करोऽजवीर
तत्र तीर्थे तु य आत्वा चैत्रे मासि समाचरत् ।

दद्याच्च लयण चित्रे पूज्य सौमान्यसुन्दरीम् ॥ ५० ॥

गाभूहिरण्य चित्रेभ्य प्रायेता ललिताशिखी । न दुःखदुर्मगत्यचयियोगपतिनामह
प्राप्नोतिनारारानेन्द्रभृगुनार्यां प्लवेग च । यस्तु नित्य भृगु देव पर्यवेष्टिपाण्डुनन्दन
आग्रहसद्वन यावत्तत्रत्यर्चयेत् सह । यत्फलं समावाप्नोति तच्छृणुष्व नृपोत्तम ॥

मुषणशृङ्गा कपिला पयस्विनीं सार्धं सुरीला तरुणीं सवत्साम् ।

दत्त्वा ठिने सप्तप्रतोपपत्रे षष्ठं च यत्स्यात्तद्विह्वं नूनम् ॥ ५४ ॥

समा महन्त्राणि तु सप्त वै जले त्रियेहभेदु द्वादशषष्टिमध्ये ।

त्यनस्तनु शूरावृष्ट्या नरेन्द्रां शक्राऽतिथ्य याति वै मरत्यधमा ॥ ५५ ॥

आत्मानमनश्च सदा यशस्य स्वर्ग्यं धन्यं पुण्यमायुष्यकारि ।

१७ण्डहमेसवमेतद्धि भक्त्या पवणि पवण्याजमीदृस्तदैव ॥ ५६ ॥

मन्यास कस्ते यस्तु भृगुनार्ये विधानतः । स मृतः परमस्थानगच्छेद्वैयद्युर्लभम्
एतच्छ्रुत्वा भृगुऽष्टोद्वद्वेनमायितम् । प्रदृष्टवदनो भूत्वा तत्रैव सस्थितो द्विज
निरोभाच गज दवे भृगु श्रेष्ठो द्विजोत्तम ।

न्यमूर्तिं तत्र मुक्त्वा तु ब्रह्मलोकं जगाम ॥ ५९ ॥

भृगुकञ्छन्त्य द्योत्पत्तिं कथिता तव पाण्डव ।

मक्षपेण महाराज ! सवपापप्रणाशनी ॥ ६० ॥

एतन्पुण्य पापहृन् क्षेत्रे देवेन कीर्तितम् । सन्तुयु गसहस्रेण पितामहदिन स्मृतम् ॥
प्राप्तं ब्रह्मादिनेचिप्रा नायनेयुगसम्मव । न पश्यामित्तिदं क्षेत्रमितिहृद् स्वयजगी
यः शृणोति त्विदं भक्त्या नारी वा पुरुषोऽपि वा ।

१८३ तमोऽध्यायः] * केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम् *

स याति परमं लोकमिति रुद्रः स्वयं जगौ ॥ ६३ ॥

देवखाते नरः स्नात्वा पिण्डदानादिसत्क्रियाम् ।

यां करोति नृपश्रेष्ठ! तामक्षयफलां विदुः ॥ ६४ ॥

य इमं शृणुयाद्भक्त्या भृगुकच्छस्य विस्तरम् ।

कोटितीर्थफलं तस्य भवेद्देवाऽत्र संशयः ॥ ६५ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे भृगुकच्छतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम द्व्यशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अतःपरमहाराजगच्छेत्केदारसञ्ज्ञकम् । यत्रगत्वामहाराजश्राद्धं कृत्वा पिबेजलम्

सम्पूज्य देवदेवेशं केदारोत्थं फलं लभेत् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

अथमत्र सुरश्रेष्ठ केदाराख्यः स्थितः स्वयम् । उत्तरे नर्मदाकूले एतद्विस्तरतोवद

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पुरा कृतयुगस्याऽऽर्द्धा शङ्करस्तुमहेश्वरः । भृगुणाराधितःशप्तःश्रियाचभृगुकच्छके

अपवित्रमिदंक्षेत्रं सर्ववेदविवर्जितम् । भविष्यति नृपश्रेष्ठ गतेत्युक्त्वा हरिप्रिया

तपश्चधार विपुलं भृगुवर्षसहस्रकम् । वायुमक्षो निराहारध्विरं धमनिसन्ततः ॥

सतःप्रत्यक्षतामागालिङ्गीभूतोमहेश्वरः । प्रादुर्भूतस्तुसहसामित्त्वापातालसप्तकम्

ददर्शाऽथ भृगुर्देवमौत्पलीं केलिकामिव ।

स्तुतिं चक्रे स देवाय स्थाणवे त्र्यम्बकेति च ॥ ७ ॥

एवं स्तुतं न भगवान्प्रोवाच प्रहसन्निव । पुन पुनर्भृगुं प्रत किन्तु प्रार्थयसे ।
भृगुरवाच

पञ्चजोराभिर्भेष पद्मया शापितम्विभो । अपवित्रमिदमेतं सर्वधेद्विवर्जितं
भविष्यतीति च प्रोच्य गता देवी दिग्भ्रति ॥ १॥

पुन पवित्रता याति यथेद क्षेत्रमुत्तमम् । तथा कुरु महेशानं प्रसन्नो यदि श
ईश्वर उवाच

वेदाराण्यमिदं शर्त्तुं हि हूमाद्यम्भविष्यति ।

हृत्पदमादिलिङ्गानि भविष्यन्ति ईशं हि ॥ ११ ॥

एकादशमदृश्यद्विभेषमध्येभविष्यति । पा(ल)यिष्यन्ति तत्प्रेषमेकादशस्ययवि
तथा च द्वादशादित्या मत्प्रमादात्तु भूतिना ।

यमिष्यन्ति भृगुप्रेषे रोगदुःखनिर्हणा ॥ १३ ॥

तुगा द्वादश तथा क्षेत्रपालास्तु षोडश । भृगुप्रेषे भविष्यन्ति वीरमन्त्राद्यमात
पवित्रीकृतमन्त्रादि नित्य क्षेत्र भविष्यति ।

मायमासे ह्युपकाले स्नात्वा मात पितेन्द्रिय ॥ १५ ॥

य पूजयति वेदार स गच्छेच्छिष्यमन्दिरम् ।

तस्मिंस्तीर्थे नर स्नात्वा पितृनुद्दिश्य भारत ।

प्राप्त ददाति विधिवत्तस्य श्रिता पितामहा ॥ १६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमऽध्यायः
रेखाखण्डे वेदारेखरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम अष्टाशुत्तरातमोऽध्यायः ॥

चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

धौतपापं ततो गच्छेद्भृगुतीर्थसमीपतः । वृषेणतु भृगुस्तत्र भूयोभूयोभुतस्ततः
धौतपापं तु तत्तेन नाम्नालोकेषुचिश्रुतम् । तत्र स्थितोमहादेवस्तुष्ट्यर्थंभृगुसत्तमे
तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वा शाठ्येनाऽपि नरेश्वर ! ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

यस्तु सम्यग्विधानेन तत्र स्नात्वाऽर्चयेच्छिवम् ।

देवान्पितृन्समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४ ॥

ब्रह्महत्या गवांवध्या तत्रतीर्थे युधिष्ठिर । प्रविशेन्नसदाभीताप्रविष्टापिक्षयम्बजेत्
युधिष्ठिर उवाच

आश्चर्यभूतं लोकेऽस्मिन्कथयस्वद्विजोत्तम । प्रविशेन्नब्रह्महत्यायथावैधौतपाप्मनि
ब्रह्महत्यासमं पापं भविता नेह किञ्चन । कथं वा धौतपापे तु प्रविष्टं नश्यते द्विज
एतद्विस्तरतः सर्वं पृच्छामि वद कौतुकात् ॥ ७ ॥

मार्कण्डेय उवाच

आदिसर्गे पुरा शम्भुर्ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । विकारंपञ्चमंदृष्ट्वा शिरोऽश्वमुखंसन्निभम्
बहुष्ठाद्भुलियोगेन तच्छिरस्तेनकृन्तितम् । कृत्तमात्रे तु शिरसिब्रह्महत्याऽभवत्तदा
ब्रह्महत्यायुतश्चासीदुत्तरे नर्मदातटे । धुनितं तु यतो राजन्वृषेण धर्ममूर्तिना ॥
तत्र धौतेश्वरीं देवीं स्थापितां वृषभेण तु ।

ददर्श भगवाञ्छम्भुः सर्वदैवतपूजिताम् ॥ ११ ॥

दृष्ट्वाधौतेश्वरीं दुर्गां ब्रह्महत्याचिनाशिनीम् । तत्रविश्रममाणश्चशङ्करस्त्रिपुरान्तकः
स शङ्करो ब्रह्महत्या विहीनं मेने त्मानन्तस्य तीर्थस्य भावात् ।

गुपिस्मिन्ततो देवदेवो घरेण्यो द्रष्टा दूरे ब्रह्महत्यां च तीर्थात् ॥ १३ ॥

विधीतपापं महिर्न धर्मशक्त्या विशेषं हत्या देवीभयात्प्रतीता ।

रताम्यरा रत्नमाख्योपयुता वृष्णा नारी रत्नदायप्रसन्ना ॥ १४ ॥

मा पात्रघ्ननी स्कन्धदेश रहस्ये दूरे स्थिता तीर्थवयप्रमादात् ।

सञ्चिन्त्य देवो मनसा स्मरारिषामाद्य बुद्धिं तत्र तीर्थे चकार ॥ १५ ॥

विमृश्य देवो यदुरा स्थितं स्वयं विधीतपापं धर्षितं वृषिध्याम् ।

बभूव तत्रैव निवासकारी विधूतपापनिश्चयदश ॥ १६ ॥

तदाप्रभृतिरात्रे ब्रह्महत्याविनाशनम् । विधीतपापतर्पीर्धर्मदायाऽप्यस्थितम्

अभ्ययुक्कन्दुकनयनी तत्र तीर्थेपिशिष्यने । दिनत्रयं तु राजेन्द्र समस्यादिविशोक्त

समुपोध्यादृमांश्च यामाङ्कं वेश्मन्तय । अहोरात्रेणर्षकेन श्रुत्यन्तु सामसम्पन्नम्

अभ्यसन्ब्रह्मदाया मुच्यते नाऽत्र मशय । कृपनीगमनञ्चैव यत्र गृध्रनागम्

रतास्या ब्रह्मरसोद्वृष्टे कुम्भेनैव प्रमुच्यते ।

घन्ध्या त्रीं चतुर्णां वा तु काकप्रवृत्त्या मृतप्रजा ॥ २१ ॥

सापि कुम्भोदके स्नारवा जीयन्पुत्रा प्रजापती ।

अपन्मनु नरोपोष्य श्रुत्यन्तु सामसम्पन्नम् ॥ २२ ॥

श्वभ्रमका उपन्विप्रान्तथा पयणि यो नृप । भृशोपोष्यगायत्रीं जपेद्देवमातरम्

उपप्रवन्त्या विपन्द्रो मुच्यते पापसञ्ज्ञवान् । एवमुक्तितत्तात पुराणीकमहर्षिभि-

धीतपापमहापुण्यं शिवेनकथितमम् । प्राणत्यागं तु यदुपास्यतेषां श्रौत्यलेपिवा

स गच्छति विमानेन ज्यन्तकाश्चमप्रम् । हसर्हिप्रयुक्तेन सेव्यमानोऽप्सरोगणै-

शिवस्य परमं स्थानं यत्पुरेऽपि दुर्लभम् ।

क्रीडन् स्वेच्छया तत्र याचञ्छन्ताकतारकम् ॥ २७ ॥

धीतपापतुयानारीशुक्लं प्राणसंक्षयम् । तन्मणादेवमपाद्य पुरुषत्वमवाप्नुयात्

अथ किं यदुत्तमं शुभवाक्यं दिवाऽशुभम् । तदक्षयं च सर्वं धीतपापे न नृप ॥

सन्यसन्नियमनाञ्च मन्यसेष्टिभ्यादिकम् । फल्गुलादिकं चैव ब्रह्मेकं न संत्यजेत् ॥

एवं यः कुरुते पार्थस्त्रलोकं सगच्छति । तत्र भुक्त्वा खिलान्भोगाञ्जायते भुविभूपतिः
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः

पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

एरण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल एरण्डीतीर्थमुत्तमम् । स्नानमात्रेण तत्रैव ब्रह्महत्याप्रणश्यति
मासि चाश्वयुजे तत्र शुकपक्षे चतुर्दशीम् । उपोष्य प्रयतः स्नातस्तर्पयेत्पितृदेवताः
पुत्रद्विरूपसम्पन्नो जीवेच्च शरदांशतम् । शिवलोकं मृतो याति नाऽत्र कार्या विचारणा
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीनिमाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
रेवाखण्डे एरण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः

षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

कनखलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल तीर्थं कनखलोत्तमम् । गरुडेन तपस्तप्तं पूजयित्वा महेश्वरम्
दिव्यं वर्षशतं यावज्जातमात्रेण भारत । तपोजपैः कुर्याद्भूतो दृष्टो देवेन शम्भुना ॥
ततस्तुष्टो महादेवो वैनतेयं मनोजवम् । उवाच परमं वाक्यं चिन्तानन्दवर्धनम्

खेधर ॥

गरुड उवाच

इच्छामिवाहनं विष्णोर्द्विजेन्द्रत्वं सुरेश्वर ॥ प्रमथे स्वदिग्भेदं सर्वमपत्यति मतिमं

श्रीमद्देश उवाच

दुर्लभं प्राणिनां तयोवरः प्रार्थितोऽनघ । देवदेवस्य यद्दहनं द्विजेन्द्रत्वं सुदुर्लभम्

नारायणोदने मयं त्रैलोक्यं सचराचरम् । त्वया स कथमूह्यते देवदेवो जगद्गुरु

तेनैव स्यादपि त्रैलोक्ये सचराचरे ।

यद्यमन्यस्य चेन्द्रत्वं मयतीति सुदुर्लभम् ॥ ८ ॥

तथाऽपि मम धावयेन पाहनत्वं भविष्यति । शङ्खचक्रगदापाणेर्बहूनाऽपि जगत्त्रयम्

इन्द्रस्य पक्षिणा मध्ये भविष्यन्ति न सशयः । इति दृष्ट्वा यरंतस्मा मन्तर्धानं गतो हरः

ततो गते महादेवे हरणस्याऽनुजो नृप ॥

भाराधयामास तदा चामुण्डां मुण्डमण्डिताम् ॥ ११ ॥

श्मशानवासिनीं देवीं बहुभूतसमन्विताम् ।

योगिनीं योगमन्वितां वसामासा सचरिणाम् ॥ १२ ॥

प्रातमादा तु तेनैव प्रत्यक्षारामपत्न्या । जालधरे चयासिद्धिं कौलीने उद्दिशे परे

ममग्रा मा भृगुक्षेत्रे निजक्षेत्रे तु सस्थिता ।

चामुण्डा तत्र सा देवी सिद्धक्षेत्रे व्यवस्थिता ॥ १४ ॥

सस्तुता मयिभिर्दुर्धर्षांगक्षेमार्थमिदमेव । विनताऽऽनन्दजननस्तत्र तायोगिनीं नृप

भक्त्या प्रसादयामास स्तोत्रैर्वैदिकलौकिकैः ॥ १५ ॥

गरुड उवाच

उवाचा मा भुङ्क्षामकण्ठा नवरुधिरमुखा प्रेतपद्मात्मनस्था

भूतानां धृन्दुर्धृन् पिबन् निलया व्रीडने शृङ्खलस्ता ।

शङ्ख चक्रगदाचक्रधिरगलन्मुण्डमालोत्तरीया

देवा श्रीर्षारमाना विमलशशिनिमा पातु वधममुण्डा ॥ १६ ॥

या सा भुङ्क्षामकण्ठा विहृतमयकरी वासिनी क्षुष्टतानाम्

मुञ्चज्ज्वालाकलापैर्दृशनकसमसैः खादति प्रेतमांसम् ।
 पिङ्गोद्वर्धोद्वद्धजूटारविसदृशतनुर्व्याघ्रचर्मोत्तरीया-
 दैत्येन्द्रैर्यक्षरक्षोऽप्सरसुरजमिता पातुवश्चर्ममुण्डा ॥ १७ ॥
 या सा दोर्दण्डघण्डैर्दमरुरणरणाटोपटङ्कारवण्टैः
 कल्पान्तोत्पातघाताहतपटुपटहैर्वलाते भूतमाता ।

श्रुत्क्षामा शुष्ककुक्षिः खरतरनखरैः क्षोदति प्रेतमांसम्
 मुञ्चन्ती चाट्टहासं घुरघुरितरवा पातु वश्चर्ममुण्डा ॥ १८ ॥
 या सा निम्नोदराभा विकृतभवभयत्रासिनी शूलहस्ता
 घामुण्डा मुण्डघाता रणरुणितरणज्जलरीनादरम्या ।
 त्रैलोक्यं त्रासयन्ती ककहकहकहैर्वोररावैरनेकै-
 र्वृत्यन्ती मातृमध्ये पितृवननिलया पातु वश्चर्ममुण्डा ॥ १९ ॥

या धत्ते विश्वमखिलं निजांशेनमहोज्ज्वला । कनकप्रसवेलीना पातुमांकनकेश्वरी
 हिमाद्रिसम्भवा देवीदयादर्शितविग्रहा । शिवप्रियाशिवे सक्तापातुमांकनकेश्वरी
 अनादिजगदादिर्या रत्नगर्भा वसुप्रिया । रथाङ्गपाणिना पञ्चापातु मां कनकेश्वरी
 सावित्री या च गायत्री मृडानी वागथेन्दिरा ।

स्मर्तॄणां या सुखं दत्ते पातु मां कनकेश्वरी ॥ २३ ॥

सौम्यासौम्यैः सदा रूपैः सृजत्यवति या जगत् ।

परा शक्तिः परा बुद्धिः पातु मां कनकेश्वरी ॥ २४ ॥

ब्रह्मणः सर्गसमये सृज्यशक्तिः परातुया । जगन्मायाजगद्धात्री पातु मांकनकेश्वरी
 विश्वस्य पालने विष्णोर्या शक्तिः परिपालिता ।

मदनोन्मादिनी मुख्या पातु मां कनकेश्वरी ॥ २६ ॥

विश्वसंलयने मुख्या या रुद्रेण समाश्रिता ।

रौद्री शक्तिः शिवाऽनन्ता पातु मां कनकेश्वरी ॥ २७ ॥

कौलाससानुसंरुढकनकप्रसवेशया । भस्मकामिदंता पतं पातु मां कनकेश्वरी ॥

पतिप्रमाथमिच्छन्ती तस्यन्ती या धिना पतिम् ।

अथवा त्येवभाषा च पातु मा कनकेश्वरी ॥ २६ ॥

विध्वंसरक्षणे सना रक्षिता कनकेन वा । आश्रयस्तस्यजननी पातुमां कनकेश्वरी ॥
ग्रहविष्ण्वीश्वराशक्त्याशरीग्रहणयया । प्रापिनाग्रधमाशानि पातुमां कनकेश्वरी
भूत्या ॥ गरुडेनोक्तं देवीवृत्तघनुष्यम् । प्रसन्ना मम्मूर्त्ता भूया वाक्पमेतदुपाद्यह

धीधामुण्डोपाद्य

प्रसन्ना ते महासख्य धरं धरय वाञ्छितम् । ददामि मे द्विजधेष्ट पत्नेमनसिरोधने
गरुड उपाद्य

भजरधामरश्मौष अधूष्यध सुरासुरे । तथ प्रसादार्थं वाग्वैरजैयध भयाम्यहम् ॥
त्यदा चाऽत्र सदा देवि' स्थातव्यं नार्थसन्निधौ ।

मार्कण्डेय उपाद्य

एष भविष्यतीत्युक्त्वा देवीं देवेशमिच्छुता ॥ ३५ ॥

जगामाकाशमायिश्यभूतमद्भुतमन्विता । यदाऽऽभ्यासृपधेष्टस्थापितपुरमुत्तमम्
भनुमान्य तदा देवीं हृज तस्या समर्पितम् ।

लक्ष्मीरवाद्य

रक्षणाय भया देवि' योगक्षेमार्थमिन्दये ॥ ३७ ॥

मातृघत्प्रतिपाल्यतेसदादेविपुरमम । गरुडोऽपितत स्नात्वा सङ्पूज्यकनकेश्वरीम्
तीर्थं तत्रैव नमस्याप्य जगामाऽऽकाशमुत्तमम् ।

तत्र तीर्थे तु य स्नात्वा पूजयेत्पितृदेवता ॥ ३६ ॥

सर्वकामसमृद्धस्य यद्वत्स्य फलमश्नुते । गन्धपुष्पादिभिर्यस्तु पूजयेत्कनकेश्वरम्
तस्य योगैश्वर्यमिद्विर्योगपीठेषु जायते । मृतो योगेश्वर लोक जयशब्दादिमद्भुतै-

स मच्छेत्त्राऽत्र सन्देहो योगिनीगणसयुत ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्रया स हिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
शिवाखण्डे कनकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम 'उशी'युत्तरशततमोऽध्याय' ॥

सप्ताशी यधिकशततमोऽध्यायः

कालाग्निरुद्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

जालेश्वरं ततो गच्छेल्लिङ्गमाद्यं स्वयम्भुवः ।

कालाग्निरुद्रं विख्यातं भृगुकच्छे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥

सर्वपापप्रशमनं सर्वोपद्रवनाशनम् । क्षेत्रपापविनाशाय रूपया च समुत्थितम् ॥

पुरा कल्पेऽसुरगणैराक्रान्ते भुवनत्रये । वेदोक्तकर्मनाशे च धर्मे च विलयंगते ॥३॥

देवर्षिमुनिसिद्धेषु विश्वासपरमेषु च । कालाग्निरुद्रादुत्पन्नो धूमः कालोद्भवोद्भवः

धूमात्समुत्थितं लिङ्गं भित्त्वा पातालसप्तकम् ।

अवटं दक्षिणे कृत्वा लिङ्गं तत्रैव तिष्ठति ॥ ५ ॥

तत्रतीर्थेनृपश्रेष्ठकुण्डंज्वालासमुद्भवम् । यत्र सा पतिताज्वालाशिवस्यदहतःपुरम्

तत्राघाटं समुद्भूतं धूमावर्त्तस्ततोऽभवत् । तस्मिन्कुण्डेतुयःस्नानं कृत्वा धैर्मदाजले

कुर्याच्छ्राद्धं पितृभ्यो वै पूजयेच्च त्रिलोचनम् ।

कालाग्निरुद्रनामानि स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ८ ॥

यत्किञ्चित्कामिकं कर्म ह्याभिचारिकमेव वा ।

रिपुसङ्क्षयकृद्वापि सान्तानिकमथापि वा ॥

अत्र तीर्थे कृतं सर्वमग्निरात्सिद्ध्यते नृप ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे कालाग्निरुद्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ताशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

अष्टाशीत्यधिकततमोऽध्यायः

शालग्रामतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नत पर महाराज चण्डारिशङ्कमान्तरे । शालग्राम तनो गच्छेत्सर्वद्वेषतपूजितम्
यत्रादिदेवो भगवान्वासुदेवस्त्रिविधम् ।

स्वयं तिष्ठति लोकात्मा सर्वेषां हितकाम्यया ॥ २ ॥

नारदेन तपस्त्रिधा कृता शाला द्विजन्मनाम् ।

निद्विधेन भृगुधेन छात्वा रेवातटे स्वयम् ॥ ३ ॥

शालग्रामाभिधो देवो विप्राणां स्वधिषासितः ।

साधना योपकाराय वासुदेवः प्रतिष्ठितः ॥ ४ ॥

योगिनामुपकाराय योगिध्येयो जनार्दन । शालग्रामेति तैर्नैव नर्मदातटमाश्रितः
मान्निमागशिरेशुक्लाभयन्येकादशाक्षया । छात्वा रेवाजलेषुष्ये तद्दिनं समुपोषयेत्
रात्रौ जागरणं कुप्वात्मगूढ्यञ्च जनाहृतम् । पुनः प्रमानसमयेकादश्या नर्मदाजले
स्नान्वा सन्तप्य देवाश्च पितॄन्मातस्तर्येय च ।

ध्यात्वा कृत्वा ततः पश्चात्पितृभ्यो विधिपूर्वकम् ॥ ८ ॥

शक्तितो ब्राह्मणान्पूज्य स्वर्णयस्त्राश्रिततः ।

क्षमापयित्वा तान्विप्रास्तथा देवैः स्वर्ग्यजम् ॥ ९ ॥

एव ऋते महाराज यत्पुण्यञ्च भजेन्नृणाम् । शृणुष्वार्थहितोभूत्वा तत्पुण्यं नृपसत्तम

न शक्यदुःखे प्रतिपन्नस्यतीह जीवन्मृतो याति मुरारिसाम्यम् ।

महान्नि पापानि विगूढ्य दुग्धं पुनर्न भानुं पिबन्ते स्तनोद्यत् ॥ ११ ॥

शालग्रामं पश्यन्ते यो हि नित्यं स्नात्वा जटे नामदेऽर्वाग्रहारे ।

तु मुच्यन्ते ब्रह्महत्यादिपापेनारायणानुस्मरणेन तेन ॥ १२ ॥

वसन्ति ये संन्यसित्वा च तत्र निगृह्य दुःखानि विमुक्तसङ्गाः ।

ध्यायन्तो वै साङ्ख्यवृत्त्या तुरीयं पदं मुरारेस्तेऽपि तत्रैव यान्ति ॥ १३ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्रयां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे शालग्रामतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

एकोनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

उदीर्णवराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! तीर्थं परमशोभनम् । उदीर्णो यत्र वाराहो ह्यभवद्भरणीधरः

धुन्वन्दंष्ट्रां करालाग्रां विभ्रच्च पृथिवीमिमाम् ।

स एव पञ्चमः प्रोक्तो वाराहो मुक्तिदायकः ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच

कथमुदीर्णरूपोऽभूद्वाराहो धरीणीधरः । वाराहत्वं गतः केन पञ्चमः केन सञ्ज्ञितः

मार्कण्डेय उवाच

आदिकल्पेपुराराजन्क्षीरोदे भगवान्हरिः । शैतेस भोगिशयनेयोगनिद्राविमोहितः

लक्ष्मीकराम्बुजयुगमृद्यमानपदद्वयः । तस्मिन्स्वपतिदेवेशो भाराक्रान्तावसुन्धरः

वभूव नृपतिश्रेष्ठ गत्वा चैदेवसन्निधौ । अवोचद्वारखिन्नाहं गमिष्यामि रसातलं

दृष्ट्वा देवाः समुद्विग्ना गता यत्र जनार्दन । तुष्टुवुर्वाग्भिरिष्टाभिः केशध्वजगतः पतिः

देवा ऊचुः

नमो नमस्ते देवेश! सुरार्तिहर! सर्वग ! । विश्वमूर्ते नमस्तुभ्यं त्राहि सर्वान्महद्भयान्

इत्युक्तो दैवतैर्देवो ह्युवाच किमुपस्थितम् ॥

देवा ऊचुः

धरा धरित्री भूताना भारोद्विधा निमज्जति ।

तामुदर हर्षाक्षेय लोकान्तस्थापय म्रियतां ॥ १० ॥

एवमुक्त्वा सुरैः सर्वैः केशव परमेश्वर । धाराहं रूपमास्थाय सर्वपद्मस्य विभु ॥

दध्नाकरात् पिङ्गाक्ष समाकुञ्चितमूर्द्धजम् ।

हृत्पाऽनन्तं पादपीठं दध्नाग्नेणोद्धरन्मुषम् ॥ १२ ॥

सपवतयनामुषो ममुद्रपरिमलङ्गम् । उद्धृत्य भगवान्विष्णुस्त्रीण सप्तमायत ॥

वशावन्पञ्चधात्मानमुत्तरे नमदासटे । तथाऽऽद्य कंठलाया तु द्वितीयं योधनीपुटे

जयक्षेत्राभिधानेन जयेतिपरिकीर्तितम् । असुरान्मोहयद्भिद्भिस्तृतीयं परिकीर्तित

पाषताय अगद्वेतोऽस्थिनोयस्मान्छशिग्रभ । अतस्तुनृपशादूर्ध्वनेतस्त्यभिधीयते

उद्धृत्य जगता दर्वीमुर्दीर्णो भृगुवच्छके । ततः पञ्चमउर्दीर्णो धराह इति सञ्ज्ञित

इति पञ्चराहास्ते कथिता पाण्डुरनन्दन । युगपद्भान् स्वैरा ब्रह्महत्याभ्यपोहति

येषु मासि सिने पक्ष एकादश्या विशेषतः ।

राधा ह्यदिधराह तु सप्तम दशमीदिने ॥ १९ ॥

हविष्यमग्नं भुर्वापाह्नुपुलाय गते रवी । रात्रौ जागरणं क्रुपाद्वाराहैतादिसञ्ज्ञके

नतः प्रभातः ॥ यसि मस्नात्वा नमदासटे ।

सन्तप्य धिन्मृदेवाश्च तिलैश्चविमिश्रितं ॥ २१ ॥

धेनु दद्याद्बुद्धिनेयाग्येसर्वाभरणभूयिताम् । निमग्नो निरहङ्कारो दानदद्याद्बुद्धिजातये

गत्वा सम्पूजयेद्भुव धाराह ह्यादिसञ्ज्ञितम् ।

अनेन विधिना पूज्य पञ्चाङ्गच्छेज्य त्वरन् ॥ २३ ॥

त्वरिततुल्यगत्या पूजकविधिमाचरेत् । अश्वदद्याद्बुद्धिजाग्रथायज्यपूर्वाभिनिर्गतम्

लिङ्गैश्च तिला देवा ऽग्ने हिरण्यमेव च । उर्दीर्णैश्चभुजदधात्पूर्वकं विधिमाचरेत्

अनस्तमित आदित्ये धराहान्यञ्चपश्यत । यत्फलं लभते पार्थ तदिहैकमनाऽऽशु

ब्रह्महत्यासुरापान स्नेयगुर्वङ्गनागम् । एमिस्तुसहस्रयोगो विभ्वस्तानाघवञ्चनम्

स्वसृदुहितृभगिनीकुलदारोपवृंहणम् । आजन्ममरणाद्यावत्पापं भरतसत्तम !॥
तीर्थपञ्चकपूतस्य घैष्णवस्य विशेषतः । युगपच्चविनश्येत तूलराशिरिवानलात्
नारायणानुस्मरणाज्जपध्यानाद्विशेषतः ।

विप्रणश्यति पापानि गिरिकूटसमान्यपि ॥ ३० ॥

दृष्ट्वा पञ्चवराहान्वै पौरुषेमहतिस्थितः । आप्लवन्नर्मदातोयेश्चाद्वंकृत्वायथाविधि
उदयास्तमनादर्वाग्यः पश्येल्लोटणेश्वरम् । कलेवरविमुक्तः स इत्येवं शङ्करोऽब्रवीत्
मुक्तिं प्रयाति सहसा दुष्प्रापां परमेश्वरीम् ।

पौरुषे क्रियमाणेऽपि न सिद्धिर्जायते यदि ॥ ३३ ॥

ध्रुवन्ति स्वर्गगमनमपि पापान्वितस्य च । यत्र तत्र गतस्यैव भवेत्पञ्चवराहकी ॥
ज्येष्ठस्यैकादशीतिथौ ध्रुवं तत्र वसेन्नरः । आदिं जयंतथा श्वेतं लिङ्गमुदीर्णमेव च
आश्रित्य तस्या द्रष्टव्या वराहास्तु यतस्ततः ।

ज्येष्ठस्यैकादशीतिथौ विष्णुना प्रभुविष्णुना ॥ ३६ ॥

वाराहं रूपमास्थाय उद्धृता धरणी विभो !

पुण्यात्पुण्यतमा तेन ह्यशेषाद्यौघनाशिनी ॥ ३७ ॥

दृष्ट्वा पञ्चवराहान्वै क्रोडमुदीर्णरूपिणम् । पूजयित्वाविधानेन पश्चाज्जागरणञ्चरेत्
सपञ्चवर्त्तिकान्दीपान्वृतेनोज्ज्वालय भक्तितः ।

पुरणश्रवणैर्नृत्त्यैर्गीतवाद्यैः सुमङ्गलैः ॥ ३६ ॥

वेदजाप्यैः पवित्रैश्च क्षपयित्वा च शर्वरीम् ।

यत्पुण्यं लभते मर्त्यो ह्याजमीढ! शृणुष्व तत् ॥ ४० ॥

रेवाजलं पुण्यतमं पृथिव्यां तथा च देवो जगतां पतिर्हरिः ।

एकादशी पापहरा नरेन्द्र! ब्रह्मायासैर्लभ्यते मानवानाम् ॥ ४१ ॥

एकैकशो ब्रह्महत्यादिकानि शक्तानि हन्तुं पापसङ्घानि राजन् ।

नैते सर्वे युगपद्वै समेता हन्तुं शक्ताः किञ्च तद्ब्रूहि राजन् !॥ ४२ ॥

यथेदमुक्तं तव धर्मसूनो! श्रुतं च यच्छङ्कराचन्द्रमौलेः ।

धृत्येदमिच्छन्मुच्यते सर्वपापे पठन्पद याति हि वृत्रशत्रो ॥ ४३ ॥

इति धीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितायापञ्चमेऽयन्ताखण्डं

रेवाखण्डे नमं दामाहात्म्ये उदीणघराहर्तायमाहात्म्यवर्णन

नामैकोनवत्युत्तराशततमोऽध्यायः ॥ १८६ ॥

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः.

चन्द्रहामतीर्यमाहात्म्यवर्णनम्

श्रामाकर्ण्येय उवाच

ततो गङ्गछेन्महीपाल सोमतीर्यमनुत्तमम् । चन्द्रहासेतिचिरयातसर्वदैवतपूजितः

यत्र सिद्धिं पराप्नात सोमो राजा सुरोत्तम ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच

कथसिद्धिमनुप्राप्त सोमोराजाजगत्पति । तत्सर्वभूतोमुच्यतामिदमिदमस्वममाऽन

मार्कण्डेय उवाच

पुरा शतोमुर्नान्द्रण दक्षेणकिलभारत । असेयनाद्दि दाराणा क्षयरोगाभविष्या

उद्गाहिताना पत्नीना ये न कुर्वन्ति सेवनम् ।

या निष्ठा जायते तेषां ता ऋणुष्व नरोत्तम ॥ ५ ॥

ऋतुकालेतु मारीणासेयनाच्चायतमुत । मुक्ताऽऽस्वर्गधमोक्षधर्हीत्येषधृतिनोद

तत्कालोचितधर्मेण ये न सेवन्ति ता नरा ।

तेषां ब्रह्मपूज पाप जायते नाऽत्र संशयः ॥ ७ ॥

तेन पापेन घोरेण वेणुतो रौरवेयसेत् । तस्यतद्वृष्टिं पापापिबतेकालमीप्सित

ततोऽवतीणकालेन दाया योनिं प्रयास्यति ।

तस्यां तस्या स दुणत्मा दुर्गमो जायते सदा ॥ १० ॥

तारीणांतुसदाकामो ह्यधिकःपरिवर्तते । विशेपेणऋतोःकालेभिद्यतेकामसायनैः

परिभूता हि सा भर्त्रा ध्यायतेऽन्यं पतिं ततः ।

तस्याः पुत्रः समुत्पन्नो ह्यटते कुलमुत्तमम् ॥ ११ ॥

स्वर्गस्थास्तेन पितरःपूर्वजातामहीपते ! । पतन्ति जातमात्रेण कुलटस्तेनघोच्यते
तेन कर्मविपाकेन क्षयरोगी शशी हभूत् ।

त्यक्त्वा लोकं सुरेन्द्राणां मर्त्यलोकमुपागतः ॥ १३ ॥

तत्रतीर्थान्यनेकानि पुण्यान्यतनानि च । भ्रमित्वानर्मदांप्राप्तःसर्वपापप्रणाशिनीम्
उपवासस्तु दानानि व्रतानि नियमाश्च ये ।

अथार द्वादशाब्दानि ततो मुक्तः स किल्बिषः ॥ १५ ॥

स्थापयित्वा महादेवंसर्वपातकनाशनम् । जगामप्रमथा पूर्णः सोमलोकमनुत्तमम्
येनैव स्थापितोदेवः पूज्यतेचर्पसंख्यया । तावद्युगसहस्राणि तस्यलोकं समश्नुते
तेन देवान्विधानोक्तान्स्थापयन्ति नरा भुवि ।

अक्षयं चाव्ययं यस्मात्फलं भवति नाऽन्यथा ॥ १८ ॥

सोमतीर्थेतुयः स्नात्वापूजयेद्देवमीश्वरम् । जायते स नरो भूत्वा सोमवत्प्रियदर्शनः
चन्द्रप्रभासे यो गत्वा स्नानं विधिवदाचरेत् ।

व्याधिना नाभिभूतः स्यात्क्षयरोगेण वा युतः ॥ २० ॥

चन्द्रहास्येनरः ज्ञात्वा द्वादश्यांतुनरेश्वर । चतुर्दश्यामुपोष्यैवक्षीरस्य जुहुयाच्चरम्
मन्त्रैः पञ्चमिरीशानं पुरुषस्त्र्यम्बकं यजेत् ।

हविःशेषं स्वयं प्राश्य चन्द्रहास्येशमीक्षयेत् ॥ २२ ॥

अनेनविधिना राजंस्तुष्टो देवो महेश्वरः । विधिनातीर्थयोगेन क्षयरोगाद्विमुच्यते
सप्तभिःसोमचारैर्यःस्नानं तत्रसमाचरेत् । सर्वैकर्णकृताद्रोगान्मुच्यतेपूज्यंञ्जिवम्

अक्षिरोगस्तथा राजंश्चन्द्रहास्ये विनश्यति ।

चन्द्रहास्ये तु यो गत्वा ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥

स्नानं समाचरेद्भक्त्या मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २५ ॥

तत्रान्नान् यदान् घण्डहास्ये शुभाशुभम् । कृतकृपवर्योष्ठसर्वं भवतिष्ठाक्षयम् ॥

ते पद्म्यास्ते महात्मानस्तथा जन्म मुद्राविनम् ।

घण्डहास्ये तु ये स्नात्वा पश्यन्ति ग्रहणं नराः ॥ २७ ॥

पाविरु मानमशय कश्चिद् दुराह्वयम् । स्नानमाश्राप्तुं रात्रेन्द्रतन्त्रीर्षेणरयति
बहवस्तत्र जानन्ति महामोहमन्विताः । देहस्थश्चसर्वेषां परमारमेवसंस्थितम्
पश्चिमे सागरेण रा सोमनाथमुपकृतम् । तत्समग्रमपाप्नोतिघण्डहास्येनमशयं

मन्त्रान्तां च व्यनापात विपुले चायने तथा ।

घण्डहास्ये नर स्नात्वा सर्वपापं प्रमुच्यते ॥ ३१ ॥

न मूढास्ते दुराचारास्तेषां जन्म निर्यकम् ।

घण्डहास्यं न जानन्ति नमदाया व्यसंस्थितम् ॥ ३२ ॥

घण्डहास्ये तु यः कश्चित्सन्धास कुरुते कृपः ।

भक्तिरसिका गतिरस्यस्य सोमलोकात्कदाचन ॥ ३३ ॥

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकाग्रतिसाहस्रं या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

ख्यालण्डे घण्डहास्यनीयमाहात्म्यवर्णनं नाम नवत्युत्तरातमोऽध्यायः

एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

द्वादशादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

सिद्धेश्वर तनागच्छन्मन्येव तुमर्मापन । अमृतधावितहृद्गमाद्य स्वायमुपतथा

दृष्टमात्रण यनेह लटुणा नायत नरः । पुरा घनश्च साग्रमारोप्य परमेश्वरम् ॥

प्राप्त्यु परमा सिद्धिमादित्या द्वादशैव तु ।

अतः सिद्धेश्वरं प्रोक्तं सिद्धिदं सिद्धिकाङ्क्षिणाम् ॥ ३ ॥

शुधिष्ठिर उवाच

कथं सिद्धेश्वरे प्राप्ताःसिद्धिं देवा द्विजोत्तम !।

आदित्या इति यज्ञोक्तं तत्तं विस्मापनं कृतम् ॥ ४ ॥

तपस्युग्रे व्यवसिता आदित्याः केन हेतुना ।

संप्राप्तास्तु द्विजश्रेष्ठ सिद्धिं चैवामित्यापिकीम् ॥ ५ ॥

संक्षिप्य तु मया पृष्टं विस्तराद् द्विज! शंस मे ॥ ६ ॥

मार्कण्डेय उवाच

अदितेर्द्वादशादित्या जाताः शक्रपुरोगमाः ।

इन्द्रो धाता भगस्त्वष्टा मित्रोऽथ चरुणोर्यमा ॥ ७ ॥

चिवस्वान्सविता पूषा अंशुमान्विष्णुरेव च ।

त इमे द्वादशादित्या इच्छन्तो भास्करं पदम् ॥ ८ ॥

तर्मदातृमाश्रित्यतपस्युग्रेव्यवस्थिताः । सिद्धेश्वरेमहाराज काश्यपेयैर्महात्मभिः

परा सिद्धिरनुप्राप्ता द्वादशादित्यसञ्जितैः ।

स्थापितश्च जगद्धाता तस्मिंस्तृतीयं दिवाकरः ॥ १० ॥

स्वकीयांशविभागेन द्वादशादित्यसञ्जितैः ।

तदाप्रभृति तर्त्तार्थं राजन्व्याति गतं भुवि ॥ ११ ॥

प्रलये समनुप्राप्ते ह्यादित्याद्वादशैव ते । द्वादशादित्यतो राजन्संभवन्तियुगक्षये

इन्द्रस्तपति पूर्वेषां धाता धैवाग्निगोचरे ।

गभस्तिपतिर्वैश्याम्ये त्वष्टा नैऋतदिङ्मुखः ॥ १३ ॥

चरुणः पश्चिमे भागे मित्रस्तु वायवे तथा ।

विष्णुश्च सौम्यदिग्भागे चिवस्वानीशगोचरे ॥ १४ ॥

ऊर्ध्वतश्चैवसविताह्यधःपूषाविशोपयन् । अंशुमांस्तुतथा विष्णुर्मुखतो निर्गतं जगत्

प्रदहन्वै नरश्रेष्ठ चम्रमश्च इतस्ततः । यथैव ते महाराज! तद्वत्ति कर्तव्यं ———

प्रातरुपाय यः स्वाध्याया द्वादशादित्यसंज्ञितम् ॥ १७ ॥

पर्यने देवदेवेशं शृणु तस्यैव यत्नम् । यावन्निर्वाणं मानसं तार्यं चमत्तं यत्पुत्राहृतम्
 तस्यने नक्षत्रादेव द्वादशादित्यदशानम् । प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात्तस्य देवस्य मारुत
 प्रदक्षिणाहृतं तेन वृथिर्पाताऽथ मर्यादः । तत्रार्थं तु गमस्यामुपपासेन परमं यत्नम्
 अथैव मन्त्रमन्त्रयोः तन्मन्त्रितं मन्त्रितम् । यद्युपायान्ते देवदेवेशं द्वादशादित्यदशानम्
 प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात्तस्य पापं नूनमप्यति । अथोमी मन्त्रमन्त्रानि नवेर्हताऽत्रमन्त्राय
 यत्नम् प्रदक्षिणमन्त्रद्वयं नवेर्हताऽनेदिने । दृष्टुपिष्टककुष्ठानि मण्डूगानि विषयिषिका
 मन्त्रयन्ति स्याधय मयमन्त्रेण यवप्रताः । पुत्रप्राप्तिमर्थं तस्य यद्यपि घामरसं यन्ताम्
 इति श्रीस्वानन्द महापुराण कथाशीतिसाहस्रार्थं संहिताया पञ्चमेऽध्यायपर्यन्ते
 पञ्चाध्याये द्वादशादित्यपञ्चाध्यायस्य पञ्चमोऽध्यायः

दिनत्रयधिकशततमोऽध्यायः

श्रीपद्मपुत्रनिर्वाणम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

तस्यैवानन्तरं तात स्यतामनुत्तमम् । दृष्ट्वा नु श्रीपतिं पार्ष्णिमुच्यते मानवो भुवि
 महामन्त्रं तस्मान्ना भगोदवो जनाद्भिः ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच

कोऽयं श्रियं पतिं स्वाध्यायानामधिपेधिभु । चर्यं जन्माऽभवत्तस्य देवेषु त्रिपुषामुने
 सस्यन्धी चर्यं ततो भगुणास्सहस्रतः । एतद्विस्मरतो ब्रह्मवत्प्रहृदि मार्गं च

श्रीमाकण्डेय उवाच

मक्षेयात्कथयिष्यामि साध्याध्यायचरितमहत । नदिषिन्तलोयस्तुरसा सर्वमहयं
 तारायणस्य तान्यध्याजानो देवश्चतुर्मुखः ।

तस्य दक्षोऽङ्गजो राजन्क्षिणाङ्गुष्ठसंभवः ॥ ६ ॥

धर्मः स्तनान्तात्संजातस्तस्य पुत्रोऽभवत्किल ।

नारायणसहायोऽस्तावजोपिऽमरतर्पणम् ॥ ७ ॥

मरुत्वती चमुर्जना लम्बा भानुमती नर्ता ।

संकल्पा च मुहूर्त्ता च साध्या विध्वावर्ता ककुप् ॥ ८ ॥

धर्मपत्न्यो दशैवैता दाक्षायण्यो महाप्रभाः ।

तासां साध्या महाभागा पुत्रानजयन्त्यु ॥ ९ ॥

नरो नारायणश्चैव हरिः कृष्णस्तथैव च । चिण्णोरंशांशका ह्येतैश्चत्वारो धर्मसूतयः

तथा नारायणनरौ गन्धर्वादनपर्वते । आत्मन्यात्मानमाधाय तेषु तपः ॥

ध्यायमानावनौ परमं स्वं कारणमकारणम् । चासुदेवमनिर्देश्यमप्रवक्ष्यमनन्तरम्

योगयुक्तौ महात्मानावास्थितायुस्तापसा ।

तयोस्तपः प्रभावेण न तताप दिवाकरः ॥ १३ ॥

वराह शङ्कितो वायुः सुखस्पर्शो ह्यशङ्कितः ।

शिशिरोऽभवदत्यर्थं ज्वलन्नपि विभावसुः ॥ १४ ॥

सिंहव्याघ्रादयः सौम्याश्चैरुः सहस्रगैर्गिरौ ।

तयोर्गौरिव भारार्ता पृथिवी पृथिवीपते ॥ १५ ॥

त्रैलोक्य भूधराश्चैव चुक्षुमेच महोदधिः । देवाश्चस्त्रेषु धिण्येषु निष्प्रमेषु हतप्रभाः

वभूवुरवनीपालाः परमं क्षोभमागताः ॥ १६ ॥

देवराजस्तथा शक्रः सन्तमस्तपसातयोः । युयोजाप्सरसस्तत्र तयोर्विघ्नचिकीर्षया

इन्द्र उवाच

रम्भेतिलोत्तमे कुब्जे पृताग्रि ललितेशुभे । प्रम्लोचेसुभ्र सुम्लोचे सौरभेयिमहोद्धते

अलम्बुपे मिश्रकेशिपुण्डरीके वरुधिनि । विलोकनीयं विघ्नाणा वपुर्मन्मथवोधनम्

गन्धर्वादनमासाद्य कुरुष्वं वचनंमम । नरनारायणौ तत्र तपोदीक्षान्वितौ द्विजौ

तेपाते धर्मतनयौ तपः परमदुश्चरम् । तावत्स्माकं वरारोहाः कुर्वाणौ परमं तपः

कमातिशयदुःखान्तिप्रदायायतिनाशनौ । तद्गच्छतनमीकार्या भयर्ताभिरिदंघ-
स्मर महायो मयिता धर्मतश्चयराङ्गना । कर्षं यय समानोस्वमदनोदीपने परम्
कन्दर्पयशमभ्येति विषय को न मानय ॥ २३ ॥

माकण्डेय उवाच

इत्युक्त्या दयराजेन मदनेन समनदा । जगत्पसरम सर्वां यमन्तश्च मदीपने ॥
गन्धमादनमामां पु स्त्रोक्षिन्नुत्तुङ्गम् ।
यथार माधपो रम्यं प्रोत्सुवनपादपम् ॥ २४ ॥

प्रपयीं दक्षिणाशाया मन्त्र्यागुगतोऽनिन् । मृदुमालारनरये रमणीयममृदुनम् ॥
गन्धश्च गुरभि सदा वनगजिसमुद्भय । किरारोत्पयक्षार्ता बभूव प्राणतर्पण
पराङ्गनाश्च ता सदा नरनारायणावृरी ।

विलासयितुमावस्था धामदलङ्घितस्मिन्ने ॥ २८ ॥

जर्णामनोहर काचिन्नन तत्र चाऽप्सरसा । अशदयस्तथैवास्या स्तोहरतरं मृप ॥
हार्यभार्य शूनैहाम्वैस्नधाऽन्ता यस्मृमायिने ।
तयो क्षामाय तन्वङ्ग्यश्चकृत्पममङ्गना ॥ ३० ॥

तथापि ततयो कश्चिन्मनसपृथिवीपत । विकारोऽमयध्वारमपारसप्राप्तवतसो
निपातमर्थी यथा दीपावलीकम्पी मृप तिष्ठन् ।

यामुदयाप्पणस्वस्थ नयैव मनसी तयो ॥ ३२ ॥

पूयमाणोऽपि चाश्मोभिमु यमन्या महोदधि ।

यथा न यानि सङ्क्षोभ तथा तन्मानसं कश्चिन् ॥ ३३ ॥

सद्यभूतहित प्रद्वामुदयमय परम् । मन्यमानो न रामस्य द्वेयस्य च वरागती ॥
स्मरोऽपि नशशाकाय प्रवेष्टु हृदय तयो । विद्यामय दीपयुतमन्धकारपालयम्
पुष्पोऽन्वगस्तस्वरान्तवसन्तं दक्षिणानितम् ।

तार्क्ष्याप्सरस सदा कन्दर्पं च महामुनी ॥ ३६ ॥

यथारथ्य तपस्ताभ्यामात्मान गन्धमादनम् । ददशातेऽखिलं रूपं प्रपण-पुरुषं

दाहायनामलोवह्नेर्नापःपलेदायघाम्मसः । नदृष्ट्यमेवतदृष्ट्यविकारायन च यतः
 ततोचिज्ञाय विज्ञाय परंब्रह्म स्वरूपतः । मधुकन्दर्पशोषित्तु विकारोनाऽभवत्तयोः
 ततो गुरुतरं यत्नं वसन्तमदर्शो नृप । घक्रान्ते ताश्चतन्वंग्यस्तत्क्षोभाय पुनः पुनः ॥
 अथ नारायणो धैर्यसन्धार्योदीर्णमानसः । ऊरोरुत्पादयामास चगाङ्गीमयलांतदा
 त्रैलोक्यसुन्दरीरत्नमशेषमवनीपते । गुणैर्लाघवमभ्येति यस्याः संदर्शनादनु ॥ ४२

तां विलोक्य महीपाल! अकम्पे मनसाऽनिलः ।

वसन्तो विस्मयं यातः स्मरः सस्मार किञ्चन ॥ ४३ ॥

रम्मातिलोत्तमाद्याश्च चैलक्ष्यं देवयोषितः । न रेजुरचनीपाल तल्लक्ष्यदृढदेक्षणाः ॥
 ततःकामो वसन्तश्चपार्थिवाप्सरसश्चताः । प्रणम्य भगवन्तीर्तीतुष्टुमुनिसत्तर्मा
 वसन्तकामाप्सरस ऊचुः

प्रसीदतु जगद्धाता यस्य देवस्य मायया ।

मोहिताः स्म विजानीमो नान्तरं विद्यते द्वयोः ॥ ४६ ॥

प्रसीदतु स वां देवोयस्य रूपमिदं द्विधा । धामभूतस्य लोकानामनादेप्रतिष्ठतः
 नरनारायणी देवी शङ्खक्रायुधायुधुर्मा ।

आस्तां प्रसादसुमुक्तावस्माकमपराधिनाम् ॥ ४८ ॥

निधानं सर्वविद्यानां सर्वपापवनानलः । नारायणोऽतो भगवान्सर्वपापं व्यपोहतु
 शाङ्गं चिह्नायुधः श्रीमानात्मज्ञानमयोऽनघः ।

नरः समस्तपापानि हृतात्मा सर्वदेहिनाम् ॥ ५० ॥

जटाकलापवद्भोऽयमनयोर्नः क्षमावतोः ।

सौम्यास्यदृष्टिः पापानि हन्तुं जन्मार्जितानि वै ॥ ५१ ॥

तथाऽऽत्मविद्यादोषेण योऽपराधः कृतो महान् ।

त्रैलोक्यघन्धो यो नाथो विलोभयितुमागताः ॥ ५२ ॥

प्रसीद देव विज्ञानवन! भूदृष्टशामिव । भवन्ति सन्तः सततं स्वधर्मपरिपालकाः ॥
 दृष्टैतन्नः समुत्पन्नं यथा खीरत्नमुत्तमम् । त्वयिनारायणोत्पन्ना श्रेष्ठापारवतीमतिः

तेन सत्येन सत्या मन्यमात्मन्मनातन । नारायण प्रसीदेश सर्वलोकपरायण ।
 प्रमद्वधुदे शान्तात्मन्प्रसन्नवदनेक्षण । प्रसीद योगिनामीश नरः सधर्गताऽच्युत !
 नमस्यामो नर देव तथा नारायण हरिम् । नमो नराय नम्याय नमोनारायणाय
 प्रसन्नानामनाथानां तथा नाथवता प्रभो ।

॥ करोतु नरोऽस्माकं श नारायणं देहि न ॥ ५८ ॥

मार्कण्डेय उवाच

एवमभ्यर्चितं स्तुत्या रागद्वेषादियजिन । ब्राह्मेश सर्वभूतानां मध्येनारायणौ कृपे
 नारायण उवाच

स्वागतं माधवे कामे भवत्वप्सरसामपि ।

यत्कायमागतानां ॥ इहास्माभिस्तुष्ट्यताम् ॥ ६० ॥

युषं ससिद्धये नूनमस्माकं बलशतृणा ।

सप्रेयितास्ततोऽस्माकं नृबधोगादिदशानम् ॥ ६१ ॥

तथैव गीतकृयेनानुष्ठेयैर्नाभिर्गितैः । लब्धाद्यैर्विषयैर्मन्ये विषयादारुणात्मका
 शब्दादिसङ्गदुष्टानि यदा नाक्षाणि न शुभा ।

तदा नृत्पादयो भाषा कथं लोभप्रद्राविन ॥ ६३ ॥

ते सिद्धा स्म न वै साध्या भवतीनां स्मरस्य च ।

माधवस्य च शत्रोऽपि स्वास्थ्यं यात्स्वविशङ्कितं ॥ ६४ ॥

योऽसौ परश्च परम पुणः परमेष्ठिनः । परमात्मा समस्तस्वस्याघरस्यघरस्य च
 उत्पत्तिहेतुरेते च यस्मिन्सर्वप्रणीयते । सर्वाधासीति देयत्वाद्वाप्तुदेवेत्युदाहृत
 धर्मशाशकास्तस्य चतुर्व्यूहस्य मानिनः ।

तदादेशितवत्प्रानी जगद्विधोद्याय देहिनाम् ॥ ६७ ॥

तत्सर्वभूतसर्वेशसर्वत्र समदर्शिनम् । कुतः पश्यन्ती रागादीन्करिष्यामोविभेदिन
 वसन्ते मयि चेन्द्रे चमवतीषु तथास्मरे । यदासपन्नं भूतात्मा तदाद्वेषाद्यं कथम्
 तन्मयाऽन्यविमर्कानि यदा सर्वेषु जन्तुषु ।

सर्वेश्वरेश्वरो विष्णुः कुतो रागादयस्ततः ॥ ७० ॥

ब्रह्माणमिन्द्रमीशानमादित्यमरुतोऽखिलान् ।

विश्वेदेवानृषीन्साध्यान्चसून्पितृगणांस्तथा ॥ ७१ ॥

यक्षराक्षसभूतादीन्नागान्त्सर्पान्सरीसृपान् । मनुष्यपक्षिगोरूपगजसिंहजलेघरान्

मक्षिकामशकान्दंशाञ्छलभाञ्छलजान्मृगीन् ।

गुल्मवृक्षलतावह्नीत्वक्सारतृणजातिषु ॥ ७२ ॥

यच्चकिञ्चिद्दृश्यं चादृश्यंवाग्निदशाङ्गनाः । मन्यध्वंजातमेकस्य तत्सर्वपरमात्मनः

जायमानः कथं विष्णुमात्मानं परमं धयम् ।

रागद्वेषी तथा लोभं कः कुर्यादमराङ्गनाः ॥ ७३ ॥

सर्वभूतमये विष्णो सर्वगे सर्वधातरि । निपात्यतं पृथग्भूते कुनोरागादिकोगुणः

एवमस्मासु युष्मासु सर्वभूतेषु घावलाः । तन्मयैकत्वभूतेषु रागाद्यवसरः कुतः ॥

सम्पददृष्टिरियं प्रोक्ता समस्तेष्वाचलोकिनी ।

पृथग्विज्ञानमात्रैव लोकसंव्यवहारवत् ॥ ७४ ॥

भूतेन्द्रियान्तः करणप्रधानपुरुषात्मकम् । जगद्देहोतदखिलं तदा भेदः किमात्मकः

भवन्ति लयमायान्ति समुद्रसलिलोर्मयः ।

न वारिभेदतो भिन्नास्तथैवैक्यादिदं जगत् ॥ ८० ॥

यथाग्नेरर्घिपः पीताः पिङ्गलारुणधूसराः ।

तथाऽपि नाऽग्नितो भिन्नास्तथैतद् ब्रह्मणो जगत् ॥ ८१ ॥

भवतीभिश्च यत्क्षोभमस्माकं सपुरन्दरः । कारयत्यसदेतच्च विवेकाधारचेतसाम्

भवन्त्यः सद्य देवेन्द्रो लोकाश्चससुरासुराः । समुद्राद्रिचनोपेतामद्देहान्तरगोचराः

यथेयं चारुसर्वाङ्गी भवतीनां मयाऽग्रतः ।

दर्शिता दर्शयिष्यामि तथा चैवाऽखिलं जगत् ॥ ८४ ॥

प्रयानु शक्रो मा गर्वमिन्द्रत्वं कस्य सुस्थिरम् ।

यूयं च मा स्मयं यात सन्ति रूपान्विताः स्त्रियः ॥ ८५ ॥

किं सुखं कुरुषं वा यदा भेदो न दृश्यते । तारुतम्यं सुरूपत्वे सततं मिश्रदर्शनात्
मयतीता स्मयं ग्रन्था रूपोदार्यगुणोद्भवम् । मदेयं दर्शिता तन्वी ततस्तु राममेव य
यस्मान्मदूरोर्निध्यात्वा त्वियमिन्दोवरेक्षणा ।

उर्ध्वशीताम कल्याणी भविष्यति घराप्सराः ॥ ८८ ॥

तदियं देवराजस्य भीयता घरवर्जिनी ।

मघत्यस्नेन चाऽऽस्माकं प्रेयिताः प्रीतिमिच्छता ॥ ८९ ॥

वसत्र्यम्ब सहस्राक्षो नाऽस्माकं भोगकारणान् ।

तपश्चर्या न चाप्राप्यरज्यं प्राप्नुमर्मीष्यता ॥ ९० ॥

मन्मागमस्य जगतो दर्शयिष्येकरोम्यहम् । तथानरेण सहितो जगतपालनोद्यत
यदि कश्चित्तयादाया करोतिविदेश्वर । तमहं वारयिष्यामिनिवृत्तोमघयासय
कृत्वाऽमि वैज्यमाकाया न दुष्टप्येह कस्यचिन् ।

न चाऽपि शान्ता तदहं प्रवर्तिष्याम्यसशयम् ॥ ९१ ॥

एतज्ज्ञान्या न सज्जापस्तवया कार्यो हि मा प्रति ।

उपकाराय जगतामपर्तार्णोऽस्मि वामय ॥ ९२ ॥

या ज्ञेयमुपशी मत्तममुन्भृतापुगन्धर । त्रेताग्निहेतुभूतेयं यथं प्राप्य भविष्यति ॥

इति धीम्बान्दे महापुराण पञ्चाशीतिमाह्वया संहितायो पञ्चमेऽधर्ताक्षण्डे
रेखाक्षण्डे नमदामाहात्म्ये धीपुत्रुपनिवर्णननाम द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीपतिमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

इत्युक्तेऽप्सरसः सर्वाःप्रणिपत्यपुनःपुनः । ऊचुर्नारायणं देवं तद्दर्शनसमीहया ॥ १

वसन्तकामाप्सरस उचुः

भगवन्भवता योऽयमुपदेशो हितार्थिना ।

प्रोक्तः स सर्वो विज्ञातो माहात्म्यं चिदितं च ते ॥ २ ॥

यत्स्वेतद्वचता प्रोक्तंप्रसन्नेनान्तरात्मना । दर्शितेयं विशालाक्षीदर्शयिष्यामिर्वाजगत्
तत्रार्थे सर्वभावेन प्रपन्नानां जगत्पते ॥ दर्शयात्मानमखिलं दर्शितेयं यथोर्वशी ॥

यदि देवाऽपराधेपि नाऽस्मासु कुपितं तव ।

नमस्ते जगतामीश दर्शयाऽऽत्मानमात्मना ॥ ५ ॥

नारायण उवाच

पश्यतेहाऽखिलाँल्लोकान्मम देहे सुराङ्गनाः ।

मधुं मदनमात्मानं यच्चान्यद् द्रष्टुमिच्छथ ॥ ६ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

इत्युक्त्वाभगवान्देवस्तदानारायणो नृप । उच्चैर्जहासस्त्वनवत्तत्राऽभूदखिलं जगत्

ब्रह्मा प्रजापतिः शक्रः सह रुद्रैः पिनाकधृक् ।

आदित्या वसवः साध्या विश्वेदेवा महर्षयः ॥ ८ ॥

नासत्यदस्त्रावनिलः सर्वशश्च तथाग्रयः । यक्षगन्धर्वसिद्धाश्च पिशाचोरगकिन्नरा-

समस्ताप्सरसो विद्याः साङ्गा वेदास्तदुक्तयः ।

मनुष्याः पशवः कीटाः पक्षिणः पादपास्तथा ॥ १० ॥

सरीसृपाश्चाथ सूक्ष्मा यच्चान्यजीवसञ्चितम् ।

समुद्रतः सङ्गता शीघ्रा सरितः काननानि च ॥ ११ ॥

टीप्यान्वशेषाणि तथातथा सर्वंसरानि च । नगराग्रामपूर्णा मेदिनीमेदिनीपते

देवाङ्गनाभिर्देवान्य देहे दृष्टं महारमन ॥ १० ॥

नक्षत्रदशनागानि सुखदूषेनमत्नयम् । ददृशुस्त्रास्युष्वायैन्दस्त्रास्यगतफिञ्जफिञ्ज

ऊषेननियदृष्टा स्त्रास्यदशनामन्वदृष्टयने । समननमनाश्चिन्तनस्त्रास्युच्छुश्रुश्रुमु

मनेननममं सयामधुना यदाङ्गना । समन्वयनामनिपराः परं विस्मयमागताः

यमन्वयनामन्वयन ऊषु

यदागम नादि नय देव' नागं न मध्यमाङ्गनादृष्टयपायम् ।

यदागम' स्वा जगतामन्वयन मता स्म नास्ययनमागमभूतम् ॥ ११ ॥

महानमयासुभगाग्रयम्यं शब्दादिकयानु परादशाग्रम् ।

स्वना मन्वययानु' मयमयानु द्वादिकयोऽगि विमो' स्वमाग्रम् ॥ १२ ॥

दृष्टागि दृष्टयानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ।

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १३ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १४ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १५ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १६ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १७ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १८ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ १९ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ २० ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ २१ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ २२ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ २३ ॥

मन्वय मन्वययानु' मन्वययानु द्वादिक यना धाना न शब्दयानु दृष्टं स्वमेव ॥ २४ ॥

नारायणोऽपि भगवानाह तस्त्रिदशाङ्गनाः ॥ ५६ ॥

नारायण उवाच

नीयतामुर्वशीभद्रा यत्राऽसौत्रिदशेश्वरः । भवतीनां हि नार्याय सर्वभूतेश्च साचिति
ज्ञानमुत्पादितं भूयो लयं भूतेषु कुर्वता । यद्गच्छध्वंसमस्तोऽयं भूतप्रानोमदंशकः
अहमध्यात्मभूतस्य वासुदेवस्य योगिनः ।

अस्मात्परतरं नाऽस्ति योऽनन्तःपरिपठये ॥ ५६ ॥

तमजं सर्वभूतेशं जानीत परमं पदम् । अहं भवत्यो देवाश्च मनुष्याः पशवश्च ये ॥

एतत्सर्वमनन्तस्य वासुदेवस्य वै कृतम् ॥ ६० ॥

एवं ज्ञात्वा समं सर्वं सदेवानुरमानुषम् । सपञ्चादिगुणं चैव द्रष्टव्यं त्रिदशाङ्गनाः

मार्कण्डेय उवाच

इत्युक्तास्तेन देवेन समस्तास्ताः सुरस्त्रियः ।

प्रणम्य तौ समदनाः सबसन्ताश्च पार्थिव ॥ ६२ ॥

आदाय चोर्वशीं भूयो देवराजमुपागताः । आचम्युश्च यथावृत्तं देवराजाय तत्तथा

मार्कण्डेय उवाच

तथा त्वमपि राजेन्द्र ! सर्वभूतेषु केशवम् । चिन्तयन्समतां गच्छसमतेषु हि मुक्तये

ज्ञानत्रेवं विशेषेण भूतेषु परमेश्वरम् । वासुदेव कथं दोषां ह्योभादीन् प्रहास्यसि

सर्वभूतानि गोविन्दाद्यदा नाऽन्यानि भूपते !

तदा वैरादयो भावाः क्रियतां न तु पुत्रक ॥ ६६ ॥

इति पश्य जगत्सर्वं वासुदेवात्मकं नृप ! एतदेव हि कृष्णेन रूपमाविष्टं नृप !

परमेश्वरेति यद्वृत्तं तदेतत्कथितं तव । जन्मादिभावरहितं तद्विष्णोः परमम्पदम् ।

संक्षेपेणाऽयं भूपाल ! श्रूयतां यद्वदामि ते । यन्मतं पुरुषः कृत्वा परं निर्वाणमृच्छति

सर्वो विष्णुसमासो हि भावाभावा च तन्मयी ।

सदसत्सर्वमीशोऽसौ महादेवः परं पदम् ॥ ७० ॥

भवजलधिगतानां इन्द्रयाताहतानां सुतदुहितृकलत्रत्राणभारार्दितानाम् ।

नमोऽनन्त' नमस्तुभ्यं विष्वात्मन्विध्यमायन ।

त्वन्नामस्मरणात्पापमशौचं न प्रणश्यतु ॥ ३७ ॥

परण्य यज्ञपुरुष प्रजापात्रं वामन । त्वन्नामस्मरणात्पापमशौचं न प्रणश्यतु ॥

नमोऽस्तु तद्भजनाभाय प्रजापतिहृत्नेहरु । त्वन्नामस्मरणात्पापशौचं न प्रणश्यतु

समाजीयवपानाय नमस्तुभ्यमधोक्ष्ण । त्वन्नामस्मरणात्पापमशौचं न प्रणश्यतु

नम परस्मैर्भाशायपासुद्वायवेधने । स्वच्छयागुणयुक्ताय सगन्धित्यन्तकारिणे

उपमहर् विष्वात्मस्य धमन्स्वनातनम् । यधमान न नो दष्टु समर्थं यत्पुत्रीभर ॥

प्रत्याग्निसदृशस्य समा दीमिन्तिपाऽक्युत ।

प्रमाणत दिशा भूमिगगन य समावृतम् ॥ ४३ ॥

नविद्य कुत्र यत्नामो भवाद्यायोपहृत । नयं जगदिहैकस्य विष्णुस्तत्त्वामदे

वि यणयामा रूपत वि प्रमाणमिदंहर । माहात्म्यं वि तुल्यपत्रिह्यापानगोचरे

यत्नाग पायुतनापि बुद्धीनामयुतायुते । गुणनिर्घणन नाथ कर्तुं तय न शक्यते

नदत्तुशित कय प्रमा परम हत । छन्दो जगतामाश तद्वदुपगहर ॥ ४७ ॥

आमाकण्डय उवाच

इत्येवं स्वस्त्वन्नामिरप्सरोभिज्जनाह्वन ।

स्वच्छजानापयत्राता तावता प्रत्यक्षमीभर ॥ ४८ ॥

विद्यता सवन्नाति स्वच्छज नभायन । न दृष्टा सवभूतेषु स्वीयमानमधोक्ष्णम् ॥

विष्णुस्य परमगत्र समन्तादपवाहित । गणसर्वधरः शीलत्पादवाग्मागराभुषम्

नमसि तथा वायुमाकाशं य विद्यता ॥

का ७ दिग्गध सवाग्मा शास्त्रतथाऽप्यथाऽपि वा ॥ ५१ ॥

तामक्यान्धुनभ्यंन माहृता भाषयद्भुगम् । दयदानवरक्षांसि यत्पिपाधरोरता

मायामृतामादगगवधनविज्ञता । यद्भुगविज्ञताभूमिदिवि दे य अत्राधवा

नान्धुगता य विष्वाग्मापुनश्चदृषमाग्निन । नरपत्नार्थंयत्नामिदं दृष्टमग्निदम

ता पर विदमयज्ञम् सवाग्मिदंशायागित । अमुं शाध्यतात्पाचदुपदनामपगतम

तत इन्द्रादयो देवाः शङ्खघ्नगदाधराः ॥ १० ॥

भूत्वा जग्मुस्तदर्थं ते मा नु पृष्टपती सुरान् ।

विश्वरूपं घैष्णवं यत्तद्दर्शयन् मा चिन्म ॥ ११ ॥

विलक्षा व्रीहिता देवा गत्वा नारायणं तदा ।

अब्रुवन्विश्वरूपं नो शक्ता दर्शयितुं वयम् ॥ १२ ॥

ततो यथेष्टं ते जग्मुः स च विष्णुरचिन्तयत् । उपरूपाग्न्यनादर्यादेहेदातिभासर्षा

तां तस्मात्तत्र गत्वाऽहं वरं दत्त्वा नु चाञ्जितम् ।

पुनस्तपः करिष्यामि दर्शयिष्यामि वा पुनः ॥

घैष्णवं विश्वरूपं गद्गदुद्दर्श्य देवदानवैः ॥ १४ ॥

मार्कण्डेय उवाच

ततो गत्वा हृषीकेश मागरान्तस्थितां त्रियम् ।

प्राह तुष्टोऽस्मि ते देवि! वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ १५ ॥

श्रीगयाच

यदि तुष्टोऽस्मि मे देव प्रपञ्चाया जनार्दन ! । तदादर्शयतद्गृह्यमप्सरगेभिस्तथाऽनय

विश्वरूपमन्तं च भूतभावन केशव ! । गन्धमादनमान्नाय वृत्तं यय तपस्त्वया ॥

तद्वदस्व विभो! विष्णो! न मिथ्या यदि केशव !

श्रद्धधामि न चेवाऽहं रूपस्याऽस्य कथञ्चन ॥ १८ ॥

बहुभिर्यक्षरक्षोभिर्मायावाय्विचारिभिः । छन्दिता मम जानद्भिर्भाचमन्तगतं हरे

भूत्वा विष्णुस्वरूपास्ते चक्रिणश्च चतुर्भुजाः ।

सुव्रीहितागताः सर्वे विश्वरूपो सहायतः ॥ २० ॥

मार्कण्डेय उवाच

नारायणोऽयमगवाञ्छद्बुधक्रगदाभृतम् । तयातथोक्तस्तद्रूपमुक्त्वाहं सुरवृजित

रूपं परं यथोक्तं वै विश्वरूपमदर्शत । दर्शयित्वा वधः प्राह पञ्चरात्रविधानतः

योऽर्षयिष्यति मां नित्यं स पूज्यः स च पूजितः ।

विषमधिपयतोये मञ्जनामप्लवाना मयति शरणमेको विष्णुपोतो नराणाम् ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिमाहम्न्या संहिताया पञ्चमेऽधर्नाखण्डे
रेखाखण्डे श्रीपतिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥

चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीपतिविगाहवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तच्छ्रुत्वा नस्तदैवेन पित्र्यकपमुदाहृतम् । देवराजस्तथा देवाः परं विस्मयमागताः

दृष्ट्वा चाप्सरसं पुण्यामुर्ध्वशीं कमलाननाम् ।

सगरस्तो विस्मितश्चाऽभूदिन्द्रो राजधिया हृत ॥ २ ॥

न किञ्चिदुत्तरं वाक्यमुनवाञ्छोपमास्थितः ।

इति वृत्तान्तभूतं हि नारायणविचेष्टितम् ॥ ३ ॥

भृगो खा (रया) न्या समुत्पन्ना लक्ष्मीः भूत्वा तु द्वे शृपः ।

द्वैश्वरूपं परं रूपं विस्मिताऽचिन्तयत्तदा ॥ ४ ॥

केतोपायैतं न स्यान्मे भर्ता नारायणः प्रभुः । वर्तनतपसायाऽपिदानैतनियमैर्न च

बुद्धानास्तेवनेताऽथदेवनाराधनेन वा । इति चिन्तापराक्न्यासतीशारवायुधिष्ठिर

प्राह प्रामो मया भर्ता शङ्करस्नपसा किल ।

प्रजापतिश्च गायत्र्या हान्यागिरमिवान्छिता ॥ ५ ॥

तपसैव हि ते प्राप्यन्मन्त्रमात्तच्चरं मुवने । तपस्त्वहिमहस्योऽसर्वं चाञ्छितदायकम्

मार्कण्डेय उवाच

सागरान्तं समासाद्य लब्ध्वा परपुरञ्जय । खचारविभुलं कालं तपः परमदुश्चरम् ॥

स्थानुवन्संस्थिता साऽभूद्विव्यं वर्णमहस्त्रकम् ।

ते दिव्यज्ञानसम्पन्ना दिव्यदेहविचेष्टिताः ।

दिव्यं लोकमवाप्स्यन्ति दिव्यभोगसमन्विताः ॥ ३७ ॥

मार्कण्डेय उवाच

तयोरेवं सम्बदतोर्द्देवा इन्द्रपुरोगमाः । समागता घनोद्देशं सागरान्ते महर्षयः ॥

ततो भृगुं देवराजो नारायणविचिन्तितम् ।

वव्रे ज्ञात्वा तु तत्कन्यां धर्मात्मा स ददौ च ताम् ॥ ३६ ॥

धर्मोऽपि विधिवद्वत्सविवाहं समकारयत् । देवदेवस्यराजर्षे देवतार्थं समाहितः

युधिष्ठिर उवाच

धर्मो विवाहमकरोद्विधिवद्यस्वयोदितम् ।

को विधिस्तत्र का दत्ता दक्षिणा भृगुणाऽपि च ॥ ४१ ॥

विवाहयज्ञे समभूत्स्त्रक्स्त्रवग्रहणेचकः । ऋत्विजःकेसदस्याश्च तस्यासङ्घिजसत्तम

किं तस्याऽवभृथं त्वासीत्तत्सर्वं वद विस्तरात् ।

त्वद्वाक्यामृतपानेन तृप्तिर्मम न विद्यते ॥ ४३ ॥

मार्कण्डेय उवाच

नारायणविवाहस्य यज्ञस्य च युधिष्ठिर ! तपसस्तस्यदेवस्यसम्यगाचरणस्यच

वक्तुं समर्थो न गुणान्ब्रह्माऽपि परमेश्वरः ।

तथाप्युद्देशतो वच्मि शृणु भूत्वा समाहितः ॥ ४५ ॥

ब्रह्मा सप्तर्षयस्तत्र स्त्रक्स्त्रवग्रहणे रताः । अग्नीञ्जुहुचिरे राजन्वेदिर्धात्री ससागरा

ददुः समुद्रा रत्नानि ब्रह्मर्षिभ्यो नृपोत्तम !

घनदोऽपि ददौ वित्तं सर्वब्राह्मणवाञ्छितम् ॥ ४७ ॥

विश्वकर्माऽपि देवानांब्रह्मर्षीणांपरन्तप । वेश्मानिसुविचित्राणिसर्वरत्नमयानिच

कृत्वा प्रदर्शयामासदेवेन्द्राय यशस्विने । शतक्रतुस्ततोविप्रान्कापिष्ठल्युरोगमान्

शौनकादींश्च पप्रच्छ वाष्कलाञ्छागलानपि ।

आत्रेयानपि राजेन्द्र ! वृणुध्वमभिवाञ्छितम् ॥ ५० ॥

धनधायसमायुतं सवमोगसमन्वित ॥ २३ ॥

मूलं हि सद्यधमाणा व्रजधर्यपरतप । तेनाहृतत्रस्यास्यामिमूलध्रीपति मञ्जिन
मूर्ध्नी शोच्यतद्राह्णी व्रजधर्यस्वरूपिणी । सद्ययोगमयीपुण्या सद्यपापहरीशुभा
पतिस्तस्या प्रभुरह धरद प्राणिनां प्रिये ।

रवाजलं नर स्नान्या योऽद्य येमा यतधन ॥ २६ ॥

मूर्ध्नीपतिनामान धाञ्छितं प्राप्नुयात्फलम् ।

नानानि तत्र यो दद्यात् महादानानि च प्रिये ॥ २७ ॥

सहस्रगुणितं पुण्यमयस्यानादयाप्यते । इष्टं स्वयान्नदेतो सम्यक्चेष्टाधधारितम्
तन्निश्चिन्वा परान्कामानाप्स्यसि त्वं न संशय ॥ २८ ॥

धरं कृणान्व ददशि धाञ्छितं दुह्नं मं सुरैः । दुग्धसमारक्तान्तरपतिनैः परमेध्वरि
श्रीदयाच

नारायणं जगद्धातनारायणं जगन्पते । नारायणं परब्रह्मं नारायणपरायणं ॥ ३० ॥
प्रसीदं पाहि मा भक्त्या सम्यक्सर्गे नियोजय ।

प्रियो हसि प्रियाऽहं ते यथा स्यात् तत्तथा कुर्व ॥ ३१ ॥

एष जगद्धातमाना कारणं देव सम्मतम् ।

तन्मन्वायाऽऽश्रमं पुण्यं मा श्रयसि नियोजय ॥ ३२ ॥

नारायण उवाच

नारायणगिरा दधि चिह्नतोऽस्मि यतस्त्वया ।

नारायणगिरिनामं तत्र मऽत्र भविष्यति ॥ ३३ ॥

नारायणस्मृतां याति दुरितं जन्मकोटिजम् ।

यस्माद्विरतिं नस्माच्च गिरिरित्येष शब्दितम् ॥ ३४ ॥

तस्मात्सचाश्रयो दधि गिरि पवतराड् भवेत् ।

सुरासुरमनुष्याणां यथाऽहमपि चाऽऽश्रय ॥ ३५ ॥

य एतं वृत्तयिष्यति मण्डलस्थं परं मम । नारायणगिरिनामं देवरूपं शुभेक्षणे ॥

प्राजापत्याश्चतुर्विंशसहस्राणि नरेश्वर ॥ ६४ ॥

चर्यव्रतस्थानां व्रतब्रह्मविचारिणाम् । द्वादशैषां सहस्राणिसन्ति वै वृषभध्वज
नारदस्य वचः श्रुत्वा देवा देवर्षयोऽपि च ।

साधुसाध्वित्यमन्यन्त नोचुः केचन किञ्चन ॥ ६६ ॥

समाह्वयत्ततो लक्ष्मीस्तान्विप्रान्भक्तिसंयुता ।

उवाच चरणान्गृह्य प्रसादः क्रियतां मयि ॥ ६७ ॥

पट्त्रिंशच्च सहस्राणि वेश्मनामत्र संस्थितिः ।

विश्वकर्मकृतानां तु तेषु तिष्ठन्ति वोऽखिलाः ॥ ६८ ॥

ते तथेति प्रतिज्ञाय स्थिताः सम्प्रीतमानसाः ।

धनधान्यसमृद्धाश्च वाञ्छितप्राप्तिलक्षणाः ॥

सर्वकामसमृद्धाश्च ह्यनारम्भेषु कर्मणाम् ॥ ६९ ॥

इति संस्थाप्य तान्विप्रान्सा स्थिता पर्यपालयत् ।

चतुर्द्धा तु स्थितो विष्णुः श्रियाः देव्याः प्रिये रतः ॥ ७० ॥

एवं ववाहिकमखेनिवृत्ते ऋषयस्तुतम् । ऊचुश्चावभृथस्नानं कुत्र कुर्मो जनार्दन ॥

इति श्रुत्वा तु वचनं श्रीपतिः पादपङ्कजात् । मुमोच जाह्नवीतीयं रेवामध्यगमं शुचि

हरेः पादोदकं दृष्ट्वा निःसृतं मुनयस्तु ते । विस्मितास्समपद्यन्त जानंतस्तस्तस्य गौरवम्

रुद्रेण सहिताः सर्वे देवता ऋषयस्तथा ।

सङ्कथा विस्मिताश्चक्रुर्विधुन्वन्तः शिरांसि च ॥ ७४ ॥

ऋषय ऊचुः

ब्रूहि शम्भो! किमत्रायं अकस्माद्धारिसम्भवः ।

विष्णोः पादाम्बुजोत्थश्च सम्मोहकरणः परः ॥ ७५ ॥

ईश्वर उवाच

पादोदकमिदं विष्णोर्हं जानामि वै सुराः । दशाश्वमेधावभृथैः स्नानमत्रातिरिच्यते

युष्माभिः श्रीपतिः पूज्यः स्नानं चावभृथं कुतः ।

दृष्टान्तेष्विष्यत्वादिनाहुः सर्वेश्वरेष्वरम् । देवानाञ्च ऋषीणां ॥ सङ्गमोऽयमुपुण्यः ।

अस्मिन्पुण्ये सुरेशानां घस्तु चाष्टमहो मदा ।

शतत्रतु ग्राह पुनर्वागो योऽत्र भविष्यति ॥

सन्धधमरता यूयं यावत्कालं भविष्यथ ॥ ५२ ॥

मार्कण्डेय उवाच

पृण्यद्राजशार्दू ७ केमने होत्रिणोऽभयन् । तन्प्रोच्यमानमधुनाऽष्टमृन्धासमाहि

मनन्तुमाद्यमुखा सदभ्यास्तस्य चाऽभयन् ।

मौद्गात्रमत्रादिर्त्सा मर्ताचिद्य चकार ॥ ५४ ॥

होत्र धमयगिष्टाश्च ब्रह्मन्धमनकोमुनि । पटविशष्टग्रामसाहस्रग्राहानेभ्यः शतत्र

त्समाभवा च सयुक्ताऽभयसन्तज्जगत्प्रभु । ब्रह्मणोऽनुकृतोर्षहिषाचक्षुरेक्षस्मिन्ने तु

हृष्टं हृष्टाद दशऽमा त्पट इति सञ्ज्ञित । स देशः धीपते क्षेत्रपुण्यं देवर्षिसेवि

सपाध्यधमयद्विष्य दिव्यसिद्धिसमन्वितम् ।

ब्राह्मणानां तत्र पटमि निधेशयितुमुपता ॥ ५८ ॥

लक्ष्मा धीपतिनामानमाह देव वचस्तदा ।

धीग्याच

य एत ब्राह्मणा शिष्या भूय्यादीनां वनव्रता ।

तान्निग्रशयितुमिच्छामि त्वत्प्रमादादधोक्षज ।

मराख्यादयः सुगन्धस्थवापिता गण्डध्वज ॥ ६० ॥

नैष्टिकव्रतिना विप्रायश्वाऽत्रयनव्रता । शान्ताप्येवमेव द्राक्षेपेचिद्वक्ष्ययन्मि

तानह स्थापयिष्यामि त्वत्प्रमादादधोक्षज ॥ ६१ ॥

मार्कण्डेय उवाच

तत्र कर्तृहृत्पराभगवान्पृथग्मध्यन । पप्रच्छऽवतिनः सर्वाभ्युत्तिमेदेष्ययन्मि

नारदोऽपिमहात्त्वमुपन्यस्यमर्तापतिम् । ग्राहकृष्णात्रिनधरोनैष्टिका ब्राह्मणा इ

त्समा कथा मुखस्थेन उपगुह्या द्विजोत्तमाः ।

प्राजापत्याश्चतुर्विंशसहस्राणि नरेश्वर ॥ ६४ ॥

ब्रह्मचर्यव्रतस्थानां व्रतब्रह्मचिचारिणाम् । द्वादशैषां सहस्राणिसन्तिवै वृषभध्वज
नारदस्य वचः श्रुत्वा देवा देवर्षयोऽपि च ।

साधुसाध्वित्यमन्यन्त नोचुः केचन किञ्चन ॥ ६६ ॥

समाह्वयत्ततो लक्ष्मीस्तान्विप्रान्भक्तिसंयुता ।

उवाच चरणान्गृह्य प्रसादः क्रियतां मयि ॥ ६७ ॥

पट्विंशच्च सहस्राणि वेश्मनामत्र संस्थितिः ।

चिम्बकर्मकृतानां तु तेषु तिष्ठन्ति वोऽग्निलाः ॥ ६८ ॥

ते तथेति प्रतिज्ञाय स्थिताः सम्प्रीतमानसाः ।

धनधान्यसमृद्धाश्च वाञ्छितप्राप्तिलक्षणाः ॥

सर्वकामसमृद्धाश्च ह्यनारम्भेषु कर्मणाम् ॥ ६९ ॥

इति संस्थाप्य तान्विप्रान्सा स्थिता पर्यपालयत् ।

चतुर्द्धा तु स्थितो विष्णुः श्रियाः देव्याः प्रिये रतः ॥ ७० ॥

एवं चवाहिकमखेनिवृत्ते ऋषयस्तुतम् । ऊचुश्चावभृथस्नानं कुत्र कुर्मो जनार्दन ॥

इति श्रुत्वा तु वचनं श्रीपतिःपादपङ्कजात् । मुमोक्षजाह्नवीतीयं रेवामध्यगमंशुषि
हरेः पादोदकं दृष्ट्वा निःसृतं मुनयस्तु ते । विस्मितास्समपद्यन्त जरानंतस्तस्य गौरवम्

रुद्रेण सहिताः सर्वे देवता ऋषयस्तथा ।

सङ्कथा विस्मिताश्चक्रुर्विधुन्वन्तः शिरांसि च ॥ ७४ ॥

ऋषय ऊचुः

ब्रूहि शम्भो! किमत्रायं अकस्माद्धारिसम्भवः ।

विष्णोः पादाम्बुजोत्थश्च सम्मोहकरणः परः ॥ ७५ ॥

ईश्वर उवाच

पादोदकमिदं विष्णोर्हं जानामि वै सुराः । दशाश्वमेधावभृथैः स्नानमत्रातिरिच्यते
युष्माभिः श्रीपतिः पूज्यः स्नानं चावभृथं कुतः ।

भयिष्यतीति तेनाऽऽशु इदं षोऽर्थं चिनिर्मितम् ॥ ७७ ॥

स्नात्वाऽत्र त्रिदशेशाना यत्फणं सम्प्रपद्यते । वक्तुं न वेन धिया तितत किमुत्तरं यच्च
मार्कण्डेय उवाच

एवमुक्त्वा तु ते सर्वे स्नानं कृत्वा यथागतम् । जग्मुर्देवा महेशानपुरोगाभरत'
ब्राह्मणाश्च तत सर्वे स्वयेशमान्येव भोजिरे ।

देवतीर्थं महाराज' सर्वपापप्रणाशने ॥ ८० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या संहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
रेखाखण्डे श्रीपतिविवाहवर्णननाम धनुर्नवयुत्तरखण्डतमोऽध्याय ॥ ११४ ॥

पञ्चनन्यधिकशततमोऽध्याय

श्रीपतिमाहात्म्यवर्णनम्

शुधिष्ठिर उवाच

देवतार्थेतु किञ्चाममाहात्म्यसमुदाहृतम् । फलं किञ्चान्वानादिकारिणाज्ञापतेह
मार्कण्डेय उवाच

पृथिव्या वा नि तीर्थानि देवैर्मुनिगणैरपि ।

संयितानि महाबाहो' तानि ध्यातानि विष्णुना ॥ २ ॥

समागतान्येकता च तत्र तीर्थं शुधिष्ठिर । तत्तार्थवैष्णवपुण्यं देवतीर्थमिति श्रुतं
पुरश्चेन्न भुवि परमन्तरिक्षे त्रिपुष्करम् । पुरयोत्तमं दिवि परं देवतीर्थं परात्परं
देवतार्थं सन्न नास्ति तीर्थमत्र परत्र च । यत्प्राप्य मनुजस्तप्येन्न कदाचिदुषिदि

देवैरुक्तानि तीर्थानि योऽत्र स्नानं समाचरेत् ।

देवतार्थं स सबन्धं स्नातो भवति मानवः ॥ ६ ॥

एवमस्त्विति तैरुक्तो देवा ऋषिगणा अपि ।

सन्तुष्टाः श्रीशमभ्यर्च्य स्वं स्वं स्थानं तु भेजिरे ॥ ७ ॥

सूर्यग्रहेऽत्र च क्षेत्रे स्नात्वा यत्फलमश्नुते ।

स्नात्वा श्रीशं समभ्यर्च्य समुपोष्य यथाविधि ॥ ८ ॥

यद्दाति हिरण्यानि दानानि विधिवन्तृषु !

तदनन्तफलं सर्वं सूर्यस्य ग्रहणे यथा ॥ ९ ॥

भूमिदानं धेनुदानं स्वर्णदानमनन्तकम् । वज्रदानमनन्तं च फलं प्राह शतक्रतुः ॥

सोमो वै वस्त्रदानेनमौक्तिकानांचभार्गवः । सुवर्णस्यरविदानं धर्मराजोह्यनन्तकम्

वतीर्थं तु यद्दानं श्रद्धायुक्तेन दीयते । तदनन्तफलं प्राह बृहस्पतिरुदारधीः ॥ १२ ॥

वतीर्थं भृगुक्षेत्रे सर्वतीर्थाधिकंनृषु ! देवतीर्थं नरः स्नात्वाश्रीपतिं योऽनुपश्यति

सोमग्रहे कुलशतं स समुद्रधृत्य नाकभाक् ।

दानानि द्विजमुख्येभ्यो देवतीर्थं नराधिप ॥ १४ ॥

द्विंशानि नरैर्भोगभागिनः प्रेत्य चेह ते । देवतीर्थं चिप्रभोज्यं हरिमुद्दिश्ययश्चरेत्

स सर्वाह्लादमाप्नोति स्वर्गलोके युधिष्ठिर !

देवतीर्थं नरो नारी स्नात्वा नियतमानसो ॥ १६ ॥

उपोष्यैकादशीं भक्त्या पूजयेद्यः श्रियः पतिम् ।

रात्रौ जागरणं कृत्वा घृतेनोद्बोध्य दीपकम् ॥ १८ ॥

द्वादश्यां प्रातरुत्थाय तथाचै नर्मदाजले । चिप्रदां पत्यमभ्यर्च्य विधिघत्कुरुनन्दन

घस्त्राभरणताम्बूलपुष्पधूपचिलेपनैः । अक्षये चिष्णुलोकेऽसौ मोदते स्वरितव्रतः ॥

यः सदैकादशीतिथौ स्नात्वोपोष्याऽर्चयेद्भरिम् ।

रात्रौ जागरणं कुर्याद्देदशास्त्रविधानतः ॥ २० ॥

धर्मराजकृतांपापांनसपश्यति यातनाम् । पञ्चरात्रविधानेनश्रीपतियोऽर्चयिष्यति

दीक्षामवाप्य विधिघट्टैष्णवीं पापनाशनीम् ।

स्वर्गमोक्षप्रदां पुण्यां भोगदां वित्तदामथ ॥ २२ ॥

राज्यदां वामहाभागपुत्रदां भाग्यदामथ । सुकलत्रप्रदां वापिचिष्णोर्भक्तिप्रदामिति

माहात्म्यं श्रावयेद्विप्राञ्छ्रीपतेः श्राद्धकर्मणि ।

घृतेन मधुना तेन तर्पिताः स्युः पितामहाः ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे श्रीपतिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥१६५॥

पण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः

हंसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्धराध्रीश हंसतीर्थमनुत्तमम् । यत्र हंसस्तपस्तप्त्वा ब्रह्मवाहनतांगतः

हंसतीर्थे नरः क्त्वा दानं दत्त्वा च काञ्चनम् ।

सर्वपापचिनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ २ ॥

हंसयुक्तेन यानेन तरुणादिद्वयर्चसा । सर्वकामसमृद्धेन सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥

तत्र भुक्त्वा यथाकामं सर्वान्भोगान्यथेप्सितान् ।

जातिस्मरो हि जायेत पुनर्मानुष्यमागतः ॥ ४ ॥

संन्यासेन त्यजेद्देहं मोक्षमाप्नोति भारत ॥ ५ ॥

एतत्ते कथितं पार्थ! हंसतीर्थस्य यत्फलम् । सर्वपापहरं पुण्यं सर्वदुःखविनाशनम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे हंसतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पण्णवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥१६६॥

सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः.

मूलस्थानतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्यैवाऽनन्तर गच्छेत्सर्वतीर्थमनुत्तमम् ।

मूलस्थानमिति ख्यातं पद्मजस्थापितं शुभम् ॥ १ ॥

मूलध्रीपतिना देवी प्रोक्ता स्थापय भास्करम् ।

धृत्वा देवोदितं देवी स्थापयामास भास्करम् ॥ २ ॥

प्रोच्यते नमदातीरे मूलस्थानाख्यभास्कर ॥ ३ ॥

तत्रतीर्थे नरोयस्तुक्तास्थानियतमानसः । सन्तर्प्य पिनूदेवाञ्च पिण्डैर्नसहितैश्च

मूलस्थानं ततः पश्येत्स गच्छेत्परमां गतिम् ।

गुह्याद्गुह्यतरस्तत्र विशेषस्तु धृतो मया ॥ ५ ॥

समागमे मुनीनां शङ्कराच्छशिरोहरात् । सदावैशुभमप्यसुरप्रादित्यपारः

तदा रेयाञ्जलं गत्वा स्नात्वा सन्तप्य देवता ।

पितृभ्यश्च भक्तभ्रेष्टां दत्त्वा दानं स्वशक्तितः ॥ ७ ॥

करवीरैस्ततो गन्ध्या रक्तचन्दनवारिणा ।

सस्थाप्य भास्करं भक्त्या सम्पूज्य च यथाविधि ॥ ८ ॥

ततः सागुर्यैर्धूपं कुन्दरैश्च विशेषतः । धूपयेद्देवदेवेशं दीपान्यथोध्य दिशो दश ॥

उपोष्य जागरं कुर्याद्द्विनिवाद्यं विशेषतः । एव कृते महीपालं न भजेद्भुप्रदुःखमाक्

स्यलोरे धसेनावद्यावत्कल्पशतत्रयम् । गन्धर्वैरप्सरसोर्मिश्च सेव्यमानो नृपोत्तम

इति श्रीस्कान्दमहापुराणण्णाराशीनिसाहस्र्या सहितायापञ्चमेऽध्यायखण्डे

रेयाखण्डे मूलस्थानतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकसप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

शूलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपालभद्रकालीतिसङ्गमम् । शूलतीर्थमिति ख्यातं स्वयं देवेन निर्मितम्
पञ्चायतनमध्ये तु तिष्ठते परमेश्वरः । शूलपाणिर्महादेवः सर्वदैवतपूजितः ॥ २ ॥
स सङ्गमो नृपश्रेष्ठ नित्यं देवैर्निपेक्षितः । दर्शनात्तस्य तीर्थस्य स्नानदानाद्विशेषतः
दौर्भाग्यं दुर्निमित्तं च ह्यभिशापो नृपग्रहः ।

यदन्यद्दुष्कृतं कर्म नश्यते शङ्करोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥

युधिष्ठिर उवाच

कथं शूलेश्वरी देवी कथं शूलेश्वरो हरः । प्रथितो नर्मदातीरे एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच

यभूव ब्राह्मणः कश्चिन्माण्डव्य इति विश्रुतः ।

वृत्तिमान्सर्वधर्मज्ञः सत्ये तपसि च स्थितः ॥ ६ ॥

अशोकाश्रममध्यस्थो वृक्षमूले महातपाः ।

ऊर्ध्ववाहुर्महातेजास्तस्थौ मौनव्रतान्वितः ॥ ७ ॥

तस्य कालेन महता तीव्रे तपसि वर्ततः । तमाश्रममनुप्राप्तादस्य घोरोऽप्रहारिणः
अनुसर्प्यमाणा बहुभिः पुरूपैर्भरतर्षभ । ते तस्यावसथे लोप्त्रं न्यदधुः कुरुनन्दन

निधाय च तदा लीनास्तत्रैवाऽऽश्रममण्डले ।

तेषु लीनेष्वथो शीघ्रं ततस्तद्रक्षिणां बलम् ॥ १० ॥

आजगाम ततोऽपश्यंस्तमृषिं तस्करानुगाः ।

तमपृच्छंस्तदा वृत्तं रक्षिणस्तं तपोधनम् ॥ ११ ॥

वद केन पथा याता दस्यवो द्विजसत्तम । तेन गच्छामहे ब्रह्मन्यथाशीघ्रतरं वयम् ॥

सन्ध्यातः शङ्करस्तेन बहुकालोपवासतः ।

प्रादुर्भूतो महादेवः शूलं तस्य तथाऽच्छिनत् ॥ २८ ॥

शूलमूलस्थितः शम्भुस्तुष्टः प्राह पुनः पुनः । ब्रह्मिर्किंक्रियतां विप्रसत्त्वस्थानपरायणः
अदेयमपि दास्यामि तुष्टोऽस्म्यद्योमया सह ।

किं तु सत्यवतां लोके सिद्धिर्न स्याच्च भूयसी ॥ २९ ॥

स्वकर्मणोऽनुरूपं हि फलं भुञ्जन्ति जन्तवः । शुभेन कर्मणा भूतिदुःखं स्यात्पातकेन तु
बहुमेदप्रमिश्रं तु मनुष्येषु विपच्यते । केरां दग्धिभावेन केरां धनविपत्तिजम् ॥

सन्तत्यभावजं केरां केराञ्चित्तद्विषयं ।

तथा दुर्वृत्तितस्तेषां कलमाविर्भवेन्नृणाम् ॥ ३३ ॥

केपाञ्चित्पुत्रमरणे वियोगात्प्रियमित्रयोः ।

राजघोराग्निः केरां दुःखं स्याद्द्वैवनिर्मितम् ॥ ३४ ॥

तच्छरीरे तु केराञ्चित्कर्मणासंप्रदृश्यते । जराश्च विविधाः केरां दृश्यन्ते व्याधयस्तथा
दृश्यन्ते चाऽभिशापाश्च पूर्वकर्मानुसञ्चिताः ।

कष्टाः कष्टनरावस्था गताः केचिदनागतः ॥ ३६ ॥

पूर्वकर्मविपाकेन धर्मेण तपसि स्थिताः । दान्ताः स्वदारनिरता भूरिदाः परिपूजकाः
हीमन्तो नयसंयुक्ता अन्ये बहुगुणश्रुताः । दुर्गमामापदं प्राप्य निजकर्मसमुद्भवाम्
न संज्वरन्ति ये मर्त्या धर्मनिन्दां न कुर्वते ।

इदमेव तपो मत्त्वा क्षिपन्ति सुविचेतसः ॥ ३६ ॥

हा भ्रातर्मातः पुत्रेति कष्टेषु न वदन्ति ये । स्मरन्ति मां महेशानमथवा पुष्करेक्षणम्
दुष्कृतं पूर्वजं भोक्तुं धृवं तदुपशाम्यति ॥ ४१ ॥

दिनानि यावन्ति वसेत्स कष्टे यथाकृतं चिन्तयद्देवमीशम् ।

तावन्ति सौम्यानि कृतानि तेन भवन्ति विप्र! श्रुतिनोदनेषां ॥ ४२ ॥

यस्मात्त्वया कष्टगतेन नित्यं स्मृतश्चाहं मनसा पूजितश्च ।

गौरीसहायस्तेन इहाऽगतोऽस्मि ब्रूह्य कृत्यं क्रियतां किं नु विप्र ! ॥

तथा नृ पणने मेता दृष्टता न सरोधनः । न विप्रिपणनेरात्रपदन्त्याप्यमाधुवा
ननाने रात्रपुण्या विप्रिपणनेनमाधमन् ।

न सरोधने नतो वात्रे वापान्दन्तुपदेदन् ॥ १४ ॥

नरात्रावहिनेभ्यामिष्यताऽत्रपयमिति । वात्रेपणने मेतात्रपुण्णोनामहातना
ननानेरात्रपुण्या नृपि विप्रिपणनेन । अनिपण्णमहातना धनरात्रपणनेन
दृष्टव्यं नृप धनमात्रा वात्रेन मदनता नदा ।

वापान्दन्तु विप्रिपणने रात्रुप नमुमादन्ति ॥ १५ ॥

वृक्षान्महादेशान्महादेशाऽत्रपयमिति । निरादायाऽत्रिपिपण्णोनामहातना
त्रावामान विप्रिपण्णमहातना नृप ददा दन्ति । दृष्टव्यं नृपयमानेननानेनृप नदा
ननानेरात्रपुण्या नृपयमानेननानेनृपयमानेननानेन
ददातना नृपे नृपि नमृष्टपुण्णोनामहातना ।

धनमिष्यता नृपे नृपि वापान्दन्ति ॥ १६ ॥

धनमात्रपणने उपाय

नन नृपिपण्णोनामहातनामहातना ।

नान नृपि नृपिपण्णोनामहातनामहातना ॥ १७ ॥

ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना ।

ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना ॥ १८ ॥

नन नृपिपण्णोनामहातना नन नृपिपण्णोनामहातना ।

ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना ॥ १९ ॥

नानोपाय

ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना । ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना
ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना । ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना ।

ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना ।

ननमृष्टपणने नन नृपिपण्णोनामहातना ॥ २० ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तैर्नैवमुक्तेसहस्राकृत्वाभूमण्डलं द्विधा । निःसृतौ शूलमूलाग्राह्णिगार्चाप्रतिरूपिणी
प्रद्योतयद्दिशः सर्वाल्लिङ्गं मूलेप्रदृश्यते । धामतः प्रतिमादेवी तदाशूलेश्वरीस्थिता
विलोभयन्ती च जगद्भाति पूरयतीदिशः । दृष्ट्वा कृताञ्जलिपुटःस्तुतिं चक्रे द्विजोत्तमः

श्रीमार्कण्डेय उवाच

त्वमस्य जगतो माता जगत्सौभाग्यदेवता ।

न त्वया रहितं किञ्चिद् ब्रह्माण्डेऽस्ति धरानने ॥ ६० ॥

प्रसादं कुरु धर्मज्ञे! ममत्वाज्ञप्नुमर्हसि । ईदृशेनैव रूपेण केषु स्थानेषु तिष्ठसि ॥

प्रसादप्रवणा भूत्वा च तानि महेश्वरि ॥ ६१ ॥

श्रीदेव्युवाच

सर्वगा सर्वभूतेषु द्रष्टव्यासर्गतो भुवि । सर्वलोकेषु यत्किञ्चिद्विहितं न मया विना
तथापि येषु स्थानेषु द्रष्टव्या सिद्धिमीप्सुभिः ।

स्मर्त्तव्या भूतिकामेन तानि वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ६३ ॥

धाराणस्यां विशालाक्षी नैमिषे लिङ्गधारिणी ।

प्रयागे ललिता देवी कामुका गन्धमादने ॥ ६४ ॥

मानसे कुमुदानामविश्वकायातथाऽपरे । गोमन्तेगोमती नाममन्दरेकामधारिणी
मदोत्कटा चैत्ररथे हयन्तीहास्तिनेपुरे । कान्यकुब्जेस्थिता गौरीरम्भाहमलपर्वते
एकाग्रके कीर्त्तिमती विश्वां विश्वेश्वरे विदुः । पुष्करेपुरुहता च केदारेमार्गदायिनी
नन्दा हिमवतः प्रस्थे गोकर्णे भद्रकर्णिका ।

स्थानेश्वरे भवानी तु विल्वके विल्वपत्रिका ॥ ६८ ॥

श्रीशैले माधवीनाम भद्रे भद्रेश्वरीति च । जयावराहशैले तु कमला कमलालये ॥

रुद्रकोट्यां तु कल्याणी काली कालञ्जरे तथा ।

महालिङ्गे तु कपिला माकोटे मुकुटेश्वरी ॥ ७० ॥

शालिग्रामे महादेवी जिनलिंगे चतुर्भुजा ।

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तुणो यद्यमया साधं धरदो यदि शङ्कर । तदा मे शूङ्गसंस्थस्य संशयं परम वद ॥

न स्या मम काऽपि स्याच्छुभसम्प्रोतितेऽगरे ।

अमृतम्रावि तच्छुल प्रमाद्यात्कस्य शम्भ मे ॥ ४५ ॥

श्रीशाल्पायिह्याय

शुश्रूष्येन त्वया विप्र मनसा चिन्तितोऽस्मि यत् ।

अनपाना निहस्ताऽह दुःखानां विनिग्रहण. ॥ ४६ ॥

ध्यातमात्रो हाऽह विप्र' पाताले धाऽपि सस्थितः ।

शालग्रामे त्यह शम्भुरप्रे देवा स्वय स्थिता ॥

पगन्माताऽग्निका देवा त्वाऽमृतेनान्यपूरयत ॥ ४७ ॥

श्रीमाकण्डेय उवाच

पुनर्मरुत्पितोयस्माच्छुः व्याप्योमयासह । प्रसादप्रवणोमह्यमिदानींज्ञानयासह

यस्या मस्मरेणादय दौभाग्य प्रत्य अपेक्ष ।

न दोभाष्यापर लगे दुःसाष्ट्यन्तर किं ॥ ४६ ॥

किंल्लेख श्रयनगाथा पुराणपुत्तुरोत्तम । त्रिलोक्य ददतस्तुभ्य सर्वाभाष्यमेकतागतम्

चिन्तायाम् न्यत्र प्राप्य तस्मिन् स्थितेति न भ्रमम् ।

पात नद्वक्षमल्यन्तदक्षय परमेष्ठिना ॥ ५१ ॥

नत्मात्मतानि मज्जन् इयमिच्छावरेणुणा । यज्जतस्तस्यदेवेशतव मानाबलण्डनान्

बुहावाऽर्मा तु सा देवी ह्यात्मान प्राणसञ्चिकम् ।

आमानं भस्मसात्कृत्वा प्रायेयाद्देस्ततः सुता ॥ ५३ ॥

मनकायाप्रभोपाता साम्प्रतयाह माभिधा । अनादिनिधनादेर्बाह्यप्रतस्पांसुरेभ्वर

यदि तुष्टासि द्दश^१ ह्युमा मे धरदा यदि ।

उभाक्प्यत्र च स्थाने स्थिता शूलाद्रमूलयो ।

अनारो यत्र नत्र सस्थिति र्धं तत गुरु ॥ ५६ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तैवैवमुक्तेसहस्राकृत्वाभूमण्डलं द्विधा । निःसृतौ शूलमूलाग्राहिगार्वाप्रतिरूपिणौ
प्रद्योतयद्दिशः सर्वाल्लिङ्गं मूलेप्रदृश्यते । धामतः प्रतिमादेवी तदाशूलेश्वरीस्थिता
चिलोभयन्ती च जगद्वाति पूरयतीदिशः । दृष्ट्वा कृताञ्जलिपुटःस्तुतिचक्रेद्विजोत्तमः

श्रीमार्कण्डेय उवाच

त्वमस्य जगतो माता जगत्सौभाग्यदेवता ।

न त्वया रहितं किञ्चिद् ब्रह्माण्डेऽस्ति वरानने ॥ ६० ॥

प्रसादं कुरु धर्मज्ञे! ममत्वाज्ञप्तुमर्हसि । ईदृशेनैव रूपेण केषु स्थानेषु तिष्ठसि ॥

प्रसादप्रवणा भूत्वा च तानि महेश्वरि ॥ ६१ ॥

श्रीदेव्युवाच

सर्वगा सर्वभूतेषु द्रष्टव्यासर्गतो भुवि । सर्वलोकेषु यत्किञ्चिद्विहितं न मया विना
तथापि येषु स्थानेषु द्रष्टव्या सिद्धिमीप्सुभिः ।

स्मर्त्तव्या भूतिकामेन तानि वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ६३ ॥

धाराणस्यां विशालाक्षी नैमिषे लिङ्गधारिणी ।

प्रयागे ललिता देवी कामुका गन्धमादने ॥ ६४ ॥

मानसे कुमुदानामविश्वकायातथाऽपरे । गोमन्तेगोमती नाममन्दरेकामधारिणी
मदोत्कटा चैत्ररथे हयन्तीहास्तिनेपुरे । कान्यकुब्जेस्थिता गौरीरम्भाहमलपर्वते
एकाग्रके कीर्त्तिमती विश्वांघिश्वेश्वरेविदुः । पुष्करेपुरुहताश्च केदारमार्गदायिनी
नन्दा हिमवतः प्रस्थे गोकर्णे भद्रकर्णिका ।

स्थानेश्वरे भवानी तु विल्वके विल्वपत्रिका ॥ ६८ ॥

श्रीशैले माधवीनाम भद्रे भद्रेश्वरीतिष्ठ । जयाधराहशैले तु कमला कमलालये ॥

रुद्रकोट्यां तु कल्याणी काली कालञ्जरे तथा ।

महालिङ्गे तु कपिला माकोटे मुकुटेश्वरी ॥ ७० ॥

शालिग्रामे महादेवी शिवलिङ्गे जलप्रिया ।

मायापुर्यां कुमारी तु सन्ताने रलिता तथा ॥ ७१ ॥

उत्पगर्क्षा सहस्राक्षे हिरण्याक्षे महोत्पला । गयायाविमलानाममङ्गलापुरुषोत्तमे
विषाशायाममोघाक्षी पाटलापुण्ड्रवधने । नारायणीसुपाश्वे त्रिचक्रेभद्रसुन्दरी
विपुले विपुलानामक्त्याणीमन्याघचे । कोट्योकोटितीर्थेषु सुगन्धागन्धमादने
गोदाध्रमे त्रिमन्थ्या तु गङ्गाद्वारे रतिप्रिया ।

शिवखण्डे समानन्दा नन्दिनी देविनातटे ॥ ७२ ॥

रश्मिणी द्वारयत्या नुराधावृन्दावनेयने । देवकी मथुराया तु पाताले परमेश्वरी
चित्रकूटे तथा सीता विन्ध्ये विन्ध्यनिवासिनी ।

सद्याद्रावेर्क्यारा तु हरिश्चन्द्रे तु चण्डिका ॥ ७३ ॥

रमणा रामनीये तु यमुनाया मृगायती । कर्करी महान्दमा रुपादेयी विनायके
भारोग्यायैघनाथनुमहाकाले महेश्वरी । अमयेत्युत्पत्तीर्थेषु मृगीषाविन्ध्यकन्दरे
माण्डव्ये माण्डकीनाम स्वाहा माहेश्वरे पुरे ।

छागलिङ्गे प्रघण्डा तु चण्डिकाऽमरकण्ठके ॥ ८० ॥

सोमश्वर वरारोहा प्रभागे पुष्कराचता । येन्मातासरस्वत्या पारापारातटे मुने
महात्र्ये महाभागा पयोण्या पिङ्गलेश्वरी ।

निहिका कृत्तशीचे तु कालिके चैव शाङ्करी ॥ ८२ ॥

उपगयनके गेग सुभद्राशोणसङ्गमे । मता मिङ्गवने लक्ष्मीस्तरङ्गा भारताध्रमे
जालन्धर विधमुलानारा क्रिष्किन्धपर्वते । देवदारवनेपुष्टिमेधा काश्मीरमण्डले
भीमान्धी हिमार्द्रा तुपुण्ड्रिग्रभ्वरतया । कपालमोघने शुद्धिर्माताकायावरोहणे
शङ्खोद्धार ध्वनिनाम धृति पिण्डारके तथा ।

काग तु चन्द्रभागायामब्जोदे शक्तिधारिणी ॥ ८६ ॥

वणायाममनानाम वन्यामुपशा तथा । गोशधी चोत्तरवुरी कुराङ्गीरे कुरोदका ॥
मन्मथा हमकृत् तु कुमुद सन्यसादिना । अश्वत्थे चन्दिनीकानुनिधिर्वैश्रवणालये
गायत्री वेदवदने पावती शिवसन्धिषी । देवलोकेनयेन्द्राणी प्रह्लास्येतु सरस्वती

सूर्यविम्बे प्रभानाम मातृणां वैष्णवी मता ।

अरुन्धती सतीनां तु रामासु च तिलोत्तमा ॥ ६० ॥

चित्रे ब्रह्मकलानाम शक्तिः सर्वशरीरिणाम् ।

शूलेश्वरी भृगुक्षेत्रे भृगौ सौभाग्यसुन्दरी ॥ ६१ ॥

एतदुद्देशतः प्रोक्तं नामाष्टशतमुत्तमम् । अष्टोत्तरं च तीर्थानां शतमेतदुदाहृतम् ॥

इदमेव परं विप्र सर्वेषां तु भविष्यति । पठत्यष्टोत्तरशतं नाम्नां यः शिवसन्निधौ ॥

स मुच्यते नरः पापैः प्राप्नोति स्त्रियमीप्सिताम् ।

स्नात्वा नारी तृतीयायां मां समभ्यर्च्य भक्तितः ॥ ६४ ॥

न सा स्याद् दुःखिनी जातु मत्प्रभावान्नरोत्तम ! ।

नित्यं मद्दर्शने नारी नियता या भविष्यति ॥ ६५ ॥

तिपुत्रकृतं दुःखं नसाप्राप्स्यतिकर्हिचित् । मदालयेतुया नारीतुलापुरुषसंज्ञितम्

संपूज्य मण्डयेद्देवाँल्लोकपालांश्च साग्निकान् ।

सपत्नीकान्द्विजान्पूज्य वासोभिर्भूषणैस्तथा ॥ ६७ ॥

भूतेभ्यस्तु बलिं दद्याद्भूतिवग्भिः सह देशिकः ।

ततः प्रदक्षिणीकृत्य तुलामित्यभिमन्त्रयेत् ॥ ६८ ॥

शुचिरक्ताभ्यरो वा स्याद्भृगुहीत्वा कुसुमाञ्जलिम् ।

नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं परमा स्थिता ॥ ६९ ॥

साक्षिभूता जगद्धात्री निर्मिता विश्वयोनिना ।

त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमाणमिहकर्त्तिता ॥ १०० ॥

कराभ्यां बद्धमुष्टिन्यामास्ते पश्यन्नुमामुखम् ।

ततोऽपरे तुलाभागे न्यसेयुर्द्विजपुङ्गवाः ॥ १०१ ॥

द्रव्यमष्टविधं तत्रह्यात्मचित्तानुसारतः । मदंशभूतं चिप्रेन्द्र! पृथिव्यां यदधिष्ठितम्

सुवर्णैवनिष्पावांस्तथाराजिकुसुम्भकम् । तृणराजेन्द्रलवणं कुङ्कुमं तुतथाष्टमम्

एवमेकतमं कुर्याद्यथाचित्तानुसारतः ।

साम्यादभ्यधिक याचकाश्चनादि भवेदु द्विज ॥ १०४ ॥

तावत्तिष्ठेन्नरो नारी पश्चादिदमुदीरयेत् । नमो नमस्ते ललिते तुलापुष्पसज्जिते ॥

त्वमुमे तारयस्यास्मानस्मात्ससारकदमात् । ततोऽवतीर्थं शुरवे पूर्वमर्द्धं निवेदयेत् ॥

श्रुतिवन्भ्योऽपरमर्द्धं च दद्यादुदकपूर्वकम् ।

तेभ्यो लब्धा ततोऽनुज्ञा दद्यादन्येषु चार्घ्येषु ॥ १०५ ॥

सपत्नीकं गुरु रत्नवाससी परिधापयेत् ।

अन्याथ श्रुत्विज शक्त्या गुरु केयूरकङ्कुणैः ॥ १०६ ॥

शुका गाक्षीरिणोन्मत्ताल्ललिताप्रीयतामिति । अनेनपि धिनायानुत्तुर्यान्नापीममालये

मत्तया सा भवेद्वाक्ता तेजसा श्रीरिषामग ।

साधित्राच च सौन्दर्ये जन्मानि दशपञ्च च ॥ ११० ॥

धीमान्पण्ड्य उवाच

एव मिशम्य वचनं गीया द्विजवरोत्तम । नमस्तुत्यजगामाऽऽशुचमराजनिवेशनम्

तदा प्रभृति तत्तीर्थं रयान शूलेभ्यरीतिषु ।

तस्मिन्सर्गार्थे तु य स्नात्वा तपयेत्पितृदेवता ॥ ११२ ॥

ब्राह्मणान्नशासोभि पिण्डे पितृपितामहान् । भक्तोपहारैर्वैवेशमुमपामह शङ्करम्

धूपगुग्गुलदानैश्च दीपदानैःसुरोदितैः । मन्त्रपापघ्निमुक्तं सगच्छेच्छिषसन्निधिम्

तस्मिन्स्ताप तु य कश्चिदभियुक्तोन्नरेभ्यः । अभिशारी तथास्नातस्त्रिदिनमुच्यतेनरः

वृष्णपक्षे चतुर्दश्या रात्रौ जागर्तियोन्नरः । उपवासपरशुद्ध शिव सन्पूजयेन्नरः ॥

प्रमुच्य पापसम्मोह रुद्धलोकं स गच्छति ॥ ११६ ॥

त्रिनेत्रश्चतुर्बाहुः साम्नादुद्रुषवाऽपरः । कीडत देवकन्यामिषावच्चन्द्राक्षतारकम्

इति धाम्नाकान्दं महापुराणं एकाशातिसाहस्रं संहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवासण्डे शूरेऽवरताथमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमवस्तुत्तराष्टतमोऽध्यायः ॥

एकोनविंशततमोऽध्यायः

आश्विनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्यैवानन्तरं राजन्नाश्विनं तीर्थमुत्तमम् ।

कामिकं सर्वतीर्थानां प्राणिनां सिद्धिदायकम् ॥ १ ॥

तत्रतीर्थेऽश्विनौ देवौसुरूपौभिषजांचरौ । तपःकृत्वासुविपुलं सज्जातीयज्ञभागिनौ
सम्मतौ सर्वदेवानामादित्यतनयाबुभौ । नासत्यौ सत्त्वसंपन्नौ सर्वदुःखघ्नसत्तमौ

युधिष्ठिर उवाच

आदित्यस्य सुतौ तात नासत्यौ येन हेतुना ।

संजातौ श्रोतुमिच्छामि निर्णयं परमं द्विज ॥ ४ ॥

मार्कण्डेय उवाच

पुराणे भास्करे तात एतद्विस्तरतो मया । संश्रुतं देवदेवस्य, मार्कण्डेयस्य महात्मनः
तत्ते संक्षेपतः सर्वं भक्तियुक्तस्य भारत । कथयामि नमो देहो बृद्धभावेन कर्षितः ॥
अतितेजो रवेर्दृष्ट्वा राज्ञी देवी नरोत्तम । चचार मेरुकान्तारे घड्वा तप उल्लवणम्
ततः कतिपयाऽहस्य कालस्य भगवान्रविः । दृष्ट्वा तुरूपमुत्सृज्य परमं तेज उज्ज्वलम्
मनोभववशीभूतो हयोभूत्वा लघुक्रमः । विस्फुरन्ती यथा प्राणं धावमाना इतस्ततः
ह्येयमाणः स्वरणाऽसौ मैथुनायोपचक्रमे । सम्मुखी तु ततो देवी निवृत्ता लघुचिक्रमा
यथा तथा नासिकायां प्रविष्टं बीजमुत्तमम् ।

ततो नासागते बीजे सज्जातो गर्भ उत्तमः ॥ ११ ॥

जातो यतः सुतौ पार्थ! नासत्यौ विश्रुतौ ततः ।

सुसमौ सुविभक्ताङ्गौ बिम्बाद्विम्बमिवोद्यतौ ॥ १२ ॥

अधिकौ सर्वदेवानां रूपैश्वर्यसमन्वितौ । नर्मदातटमाश्रित्य भृगुकच्छे गता बुभौ

परा सिद्धिमनुप्राप्नोति तपः कृत्वा सुदुश्चरम् ॥ १३ ॥

तत्रतीर्थं तु यः स्नात्वा तपयेत्पितृदेवता । सुरुपं सुभगं पार्यं जायते यत्र तः
इति श्रीस्कान्दे महापुराण प्रकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्वन्तीया
रेखाखण्डे आश्विनतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकोनविंशततमोऽध्यायः ।

द्विशततमोऽध्यायः

सावित्रीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

मत्स्ययामन्तरं पाथः सावित्रीतीर्थमुत्तमम् ।

यत्र सिद्धा महामाणा सावित्री वेदमातृका ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

सावित्रीकन्दजिह्वेऽस्य कथमाऽऽराध्यतेभुधै । असन्नायावदं कथं द्वातिकथय

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पद्मा पद्मासनस्थेनाऽधिष्ठिता पद्मयोगिना ।

सावित्रेणैव मद्रूपा सावित्री तेन चोच्यते ॥ ३ ॥

पद्मानना पद्मयणा पद्मपत्रनिभेक्षणा । ध्यातव्या ब्राह्मणैर्नि यः क्षत्र्यैश्चैव यथादि
ब्रह्महत्यामया सा हि न तु शूद्रैः कदाचन । उच्चारणाद्धारणाद्धानरक्षेपतति ध्रु
वेदोच्चारणमात्रेण क्षत्रियैर्दमपात्र्यै ।

जिह्वाच्छेदोऽस्य कलत्रं शूद्रस्येति विनिश्चयः ॥ ६ ॥

वाक्वा वागेन्दुसदृशा रत्नचम्बानुत्पेना ।

उप काले ॥ ध्यातव्या सन्ध्या सन्धानं उत्तमं ॥ ७ ॥

उत्तुङ्गपीथरकुचा सुमुखीशुभदर्शना । सूर्यारणसन्ध्या श्वेतमाल्यानुत्पेना ॥

श्वेतवस्त्रपरिच्छन्ना श्वेतयज्ञोपवीतिनी । . . .

मध्याह्नसन्ध्या ध्यातव्या तरुणा भुक्तिमुक्तिदा ॥ ६ ॥

प्रदोषे तु पुनः पार्थ! श्वेतापाण्डुरमूर्द्धजा । स्मृतातु दुर्गकान्तारे मातृवत्परिरक्षति

चिदोषेण तु राजेन्द्र सावित्रीतीर्थमुत्तमम् ।

स्नात्वाऽऽचम्य विधानेन मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ ११ ॥

प्राणायामैर्दहेद्दोषान्सप्तजन्मार्जितान्वहन् ।

आपोहिष्टेति मन्त्रेण प्रोक्षयेदात्मनस्तनुम् ॥ १२ ॥

नवपट् चतथातिस्त्रस्तत्रतीर्थेनृपोत्तम । आपोहिष्टेति त्रिरावृत्य प्रतिग्राहेर्न लिप्यते
अधमर्पणं त्र्यसं तोये यथा वेदमथाऽपि वा । उपपार्पेर्न लिप्येत पद्मपत्रमिवांभसा
त्रयापं हि कुरुते विप्र उल्लेखत्रयमाचरेत् । चतुर्थं कारयेद्यस्तु ब्रह्महत्यां व्यपोहति
द्रुपदाख्यश्च यो मन्त्रो वेदे वाजसनेयके । अन्तर्जले सकृजतः सर्वपापक्षयं करः ॥

उदुत्यमिति मन्त्रेण पूजयित्वा दिवाकरम् । गायत्रीं च जपेद्देवीं पवित्रां वेदमातरम्
गायत्रीं तु जपेद्देवीं यः सन्ध्यानन्तरं द्विजः । सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकंसगच्छति
दशभिर्जन्मभिर्लब्धं शतेन तु पुराकृतम् । त्रिगुणं तु सहस्रेण गायत्री हन्ति किल्विषम्

गायत्रीसारमात्रोऽपि वरं विप्रः सुयन्त्रितः ।

नायन्त्रितश्चतुर्वेदी सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ २० ॥

सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।

यदन्यत्कुरुते किञ्चिन्न तस्य फलभाग्भवेत् ॥ २१ ॥

सन्ध्यां नोपासते यस्तु ब्राह्मणो मन्दबुद्धिमान् ।

स जीवन्नेव शूद्रः स्यान्मृतः श्वा संप्रजायते ॥ २२ ॥

सावित्रीतीर्थमासाद्य सावित्रीं यो जपेद् द्विजः ।

त्रैविद्यं तु फलं तस्य जायते नाऽत्र संशयः ॥ २३ ॥

पितृनुद्दिश्य यः स्नात्वा पिण्डनिर्वपणं नृप ! ।

परा सिद्धिमनुप्राप्नोति तपः कृत्वा सुदुश्करम् ॥ १३ ॥

सत्रतीर्थे तु यः स्नात्वा तपयेत्पितृदेवता । सुरुपं सुमगं पार्थ जायते यत्र ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्याय-
रेखाखण्डे आश्विनतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकोनद्विशततमोऽध्यायः ।

द्विशततमोऽध्यायः.

सावित्रीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माकर्ण्डेय उवाच

तस्यैवानन्तरं पार्थ सावित्रीतीर्थमुत्तमम् ।

यत्र सिद्धा महाभागा सावित्री वेदमातृका ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच

सावित्रीकाद्विज्ञेष्टं कथयाऽऽराध्यतेतुये । प्रसन्नावाचरंकं च ददाति कथय

धर्माकर्ण्डेय उवाच

पद्मा पद्मासनस्थेनाऽभिष्टिता वसयोगिनी ।

सावित्रेणैव सदृशी सावित्री तेन बोध्यते ॥ ३ ॥

पद्मानना पद्मपणा पद्मपत्रनिभेक्षणा । ध्यातव्या ब्राह्मणैर्निम्यं क्षत्रधैर्यैर्यथा ।
ब्रह्महत्याभयात्सा हिन तु शूद्रैः कदाचन । उच्चारणाद्धारणाद्भानरक्षेपतति ।

वन्दोच्चारणमात्रेण क्षत्रियैर्द्रुमपात्कैः ।

जिह्वाच्छेदोऽस्य कर्त्तव्यः शूद्रस्येति विनिश्चयः ॥ ६ ॥

वागं बालेन्दुमदृशी रत्नचग्रानुलेपना ।

उप काटे तु ध्यातव्या सन्ध्या सन्धान उत्तमे ॥ ७ ॥

उत्तुङ्गपीवरकुम्भा मुमुक्षुशुभदराणां । सर्वाभरणसम्पन्ना

द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

शिखितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

तस्यैवानन्तरं चान्यच्छिखितीर्थमनुत्तमम् ।

प्रधानं सर्वतीर्थानां पञ्चायतनमुत्तमम् ॥ १ ॥

तत्र तीर्थे तपस्तप्त्वा शिखार्थं हव्यवाहनः ।

शिखां प्राप्य शिखी भूत्वा शिखाख्यं स्थापयञ्छिवम् ॥ २ ॥

प्रतिपच्छुक्लपक्षे या भवेदाश्वयुजे नृप । तदातीर्थवरे गत्वा स्नात्वा वै नर्मदाजले

देवानृषीन्पितृश्चान्यांस्तर्पयेत्तिलवारिणा ।

हिरण्यं ब्राह्मणे दद्यात्संतर्प्य च हुताशनम् ॥ ४ ॥

गन्धमाल्यैस्तथा धूपैस्ततः सम्पूजयेच्छिवम् ।

अनेन विधिनाऽभ्यर्च्य शिखितीर्थे महेश्वरम् ॥ ५ ॥

विमानेनाऽर्कवर्णेन ह्यप्सरोगणसम्भृतः । गीयमानस्तुगन्धर्वै रुद्रलोकं सगच्छति

शत्रुक्षयमवाप्नोति तेजस्वी जायते भुवि ॥ ७ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे शिखितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ २०२ ॥

साधित्रीतीर्थमासाद्य य कुर्यात्प्राणसक्षयम् ।

ब्रह्मलोकं वसेत्तावद्यावदाभूतसप्तयम् ॥ २५ ॥

पूर्णे चैव ततः काल इह मानुष्यता गतः । चतुर्वेदो द्विजो राज्ञायते विमले कुले

धनधान्यघयोपेतः पुत्रपौत्रसमन्वितः । व्याधिशोकविनिर्मुक्तो जीवेच्छशादाशनम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेवाखण्डे साधित्रीतयमाहात्म्यवर्णननाम द्विशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥

एकोत्तरद्विशततमोऽध्यायः.

देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेन्महीपाल देवतीर्थं प्रनुत्तमम् ।

यत्र सिद्धा महाभागा देवाः सैन्द्रा युधिष्ठिरः ॥ १ ॥

आनन्दान् जपोहोमः स्याध्यायो देवता च्छनम् । तत्रतीर्थप्रभाषेण वृत्तमानस्यमश्रुते

विशयाद्वाद्रपदं तु वृष्णपक्षेत्रयोदशीम् । प्रधानं सर्वतीर्थानां देवैरध्यासितं पुरा

स्नात्वा त्रयोदशीदिने धाद्व कृत्वा विधानतः ।

इयं सस्यापि न देवः सम्पूज्य कृपमध्यजम् ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तो रद्लोकमवाप्नुयान् ॥ ४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेवाखण्डे देवतीर्थमाहात्म्यवर्णन नामैकोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः

पैतामहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

भृगुतीर्थं ततो गच्छेत्तीर्थराजमनुत्तमम् । पैतामहं महापुण्यं सर्वपातकनाशनम्
ब्रह्मणा तत्रतीर्थे तु पुरा वर्षशतत्रयम् । आराधनंकृतं शम्भोः कस्मिंश्चित्कारणान्तरे
युधिष्ठिर उवाच

किमर्थं मुनिशार्दूल ब्रह्मालोकपितामहः । आराधयद्देवदेवं महाभक्त्या महेश्वरम्
आराध्यः सर्वभूतानां जगद्धर्ता जगद्गुरुः ।

श्रोतव्यं श्रोतुमिच्छामि महदाश्चर्यमुत्तमम् ॥ ४ ॥

धर्मपुत्रवचः श्रुत्वा मार्कण्डेयो मुनीश्वरः । कथयामास तद्वत्तृप्तिमितिहासपुरातनम्
मार्कण्डेय उवाच

स्वपुत्रिकामभिगन्तुमिच्छन्पूर्वं पितामहः । शतस्तु देवदेवेन कोपाचिष्टेन सत्तम॥
वेदास्तव विनश्यन्ति ज्ञानं च कमलासन । अपूज्यः सर्वलोकानां भविष्यसि न संशयः
एवं दत्ते ततः शापे ब्रह्मा खेदावृतस्तदा । रेवाया उत्तरे कूले स्नात्वा वर्षशतत्रयम्
तोषयामास देवेशं तुष्टः प्रोवाच शङ्करः ॥ ८ ॥

पूज्यस्त्वं भवितालोके प्राप्ते पर्वणि पर्वणि । अहमत्र च वत्स्यामि देवैश्च पितृभिः सह
श्रीमार्कण्डेय उवाच

तदा प्रभृति यत्तीर्थं ख्यातिप्राप्तं पितामहात् । सर्वपापहरं पुण्यं सर्वतीर्थेष्वनुत्तमम्
तत्र भाद्रपदे मासिकृष्णपक्षे चिषेयतः । अमावास्यां तु यः स्नात्वा तर्पयेत् पितृदेवताः
पिण्डदानेन चैकेन तिलतोयेन वा नृप । तृप्यन्ति द्वादशाब्दानि पितरो नाऽत्र संशयः
कन्यागते तु यस्तत्र नित्यं श्राद्धप्रदो भवेत् । अवाप्य तृप्तिं तत्पूर्वं बलान्तिष्ठ हसन्ति च
सर्वेषु पितृतीर्थेषु श्राद्धं कृत्वाऽस्ति यत्फलम् । तत्फलं समवाप्नोति दर्शितं न संशयः

अधिकद्विशततमोऽध्यायः

कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्भराधीशः कोटितीर्थमनुत्तमम् ।

यत्र सिद्धा महाभागा कोटिसङ्ख्या महर्षय ॥ १ ॥

तत्र ह्यथा सुविपुलसृष्टिर्नि स्थापित शिव ।

तथा कोट्यम्बरी देवी चामुण्डा महिर्गर्दिनी ॥ २ ॥

दृष्ट्वा पश्ये चतुर्दश्या मासि भाद्रपदे नृप ।

तीर्थकोटी समाहूय मुनिभि स्थापित शिव ॥ ३ ॥

तस्या तिथौ च हस्तर्ष सर्वपापप्रणाशनम् ।

तत्र तार्ये तदा गत्वा ज्ञानं ह्यथा समाहित ॥ ४ ॥

नरकाबुद्धरत्नाशु पुरुषानेकपिशतिम् । तिलोदकप्रदानेन किमुत ध्याद्वहो नर ॥

ज्ञानं दानं जपो होम स्थाध्यायो देवतार्चनम् ।

तस्य तीर्थस्य योगेन सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ ५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितया पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

रधाखण्डे कोटिनाथमाहात्म्यवर्णननाम त्र्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०३ ॥

षडधिकद्विशततमोऽध्यायः

दशकन्यातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

गच्छेत्ततः क्षोणिनाथ! तीर्थं परमशोभनम् । सर्वपापहरं पुण्यं दशकन्येति विश्रुतम्
महादेवकृतं पुण्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ १ ॥

तत्र तीर्थं महादेवो दशकन्या गुणान्विताः । ब्रह्मणो वरयामास ह्युद्धाहेन युयोजह
तदा प्रभृति तत्तथं दशकन्येति विश्रुतम् । सर्वपापहरं पुण्यमक्षयं कीर्तितं फलम्
तत्र तीर्थं तु यः कन्यां ददाति समलङ्कृतम् ।

प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा यथाशक्त्या स्वलङ्कृताम् ॥ ४ ॥

तेन दानोत्थपुण्येन पूतात्मानो नरधिप !

वसन्ति रोमसङ्ख्यानि वर्षाणि शिवसन्निधौ ॥ ५ ॥

ततः कालेन महता त्विह लोके नरेश्वर । मानुष्यं प्राप्य दुःप्राप्यं धनकोटीपतिर्भवेत्
तत्र तीर्थं तु यो भक्त्या स्नात्वा विप्राय काञ्चनम् ।

संप्रयच्छति शान्ताय सोऽत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ ७ ॥

अधिकं मानसं वापि कर्मजं यत्पुराकृतम् । तत्सर्वं विलयं याति स्वर्णदानेन भारत
नरो दत्त्वा सुवर्णं च अपि बालाग्रमात्रकम् ।

तत्र तीर्थं दिवं याति मृतो नाऽस्त्यत्र संशयः ॥ ६ ॥

त्रिविधा धरैः सिद्धैर्विमानवरमास्थितः । पूज्यमानो वसेत्तावद्यावदाभूतसम्प्लवम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे दशकन्यातीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षडुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

पैतामहे नरः स्नात्वा पूजयन्पार्वतीपतिम् ।
 मुच्यते नाऽत्र मन्देह पातकैश्चोपपातकैः ॥ १५ ॥
 तत्र तार्ये मृतानां तु नराणां भावितात्मनाम् ।
 अनिवर्तिकां गतीं राजन्द्रलोकाद्विश्रयम् ॥ १६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहितायापञ्चमेऽध्यायः
 रेवाक्षण्डे पैतामहतीयमाहात्म्यवर्णननाम चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः

कुङ्कुरीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माकर्ण्डेय उवाच

गच्छत्ततः क्षाणिनाथः तीर्थं परमशोभनम् ।

कुङ्कुरीनाम धिरयात सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ॥

यद्यप्राधयते कामं पशुपुत्रधनादिकम् । ततश्चाति देवेशी कुङ्कुरी तीर्थं देयता

क्षेत्रपात्रे यसेनत्र द्वीण्डेशो नाम नामतः ।

तस्य चाऽऽराधनं कृत्वा नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ २ ॥

क्षन्नाद्रपि राजेन्द्र दीर्घायुं नाशमाप्नुयात् । अपुत्रोऽस्मते पुत्रमधनो धनमुत्तमम्

नारी नरस्तथाप्येवं स्मृतं काममुत्तमम् ।

स्पर्शनाद्रुशनात्तस्य तीर्थस्य विधिपूर्वकम् ॥ ५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिमाहस्रयामहिताया पञ्चमेऽध्यायः

रेवाक्षण्डे कुङ्कुरीतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋणमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

भूमिपाल! ततो गच्छेत्तीर्थं परमशोभनम् । विख्यातं त्रिपुलोके पुपितृणां ऋणमोचनम्

तत्र स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य पितृदेवताः ।

मनुष्यश्च नृपश्रेष्ठ! दानं दत्त्वाऽनृणो भवेत् ॥ २ ॥

इच्छन्ति पितरः सर्वे स्वार्थहेतोः सुतं यतः ।

पुत्रान्नो नरकात्पुत्रोऽस्मानयं मोचयिष्यति ॥ ३ ॥

पिण्डदानं जलं तात ऋणमुत्तममुच्यते । पितॄणां तद्धि वै प्रोक्तमृणं देवमतः परम्

अग्निहोत्रं तथा यज्ञाः पशुबन्धास्तथेष्टयः । इति देवऋणं प्रोक्तं शृणुमानुष्यकंततः

ब्राह्मणेषु च तीर्थेषु देवायतनकर्मसु । प्रतिश्रुत्य ददेत्तत्तद्व्यवहारः कृतो यथा ॥

ऋणत्रयमिदं प्रोक्तं पुत्राणां धर्मनन्दन ! । सत्पुत्रास्ते तु राजेन्द्र! स्नाताय ऋणमोचने

ऋणत्रयाद्विमुच्यन्ते ह्यपुत्राः पुत्रिणस्तथा ।

तस्मात्तीर्थं वरम्प्राप्य पुत्रेण नियतात्मना ॥

पितृभ्यस्तर्पणं कार्यं पिण्डदानं विशेषतः ॥ ८ ॥

तत्र तीर्थे हुतं दत्तं गुरुवस्तोपिता यदि । मृतानां सप्त जन्मानि फलमक्षयमश्नुते

इति श्रीस्कान्दे महापुराण, एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे ऋणमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

सप्ताधिकद्विगततमोऽध्यायः सुवर्णविन्दुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्ममार्गं देय उवाच

तस्याऽग्रे पावन तीर्थं स्वर्णविन्द्विति विधुतम् ।
यत्र स्नात्वा दिव याति मृतान् न पुनर्मवम् ॥ १ ॥

तत्रतीर्थं नुय स्नात्वा दत्तेविप्रायकाञ्चनम् । तेनयत्तुफलप्रोक्तं तच्छृणुष्वमरं
सर्वपापमेव रक्षता काञ्चन रत्नमुत्तमम् । मन्त्रितेजः समुद्रभूत तेन तत्परमम्भुः
तेनैव दत्ता पृथिव्या सशैलवनकानना । सपत्तनपुरा सर्वा काञ्चन यः प्रपच्छति
मानस पापिक पाप कर्मणा यत्पुरा कृतम् ।

तत्सर्वं नश्यति क्षिप्रं स्वर्णदानेन भारत ॥ ५ ॥
स्वर्णदानं तु यो दत्त्वा ह्यपि बालाग्रमाग्रम् ।

तत्र तार्ये मृतो याति दिव नास्त्यत्र सशय ॥ ६ ॥

तत्रविप्राधरे सिद्धैर्विमानपरमास्थित । पूज्यमानो वसेत्तावदायदाभूतसम्पदम्
पूर्णे तत्र तत्र काले प्राप्य मानुष्यमुत्तमम् । सुवर्णकोटिसहितैर्गृहेषु जायते दिक्
सप्तर्थाधिपतिमुत्तमं सफलैरेषु पूजितम् । जीवेद्दशशतसां राजससं सुविभक्तं
इति आत्कान्दै महापुराण एकाशीतिमाहृत्या सहिताया एक्षमेऽघर्तास्रण्डे
रवाखण्डे सुवर्णविन्दुतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ताधिकद्विगततमोऽध्यायः ॥

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋणमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

भूमिपाल! ततो गच्छेत्तीर्थं परमशोभनम् । चिन्मया तं त्रिपुलोकेषु पितृणां मृणमोचनम्

तत्र स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य पितृदेवताः ।

मनुष्यश्च नृपश्चैष्ट! दानं दत्त्वाऽनृणो भवेत् ॥ २ ॥

इच्छन्ति पितरः सर्वे स्वार्थहेतोः सुतं यतः ।

पुत्रान्नो नरकात्पुत्रोऽस्मानयं मोचयिष्यति ॥ ३ ॥

पिण्डदानं जलं तात ऋणमुत्तममुच्यते । पितॄणां तद्धि वै प्रोक्तमृणं देवमतः परम्
अग्निहोत्रं तथा यज्ञाः पशुबन्धास्तथेष्टयः । इति देवऋणं प्रोक्तं शृणुमानुष्यकंततः

ब्राह्मणेषु च तीर्थेषु देवायतनकर्मसु । प्रतिश्रुत्य ददेत्तत्तद्व्यवहारः कृतो यथा ॥

ऋणत्रयमिदं प्रोक्तं पुत्राणां धर्मनन्दन ! । सत्पुत्रास्ते तु राजेन्द्र! स्नाताय ऋणमोचने

ऋणत्रयाद्विमुच्यन्ते ह्यपुत्राः पुत्रिणस्तथा ।

तस्मात्तीर्थचरम्प्राप्य पुत्रेण नियतात्मना ॥

पितृभ्यस्तर्पणं कार्यं पिण्डदानं विशेषतः ॥ ८ ॥

तत्र तीर्थे हुतं दत्तं श्रुत्वास्तोपिता यदि । मृतानां सप्त जन्मानि फलमक्षयमश्नुते

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽचन्तीखण्डे

रेवाखण्डे ऋणमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

नवाधिकद्विवशततमोऽध्यायः

भारभूतितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धर्माकर्ण्डेय उवाच

तस्मैवानन्तर पाथ पुष्कलातायमुत्तमम् । तत्र तीर्थेनरन्नात्याह्वयमेधकल्लभेत्

क्षमानाथ' तना गच्छेत्तार्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

देवदानवगन्धर्वैरप्सरोभिश्च सेवितम् ॥ २ ॥

तत्र निष्ठति द्वयेश साक्षाद्ब्रह्माहेम्बर । भारेणमहताजानो भारभूतिरिति स्मृत

युधिष्ठिर उवाच

भारभूतानि पित्यास्त तीर्थं सद्यगुणाब्धितम् ।

धोनुमिच्छामि विप्रश्च परं कीदृहं हि मे ॥ ४ ॥

धर्माकर्ण्डेय उवाच

भारभूतिसम्पत्तिं शृणु पाण्डवसत्तम । विस्मरेण यथाप्रोक्ता पुरादेवेनशम्भुना

गार्भाक्षत्रयुगपिप्रा उन्मदाद्गुणपारग । विष्णुशर्मैतिविख्यात सद्यशास्त्रार्थपारग

समा न्मा न्मा दान सत्यं शीघ्रं धूतिस्तया ।

विप्रापित्रानम्रान्निश्चय सर्वं तस्मिन्प्रतिष्ठितम् ॥ ७ ॥

इदृग्गणा हि य विप्रा भवन्ति शृपसत्तम । पतिनाश्ररक्षेत्रोत्तारयन्तिपितृ स्तुते

इन्द्रियगालुषा विप्रा य भवन्तिशृपोनम । पतन्ति नरके घोरं रौरवे पापमोहिना

य भान्तदान्ता धूतिपूषकणा जिनेन्द्रिया प्राणिवधाश्रितम् ।

प्रतिप्रत मदुच्चिनाग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समयाः ॥ १० ॥

एव गुणगणार्कजोब्राह्मणानम्रनातट । वसन्ते ब्राह्मणे सार्धं शिलोष्ठ्युनिजोपत

नादृशब्राह्मणप्राप्त्यादयद्वामहेम्बर । द्वित्ररूपधरोमृत्वा गम्याधममगारम्बयम्

दृष्ट्वा न ब्राह्मणं साधयुधरन्त पदमम् ।

अभिवादयते विप्रं स्वागतेन च पूजितः ॥ १३ ॥

प्रोवाच तं मुहूर्त्तेन ब्राह्मणो विस्मयान्वितः ।

किमर्थं तद्वटो! ब्रूहि किं करोमि तवेप्सितम् ॥ १४ ॥

वटुस्वाच

विद्यार्थिनमनुप्राप्तं विद्धि मां द्विजसत्तम । ददासियदिमे विद्यांततः स्थास्यामिते गृहे

ब्राह्मण उवाच

सर्वेपामेव विप्राणां वटो! त्वं गोत्र उत्तमे ।

दानानां परमं दानं कथं विद्या च दीयते ॥ १६ ॥

शुरुशुश्रूपया विद्या पुष्कलेन धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या भवतीह फलप्रदा

वटुस्वाच

यथान्ये बालकाः स्नाताः शुश्रूषन्ति ह्यहर्निशम् ।

तथाऽहं वटुभिः सार्धं शुश्रूषामि न संशयः ॥ १८ ॥

तथेति चोक्त्वा विप्रेन्द्रः पाठयंस्तं दिने दिने ।

वर्त्तते सह शिष्यैः स शिलोञ्छानुपहारयन् ॥ १९ ॥

ततः कतिपयाहोभिः प्रोक्तो वटुभिरीश्वरः । पचनाद्यं वटो कर्म कुरु क्रमतभागतम्

तथेति चोक्तो देवेशो भारग्राममुपागतः । ध्यात्वा वनस्पतीः सर्वाः इदं वचनमब्रवीत्

यावदागच्छते विप्रो वटुभिः सह मन्दिरम् ।

अदर्शनाभिः कर्त्तव्यं तावदन्नं सुसंस्कृतम् ॥ २२ ॥

एवमुक्त्वा तु ताः सर्वा विश्वरूपो महेश्वरः । क्रीडनार्थगतस्तत्र वटुर्वेषधरः पृथक्

दृष्ट्वा समागतं तत्र वटुवेषधरं पृथक् । धिक्त्वां च परुषं वाक्यमूचुस्ते गिरिसन्निधौ

भुत्क्षामकण्ठाः सर्वे च गत्वा तु किल मन्दिरम् ।

त्वया सिद्धेन चाऽन्नेन तृप्तिं यास्यामहे वयम् ॥ २५ ॥

तद्वृथा चिन्तितं सर्वं त्वयागत्य कृतं द्विज !

मिथ्याप्रतिज्ञेन सता दुरनुष्ठितमद्य ते ॥ २६ ॥

यदुरुवाच

सन्तापमनुतापं धाम्भोजनार्थं द्विजार्जमाः । माकुरुष्वयथान्यार्थं सिद्धेऽग्रेऽगृहमेप्यर-

यदुरुवाच

दिनशेषेण चास्माकं पञ्चमा च दिनेदिने । निष्पत्तियातिधानेति तदसिद्धमशेष-

मसिद्धं सिद्धमस्माकं यत्त्वया समुदाहृतम् ।

दृष्ट्वाऽमृतं गतास्तत्र त्वा यद्व्याऽम्मसि निक्षिपे ॥ २६ ॥

यदुरुवाच

भोभो शृणुद्वयं सर्वेऽत्र सोपाध्याया द्विजोत्तमाः ।

प्रतिता मम दुर्जंघा या धृत्वा विस्मयो भवेत् ॥ ३० ॥

यदि सिद्धमिदं सर्वमग्रं स्यादाद्यमे गुरोः ।

यूय यथा मया सर्वं क्षेमव्या नर्मदात्मसि ॥ ३१ ॥

अथवाऽत्र न सिद्धं स्याद्द्वयद्विद्वं वदन्धनैः ।

गुरोस्तु पश्यतो यथा क्षेमव्योऽहं नर्मदाहृदे ॥ ३२ ॥

तदेति कृत्वा ते सर्वे समग्रं गुरुसन्निधौ । ज्ञात्वा जाप्यविधानेन भूतप्रामततोपयु-

दृष्टाने विस्मयजग्मुर्विस्मृते मध्यभोजने । यत्सेनकपथेष्ट भुक्त्वा हृत्पापृधमपृधक्-

तत प्रोवाच वचनं हृष्टपुष्टो द्विजोत्तम । वरदोऽस्मि वरं वत्स' वृणु यत्तव रोचते

साद्गोपाङ्गान्तु ते वेदा शास्त्राणि विविधानि च ।

प्रतिभाम्यन्ति ते विप्र' मदीयोऽस्तु वरस्त्वयम् ॥ ३५ ॥

प्रणम्य यदुमि स्मार्धं न चिन्वीड यथासुखम् ।

द्वितीये तु तत प्राप्ते द्विचसे नर्मदाजले ॥ ३७ ॥

व्रीडनार्थं गता सर्व सोपाध्याया युधिष्ठिर ।

तत स्मृत्वा पण सर्व भाषयित्वा विधानत ॥ ३८ ॥

उपाध्यायमथोवाच न चा देव कृताञ्जलिः ।

जले प्रक्षेपयाम्यद्य निःप्रतिज्ञान्वदृन्प्रभो ॥ ३९ ॥

तद्देवस्य वचःश्रुत्वा नष्टास्तेवटवो नृप । गुरोस्तुपश्यतोराजन्धावमानादिशोदश
 वायुवेगेन देवेन लुञ्जितास्तेसमन्ततः । भारं बध्वा तु सर्वेषां धटूनाञ्च नरेभ्यः ॥
 शापानुग्रहको देवोऽक्षिपत्तोये यथा गृहे । ततोविषादमगमद्दृष्ट्वा तान्नर्मदाजले ॥
 गुरुणा बटुस्कोऽथ किमेतत्साहसंरुतम् । एतेषां मातृपितरोवालकानांगृहेऽङ्गनाः
 यदि पृच्छन्ति ते बालान्कगतान्कथयाम्यहम् ।

एवं स्थिते महाभाग यदि कश्चिन्मरिष्यति ॥ ४४ ॥

तदा स्वकीयजीवेन त्वं योजयितुमर्हसि । मृतेषु तेषु विप्रेषु न जीवेनिश्चयो मृतः
 ब्रह्महत्याश्च ते बह्व्यो भविष्यन्तिमृतेमयि । द्विजवन्धनमात्रेण नरकोभवतिध्रुवम्
 मरणाद्यां गतिं यासि न तां वेद्मि द्विजाधम !

एवमुक्तः स्मित कृत्वा देवदेवो महेश्वरः ॥ ४५ ॥

भारभूतेश्वरे तीर्थ उल्लहार जलाद् द्विजान् ।

मुक्त्वा भारं तु देवेन च्छादयित्वा तु तान्द्विजान् ॥ ४६ ॥

लिङ्गं प्रतिष्ठितं तत्र भारभूतेति विश्रुतम् ।

मृतांस्तान्घे द्विजान्दृष्ट्वा ब्रह्महत्या निराकृता ॥ ४७ ॥

गतानिपञ्चवैदृष्ट्वाब्रह्महत्याशतानिघै । ततः स विस्मयाविष्टोदृष्ट्वातान्वालकान्गुरुः

नाऽन्यस्य कस्यचिच्छक्तिरेवं स्यादीश्वरं विना ।

ज्ञात्वा तं देवदेवेशं प्रणाममकरोद् द्विजः ॥ ५१ ॥

अज्ञानेन मया सर्वं यदुक्तं परमेश्वर ! अप्रियं यत्कृतं सर्वं क्षन्तव्यं तन्मम प्रभो ॥

देव उवाच

भगवन्गुरुर्मवान्देवो भवान्मम पितामहः ।

वेदगर्भं नमस्तेऽस्तु नास्ति कश्चिद्दुर्व्यतिक्रमः ॥ ५३ ॥

जनिता चोपनेता च यस्तु विद्यां प्रयच्छति ।

अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः ॥ ५४ ॥

एवमुक्त्वा जगन्नाथो विष्णुशर्माणमानतः ।

वदुस्वाच

सन्तापमनुनाय धामोजनार्थद्विर्जग्मा । माकुरुध्वयथान्यार्थं सिद्धेऽत्रेष्टुमेध्यय

वदुस्वाच

दिनशेषेण चास्माक पञ्चता च दिनेदिने । निष्पत्तिपातिवानेतितदसिद्धमशेषतः

मसिद्धं सिद्धमस्माक यत्त्वया समुदाहृतम् ।

दृष्ट्वाऽवृतं गतास्तत्र त्वा बहुधाऽम्भसि निक्षिपे ॥ २६ ॥

वदुस्वाच

भोभो भृशुदुष्य सर्वेऽत्र सोपाध्याया द्विजोत्तमा ।

प्रतिष्ठा मम दुर्जया या धृत्वा विस्मयो भवेत् ॥ ३० ॥

यदि सिद्धमिदं सर्वं मम स्यादाश्रमे गुरो ।

यूप यथा मया सर्वे क्षेतव्या नमदाश्रमसि ॥ ३१ ॥

अथवाऽत्र न सिद्धं स्याद्द्वयद्विद्वद्वत्तने ।

गुरोस्तु पश्यतो यथा क्षेत्रव्योऽहं नमदाहरे ॥ ३२ ॥

तथेति कृत्वा ते सर्वेसमय गुरस्तत्रिधौ । छात्राणां विधानेन भूतप्रामतसोदयु-

दृष्ट्वातेविस्मयजग्मुर्विस्मृते मध्यमोजने । वन्सेननृपधेष्ठ भुक्त्वा हुत्वापृथक्पृथक्

ततः प्रोवाच वक्ष्ये दृष्टपुष्टो द्विजोत्तम । वरदोऽस्मि वरपत्न्यां वृणु यत्तव रोचते

साङ्गोपाङ्गास्तु ते वेदा शास्त्राणि विधिधानि च ।

प्रतिभास्यन्ति त विप्र! मदीयोऽस्तु वरस्त्वयम् ॥ ३५ ॥

प्रणम्य वदुभिः स्नानं स चित्राद्वयथासुखम् ।

द्विताये तु ततः ग्रामे दिवसे नमदाजले ॥ ३७ ॥

ब्राह्मनाय गता सर्वे सोपाध्याया युधिष्ठिर! ।

ततः स्मृत्वा पण सर्वे भागयित्वा विधानतः ॥ ३८ ॥

उपाध्यायमयोवाच नवा देव वृताञ्जलि ।

जले प्रक्षेपयाम्यद्य निष्प्रतिज्ञान्वन्ममो ॥ ३९ ॥

तद्देवस्य वचःश्रुत्वा नष्टास्तेवद्यो नृप । गुरोस्तुपश्यतो राजन्धावमानादिशोदश
 वायुवेगेन देवेन लुञ्जितास्ते समन्ततः । भारं बध्वा तु सर्वेषां बटूनाञ्च नरेवर ॥
 शापानुग्रहको देवोऽक्षिपत्तोये यथा गृहे । ततो विपादमगमद्दृष्ट्वा तान्नर्मदाजले ॥
 गुरुणा बटुरुक्तोऽथ किमेतत्साहसं कृतम् । एतेषां मातृपितरो बालकानां गृहेऽङ्गनाः
 यदि पृच्छन्ति ते बालान्कगतान्कथयाम्यहम् ।

एवं स्थिते महाभाग यदि कश्चिन्मरिष्यति ॥ ४४ ॥

तदा स्वकीयजीवेन त्वं योजयितुमर्हसि । मृतेषु तेषु चिप्रेषु न जीवेनिश्चयो मृतः
 ब्रह्महत्याश्च ते बह्व्यो भविष्यन्ति मृते मयि । द्विजवन्धनमात्रेण नरको भवति ध्रुवम्
 मरणाद्यां गतिं यासि न तां वेद्मि द्विजाधम !

एवमुक्तः स्मित कृत्वा देवदेवो महेश्वरः ॥ ४७ ॥

भारभूतेश्वरे तीर्थ उल्लहार जलाद् द्विजान् ।

मुक्त्वा भारं तु देवेन च्छादयित्वा तु तान् द्विजान् ॥ ४८ ॥

लिङ्गं प्रतिष्ठितं तत्र भारभूतेति विश्रुतम् ।

मृतांस्तान् च द्विजान् दृष्ट्वा ब्रह्महत्या निराकृता ॥ ४९ ॥

गतानि पञ्च वै दृष्ट्वा ब्रह्महत्याशतानिवै । ततः स विस्मया विष्टो दृष्ट्वा तान् बालकान् गुरुः
 नाऽन्यस्य कस्यचिच्छक्तिरेवं स्याद्रीः रं चिना ।

ज्ञात्वा तं देवदेवेशं प्रणाममकरोद् द्विजः ॥ ५१ ॥

अज्ञानेन मया सर्वं यदुक्तं परमेश्वर ! । अप्रियं यत्कृतं सर्वं क्षन्तव्यं तन्मम प्रभो ! ॥

देव उवाच

भगवन् गुरुर्मवान् देवो भवान्मम पितामहः ।

वेदगर्भ ! नमस्तेऽस्तु नास्ति कश्चिद् व्यवतिक्रमः ॥ ५३ ॥

जनिता चोपनेता च यस्तु विद्यां प्रयच्छति ।

अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः ॥ ५४ ॥

एवमुक्त्वा जगन्नाथो विष्णुशर्माणमानतः ।

तत्र तीर्थे जगामाऽऽशु कैर्गमं परपीधरम् ॥ ५१ ॥

तदाप्रभृतितत्तार्थं भारभूताति विभूतम् । विख्यातसवर्गेषु महापातकनाशनम्
तत तार्थे पुनरुत्तमितिहाम् प्रवामिने । सवपापहर दिव्यमेकाग्ररूपं कष्टगुणं तत्
पुरा जनयुगस्यादीर्घं य कश्चिन्महामना ।

सुक्त्रा इति विख्यातस्त्वस्य पुत्रोऽतिधार्मिकः ॥ ५८ ॥

सामशान्तिविख्यातामृतं वृक्षलोचनम् । स मत्सायवणिक्पुत्रकश्चिच्छत्रैरिद्रिणम्
स्वर्णमितिहाम् सवकप्रसुरोधिदम् । एकदा तु समन्तेन व्यवहारमचिन्तयत् ॥
सन् समुद्रयानेन गच्छाद्योत्तरणैः शुभम् । भाण्डं यदु समादाय मदीये द्रव्यमाधने
पर तीरं गमिष्याय उत्कयस्त्वाद्यो समः ।

इति ती मन्त्रयित्वा तु मन्त्रपत्तमभीप्सितम् ॥ ६२ ॥

सच प्रयाणकं गन्तव्यं तद्विधौ । सौगन्धानुपरंभाण्डपित्रिपुत्रस्तदा
प्राप्तादमुषणधरानिबिबिधानि च । नायतामङ्गतादृष्टा पद्याद्यादरोहतु
नायमन्तवत्तदृष्टा निशीथम्बणमम्भृताम् । दृष्टानुसोमशर्माणमुत्सङ्गेहतमस्तकम्
शयानमतिविश्वस्त्वहृदेषोष्यचिन्तयत् । एषनिद्रावशयातोमपिप्राणाभिषाय वै
अस्या जीतमिन् मय द्रव्यरत्नमशयत् । उत्कयार्थं तु मे दद्याच्चत्र गत्वेति वा नवा
इति तन्निश्चय मनसा वापस्तव्यणोदधी । चिक्षेपसोमशर्माण पापध्यातेनचेतसा
उनाय नरणासस्मादृष्ट्वा सगृह्य तदनम् ।

तत कतिपयाहोभि सयुक्तं कालधमणा ॥ ६६ ॥

गता यमपुरं द्वारं गृहीतो यमकिङ्कुरे । स नातस्त्वेनमार्गेण यत्र सप्तपते रधि ॥
अवा द्वांशधामान सम्प्राप्ते प्रलये यथा ।

सर्पाणां कण्टका यत्र यत्र भवान् सुदारुणा ॥ ७१ ॥

ताण्डला महाव्याला व्याघ्रा यत्र महावृकाः ।

सुनत्रा बालुका यत्र भुधा कृष्णा तमो महत् ॥ ७२ ॥

पानायस्य कथा नास्ति न च्छाया नाऽऽश्रम कश्चित् ।

अन्नं पानीयसहितं यावत्तद्वीयते विषम् ॥ ७३ ॥

१. छायां सम्प्रार्थमानानांभृशं ज्वलतिपाचकः । तैर्दह्यमानावहुशोचिलपन्तिमुहुर्मुहुः
हाभ्रातर्मातः पुत्रेति पतन्ति पथि मूर्च्छिताः ।

इत्थंभूतेन मार्गेण स नीतो यमकिङ्करैः ॥ ७५ ॥

यत्र तिष्ठति देवेशः प्रजासंयमनोयमः । ते द्वारदेशे तंमुक्त्वाऽऽवचभुर्यमकिङ्कराः
वदध्वा तं गलपाशेन ह्यासीनं मित्रवातिनम् ।

अवधारय देवेश! बुध्यस्व यदनन्तरम् ॥ ७७ ॥

यम उवाच

न तु पूर्वं मुखं दृष्टं मया विश्वासवातिनाम् ।

ये मित्रद्रोहिणः पापास्तेषां किं शासनं भवेत् ॥ ७८ ॥

ऋषयोऽत्र विद्यारथं नियुक्ता निपुणाः स्थिताः ।

ते यत्र द्रुवते तत्र क्षिपध्वं मा विद्यार्यताम् ॥ ७९ ॥

इत्युक्तास्तेतमादायकिङ्कराःशीघ्रगामिनः । मुनीशांस्तत्रतानूचुस्तंनिवेद्ययमाज्ञया
द्विजा अनेन मित्रं स्वं प्रसुप्तंनिशि वातितम् ।

विश्वस्तं श्रनलोभेन को दण्डोऽस्य भविष्यति ॥ ८१ ॥

अदृष्टपूर्वमस्माभिर्वन्दनंमित्रवातिनाम् । कृत्वापटान्तरेह्येनंरुण्वन्तु गतिमस्यताम्
तेशास्त्राणि विद्यार्याथ ऋषयश्चपरस्परम् । आहूय यमदूतांस्तानूचुर्ब्राह्मणपुङ्गवाः

आलोकितानि शास्त्राणि वेदाः साङ्गः स्मृतीरपि ।

पुराणानि च मीमांसा दृष्टमस्माभिरत्र च ॥ ८३ ॥

ब्रह्मघ्नो च मुरापे च स्तेये गुर्वङ्गनागमे ।

निष्कृतिर्विहिता शास्त्रे कृतघ्ने नाऽस्ति निष्कृतिः ॥ ८५ ॥

ये स्त्रीघ्नाश्च गुरुघ्नाश्च ये बालब्रह्मवातिनः ।

विहिता निष्कृतिः शास्त्रे कृतघ्ने नाऽस्ति निष्कृतिः ॥ ८६ ॥

चार्पाकूपतडागानां मेत्तारोयेषपापिनः । उद्यानवाटिकानां घष्ठेत्तारोयेषदुर्जनाः

दायाग्निदाहका ये च सतत येऽमुर्हिमका ।

न्यासाऽहारिणो ये च गरदा स्वामिवञ्चका ॥ ८८ ॥

मातापितृगुरुणा चरुयागिनोदोषदायिन । स्वमर्तृधञ्जनपरायार्त्तागर्भप्रधातिनी

विधेकरहिता या स्त्री यःऽघ्राता भोजने रता ।

द्विकालभोजनरतास्तथा धैर्यवयासरे ॥ ९० ॥

तासां स्त्रीणां गतिदृष्टा न तु विश्वासघातिनाम् ।

विश्वासघातिना पु न्ना मित्रद्रोहकृता तथा ॥ ९१ ॥

तेषां गतिम धेदपु पुराणेषु च का कथा । इति स्थितेषु पापेषु गतिरेवान् विप्रैः

नाऽन्या गतिमित्रहने विभ्वस्तघ्ने च न धृतम् ।

इतो नीत्वा यमदूता एन विभ्वस्तघातिनम् ॥ ९३ ॥

कल्पकोटिशत सामं पर्यायेणपृथक्पृथक् । नरकेषुथ सर्वेषुत्रिशरकोटिषु सत्यथा

क्षिप्यतामेव मित्रघ्नो विचारो मा विधीयताम् ।

इति त धधन ध्रुवा किङ्कुरास्त निगृह्य च ॥ ९५ ॥

यत्र ते नरका घोरास्तत्रभेदु गतास्तन । तेतमादाय हि नरके घोर रौरवमग्नि

चिह्निषुस्तत्र पापिष्ठं क्षिप्त रावोऽभवन्महान् ।

नरकस्थितभूतषु मोक्तव्यो नैव पापदृग् ॥ ९७ ॥

मस्य सम्पशनाद्व पीडा शतगुणा भवेत् ।

यथा व्यथासिक्काष्ठैश्च समिद्धैर्दहनात्मकैः ॥ ९८ ॥

भवति स्पशनात्तस्य किमनेनकृतामगम् । यथाऽज्जनससगास्तुजनोयातिलाघवम्

सन्निधानात्तयास्याऽऽशु क्षत क्षाराचसेधनम् ।

प्रमाद क्रियतामाशु नीयता नरकऽन्यत ॥ १०० ॥

देवमुक्तास्ततस्तेस्तु गतास्तनयशुधिप्रति । तत्रनेनारका सन्तिपूववत्तेऽपिचुक्रशु

एव न किङ्कुरा सर्वेऽपयन्त्ररक्मण्डले ।

नरकेऽपि स्थितिस्तस्य नास्ति पापस्य दुमते ॥ १०२ ॥

यदा यदा तु ते सर्वे तं गृह्य यमसन्निधौ । गत्वा निवेद्य तत्सर्वं यदुक्तं नारकैर्नरैः
नरके न स्थितिर्यस्य तस्य किं क्रियतां यद ॥ १०३ ॥

यम उवाच

पापिष्ट एव वै यातु योनिं तिर्यङ्निपेचिताम् ।

कालं मुनिमिरुद्दिष्टः तीर्थग्योनिं प्रवेश्यताम् ॥ १०४ ॥

एवमुक्ते तु वचने प्रजासंयमनेन च । स गतः कृमितां पापो विष्टासु च पृथक्पृथक्
ततोऽसौ दंशमशकान्निर्षालिकसमुद्भवान् ।

यूकामत्कुणकान्द्रांश्च गत्वा पक्षित्वमागतः ॥ १०६ ॥

स्थाचरत्वं गतः पश्चात्पापाणत्वं ततःपरम् । सरीसृपानजगरवराहमृगहस्तिनः ॥

वृकश्वानखरोद्गांश्च शूकरां ग्रामजातिकाम् ।

योनिमाश्वतरां प्राप्य तथा महिषसम्भवाम् ॥ १०८ ॥

पृथाश्चान्याश्चवह्नीर्वै प्रापयोनीःक्रमेणवै । सता योनीरनुप्राप्य धुर्योऽभृद्धारवाहकः
सगृहे पार्थिवेशस्यधार्मिकस्ययशस्विनः । सदृष्ट्वा कार्तिकींप्राप्तामेकदानृपसत्तमः
पुरोहितं समाहूय ब्राह्मणांश्चतथावहन् । न गृहे कार्तिकीं कुर्यादैतन्मेवहुशःश्रुतम्
समेता कुत्र यास्याम इति ब्रूत द्विजोत्तमाः ।

यो गृहे कार्तिकीं कुर्यादन्नानदानादिवर्जितः ॥ ११२ ॥

सम्बत्सरकृतात्पुण्यात्स बहिर्भवति श्रुतिः ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तीर्थं सर्वगुणान्वितम् ॥ ११३ ॥

सहितास्तत्र गच्छामःस्नातुं दातुं चशक्तितः । एवमुक्तेतुवचने पार्थिवेनद्विजोत्तमाः
“ ऊचुः श्रेष्ठं नृपश्रेष्ठ! रेवाया उत्तरे तटे । भारेश्वरेति चिख्यातं मुक्तितीर्थंनृपोत्तम
तत्र यामो वयं सर्वे सर्वपापक्षयाचहम् । एवमुक्तः सनृपतिर्गृहीत्वा प्रचुरं घसु ॥
शकटं सम्भृतं कृत्वा तत्र युक्तः सधूर्वहः । यः कृत्वा मित्रहननं गोयोर्निसमुपागतः
इत्थं स नर्मदातीरे सम्प्राप्तस्तीर्थमुत्तमम् । गत्वा चतुर्दशीदिने ह्युपवासकृतक्षणः
गत्वा स नर्मदातीरे नाम रुद्रेत्यनुस्मरन् । शुचिप्रदेशाच्च मृदमन्त्रेणाऽनेनगृह्यताम्

उनुभूताऽसि पराहेण रुद्रेण शतबाहुना । महमप्युद्धरिष्यामि प्रजया बन्धनेन

■ एवं ता मृदं नीत्वा मुक्त्वा तीरे तपोसरे ।

ददर्श आस्थरं पञ्चान्मन्त्रेणाऽनेन चाऽऽनमेत् ॥ १२१ ॥

अथक्रान्तेरथश्रान्ते विष्णुश्रान्तेवमुन्धरे । मृत्तिवेहरमे पार्वजन्मकोटिशतार्जितं
तत एव विगाहायो मन्त्रमेतमुदीरयेत् । त्वंनमंश्चे पुण्यजले तयाम्भः शङ्करोद्भवम

रतात प्रवृत्ततो मेऽद्य पार्व हरतु आऽर्जितम् ।

न स्नात्वाऽनेन विधिना सन्तप्यं पितृदेवताः ॥ १२४ ॥

ययो देवालयं पञ्चावुपहारैः समन्वितः ।

भवत्या मञ्जिष्ठस्य साप्रिध्यै शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ १२५ ॥

पुराणोक्तविधानेन पूजा समुपचक्रमे । पूजाचतुष्टयं देवि! शिषराश्या निगद्यते
सस्नाप्य प्रथमं गङ्गे पञ्चगव्येन शङ्करम् । घृतेन पूरणं पञ्चात्कृतं नृपदरेण तु
धूपदार्पणीतिशेयाद्य मन्त्राद्यैश्च यथाविधि । अर्घेणानेन देवेशमन्त्रेणानेन शङ्कर
तमस्ते देवदेवेश शम्भो परमकारण । शृङ्गाणार्चमिमं देव समाराधयमाकुट
यिस्तानुरूपतो दत्त सुवर्णं मन्त्रकल्पितम् । अग्निहिदेवाः सर्वे सुवर्णं च हुताशना
भक्त सुवर्णदानेन प्रीता स्युः सर्वदेवताः । तदर्थसर्वदा दातुः प्रीतोभयतु शङ्का
मनेन विधिना तेन पूजितं प्रथमेशिव । यामे द्वितीये तु पुनः पूर्वोक्तविधिनाधरो
स्नापयामासदुधैर्गव्येनत्रिपुरान्तकम् । तन्मुलं पूरणपञ्चात्कृतं लिङ्गस्यदृष्टिलि
ङ्ग्या विधानं पूर्वोक्तं दत्त धस्त्रयुगं सितम् ।

श्वेतचस्त्रयुगं यस्माच्छङ्करस्याऽतिघटभम् ॥ १२४ ॥

प्रीतो भवति वैशम्भुर्दत्तेन श्वेतवाससा । याम तृतीयं मन्त्राद्यैश्च नृपनिसत्तम
देवसस्नाप्यमधुनापूरणं चत्विर्वास्तिनैः । तिलद्रोणप्रदानं चतुर्यन्मन्त्रमुदीरयन्
तिला श्वेताम्लिला कृष्णा मवपापहरास्तिन्या ।

तिलद्रोणप्रदानेन समारब्धियता मम ॥ १२७ ॥

अनेन विधिना राजा यामिनीयामपूजनम् । अतिवाहविधौदेन ब्रह्मत्रोपेणजागरम्

घकार पूजनं शम्भोर्वहुपुण्यप्रसाधकम् ।

ये जागरे त्रिनेत्रस्य शिवरात्र्यां शिवस्थिताः ॥ १३६ ॥

ते यां गतिं गताः पार्थ! न तां गच्छन्ति यज्विनः ।

पापानि यानि कानि स्युः कौटिजन्मार्जितान्यपि ॥ १४० ॥

हरकेशवयोः स्नान्ति जागरे यान्ति संक्षयम् ।

याचन्तो निमिषा नृणां भवन्ति निशि जाग्रताम् ॥ १४१ ॥

निमिषेनिमिषे राजन्नश्वमेधफलं ध्रुवम् । उपवासपराणां च देवायतनवासिनाम्

शृण्वतां धर्ममाख्यानं ध्यायतांहरकेश्वरौ । न तां बहुसुवर्णेन क्रतुनागतिमाप्नुयुः

शिवरात्रिस्तिथिःपुण्याकार्तिकीच विशेषतः । रेवायाउत्तरंकूलंतीरंभारेश्वरेतिच

जागृतश्चातिदुःखेन कथंपापंनहास्यति । इत्थंसजागरं कृत्वा शिवरात्र्यांनरेश्वरः

प्रभाते विमलेगत्वा नर्मदातीरमुत्तमम् । स्नापितास्तेन ते सर्वेवाहनानिगजादयः

यैस्तु वाहैर्गतस्तीर्थं स्नातोऽहं स्नापयामि तान् ।

तत्र मध्यस्थितः स्नातस्तिर्यक्त्वाग्निर्गतो घणिक् ॥ १४७ ॥

दानंददौतानुदिश्य किञ्चिच्छक्त्यनुरूपतः । तेन वाहकृताद्गोपान्मुक्तोभवतिमानवः

अन्यथाऽसौ कृतो लाभः कृतो व्रजति तान्प्रति ।

संस्नाप्य तं ततो राजा स्वयं स्नात्वा विधानतः ॥ १४८ ॥

संतर्प्य पितृदेवांश्च कृत्वा श्राद्धं यथाविधि ।

कृत्वा पिण्डान्पितृभ्यश्च वृषमुत्सृज्य लक्षणम् ॥ १५० ॥

गत्वा देवालयं पश्चाद्देवं तीर्थोदकेनच । संस्नाप्य पञ्चगव्येनततः पञ्चामृतेन च

सर्वोपधिलेनैव ततः शुद्धोदकेन च । चन्दनेन सुगन्धेन समालम्ब्य च शङ्करम् ॥

कुङ्कुमैश्च सकूर्पैर्गन्धैश्चविविधैस्तथा । पुष्पौघैश्च सुगन्धाढ्यैश्चतुर्यलिङ्गपूरणम्

कृतं नृपवरेणाऽत्र कुर्वता पूर्वकं विधिम् । गोदानं चकृतं पश्चाद्विधिवृष्टेनकर्मणा

धेनुके रुद्ररूपाऽसि रुद्रेण परिनिर्मिता । अस्मिन्नगाधे संसारे पतन्तं मां समुद्धर

धेनुं स्वलंकृतां दद्यादनेन विधिनाततः । क्षमाप्य देवदेवेशं ब्राह्मणान्भोजयेत्तद्वत्

यद्दधिधर्मोजनीमंश्यैर्वांसोमिस्तान्समर्चयेत् ।

दक्षिणामिर्विधिनामिः पूजयित्वा ह्यमापयेत् ॥ १५७ ॥

सस्ययं बुभुजे पश्चात्परिवारसमन्वितः । तामेव रजनीतत्र न्यवसज्जगतीपतिः

तस्य तत्रोपितस्यैवं तिथीयेऽथ नरेभ्यः ॥

आकाशे सोऽति शुभाय दिव्यवार्णासमीरितम् ॥ १५८ ॥

वाशुषाच

राजन्समन्नतो लोके फल भवति साम्प्रतम् ।

ससारसागरे ह्यत्र पतितानां दुरात्मनाम् ॥ १६० ॥

यदि सन्निधिमात्रेण फलतत्रोच्यतेकथम् । यद्विरान्तनुवशस्य तत्रोन्मादकरभवेत्

य एव स्यद्वुद्धे घोढा ह्यतिमारधुरधरः । अनेन मित्रहन्ते पार्थ विभ्वास्तयातनम्

एत जन्मसहस्राणामर्ताते परिरज्जन्मनि ।

गतेन पाप्मनाऽऽत्मानं नरकेषु ख सस्थितिः ॥ १६३ ॥

ततो योनिमहम्नेषु गतिस्तिर्यग्नु खैवहि । गोयोनिं समनुप्राप्तस्त्वद्गृहेस्तुदुर्मतिः

स्नापितश्च स्वपा तीर्थे ह्यस्मिन्पथसमागमे ।

दृष्ट्वा पूजां स्वया क्लृप्ता कृता जागरणमिया ॥ १६५ ॥

तेन निःश्रमगो जातो मुक्त्वा वैह तथाऽग्रतः ।

न्यगं प्रति विमानस्य सोऽथ राजन्नामिष्यति ॥ १६६ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एवमुक्ते निपतितो ध्रुव प्रार्थन्वर्धयुज्यत । विमानवरमाकृष्टस्तत्क्षणात्समदृश्यत

स तं प्रणम्य राजेन्द्रमुवाच ग्रहसन्निधे ॥ १६८ ॥

ध्रुव उवाच

भोभो नृपवर्येष्टर्षर्षमाहात्म्यमुत्तमम् । यत्रधाऽस्मद्विषस्तीर्थे मुच्यतेपातकीनरः

मया क्षातमशेषेण मन्समो नाऽस्ति पातकी ॥ १६९ ॥

अतः परं किं तु कुर्यां पर तीर्थाऽनुकीर्तनम् ।

भवान्माता भवान्प्राता भवांश्चैव पितामहः ॥ १७० ॥

क्षन्तव्यं प्रणतोऽस्म्यद्य यस्मिंस्तीर्थेहि मादृशाः ।

गतिमीदृग्विधां यान्ति न जाने तव का गतिः ॥ १७१ ॥

समाराध्य महेशानं संपूज्यद्यथाविधि । कागतिस्तव संभाष्यादेहानुज्ञांममप्रभो

त्वरयन्ति च मां ह्येते दिविस्थाः प्रणयाद्गणाः ।

स्वस्त्यस्तु ते नमिष्यामीत्युक्त्वा सोऽन्तर्दध्रे क्षणात् ॥ १७३ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

गतेषाऽदर्शनंतत्र सराजाविस्मयान्वितः । तीर्थमाहात्म्यमतुलं वर्णयन्स्वपुरंगतः

इत्थं भूतं हि तर्त्तीयं नर्मदायां व्यवस्थितम् ।

सर्वपापक्षयकरं सर्वदुःखघ्नमुत्तमम् ॥ १७५ ॥

उपपापानि नश्यन्तिस्नानमात्रेणभारत ! । कार्तिकस्यचतुर्दश्यामुपवासपरायणः

चतुर्द्धा पूरयेद्भिङ्गं तस्य पुण्यफलं शृणु । ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः

महापापानि चत्वारि चतुर्भिर्यान्ति संक्षयम् ।

सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य लभते फलमुत्तमम् ॥ १७८ ॥

कार्तिकेशुरुक्षस्य चतुर्दश्यामुपोषितः । स्वर्णदानाच्च तर्त्तीयं यज्ञस्यलभतेफलम्

अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां वैशाखे मासि पूर्ववत् ।

दीपं पिष्टमयं कृत्वा पितृन्सर्वान्विमोक्षयेत् ॥ १८० ॥

तत्र यद्दीयते दानमपि बालाग्रमात्रकम् । तदक्षयफलं सर्वमेवमाह महेश्वरः ॥ १८१ ॥

भारभूत्यां मृतानां तु नराणां भावितात्मनाम् ।

अनिवर्त्तिका गती राजञ्छिच्छलोकात्रिरन्तरम् ॥ १८२ ॥

अथवा लोकवृत्त्यर्थं मर्त्यलोकं जिगीषति । साङ्गवेदज्ञचिप्राणांजायते विमलेकुले

धनधान्यसमायुक्तो वेदविद्यासमन्वितः ।

सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो जीवेच्च शरदां शतम् ॥ १८४ ॥

पुनस्तत्तीर्थमासाद्य ह्यक्षयं पदमाप्नुयात् ॥ १८५ ॥

एतत्पुण्यं पापहरं कथितं ते नृपोत्तम !। भारतेदं महाध्यानं शृणुष्व तत् परम् ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या संहिताया पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
रेखाखण्डे भारभूतितीर्थमाहात्म्यवर्णननाम नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

पुङ्खिलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभार्गव उवाच

तस्यैवातनर तान' पुङ्खिल तीर्थमुत्तमम् । तत्रतीर्थेपुरा पुङ्ख पाथंसिद्धिमुपागतः
जामदग्न्यो महानंजा अत्रियातनर प्रभु । तप कृत्वा सुविपुलं नमोस्तस्मैरत्नाम्
नत प्रभृतिषिष्यातपुङ्खतीर्थ नरेभ्यः । तत्र तीर्थे तु यः स्नात्वाहाराध्यपरमेष्ठिनम्
इहलोकं यन्तु क परं मोक्षमवाप्नुयात् ।

देवान्पितॄन्समभ्यर्च्य पितॄणामनृणां भवेत् ॥ ४ ॥

तत्र तीर्थं नरो यस्तु प्राणत्याग करोति ये ।

अतिपत्निका गतिस्तस्य दृष्टलोकादसशयम् ॥ ५ ॥

तत्र तीर्थं नर स्नात्वा हयमेघफल लभेत् ॥ ६ ॥

तत्र तीर्थं नरो यस्तु ब्राह्मणान्भोजयेन्नृप ।

एकस्मिन्भाजिते विधेः ऋष्टिर्भवति भोजिता ॥ ७ ॥

तत्र तीर्थं तु यः कश्चिन्पूयेदङ्गमभ्यञ्जम् । वाजपेयस्ययज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यासंहितायापञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
रेखाखण्डे पुङ्खिलतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम दशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

मुण्डितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

आश्चर्यभूतं लोकस्य देवदेवेन यत्कृतम् । तत्ते सर्वं प्रवक्ष्यामि नर्मदातटवासिनाम्
द्विजान्सुकृपणान्देवः कुर्त्ताभूत्वा ययाचह । श्राद्धकालेतु संप्राप्ते रक्तगन्धानुलेपनः
स्रवद्बुद्बुदगात्रस्तु मक्षिकाकृमिसंवृतः । दुश्चर्मामुर्मुखो गन्धी प्रस्खलंश्चपदेपदे

ब्राह्मणावसथं गत्वा स्खलन्द्वारेऽब्रवीदिदम् ।

भोभो गृहपते! त्वद्य ब्राह्मणैः सह भोजनम् ॥ ४ ॥

त्वद्गृहे कर्तुमिच्छामि ह्येभिः सह सुसंस्कृतम् ।

ततस्तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यजमानसमन्विताः ॥ ५ ॥

स्रवन्तं सर्वगात्रेषु धिग्धिगित्येवमब्रुवन् ।

निर्गच्छस्वाऽऽशु दुर्गन्ध! गृहाच्छीघ्रं द्विजाधम ! ॥ ६ ॥

अभोज्यमेतत्सर्वेषां दर्शनात्तव सत्कृतम् । एवमेव तथेत्युक्त्वा देवदेवो महेश्वरः

जगामाऽऽकाशममलं द्रश्यमानो द्विजोत्तमैः ।

गते चाऽदर्शनं देवे स्नात्वाऽभ्युक्ष्य समन्ततः ॥ ८ ॥

भुञ्जतेऽस्म द्विजा राजन्याचत्पात्रेषूथक्पृथक् । यत्रयत्र चपश्यन्तितत्रतत्रकृमिर्बहुः

दृष्ट्वा विस्मयमापन्नाः सर्वे किमिति चाऽब्रुवन् ।

ततः कश्चिदुवाचेदं ब्राह्मणो गुणवानजः ॥ १० ॥

योगीन्द्रः शङ्क्या तत्र बहुविप्रसमागमे । योऽत्रपूर्वं समायातःसयोगीपरमेश्वरः ॥

तस्येदं क्रीडितं मन्ये भर्त्सितस्य विपाकजम् ।

फलं भवति नाऽन्यस्य ह्यतिथेः शास्त्रनिश्चयात् ॥ १२ ॥

सम्पूज्य परमात्मावै ह्यतिथिश्चविशेषतः । श्राद्धकालेतुसम्प्राप्तमतिथियोनपूजयेत्

पिशाचा राक्षसास्तस्य तद्विलुम्पन्तः संशयम् ।

रूपान्वितं चिरम् ध्यामलिनं मलिनाम्बरम् ॥ १४ ॥

योगान्द्रभ्यपद्यच्च ध्याऽपि अतिथिं न विचारयेत् ।

तच्छुद्धत्वा घटनं तस्य यजमानपुरोगमा ॥ १५ ॥

ब्राह्मणा द्विजमन्त्रेष्टुं ध्यायिताः सर्वतोदिशम् ।

सापत्न्यञ्चित्स्तेनाऽपि गहनं दनमाधित ॥ १६ ॥

दृष्टोदृष्टतिप्रोक्तं नेन नै सर्वं प्रागता । तत्र यश्चरति तत्रिप्रसवाणुषश्चिह्नं स्थितं
न नन्दने न चरति स्वन्दने न न पश्यति । अल्पनिष्करणकेचित्स्तुषनिघतयाऽप

वाग्निं सनतमिष्टाग्निः स्तूयमानत्रिलोचन ।

शुभादितानां देवेशं ब्राह्मणानां विदीयत ॥

चित्तप्रमथ सर्वेण पुन नक्तुमर्हन्ति ॥ १६ ॥

अथा तु यद्यन नैरा ब्राह्मणानां युधिष्ठिर । परयादृषया देव प्रसन्नस्तानुवाच ।

मया प्रसन्नेन महानुभावास्तदेव बोऽथ विहितं सुधेव ।

भुवन्तु विप्रा सह वन्धुभृत्यैरचन्तु नित्यं मम मण्डलं च ॥ २१ ॥

ततश्चायतनं पाथ देवदेवन्यं शूलिनं । मुण्डितमेति चिरयातं सर्वपापहरं शुभं

कार्तिक्या तु विशयेण गयातीर्थेन तत्समम् ॥ २२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहितायां पञ्चमोऽध्यायः
रेखाखण्डे मुण्डितायमाहात्म्यवर्णनार्थमैकादशोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः

द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः एकशालडिण्डिमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अथान्यत्यसंप्रवक्ष्यामि देवस्यचरितंमहत् । श्रुतमात्रेणयेनाऽऽशुम्वर्पापैःप्रमुच्यते
भिक्षुरूपं परं कृत्वा देवदेवो महेश्वरः । एकशालां गतोग्रामं भिक्षार्थोभ्रुत्पिपासितः
अक्षसूत्रोद्यतकरो भस्मगुण्डितचित्रहः ।

स्फुरत्त्रिशूलो चिश्वेशो जटाकुण्डलभूषितः ॥ ३ ॥

कृत्तिवासामहाकायो महाहिहृतभूषणः । वादयन्वै डमरुकां डिण्डिमप्रतिमंशुभम्
कपालपाणिर्भगवान्यालकैर्वहुभिर्वृतः ।

क्वचिद्गायन्हसंश्चैव नृत्यन्वादनःचित्कचित् ॥ ५ ॥

यत्रयत्र गृहे देवो लीलयाडिण्डिमंन्यसेत् । भाराक्रान्तंगृहं पार्थ तत्रतत्रचिनश्यति
एवं संप्रचरन्देवो वेष्टितो बहुभिर्जनैः । दृश्यादृश्येन रूपेण निर्जगामवहिः प्रभुः ॥

इतश्चेतश्च धावन्तं न पश्यन्ति यदा जनाः ।

विस्मितास्ते स्थिताः शम्भुर्भविष्यति ततोऽस्तुवन् ॥ ८ ॥

तेषां तु स्तुवतां भक्त्या शङ्करं जगतां पतिम् ।

डिण्डिरूपो हि भगवान्स्तदाऽसौ प्रत्यदृश्यत ॥ ६ ॥

तदाप्रभृति देवेशो डिण्डिमेश्वरउच्यते । दर्शनात्स्पर्शनाद्राजन्सर्वपापैः प्रमुच्यते

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

रेवाखण्डे एकशालडिण्डिमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

द्वादशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१२ ॥

त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

आमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

पुनरन्यत्र प्रपद्यामि देवस्य चरितं महत् । धृतमात्रेण येनैव स्वर्गपापं प्रमुच्यते ॥
अथारणे दालरूपेण प्राप्तयेवाल्लभं मह । आमलेश्वरं हि ते शम्भुस्तत्तदेष्यामि भारत
नर्पेस्ते रामाया हिमा ये ते देवेन पाण्डव ।
धार्मीनास्तत्क्षणादेव मनः पश्चात्तिष्ठेद्वर ॥ ३ ॥
यावद्द्रव्या दिशो दिग्भ्यः भागच्छन्ति पृथक्पृथक् ।
तावत्तमाम् भूतं वश्यन्ति परमेश्वरम् ॥ ४ ॥
तर्नाये वीर्यं यत्कमं देवदत्ताय धीमते । स्थानानां परमं स्थानमामलेश्वरमुत्तमम्
तेन पूजितमात्रेण प्राप्यते परमं पदम् ॥ ५ ॥
इति श्रीमल्लान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां ब्रह्मविद्यायां पञ्चमोऽध्यायः
रघुपतिपण्डे आमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः

चतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

श्रीकपालतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

चतुर्थं सप्रवक्ष्यामि देवस्य चरितं महत् । धृतमात्रेण येनैव स्वर्गपापैः प्रमुच्यते ॥
कपाली कान्तिको भूत्वा यथा स व्यचरन्महीम् ।
पिशार्खं राक्षसीभूतैर्डाकिनीयोगिनीवृत्त ॥ २ ॥

भैरवं रूपमास्थाय प्रेतासनपरिग्रहः । त्रैलोक्यस्याऽभयं दत्त्वाद्यचार विपुलं तपः
 आपादीतु कृतातत्रह्यापादीनामविश्रुतम् । कन्यामुक्ता ततोऽन्यत्रदेवेनपरमेष्ठिना
 तदाप्रभृतिराजेन्द्र! स कन्येश्वर उच्यते । तस्य दर्शनभात्रेण ह्यश्वमेधफलं लभेत् ॥
 देवो मार्गे पुनस्तत्र भ्रमते घयदृच्छया । विक्रीणातिबलाकारो दृष्ट्वाचोकोहरेणतु
 यदि भद्रं चेत्कोपं करोमिमयिसाम्प्रतम् । बलाभिर्भरमेलिङ्गं ददामिवहुते धनम्
 एवमुक्तोऽथ देवेन स वणिग्लोभमोहितः ।

योजयामास बलका लिङ्गे चोत्तममभ्यमान् ॥ ८ ॥

तावद्यावत्क्षयं सर्वं गताः काले सुसञ्चिताः ।

स्थितं समुन्नतं लिङ्गं दृष्ट्वा शोकमुपागतम् ॥ ९ ॥

कृत्वा तुखण्डखण्डानिस देवः परमेश्वरः । उवाचप्रहसन्वाक्यं तंदृष्ट्वागतसाध्वसम्
 नचमे पूरितं लिङ्गं यास्यामियदिमन्यसे । ददामि तत्रचित्तंतेयदि लिङ्गं प्रपूरितम्
 वणिगुवाच

अधन्योऽकृतपुण्योऽहं निग्राह्यः परमेश्वर । तवप्रियमकुर्वाणः शोचिष्येशाश्वतीः समाः
 एतच्छ्रुत्वाचवस्तस्यवणिकपुत्रस्य भारत । असंक्षयं धनं दत्त्वास्थितस्तत्रमहेश्वरः
 तदा प्रभृति राजेन्द्र! बलाकैरिव भूषितम् ।

प्रत्ययायं स्थितं लिङ्गं लोकानुग्रहकाम्यया ॥ १४ ॥

देवेन रचितं पार्थक्रीडया सुप्रतिष्ठितम् । देवमार्गमिति ख्यातं त्रिपुलोकेषु विश्रुतम्
 पश्यन्प्रपूजयन्वाऽपि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १५ ॥

देवमार्गे तुयो गत्वापूजयेद्बलाकेश्वरम् । पञ्चायतनमासाद्य रुद्रलोकं सगच्छति
 देवमार्गे मृतानां तुनराणां भावितात्मनाम् । नभवेत्पुनरावृत्तीरुद्रलोकात्कदाचन
 देवमार्गस्य माहात्म्यं भक्त्या श्रुत्वा नरोत्तम !

मुच्यते सर्वपापेभ्यो नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे श्रीकपालतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

पञ्चदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

शृङ्गितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

शृङ्गितीर्थतनोगच्छेन्मोक्षश्च सद्यदेहिनाम् । मृतानानात्र राजेन्द्र मोक्षप्राप्तिर्न संशयः
तत्रैव पिण्डदानेन पितृणामनृणोमयेत् । तेन पुण्येन पूतात्मा लभेद्भाग्यैश्वर्यं गतिम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकार्शतिमाहस्यया सहिताया पञ्चमेऽवर्त्ताष्टपडे
रघोः खण्डे शृङ्गितायं माहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

अपार्टीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

अगद्वार्तायमागच्छेत्ततो भूपालमन्दन । कामिकरूपमास्थाय स्थितो यत्र महेश्वरः
चातुर्युगमिदं तार्थं स यतीर्थं प्यनुत्तमम् । तत्र स्नात्वा तत्रो राजश्रुद्दस्यानुचरो मयेत्
तत्र नाथ तु यः कश्चिन्कुली प्राणमोक्षणम् ।

अतिरुन्निवा गतिस्तस्य रदलोकादसशयम् ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकार्शतिमाहस्यया सहिताया पञ्चमेऽवर्त्ताष्टपडे
रघोः खण्डे षोडशाध्यायमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

एरण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एरण्डीसङ्गमं गच्छेत्सुरानुरनमस्सृतम् । तत्तु तीर्थं महापुण्यं महापातकनाशनम्
उपवासपरो भूत्वानियतेन्द्रियमानसः । तत्र स्नात्वाविधानेन मुच्यतेऽहमहत्याया
तत्र तीर्थे तु यो भक्त्या प्राणत्यागपरो भवेत् ।

अनिर्वर्त्तिका गतिस्तस्य रूढलोकादसंशयम् ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे एरण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः

— — —

अष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

जामदग्न्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततो गच्छेद्धरार्थाश'तीर्थं परमशोभनम् । जमदग्निरिति ख्यातं यत्र सिद्धो जनादृतः
युधिष्ठिर उवाच

कथं सिद्धो द्विजध्रेष्ट! वासुदेवो जगद्गुरुः ।

मानुषं रूपमास्थाय लोकानां हितकाम्यया ॥ २ ॥

एतत्सर्वं ययान्यायदेवदेवस्य चक्रिणः । अरितं श्रोतुमिच्छामि कथ्यमानं त्वयाऽनघ

श्रीमार्कण्डेय उवाच

आसीत्पूर्वं महाराज! हैहयाधिपतिर्महान् ।

कालंवीथ इति ध्यातो राजा बाहुसहस्रवान् ॥ ११ ॥

हृत्पद्मवत्पद्मस्य सवंशश्च नूना वरः । वैश्वियाव्रतश्रातः सर्वभूताभयप्रदः ॥ १२ ॥

माहिम्नया पतिः धीमात्राया ह्यर्शोर्हिर्षापतिः ।

स कदाचिन्मृगान्धन्तु निर्व्रणाम महाबलः ॥ १३ ॥

यदुमिद्विषमै धाम्ना भृगुकव्यनुत्तमम् । उमदग्निर्महातेजा यत्र तिष्ठति तापसः
रैगुकासहितः धान्नात्मसर्वभूताभयप्रदः । सत्सुषुप्तोऽनवदामसाक्षादाराधयन्मनु-
सज्जवगुपैर्बुधैः स्थापित्वा ह्यनोत्तमम् । तं यत्परया मन्त्रया पितरौ परमार्थवत्
नतदाद्यातु नृद्विजयमदग्निं प्रतापवान् । वरन्मृगयागन्त्वा ह्यतिथ्येतत्पद्मप्रपद्
मयेति शोकन्वा स नृपः समृत्पश्यत्तदात्मनः ।

जगाम वाऽऽध्वरं पुण्यमृषेस्तस्य महात्मनः ॥ १४ ॥

नन्दरागादेव मन्त्रयः धिया परमयाव्रतम् । विस्मय परमं तत्र दृष्ट्वा राजा जगामह
गतमन्त्रस्तु सिद्धेन परमाग्नेन भोजितम् । समृत्पश्यत्तदात्राया प्राहमेन यदृष्टया
किमेतदिति पश्यष्टु कारण शक्तिमेव च ॥ १५ ॥

कामधेनोः प्रभाय त इत्याद्या प्राह तनो द्विजम् ।

शक्तिना देहि मे विप्रः कल्मशा धेनुमुत्तमाम् ॥ १६ ॥

गन् शनमहस्यानामपुनः त्रियुग परम् । भूमिना च धेनूना ददामि तद्यथातुं इम्
उमदग्निस्त्वाद्य

नपुनर्नपुनर्तांऽह शनकोटिमिरुत्तमाम् । कामधेनुमिनातान नदग्निप्रतिगम्यताम्
पद्ममुक्तः सराउन्दस्तेन विप्रप्रभागतः । शोचसंरुजयन इदं वचनमग्रवान् ॥ १७ ॥

यत्तद्गृहा कामधारी मय्यपि द्विजपासनः ।

तद् ने पश्यतस्तस्माद्ययामि सुर्यमि गृहात् ॥ १८ ॥

द्विज उवाच

कः कोटिनि सरागेण निमयोहिमहाहिना । मृत्युदृष्टोऽन्तरिणाऽपिममधेनुं नयेतयः
एवमुक्त्वा महाऽऽह ब्रह्मदण्डमिवाऽपयम् । गृहीत्वा परमशुद्धो उमदग्निस्त्वाद्य

यस्याऽस्ति शक्तिस्तेजो वा क्षत्रियस्य कुलाऽधमः ।

धेनुं नयतु मे सद्यः क्षीणायुः सपरिच्छदः ॥ २१ ॥

एतच्छ्रुत्वा वधःक्रूरं हैहयः शतशोवृतः । धावमानःक्षितितले ब्रह्मदण्डहतोऽपतत्

हुङ्कृतेन ततो धेन्वाः खड्गपाशासिपाणयः ।

निर्गच्छन्तः प्रदृश्यन्ते कल्मपायाः सहस्रशः ॥ २३ ॥

नासापुटाग्राद्रोमाग्रत्किराता मागधा गुहात् ।

रन्ध्रान्तरेषु चोत्पन्नाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २४ ॥

एवमन्योऽन्यमाहत्य हैहयष्टं कणान्दहन् । चिनाशं सह विप्रेण गता ह्यर्जुनतेजसा

कार्तवीर्यो जयं लब्ध्वा सङ्ख्ये हत्वा द्विजोत्तमम् ।

जगाम स्वां पुरीं द्रष्टुः कृतान्तवशमोहितः ॥ २६ ॥

ततस्त्वरान्वितः प्राप्तःपश्चाद्रामो गतेरिषो । आक्रन्दमानां जननीं ददर्श पितुरन्तिके

राम उवाच

केनेदमात्मनाशाय ह्यज्ञानात्साहसं कृतम् ।

मम तातं जिघांसुर्यो द्रष्टुं मृत्युमिहेच्छति ॥ २८ ॥

ततःसा रामवाक्येन गतसत्त्वेव विह्वला । उदरं करयुग्मेन ताडयन्ती ह्युवाच तम्

अर्जुनेन नृशंसेन क्षत्रियैरपरैः सह । इहाऽऽगत्य पिता तेन निहतो बाहुशालिना

तंपश्य निहतं तातं गतासुं गतचेतसम् । संस्कृत्य विधिघत्पुत्र तर्पयस्व यथा तथम्

एतच्छ्रुत्वासवचनं जननीमभिवाद्यताम् । प्रतिज्ञामकरोद्यांतां शृणुष्व च नराधिप

त्रिः सप्तकृत्वः पृथिवीं निः क्षत्रियकुलान्वयाम् ।

स्नात्वा च तेषामर्जुना तर्पयिष्यामि ते पतिम् ॥ ३३ ॥

तस्यापि परशुना चाहन्कार्तवीर्यस्य दुर्मतेः ।

छित्वा पास्यामि रुधिरमिति सत्यं शृणुष्व मे ॥ ३४ ॥

एवं प्रतिज्ञां कृत्वाऽसौ जामदग्न्यः प्रतापवान् ।

कोधेन महताऽऽविष्टाः संस्कृत्य पितरं ततः ॥ ३५ ॥

इति विसर्जनमन्त्रः

कोऽपरः सागराद्देवात्स्वर्गद्वारविपाटन । तत्र सागरपर्यन्तं महातीर्थमनुत्तमम्
जामदग्न्येन रामेण तत्र देवः प्रतिष्ठितः ।

यत्र देवाः स गन्धर्वा मुनयः सिद्धधारणाः ॥ ५४ ॥

उपासते चिरूपाक्षं जमदग्निमनुत्तमम् । रेणुकाञ्चैव येदेवीं पश्यन्ति भुवि मानवाः

प्रियवासे शिवे लोके वसन्ति कालमीप्सितम् ।

तत्र स्नात्वा नरो राजंस्तर्पयन्पितृदेवताः ॥ ५६ ॥

तारयेन्नरकाद्धोरात्कुलानां शतमुत्तरम् ।

स्नात्वा दत्त्वाऽत्र सहिताः श्रुत्वा वै भक्तिपूर्वकम् ॥ ५७ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे जामदग्न्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

एकोनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं कोटीश्वरंपरम् । यत्रस्नानं चदानं वसवं कोटिगुणंभवेत्

तत्र देवाः सगन्धर्वा ऋषयो ये तथाऽमलाः ।

कोटितीर्थं परां सिद्धिं संप्राप्ता भुवि दुर्लभाम् ॥ २ ॥

स्थापितश्च महादेवस्तत्र कोटीश्वरोऽनूप । तं दृष्ट्वा देवदेवेशं सिद्धिं प्राप्नोत्यनुत्तमाम्

तत्र तीर्थं तु यत्किञ्चिच्छुभं वा यदि वाऽशुभम्

क्रियते तन्मृपश्रेष्ठ! सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ ४ ॥

तत्र दक्षिणमार्गस्था ये केचिन्मुनिसत्तमाः ।

मिद्धा मृता पदं यान्ति पितृलोकं ध्रुवं हि ते ॥ ५ ॥

उत्तर नमंदाकृत ये श्रेष्ठा मुनिपुङ्गवा । देवलोकंगता पूर्वमिति शास्त्रस्यनिश्चयः
इति श्रीस्कान्देनहापुराण वकाशतिमाह्वया सहिताया पञ्चनेऽवन्तीक्षण्डे
रेवाक्षण्डे कांडितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

सोऽनंश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाक्षण्डेय उवाच

तता गच्छेत्तरापीश लोटनेभ्यमुत्तमम् । उत्तरे नमंदाकृते सर्वगतकनारागम् ॥
तन्मण्डपं तन्मण्डपं मन्त्रज्ञमाजितं स्वयम् । तन्मण्डपे देवदेवस्य दर्शनादेव तन्मण्डपं
वात्यान्मृतिं यन्वाप दौघते वाऽपि यन्मृतम् ।
तन्मण्डपं चित्तं याति देवदेवस्य दर्शनात् ॥ ३ ॥

युधिष्ठिर उवाच

भक्त्ययमृतं लोकेषु तमसाचरितं महत् । त्वया वै कथितं विप्र सर्वलं पापनाशनम्
यदेकं एव नैव सवनायकत्वं प्रदत्तम् । श्रोतुमिच्छामि तन्मण्डपं दया कृपापदाऽऽप्नुते
ये वैचिह्नुस्तु मां प्रमादितुं लोकेषु मतम् । त्वन्मण्डपेनैव सर्वं धृतामेसहस्राब्धयै
एतमेकं एव प्रज्जलं सवनायकविदा वरः । श्रुत्वाऽहं त्वन्मण्डपं यत्र यामि सखायधरः

श्रीमाक्षण्डेय उवाच

माधुमाधु महाप्राज्ञं यम्य ते मतिरीदृशी ।

दुतं मे त्रिषु लोकेषु तस्य ते नाऽस्मि किञ्चन ॥ ८ ॥

धनमयं वज्रमयं वनाशं वनरतनम् । कालेकालेधयो वेत्ति कर्त्तव्यस्तेन धीमता ॥

तस्मान्ते मद्भक्त्यानि प्रशम्यास्योत्तरं शुभम् ।

यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यन्ते भुवि मानवाः ॥ १० ॥

नर्मदा सरितां श्रेष्ठासर्वतीर्थमर्थाशुभा । विशेषः कथितस्तस्यारेवासामगरसङ्गमे
आगच्छन्तीं नृपश्रेष्ठ ! दृष्ट्वा रेवां महोदधिः । प्रणम्य च पुनर्देवीं सङ्गमे रेवया सह ॥

सञ्चिन्त्य मनसा केयमिति मां वै सखिरा ।

ज्ञात्वा सञ्चिन्त्य मनसा रेवां लिङ्गोद्भवां पराम् ॥ १३ ॥

लुटन्वै सम्मुखस्तात गतोरेवां महोदधिः । समुद्रेनर्मदा यत्रप्रविष्टाऽस्तिमहानदी
तत्र देवाधिदेवस्य समुद्रे लिङ्गमुत्थितम् ।

लिङ्गोद्भूता महाभागा नर्मदा सरितां वरा ॥ १५ ॥

लयंगता तत्र लिङ्गे तेन पुण्यतमाहिसा । नर्मदायां वसन्नित्यं नर्मदाम्बुपिवन्सदा
दीक्षितः सर्वयज्ञेषु सोमपानं दिने दिने ॥ १६ ॥

सङ्गमे तत्र यः स्नात्वा लोटणेऽश्वरमर्चयेत् ।

सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ १७ ॥

वाचिकं मानसं पापं कर्मणा यत्कृतं नृप । लोटणेऽश्वरमासाद्य सर्वविलयतां व्रजेत्
कार्तिक्यां तु विशेषेण कथितं शङ्करेण तु । तच्छृणुष्व नृपश्रेष्ठ सर्वपापापनोदनम्
संप्राप्तां कार्तिकीं दृष्ट्वा गत्वा तत्र नृपोत्तम । चतुर्दश्यामुपोष्यैव स्नात्वा नर्मदाजले
संतर्प्य पितृदेवांश्च धाढं कृत्वा यथाविधि ।

रात्रौ जागरणं कुर्यात्सम्पूज्य लोटणेऽश्वरम् ॥ २१ ॥

सफलं जीवितं यस्य सफलं तस्य चेष्टितम् । पङ्क्तवस्तेन सन्देहो जन्म तेषां निरर्थकम्
एकाग्रमनसा यस्तु नृष्टो लोटणेऽश्वरः । पिशाचत्वं वियोनित्वं न भवेत्तस्यैव कुले
सङ्गमे तत्र योगत्वा स्नानं कृत्वा यथाविधि ।

पुण्यैश्चैव तथा कुर्याद्गीर्तिर्नृत्यैः प्रबोधनम् ॥ २४ ॥

ततः प्रमातां रजनीं दृष्ट्वा नत्वा महोदधिम् ।

यामन्त्र्य स्नानविधिना स्नानं तत्र तु कारयेत् ॥ २५ ॥

ॐ नमो विष्णुरूपाय तीर्थनाथाय तेनमः । सा शिष्यं कुरु मे देव समुद्रलवणाम्भसि

इत्यामन्त्रणमन्त्र

अग्निश्च तेजो मृडया च देहो रेतोऽघा विष्णुरमृतस्य नाभि ।

एव ब्रुवन्पाण्डवः सत्यवाक्य ततोऽघमादेत पतिं नदीनाम् ॥ २७ ॥

इति स्नानमन्त्र

आज्ञन्मम तसाहस्यतपाप कृतवाधर । सहस्रस्नानाद्वयपोहेत पापौघलघणाम्मसि
अन्यथा हि कुष्ठश्रेष्ठदेवयोनिरसीषिभु । कुशाम्रेणाऽपि चितुर्धनस्पृष्टव्योमहाणय-
मधरत्नप्रधानस्त्वयं सहरत्नाकराकर ॥ सर्वामप्रधानैर्ज्ञां गृहणार्थं नमोऽस्तु ते ॥

इति मयंमन्त्र

पितृदेवमनुष्याश्च सन्नप्य सदनंतरम् । उत्तीर्य तीरेतस्यैव पञ्चभिर्द्विजपुङ्गवै ॥

आह समाधरेत्पश्चात्लोकपालानुरूपिणि ।

हस्याऽग्रे लोकपालास्तु प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ॥ ३२ ॥

सम्पूज्य च यथान्दायं तानेव ब्राह्मणे सह । सुहृदुपहृत पश्चात्तेभ्य सर्पनिधेदयेत्

बाल्यात्मभृति यत्पापं कृत बाधकयौषने ।

प्रत्यापयित्वा तेभ्योऽग्रे लोकपालाग्निमग्रयेत् ॥ ३४ ॥

बाल्यात्मभृति यत्किञ्चिन्कृतमाजन्मतोऽशुभम् ।

विप्रभ्य कथित सर्वं तत्तान्निध्वं स्थितेषु ॥ ३५ ॥

॥ युक्त्वा स लुपेतपश्चात्तेभ्योऽग्रेण च सम्पुजम् ।

अनुमान्य च तान्पञ्च पश्चात्काम ममाधरेत् ॥ ६ ॥

आह्वयकार्यं विधिवत्पितृभ्यो नृपसत्तम । एवरुते नृश्रेष्ठ सद्यपापक्षयो भवेत्

जिह्मासायं तु यः कश्चिदात्मानं ज्ञातुमिच्छति ।

शुभाऽशुभं च यत्कम तस्य निष्ठामिमां शृणु ॥ ३८ ॥

आद्या तत्र महानाथलुपमानो यज्ञेश्वर । पापकर्माऽन्यतोयातिथमप्यग्निजेन्द्रदीम्

पापकर्मा ततो ज्ञात्वा पापं म पूषसञ्चितम् ।

ज्ञात्वा तीर्थपरे तस्मिन्दान दद्याद्यथाविधि ॥ ४० ॥

लोटणेश्वरमभ्यर्च्य सर्वपापैः प्रमुच्यते । अवक्रगमनं गत्वा मुच्यते सर्वपातकैः ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ह्यात्वैवं नृपसत्तम !। स्नातव्यमानवैस्तत्र यत्र सन्निहितो हरः

एवं स्नात्वा विधानेन ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

पूजयेत्पृथिवीपाल सर्वपापोपशान्तये ॥ ४३ ॥

एवंगुणविशिष्टं हिततीर्थं नृपसत्तम । तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं शृणुष्वैकमनानृप
तत्रतीर्थेनरःस्नात्वा संतर्प्यपितृदेवताः । श्राद्धंयःकुरुते तत्रपितृणांभक्तिभावितः
दानं ददातिविप्रेभ्यो गोभूतिलहिरण्यकम् । पष्टिवर्षसहस्राणिकोटिवर्षशतानिच
विमानवरमारूढः स्वर्गलोके महीयते । नर्मदासर्वतीर्थेभ्यः स्नानेदाने च यत्फलम्
तत्फलंसमवाप्नोति रेवासागरसङ्गमे । सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमौक्तिकभूषणम्
गोवृषं चमहींधान्यं तत्रदत्त्वाऽक्षयंफलम् । शुभस्याप्यशुभस्यापितत्रतीर्थेनसंशयः

तत्र तीर्थे नरः कश्चित्प्राणत्यागं युधिष्ठिर !।

करोति भक्त्या विधिवत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ५० ॥

कोटिवर्षं तु वर्षाणां क्रीडित्वाशिवमन्दिरे । वेदवेदाङ्गविद्विप्रो जायतेविमलेकुले
पुत्रपौत्रसमृद्धोऽसौ धनधान्यसमन्वितः ।

सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो जीवेच्च शरदां शतम् ॥ ५२ ॥

अपि द्वादशयात्रासुसोमनाथे यद्वर्धते । कार्तिक्यांकृत्तिकायोगे तत्पुण्यंलोटणेश्वरे
नायागङ्गाकुक्षेत्रे नैमिषेपुष्करे तथा । तत्पुण्यं लभते पाथ लोटणेश्वरदर्शनात् ॥

यः शृणोति नरो भक्त्या पठ्यमानमिदं शुभम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोकं स गच्छति ॥ ५५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे लोटणेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः

एकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

हसेधरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमाकण्डेय उवाच

ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र! रेखायादक्षिणेनटे । क्रोशद्वयान्तरे तीर्थं मातृतीर्थादनुत्तमम् ।
नाम्ना हसेधर पुण्य वैमनस्यविनाशनम् ।
करयपस्य कुले जातो हसो दाक्षायणीसुतः ॥ २ ॥
ब्रह्मणो घाहन जात पुरा तप्त्वा तपो महत् ।
सैकदाचिधिनिर्देश पिनावीयप्रथमास्थितः ॥ ३ ॥
अभिभूत शिवगणैः प्रणताश युधिष्ठिर । दक्षयज्ञप्रमथने कान्दिशीकोविधिचिन्ता
ब्रह्मणा सस्मृतोऽप्याशु नायाति स यदा खगः ।
तदा त शतमान्ध्र्या पातयामास वै पदात ॥ ५ ॥
ततः स शतमात्मानं मत्वा हसस्त्थराम्बितः ।
पितामहमुपागम्य प्रणिपत्यैदमब्रवीत् ॥ ६ ॥

हस उवाच

तियग्योनिःसमुत्पन्न भवाञ्छुण्डन् नद्याहसि । स्वभावाद्यवतियभु विधैकविष्णुमत
तथापिद्वेषापोऽस्मिन्मयदह स्वामिनस्यजे । किमुधाधद्विरत्युग्रैः तैः शार्धं पितामह
सहसाऽह भयान्तरस्त्रस्तस्त्र्यक्त्वा पलायितः ॥ ८ ॥
अद्यापि मयमवाह पश्यन्नस्मिन्विमो पुरः । तेनस्मृतोऽपि मयतानाग्रजमयदन्तिके-

श्रीमाकण्डेय उवाच

इति ब्रुवन्नेव हि धातुरग्रे हस भवसत्यक्षिपूज्य सुदीनः ।
नियञ्ज मा पापिन मूढबुद्धिः प्रमो पुर पतित पाद्विपाहि ॥ १० ॥
एको देवस्त्वं हि समन्व्य कर्ता नानाविधं सृष्टमेतत्स्वयैव ।

अहं सृष्टस्वीदृशो यत्त्वया वै सोऽयं द्रोपो धातरङ्गा तवैव ॥ ११ ॥

शापस्य वानुग्रहस्यापि शक्तस्त्वत्तो नान्यः शरणं कं व्रजामि ।

सेवाधर्माद्विच्युतं दासभूतं षपेदहन्तव्यं वै तात! मां ब्राहि भक्तम् ॥ १२ ॥

विद्याविद्ये त्वत्त एवाविरास्तां धर्माधर्मौ सदसद्व्यतिशे च ।

नानामावाङ्गतस्त्वं विधत्सेस्तं त्वामेकं शरणं वै प्रपद्ये ॥ १३ ॥

एकोऽसि बहुरूपोऽसि नानाधित्रैककर्मतः ।

निष्कर्माखिलकर्माऽसि त्वामतः शरणं व्रजे ॥ १४ ॥

नमोनमो वरेण्याय वरदाय नमोनमः । नमो धात्रे विधात्रे वशरण्याय नमोनमः

शिक्षाक्षरवियुक्त्यं वाणी मे स्तोति किं विमो !

का शक्तिः किं परिज्ञानमिदमुक्तं क्षमस्व मे ॥ १६ ॥

धर्माकर्ण्डेय उवाच

एवं वदतिहंसे वै ब्रह्मा ग्राहप्रसन्नार्थाः । शिक्षादत्ता तवैवेयं मा विषादं हृयाः खग

तपसा शोधयाऽऽत्मानं यथा शापान्तमाप्नुयाः ।

रेवासेवां कुरु स्नात्वा स्थापयित्वा महेश्वरम् ॥

अचिरेणैव कालेन ततः संस्थानमाप्स्यसि ॥ १८ ॥

यच्चोद्गायद्गुमिर्यज्ञैः समानवरदक्षिणैः । गोस्वर्णकोटिद्वान्श्च तत्फलं स्थापितेशिवे

ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा स्वर्णहृद्गुस्तल्पगः ।

रेवातीरे शिवं स्थाप्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २० ॥

तस्माद्गर्गसरित्तीरे स्थापयित्वा त्रियम्बकम् ।

वियुक्तः सर्वदोषैस्त्वं यास्यसे पदमुत्तमम् ॥ २१ ॥

एवमुक्तः सविधिना हृष्टपुष्टः खगोत्तमः । तथेत्युक्त्वा जगामाशु नर्मदातीरमुत्तमम्

तपस्तप्त्वा कियत्कालं स्थापयामास शङ्करम् ॥ २३ ॥

स्वनाम्ना भरतश्रेष्ठ हंसेश्वरमनुत्तमम् । पूजयित्वापरं स्थानं प्राप्तवान्खगसत्तमः

तत्र हंसेश्वरे तीर्थे गत्वा स्नात्वा युधिष्ठिर ! पूजयेत्परमेशानं सपापैःपरिमच्यते

स्तुत्यश्रेयसना देयनदेन्यप्राप्नुयात्त्वयि । धार्द्धदीपप्रदान चप्राह्मणानाद्यभोजनम् ।

दत्त्वा शक्यता नृपध्रेष्ठ! स्वर्गगोप्ते महीयते ॥ २६ ॥

त्रिकालमकालं वा यो भक्त्या पूजयेच्छियम् ।

नयप्रमृता धेनु च दत्त्वा पाय! द्विजोत्तमे ॥

पण्डितमहस्याणि शिवठाके महीयते ॥ २७ ॥

इति धास्काभ्यमहापुराण प्रकाशीतिसाहस्रपासंहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेखाखण्डे हर्षेश्वरतायमाहात्म्यवर्णननामैकविंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

तिलादश्वरतीर्थमाहारम्यवर्णनम्

श्रीप्राकण्डेय उवाच

तत्र त्र्योशान्तरे गच्छेत्तिलाद तीर्थमुत्तमम् ।

तिग्मशानरुचय जावाल्लि शुद्धिमाप्तवान् ॥ १ ॥

पितृमातृपरियागा भ्रातृभ्रायाभिगपकृत् । पुत्रविक्रयहृत्पापशूलवृद्धशुरुणासह
पृथक्पथमाविष्टो यत्रयत्रापि गच्छति । तत्र तत्रापि धिकारलभत सत्सु भारत!

॥ कोऽपि सङ्गतिं धत्ते तेन सार्द्धं समास्वपि ॥ २ ॥

इति गङ्गात्विनो विप्र कागेन महतानृप । चिन्तामयापमहर्तामगतिशोहि पाथने
धकार भवतीधानि रेवा चाप्यधगाहयम् ॥ ५ ॥

अणिवापान्नग्रामाद्य दक्षिण नमदामटे ।

सर्पुर्षा यत्र व्रता पाथ! जावाल्लि प्राशयस्त्रिलान् ॥ ६ ॥

निलैरेकाशनं कुचस्तथैकान्तराशनम् । त्र्यहपङ्कद्वादशाहशीपक्षमासाशनस्तथा

निलैरेकाशने च तत्रानि च निलैरेपि ।

तिलादत्वमनुप्राप्तो ह्यब्दद्वासप्ततिं क्रमात् ॥ ८ ॥

कालेन गच्छता तस्य प्रसन्नोऽभवदीश्वरः ।

प्रादादिहामुत्रिकीं तु शुद्धिं सालोक्यमात्मकम् ॥ ९ ॥

तेनस स्थापितोदेवः स्वनाम्नाभरतर्पम । तिलादेश्वरसञ्ज्ञाञ्च प्रापलोकादपिप्रभुः
तदा प्रभृति विख्यातं तीर्थपापप्रणाशनम् । तत्रतीर्थेनरः स्नात्वाचतुर्दश्यष्टमीपुष्प
उपवासपरः पार्थ तथैव हरिवासरे । तिलहोमी तिलोद्वर्तीतिलस्नाथीतिलोदकी
तिलदाता चभोक्ता च नानापार्थैः प्रमुच्यते । तिलैरापूरयेद्द्विजं तिलतैलेन दीपदः
रुद्रलोकमवाप्नोति पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥ १३ ॥

तिलपिण्डप्रदानेनश्राद्धेनृपतिसत्तम ! । विकर्मस्थाश्चगच्छन्तिगतिमिष्टांहिपूर्वजाः
स्वर्गलोकस्थिताः श्राद्धैर्ब्राह्मणानां च भोजनैः ।

अक्षयां तृप्तिमासाद्य मोदन्ते शाश्वतीः समाः ॥ १५ ॥

पितुः कुलं मातृकुलं तथा भार्याकुलं नृप । कुलत्रयं समुद्धृत्यस्वर्गंनयति वै नरः
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्रयांसंहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे तिलादेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

वासवेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततः क्रोशान्तरे पार्थ! वासवं तीर्थमुत्तमम् ।

वसुभिः स्थापितं तत्र स्थित्वा वै द्वादशाब्दकम् ॥ १ ॥

धरो ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोऽनलः । प्रत्यूषश्चप्रभासश्चवसवोऽष्टाविमेपुरा
पितृशापपरिक्लिष्टा गर्भवासाय भारत । नार्मदं तीर्थमासाद्य तपश्चक्रुर्गतेन्द्रियाः

धाराधयन्त परम भवानीपतिमव्यम् । द्वादशाब्दानि राजेन्द्र ततस्तुष्टो महेश्वर
 प्रप्यक्ष प्रवदो तेभ्यस्त्वमीष्टं वरमुत्तमम् । ततस्त्वनाम्रासंस्थाप्यसवस्तमहेश्वरम्
 जामुरापाशमाविश्य प्रसन्ने सति शङ्करे ॥ ५ ॥
 ततः प्रभृति विद्यानं तीर्थं तद्वामबाह्वयम् ।
 तस्मिन्तीर्थे महाराजो यो भक्त्या पूजयेच्छिवम् ॥
 यथाऽधोपहारैश्च दीप दद्यात्प्रयत्नतः ॥ ६ ॥

शुद्धपक्षे तदाष्टम्याग्रव्यहं धापिरान्ति । अष्टौपर्यमहस्याणि मयनेच्छियमग्निधौ
 ततः शिवालयं यातिगमंयाम् नपश्यति । पुनैवापहृषेवापि पञ्चैर्धाम्यैस्तथापिवा
 पूजयेद्देवमीशानं सर्वेभ्यः नाप्नुयात्तच्चित् । सर्वशोकविनिर्मुक्तं स्वर्गं तेकेमहीयते
 यकाहमपि कौन्तेय शेषसेढामवेभ्यरे । पापराशिं विनिर्धूय भानुपद्विधि मोक्षे
 विप्राश्च भोजयेद्भक्त्या दद्याद्वासांसि दक्षिणाम् ॥ ११ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण पञ्चाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः
 रेखाखण्डे धास्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

चतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

कांटीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

धीमार्कण्डेय उवाच

ततः क्रोशान्तरैपार्थतीर्थं कोटीश्वरपरम् । यत्रस्नानं च दानं च जपहोमार्चनादिकम्
 भक्त्या हृत् नरेस्तत्र सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ १ ॥

तत्र देवा सगन्धर्वाः सप्त सिद्धचारणाः । जलधिप्रति गच्छन्ति नमंश्चार्वाक्षितुकिल
 मिलिताः कोटिशो राजर्षेणामागरसङ्गमे । चितोदमतुलं दृष्ट्वा रेषाणं वसमागमे
 स्नात्वा शिवं च सस्थाप्य पूजयित्वा महेश्वरम् ।

कोटीश्वराभिधानं तु स्वस्वभक्त्या विधानतः ॥ ४ ॥

कोटीतीर्थे परां सिद्धिं सम्प्राप्ताः सर्वतोपणात् ।

तेन तत्पुण्यमतुलं सर्वतीर्थेषु चोत्तमम् ॥ ५ ॥

तत्र तीर्थे तु यत्किञ्चिच्छुभं वा यदि वाऽशुभम् ।

क्रियते नृपशादूलं! सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ ६ ॥

तत्रतीर्थेतुमार्गस्थायेकेष्विदृषिसत्तमाः । सिद्धामृतपदं यान्तिपितृलोकंतथोत्तमम्
उत्तरे नर्मदातीरे दक्षिणेष्वाश्रिताश्चये । देवलोकं गतास्तत्र इति मेनिश्चिता मतिः
विल्बार्कपुष्पैर्धत्तूरकुशकाशप्रसूनकैः । ऋतूद्भवैस्तथान्यैश्च पूजयित्वा महेश्वरम्
नानोपचारैर्विधिवन्मन्त्रपूर्वं युधिष्ठिर । धूपदीपार्घनैवेद्यैस्तोषयित्वा चधूर्जटिम्
शिवलोकमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पौषकृष्णाष्टमीयोगेविशेषः पूजनेऽस्मृतः
नित्यं चनृपतिश्रेष्ठ चतुर्दश्यष्टमीषु च । शिवमभ्यर्च्य विप्रांश्चभोजयेद्भक्तितो वरान्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे कोटीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामचतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

अलिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततः क्रोशान्तरे गच्छेदलिकातीर्थमुत्तमम् ।

अलिकानाम गान्धर्वी कुशीला कुटिलाशया ॥ १ ॥

चित्रसेनस्य दौहित्री विद्यानन्दमृपिगता । घत्रे तंस्वीकृतातेन दशवर्षाणितंश्चिता
पतिं जवान तं सुप्तं कस्मिंश्चित्कारणान्तरे । गत्वानिवेद्यामासपितरं रत्नचलभम्
पित्रा मात्रा च संत्यक्ता बहुभिर्मर्त्तिता नृप ! ।

गमनीं त्वं पतिनीं त्वमिति दशय मा मुखम् ॥ ४ ॥

प्रदानीं वादि पापिष्ठे^१ परिवर्त्तया गृहानुग्रज ॥ ५ ॥

मार्कण्डेय उवाच

इति दुःखान्विता मूढा ताम्भ्यां निमत्सिता सर्ता ।

तान् त्वपनुं मनश्चक्रे प्राप्य तीयाम्नरं वधिन ॥ ६ ॥

सम्यूह्यचक्रान्ता तीयानि ब्राह्मणेभ्यो युधिष्ठिर ।

धूम्या वापहरं तीर्थं रथासागरमङ्गमे ॥ ७ ॥

तत्रपापतपश्चक्रेतिगह्वराजिनग्रता । हृच्छातिहृच्छपाराकमहासातपनादिमि
षाम्नायणैर्ब्रह्महर्षे कथायामासपैतनुम् । पथ व इतंमार्गं ध्यतीतं तपसा मृप^१ ।

तस्या विगुह्मिच्छाया शिवध्यानार्चनादिभि ।

तत कतिपयाहोभिस्तस्या ह्यात्मा १२ परम् ॥

परितुष्ट शिष प्राह वाचत्वा परिनोदित ॥ १० ॥

ईश्वर उवाच

पुत्रि मा मग्नस कार्यो शुद्धदहाऽसि साम्प्रतम् ।

तुजोऽह तपसा नऽप्य वरं वरय वाम्निष्ठतम् ॥ ११ ॥

अलिकोवाच

यत्ति तुजोऽसि द्वैश वराहायधहमता । नात्रापापाम्निष्ठताया देहिशुद्धिपरा मम
त्य मे नाथो हानायावास्त्वदेव अगता शुद्ध ।

दीनानाथममुदन्ता शरण्य सधदेहिनाम् ॥ १३ ॥

ईश्वर उवाच

य भद्र शुद्धदहाऽसि मा किञ्चिदनुशोचिथा ।

स्वनाम्ना स्थापयित्वेह मा तत स्वगमेष्यसि ॥ १४ ॥

इत्युक्त्वा देवदेवेशस्तत्रैवाऽन्तर्धीयत ।

अलिकाऽपि ततो भवत्या छात्वा सस्याप्य शङ्करम् ॥ १५ ॥

दत्त्वादानं च विप्रेभ्योलोकमापमहोत्कटम् । पितरं च समासाद्यमातरं च युधिष्ठिर !

तैश्च सन्मानिता प्रीत्या बन्धुभिः साऽलिका ततः ।

विमानवरमारूढा दिव्यमालान्विता नृप ॥ १७ ॥

गौरीलोकमनुप्राप्तासखित्वेऽद्यापिमोदते । ततः प्रभृतितत्पार्थविख्यातमलिकेश्वरम्

तत्र तीर्थे तु या नारी पुरुषो वा युधिष्ठिर !

स्नात्वा सम्पूजयेद्भक्त्या महादेवमुमायुतम् ॥ १८ ॥

स पापैर्विविधैर्मुक्तो लोकमाप्नोति शाङ्करम् ।

मानसं वाचिकं पापं कायिकं यत्पुरा कृतम् ॥ २० ॥

सर्वं तद्विलयं याति भोजयित्वा द्विजान्सदा । दीपं दत्त्वा च देवाग्ने न रोगैः परिभूयते

धूपपात्रं विमानं च घण्टां कलशमेव च । दत्त्वा देवाय राजेन्द्रशाक्रं लोकमवाप्नुयात्

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे रेवासागरसङ्गमेऽलिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥

षड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

ततः क्रोशान्तरे पुण्यं तीर्थं तद्विमलेश्वरम् । यत्र स्नानेन दानेन जपहोमार्चनादिभिः

विमलेश्वरमाराध्य यो यदिच्छेत्स तल्लभेत् ।

स्वर्गलभादिकं वापि पार्थिवं वा यथेप्सितम् ॥ २ ॥

पुरा त्रिशिरसं हत्वा त्वष्टुः पुत्रं शतकतुः । यस्य तीर्थस्य माहात्म्याद्वैमल्यं परमंगतः

यत्र वेदनिधिर्विप्रो महत्तप्त्वा तपःपुंरा । नानाकर्ममलैः क्षीणैर्विमलोऽभवत्कलत्रं

महादेवप्रसादेन सोमवर्षप्रथमजने । पुरा भानुमतीं भानुः शुक्तां स्मर्यरादिना
 यकमे तेनदायेन कुष्ठरोगाद्वितोऽभवत् । मघाप्यत्र तपस्तप्त्वाधिमन्त्र्यमुपाग
 महादरेन नृपनम्यस्थान मुदिताऽभवत् । तथैवचपुरापाथं विभाण्डवसुतोर्मु
 यागिसहृद्वयनेशप्य पुरं च नृपनेस्त्वया । राजमसर्गदोषाद्वै मालिन्यं पद्मात्म
 विचारयन्त्युपेयं स्वामागरमहम्मम् ।

शान्तया भाषया सार्द्धं तप्त्वा ह्यदशपत्नरान् ॥ ११ ॥
 हृच्छान्द्रायर्षेयं तावदुच्यम्यक मुनिः ।
 महादयेन नृपेन सोऽपि वैमल्यमाप्तवान् ॥ १० ॥

गङ्गाप्याप्ररित शयं पुरादायनेवृष । मोहनान्मुनिपत्नीनां स्वर्षीह्यधिमन्त्रि
 विधाय परमस्थानं नमोदधिसहृमम् ।

नत्र स्थित्वा महाराजं तपस्तप्त्वा महोमया ॥ १२ ॥
 विमलाऽसौ यतो जातस्तेनाऽसौ विमलेश्वरः ।
 मन माह्व स्ययं तस्यै लोकाणां हितकाम्यया ॥ १३ ॥
 नमस्तिन्नात्मना शृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 प्रजातायाऽपि ता शृष्ट्वा दृष्ट्वाऽग्रे सुमनोहराम् ॥ १४ ॥
 नापियागयन्नात्रान्न ॥ तस्यामभिकोऽभवत् ।
 मन र्षाभ्य मदीयं वैवातीयद्वयं धितं ॥ १५ ॥
 नाधान्यनुभरन्मानीं त्रिजार्थी सस्मरञ्छिवम् ।
 स्वाणयममायामे स्नात्वा सम्पूज्य शङ्करम् ॥

काऽनाऽयं राज्ञः ब्रह्माऽप्यामन्ता यतः ॥ १६ ॥
 एवमन्यऽपि उन्ना त्वर्चिनृपमसमा । त्यक्त्वादोषमलं तत्र विमला बहवोऽभव
 तथा यमपि राजन्त्रं तत्र स्नात्वा शिवाधनात् ।
 अमनोऽपिविशेषेण वैमल्यं प्राप्स्यसे परम् ॥ १८ ॥

तत्र स्नात्वा नरा नारी पूजयित्वा महेश्वरम् । पाणदोषविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते

त्रोपवासं यः कृत्वा पश्येत विमलेश्वरम् । अष्टम्यां च स्रतुर्दृश्यां सर्वपर्वसु पार्थिव
सप्तजन्मकृतं पापं हित्वा याति शिवालयम् ।

श्राद्धं कृत्वा विधानेन पितॄणामनृणी भवेत् ॥

ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ २१ ॥

यद्यदिष्टमं लोके यच्छंवाऽऽत्महितं गृहे । तत्तद्गुणवते दयं तत्रैवाऽक्षयमिच्छता
स्वर्णधान्यानि घासांसि छत्रोपानत्कमण्डलम् ॥ २२ ॥

गृहं देवस्य वैशक्त्या कृत्वा स्याद्बुचिभूपतिः । गीतनृत्यकथाभिश्च तोषयेत्परमेश्वर
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
तुरेवाखण्डे विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

सप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

तीर्थयात्रादिविशेषविधानकथनम्

मार्कण्डेय उवाच

एतानि तव सङ्क्षेपात्प्राधान्यात्कथितानि च ।

न शको विस्तराद्वक्तुं सङ्ख्यां तीर्थेषु पाण्डव ॥ १ ॥

एषा पवित्रा विमला नदी त्रैलोक्यविश्रुता । नर्मदासरितां श्रेष्ठामहादेवस्य बलभा
मनसा संस्मरेद्यस्तु नर्मदां सततं नृप । खान्द्रायणशतस्याशु लभते फलमुत्तमम्
अश्रद्धानाः पुरुषा नास्तिकाश्चात्र ये स्थिताः । पतन्ति नरके घोरप्राह्वैवं परमेश्वर
नर्मदां सेवते नित्यं स्वयं देवो महेश्वरः । तेन पुण्या नदी ज्ञेया ब्रह्महत्यापहारिणी
इयं माहेश्वरी गङ्गा महेश्वरतनूद्भवा । प्रोक्ता दक्षिणगङ्गेति भारतस्य युधिष्ठिर

जाह्नवी वैष्णवी गङ्गा ब्राह्मी गङ्गा सरस्वती ।

इयं माहेश्वरी गङ्गा रेवा नास्त्यत्र संशयः ॥ ७ ॥

यथा हि पुरुषे देवर्षिर्मूर्तत्त्वमुपाश्रित । ब्रह्मविष्णुमहेशाख्यं न भेदस्तत्र वै यथा
तथा सरित्त्रये पाथ' भेद मनसि मा हृद्या ॥ ८ ॥

कोटिशो ह्यत्रतीर्थानिलक्षशङ्खाऽपिमारुत । तथासहस्रशो रेवार्तीरद्वयगतानि ॥
बृक्षान्तरिक्षमस्थानि जलस्यलगतानि च ।

क शतस्तानि निर्णेतुं धार्मीशो वा महेश्वर ॥ १० ॥

स्मरणाज्जन्मजनित दशमाद्यत्रिजन्मजम् । संसजन्मकृतं नश्येत्पापरेषापमाहनात्
देवकार्यं कृतं तेन अग्नयो विधिष्वद्भुता । वेदा अर्धात्ताद्यत्वारोयेनरेषापमाहिता
प्राधान्याद्याऽपि सङ्क्षेपार्त्तायान्युक्तानि ते मया ।

न शक्यो विस्तर पाथ' श्रोतुं चक्षु च वै मया ॥ १३ ॥

युधिष्ठिर उवाच

विधानस्य समाधेयं नियमाध्ययदन्वये । प्रावक्षिस्वार्थगमनेको विधिस्तददृश्य मे
धर्माकण्डेय उवाच

साधुषु महागन्तव्येच्छं यं पार्वतीकिम् । अणुस्याद्यहितो भूत्वायथाज्ञानयदमिते
अध्वर्युण शरीरं ध्रुवं कर्मममाचरत । अवश्यमेवयस्यस्मिन् प्राणा प्राणैर्जिह्वाश्च
दानचिन्ताहतं पापं कीर्तिधर्मीतथायुग । परोपकरणं कायादसारतसारमुद्धरेत्
अस्मिन्महासाहस्रं कदाह सूर्याग्निता रात्रिदिरेन्धनेन ।

मांसस्य दूर्ध्वोपगच्छतेन भूतानि कालं पचतीति घाता ॥ १८ ॥

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कृतं मिहार्हमिह ।

नाऽयं त्रिकोऽस्मिन् न परो न शुभं नशयात्मनः ॥ १९ ॥

मन्त्रनार्थं द्विज इयं देवव्रतमयजमरी । यादृशी भाषयत यस्य सिद्धिमंषतितादृशी
अध्वर्या दूतं दत्तं तपस्वन्तं व्रतययत । अमदिग्युच्यते पार्थ न च तत्प्रत्यं नो ह
यं शास्त्रविधिमुन्मथ्ययतनकामकारत । नसमिद्धिमवप्नोति नमुच्यतपरांगतिम्
मन्त्रा विधिप्रोपाया नृणां दहविशोधना ।

ताथमयास्मन् नास्मिन्म्यशरीरस्य शोधनम् ॥ २३ ॥

कृच्छ्रचान्द्रायणाद्यैर्वा द्वितीयं तीर्थसेवया ।

यदा तीर्थं समुद्दिश्य प्रयाति पुरुषो नृप ॥

तदा देवाश्च पितरस्तं व्रजन्त्यनु खेचराः ॥ २४ ॥

परमामोदपूर्णास्ते प्रयान्त्वस्यानुयायिनः ।

कृत्वाऽऽभ्युदयिकं श्राद्धं समापृच्छथ तु देवताम् ॥ २५ ॥

इष्टवन्धूंश्च विष्णुं च शङ्करं सगणेश्वरम् । व्रजेद्द्विजाभ्यनुज्ञातो गृहीत्वानियमानपि

एकाशनं ब्रह्मचर्यभूशय्यां सत्यवादिताम् । वर्जनं च पराङ्मस्य प्रतिग्रहविचर्जनम्

वर्जयित्वा तथा द्रोहवञ्चनादिनृपोत्तम । साधुवेषं समास्थाय चिनयेनविभूषितः

दम्भाहंकारमुक्तो यः सतीर्थफलमश्नुते । यस्य हस्तौ खपादौ समनश्चैवसुसंयतम्

वेद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते । अक्रोधनश्च राजेन्द्रसत्यशीलो दृढव्रतः

गात्रमोपमश्च भूतेषु स तीर्थफलमश्नुते । मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः

वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं विशालां विरजां गयाम् ।

क्षानं सुरार्चनं चैव श्राद्धे वै पिण्डपातनम् ॥ ३१ ॥

विप्राणां भोजनं शक्त्या सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ।

प्रायश्चित्तनिमित्तं च यो व्रजेद्यतमानसः ॥ ३३ ॥

तस्यापि च विधिं वक्ष्ये शृणुपार्थसमाहितः । एकाशनं ब्रह्मचर्यमक्षारलवणाशनम्

स्नात्वा तीर्थाभिगमनं हविष्यैकान्नभोजनम् । वर्जयेत्पतितालापंवहुभाषणमेव च

परीवादं परान्नचनीचसङ्गं विचर्जयेत् । व्रजेच्च निरुपानत्को वासानोवससीशुचिः

सङ्कल्पं मनसा कृत्वा ब्राह्मणानुज्ञया व्रजेत् ।

तीर्थे गत्वा तथा स्नात्वा कृत्वा चैव सुरार्चनम् ॥ ३७ ॥

दुष्कर्मतो विमुक्तः स्यादनुतापी भवेद्यदि । वेदेतीर्थे च देवे च दैवज्ञे चोपधे गुरो ॥

यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ।

उक्ततीर्थफलानां च पुराणेषु स्मृतिष्वपि ॥ ३९ ॥

अथंवादमवांशङ्कां विहाय भरतर्षभ ॥ कृत्वा चिन्तारंशास्त्रोक्तं परिकल्प्य यथोचितम्

कायेन वृच्छमरणे ह्यशानानाचिशुद्धये । ज्ञात्वातीर्थचिशेषं हि प्रायश्चित्तसमाधरेत्
तच्छुणुष्व महाराज ! नर्मदाया यथोचितम् ।

चतुर्विंशतिमडरयेभ्यो योजनेभ्यो मजेन्नर ॥ ४२ ॥

चतुर्विंशति वृच्छाणां षण्माप्रोतिशोभनम् । अतर्कध्वंयोजनेषु पादवृच्छउदाहृत
तन्मध्ये च महाराज यो मजेच्छुद्धिकाङ्क्षया ।

योजने योजने नस्य प्रायश्चित्त विदुर्बुधाः ॥ ४४ ॥

प्रणवाग्ये महाराज ! तथारेषोरिसङ्गमे । भृगुक्षेत्रेतथागत्वा फलं तद्विगुणस्मृतम्
सङ्गमे देवतयाश्च शूलभेदे नृपोत्तम ! । द्विगुणं पादहीनं स्यात्स्करजासङ्गमे तथा

परण्डीसङ्गमे तद्वत्कपिलायाश्चसङ्गमे । केचित्त्रिगुणितप्राहुः कुर्यादर्थोत्पसङ्गमे
मोडकारेष्वमहाराजतदपिन्यात्समञ्जसम् । सङ्गमेपुतथाऽन्यासान्दीनारिषयासह

प्राहुस्त साद्वृच्छ वै षष्ठपूर्वं युधिष्ठिर ! । त्रिगुणकृच्छमाप्रोतिरेषासागरसङ्गमे
कृच्छं चतुर्गुणप्रोक्तं शुक्लतीर्थयुधिष्ठिर । योजनेयोजने यत्प्राचतुर्विंशतियोजनम्

तत्र तत्र घसेयस्तु युधिष्ठिर नृधरोत्तम ! ॥ ५० ॥

रवासेयासमाधार सयुक्तशुद्धबुद्धिमान् । वम्भाहेकाररहित शुद्धयर्षसधिमुच्यते
हनिते कथित पाप प्रायश्चित्तायलक्षणम् । रेखायात्राविज्ञानञ्च शुद्धमेतद्युधिष्ठिर

युधिष्ठिर उवाच

योजनस्य प्रमाणं मे वद त्वं मुनिसत्तम !

यश्चात्वा निश्चित मे स्थान्मन शुद्धस्तु कारणम् ॥ ५१ ॥

माकण्डेय उवाच

शृणु पाण्डव ! बहूपामि प्रमाणं योजनस्य यम् ।

तथा यात्राविशेषेण विदार्यं वृच्छमम्भवम् ॥ ५२ ॥

तियग्यवोदराण्यग्रावृद्ध्या वामीहयग्नय । प्रमाणमङ्गुल्यादुचितस्तिर्द्वादशाङ्गुला
धितस्तिर्द्वितयं हस्तधृतुहस्तं घनं स्मृतम् ।

स एव दण्डो गदितो विशेषज्ञैर्युधिष्ठिर ! ॥ ५४ ॥

धनुःसहस्रे द्वेक्रोशश्चतुःक्रोशं च योजनम् । एतद्योजनमानं ते कथितं भरतर्षभ ॥
येन यात्रां ब्रजन्वेत्ति फलमानं निजार्जितम् । उक्तं कृच्छ्रफलं तीर्थे जलरूपेनृपोत्तम
यथाविशेषं ते वच्मि पूर्वोक्ते तत्र तत्र च । तन्मे शृणु महीपाल श्रद्धधानायकथ्यते
यस्मिंस्तीर्थे हि यत्प्रोक्तं फलं कृच्छ्रादिकं नृप ॥

तत्राप्युपोषणात्कृच्छ्रफलं प्राप्नोत्यथाधिकम् ॥ ६० ॥

दीनजाप्याच्च लभते फलं कृच्छ्रस्य शक्तितः ।

तत्र विख्यातदेवेशं स्नात्वा दृष्ट्वाभिपूज्य च ॥ ६१ ॥

प्रणम्य लभते पार्थ फलं कृच्छ्रभवं सुधीः ।

तीर्थे मुख्यफलं स्नानाद्वितीयं चाप्युपोषणात् ॥ ६२ ॥

तृतीयं विख्यातदेवस्य दर्शनाभ्यर्चनादिभिः । चतुर्यंजाप्ययोगेन देहशक्त्या त्वहर्निशम्
पञ्चमं सर्वतीर्थेषु कल्पनीयं हि दूरतः । तीरस्थो यो योजनाद्वर्गाद्दशांशं लभते फलम्

उक्ततीर्थफलात्पार्थ ! नात्र कार्या विचारणा ॥ ६५ ॥

उपवासेन सहितं महानद्यां हि मज्जनम् ।

अप्यर्वाग्योजनात्पार्थ ! दद्यात्कृच्छ्रफलं नृणाम् ॥ ६६ ॥

षड्योजनवहा कुल्या नद्योऽल्पा द्वादशैव च ।

चतुर्विंशतिगा नद्यो महानद्यस्ततोऽधिकाः ॥ ६७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे तीर्थयात्रादिविशेषविधानकथननाम सप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

अष्टाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

परार्थयात्राफलकथनम्

युधिष्ठिर उवाच

परार्थं तीर्थयात्राया गच्छतः कस्य किं फलम् ।

क्रियन्मात्रं मुनिधोष्ठं तन्मे ब्रूहि हृषानिधे ॥ १ ॥

भ्राकण्डेय उवाच

पराधगच्छतस्तस्मैपदं भृशुपायिष । यथायाचत्फलतस्य यात्रादिविहितमयेत्
उत्तमेनेह षण्णमद्रव्यलोभादिना नृष । नाधमस्यैकचित्कार्यं तीर्थयात्रादिसेवनम्

धमकम् महाराजं स्वयं विद्वान्समाचरेत् ।

शरीरस्याऽथवा शक्त्या अन्यद्वा कार्ययोगतः ॥ ४ ॥

धमकम् सदा प्रायः सवर्णेनैव कारयेत् । पुत्रपौत्रादिकैर्वापिष्ठातिमिर्गोत्रसम्भये
धृष्टं हि विहितं प्राहुर्धमकम् युधिष्ठिर । तैरप्येव कारयेत्समाप्नोत्तमेनाधमैरपि ॥ ६

अधमन कृतं सम्यङ् न भवेदिति मे मतिः । उत्तमश्चाधमार्थं यैर्युयं दुर्गतिमाप्नुयात्
न शूद्राय मतिं दद्यान्मोक्षिणं न हविर्कृतम् ।

न चास्योपदिशद्भमः ॥ चास्य प्रतमादिशेत् ॥ ८ ॥

चपलपलाययात्राप्रव्रज्यामन्त्रसाधनम् । देवताराधनं दीक्षास्त्रीशूद्रपतनानिषद्
पतिव्रता पतन्यय विधवा मयमाचरन् । भमर्तुं काऽशक्ते पत्नी सधैर्कुर्यादनुग्रहा
गन्था पराथ तीर्थादीयोगोऽशक्यफलं लभेत् । गच्छतश्चयसङ्गेन तीर्थमर्द्धफलं स्मृतम्
अनुसङ्गेन नाथस्य स्नाने स्नानफलं विदुः ।

नैव यात्राफलं न ह्यशास्त्रोक्तं कर्मयागफलम् ॥ १२ ॥

विप्रथं नपितृव्यस्य मातुमातामहस्य च । मातुःस्य तथा भ्रातुःश्वशुरस्य सुतस्य च
पोषकाद्याध्यापि मातामहा गुरोस्तथा ।

स्वसुर्मातृष्वसुः पैत्र्या आचार्याध्यापकस्य च ॥ १४ ॥

इत्याद्यर्थे नरः स्नात्वा स्वयमष्टांशमाप्नुयात् ।

साक्षात्पित्रोः प्रकुर्वाणश्चतुर्थांशमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥

पतिपत्न्योर्मिथश्चाद्धं फलं प्राहुर्मनीषिणः ।

भागिनेयस्य शिष्यस्य भ्रातृव्यस्य सुतस्य च ॥

पद्त्रिपञ्चतुर्भागान्फलमाप्नोति वै नरः ॥ १६ ॥

इति ते कथितं पार्थ पारम्पर्यक्रमागतम् । कर्तव्यं ज्ञातिवर्गस्य परार्थधर्मसाधनम्

चर्पाश्चतुसमायोगेसर्वानद्योरजस्वलाः । मुक्त्वा सरस्वतीं गङ्गानर्मदां यमुनानदीम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

रेवाखण्डे परार्थयात्राफलकथननामाष्टाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

एकोनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

रेवाखण्डपठनश्रवणदानादिफलश्रुतिवर्णनम्

श्रीमार्कण्डेय उवाच

एवं ते कथितं राजनपुराणं धर्मसंहितम् । शिवप्रीत्या यथा प्रोक्तं वायुना देवसंसदि

पृष्टितीर्थसहस्राणि पृष्टिकोटिस्तथैव च । आदिमध्यावसानेषु नर्मदायां पदे पदे ॥

मया द्वादशसाहस्री संहिताया श्रुतापुरा । देवदेवस्य गदतः साम्प्रतं कथिता तव

पृष्टस्त्वयाऽहं भूपाल पर्वतेऽमरकण्टके । स्थितः संक्षेपतः सर्वं मया तत्कथितं तव

नर्मदाचरितं पुण्यं शृणु तस्यास्तियत्फलम् । यत्फलं सर्ववेदैः स्यात्स पङ्कजपदक्रमैः

पठितैश्च श्रुतैर्वाऽपि तस्माद्भवदुत्तरं भवेत् ।

सत्रयाजी फलं यत्र लभते द्वादशाब्दिकम् ॥ ६ ॥

चरिते तु श्रुते देवा लभते तादृशं फलम् । सर्वतीर्थेषु तत्पुण्यं स्नात्वा सागरमादितः

सकृन्नात्वा तथा श्रुत्वा नर्मदायां फलं हि तत् ।

आदिमध्याधसानेन नमदाच्चरितं शुभम् ॥ ८ ॥

यः शृणोति नरो भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ।

स प्राप्य शिवसंस्थानं रद्रकन्यासमावृतं ॥ ९ ॥

रुद्रस्यानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोक्षः । एतद्धर्ममुपाख्याय सर्वशास्त्रेषु सप्तमम्
देशे वा मण्डले वाऽपि वाग्रामेन गरेऽपि वा । गृहे वा तिष्ठन्नेव स्वच्छातुर्घण्यस्य भागः
स ब्रह्मास शिवः साक्षात्स च देवो जगद्गुरुः । त्रिविधकारणलोके धर्मपन्थानमुत्तमं
देवतानां गुरुं शास्त्रं परमं सिद्धिकारणम् ।

श्रुत्येभ्यस्मुखात्पार्थ मयाऽपि तथं कीर्तितम् ॥ १३ ॥

दक्षिणे चोत्तरे कूले यानि तीर्थानि कानि चित् ।

प्रधानतः सुपुण्यानि कथितानि विशेषतः ॥ १४ ॥

स्पर्शनाद्दृशनात्तथा कीर्तनाच्छ्रवणात्तथा । मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकसमच्छति
इत्थं यः शृणुयान्नित्यं पुराणं शिवमाप्सितम् ।

ब्राह्मणो वेदविद्यायान्त्रिभ्यो विजयी भवेत् ॥ १६ ॥

धनभागी भवेद्भूयः शूद्रो वै धर्मभाग्यवेत् ।

सौभाग्यं सन्तति स्वयं नारी श्रुत्वाऽप्नुयाद्धनम् ॥ १७ ॥

ब्रह्मप्रश्नसुरापश्नस्तेनैव गुरुस्तत्पुत्रः । माहात्म्यं नर्मदायास्तु श्रुत्वा पापवहिष्कृता
पापभेरी वृत्तप्रश्नं स्वामिभिर्वासघातकः । गोप्रश्नगरद्वयं कन्याचिन्त्यकारकं
एतन्धुत्वं यपापेभ्यो मुच्यन्ते नाऽत्र संशयः । येषु नर्मावितात्मानः शृण्वन्ति सततं
पूजयन्त इदं दद्यात् पूजितां गुरुवश्च तैः । नर्मदां पूजितार्तेन भगवांश्च महेश्वरः ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गन्धपुष्पविभूषणैः । पूजितं परया भक्त्या शास्त्रमेतत्फलप्रदं
लेखापयित्वा सर्वलं नमदाच्चरितं शुभम् । उत्तमं सर्वशास्त्रेभ्यो यो ददाति द्विजन्म
नमदां सर्वतीर्थेषु ज्ञाने दाने च यत्फलम् । तत्फलं समवाप्नोति स नरो नाऽत्र संशयः
एतत्पुराणं रुद्रोक्तं महापुण्यफलप्रदम् । स्वर्गदुष्टत्रयं धनं यशस्यं कीर्त्तिवर्द्धनम्

सर्वपापहरं पार्थ दुःखदुःस्वप्ननाशनम् । पठतां शृण्वतां राजन्सर्वकमार्थसिद्धिदम्
शान्तिरस्तु शिवं चास्तु लोकाः सन्तु निरामयाः ।

गोब्राह्मणेभ्यः स्वस्त्यस्तु धर्मं धर्मात्मजाऽऽश्रयः ॥ २७ ॥

नरकान्तकरी रेवा सतीर्था विश्वपावनी । नर्मदा धर्मदाचास्तु शर्मदापार्थतेसदा
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
रेवाखण्डे मार्कण्डेययुधिष्ठिरसम्वादे रेवाखण्डपठनश्रवणदानादिफलश्रुति
वर्णनं नामैकोनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥

त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

तीर्थावलिवर्णनम्

सूत उवाच

इत्युक्तवोपररामाथपाण्डोःपुत्रायवैमुनिः । मृकण्डतनयोधीमान्सप्तकल्पस्मरःपुरः
मार्कण्डेमुनिना प्रोक्त यथा पार्थाय सत्तमाः ।

तथा वः कथितं सर्वं रेवामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २ ॥

इयं पुण्या सरिच्छ्रेष्ठारेवा विश्वैकपावनी । रुद्रदेहसमुद्भूता सर्वभूताभयप्रदा ॥
उँकारजलधिं यावदुवाच भृशुनन्दनः । तीर्थसङ्गमभेदान्वै धर्मपुत्राय पृच्छते ॥
समासेनैव मुनयस्तथाहं कथयामि वः । सप्तपट्टिसहस्राणि पट्टिकोट्यस्तथैव च
कथं केनात्र शक्यन्ते वक्तुं चर्यशतैरपि । तथाप्यत्र मुनिश्रेष्ठाः प्रोक्तं पार्थाय वै यथा-

तीर्थमोङ्कारमारभ्य वक्ष्ये तीर्थावलिं शुभाम् ।

प्रोच्यमानां समासेन तां शृणुध्वं महर्षयः ॥ ७ ॥

नत्वा सोमं महेशानं नत्वा ब्रह्माच्युतौ वुमौ ।

चण्डपाणेश्चमाहात्म्यं कावेरीसङ्गमस्तथा । कुवेरेऽवरतीर्थं चवाराहीसङ्गमस्तथा
सङ्गमश्चण्डवेगायास्तीर्थं चण्डेश्वरंतथा । परण्डीसङ्गमः पुण्य परण्डेश्वरमुत्तमम्
पितृतीर्थं च तत्रैव उँकारस्य च सम्भवम् ।

माहात्म्यं पञ्चलिङ्गानामोङ्कारस्य मुनीश्वराः ॥ २६ ॥

कोटितीर्थस्य माहात्म्यंतीर्थंकाकहदंतथा । जम्बुकेऽवरतीर्थं चसारस्वतमतःपरम्
कपिलासङ्गमस्तद्वत्तीर्थं च कपिलेश्वरम् । दैत्यसूदनतीर्थं चचक्रतीर्थं च वामनम् ॥
तीर्थलक्षं चिदुः पूर्वं कपिलायास्तु सङ्गमे ।

स्वर्गस्य नरकस्यापि लक्षणं मुनिभाषितम् ॥ ३२ ॥

व्यवस्थानं शरीरस्य गोप्रदानानुवर्णनम् । अशोकवन्कितीर्थं मतङ्गाश्रमवर्णनम्
अशोकेश्वरतीर्थं च मतङ्गेश्वरमुत्तमम् । तथा मृगचनं पुण्यं तत्र तीर्थं मनोरथम् ॥
सङ्गमोऽङ्गारगर्ताया अङ्गारेऽवरमुत्तमम् । तथा मेघवनंतीर्थं देव्यानामानुकीर्तनम्
सङ्गमश्चापि कुब्जायास्तीर्थं कुब्जेश्वरं तथा ।

दिल्वाम्रकं तथा तीर्थं पूर्णद्वीपमतः परम् ॥ ३६ ॥

तथा हिरण्यगर्भायाः सङ्गमःपुण्यकीर्तनः । द्वीपेश्वरं नाकतीर्थंपुण्यं यज्ञेश्वरंतथा
माण्डव्याश्रमतीर्थं च विशोकासङ्गमस्तथा ।

वागीश्वरं नाम तीर्थं पुण्यो वै वागुसङ्गमः ॥ ३८ ॥

सहस्रावर्तकं तत्र तीर्थं सौगन्धिकंतथा । सङ्गमश्चसरस्वत्या ईशानं तीर्थमुत्तमम्
देवतात्रयतीर्थं चशूलखातं ततः परम् । ब्रह्मोदं शाङ्करं सौम्यं सारस्वतमतः परम्
सहस्रयज्ञतीर्थं च कपालमोचनं तथा । आग्नेयमदितीसं चाराहं तीर्थमुत्तमम् ॥
तथा देवपथंतीर्थं नीर्थं यज्ञसहस्रकम् । शुकुतीर्थं दीप्तिकेशं चिण्णुतीर्थं चयोधनम्
नर्मदेश्वरतीर्थं चवरुणेशं चमास्तम् । योगेशं रोहिणीतीर्थं दास्तीर्थं च सत्तमाः
ब्रह्मावर्तं चपत्रेशं बाह्वंसौरं चकीर्त्यते । मेघनादं दास्तीर्थं देवतीर्थं गुहाश्रयम् ॥
नर्मदेश्वरसञ्ज्ञं तत्कपिलातीर्थमुत्तमम् । करंजेशं कुण्डलेशं पिपलादमतः परम् ॥
चिमलेश्वरतीर्थं चपुष्करिण्याश्चसङ्गमः । प्रशंसाशूलमेदस्य तत्रैवाऽन्धकविक्रमः

प्रणम्य नमदां देवीं चक्षुः तीर्थावलिं त्विमाम् ॥ ६ ॥

उन्नमो विभ्ररूपाय उन्कारायाऽसित्तात्मने ।

यमारभ्य प्रवक्ष्यामि रेवार्तीर्थावलिं द्विजा ॥ १० ॥

अस्मिन्माकण्डगदिने रेवार्तीर्थं व मे शुभे ।

पुराणसंहिताध्याया भाषण्डाद्यमवर्णनम् ॥ ११ ॥

ततः प्रश्नाधिकारश्च प्रश्नांमा नमदोद्धवा । तयापञ्चदशानां चतुषाहानामकीर्तनम्
नामनिषघन तद्वनया कलरुसमुद्रया । एषविंशतिकन्यानां तद्वन्नामानुकार्त्तनम्

भाषण्डेयानुभूतानां सप्तानां लक्षणाणि च ।

माहात्म्यं चैव रेवाया शिवविष्णोस्तथैव च ॥ १४ ॥

महारुद्राण तद्वदोद्धारस्य चसम्भय । तथैवोद्धारमाहात्म्यममरुद्रकीर्तनम् ॥

अमरुद्रताय चतुर्था दारुणन महम् । दारुकेभरतीर्थं च तीर्थं चै चरुकेभरम् ॥

चरुकासङ्गमन्तदुद्ध्यतापातेभ्य नया । पातालेभ्यरतीर्थं चकोटिपञ्चाद्वय तथा ॥

चरणभ्यरतीर्थं घण्टिङ्गान्यष्टोत्तर शतम् । सिद्धेभ्यरयमेश च प्रलोभ्यरमत परम् ॥

सारस्यत चाण्ड्य सावित्र सोमसञ्चितम् ।

शिवज्ञान महातार्थं रद्रावर्तं द्विजोत्तमा ॥ १९ ॥

ब्रह्माचन पर नाथ मृषाचनमत परम् । पिप्पलाघततीर्थं चपिप्पल्याश्चैव सङ्गम

अमरकण्टमाहात्म्यं कपिलामङ्गमस्तथा ।

विशल्यासम्भवापि भृगुतुङ्गादिकीर्तनम् ॥ २१ ॥

विशल्यासङ्गम पुण्यं करमदासमागम । करमदभ्यर तीर्थं चचतीर्थमनुत्तमम् ॥

मङ्गमो नीलगङ्गाया विध्वंसस्त्रिपुरस्य च । कीर्तनतीर्थदानानां मधुकृतीयाव्रतम्

अप्सरभ्यरतार्थं च देहक्षेपे विधिस्ततः ।

ताय ज्वालेभ्यर नाम ज्वालाया सङ्गमस्तथा ॥ २४ ॥

शक्रतीर्थं कुशाघन हसतीर्थं तथैव च । अम्बरीषस्य तीर्थं चमहाकालेभ्यर तथा ॥

मातृकेभ्यरतीर्थं च भृगुतुङ्गानुवर्णनम् । तत्र मरुमाहात्म्यं चपलेभ्यरकीर्तनम् ॥

चण्डपाणेश्वरमाहात्म्यं कावेरीसङ्गमस्तथा । कुबेरेश्वरतीर्थं चवाराहीसङ्गमस्तथा
सङ्गमश्चण्डवेगायास्तीर्थं चण्डेश्वरतथा । एरण्डीसङ्गमः पुण्य एरण्डेश्वरमुत्तमम्
पितृतीर्थं च तत्रैव ॐकारस्य च सम्भवम् ।

माहात्म्यं पञ्चलिङ्गानामोङ्कारस्य मुनीश्वराः ॥ २६ ॥

कोटितीर्थस्य माहात्म्यंतीर्थंकाकहृदंतथा । जम्बुकेश्वरतीर्थं चसारस्वतमतःपरम्
कपिलासङ्गमस्तद्वत्तीर्थं च कपिलेश्वरम् । दैत्यसूदनतीर्थं चचक्रतीर्थं च वामनम् ॥
तीर्थलक्षं विदुः पूर्वं कपिलायास्तु सङ्गमे ।

स्वर्गस्य नरकस्यापि लक्षणं मुनिभाषितम् ॥ ३२ ॥

व्यवस्थानं शरीरस्य गोप्रदानानुवर्णनम् । अशोकवनिकातीर्थं मतङ्गाश्रमवर्णनम्
अशोकेश्वरतीर्थं च मतङ्गेश्वरमुत्तमम् । तथा मृगवनं पुण्यं तत्र तीर्थं मनोरथम् ॥
सङ्गमोऽङ्गारगर्ताया अङ्गारेश्वरमुत्तमम् । तथा मेघवनंतीर्थं देव्यानामानुकीर्तनम्
सङ्गमश्चापि कुब्जायास्तीर्थं कुब्जेश्वरं तथा ।

विल्वाश्रमं तथा तीर्थं पूर्णद्वीपमतः परम् ॥ ३६ ॥

तथा हिरण्यगर्भायाः सङ्गमःपुण्यकीर्तनः । द्वीपेश्वरं नाकतीर्थं पुण्यं यज्ञेश्वरंतथा
माण्डव्याश्रमतीर्थं च विशोकासङ्गमस्तथा ।

वागीश्वरं नाम तीर्थं पुण्यो वै वागुसङ्गमः ॥ ३८ ॥

सहस्रावर्तकं तत्र तीर्थं सौगन्धिकंतथा । सङ्गमश्चसरस्वत्या ईशानं तीर्थमुत्तमम्
देवतात्रयतीर्थं चशूलखातं ततः परम् । ब्रह्मोदं शाङ्करं सौम्यं सारस्वतमतः परम्
सहस्रयज्ञतीर्थं च कपालमोचनं तथा । आग्नेयमदितीसं चाराहं तीर्थमुत्तमम् ॥
तथा देवपथंतीर्थं नीर्थं यज्ञसहस्रकम् । शुक्रतीर्थं दीप्तिकेशं विष्णुतीर्थं चयोधनम्
नर्मदेश्वरतीर्थं चवरुणेशं चमारुतम् । योगेशं रोहिणीतीर्थं दारुतीर्थं च सत्तमाः
ब्रह्मावर्तं चपत्रेशं चाहं सौरं चकीर्त्यते । मेघनादं दारुतीर्थं देवतीर्थं गुहाश्रयम् ॥
नर्मदेश्वरसङ्गं तत्कपिलातीर्थमुत्तमम् । करंजेशं कुण्डलेशं पिपलादमतः परम् ॥
विमलेश्वरतीर्थं चपङ्करिण्याश्चसङ्गमः । प्रशंसाशालमेदम्य तत्रैवात्मानं कर्तव्यम् ॥

देवाभ्यामनदानं धनमेषाम्भवनिग्रह । शृङ्गेभेदस्य चोत्पत्तिस्तथापात्रपरीक्षाणाम् ।

प्रशमा दानधर्मस्य श्रुतिश्रुतानुभाषणम् ।

म्यगतिं वीरनपसो मानुमप्यास्नायेद्विद्वत् ॥ ४८ ॥

शयनस्यगमने माहात्म्यं शृङ्गेभेदजम् । कपिलेश्वरतीर्थं च मोक्षतीर्थं मतः परम्

सङ्गमो मोक्षनद्याश्च तीर्थं च विमलेश्वरम् ।

नार्थं योऽनृकतीर्थं च पुष्करिण्याश्च सङ्गमः ॥ ५० ॥

भाद्रिकेश्वरतीर्थं च तीर्थं वै सङ्गमेश्वरम् ।

सङ्गमा भीमबुल्यायास्तीर्थं भीमेश्वरं शुभम् ॥ ५१ ॥

माङ्गण्डेश्वरतीर्थं धननाथं विष्णवेश्वरम् । करोटीश्वरतीर्थं च तीर्थं मिन्द्रीश्वरं शुभम्

भगान्नयेशं बुभारेशं व्यामेश्वरमुत्तमम् । वैद्यनाथं च केदारमानन्देश्वरमग्निम्

माननाथं ॥ मुण्डेशं शौरं कामेश्वरं तथा । सङ्गमध्वानुशुद्धाचैतीर्थं भीमाशुनाह्वये

नाथं धर्मेश्वरं नाम लुङ्गेश्वरमतः परम् ॥ ५४ ॥

तता धनदतीर्थं च जटेश सङ्गलेश्वरम् । कपिलेश्वर तीर्थं च गोपारेश्वरमुत्तमम् ॥

मणिनागेश्वरं नाम मणिनद्याश्च सङ्गमः । तिलकेश्वरतीर्थं च गीतमेशमतः परम्

भीमाश्वरं च चन्द्रेशमध्वर्याश्च सङ्गमः । यर्द्धाश्वरं नारदेशं वैद्यनाथं कर्पीश्वरम्

कुम्भेश्वरं च माङ्गण्ड रामेश नृदमणेश्वरम् । मेघेश्वरं मन्मथेशमप्सराराहदसम्भकम्

हृदिस्फुटं मधुस्फुटं नन्दिपेशं च वादणम् ।

पायके वरतीर्थं च नर्धय कपिलेश्वरम् ॥ ६० ॥

नारायणाह्वय तीर्थं चक्रतीर्थमनुत्तमम् ।

चण्डादित्यं पर तीर्थं चण्डिकातीर्थमुत्तमम् ॥ ६१ ॥

यमहासाह्वय तीर्थं तथा गङ्गेश्वरशुभम् । नन्दिपेश्वरमञ्जराधरनारायणाह्वयम् ॥

नन्दिश्वरं च माङ्गण्ड शुक्लतीर्थमतः परम् । व्यामेश्वरं परतीर्थं तत्र सिद्धेश्वरं तथा

कोटितीर्थं प्रभार्तीर्थं वासुकीश्वरमुत्तमम् । सङ्गमश्चक्राद्या माङ्गण्डेश्वरमुत्तमम्

तीर्थं कोटीश्वरनाम तथा सङ्कर्षणाह्वयम् । कनकेश मन्मथेशतीर्थं सर्वानसूयकम् ॥

परण्डीसङ्गमःपुण्यो मातृतीर्थं च शोभनम् ।

तीर्थं स्वर्णशलाकाख्यं तथा चैवाम्बिकेश्वरम् ॥ ६६ ॥

करञ्जेशं भारतेशं नागेशं मुकुटेश्वरम् । सौभाग्यसुन्दरीतीर्थं धनदेश्वरमुत्तमम् ॥

रोहिण्यं चक्रतीर्थं च उत्तरेश्वरसञ्ज्ञितम् । भोगेश्वरं च केदारं निष्कलङ्कमतःपरम्

मार्कण्डं धौतपापं च तीर्थंमाङ्गिरसेश्वरम् । कोटवीसङ्गमःपुण्यंकोटितीर्थंचतत्रवै

अयोनिजं परं तीर्थंमङ्गारेश्वरमुत्तमम् ।

स्कान्दं च नार्मदं ब्राह्मं चाल्मीकेश्वरसञ्ज्ञितम् ॥ ७० ॥

कोटितीर्थं कपालेशं पाण्डुतीर्थं त्रिलोचनम् ।

कपिलेशं कम्बुकेशं प्रभासं कोहनेश्वरम् ॥ ७१ ॥

इन्द्रेणं बालुकेशं च देवेशं शाक्रमेव च । नागेश्वरं गौतमेशमहल्यातीर्थमुत्तमम् ॥

रामेश्वरं मोक्षतीर्थं तथाकुशलवेश्वरो । नर्मदेशं कपर्दीशं सागरेशमतः परम् ॥ ७३

धौरादित्यं परंतीर्थं तीर्थं चापरयोनिजम् । पिङ्गलेश्वरतीर्थं च भृङ्गीश्वरमनुत्तमम्

दशाश्वमेधिकं तीर्थं कोटितीर्थं च सत्तमाः ।

मार्कण्डं ब्रह्मतीर्थं च आदिवाराहमुत्तमम् ॥ ७५ ॥

आशापूराभिधं तीर्थं कौबेरं मारुतं तथा । चरुणेशं यमेशं च रामेशं कर्कटेश्वरम्

शक्रेशं सोमतीर्थं च नन्दाहदमनुत्तमम् । वैष्णवं चक्रतीर्थं च रामकेशवसञ्ज्ञितम्

तथैवचकिमणीतीर्थं शिवतीर्थमनुत्तमम् । जयवाराहतीर्थंच तीर्थमस्माहकाह्वयम्

अङ्गारेशं च सिद्धेशं तापेश्वरमतः परम् । पुनः सिद्धेश्वरं नाम तीर्थं च चरुणेश्वरम्

पराशरेश्वरं पुण्यं कुसुमेशमनुत्तमम् । कुण्डलेश्वरतीर्थं च तथा कलकलेश्वरम् ॥

न्यङ्कुवाराहसञ्ज्ञं च अङ्गोलं तीर्थमुत्तमम् । श्वेतवाराहतीर्थं चभार्गलंसौरमुत्तमम्

हुङ्गारस्वामितीर्थं च शुक्लतीर्थं च शोभनम् ।

सङ्गमो मधुमत्याश्च तीर्थं वै सङ्गमेश्वरम् ॥ ८२ ॥

नर्मदेश्वरसञ्ज्ञं च नदीत्रितयसङ्गमः । अनेकेश्वरतीर्थं च शर्मेशं मोक्षसञ्ज्ञितम् ॥

कावेरीसङ्गमः पुण्यस्तीर्थं गोपेश्वराह्वयम् । मार्कण्डेशंचनागेशमुदम्बर्वाश्च सङ्गमः

साम्बादित्याद्वयं तीर्थमुदम्बर्याश्च सङ्गमः ।

मिद्वेम्बर च माकर्ण्डं तथा सिद्धेम्बरीज्जतम् ॥ ८५ ॥

गोपेश कपिलेश च वैद्यनाथमनुत्तमम् । पिङ्गले-वरतीर्थं च सैन्धवायतन महत् ॥

भूर्नाम्बराद्वय तीर्थं गङ्गावाहमतः परम् । गौतमेम्बरीयं च दशाभ्यन्तरेण तथा

भृगुतीर्थं तथा पुण्यं न्याना सौभाग्यमुन्दरी ।

वृषस्नानं च तत्रैव केदार धूतपातकम् ॥ ८८ ॥

तीर्थं धूनेम्बराम्भमेरुर्दामन्जक तथा । तीर्थं च कनकेश्वर्या ज्वालेश्वरं ततः परम्

शालग्रामाद्वय तीर्थं मोमनाथमनुत्तमम् । तथैवोदीर्णद्वाराहतीर्थं चन्द्रप्रभासकम्

ह्वावशान्तिवतीर्थं च तथा मिद्वेम्बराम्भिमम् । कपिलेश्वरतीर्थं च तथा त्रैविक्कम शुभम्

विश्वरूपाद्वयनाथ नारायणज्जत तथा । मूलग्रीपतितीर्थं च बौलग्रीपतिसङ्गकम्

दधताथ हस्ततीर्थं प्रभाम तीर्थमुत्तमम् । मूलस्थानं च कण्ठेशमद्वहासमतः परम् ॥

भृगु वैम्बरीयं च न्यानामृलेश्वरी तथा । मारस्वनदारकेशमम्बिनोस्तीर्थमुत्तमम्

साधित्रिनाथमनुलबालसिन्धेम्बर तथा । नमदेश मानतीर्थं देवतीर्थमनुत्तमम् ॥

मच्छकेश्वरीयं च शिखितीर्थं च शोभनम् ।

काटिनाथ मुनिश्रेष्ठान्नत्रकोटीम्बरी मृडा ॥ ९६ ॥

तीर्थपेतामहनाम माण्डव्येश्वरसञ्ज्ञितम् । तत्रनारायणेशञ्चमरूशमतः परम् ॥

द्वस्नानं मिडरुध वैष्णवायमनुत्तमम् । तथैव मान्तीर्थं च उत्तरेशमतः परम् ॥ ९८ ॥

तथैव नमश्च मान्तीर्थं तथा पुनः । तथा च कुररीतीर्थं द्वीपदेश दशकन्यकम्

मुषण्डिन्नुताथ च अणपापप्रमोचनम् । मारभूनेश्वर तीर्थं तथा मुण्डीश्वरधिक्षु

एकस्नानं द्विगुणार्पणं तथैव चाप्सरसः परम् ।

मुन्याग्र्यं च माकर्ण्डं गणितादेवताद्वयम् ॥ १०१ ॥

आमलेश्वरनाथञ्च तथा कन्ये वर तथा । आपादीतीर्थमित्याहुः प्रदीतीर्थं तथैव च

आवकेश्वरनाथ च कपालेश तथैव च । माकर्ण्डं कपिलेश च एरण्डीसङ्गमस्तथा

एरण्डीद्वयनाथ रामनाथमतः परम् । जमदग्ने परं तीर्थं रेवासागरसङ्गमः

लोष्टणेऽश्वरतीर्थं तल्लुङ्केशनामकं तथा । वृषखातं तत्र कुण्डं तथैव ऋषिसत्तमाः
तथा हंसेयुरं नाम तिलादं वासवेश्वरम् । तथा कोटीश्वरं तीर्थमलिकातीर्थमुत्तमम्
विमलेश्वरतीर्थं च रेवासागरसङ्गमे ॥ १०६ ॥

एवं तीर्थावलिः पुण्या मया प्रोक्ता महर्षयः ।

तीर्थमुक्तावलिः पुण्या ग्रथिता तद्वरज्जुना ॥ १०७ ॥

नर्मदानीरनिर्णिक्ता मार्कण्डेयविनिर्मिता । मण्डनायेहसाधूनां सर्वलोकहिताय च
दुरितध्वान्तशमनी धार्या धर्मार्थिभिः सदा ।

अहोरात्रकृतं पापं सकृज्जप्त्वाऽऽशु नाशयेत् ॥ १०८ ॥

त्रिकालं जप्त्वा मासोत्थं शिवाग्रे च त्रिमासिकम् ।

मासं जप्त्वाऽथ वार्योत्थं वर्षं जप्त्वा शताब्दिकम् ॥ ११० ॥

श्राद्धकाले च विप्राणां भुज्जतां पुरतः स्थितः ।

पठंस्तीर्थावलिं पुण्यां गयाश्राद्धप्रदो भवेत् ॥ १११ ॥

पूजाकाले च देवानां श्रद्धया पुरतः पठन् । प्रीणयेत्सर्वदेवांश्च पुनातिसकलंकुलम्

एवं तीर्थावलिः पुण्या रेवातीरद्वयाश्रिता ।

मया प्रोक्ता मुनिश्रेष्ठास्तथैव शृणुताऽनघाः ॥ ११३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

तीर्थावलिकथनं नाम त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३० ॥

एकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्याय

तीर्थमण्डरयापरिगणनार्णनम्

धीक्ष्ण उवाच

तथैष तीर्थस्तरकान्वश्येहमृषिसत्तमा । येस्तुतीयावलीगुम्फपूर्वोर्ध्वत्वन हन
यिमत्तो भनत्ताकानामानन्दयन शुभ । मृकण्डतनय पूर्व प्राद पार्थाय पृच्छत
यथा तथाऽद पश्यामि तीर्थाना स्तरकानिह ।

शियाभ्युपानना पुण्या रेवाकरपन्ता किल ॥ ३ ॥

नारदयोभूतनीधमर्त्त पुष्पिनाशुमा । यपुष्पगन्धलक्ष्म्यायैत्रीलोकपंसुरभीहनम्
तपुपमकरान्वय रसाभ्याद्विदुत्तम । समर खलुमार्कण्डो मुनिमतिमता पर
तपुपमाग हृदय तीर्थस्तयकत्रिभिताम् । द्वातिसततपुण्यामुनिर्भृगुगोब्रह्म
तन्या स्तररसस्थानं वश्येऽहमृषिसत्तमा ॥ ६ ॥

ॐकारतीर्थमारभ्य याव पश्चिमसागरम् । सङ्गमापञ्चत्रिंशद्देवदीना पापनाशना
दर्शकमुत्तरे तीर त्रिभिरिति दक्षिणे । पञ्चत्रिंशतम ध्रेष्टो रेवासागरसङ्गम ॥
सङ्गम महितान्देवगेयातीरद्वयेऽपि च । सतुःशतानितीर्थानिप्रसिद्धानिद्विभोसमा
त्रिशत शिषतीर्थानि त्रयस्त्रिंशत्समभ्यितम् ।

तत्राऽपि व्यक्तितो वश्ये शृणुष्व तानि सत्तमा ॥ १० ॥

माकण्डेभरतार्थानि दर्शनेषु मुनाभरा । दशादित्यमथान्यत्र तथैष कपिलेभरा
सोमसस्थापितान्यष्टौ तावन्तो नमदेभरा ।

कोटिनाथान्यथापि च सप्त सिद्धभरास्तथा ॥ १२ ॥

नागेभराश्च समैव खातारद्वयेऽपि तु । सप्तैव वद्विचिहितान्यथाप्यापतसप्तकम्
कदारोभरतायानि पञ्च पञ्चेन्द्रजानि च । धरुणेशाश्च पञ्चैव पञ्चैव धनदेभरा
देवतीर्थानि पञ्चैव सत्वारोवैष्णवेभरा । वैद्यनाथाश्च चत्वारश्चत्वारोधानरेभरा

ब्रह्मारेवतीर्थानिताचन्त्येषमुनीश्वराः । सारस्वतानिषत्वारिषत्वारोद्गमकेश्वराः
 गौतमेश्वरतीर्थानि श्रीणिरामेश्वरास्त्रयः । कपालेश्वरतीर्थानिश्रीणिहंसवृत्तानि च
 श्रीण्येव मोक्षतीर्थानि त्रयोवचिमलेश्वराः । सहस्रयज्ञतीर्थानि श्रीण्येवमुनिश्रव्यात्
 भीमेश्वरास्त्रयः व्याताः स्वर्णतीर्थानि श्रीणि च ।

धौतपापहरं प्रोक्तं फरञ्जेशहरं तथा ॥ १६ ॥

ऋणमोक्षतीर्थं द्वे तथास्कन्देश्वरद्वयम् । दशाश्वमेधतीर्थं द्वे नन्दतीर्थद्वयं द्विजाः
 मन्मथेशद्वयं चैव भृगुतीर्थद्वयं तथा । पराशरेश्वरौ द्वौ च अयोनीसम्भवद्वयम् ॥
 व्यासेश्वरद्वयं प्रोक्तं पितृतीर्थद्वयं तथा । नन्दिकेश्वरतीर्थं द्वे द्वौ च गोपेश्वरौ स्मृतौ
 मार्गेशद्वयं तद्वद् द्वौ च ज्वालेश्वरौ स्मृतौ । शुक्लतीर्थद्वयं पुण्यमप्लवेशद्वयं च तथा
 पिप्पलेश्वरतीर्थं द्वे माण्डव्येश्वरसज्जिते । ह्रीपेश्वरद्वयं चैव प्राह तद्वद् भृगुद्वयम् !

उत्तरेश्वरतीर्थं द्वे अशोकेशद्वयौ तथा ॥ २४ ॥

द्वे योधनपुरे चैव रोहिणीतीर्थकद्वयम् । लुङ्गेश्वरद्वयं व्यातमान्यानं मुनिना तथा
 संकोनविंशतिशतं तीर्थान्येकैकशो द्विजाः । स्तवके पुरतन्तीर्थद्विशतं स चतुर्दशम् ॥

शैवान्येतानि तीर्थानि वैष्णवानि च सत्तमाः ॥

शृणुष्वं प्रोच्यमानानि ब्राह्मशाक्तानि च क्रमात् ॥ २७ ॥

अष्टाविंशति तीर्थानिवैष्णवान्यश्वीन्मुनिः । तेषु चाराहतीर्थानि प्रदेवमुनिसत्तमाः
 चत्वारि चक्रतीर्थानि शेषाण्यष्टादशैव हि ।

विष्णुनाऽधितिष्ठितान्येव प्राह पूर्वं मृकण्डजः ॥ २६ ॥

तथैव ब्रह्मणा सिद्ध्यै समतीर्थान्यवीचदत् । त्रिपुत्रब्रह्मणः पूजाब्रह्मेशाश्चतुरोऽपरे
 अष्टाविंशन्मया ख्याता यथासङ्ख्यं यथाक्रमम् ।

एतत्पवित्रमतुलं ह्येतत्पापहरं परम् । नर्मदाचरितं पुण्यं माहात्म्यं मुनिभाषितम्
 सूत उवाच

एवमुद्देशतः प्रोक्तो रेवातीर्थक्रमो मया । यथापार्यायसङ्क्षेपान्मार्कण्डे मुनिश्रव्यात्
 अचान्तराणि तीर्थानितेषु गुप्तान्यनेकशः । यत्र याचत प्रमाणा नितान्याकर्णयतानवाः

उंकारतापपरितः पवतादमरङ्कुगतः । कोशद्वये सवदिभुः सादकोटीत्रयीमता ॥

तीर्थानां सङ्ख्यया गुणप्रकृत्यानां द्विजोत्तमा ॥

कोशिका तु तीर्थानां कपिलासङ्गमं गृह्यते ॥ ३१ ॥

अशोकचनिष्पायाश्च तीर्थं लक्ष्यं प्रतिष्ठितम् । शतमङ्गारगतायां सङ्गमे मुनिसत्तमा ॥

ताथानामयुतं तद्वत्सङ्घायां सङ्गमं स्थितम् ।

शतं हिरण्यगभायां सङ्गमं समर्पस्थितम् ॥ ३७ ॥

ताथानामण्यष्टिश्च विशोकासङ्गमे स्थिता ।

तथा सहस्रं तीर्थानां सस्थितं वायुसङ्गमं ॥ ३८ ॥

शतं सरस्वतासङ्गं शुक्लनाथशतद्वयम् । सहस्रविष्णुनार्थेषुमाहिम्नं चामधायुतम् ॥

शूलमद् च ताथानां साम्रं लभं स्थितं द्विजा ।

द्वयप्रामं सहस्रं च तीर्थानां मुनिज्योतीन् ॥ ४० ॥

लङ्कापरं च तीर्थानां साम्रासप्तशतस्थिता । ताथान्यणोत्तराशतमणिनद्याश्च सङ्गमं ॥

वधनाथं च तीर्थानां शतमष्टाधिकं विदुः ॥ ४१ ॥

एष नाथः प्रमाणाभिज्ञातः कुम्भे चरद्विजा । साम्रं लभं च तीर्थानां स्थितरेषोत्सङ्गमं ॥

ततश्चाऽप्यधिकानि स्युरिति माकण्डमाश्रितम् ।

अणशतिसहस्राणि ध्यासङ्गीपाश्रितानि च ॥ ४३ ॥

सङ्गमं चक्रवायां स्थितमणोत्तरायुतम् । वरुणसङ्गमेतद्वत्सार्थान्यष्टाधिकशतम् ॥

धृतपापं च तार्थानां षष्टिरष्टाधिकास्थिता ।

स्कन्दतीर्थं शतं पुण्यं तीर्थानां मुनिरुत्तमान् ॥ ४५ ॥

कोहनेशं च तीर्थानां षष्टिरष्टाधिकां स्थिता ।

सादकोटां च तीर्थानां स्थिता वै कोशिलापुरे ॥ ४६ ॥

रामकेशवतार्थं च सहस्रं साम्रमुत्तमान् ।

अस्माहके सहस्रं च तीर्थानि निवसन्ति हि ॥ ४७ ॥

लम्भाणकं सहस्रं द्वे शूलतीर्थे द्विजात्तमा । ताथानि कथयामास पुरापाथायमागव ॥

शतमष्टाधिकं प्राह प्रत्येकं सङ्गमेषु च । नदीनामवशिष्टानां कावेरीसङ्गमं विना
 कावेर्याः सङ्गमे विप्राः स्थिता पञ्चशती तथा ।
 तीर्थानां पर्वसु तथा विशेषो मुनिनोदितः ॥ ५० ॥
 मोक्षतीर्थं हि सत्प्राहुः पुराणपुरुषाश्रितम् ।
 भृगोः क्षेत्रे च तीर्थानां कोटिरेका समाश्रिता ॥ ५१ ॥
 साधिकानामृषिभ्रेष्टा वक्तुंशक्तोहिकोभवेत् । सर्वामराश्रयं प्रोक्तं सर्वतीर्थाश्रयंतथा
 त्रिषु लोकेषु विख्यातं पूजितं सिद्धिसाधनम् ।
 भारभूत्यां च तीर्थानां स्थितमष्टोत्तरं शतम् ॥ ५३ ॥
 यक्रूरेश्वरतीर्थं च सार्द्धं तीर्थशतं स्थितम् । विमलेऽश्वरतीर्थे तु रेवासागरसङ्गमे
 दशायुतानि तीर्थानां साधिकान्याब्रवीन्मुनिः ॥ ५४ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे तीर्थसंख्यापरिगणनवर्णनं नामैकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

द्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

रेवाखण्डपुस्तकदानादिमाहात्म्यवर्णनम्

सूत उवाच

इतिवः कथितं विप्रारेवामाहात्म्यमुत्तमम् । यथोपदिष्टं पार्थाय मार्कण्डेयेन वैपुरा
 तथा तीर्थकदम्याश्च तेषु तीर्थविशेषतः ।

प्राधान्येन मया ख्याता यथासङ्ख्यं यथाक्रमम् ॥ २ ॥

एतत्पवित्रमतुलं ह्येतत्पापहरं परम् । नर्मदाचरितं पुण्यं माहात्म्यं मुनिभाषितम्
 सप्तकल्पानुगो विप्रो नर्मदायामुनीश्वराः । मृकण्डतनयो धीमान्परमार्थविदुत्तमः
 संसेव्य सर्वतीर्थानि नदीः सर्वाश्च वैपुरा । बहुकल्पस्मरां रेवामालम्ब्य शिवदेहजाम्

मेकलेति घशर्वोक्ता शरणशब्जता ययौ । अजराममरादर्वी दैव्यसत्कर्तृ पर
महाचिमघमयुक्ता भवद्गी मयजाह्वीम् ।

तस्यामावध्य सत्त्वमे जात सोऽप्यजरामर ॥ ७ ॥

पट्टितीयसहस्राणिपणिकोट्यश्चसत्तमा । व्यवस्थितानि रेवायास्तीरयुग्मेपदे
सरित परित सन्ति सतीधास्तु सहस्रश ।

नतुला यान्ति रेवायास्ताश्च मग्न्ये मुनीश्वरा ॥ ८ ॥

एतद् कथितसर्वयत्पूष्पमखिलजिजा । यग्मदेशमुखाच्छ्रुत्वावायुराह श्रुयीम्
तद्वन्मृकण्डनयोऽप्यनूभूयान्विला नदीम् ।

मनीर्था पदश ग्राह पाण्डुपुत्राय पाषाणीम् ॥ ९ ॥

एतच्च कथित सर्वं नडक्षेपेणद्विजोत्तमा । नमदाचरितपुण्यं त्रिषु लोकेषु दुर्ग
विमन्यै सरिता तार्ये मेचिनैस्तु सहस्रश ।

यदि ससेव्यने तोय रेवाया पापनाशनम् ॥ १० ॥

मकलाज्जससर्वा मुक्तिमाप्नोति शाश्वतीम् ॥ ११ ॥

यथा यथा भज मर्त्या यद्यदिच्छति तीथय ।

तत्सदाप्नोति नियत भद्रयाऽभद्रयापि च ॥ १२ ॥

इदं ब्रह्माहरिरिदमिदं साक्षात्परोहर । इदं ब्रह्म निराकार कैवल्य नमदाजल
साधद्भजन्ति तीथानि नद्योहृद्यलप्रदा । यावन्नस्मयने रेवासेवाहृषा कर्त्री न
भ्रष्ट लोक हिताय शिजेत स्वशरीरत । शक्तिं कापिसरिद्रूपा रवेयमवतारित
तावद्भजन्ति यथाश्च धनमेवाद्यो भृशम् । यावन्नमदानाम कीर्तन क्रियते कर्त
गरिमा गण्यत तावत्तपादानत्रनाम्निषु । नरेषा प्राप्यत यावद्भुविमग्नया धुनं
यं वमन्त्युत्तमकृत् रद्रम्यानुधरा हि त ।

वसन्ति याम्यतीरे यं गोक ते याति वष्णवम् ॥ १३ ॥

धन्यास्त देशवर्षास्त येषु दशधु नमत् । शरकान्तकरीशश्च पश्चिनाशचनिर्मित
कृतपुण्याश्च तं गौका शोकाय न भवन्ति त ।

ये पिवन्ति जलं पुण्यं पार्वतीपतिसिन्धुजम् ॥ २३ ॥

इदं पवित्रमतुलं रेवायाश्चरितं द्विजाः । शृणोति यः कीर्तयते मुच्यते सर्वपातकैः
यत्फलं सर्ववेदैश्च सपङ्कपदक्रमैः । श्रुतैश्च पठितैस्तस्मात्फलमष्टगुणं भवेत् ॥ २५ ॥
सत्रयाजी फलं यच्च लभतेद्वादशाद्विकम् । श्रुत्वासकृच्चरेवायाश्चरितं तत्फलं लभेत्
सर्वतीर्थाधिगाहाच्च यत्फलं सागरादिषु ।

सकृच्छ्रुत्वा च माहात्म्यं रेवायास्तत्फलं लभेत् ॥ २७ ॥

एतद्धर्म्यमुपालयानं सर्वशास्त्रेष्वनुत्तमम् । देशे चा मण्डले वापि नगरे ग्राममध्यतः
गृहे वा तिष्ठते यस्य लिखितं सार्ववर्णिकम् ।

स ब्रह्मा स शिवः साक्षात्स च देवो जनार्दनः ॥ २६ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां मार्गोऽयं देवसेवितः ।

गुरूणां च गुरुः शास्त्रं परमं सिद्धिकारणम् ॥ ३० ॥

यश्चेदंशृणुयान्नित्यं पुराणं देवभाषितम् । ब्राह्मणो वेदान्भूयात्क्षत्रियो विजयी भवेत्
धनाढ्यो जायते वैश्यः शूद्रोऽपि धर्मभाग्भवेत् ॥ ३२ ॥

सौभाग्यसन्ततिं नारीं श्रुत्वैतत्समवाप्नुयात् ।

श्रियं सौख्यं स्वर्गवासं जन्म चैवोत्तमे कुले ॥ ३३ ॥

रसभेदी कृतघ्नश्च स्वामिघ्नश्च मित्रवञ्चकः । गोघ्नश्च गरदश्चैव कन्याविक्रयकारकः
ब्रह्मघ्नश्च सुरापी चस्तेयी च गुरुतल्पगः । नर्मदाश्चरितं शृण्वंस्तामहं योऽभिपेक्षते
सर्वपापविनिर्मुक्तो जायते नात्र संशयः । पाकभेदी वृथापाकी देवब्राह्मणनिन्दकः
परीवादी गुरोः पित्रोः साधूनां नृपतेस्तदा ।

तेऽपि श्रुत्वा च पापेभ्यो मुच्यन्ते नाऽत्र संशयः ॥ ३७ ॥

ये पुनर्भावितात्मानः शास्त्रं शृण्वन्ति नित्यशः ।

पूजयन्ति च तच्छास्त्रं नार्मदं वस्त्रभूषणैः ॥ ३८ ॥

पुष्पैः फलैश्चन्दनाद्यैर्भोजनैर्विविधैरपि । शास्त्रेऽस्मिन्पूजिते देवा पूजिता गुरुवस्तथा
इहलोके परे चैव नात्र कार्या विचारणा । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गन्धवस्त्रादिभूषणैः ॥

पूतयेत्यस्या मङ्गला वाच्यं शास्त्रमेव च । वेदवाटैश्च शृणुष्वमग्निहोत्रं क्षपालिने
 तत्परं समवाप्नोति नमदाचरिते शुभे । कुक्षेत्रे च यत्पुण्यं प्रमासे पुष्करे तथा
 गङ्गापते नयाया ॥ धाराणस्या विज्ञेयम् । गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे
 एषमादिषु तीर्थेषु यत्पुण्यं जायते शृणुम् । नमदाचरितधृत्वा तत्पुण्यं मङ्गलमेव
 आदिमध्यापसानेषु नमदाचरितं शुभम् ।

य शृणोति तरो मङ्गला शृणुष्वं तत्फलं महत् ॥ ४१ ॥

समाप्य शिवमस्थानं दयकन्याममावृत । शङ्खानुचरो मृत्या शिवेन सह मोदते
 धर्माद्यान्मिदं पुण्यं सवान्गानेष्वनुत्तमम् । गृहेऽपि पश्यन्नेयस्य चतुर्वर्णस्य सप्तमा
 धन्यः तस्य गृहे मये गृहस्थं वापि तत्पुण्यम् । पुस्तकपूजयेद्यस्तु नमदाचरितस्य तु
 नमदा पूजिता तेन भगवाञ्च महेश्वर । वाचके पूजिते तद्देवाश्च सूर्योऽर्चिता ॥
 लब्धयित्वा च सर्वं रंदाचरितमुत्तमम् । मूरणं सर्वशास्त्राणां यो ददाति द्विजन्मने
 नमदा स्वयत्तार्येषु ज्ञानदानेन यत्फलम् । तत्फलं समवाप्नोति सनतौनाऽत्र सशय
 एतत्पुराणं स्मृतौ महापुण्यकल्पद्रुम् । स्वयम् पुत्रदं धन्यं वशस्य कीर्तिवर्धनम्
 धर्ममायुष्यमनुत्तमं दुःखदुःस्वप्ननाशनम् ।

पशता शृण्वता वापि सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ ५३ ॥

यद्गदतमिदं पुण्यं पुराणं वाच्यते द्विजैः ।

शिवगेके स्थितिस्तस्य पुराणाक्षरवत्सरी ॥ ५४ ॥

इति निगदितमनम्रमदावाचरित्रं पवनगदिनप्रथं शर्षवकप्रादधाप्य ।

त्रिभुवनजनपन्थं त्वेतदादी मुनीनां कुलपतिपुरतस्तन्सूतमुच्येन साधु ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्या संहितायाः पञ्चमेऽध्यायः पञ्चमीध्यायः
 ग्यालण्डे रंवासण्डसमाप्तिवर्णननामद्वाविंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

ॐ त्रयस्त्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः

सत्यनारायणविप्रसम्नादवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

व्रतेन तपसा वाऽपि प्राप्यते वाञ्छितं फलम् ।

सर्वं तच्छ्रोतुमिच्छामि कथयस्व महामुने ॥ १ ॥

श्रीमन् उवाच

नारदेनैवमुक्तः स भगवान् कमलापतिः । सुरर्षयेयथाप्राहन् च्छृणुष्वं समाहिताः ॥

एकदा नारदो योगी परानुग्रहकाम्यया । पर्यटन् विविधाँल्लोकान्मर्त्यलोकमुपागतः

तत्र दृष्ट्वा जनाः सर्व्वे नानादुःखसमन्विताः ।

नानायोनिसमुत्पन्नाः क्लिश्यन्ते पापकर्मभिः ॥ ४ ॥

केनोपायेन धैते प्रादुःखनाशो भवेद्भुवम् । इति सञ्चिन्त्य मनसा विष्णुलोकं गतस्तदा

तत्र नारायणं देवं शुक्लवर्णं चतुर्भुजम् । शङ्खचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम् ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा तं देवदेवेशं चकतुः समुपचक्रमे ।

नारद उवाच

नमस्ते बाल्मनोऽतीतरूपायाऽनन्तशक्तये ।

आदिमध्यान्तहीनाय निर्गुणाय गुणात्मने ॥ ७ ॥

* मोहमयीस्थ श्रीवेङ्कटेश्वरमुद्रणालयप्रकाशितेऽवन्तीखण्डे इतः पूर्वं रेखाखण्ड समाप्तिर्दृश्यते । घङ्गवासीमुद्रणालयप्रकाशिते इतोऽग्रे सत्यनारायणव्रत-कथात्मकः पाठोऽधिकः उपलभ्यते स एवाऽधुना चिदुपायमुद्देशस्तूयत इति सम्पादकयोः ।

ततश्चयन्धुमिः सार्द्धं चिप्रेभ्यः प्रतिपादयन् ।

प्रसादं भक्षयेद् भक्त्या नृत्यगीतादिकञ्चरेत् ॥ २१ ॥

ततः स्नुत्वा गृहं गच्छेन् सत्यनारायणं स्मरन् ।

एवं कृते मनुष्याणां चाञ्छासिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् ॥ २२ ॥

विशेषतः कलियुगे नान्योपायोऽस्ति भूतले ।

कथामस्य प्रचक्ष्यामि कृतकृत्यो भवेद् द्विज ! ॥ २३ ॥

कश्चित् काशीपुरं ग्रामे आसीद्विप्रश्च निर्जनः ।

श्रुत्तृष्णाव्याकुलो भूत्वा सततं भ्रमते मर्हाम् ॥ २४ ॥

दुःखितं ब्राह्मणं दृष्ट्वा भगवान् ब्राह्मणप्रियः । वृद्धब्राह्मणरूपेणपप्रच्छद्विजमादरात्

किमर्थं भ्रमसे विप्र ! महीं कृत्स्नां मुदुःखितः ।

तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि कथ्यतां यदि रोचते ॥ २६ ॥

ब्राह्मण उवाच

ब्राह्मणोऽतिदरिद्रोऽहं निक्षार्यं भ्रमणं मम ।

उपायं यदि जानासि कृपया कथय प्रभो ! ॥ २७ ॥

वृद्धब्राह्मण उवाच

सत्यनारायणोविष्णुर्वाञ्छितार्थफलप्रदः । तस्यत्वंद्विजशार्दूल!कुरुव्रतमुत्तमम्

यत्कृत्वा सर्वदुग्धेभ्यो मुक्तो भवति मानवः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच

विधानञ्च व्रतस्याऽस्य विप्रायाऽऽभाष्य यत्नतः ।

सत्यनारायणो वृद्धस्तत्रैवाऽन्तरधीयत ॥ २९ ॥

ततोऽसौमनसाविप्रश्चिन्तयामासईश्वरम् । व्रतंनारायणेनोकंचिदित्वामन्दिरंययौ

ततोऽहं तत्करिष्यामि व्रतं मनसि चिन्तितम् ।

इति निश्चित्य चिप्रोऽसौ रात्रौ निद्रां न लब्धवान् ॥ ३१ ॥

ततःप्रातःसमुत्थायसत्यनारायणव्रतम् । करिष्येऽहञ्चसङ्कल्प्यसिद्धार्थमगमद्विज

तस्मिन्नेवदिनेपि प्रचुरं द्रव्यमाप्तवान् । तेनैवबन्धुभिः सादृत्यसत्यस्यजतमाश्रयन्
सर्वदुःखविनिमुक्तं सर्वसम्पत्समन्वितं । यभूज सद्भिज्जग्ज्जोतस्याऽऽन्यप्रसादनं

ततः प्रभृति कालञ्च प्राप्ति मासि घतं हनम् ॥ ३५ ॥

एवं नारायणादेतज्जतं स्थात्वा द्विजोत्तम । सर्वपापविनिमुक्तो दुर्लभमोक्षमाप्तवान्
जतमेतन्पदाधिपः पृथिव्या सञ्चारिष्यति । तदेव सर्वदुःखहिमानवानां यिनश्यति

मृत उवाच

एव नारायणेनोक्तं तारुण्यं महारुमे । मयाऽपि कथितं विप्रा-किमन्यत्कथयामि व
इति धाम्नाकाम्ने महापुराणे वक्ष्यति तस्मात्तथा सहितायां पञ्चमेऽध्यायस्थाने
मत्स्यनारायणविप्रसम्वादीनाम् अवस्थितश्चिकित्सिततमोऽध्यायः ॥ २३३ ॥

चतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

विप्रमाप्ते तु मन्वादवर्णनम्

शृणु ऊचुः

तस्माद्विप्रादं जतं केन पृथिव्या चरितं मुने ।

तत्सर्वं धोतुमिच्छामः श्रद्धाऽस्माकं प्रजायते ॥

मृत उवाच

शृणु व मुनयः सर्वं तस्माद्यं नष्टं भुवि । एकदा स द्विजवरो यथाविमवधिस्तरै
बन्धुभिः स्वजनैः सादृत्यं जतं कर्त्तुं समुद्यतः ।

ततस्मिन्नन्तरे काले काण्वकेतुः (नेता) समागतः ॥ ३ ॥

वहिः काष्ठं च मन्थाप्य विप्रस्य मन्दिरं ययौ ।

तत्पण्या पीडितो भूत्वा विप्रं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥ ३ ॥

प्रणिपत्य द्विनं ग्राह्यं किमिदं विप्रत त्वया । कृतेर्किं फलमाप्नोति धिस्तराद्दमेप्रभो

चिप्र उवाच

सत्यनारायणस्येदं व्रतं सर्वेप्सितप्रदम् । दुःखद्वारिद्र्यशमनं पुत्रपौत्रचिचर्जनम् ॥
 तस्यप्रसादान्मेसर्वं धनधान्यादिकं महत् । ततस्तद्वचनं श्रुत्वाकाष्ठेर्त्ताऽतिद्विषितः
 पर्षा जलंप्रसादं च भुक्त्वा तन्नगरं गयो । सत्यनारायणं देवं चिन्तयन् गिरिमानसः
 काष्ठं चिक्रीय नगरे प्राप्स्यामि घाययन्नम । तेनैव सत्यदेवस्य करिष्ये व्रतमुत्तमम्
 इति सञ्चिन्त्य मनसा काष्ठं कृत्वा तु मस्तके । जगाम नगरं रम्यं धनिनां यत्र संस्थितिः
 तद्विदे काष्ठमूल्यं च द्विगुणं प्राप्तवानसौ । ततः प्रसन्नहृदयः सुपक्वं कदलीफलम्
 शर्करां घृतदुग्धं च गोधूमस्य च घूर्णकम् । प्रत्येकं तु प्रसादं च गृहीत्वा स्वपुरं गयो
 ततो यन्धून् समाहूय चकार विधिना व्रतम् । तद्व्रतस्य प्रसादेन धनपुत्रान्वितोऽभवत्
 इह लोके तु ग्वं भुक्त्वा ध्यानं सत्यपुरं गयो । पुनरन्यत्तत्र यन्मिश्रं ध्वं मुनिपुङ्गवाः
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेखाखण्डे सत्यनारायणव्रतकथायां विप्रकाष्ठकेतुसम्वादा नाम
 चतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥

पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

नानाख्यानां सहवर्णिकसाधुमोक्षवर्णनम्

सूत उवाच

आसीदुत्कामुखो नाम नृपतिर्वलिनां वरः । जितेन्द्रियः सत्यवादी ययो देवालयमप्रति
 दिने दिने धनं दत्त्वा द्विजान्सन्तोषयत् सुधीः ॥ २ ॥
 तस्य भार्या प्रमुग्धा च सरोजवदना सती ।
 भद्रशीला व्रतं सत्यं सिन्धुतीरेऽक्रूरोन्मुने ॥ ३ ॥

तस्मिन्नेवदिनेविप्र प्रचुर द्रव्यमाप्तवान् । तेनैवबन्धुमि सार्द्धं सत्यस्य व्रतमाचरन्
 सध्वं दुःखविनिमुक्तं सर्वसम्पत्समन्वितम् । बभूव सद्भिज्जश्रेष्ठो व्रतस्याऽस्य प्रसादनं
 ततः प्रभृति कालञ्च मासि मासि व्रतं कृतम् ॥ ३५ ॥

एवं नारायणादेतद्व्रतं ज्ञात्वा द्विजोत्तम । सर्व्वपापविनिमुक्तो दुर्लभमोक्षमाप्तवान्
 व्रतमेतद्व्रतं वापि प्र' पृथिव्या सञ्चरिष्यति । तद्देशं सर्व्वदुःखहिमानवान् चिन्तयति
 स्मृतं उवाच

एवं नारायणेनोक्तं नारदाय महात्मने । मयाऽपि कथितं विप्रा किमन्यत्कथयामि व
 इति ध्यास्त्वान्दे महापुराणं वकाशीति साहस्रया सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 सत्यनारायणविप्रसम्वादीनाम् त्रयस्त्रिंशदधिकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २३३ ॥

चतुस्त्रिंशदधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः

विप्रकाण्डकेतुसम्वादवर्णनम्

श्रयय ऊचुः

तस्माद्विप्रा व्रतं केन पृथिव्या चरितं मुने ।

तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामः श्रद्धाऽस्माकं प्रजायते ॥

स्मृतं उवाच

भृगु-व मुनयः सर्वं तस्मात्तेन कृतं भुवि । एकदा स द्विजवरो यथा विभवविस्तरैः
 बन्धुमि स्वजने सार्द्धं व्रतं कर्तुं समुद्यतः ।

एतस्मिन् न्तरे काले काण्डकेन (वृंता) समागतः ॥ ३ ॥

बहिः काण्डे च सस्थाप्य विप्रस्य मन्दिरं ययौ ।

तृष्ण्या पीडितो भूत्वा विप्रं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥ ४ ॥

प्रणिपत्य द्विजं प्राह किमिदं क्रियते त्वया । कृतेर्किं फलमाप्नोति विस्तराद्ब्रह्ममेव प्रभो

चिप्र उवाच

सत्यनारायणस्येदं व्रतं सर्वेप्सितप्रदम् । दुःखदारिद्र्यशमनं पुत्रपौत्रविचर्जनम् ॥
 तस्यप्रसादान्मेसर्वं धनधान्यादिकं महत् । ततस्तद्वचनं श्रुत्वा काष्ठेर्त्ताऽतिहर्षितः
 पौ जलं प्रसादं च भुक्त्वा तन्नगरं ययौ । सत्यनारायणं देवं चिन्तयन् स्थिरमानसः
 काष्ठं चिक्रीयनगरे प्राप्स्यामि घ्राययद्गनम् । तेनैव सत्यदेवस्य करिष्ये व्रतमुत्तमम्
 इति सञ्चिन्त्य मनसा काष्ठं कृत्वा तु मस्तके । जगाम नगरं रम्यं धनिनां यत्र संस्थितिः
 तद्दिदे काष्ठमूल्यं च द्विगुणं प्राप्तवानसौ । ततः प्रसन्नहृदयः सुपक्वं कदलीफलम्
 शर्करां घृतदुग्धं च गोधूमस्य च चूर्णकम् । प्रत्येकं तु प्रसादं च गृहीत्वा स्वपुरं ययौ
 ततो बन्धून् समाह्वय चकार विधिना व्रतम् । तद्व्रतस्य प्रसादेन धनपुत्रान्वितोऽभवत्
 इह लोके सुखं भुक्त्वा घान्ते मत्स्यपुरं ययौ । पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि शृणु ध्वं मुनिपुङ्गवाः
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रेवाखण्डे सत्यनारायणव्रतकथायां चिप्रकाष्ठकेतुसम्वादीनाम
 चतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥

पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

नानाख्यानैः सहवणिकसाधुमोक्षवर्णनम्

सूत उवाच

आसीदुल्कामुखो नाम नृपतिर्बलिनां चरः । जितेन्द्रियः सत्यवादी ययौ देवालयम् प्रति
 दिने दिने धनं दत्त्वा द्विजान् सन्तोषयत् सुधीः ॥ २ ॥
 तस्य भार्या प्रमुग्धा च सरोजवदना सती ।
 भद्रशीला व्रतं सत्यं सिन्धुतीरेऽक्रोन्मुने ॥ ३ ॥

एतस्मिन्प्रयत्नमये साधुरेकं समागतं । ध्यापित्वायं वदुषिषेऽन्तापे गरिभूतिनाम्
नायं संन्याप्यनन्तारे च गाम ततश्चरति । दृष्टातश्च न सत्यकृष्णस्य पितृव्यनि

साधुर्याय

किमिदं श्रियते राजन् ! भक्तियुनेन येन सा ।

प्रसादं वृत्तं तत्सर्वं ध्यानुमिच्छामि साग्रतम् ॥ ६ ॥

राजोवाच

पूजनं श्रियते साधा' विष्णोस्तु त्वेवम् । अतश्च स्वप्नं वादं गृह्णादिप्राप्तयेमथा

प्रयुयाद्य तदा तत्पारावान्मादरवच । साह्यं कथयसे राजन् ! अतमेतत्कराभ्यहम्

ममाऽपि समतितितस्मिन् एतस्माद्भविता ध्रुवम् ।

तता तितृष्य ध्यापित्वास्मानन्दं गृह्णाम्ययी ॥ ७ ॥

किञ्चिन्ने तस्य सायाऽभवदुगमं यतीमती ।

गमयुनाऽऽनन्दचित्ताऽभवत्तमपरायणा ॥ १० ॥

पूर्णे गमे तता जाता ध्यापित्वा ध्यापितुन्दरी

दिने दिने वपमाना शुक्लपक्षे यथा शरीर ॥ ११ ॥

ततोऽपि कमुतायाश्च जातकादीन्ममाप्यथ ।

नाह्ना कथायतीवति तन्नामकरणं हृतम् ॥ १२ ॥

ततोऽलीलावतामाह न्यामिनं मधुरवच । न करोमि किमर्थं म्यापुरायश्च प्रतिभ्रुतम्

साधुर्याय

विवाहसमयऽप्यस्यां करिष्यामि मतं श्रिये ।

इति भाया समाश्वास्य उगाम तत्तटश्चरति ॥ १४ ॥

ततः कलायतीकन्यावर्दिता पितृवेश्मनि । दृष्ट्वा कन्याततः साधुनगरे बन्धुभिः सह

मन्त्रयित्वा द्रुतदूतं प्रेषयामास समचित् । विवाहाय च कन्यायाचरन्ध्रेष्ठं विचारयन्

तताऽऽह प्रस्तनस्सोऽसीकाञ्जननगरययी तस्मादेकचणिकपुत्रसमादायाऽऽगतो हि स

दृष्ट्वा तु सुन्दरवात्चणिकपुत्रगुणान्वितम् । छातिमिव बन्धुमि साद्वैरितुष्टेन चेतसा

दत्तवान् साधुपुत्राय कन्यां विधिविधानतः ।

ततोऽभाग्यवशात्तेन विस्मृतं व्रतमुत्तमम् ।

विवाहसमयेऽप्यस्यास्तेन रूष्टोऽभवद्विभुः ॥ १६ ॥

ततःकालेनकियतानिजधर्मविशारदः। चाणिज्यार्थंगतःशीघ्रंजामात्रासहितोवणिक्
रत्नसारपुरेरेष्ये गत्वा सिन्धुसमीपतः । चाणिज्यंकुरुते साधुर्जामात्राश्रीमतासह
पुरीं निर्माय नगरे चन्द्रकेतुनृपस्य च ॥ २१ ॥

एतस्मिन्नेवकालेतु सत्यनारायणः प्रभुः । भ्रष्टप्रतिज्ञमालोक्यशापंतस्मैप्रदत्तवान्
आचारम्यमियत्कालं दुःखस्तेऽत्र भविष्यति ॥ २३ ॥

तस्मिन्नेवदिनेराज्ञो धनमादायतत्स्करः । तेनैववर्त्मनाऽऽयातः पृष्टदेशं चिलोक्यम्
स पश्चाद्वाचतोदूतान् दृष्ट्वाभीतेनचेतसा । धनंसंस्थाप्यतत्रैव गतः शीघ्रमलक्षितः
ततो दूताः समायाता यत्राऽऽस्तेसज्जनो वणिक् ।

दृष्ट्वा भूपधनं तत्रवदध्वा दूतावणिक् सुतो । हर्षयुक्ताश्चावमानाःऊचुर्नृपसमीपतः
तत्स्करौ द्वौ समानीतौ चिलोक्याऽऽज्ञापय प्रभो! ।

तेनाऽऽज्ञप्तेस्ततः शीघ्रं दृढं वदध्वा तु तावुभौ ॥ २७ ॥

स्थापितोद्वौमहादुर्गे कारागारेऽविचारतः । माययासत्यदेवस्यनश्रुतंच तयोर्वचः
अतस्तयोर्धनं यच्चगृहीतंचन्द्रकेतुना । तच्छापाच्चतयोर्गेहेभार्याऽपिदुःखिताऽभवत्
चोरेणापहतंसर्वगेहेयच्चस्थितंधनम् । आधिव्याधिसमायुक्ताश्चुत्पिपासाप्रपीडिता
अन्नचिन्तापरभूत्वाभ्रमते च गृहे गृहे । ततः कलावतीकन्या वभ्राम प्रतिवासरम्
एकदा सा तु भवनात् क्षुधार्त्ता द्विजमन्दिरम् ।

गत्वाऽपश्यद्ब्रतं तत्र सत्यनारायणस्य या ॥ ३२ ॥

उपविश्यकथांश्रुत्वावरंसम्प्रार्थ्यवाञ्छितम् । प्रसादभक्षणंकृत्वाययौरात्रौगृह्मप्रति
ततो लीलावतीकन्यां भर्त्सयामासताम्भृशम् ।

पुत्रि! रात्रौ स्थिता कुत्र किं ते मनसिचर्तते ॥ ३४ ॥

तच्छ्रुत्वा वन्यकाषाण्यं धर्तं कर्तुं समुद्यता ॥

समुता सा धणिगुमार्या सत्यनारायणस्य च ॥ ३५ ॥

यत यत्रे च वे साध्वी वन्धुभि स्वजनै सह ।

भनू जामातरौ क्षिप्रमागच्छेता ममाऽऽश्रमम् ॥ ३६ ॥

इतिदेय परं याचे सत्यदेयं पुन पुन । अपरार्थं तुमस्तु मे जामातु क्षन्तुमर्हसि ॥

यतनतस्यास्तुणोऽसौ सत्यनारायण प्रभु । दर्शयामास स्वप्नहि वन्ध्रपेतु नृपोत्तमम्

वन्दी तौ मोक्षय प्रातःपणिकौ नृपसत्तम । देयं धनं च तत्सर्वं विधिना द्विगुणीकृतम्

नो वेष्या नाशयिष्यामि सराज्यधनपुत्रकम् ।

पयमाभाष्य राजान ध्यानगम्योऽभयत् प्रभु ॥ ४० ॥

तत प्रभातसमये राजा च न्यजने सह । उपविश्य सभामध्ये प्राह दूतजनप्रति

यध्वी महाजनीं शाम मोक्षयध्व धणिक सुनी ॥ ४१ ॥

इति राजो वच धृत्या मोक्षयित्वा महाजनीं ।

समानाय नृपस्याऽग्रे प्रोद्युस्ते धितयान्विता ॥ ४२ ॥

भानीतो ह्यी धणिक पुत्री मुक्ती निगडवन्धनात् ॥ ४३ ॥

ततो महाजनीनन्धाचन्द्रयेन नृपोत्तमम् । स्मृत्वा च पूषवृत्तान्तमिस्मया द्वयपिह्वलीं

राजायणिकसुनीं वीक्ष्य प्रोधाच सादर वच ।

देवा प्रात महन् कष्टमिदानी नास्ति तद्वयम् ॥ ४४ ॥

इदानीमयमुनस्त्वध भुक्कर्मदिकं धर ॥ ४६ ॥

ततो नृपवर धीमान् स्थण्डिलविभूषणी ।

अदृष्टव्य धणिक पुत्री वचसाऽप्रीणयद् भृशम् ।

पुरानीन च यन्द्रव्य द्विगुणीकृत्य दत्तवान् ॥ ४७ ॥

प्रोधाच तौ ततो राजा गच्छ माधो । निजाश्रमम् ।

राजान प्रणिपयाह मन्तव्यं तत्प्रसादत ॥ ४८ ॥

(अत्र प्रवृत्तिसत्यनारायणपुस्तकपु चतुर्थाऽध्याय समाप्त)

ग्राह्यत्वात्ततःसाधुर्मङ्गलाधारपूर्विकाम् । ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वासहर्षो नगरं ययौ

कियद्दूरे गतेसाधौ सत्यनारायणः प्रभुः ।

जिज्ञासां कृतवान् साधो ! किमस्ति तरणौ तव ॥ ५० ॥

ततो महाजनों मर्त्तो हेलया च ग्रहस्य च ।

कथं पृच्छसि भो दण्डिन् ! मुद्रां किं लब्धुमिच्छसि ॥

लतापत्रादिकं चैव वर्तने तरणौ मम ॥ ५१ ॥

निष्ठुरं च वचः श्रुत्वासत्यंभवतुतेवचः । एवमुक्त्वागतःशीघ्रं दण्डीतस्यसमीपतः

गते दण्डिनि साधुश्च कृतनित्यक्रियस्तदा ।

उत्थितां (श्रीकसां) तरणिं दृष्ट्वा विस्मयं परमं ययौ ॥ ५२ ॥

लतापत्रादिकं दृष्ट्वा मूर्च्छितो न्यपतद् भुवि ।

लब्धसज्जो वणिक् पुत्रस्ततश्चिन्तापरोऽभवत् ।

श्वशुरं दुहितुः कान्तो वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ५४ ॥

जामातोवाच

किमर्थं कुरूपे शोकं शापादेतच्च दण्डिनः । शक्यते तेन सर्वं हि कर्तुं हर्तुं न संशयः

अतस्तच्छरणं यामो वाञ्छितार्थो भविष्यति ।

जामातुश्च वचः श्रुत्वा तत्सकाशंगतस्तदा ॥ ५६ ॥

दृष्ट्वा च दण्डिनं भक्त्या नत्वा प्रोवाच सादरम् ।

क्षमस्व चापराधं मे यदुक्तं तव सन्निधौ ॥ ५७ ॥

मया दुरात्मना देव मुग्धोऽहं तवमाश्रया । यदुक्तं तद्वधोनाथ ! दुष्टं मे क्षन्तुमर्हसि

यतः परकृपाः सर्वे क्षमासारा हिसाधवः । पुनः पुनस्तदानत्वारुरोदशोकविह्वलः

तमुवाचततोदण्डीचिलपन्तं विलोक्य च । मारोदीः शृणुमद्वाक्यं मम पूजापराङ्मुखः

मामवज्ञायदुबुद्धे ! लब्धं दुःखं मदुर्मुहुः । तच्छ्रुत्वा भगवद्वाक्यं स्तुतिकर्तुं समुद्यतः

साधुत्वाच्च

त्वन्मयामोहिताः सर्वे ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः । न जानन्ति गुणं रूपं तवाश्चर्यमिदं प्रभो

मृदोऽहत्वा कथनानेमोहितस्तवमायया । प्रसीदपूजयिष्यामि यथाविमपधिस्रै

पुत्रं विस्रं च मे दहि त्राहि मा शरणागतम् ॥ ६३ ॥

भत्याभक्तियुतवाक्यं परितुणोज्जनादन । धरं चवाञ्छितदत्त्वा तत्रेयान्तरधीय
ततोऽसौ नावमारुहदृष्टारुखादिपूरिताम् । हृषयासत्यद्वयस्य धर्तृलयाञ्छितं म

इत्युक्त्या रुज्जनं सार्धं पूजां हत्वा यथाविधि ।

हृषणं महतामाधु प्रयाणं चाकरोद् द्विजा ॥ ६४ ॥

नायं सयोज्य येनैव स्वदशमगमस्तदा ॥ ६५ ॥

ततो नामांतरप्राहृषण्यवस्रं पुरीं मम । दत्तं च ग्रन्थामास निजयित्तस्य रक्षक
ततोऽसौ नगरं गत्वा साधुभाया विलोक्य च ।

उवाच चाञ्छितं वाक्यं नयां यद्वाञ्छितस्तिदा ॥ ६६ ॥

निकटं नगरस्य च नामाश्रासहितोचयिष्ये । आगतो यः पुण्यगन्धर्धनैरद्विषिर्धैस्तप
धवाद्भूतमुखाऽप्यस्य महाहृषणुनासता । सत्त्वपूजाततं कृत्वा मोक्षं च तनुजाप्रार्
थयामि शीघ्रमागच्छ साधुसंश्रिताय च ॥ ६७ ॥

इतिमानुवच भत्यामृतकृत्वा ममाप्यवच । प्रसादसम्परित्यज्य गतामां च पतिं प्रार्
थेत्तरणसंयन्त्रं भजारतरणा तथा । मङ्गल्यं च धनं सार्धं जयैतस्मिन्समाजय
ततः कदाचनान्वायानालोक्य यजिष्यति । शोकेन महता तत्र दत्तीचापतद्वर्धु
दृष्ट्वा तथापि गत्वा कथां नदृष्ट्वा तपतिनगम् । भयतमहतासाधु किमाश्चयमिन्म
विचिन्तयत्तस्तं नव यभूनुस्तस्मिन्वाहका ॥ ६८ ॥

ततालालाचतामां च दृष्ट्वा तत्र विहृगसतीं विल्लापातिदुःखनभर्त्ताश्चैव मन्त्रवा
ह्यन्ती नाकयामाहमदृश्योऽभून्लक्षितः । न नानेकतं दवेन हन्यायाऽपहृष्टिता
सयद्वयस्य माहात्म्यं किं नातु नहि शक्यतः ।

इत्युक्त्वा च विल्लापाऽथ तत्रस्थां स्वजनं सह ।

नतां लाटावतां कथां कोऽहं हत्वा द्योतय ॥ ६९ ॥

ततः कदाचनान्वायानालोक्य यजिष्यति । शोकेन महता तत्र दत्तीचापतद्वर्धु

कन्यायाश्चरितं दृष्ट्वा सभाष्यः स्वजनो (सज्जनो) घणिक ।

धनिकोकेन सन्तमश्चिन्तयामास धर्मचिन्त ॥ ८१ ॥

हिसन्यदेवेनजामातामन्यमायया । सन्यपूजांकनिष्यामिद्याविमवचिन्तरेः

इति सर्वांसमाह्वय कथयित्वा मनोरथम् ॥ ८३ ॥

तमाम दण्डयद् भूमी सन्यदेवं पुनः पुनः ।

तुष्टः सत्यदेवो गगनाहणिजम्प्रति । जगाद् दधनश्चैवं नैवेद्यमवमन्त्र च ॥

आगता म्यामितं द्रष्टुमतोऽदृश्योऽमचन्प्रभुः ॥ ८५ ॥

गृहं गत्वा प्रसादञ्च भुक्त्वा घ्रायातु मा पुनः ।

लब्धमर्तुं मुग्धा नाद्यो ! भविष्यति नमंशयः ॥ ८६ ॥

। साप्राणदंवाक्यंश्चत्वागगनमण्डलात् । क्षिप्रं तद्गृहं गत्वा प्रसादं प्रतिभुञ्ज्य च

अपश्यत्पुनरागत्य पतिं नाचं जनैः सह ॥ ८७ ॥

कलावर्तानुष्टाजगादपितरम्प्रति । एहि तात! गृहं यामो विलम्बं कुरुष्व कथम्

तच्छ्रुत्वा कन्यका वाक्यं सन्तुष्टोऽभूत्घणिक मुनः ॥ ८८ ॥

। तं सन्यदेवस्य कृत्वाविधिविधानतः । धर्मेयं शुगर्णैः सार्द्धं जगाम निजमन्दिगम्

पौर्णमास्याञ्च सत्क्रान्त्यां पूजां कृत्वा यथाविधि ।

इह लोके मुग्धा भूत्वा ध्वान्ते सत्यपुत्रं ययौ ॥ ९० ॥

नि श्रीमस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहर्ण्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीपर्यण्डे

स्वाग्रण्डे श्रीसत्यनारायणकथायां घणिकसाधुमोक्षवर्णनं नाम

पञ्चविंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३५ ॥

२३६ तमोऽध्यायः] * सत्यनारायणकथाफलश्रुतिवर्णनम् *

११२

नानास्पर्धरोभूत्वा सर्व्वेपामीप्सितप्रदः । भविष्यतिकलौसत्यव्रतरूपीसनातनः
य इदं पश्येन्नित्यं शृणोति मुनिसत्तमाः । तस्य नश्यन्ति पापानि सत्यदेवप्रसादतः ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
रेवाखण्डे सत्यनारायणकथायां वंशध्वजचरित्रवर्णनं नाम षट्त्रिंशदधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २३६ ॥

शुभम्भूयात्

सा मा पानु सरस्वती भगवती नि शेषज्ञाद्यापहा

— * —

